

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

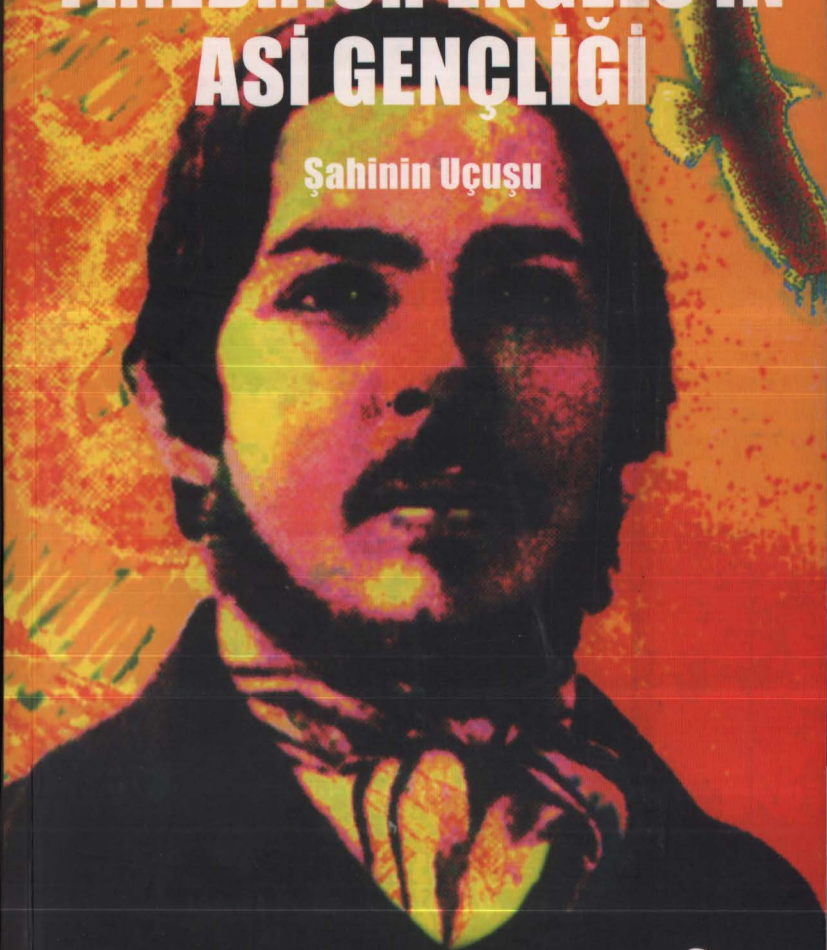
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Walter Baumert

FRIEDRICH ENGELS'İN ASİ GENÇLİĞİ

Şahinin Uçuşu

**Walter
Baumert**

**Friedrich Engels'in
Asi Gençliği**

6

Türkçesi: Saliha Nazlı Kaya

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

6

agorakitaplığı

WALTER BAUMERT

1929 doğumlu, 1981 yılında ilk kez yayınlanan bu romanla uluslararası alanda tanındı. Demokratik Almanya'da bir çok ödöl almış olan yazar, gerçekçi ve sosyal-eleştirel anlatımı nedeniyle devlet yönetiminin giderek artan baskısına direnmek zorunda kaldı. Önemli diğer eserleri şunlardır: *Und wen der Teufel nicht peinigt* (1975 – Şair Georg Weerth'in Gençliği Üzerine); *Das Ermittlungsverfahren* (1985 – Thaelmann Üzerine). Ayrıca çok sayıda televizyon ve film senaryosu kaleme almıştır.

Walter Baumert

FRIEDRICH ENGELS'İN ASİ GENÇLİĞİ

Şahinin Uçuşu

Türkçesi: Saliha Nazlı Kaya

**a
agorakitaplığı**

Çağdaş Dünya Edebiyatı 32

**Friedrich Engels'in Asi Gençliği
Şahinin Uçuşu
Walter Baumert**

Kitabın özgün adı:
Der Flug des Falken –
Die rebellische Jugend des Friedrich Engels
Verlag Neuer Weg, Essen, 2008

Kapak tasarım - mizanpaj: Sibel Yurt

© 2008; Walter Baumert
© 2008; bu kitabın Türkçe yayın hakları
Agora Kitaplığı'na aittir.

Birinci Basım: Nisan 2012
ISBN: 978-605-103-154-5

Baskı ve Cilt: Ceylan Matbaası
Güven İş Merkezi, B Blok, No 318
Topkapı/İstanbul
Tel: (0212) 613 10 79

AGORA KİTAPLIĞI
Sertifika no: 12761
Kuloğlu Mah. Turnacıbaşı Cad.
No: 54, Çukurcuma-Beyoğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 243 96 26 - (0212) 251 37 04 Fax: (0212) 243 96 28
www.agorakitapligi.com
e- posta : agora@agorakitapligi.com

İÇİNDEKİLER

1. KİTAP: TANRI'NIN ELİNDE

1) Engels Değirmeni	3
2) Mesolongion	15
3) Buharın Başarısı	26
4) La Révolution (Devrim)	47
5) Çılgılık	65
6) Dağ Vaazı	84
7) Wesel Kulesi	112
8) Şahinin Uçuşu	141

2. KİTAP: DÜŞLERE VEDA

1) Sinfonia Eroica	177
2) Bir Şairin Huzurunda	191
3) Şiir Yeteneği	227
4) Kuşkunun Cehennemi	251
5) Kalkan ve Kılıç	290
6) Ateşi Arıyorum	343

3. KİTAP: BİLGİYE GİDEN UZUN YOL

1) Özgürler Arasında Özgür	367
2) Zafer ve Güçsüzlük	390
3) Yeni Ufuklara Doğru	451
4) Sanayileşme Çağına Hızlı Geçiş	493
5) Paranın Egemenliği	524
6) Karar	553

FRIEDRICH ENGELS'İN ASİ GENÇLİĞİ

1. KİTAP

TANRI'NIN ELİNDE

1 ENGELS DEĞİRMENİ

YEREL GRUP, kozmosun sonsuzluğu içinde daha küçük gökada kümelerinden sayılır. Merkezin çevresinde dönen aşağı yukarı yüz milyar güneş kütlesiyle birlikte, adı SAMANYOLU olan orta büyüklükte, düzenli bir sarmal nebula da onun bir parçasıdır. Etrafında dönen uydu kümesiyle beraber GÜNEŞ, bir kümeye ait olmayan yıldızlar sisteminin yan dallarından biri içinde, iyice dışa sarkan iki sarmal kol arasında yörüngesini çizer. Bu yıldızın pek büyük olmayan gezegenlerinden biri mavimtrak-beyaz parlamaktadır. Söz konusu gezegenin parametreleri güneş biyosferinin tam ortasından geçer. Üzerinde hayat olan gezegendir bu, sevgili DÜNYA anamız.

1825 Eylül sonunda dünyada, aşağı yukarı 1 milyar insan yaşıyordu. O insanlardan biri, Thüringen hükümet merkezi Weimar, Am Frauenp-

lan'da ikamet eden, yetmiş altı yaşındaki Alman yazar ve grandükalık bakanı Johann Wolfgang von Goethe'ydi. Diğeriyse, Friedrich Engels; bazen kısaca Fritz ya da Fritzcik diyorlardı ona, varlıklı bir Alman tekstil fabrikatörünün en büyük oğluydu. Wuppertal Barmen, Brucher Platz'da ikamet ediyordu ve iki ay sonra altı yaşına basacaktı

İkisi de bu sabah her zamanki gibi erkenden uyanmışlardı. Yaşlı beyefendi, von Goethe, dün yayıncısı Cotta'dan aldığı mektupla ilgili düşüncelere dalmıştı.

Yayıncı, yaşlı adamın bütün edebi eserlerinin kırk ciltlik toplu basımını yayınlamak istiyor. İnsanın inanası gelmese de, yavaş yavaş sona doğru yaklaşılmakta! Faust'un ikinci bölümüyse hâlâ tamamlanmamış, bekliyor. Hâlâ son soruya, belki de düşünmeye değer tek soruya, insan hayatının anlamıyla ilgili soruya bir cevap bulunamamış. "İnsanın içinde kendilik bilincine ulaşan, Tanrısal," iddiasında bulunuyor Hegel. Temel sorunla başa çıkabilmek bir filozof için ne kadar kolay. Kendi düşüncesini ilk başlangıç olarak alıyor ve kozmosu onun üzerine inşa ediyor. Bir yazarsa sadece canlı olana yaslanabilir... Sen, Cotta, sunduğun 70 bin gümüş para karşılığında telif hakkına sahip olacaksın. Fakat Faust'un ikinci bölümü, eğer kader bana onu tamamlama gücünü ve süresini verirse, ancak ölümümünden sonraki gün eline geçecek.

Yazın son günlerinde, bu sabah, Goethe'nin kafasından geçen düşüncelerin bir kısmı böyle. Şimdi onu düşünceleriyle baş başa bırakıyor, insan hayatının anlamı ve değeri üzerine ahlâki değerlendirmeler yapmaktan henüz çok uzak, daha genç olana yöneliyoruz.

Onun dünyası, kendisiyle içtenlikle kaynaşmış uyumlu bir bütündü. Annesi, babası, küçük kardeşleri Hermann ve Marie, dadısı Ulrike, Bayan Henriette ve gelip giden bir sürü kişiden oluşuyordu bu dünya; gelip gidenler arasında en önemlisi Hamm'lı büyükbabasıydı. Bu dünya sayısız odanın, koridorların, merdivenlerin, girinti çıkıntıların ve henüz tamamen keşfedilmemiş karanlık kiler ve ambarların bulunduğu ferah bir baba ocağından, Engelsbruch denen sonsuz büyüklükte bir bahçeden oluşuyordu. Bahçenin üç tarafı binbir çeşit binayla kuşatılmıştı. Kendi evlerinin yanında Caspar amcanın, August amcanın, Snethlage eniştenin görkemli evleri, çok sayıda daha küçük yapı, içinde pırıl pırıl yeni ve paslı tekerlek yuvalarının, tozlanmış yastıklarıyla eski faytonların bulunduğu tavla- lar ve ambarlar, bazıları son derece sempatik insanların oturduğu küçük, rengârenk ahşap karkas evler vardı. Dördüncü tarafa, Wupper nehrine doğruysa, yüksek bir duvarla sınırlanmıştı bahçe. Bu duvarın arkasında,

Friedrich'i uzun süre ve sık sık meşgul ettiği için, daha sonra üzerinde duracağımız çok şaşırtıcı şeyler olmaktaydı.

Bütün bunların üzerinde güneş parlar, sadece zaman zaman araya giren bulutlu, fırtınalı ve hüüzünlü yağmur günleriyle kesintiye uğrardı. Ancak güneşli günler, harika deneyimlerle, binlerce yeni keşifle dopdoluydu. Ve bu oğlan, sabah erkenden gözlerini mutlulukla açtığımda, hiç bitmek bilmeyen bu günlerin her birinde yeniden ve yeniden doğuyordu.

* * *

Dışarıda yeni gün çoktan başladı. Sabah güneşi açmış, pancurların arasından içeri sızıyor, oda kapısının üstünde duvara neşeli pırlıl pırlıl çizgiler düşürüyor. August amca dün çay içerken anneye, "Bu kadar uzun bir yaz hiç yaşamadık," demişti. Evet, yaz güzel. Bahçe bal ve kekremsi kuru yaprak kokuyor. Fundalıkların içi vızıl vızıl. Yüksek elma ağaçlarına merdivenler dayanmış, tırmanılabilir. Kuş sürüleri çatıların üstünde cıvıldaşıyor. Çayırılarda, içinde keyifle yuvarlanılabilecek büyük yumuşak saman yığınları var. Önümde uzun, upuzun bir gün duruyor. Sevinçliyim!

Friedrich'in uyku mahmurluğunu üzerinden atmak için zamana ihtiyacı yok. Kafa karıştırıcı rüyaların hayali dünyasından gerçekliğe, bol bol canlı görüntüler ve maceracı planlarla ani geçiş yapabiliyor.

Acaba bugün yine gül tarhları arasından, frenküzümleriyle elma ağaçlarının yanından geçen o uzun yoldan okula gitsem mi? Kuzen Karl'ın sınıfının içi bahçeden görülebiliyor. Şimdi, yazın pencereler ardına kadar açıktır, rahibin anlattıklarını dinleyebilirim. Rahip şekerleme yaptığında şenlik var. O zaman öğrenciler şakalaşıyor, pencereye geliyorlar ve bu çok eğlenceli oluyor. Julie yenge, "Rahip içiyor. Karl bu taşra ilkokulunda hiçbir şey öğrenmiyor, ama ticari kriz yüzünden özel öğretmen tutacak durumda değiliz," diyor.

Caspar amca yoksul mu ki? – Hayır. Yoksullar farklı görünüyor. Çoğunlukla ellerinde bir kasket oluyor. Kilise dışında da öyle. Duvarın arkasındaki fabrikamızda çalışıyorlar. Ya da dilenmek zorundalar. Hep 'aç'lar. Ben de sık sık acıkıyorum, ama ben 'aç' değilim. Yoksulların çocukları da var. Çok, çok çocukları var. Acaba onlar da şimdiden 'aç' mıdır? Ama hastalar, ne yazık ki. Onu biliyorum. Bu yüzden onlarla oynamama izin verilmiyor, yoksa ben de hastalanıp

ölürüm, bir defasında az kalsın ölecektim de. Ama neredeyse unutulmuş, eski karanlık bir hikâye bu.

Hayır, ölmek istemiyorum. Dünyada olmak harika bir şey! Ama hep değil. Ulrike akşamları, bir hikâye daha anlatmak yerine, ışığı erken söndürdüğünde mesela. Ulrike'nin masalları güzel, ama ne yazık ki hep aynı. Annem her seferinde yeni bir masal anlatıyor. Ama o sadece Pazar günleri yatağıma gelir. En iyi hikâyeler dedemde. Niye o kadar uzakta yaşıyor ki? Pekâlâ bu dev gibi kocaman evde bizimle sürekli oturabilir ve her akşam masal anlatabilirdi bana.

Evde henüz hiç ses yok. Ne zaman babam seyahate çıksa, evin içi uzun süre sessiz kalıyor. Acaba kalksa mı? Ulrike çoktan uyanmış, mutfakta çalışıyordur mutlaka. Acıktığını söyleyebilir, Ulrike ona bir dilim ekmek hazırlayabilirdi. Ama belki de annesine haber verirdi. Gong çalmadan kalkmak yasak olduğu için de -çünkü çocukların uykularını almaları gerekti- annesi kızardı. Bir an önce büyümek istiyordu. O zaman istediği gibi kalkabilirdi, zaten o zaman yatmak zorunda da olmayacaktı.

Annem neden bu kadar fazla uyuyor acaba? Friedrich az kalsın öfkelenenecekti ki, annesinin son dönemlerde rahatsız olduğunu hatırladı. Annem daha önce de böyle olmuştu. Uzun, uzun süre önce. Ve yüce Tanrı aniden Marie'yi armağan etmişti bize.

Aklına küçük kız kardeşi gelince içten içe güldü Friedrich. O odadan o odaya sendeleye sendeleye yürürken çok eğlenceli görünüyordu. Henüz 'Fr'sini söyleyemediği için kendisine 'Itz' diyordu. Acaba yüce Tanrı bize bir kız kardeş daha mı armağan edecek?

Artık akli bahçedeydi. Yatakta yeterince yatmayınca küçük kalandığı doğru muydu acaba? Bir defa, tek bir defacık zarar etmezdi herhalde! Sadece merdivenlerden aşağıya sessizce süzülmeliyim, mutfağın yanından, salonun ortasından, verandadan dikkatle geçmeliyim. Atların yanına kadar sadece. Pegasus'un ağzına birkaç demet taze ot tıkıp, Lotte'nin sıcacık boynuna sarılıp, sonra hemen eve dönecek, gizlice merdivenleri çıkacağım. Sadece birkaç dakika.

Karar verilmişti: Çık yataktan! Hiç kimse fark etmeyecekti. Hiç kimse fark edemezdi. Pantolonunu giymişti bile. Birden kuşkuya kapıldı: Yoksa, fark eden olur muydu? Her şeyi bilen, her şeyi gören BİRİ. – Hadi canım. Arada bir O da başka bir tarafa bakardı herhalde. Ya da annesi gibi uyur. Ya da rahip gibi uyuklayabilirdi.

Friedrich, çayırda yolduğu, çiy düşmüş bir kucak dolusu otları ahlara geldiğinde olanlar oldu. Karşısında Yüce Tanrı duruyordu!

Uzun ak sakallı, yüksek alınlı, uzun boylu yaşlı bir adamdı; solgun, uzunca bir yüzü, menekşe rengi hafif bulanık gözleri vardı; kaşları biraz kasvetli, ortadan ayrılmış saçları iki yandan omuzlarına kadar sarkıyordu. Kalın beyaz bir kordelayla belinden bağladığı uzun, kahverengi bir palto giymişti.

Ah, sevgili Tanrı'nın görüntüsünü çok iyi bilirdi Friedrich! Kilsede O'nun tasvir edildiği büyük duvar resmi "Yaratılış"ın tam karşısında boşuna oturmuyordu. Kollarını açmış gökyüzüyle yeryüzü arasında süzülmekteydi; kutsayan ellerinin altında dünya üzerinde bir sürü ağaç, rengârenk çiçekler, şirin koyunlar, atılan kuşlar vardı ve tek bir insan yalnız başına dolaşıyordu. Friedrich bu resmin bütün ayrıntılarını, özellikle yüce Tanrı'nın kendisini belleğine iyice kazımak için saatler geçirmişti. İşte, karşısındaki tıpatıp ona benziyordu.

Birden kuşkuya düştü. İlk, karşısındaki yaşlı adam daha küçüktü ve fazlasıyla insana benziyordu. İkincisi: Bulutlardaki tahtından aşağıya, ahırın oraya nasıl gelmişti?

"Sen sevgili Tanrı mısın?" diye sordu Friedrich, emin olabilmek için.

Yaşlı adam şaşırıldı. "Onu da nerden çıkardın, delikanlı?"

"Çünkü aynı ona benziyorsun."

İhtiyar mahçup mahçup top sakalını sıvazladı. "Öyle mi? Ona mı benziyorum?"

Friedrich başını sallayarak onayladı.

İhtiyar hayır anlamında iki yana salladı başını. "Ama yine de değilim."

"Kimsin o zaman? Seni daha önce hiç görmedim."

Yaşlı adam biraz daha yaklaşmıştı. "Sen kimsin peki?" diye soruyu soruyla cevapladı.

"Burada beni herkes tanır. Ben Fritz'im ve şurada oturuyorum."

"Aha," diye cevapladı adam, Friedrich'e elini uzatarak. "Ben Rostand Baba'yım."

Friedrich gizlemediği bir merakla inceliyordu onu. Tahayyül edilemeyecek kadar uzun süredir Wupper savağında, içinden esrarengiz takırtıların ve uğultuların geldiği garip surlarda oturan, ender olarak insan arasına karışan, ama fabrika için su enerjisini son

derece güvenilir biçimde sağlayan Rostand Baba'yı daha önce duymuştu. Gerçi Friedrich 'su enerjisi'nin ne olduğunu bilmiyordu. Ama önemli ve olağanüstü bir şey olduğu kesindi. Kendisinden daha büyük kuzeni Karl onu görmüş ve biraz karman çorman, ama yine de etkileyici bir biçimde anlatmıştı.

"Burada, ahırda ne işin var?" diye sordu Friedrich.

"Değirmen için yeni bir dişli çark götürmem gerek, dışarıdaki arabaya Lotte'yi koşacağım."

"Sana yardım edebilir miyim?"

"Sen bilirsin."

Friedrich sevinçle otları bir tarafa attı. Pegasus'u unutuvermişti. Lotte'yi yola çıkarabilecek, koşum vurulurken onu tutabilecekti.

Yine içine kurt düşmüştü. "Gerçekten de sevgili Tanrı değilsin, di mi?"

İhtiyar başıru salladı. "Kesinlikle değilim. Yemin ederim!"

Friedrich inandı ve en içten arzusunu söylemeye cesaret etti. "Beni yanında değirmene götürür müsün?"

"Neden olmasın, annen izin verdikten sonra."

Sevinç çılgınlıkları atıyordu oğlan: "Hemen sorayım."

Yıldırım gibi koştu eve. Ama verandada durakladı. Çıt çıkmıyordu. Gong henüz çalmamıştı! Annesi uyuyordu. Onu uyandırса bile, böyle yıkanmamış, kahvaltı etmemiş halde -durum umutsuzdu. Olsa olsa, babası Paris'ten döndükten sonra, bir fırsatını bulduğunda değirmeni ona göstereceği sözünü verebilirdi annesi. Sonra da unutulur giderdi. Friedrich son derece üzgün, Rostand Baba'nın yanına döndü. Arabanın yanına geldiğinde yanaklarından aşağı yaşlar süzülüyordu.

Rostand Baba başını okşadı. "Annen izin vermedi galiba."

Friedrich kekeledi: "Sormadım. Hâlâ uyuyor."

Rostand Baba onu kucağına alıp, yanına, sürücü koltuğuna oturttu. "Dizginleri tut ve burada bekle," diyerek eve gitti. Mucize gerçekleşmişti: Beş dakika sonra araba, Fritz ve ihtiyarla birlikte Brucher Platz üzerinden aşağıya, heybetli Engels değirmeninin durduğu Wupper savağına giden Engels Caddesi'ne doğru yol alıyordu.

"Annen merak etmesin diye mutfaktaki kıza haber verdim," dedi Rostand Baba. "Korkudan düşüp bayılacaktı neredeyse. Ama önemi yok," diye ekledi muzip muzip.

Friedrich yaşlı adama şaşkın şaşkın baktı. Ulrike'ye haber vermiş, annesine sormamıştı bile... hımm. Kendisi bunu asla akıl edemezdi! Rostand Baba Friedrich'in düşüncesini okuyordu sanki. Kolunu omzuna attı. "Kadınlar, aman Tanrım, her şeyi onlara sormaya kalkarsan..." dedi, güneşe doğru korkusuzca gülerek. Sonunda Friedrich de bütün endişesine rağmen, onunla birlikte güldü.

Daha sonra, Friedrich'in kimbilir kaç kez başını kaldırıp özlemlerle baktığı gri taş yapının görüş mesafesine girdiklerinde, ihtiyar tekrar konuşmaya başladı: "Babanı da değirmene getirdiğimde, yaşı senden çok büyük değildi, sonrasında büyükannenle şiddetli bir kavga koptu. Ama belediye meclisi üyesi büyükbaban gülmekten öleyazdı. Adam gibi bir adamdı o! Hiçbir şey onun için yeterince muazzam ve büyük değildi. Tesisatımıza doğru modeli Lyon'da buluncaya kadar, onunla birlikte dünyanın yarısını dolaştım. Temkinli büyük büyükbabanın kuşkuvarına ve sadece küçük çaplı düşünebilen namuslu ticaret erbabının alaycı gülüşlerine rağmen, inşaatı kabul ettirdi. Eğer büyükbaban iradesini dayatmasaydı, siz Engels'lerin hali nice olurdu? Bu bölge ne olurdu? Burada gördüğün her şey, delikanlı, iplikhaneler, dokümhaneler, ağartma tesisleri ve boyahaneler, yollar, köprüler, okul, bannak ve hastane, belediye binası, şehir parkı, bütün bunlar onun cesareti, gözükaralığı, azmi olmadan mümkün değildi. Sadece dokumacılar ve köylülerden ibaret birkaç miskin köydü şimdi burası. Her şey savağın ve su değirmeninin inşasıyla başladı." Rostand Baba'nın sırtı dikleşmişti. "Ve ben buradaydım," dedi, "en başından beri".

Friedrich ihtiyara hayran hayran baktı. Elinde olmadan o da daha dik oturdu. Kesinlikle emindi: Rostand Baba önemli bir adamdı. Bu bir düş değildi: Kendisi onun yanında oturuyordu ve nihayet Engels değirmeninin sırtına vakıf olacaktı.

Bu fikri daha fazla geliştirme fırsatı bulamadı. Varmışlardı. Giriş kapısından dar bir avluya geçtiler. Burada makinenin çıkardığı ses, fokurtu ve uğultu, insanın neredeyse kendi sesini duyamayacağı kadar yüksekti. Ama değirmencinin peşinden yapının içine girdiğinde karşılaştığı gürültü karşısında neydi ki! Yol, karanlık bir koridordan kocaman, aydınlık bir salona çıkıyordu. Ayaklarının altında yer sarsılmakta, hava titremekteydi. Önünde, üstünde, altında suyun gümbürtülü uğultusu duyuluyordu. Gürültünün içinde boğulmamak için nefesini tutması gerekiyormuş gibi geldi Friedrich'e.

Aniden, sanki hayalet eliyle çevriliyormuş gibi dönerek üstüne doğru hareket eden dev bir tekerlekle karşılaştı. İçgüdüsel olarak Rostand Baba'nın arkasına gizlenme ihtiyacı duymuştu ki, o an kavradı: Bu, bu o, bu o! Kollarını havaya kaldırıp sevinç çığlıkları atmaya, dans etmeye, bağırmaya başladı: "Su enerjisi! Su enerjisi!"

Sakinleşince değirmenci onu merdivenlerden bir kat daha yukarıya, savak odasına götürüp, tahta perde benzeri bir şey gösterdi. "Bununla suyun yolu kesilebiliyor," diye bağırdı, "sonra da tekerlek duruyor ve onunla birlikte aşağıda fabrikadaki bütün çakımlar, dokuma tezgâhları da".

Friedrich değirmencinin yüzüne kuşkuyla bakıyordu. Çok sayıda işçinin para ve ekmek kazandığı Caspar Engels & Oğulları fabrikası. Yüksek bahçe duvarı ardındaki eşsiz diyar. Bütün bunların işler halde kalmasını sağlayan nehir miydi? Bu düşünce ona inanılmaz göründü! "İyi de nasıl?" Bilmek istiyordu.

Değirmenci, "Gel, sana göstereyim!" der gibi bir hareketle merdivenlerden binanın en üst katına çıkardı onu. Suyun gürültüsü, yeni bir sesin, giderek artan bir gümbürtünün, gıcırtının, tangırtının ve tıslamanın içinde boğulmuştu yavaşça. Yukarıya vardıklarında Rostand Baba bir kapı açtı. Friedrich büyülenmiş gibi bakıyordu dönen dişli çarklardan oluşan labirente. Kaplumbağa hızında hareket eden ağır çarklar, ne göbeğin ne de dişlilerin pek algılamadığı daha hızlı çarklar vardı. Yaşlı adam çok hızlı dönen iki tane büyük diski göstererek, "Volanlar," diye bağırdı kulağına. Kalaslarına, bir delikten değirmen dışına çıkan geniş deri kemerler yerleştirilmişti. Rostand Baba Friedrich'i ikinci kapıya doğru çekti. Dar bir köprü çıkışıdaydılar. Geniş deri kemerler boyunca ihtiyarın peşinden fabrika binasına doğru yürüdü. Geçidin sonunda Rostand Baba bir kapağı açtı. Friedrich, bir dizi çıkışın döndüğü salona bakıyordu. Aralarda kadınlar dolaşıyor, ip makaralarını kucaklayıp götürüyor, kam takıyor, ipleri bağlıyorlardı. En arkada daha küçük bir salonu görünce... Birden anıları canlandı.

"Rostand Baba," diye seslendi o odayı göstererek. "İşte oradalar!"

İki uzun masanın başında büyükçe çocuklar oturmuş, pamuk yığınlarını tiftikliyordular. Daha küçükler arkada loş ışık altında, ham ipek dağının içinde koşuşturmaktaydı... Her şeyi tekrar hatırlıyordu. Kendisi de orada, o çocukların arasında bulunmuştu. Geçmişte kalmış o günlerde – her ayrıntı şimdi yine gözünün önüne geldi.

Sıcak bir sabah, bahçedeler. Ulrike çorap örerek çayırın kenarında, beyaz bankta oturuyor. Bahçıvanın yaşlı karısıysa yanında, çilek tarhının içine çömelmiş. Friedrich çimenlerin üzerinde yuvarlanan topunun peşinden koşuyor. Top yuvarlanıyor, yuvarlanıyor, yuvarlanıyor. Çayırı geçip, bahçenin sonuna ulaşıyor. Orada bir çit vardı, bugün yüksek bir duvarın her şeyi kapattığı yerde, ahşap çitalı basit bir çit duruyordu. Şaşkınlık içinde, çitin öte tarafında başka bir dünya görüyor. Top tamamen aklından çıkmış, Ulrike'yi, çayırı, alıştığı dünyayı unuttuvermişti. Çitaların arasına yüzünü dayayıp fabrika arazisini inceliyor. Büyüklü küçüklü karmakarışık yığınla bina. Bir alanda yük arabaları duruyor. Bir sürü insan gayretle gidip geliyor, atlara koşum vuruyor, büyük balyaları indiriyor, ağır bobinleri yüklüyor. Ulrike'yle bahçıvanın karısının ona seslendiklerini duyuyor uzaktan. Sesler giderek yaklaşıncı kendisini bulabileceklerinden, gözlem yaptığı yerden alıp götüreceklerinden korkuyor. Çalılıklarla çit arasında sıkışarak çit boyunca ilerliyor. İşte orada çitin altında bir çukur var. Zar zor sürünerek geçmeyi başarıyor. Alanı boylu boyunca yürüyor... Bir biçimde en büyük binaya ulaşıyor, içinden takır tukur sesler gelen bir salon keşfediyor. Sürekli hareket halinde takırdayan, biçimleri aynı, bir dizi tuhaf yaratığa bakıyor ürkek ürkek. İplikhaneye gelmiş.

"Yukarıya, tarama bölümüne çık çabuk!" diye emrediyor boğuk bir erkek sesi. Ne yapacağını bilemeden bakakalnca, adam onu kollarının altından kavrayıp merdivenden yukarıya taşıyor. Ne bağırıp çağırmanın ne de tırmalayıp ısırmanın bir yararı yok. Adamın kolları demirden bir kısıkaç gibi. Korku dolu bir dakikanın ardından, hoop, yumuşacık pamuktan dev bir tepenin üstünde buluyor kendisini. Başını kaldırıp bakıyor, çevresinde bir sürü çocuk. Bağırarak çağıranın gülüşerek pamuk dağının içinde itişip kakışan, kendisinden daha büyük, daha küçük kızlarla oğlanlar. Bu kadar çok oyun arkadaşı daha önce hiç olmamıştı. Büyükçe bir kız, "Sen kimsin?" diye soruyor. "Fritz," deyip, itişip kakışanların arasına karışıyor hemen, onlar gibi iri çuvalların üstüne tırmanıyor, sevinç çığlıkları atarak aşağıya, yumuşak pamuğun üzerine bırakıyor kendisini. Uff, ne eğlence ama, hiç yorulmaksızın durmadan tekrarlanabilir. Bu arada daha büyük çocukların pamuğu tiftikledikleri masayı görüyor. Ara sıra -oyun arkadaşlarının yaptığı gibi- yığın içinden kucak dolusu pamuk alıp masalara götürüyor. Her seferinde de, ka-

dınların bir o yana bir bu yana gidip geldiği çok sayıda çıkışın bulunduğu salona bakabiliyor. Merak içinde, izlemek için gizlice oraya gidiyor. Kadınlar onu görmüyorlar gibi. Sadece bir tanesi gülmüşüyor. Çok meşgul, elini önlüğünün cebine sokuyor, kocaman bir elma çıkarıp veriyor. Friedrich elmayı alıp, birlikte yemek için oyun arkadaşlarının yanına koşuyor.

Zayıf bir adam gelince, "Bekçi!" diye bağrışarak pamuk tepesinden aşağıya yuvarlanıyor çocuklar, uslu uslu sıraya diziliyorlar. Sadece kendisi, durumu yeterince çabuk kavrayamayan acemi çocuk tepede yakalanıyor, azar işitip tokat yiyor zayıf adamdan. Hiç acımıyor ve zayıf adam dönüp giderken dil çıkarıp, "Bee!" diye bağırıyor Friedrich. Adam arkasına bakınca, diğerleri bu asi çocuğu hemen aralarına alıp saklıyorlar. Adam sırtını dönüyor, bu sefer çocukların hepsi birden, "Bee!" yapıyorlar. Zayıf adam çaresiz kızarak çekip gidiyor. Daha sonra bir kadının sepetinin içinde getirdiği, üzerine yağ sürülmüş ekmek dilimlerini yiyorlar büyük bir iştahla.

Ne harika bir gündü ama! Elbette ki esrarengiz biçimde ortadan kayboluşuyla, özellikle annesini nasıl heyecanlandırıldığı hiç aklına gelmiyordu. Çitin diğer tarafında herkes ayaklanmış, onu aramaktaydı. Nihayet bahçıvanın karısı çukuru fark edince, fabrika anında alarma geçirildi. Aniden salona giren adamların kendisini aradığını Friedrich çok geç anlamıştı. Saklanmaya fırsat bulamadan, kocaman bir el yakasına yapıştı, havaya kaldırıp dışarı taşıdı. Araziden boydan boya geçilip, yazıhanenin bulunduğu binaya götürüldü, ağlayan telaşlı annesinin kucağına bırakıldı. Kir pas içinde. Evde üstünü başını çıkardılar, sıcak suyla banyo yaptırdılar. Giysileri şöminede yakıldı. Dr. Dörner nefes nefese içeri girmiş, gözlerine bakmış, orasını burasını dinlemiş, vurarak yoklamıştı, sonra da günlerce çıkmasına izin verilmeyen yatağa yatırılmıştı. Ancak bunlardan sonra annesinin kaygılı gözleri yavaş yavaş yine sevecen ve sevinçli bakmaya başladı.

Neler olup bittiğini kavrayamamıştı, şimdi açıklıyorlardı: Wuppertal'deki yoksullar arasında, yüzlerce kişiyi sinsice süpürüp atan korkunç bir salgın hüküm sürmekteydi. Kolera! Ancak korkulan şey olmadı, hastalık kapmamıştı. Friedrich'in yataktan çıkmasına izin verildiğinde, çok şey değişmişti. Hayli sert yeni mürebbiye, Bayan Henriette onu teslim aldı. Bahçeyi artık sadece

onun mengene gibi sıkkan, soğuk elinden tutarak gezmesine izin veriliyordu. Bu arada bahçeye dağlarca taş yığılmış, bir grup işçi, bahçeyi, onun keşfetmiş olduğu ve yakında artık sadece uzak bir düş olarak kalacak dünyadan kesin olarak ayıracak o yüksek duvarı örmekteydi...

Rostand Baba'nın, "Bakmaya doydun mu artık?" diyen sesiyle geçmişten kopup bugüne döndü. Biraz sersemlemiş halde başını salladı. Değirmenci kapağı tekrar kapatmıştı. "Pekâlâ, sanırım artık biraz daha akıllanmışsındır. Artık su enerjisini tanıyorsun ya."

Geri dönüş yolunda, Rostand Baba'nın yanında sessizce oturuyordu Friedrich. Güneş sırtını ısıtmaktaydı. Yeşil ağaçlar arasındaki evleri, Gemarke'ye giden köprüyü, vadinin ötesindeki dağ yamaçlarını, Fuchshügel üzerindeki Christus Kilisesi'ni gördü. Her şey buraya gelirkenki gibiydi. Ama yine de farklıydı, tuhaf bir biçimde yeni ve değişmiş. Bakışları caddenin yanında kıpkızıl parılayan nehre düştü. Onun hakkında bir şey biliyorum ben.

Eve vardıklarında hemen annesinin kollarına atıldı. Azarlama-sına fırsat tanımadan, hararetle boynuna sarılıp öptü. Yaşadıklarını anlatmak için kullandığı sözler, azgınca içinden fışkırıyor gibiydi. Sonunda, içten bir kahkaha patlatmadan edemedi Elise Engels.

Friedrich annesinin kahkahasını her şeyden çok severdi. Herhangi başka bir durumda, onu güldürmeyi başardığı için mutlu olurdu. Ama bu kez uygunsuz, hatta aşağılayıcı bulmuştu.

"Bana inanmıyorsan, kendin git bak! Rostand Baba'ya rica edersem, eminim sana da gösterir değirmeni. Cana yakın ve iyi biri o. Sana her şeyi eksiksiz açıklayabilir!"

Annesi, "Tabii ki inanıyorum sana!" diyerek başını okşayınca Friedrich tekrar sakinleşti. "Yeni arkadaşın seni çok etkilemiş görünüyor. Bu gezintiyi kendi başınıza yapmanızı bu seferlik affedeceğim. Şimdi Ulrike'ye git, sana kahvaltı hazırlasın. Eminim kurt gibi acıkmışsındır."

"Hayır, hiç aç değilim," diye bağırdı, mutluluktan uçarcasına bahçeye koşarken.

Meyve bahçelerinin altında Ulrike'yle karşılaştı. Sepetten çok büyük bir armut çıkardı Ulrike. "Al, prensim, en güzel armut senin için. Ağacın en tepesinden. Güneşin dostça selamıyla birlikte." Friedrich meyveyi inceledi, kuvvetlice ısırarak için iki eliyle tutması gerekiyordu. Denemesi için Ulrike'yi de zorladı ve meyvenin tatlı

suyu kızın korsajına damlayıncagüldü. Sonra bahçede koşmaya devam etti, büyük çayıra daldı, fındık ağaçlarının yakınındaydı. Saman saplarının en yüksek olduğu yer, en sevdiği yerdı. Kendisini çimenlerin üstüne bıraktı, kalp atışlarını hissediyordu.

Dünya ne güzel! Annem, ah, onun gülümsemesi, sıcak eli. Ulrike de tatlı, küçük Marie ve Hermann, pamuk tepesinin üstündeki çocuklar, babası, bahçıvan, Hamm'da yaşayan dedesi ve ninesi, Bayan Henriette bile. Hepsini seviyorum! Onların da benim gibi neşeli olmasını istiyorum.

Gözleri çok yukarıya, gökyüzüne döndü. Yükseklerde mavinin sonsuzluğunda, yapayalnız iki küçük saçak bulutla birlikte uzaklaştı. O, yukarıdaki, O da bana iyi davranıyor. Bu gece uyumadan önce ona teşekkür edeceğim. Bunu asla unutmamalıyım!

2 MESOLONGION

Prens Ypsilanti'nin tugayları yıkım yaşamış, yenilmiş, söz dinlemez Sakız ve Girit adalarının üzerinden ateş ve kılıçla geçilmiş, asilerin şehirleri Atina, Patras ve Theben düşmüş, güçlü Trablus ve Navarino kaleleri geri fethedilmiş, Teselya ve Makedonya, Rumeli ve Peleponnes'in verimli vadilerinde başkaldıran Yunanlılardan, işkence ve katliamlarla korkunç biçimde intikam alınırken, Kolokotroni'nin çetecilerinden hayatta kalanlar geçit vermez dağlara sürülmüştü. Yunan halkının Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ulusal kurtuluş savaşının durumu umutsuz görünüyordu.

Patras Körfezi'nde Aetolia'nın minik bir liman şehriyse, Türklerin bütün saldırılarına meydan okumaya devam etmekteydi; ne ablukayla ve kuşatmayla ne de topların ve gemi bataryalarının yoğun bombardımanı ile dize getirilemiyordu – Mesolongion.

Mesolongion'un sırf adı bile Saray'da yaygara kopmasına yetiyor, Sultan II. Mahmud sinir krizleri geçiriyordu.

Genç ve umut dolu hayatını Yunan halkının kurtuluşuna adanmış büyük İngiliz şairi George Byron'ın yüreğinin gömülü olduğu bu gözüpek şehrin yazgısı, Hristiyan Avrupa ülkelerinde insanları endişelendirmekteydi.

1825 yılı sonbaharında Sultan'ın dev ordusu Termofilleri geçerek Aetolia'ya doğru ilerliyordu. Aynı anda Patras Körfezi'nde görülen Osmanlılarla Mısırlıların müttefik savaş filoları, ölümcül toplarının namlularını şehrin üzerine çevirdiler. "Ya Mesolongion düşer," diye haber salmıştı II. Mahmud, başkomutanı Reşit'e, "ya da kellen gider!"

Mesolongion'un, isyanın son kalesinin işini kesin olarak ve sonsuza kadar bitirme kararı verilmişti. Bütün dünyada, Hristiyan ülkelerin halk kitleleri heyecana kapıldı. Mesolongion'u Kurtarın! Yunanistan'a yardım edin! Her yerde yardım komiteleri kuruluyor, Yunanistan'ın bağımsızlığı için hayatlarını ortaya koymaya hazır binlerce gönüllü başvuruyordu.

Ama saraylardaki ve iktidardaki erk sahipleri etkin her türlü yardımı kallesçe engellediler. Kıta Avrupası'nda gerici Metternich'le, her türlü ileri hareketin bastırılması için süper güçlerin Kutsal İttifakı egemendi. Kendi halklarını kısıt altına alan ve haklarından yoksun bırakanlar için, başka ulusların özgürlük mücadelesi de tiksindiricidir.

* * *

Bir Aralık günü Caspar amca, kuzen Karl'la birlikte çaya gelmişti. Her zaman olduğu gibi sıkıcı şeyler konuşuluyordu. Fabrika işlerinin gidişatı, tanıdık çevredeki düşünceler, aşk ilişkileri ve hastalıklardan söz ediliyordu. Birden değirmencinin adı da geçti.

"İhtiyar Rostand bizi kaygılandırıyor," dedi Caspar amca. "Aylardır Yunanistan'daki oğlundan haber alamıyor."

Yanındaki Karl'ın nasıl kulak kesildiğini gördü Friedrich. "Rostand Baba'nın Yunanistan'da oğlu mu var?"

"Evet," dedi annesi. "Tek oğlu."

"O zaman Türklere karşı mı savaşıyor?" diye sordu Karl nefes nefese.

Annesi başını salladı. "Sen daha küçükken, Lord Byron ve çok sayıda gönüllüyle birlikte, yelkenliye binip gittiler."

Her zaman sessiz, çekingen Bayan Henriette de aniden lafa girdi. "En son haber Mesolongion'dan geldi," dedi alçak, boğuk bir sesle ve tuhaf biçimde parıldayan gözlerle.

Friedrich, Mesolongion'u biliyordu. İlk kez, şimdi artık hemen hemen hiçbir şey hatırlamadığı bir dönemde çalmıştı bu isim kulağına; sonra defalarca yeniden duymuş, bir anlamda bu Yunan şehrinin adıyla birlikte büyümüşü. Yabancı bir tınsı vardı, gizemli ve çekiciydi. Duyuları heyecanlandıran ve damarlardaki kanı daha hızlı akıtan görüntüler uyandı hayalinde. Yunanlılarla Türkler. Çocukların en sevdiği oyundu. Hiç kimse Türk olmak istemezdi. Mesolongion – büyülu sözcük! Dışarıda, çayırların üzerinde dikenli çalılardan oluşan hayali düşman ordusuna karşı saldırıya geçerken, savaş ılığı olarak kullanılabilirdi. Ama insanı hüznölendirebilirdi de. Çünkü Mesolongion, serüvenin, kendini kanıtlamanın, kahramanlıkların olduğı uzak, ulaşılmaz bir dünyadaydı.

Bitmeyecekmiş gibi görünen yaz, soğuk, yağmurlu ıslak bir sonbahara dönmüşü çabucak. Bu havada evden çıkmak kesinlikle yasağı. Ağaçlarla çalılıkların yavaş yavaş yapraklarını döküşünü izlemek için pencereden bakılabilirdi sadece. Yağmurlu günler tekdüze ve sıkıcı geçip gidiyordu. Ah, Mesolongion çok çok uzaklardaydı.

Şimdiyse aniden, yürek burucu bir yakınlığa gelmişti. Brucher Platz'dan aşağı, Brücken Caddesi'ne doğru Engels Caddesi'nden in, arkasında değirmen, Rostand Baba... Friedrich aynı gün gizlice evden çıktı. Kovadan boşanırcasına yağıyordu yağmur. Tek bir düşüncesi vardı: Rostand Baba'yı görmem lazım! Ona oğlunu sormam lazım.

Neredeyse Brücken Caddesi'ne kadar gelmişti. O an bir erkek sesi duydu. "Sen küçük Engels değil misin?" Baktı; arkasında duran postacıydı. Kaçamamıştı. Gök mavisi pelerinin altında eve geri götürölüp sırlıslam halde Bayan Henriette'ye teslim edildi. Her zamankinden daha sert azarladı kadın onu, kaba hareketlerle kurulaııp yeni bir gömleğı üzerine geçirirken. "Annen hasta, çok hasta. Sense korkunç dik başlısın. Annene söyleyeyim, ister misin? İster misin bunu?"

Başını salladı.

"O zaman bir daha asla tek başına evden ayrılmayacağına söz ver!"

Düşündü. Asla mı? Ama ben Rostand Baba'yı ziyaret etmek zorundayım. Mecburum! Sustu.

Bayan Henriette şimdi hiddetten köpürüyordu. "Demek ona söylememi istiyorsun? Peki, ya annen ölürse?"

Friedrich bu inanılmaz soruyu duydu. Şaşkınlıktan ne diyeceğini bilemeden başını kaldırıp Henriette'ye baktı. Kadın gözlerini kaçırmıştı. "Evet, annen ağır hasta, hepimiz onun için çok endişeleniyoruz."

Yalan söylüyor! diye geçirdi içinden Friedrich. Yüzünde meydan okuyan bir ifade belirdi. Fakat tam o anda Dr. Dörner'in aceleyle merdivenleri çıktığını gördü. Arkasından da Ulrike koştu-yordu. Birinci kattan annesinin inlemeleri geldi kulağına.

"Hayır, hayır," diye haykırdı. "Ölmesin! Her şeye söz veririm, her şeye!" Rüzgâr gibi yukarıya, annesinin odasına fırladı. Yabancı bir kadın yolunu kesince giremedi, kapının önünde kaldı. Artık odadan hiç ses gelmiyordu. Sonunda bitkin vaziyette çocuk odasına gitti. Hermann, sanki hiçbir şey olmamış gibi Marie'yle oynuyordu.

Tek kelime söylemedi. Korku boğazına düğümlenmişti. İşte! Haykırma sesi değil miydi o duyduğu? Kardeşlerinin yanında daha fazla kalmaya dayanamadı. Koridorda Ulrike'nin kollarına atıldı.

"Anneme ne oldu? Yaşıyor mu?"

Ulrike başını okşadı. Mutlu bir gülümseme belirmişti yüzünde. "Evet, elbette, çocuğum. Yaşıyor. Küçük bir kız kardeşin daha var artık."

O zaman kavradı. Acele Ulrike'yi öpüp hızla merdiveni tırmandı. Önce müjdeyi kardeşlerine vermeye niyetlendi. Sonra fikrini değiştirdi, çatı katına çıktı. Bacanın arkasındaki sandık odasına gizlendi, güldü ağladı, ağladı güldü.

Daha birkaç hafta olmuştu bu odayı keşfedeli. Burada saklanan bütün bu tuhaf şeyleri yakından incelemek için, tepedeki bir pencereden yeterince ışık geliyordu. Geçmiş zamanlardan kalıntılar. İnsan burada saatlerce araştırabilir ve her seferinde yeni bir şeyler bulabilirdi. Eski mutfak eşyaları vardı, çiçek işlemeli parlak ipekten abajurlar, eski, tozlanmış bir yığın kadın şapkası, deste deste mektuplarla dolu şişkin bir seyahat çantası, kurt yeniği ahşaptan salıncaklı bir oyuncak at, ağır bir ütü ve ince belli bir bebek, içine komik rengârenk leyleklerin dokunduğu siyah atlastan bir gölge-lik, kalın iplerle bağlanmış eski dini kitap paketleri, parlak boyanmış alçıdan bir havari figürü ve pudra kutusuyla birlikte bir peruk. Duvar da büyükbüyükbabasının, sık sık kapıyı çalıp, mutfakta Ulrike'den yiyecek alan gezgin ustaların taşıdığına benzeyen sırt çantası asılıydı. Köşede bir iplik çıkışı ve paslanmış bir el de-

ğirmeni duruyordu. Bir kasanın içinde kuru defne yapraklarından yapılmış çelenk, rokoko döneminden bir kadının yağlıboya tablosu, ancak iki elle atışa hazır hale getirilebilecek kadar ağır, gümüş rengi parlak bir tabanca. Tam merkezdeyse üç bacaklı, ama aslan başı oymalı dev bir koltuk vardı. Onun önünde demir kaplama sandığın üstünde, bol süslemeli, paslı eski bir pala duruyordu, yeterince güçlü olsa onu kınından çıkarmayı çok isterdi. Mavi-beyaz-kırmızı kokart, bir zamanlar çok sayıda ülkenin egemeni olan, sonrasında ıssız bir adada ölen Fransız İmparator Napoleon'u hatırlatıyordu. Hüzünlü bir şarkıda anlatılan Thule'nin, zavallı, kör kralı gibi.

Friedrich büyük koltuğa tahta oturur gibi kurulduğunda, kral, hatta imparator oluyor, kendisine bağlı tebasına yüce gönüllülükle toprak dağıtıyor; Rostand Baba'ya, geldiği yer olan Fransa'yı veriyor, Ulrike, anlattığı "Kurbağa Prens" masalındaki altından sarayı alıyordu. Kuzen Karl'ı saray nazırlığına, Hermann'ı maliye bakanlığına atıyor, Marie başnedime oluyor ve Röschen olağanüstü güzel bir prensle evlendiriliyordu. Küçümseyici yüz ifadesiyle Bayan Henriette'nin payına ise gemiyle Hindistan'a ya da hatta dönüşün çok ender olduğu Amerika'ya gitmek düşüyordu. Savaş bakanına süvarileri toplama emri veriyor, başlarından Türkleri defetmek için Yunanistan'a gönderiyordu...

Bugün böylesi hayali oyunlar için hiçbir fikri yoktu. Sadece öğleden sonraki olayı düşünüyordu.

Ah, Ulrikecik, sana bütün kalbimle teşekkür ediyorum! Bayan Henriette ise... Beni neden bu kadar korkuttu ki? Pekâlâ, onu bağışlayacağım. Bugün herkesin her şeyini bağışlıyorum. Küçük bir kız kardeş, küçücük bir kız kardeş – bir zamanlar Marie gibi, Tanrım... Yarın, yarın onu göreceğim. Bebeğimiz olduğunda annem neden hastalanıyor ki?

Ertesi günden itibaren her fırsatta annesinin yanına, odasına gitti. Hâlâ solgun ve güçsüzdü, ama kendisini daima gülümseyerek karşılamaktan geri durmuyordu. Küçük bebek yanında olmadığı zaman kitap okuyordu. Bu sefer de Friedrich onu, sesli okuması için ikna etmişti. Şaşırarak dinliyordu. Harf denen bu siyah dairesel şeylerin sözcük, sözcüklerin hayalinde capcanlı çiçek açan görüntüler, insanlar haline gelebilmesi –bunlar ona mucize gibi görünüyordu. Ah, annesinin odasında ne kadar çok kitap vardı!

"Hepsini okudun mu?" diye sordu.

"Çoğunu."

"O zaman dünyadaki her şeyi biliyorsun."

Annesi güldü. "Aman Tanrım! Çok az şey biliyorum ben."

Gözleri derin bir saygıyla duvardaki kitaplığın üzerinde gezindi.

"Az mı?"

"Günün birinde sen çok daha fazlasını okuyabileceksin."

"Ben mi?" Ürperdi. Akıl almaz görünüyordu.

"Sanırım okuma yazma öğrenme vaktin yavaş yavaş geliyor,"

dedi annesi.

Şaşkınlıkla baktı ona. "Yazmak mı? Ben yazabiliyorum. Bekle, sana göstereyim!" Yıldırım gibi çıktı odadan. Oyuncak kutusundan, Karl'dan devraldığı küçük yazı tahtasını getirip karalamalarını gösterdi annesine. "Bu bir A, bu da bir B."

"Çok güzel," diye övgüde bulundu annesi. "Yazma konusunda bir başlangıç yapmışsın bile!"

Friedrich gururla başını sallıyordu. Birden kapağı açık kitabın sayfalarındaki minicik matbaa haflerinden oluşan sonsuz kargaşaya takıldı gözleri. Kuşkuya kapıldı. "Ama okumak, okumak, anne, hayır, asla, asla öğrenemeyeceğim!"

"Ama hiç olmazsa deneyebilirsin, öyle değil mi?"

"Evet, denemek isterim," diye karşılık verdi kararlılıkla, "Tanrı'nın yardımıyla! Ne zaman okula gideceğim?" diye ısar etti.

"Baban Paris'ten döner dönmez bu konuyu konuşacağım."

"Babam ne zaman dönecek ki?"

"Noel'de, Noel'de mutlaka gelir!"

İşte, bu elle tutulabilir bir şeydi. "Noel!" diye sevinç çığlıkları attı.

O andan itibaren hayat inanılmaz ilginçleşti. Rostand Baba unutulmuştu, Mesolongion unutulmuştu, artık sadece babasının dönüşünü düşünüyordu. Ve dönmesi yakındı, çünkü yortuya sayılı günler kalmıştı. Evin içi yukarıdan aşağıya temizlenip parlatıldı. Mutfaktan güzel kokular geliyor ve bahçıvanın yeşil çam ağacı koyduğu salon kilitli tutuluyordu.

Sonra beklenen gün geldi. Öğle yemeğinden hemen sonra Hermann'la kendisine rengârenk işlemeli ve inanılmaz sert Kazak gömlekleri giydirilip saçları güzelce tarandı. İşte, artık evin önünde nal ve araba seslerini duyuyorlardı. Nefes nefese merdivenler-

den aşığı koştuklarında, babası çoktan antredeydi. İrili ufaklı bir sürü paket, arkasından salona taşındı.

Annesi, Henriette'nin elinden tutan, saçına kırmızı bir kordela takılmış Marie'yle onun önünde duruyordu. Babası iki oğlanın elini sadece sıkmakla yetinmişti. Kaygılı bir yüz ifadesi vardı. Daha sonra çay içilirken annesine, "Orada işler kötü gidiyor, hayatım. Fiyatlar günden güne düşüyor. En eski müşterilerimiz siparişlerini geri çekiyor," dedi. Feci duyuluyordu. Babasının şu sözleri de Friedrich'in belleğinde yer etti: "Kötü şeyler gördüm. Bütün çalışanların iş bıraktığı fabrikalar, açlıktan kaynaklanan isyanlar, tahrip edilen makineler." Sonra aceleyle yazıhaneye gitmişti.

Ancak Noel arifesinde hediyeler verildikten sonra annesi konuyu, en büyük çocuğun okula gönderilmesine getirdi. Friedrich cevabı merakla bekliyordu. Babasının inceleyen gözlerini üstünde hissetti, mahçup mahçup öne eğdi başını. Sonunda kararı duydu. "Evet, bir gün olacak tabii. Ama aceleye getirmeye gerek yok." Cevap olumsuz gibi duyuluyordu ve sopa darbesi gibi indi. Friedrich hayal kırıklığını gizlemeyi başaramıyordu. Gözleri dolmuştu. Babası bu tepkiyi şaşkınlıkla fark etti. "Öğrenmeyi bu kadar çok mu istiyorsun?" diye sordu kuşkuyla.

Friedrich bu soruyu duymuş, ama kavrayamamıştı. Babası nasıl kuşku duyabilirdi? Gizlice cesaretlendirerek göz kırpan annesine baktı, yardım umarak. Nihayet, "Evet-evet-evet!" diye haykırmayı başardı. "Okula gitmek istiyorum!"

Babası başını salladı. "O taşra okuluna gitmeyeceksin. Orada eğitim iyi değil! Öğrenme konusunda bu kadar ciddiysen, seni belediye okuluna hazırlayacak bir öğretmen arayacağım, gerçi aslında nereden baksan bu işin daha iki yılı var ya."

"Benim için özel öğretmen mi?" diye sordu Friedrich.

Babası başını salladı. "En büyük oğlum için en iyi okul eğitimi ancak yeterlidir."

Friedrich kendini tutamadı, fırlayıp babasını kucakladı. Gökyüzünde yine kemanlar çalıyordu. Ancak Friedrich'in bu en içten dileği gerçekleşinceye kadar aradan eziyet dolu aylar geçecekti.

Mürebbiye 'semtlerinin çevresinde' alışveriş yaparken, hâlâ küçük bir çocuk gibi, Bayan Henriette'yle Hermann'ın peşi sıra ayak sürümek zorundaydı Friedrich. Oysa Karl ve Julius gibi öğrenci olabilirdi pekâlâ. Bir öğleden sonra, her günkü gibi şose

üzerinden Elberfeld'e doğru, atölyesi Unterbarmen sınırlarındaki son evde bulunan lamba üreticisine gitmişlerdi. Eve dönmek için yola çıktıklarında, garip bir olayla karşılaştılar.

Her gün evlerinin kapısını çalan dilencilere benzeyen, giysileri yırtık pırtık, kir pas içinde bir güruh adam geliyordu karşıdan. Hiç dindar ve mütevazı görünmüyorlardı. Başlıklarını pervasızca takmışlar, salına salına yayılarak yürüyor, bağırıp çağırıyor, naralar atıyor, boşboğazlık ediyorlardı.

Henriette çocukları hemen bir çalıllığın arkasına çekip yoldan uzaklaştırmıştı. Sanki korkunç bir rüya görüyorlardı, yanlarından geçip, Hardtberg'te çok eski bir taş bina olan Bierkirche'ye* doğru patikayı tırmandı adamlar.

"Bunlar ne tuhaf insanlar, Bayan Henriette?"

Kadın insan sürüsünün arkasından bakıyordu. Bir süre sonra, "Yoksul, mutsuz insanlar, oradan oraya dolaşan, sadakalarla ve gündelik işlerle geçinen sarhoş arabacılar. Esnafın ve meyhanecilerin onlara, sadakalardan elde ettikleri üç beş kuruş karşılığında ekmek yerine alkollü içecek vermesi tam bir kepazelik," diye söylendi.

"Neden alkol içiyorlar?"

"Çünkü yoksulluklarını unutmak istiyorlar."

"Neden yoksullar?"

"Çünkü ne işleri ne de barınakları var."

"Neden yok?"

"Çünkü Tanrı böyle istiyor."

"Tanrı neden böyle istiyor?"

"Onlar bu dünyada acı çekmek için seçilmişler, bir gün Tanrı'nın yüceliğinden o oranda yararlanabilsinler diye."

"Bir gün?"

"Cennete gittiklerinde."

"Cennete mi?"

"Cennete. Tanrı yoksulları ve mutsuzları burada, yeryüzündeki talihsizliklerine karşılık, orada binlerce kat fazlasıyla ödüllendirecek."

O andan itibaren Friedrich bütün dilencilerle arabacıları çekinerek, ama derin bir saygıyla baktı. Bazen onları kıskanıyordu. Yine de Henriette'nin açıklamasından kuşku duymaktaydı.

*) Bira Kilisesi. (ç.ñ.)

Bir gün cesaretini toplayıp, hafifçe yalpalayarak yine kapıya dayanmış olan bir dilenciye sordu. "Alkollüsün, değil mi?"

Dilenci güldü: "Öyle mi ufaklık, anlaşıyor demek?"

Friedrich gözlerini ona dikmişti. "Tanrı'nın bir gün, mutsuz varlıklarını bin kat fazlasıyla ödellendireceği seçilmişlerden biri olduğunu bilmiyor musun?"

Dilenci önce şaşkın bakmış, sonra ciddiyetle başını sallamıştı. "Elbette ki biliyorum!"

"O zaman niye alkol alıyorsun?"

Yırtık silindir şapkalı adam düşünceli düşünceli baktı. "Bana kumbaranı getirirsen söylerim."

Friedrich kumbarasını getirdi. Dilenci çalkalayarak, "Daha fazla biriktiremedin mi?" dedi.

"Hayır."

Adam kumbarayı cebine koyup gitmeye yeltenmişti.

"Bana bir şey söyleyecektin!" diye üsteledi Friedrich.

"Ah, tabii, evet." Dilenci tekrar döndü. "Tanrı'nın ödülünü bekleme süresi bana çok uzun gelmesin diye içiyorum."

Friedrich düşünceli düşünceli arkasından baktı. Bekleme süresi, evet, adam haklıydı, bu süre çok çok uzun olabilirdi. Beklemek korkunç bir şeydi! Buradaki, yeryüzündeki gerçek babanın haberi yokmuş gibi görünse de, göklerdeki babamızın bunu biliyor olması gerekirdi. Kendisi için öğretmen hâlâ bulunamamıştı.

Ama Paskalya için alışılmış şekerlemelerin yerine, rengârenk resimli bir alfabe kitabı, yepyeni bir küçük yazı tahtası ve kalemlerle dolu bir kutu verildi Friedrich'e. Kahve saatindeyse, üstünde büyük duran siyah redingotlu, çekingen genç biri geldi. "Bu Bay Köster, birinci sömestr ilahiyat öğrencisi, ilk öğretmenin," diye tanıştırdı annesi.

"Demek sen ilk öğrencim olacaksın," dedi solgun yüzlü adam, Friedrich'e elini uzatarak.

"Onu da bizi de utandırmamaya çalış!" Babasının yüz ifadesi o kadar ciddiydi ki, Friedrich törensel bir havaya girdi. Yüreği, beklentileri karşılayamama endişesiyle karışık, sevinçli bir sabırsızlıkla atıyordu.

Çocuklar sevinçliydi; ikbaharın ilk sıcak gününü karşılamak için, öğle yemeği dışarıya, verandaya taşınmış, bebek dışında bütün aile toplanmıştı. Friedrich Bay Köster'in yanında bir yer kaptı.

Ne yazık ki sol tarafında Bayan Henriette oturmaktaydı. Ama o yine de öğretmenin yanından asla uzaklaşmak istemiyordu. Yemek duası gecikti. August amcayla Luise yenge bekleniyordu. Okuma yazmayla ilgili ilk başarılarını sunup, aileden tezahürat, belki de babasından bir övgü almak için uygun bir fırsat gibi görünüyordu Friedrich'e. Ancak olmadı. Bu arada konuklar gelmişti.

August amca hemen bütün dikkatleri üzerine çekti. Her zaman ki gibi şakalar yaparak değil, ciddi bir yüz ifadesiyle gelmişti. Üzüntülü bir haber getirdiğini hemen anladılar. Ancak oturduktan ve herkesin gözlerini kendisine diktiğini gördükten sonra, "Mesolongion düştü," dedi.

Kimse bir şey söyleme fırsatı bulamadan, Köln'den gelmiş bir gazeteyi cebinden çıkarıp açtı. Amcasının okuduklarını soluğunu tutarak dinliyordu Friedrich.

"Şehir sakinleri ortalıkta hayalet gibi dolaşüyor, hastalar bakımsızlıktan dolayı ölüyordu. Murdar hayvanların eti çoktandır en lezzetli yiyecek haline gelmişti. Balık, ancak hayati tehlike altında elde edilebiliyor, birçok kişi çürümüş yosunla besleniyordu. Açlığın üstüne kışın soğuğu eklendi. On binlerce mermi ve bomba, şehri bir moloz yığınuna dönüştürmüştü, artık hiç kimsenin barınağı yoktu. Tek bir parça odun bile yoktu. En güçlü kuvvetlilerin bile geceleri uzuvları taş kesiliyordu. Bu yüzden, neredeyse bir yıl süren kuşatmanın ardından, elde kalan son mal varlıkları yakılarak, kadınlar ve çocuklarla birlikte kuşatmayı yarma kararı alındı. 22 Nisan gecesini geri kalan silahlı kişiler, doğudaki dış batarialarda toplandılar. 50 binlik kuşatma gücü karşısında, 2.500 kişi üç gruba ayrıldı; çocuklarını sırtlarında taşıyan kadınlar ve silahsız ihtiyarlardan oluşan konvoyla eşlik edeceklerdi. Bu umutsuz girişim tümüyle başarısızlığa uğradı. Bazı kişiler dağlara kaçarak hayatlarını kurtardılar. Geri kalan herkes telef oldu. Yine de onların kaderi, şehirde kalmış ya da geri püskürtülmüş olanlarınkinden daha iyiydi. Mesolongion'da canlı buldukları her şeyi en vahşi biçimde katletti Türklerle Mısırlılar."

Bunlar okunurken tuhaf bir şey olmuş, Friedrich birdenbire, Bayan Henriette'nin kendi koluna sıkıca yapıştığını hissetmişti. Ancak şimdi, herkesin dehşet içinde sustuğu şu an parmaklarını gevşetti kadın, hıçkıra hıçkıra koşarak eve girdi. Yetişkinler çaresizlik içinde birbirlerine bakıyordu.

“Tam da Matmazel Henriette’nin bu kadar hassasiyet göstereceği kimin aklına gelirdi.” Babası şaşırmuştu.

“İlle de okuman mı gerekiyordu, August...” dedi Luise yenge, sitemkâr.

“Sanırım şimdi anlıyorum,” diye açıklamada bulundu annesi. “Henriette’yle genç Rostand... babasını ziyarete geldiği o yaz. Bir defasında onları beraber görmüştüm, parkta.”

“Bilseydim!” dedi August amca, mahçup mahçup.

Babası onu sakinleştirdi. “Yarın sabah kendisi okuyacaktı zaten. Ama zavallı yaşlı Rostand...”

“Belki oğlu için hâlâ bir umut vardır.”

“En ufak bir umut bile yok.”

Annesi sordu: “Onun için bir şeyler yapamaz mıyız? Yanına gitsen mi?”

Babasıyla August amca başlarını salladılar. “Bununla yalnızca kendisi başa çıkabilir.”

Luise yenge ağlıyordu: “İnsanlar ne kadar acımasız olabiliyor.”

Annesi yemek duasına Mesolongion kurbanlarını da kattı. Yemeklerini sessizce yediler.

İyi geceler dileğinin ardından yatağından kalkıp giyindi Friedrich. Gizlice çıktı evden, değirmene yürüdü. Alacakaranlıktı. Bu kez hiç kimseyle karşılaşmadı. Değirmenin büyük kapısı açıktı. Yerle aynı seviyede bir pencereden ışık geliyordu. Rostand Baba odada dimdik ayakta durmaktaydı. Gözlerini boşluğa dikmişti. Sonra Bayan Henriette’yi de gördü Friedrich. Masada oturuyordu. Başını ellerinin arasına almıştı. Friedrich pencereye vurup vurma konusunda uzun süre kararsız kaldı, sonra parmak uçlarında geri döndü.

Eve gelince koridorun lambasını alıp sandık odasına çıktı. Ertesi gün Ulrike onu koltukta uyurken buldu, Fransız kılıcına sıkı sıkıya sarılmıştı.

3

BUHARIN BAŞARISI

Robert Stephenson'ın Liverpool'dan Manchester'a, dünyanın buhar gücüyle çalışan ilk demiryolu projesini kabul ettirme aşamasında karşılaştığı zorluklar düpedüz çirkindi. Kışkırtılmış ayaktakımı tarafından kaldırım taşları ve sopalarla kovalandı. Muhafazakâr basın ona ve 'hastalıklı fantezilerinin ürünü zırvaları'na karşı kampanya başlatmıştı. Otobüs sahipleri, büyük toprak sahipleri ve atlı tramvay hissedarları, mobil buhar makinesinin toplu taşımacılıkta yasaklanması için mahkemede dava açtılar. Sonunda parlamento, bu meselede kesin kararı verecek bir araştırma komisyonu görevlendirmek zorunda kaldı. Hem projenin defterini kesin olarak dürmek hem de objektif tarafsızlık görüntüsünü korumak için, yollar süren bir o yana bir bu yana çekiştirmenin ardından, dahiyane bir karara vardı komisyon. Lokomotif yapımcıları, Liverpool demiryolu hattı

üzerinde kamuya açık bir yarışmada performanslarını kanıtlayacaklardı. At yarışı tutkusuyla antik boyutları gölgede bırakan İngiliz ulusunun mantalitesine çok uygun bir şeydi bu. Ama lokomotifler için öngörülen koşullar o kadar ağırdı ki, en büyük lokomotif meraklıları bile, bu koşulların uzun yıllar boyunca yerine getirilemeyeceğini düşünüyordu. Oysa söz konusu muhteşem olay için, akla gelebilecek en yakın tarih verilmişti.

İngiliz basını milletvekillerinin bilge kararını manşetlere çıkardı. İlan edilmiş olan yarış, İngiltere sınırlarını çok aşan, daha önce hiç görülmemiş bir heyecana yol açmıştı; kamuoyu sonucu merakla bekliyordu. Son yirmi yıl içinde, yüzlerce mekanik iplikhanenin ve dokuma imalathanesinin, ünlü İngiliz 'Mules' ve 'Jacquards'laışletildiği, Almanya'nın en önemli sanayi merkezi haline gelmiş Wuppertal'de de heyecan vardı. Ancak reform kilisesi mensubu, Gemark cemaatinin vaizi Friedrich Wilhelm Krummacher'in, bu babayiğit kahramanın, tek gerçek Hristiyan inancı adına en sert hakaretleri en etkileyici tarzda yağdırdığı, İngilizlerin şeytan atına karşı iki Pazar vaazının ardından, lokomotifin zaferine inanan teknoloji yanlılarının sayısı önemli ölçüde azalmıştı. Liverpool'un büyük yarışı, 1 Ekim 1829, Greenwich saatiyle 10'da, çok sayıda izleyicinin önünde resmen başladı. Az sayıda lokomotif yapımcısı modelleriyle start almaya cesaret göstermişti. En büyük favori 'Novelty' idi. Ama yeni modeli 'The Rocket'la start alan Stephenson'a da biraz şans tanınıyordu.

* * *

Aynı saatte Friedrich, iki tekerlekli at arabasına binmiş, babasının yanına oturmuştu. Belediye okulunun mavi beyaz öğrenci kasketini takmıştı gururla. Annesi elini sıkı. Hermann kitap çantasını uzattı yukarıya. Marie'yle Anna el sallıyorlardı. Ulrike, kucağında en küçük çocukla merdivenlerde durmaktaydı. Dağ gibi bulutların altından pek beklenmeyen bir güneş huzmesi düşüyordu bu Ekim sabahına. "Hüü, Lotte," dedi babası ve yola çıktılar. Belediye binasının yanındaki okulun bulunduğu Karl Caddesi'ne kadar, yürüyerek beş dakika bile yoktu. Ama Friedrich'in ilk günüydü bu, babası oğluna eşlik etmek istemişti.

Zarif arabaları, yeni ekspres posta arabasına altı tane yağız atın koşulduğu postanenin yanından geçerken, Friedrich'in aklına birden, şu an uzak İngiltere'de yaşanan olay geldi. Daha bir yıl önce süper hızlı ekspres postayı hayranlıkla izlemişti. Şimdiyse parlak boyalı heybetine şefkatli bir gülümsemeyle bakıyor, lokomotifin

zaferinden bir an için bile kuşku duymuyordu. Yarı kapalı gözlerini güneşe doğru kırpıştıran babasına doğru baktı güven içinde. Babası sık sık İngiltere'ye gidiyordu. Her defasında İngiliz makine mühendislerinin kaydettiği ilerlemelerden hayranlıkla söz ederdi. Büyük bir kararlılıkla yeni ulaşım aracının zaferine inandı. Yürüyen buhar kazanı hakkında aptalca şakalar yapan Caspar amca, Snethlage enişte ve Dr. Dörner'den çok daha bilgiliydi babası bu konularda. Daha dün Friedrich, babasının üzerine nasıl çullandıklarına kapıdan kulak misafiri olmuştu.

"Cidden," diye haykırmıştı Caspar amca, "günün birinde bu hantal yaratıkla, harika yeni ekspres postamızın şimdi başardığı gibi yedi günden daha az bir sürede Berlin'e varabileceğine inanıyor musun?" – "Kesinlikle, üç gün içinde!" iddiasında bulunmuştu babası. "Hatta belki de yedi saatte. Stephenson yakın gelecek için saatte otuz mil tahmininde bulunuyor. Onun 'Rocket'ını gördüm. Liverpool-Manchester karayolu üzerinde, ekspres posta arabamızın yanından bir hayalet gibi geçip gitti." – "Gerçekten de böylesi bir roketin içinde ateşlenmene izin verir misin?" Babasının cevabı yankılanan kahkahalar arasında kaybolup gitti. "Bu durumda, dostum, seninle ilgili her türlü tıbbi sorumluluğu reddetmek zorunda kalırdım," diyerek şakayı taçlandırdı Dr. Dörner. Babası başka cevap vermemişti.

Babama tümüyle ondan yana olduğumu söylemeliydim. O esnada Dr. Dörner'in, hafif gezinti arabasıyla, yolun diğer tarafından onlara doğru gelmekte olduğunu gördü. Karşı konmaz bir dürtüyle ayağa fırladı. Kasketini sallayarak, zafer edasıyla seslendi muhalife: "'The Rocket' kazanacak!" Yoldan geçenler neşeyle dönüp bakıyorlardı. Lotte şaşkınlıkla durdu. Babası Friedrich'i kolundan yakalamıştı, yoksa aşağı yuvarlanabilirdi. Önce kınayarak baktı, ama sonra gözlerinin içi parladı. "Elbette, oğlum, kazanacak!" Babası onu kendine doğru çekmiş, göğsüne bastırıyordu. Sakallarını yüzünde hissetti Friedrich.

Toplantı salonunda okul müdürünün konuşmasını pek dinlemedi. Durmadan babasına doğru bakıyordu. Her zaman onun yanında olacağım. Her zaman! diye yemin etti kendi kendine.

Boyacı, çırağıyla birlikte ancak günler sonra ikinci kattan ayrılınca, annesiyle babası Friedrich'i, artık yalnız kalacağı yeni odasına götürdüler. Arkada, bahçe tarafındaydı. Pencereden fabrika

binalarının çatılarının üzerinden Engels değirmenini görebiliyordu. Onun arkasında, güneşli havalarda beyaz iplerle kaplı olan ve iplikhanelere ağartma yeri olarak hizmet eden Rottberg dağının yeşil yamaçları yükselmekteydi. Sola doğru çok dağınık fabrika binaları, Christus kilisesi ve sayısız konutlarıyla bütün Unterbar-men vadisi uzanmaktaydı. Şükran duygusuyla dopdolu kucakladı annesiyle babasını.

Okula başlayan herkesin, kutsal yüksek öğrenim diyarına ilk adımlarını cesurca atarken yaşamasına izin verilen katıksız keyif zamanlarıydı.

Friedrich bir gün okuldan sonra odasına girdiğinde, çalışma masasının üstünde rasgele konmuş gibi duran bir gazete sayfası gördü. Manşetlerden biri kırmızı kalemle işaretlenmişti. "Liverpool'da büyük yarış günü" yazıyordu. Hemen haberin içeriğine yoğunlaştı. Bütün onur konuklarının uzun uzun sayıldığı giriş bölümünü geçti. Esas heyecan verici olan ikinci sütundaydı. "İlk modeller acınası biçimde başarısız oldu," diye okudu yüreği çarparak. "Nihayet ünlü 'Novelty', yapımcısı Blenkihsop'la birlikte start aldı ve yaklaşık bir saat sonra geri döndü. Yolda zaman zaman yirmi sekiz millik fantastik bir hıza ulaşan favori araç, hedefe aşağı yukarı bir mil kala havalandırması bozulunca başarısızlığa uğradı ve atlar tarafından yan taraftaki rayların üzerine çekilmek zorunda kaldı. Artık lokomotifin geleceği sadece 'The Rocket'ın elindeydi. İzleyiciler soluklarını tutmuşlardı. Gözlerinin önünden bir teknoloji şaheseri geçmekteydi; yüksek, güvenli hızı eşsizdi; demir raylarla yüklü ağır vagonu peşi sıra çocuk oyuncağı gibi çeken gücü inanılmazdı. Konulan limitten yirmi dakika önce geri döndü. Stephenson, donup kalmış olan izleyicilere şaheserinin kusursuz manevra kabiliyetini sergilemek için, eline geçen fırsatı değerlendiriyordu. Az önce olumsuzlama, sinizm ya da kuşku dolu izleyiciler heyecanlanmış, sevinçle bağırıp alkışlıyorlardı. 'The Rocket' parlamento komisyonunun bütün koşullarını en parlak biçimde yerine getirmişti. Yeni ulaşım aracının karşıtları savaşı kaybettiler..."

Friedrich büyük bir zafer duygusuyla elinde gazete sayfası, merdivenlerden aşağıya çalışma odasına koştu. Kapıyı çalmadan açıp girdi. "Baba! 'The Rocket', 'The Rocket' kazanmış!"

Baba Engels, gelmesini beklediği oğluna muzip muzip baktı, gazete sayfasını müttefikinin masasına koyan oydu. "Öyle mi," dedi,

sanki bir şey bilmiyormuş gibi. "Eh, başka türlü de beklenemezdi zaten."

"Hem de nasıl kazandı!" diye haykırdı Friedrich. "Oku bak! Hadi oku! Okumuş olmalısın!"

Babası gazete sayfasını kenara koydu. "Bekleyebilir. Önce zaferimizi bir kadeh şarapla kutlamaya ne dersin?" Yarısi boş bir şişenin durduğu bar tezgâhına götürdü Friedrich'i. İkinci bir kadehi alıp Friedrich için de bir yudum koydu. "Yaşasın yeni lokomotif çağı!"

Friedrich çalışma odasında bir saat kaldı. Babasının çakırkeyf halini görmek onun için muhteşem bir şeydi.

Şiir gibi bir başlangıcın ardından, günlük okul hayatının tekdüzeliği gelmişti. Ders saatlerinin çoğu kuru, can sıkıcı geçiyordu. Birçok şeyi özel hocası ona zaten öğretmişti. Az sayıda yeniliklerse o kadar kuru anlatılıyordu ki, dinlemek bile büyük bir gayret gerektiriyordu. Sadece yabancı diller eğlenceliydi. Fransızca Dr. Schifflin tarafından, Latince bir teoloji öğrencisi tarafından veriliyordu. Bilinmeyen bir dünyaya kapılar açan metinler vardı. Ve tenneffüsler. Her yaştan iki yüz oğlan aynı avluda. Görececek duyacak neler neler yoktu ki? Elbette yedinci sınıf öğrencisi olarak, bizzat olaylar, serüvenler yaşamadan önce deneyim kazanmak gerekti, ama uzun sürmedi. Bir okul günü, ders saatlerine göre değil de, tenneffüslere göre bölündüğünde olağanüstü çekicilik kazanır. Nihayet sıra, her şeyi taçlandıran olaya, eve dönüş yoluna gelmişti.

İlk günler Friedrich'i okuldan Bayan Henriette alıyordu. İki hafta sonra annesini bu vesveseli önlemin gülünçlüğü konusunda ikna etmeyi başardı ve o andan itibaren hayat eğlenceli olmaya başladı. Her gün yeni okul yolları keşfediliyordu. Wupper nehri-nin bu yakasında, postane, büyük mağazanın gösterişli vitrinleri ve ticari işletmelerin altın rengi tabelaları, yeni dev binaların göğe yükseldiği inşaatları ile bütün iş merkezini kısa sürede tanıdı. Onu örnek alan giderek daha çok sayıda Unterbarmenli yedinci sınıf öğrencisi, mürebbiyeler, daha büyük kardeşler, anneler veya surat-sız faytoncular şahsında rahatsız edici refakatçilerden kurtulup ona katılmışlardı. Eve dönüş yolunu hep birlikte, büyük köprüden geçerek, taş binaların içinde küçük alışveriş dükkânlarından, şekerlemecilerden ve dolambaçlı sokaklarla Ortaçağ'dan kalma çeşmelerden oluşan Gemarke'nin belediye binasının bulunduğu semte kadar genişlettiler.

Vitrin sergisi büyüklü bir çekiciliğe sahip olan küçük kitabevini de Friedrich orada, Heubrich Caddesi'nde keşfetmişti. Çünkü o, postanenin yanındaki Falkenberg Yayınevi gibi, kara ciltli İncil ve dua kitaplarıyla, büyük boy ve zarif altın şeritli kalın kitaplarla gösteriş yapmıyor, kapaklarında fantastik resimlerin, serüven öyküleri vadedtiği rengârenk küçük kitaplarla cezbediyordu. Özellikle sarışın bir savaştının ateş püsküren korkunç bir ejderhayla mücadele ettiği kapak, Friedrich'in ilgisini fazlasıyla çekmekteydi. Uzun süre önce van Haar dedenin Winterwald'de dolaşırken anlattığı öyküyü hatırlatıyordu belli belirsiz. Kitapçığın üzerinde *Boynuzlu Siegfried'in Öyküsü* yazmaktaydı. Okumayı ne kadar çok isterdi, ama pahalıydı. Okul başlarken sahip olduğu tam on yedi Pfennig yavaş yavaş şekerlemecinin kasasını boylamıştı. Friedrich hafta içinde birçok kez dükkâna gidip, kitabına baktı. Bu hazinenin sahibinin adı, küçük bir tabeladan anlaşıldığı üzere Kurt Kukosch'tu. Cin gibi gözleri ve çok büyük kulakları olan bu gözlüklü ufak tefek adamı bazen vitrinin arkasında bir şeylerle uğraşırken görüyordu. Friedrich zaman zaman yaptığı bazı yardımlar karşılığında annesiyle Ulrike'cikten kazandığı her kuruşu biriktiriyordu artık. Ama parayı toparlayamadan, arzuladığı kitap vitrinden kalkmıştı. Hayal kırıklığıyla eve gitti. Günlerce kaderin ne kadar acı olduğunu düşündü durdu. Sonra yedinci sınıf öğrencileri arasında gelişen önemli olaylarla ilgilenmek zorunda kalınca bu konudan uzaklaştı.

Gemark'lılar, elebaşları Richard'ın önderliğinde çete kurmuş ve belediye binasının oradaki köprü üzerinden kendi semtlerine giden geçişi Unterbarmen'lılara yasaklamışlardı. Friedrich hasımlarının üstünlüğü karşısında öfkeden kudurarak, küçük grubuyla birlikte geri çekilmek zorunda kaldı. Yapamadıkları gezintinin yerine arkadaşlarını, Engels değirmenindeki dev döner çarka götürdü, herkes çok etkilenmişti. Savaktaki gizli bir köşede 'Wupper Korsanları' adını alıp, ebedi intikam sözü verdiler. Böylece kavga başlamış oldu. Uzun kış boyunca süren vahşi bir savaşa girildi.

"Savun kendini, alçak Hunlu!" diye haykırarak Richard Roth'un üzerine atladı Friedrich. Çam yarması gibiydi Roth ve ayı gibi de güçlüydü, ama çok yavaştı. Düşmanı olayı tam kavrayamadan, Friedrich onu sıkıca tutup yere devirdi. Roth ise karşı saldırıya ancak geçebilmişti. Friedrich, Richard'ın kolunun boynunu demir gibi sardığını ve giderek sıkıştığını hissetti. Korsanlarının

yüreklenendirici seslenişlerini ve Gemark çetesinin "Big Richard" diye yaygara yaptığını duyuyordu. "Big, Big, göster ona!" Soluğu kesiliyordu. Büyük bir çaba harcayarak başını kurtardı. Diğer vücutunun bütün ağırlığıyla üstüne çıkmıştı.

Birden, "Kappes!" dendiğini duydular. Ama Big Richard her zamanki gibi geç reaksiyon gösterdi. Aslında adı Kappe olan, ama lahana kafa anlamında 'Kappes' dedikleri, şişkin, çilli yüzüyle sınıf öğretmenleri tepelerinde durmaktaydı. Bir eliyle Roth'un kulağından tutarak yukan çekti, diğer eliyle Friedrich'in yakasına yapıştı. Öğrenciler arasında gergin bir sessizlik oluşmuştu. "Tabii yine Bay Engels ve Bay Roth," dedi Kappes, başlarının belada olduğunu gösteren soprano gibi tiz sesiyle. O anda Kurtchen Grel patlayıverdi. "Suç Roth'da!" Kappe etrafına bakında. Gemarklılar yüksek sesle karşı çıkıyorlardı. "Fritz başlattı!"

Öğretmen torpilli öğrencisine döndü, gözlüklü, tombul yüzlü şişman bir oğlandı; şakacı biri isabetli biçimde 'Nudel' (Makarna) adını takmıştı ona. "Norbert Christian, olayı anlatsın!" Favori öğrencilerinin hepsine adlarıyla hitap ederdi Kappes; şişkoya hem adı hem soyadıyla, üstelik de üçüncü şahıs kullanarak hitap ediyordu. Nudel, soylu bir Prusyalı ve kaymakamın oğlu olduğu içindi herhalde.

Nudel gösterişli bir biçimde titizlenerek başladı. "Olayı mı? Yani, pekâlâ. Yani, olay şöyle gelişti: Friedrich Engels ile Richard Roth, yani bu ikisi birbirlerine girdiler!" Sınıf kıkırdedi. Kappes'in çilli yüzü daha da kızarmıştı. "Peki, kim başlattı?" Nudel yeni baştan ayrıntılı bir açıklamaya girişmişti. Gerçekten dayanılacak gibi değildi. "Ben, Bay Kappe," diyerek şişkonun sözünü kesti Friedrich. "Hayır, ben!" diyerek araya girdi bu kez Richard Roth. Bay Kappe bir an için ne diyeceğini bilemedi. "Peki, neden?" diyebildi sonunda. "Hiç, sadece eğlence olsun diye," dedi Richard. Friedrich de ısrarla onayladı: "Evet, sadece eğlence olsun diye, öğretmenim." Kappe patladı. "Çabuk duvara gidin! Zil çalınca kadar da yerinizden kıpırdamayın!"

Friedrich rakibinin ardından ayaklarını sürerek zavallı günahkârların duvarına doğru ilerledi. Mahkûmların cezalarını diz çökecek çekmek zorunda oldukları taşlar orada duruyordu, sürtünmeden dolayı pırlıl pırıllardı. Roth uygun bir yer arayıp diz çöktü.

Okul duvarının önünde diz çökmek, bir korsan kaptanı için nasıl bir aşağılama! Boyun eğme ile başkaldırı mücadele ediyordu

Friedrich'in içinde. İki yüz öğrencinin gözünü ensesinde hissediyor gibiydi. Beyninde dehşetengiz bir düşünce çaktı. Eğitim yılının başlangıcında bir lise birinci sınıf öğrencisi diz çökmeyi reddetmişti!..

"Diz çökmek zorundasın!" diye fısıldadı Richard Roth iyi niyetle. Belirleyici darbeyi vuran bu oldu. "Hayır, asla!" dedi Friedrich inatla ve dikilmeye devam etti. "Lan, oğlum," diye uyardı Richard, "Sadece beş dakika, sonra teneffüs bitiyor!"

Friedrich aşağıya rakibine doğru küçümseyerek bakıyordu. Fakat yüreği ağzından çıkacakmış gibi çarpıyordu. Yaptığı şey lisenin hayrına olmamıştı, kahretsin! Ama on beş dakika boyunca, neredeyse kahvaltı teneffüsü boyunca, kalabalığın hayranlığını kazanmıştı isyankâr çocuk...

Okul bahçesinde birdenbire gergin bir sessizlik oluştu. Friedrich her an Kappes'in öfke krizine tutulmasını bekliyordu. Mucize gibiydi, bir şey olmadı, hiçbir şey. Uzun beş dakika boyunca – hiçbir şey. Zil çaldı. Richard ayağa kalktı. Friedrich de binanın içine akın eden öğrencilerin arasına karıştı. Şimdi gerçekten de üzerine bir sürü meraklı göz dikilmişti. Farklı farklı yüzler gördü, kimi ironik, kimi neredeyse kına yakacak, ama cesaretlendirerek gülümseyenler de vardı. Kuzeni Karl kalabalık arasından yol açarak yanına geldi. "Seni Müdür kurtardı. Ama dikkatli ol. Kappes asla affetmeyecektir."

Schiffli'nin Fransızca dersi boyunca Karl'ın bu sözlerinden başka bir şey düşünemedi. Müdür? Niye kurtarmıştı ki? Neden o lise- li dayak yemiş ve iki Pazar oda hapsi almıştı da, kendi kabahati öylece yok sayılmıştı? Bilmecenin çözümünü bulamadı.

Nudel, Kont ünvanı taşıyan şişko işgüzar, mükemmel notlarını sıra arkadaşına, Spinn Caddesi'nde, C. Krühbusch, Terzi tabelası asılı dükkânın arkasında oturan silik bir oğlana borçluydu. Bu çocuk ilk günden beri kaymakamın oğlunun yanında oturuyor ve kölece bir yaltakçılıkla ona hizmet ediyor, sıra komşusunun pekiyi notlarıyla, kendi iyi notlarından daha çok gururlanıyor gibi görünüyordu. Şişkoya bütün cevapları fısıldadığını ve defterlerini göstere- rek kopya çekmesine izin verdiğini bütün sınıf biliyordu. Öğretmenlerin de çoktan fark etmiş olması gerekirdi, ama kimse bundan rahatsızlık duymuyordu. Her öğlen Nudel siyah bir kupayla okul- dan alınırdı. Bir defasında Friedrich faytonun içinde oturan şişman bir adam gördü. Gözlüğü vardı ve Nudel'a çok benziyordu. Babası olduğuna hiç şüphe yoktu. Okul binasından çıkan iki öğretmen,

şapkalarını ellerine alıp yerlere kadar eğilmişlerdi. Kaymakam önemli bir şahsiyet olmalı, diye düşündü Friedrich. Acaba o da Norbert Christian kadar aptal mıydı?

“Kaymakam ne yapar aslında?” diye sordu yemek masasında.

“İlçeyi yönetir ve resmi işleri yürütür,” diye cevapladı annesi.

“Sadece bir yönetici yani,” dedi Friedrich biraz şaşırarak.

Bunu söylerken, şirkette depo yöneticisi olan ve bahçıvan ailesinin yanında minicik bir evde oturan kambur Jochen’ı düşünüyordu.

“İlçede hükümetin en üst memurudur,” diye tamamladı babası. Bu, kulağa daha açıklayıcı geliyordu.

“Yani iktidar sahibi mi?”

“Hayır. Ya da tabii, evet. Bir anlamda. Kralın görevlisi olarak.”

Friedrich kavramıştı. “Nudel’in kopya çekmesine öğretmenlerin müdahale etmemesi o yüzden.”

“Hiç kimse kopya çekemez!” diye açıklamada bulundu babası, kesin olarak. “Nudel da kim?”

“Kaymakamın oğlu.”

“Ha, öyle mi,” dedi babası düşünceli düşünceli ve açıklamasını biraz yumuşattı. “Eh, n’olursa olsun. Kopya çekerek daha akıllanmayacağı kesin.”

Annesi, “Ebeveynleri mutlaka bir şey bilmiyordur,” dedi.

Babası kararsız omuz silkti. “Öğretmenlerden hiçbirinin böyle bir arı kovanına çomak sokmak istemediğini anlayabiliyorum. Benim zamanımda, Kont Wichlingshausen’ın yeğeni vardı sınıfımızda. Kocaman bir sıfırdı, belediye okulu içinse en büyük onur.”

Fakat, geçici olarak matematik dersini üstlenen genç bir öğretmen okulu öğrencisi, arı kovanına o çomağı soktu. Krühbusch’un cebiri diğer dersler kadar iyi değildi. Öğretmen adayı, ikilinin sınav kâğıdında aynı olan üç yanlış bulmuştu.

“Hanginiz kopya çektiyse açıkca itiraf etsin, bu seferlik görmezden geleceğim. Krühbusch, sen mi çektin?”

Terzinin oğlu şaşırmış, başını salladı.

“O zaman sen çektin, von Beysel?”

“Nasıl böyle bir iddiada bulunabilirsiniz?”

“İddia etmiyorum, soruyorum. Yarına kadar zamanınız var. Suçlu o vakte kadar aklını başına toplamazsa, ikiniz de kınama alacaksınız ve karnenize işlenecek.”

Bütün sınıf ikiliye doğru dönmüştü. Friedrich, Nudel'in sırtıttığını gördü. Krühbusch ağlamaya başlamıştı. Arı gibi çalışkan bu inek öğrenciden hiç haz etmiyordu Friedrich. Wupper Korsanları'nın arasına asla almazdı onu. Nudel'in bütün emirlerine itaatkârca boyun eğişine, küçümsemeden başka bir şey hissetmiyordu. Ama bu sefil gözyaşları yüreğini burkmuştu, merhamet duyuyordu. Zil sesi son derslerinin bittiğini haber verince, hızla Nudel'in peşinden gitti. Okul kapısının önünde, dış merdivenlerde durdurdu. "İtiraf edecek-sin, duydun mu!"

Nudel kekeledi. "Neyi itiraf edeceğim?"

"Kopya çekenin sen olduğunu. Yoksa karşında beni bulursun."

Nudel, faytonunun gelip gelmediğine bakarken, belli belirsiz gülümsedi: "Delisin sen, Engels." O anda çevresinin, tehditkâr korsan sürüsü tarafından sarıldığını gördü. Tombul yüzünü soğuk bir korku kaplamıştı. Kendine güvensiz kekeledi: "Madem ısrar ediyorsunuz..."

Friedrich onu serbest bıraktı. Nudel yakınıyordu: "Her şey o aptal Krühbusch yüzünden! Üç yanlış birden yapmış budala."

Korsanlar yavaş yavaş Karl Caddesi'nden aşağı yürüdüler. Kapitanın, Prusyalı karşısında kazandığı zafer üzerine konuşuyorlardı heyecanla.

Zafer? Friedrich konuşmuyordu. Duvarın önündeki o olaydan beri sınıftaki itibarı iyice artmış, Korsanlar'a yeni katılımlar olmuş, artık neredeyse Gemark kligi kadar güçlenmişlerdi. Ama bugün, Nudel'la ilgili mesele? Fazlasıyla kolay olmuştu.

"Haydi ocağa!" diye bağırды birdenbire, çünkü artık gevezelikleri dinlemek istemiyordu. Korsanlar peşi sıra postaneyi geçip Elberfeder Caddesi üzerinde koştular.

Birkaç yüz adım ötede Heidrücken orman sırtını kesen, Kont von Wichlingshausen'ın terk edilmiş kil ocağı vardı. Kürk astarlı kruvaze paltoları, sert silindir şapkalarıyla Pazar gezintisine çıkmış kişiler için, yabani böğürtlen çalılıkları, katır tırnağı yarmaları, bodur çamları, deve dikenleri ve bataklıklarıyla, Barmen ormanının armonisini önemli ölçüde olumsuz etkileyen ezeli bir kara leke; ergen öğrenci gençlik içinse, mükemmel hareket özgürlüğü sağlayan gerçek bir cennetti. Onlarca öğrenci kuşağı buranın şekillenmesine katkıda bulunmuş, merdivenli geçitlerin o büyüleyici labirentini, çalılık yollarını ve dağ patikalarını çiğnemiş, içinde

fantezi, serüven arzusu ve cesaretin sınırsızca gelişebileceği mağaralar, kovuklar, tuzak çukurları ve gizli yerlerden oluşan o bitmek tükenmek bilmez kaosu eşeleyerek ortaya çıkarmıştı. Öğleden sonra bu erken saatte arazi, okulun ilk sınıfındakiler için serbestti; büyük sınıflar sürüler halinde buraya akmadan önce, birkaç ders daha angarya altındaydılar.

Süt gibi bembeyaz, soğuk bir Kasım günüydü. Sisli havada, buz gibi geceler vadeden kar kokusu vardı. Ocak, dünyadan kopuk bir yalnızlık içindeydi. Gözü pek hareketlerle fırlatılan kitaplar bir yığın oluşturmıştı. Korsanlar bağrışıp çağırarak en sevdikleri yerleri kaptılar. Sadece kaptan bugün gününde değildi. Düşünceleriyle baş başa kitap yığının yanında kaldı.

“Kralın en üst düzey memurunun oğlu” tembel, asalak, korkak, diye düşündü; Krühbusch da berbat bir dalkavuk ve yaltakçı. Bunların iğrenç ilişkilerine karışması için bir korsan kaptanını hangi şeytan dürtmüştü? Savaş naraları atarak korsanların peşinden gitti.

Sevinç çılgınlıklarıyla karşılandı.

Eve çok geç döndü. Yemek masası çoktan toplanmıştı. Bu sefer bahane uydurmama, gerçeği söyleyip kopacak fırtınaya pişmanlık içinde katlanma kararı almıştı.

Bayan Henriette can sıkıcı konuşmasına hemen başladı. “İki saatten fazla gezdin tozdun. Yarından itibaren seni yine her gün okuldan alacağım artık!”

Friedrich dondu kaldı. Okulun önünde mürebbiyesinin elinden tutan bir korsan kaptanı. Korkunç bir şey, maskaralığın zirvesi, mutlak son! “Yemeği mutfakta yemek zorundasın!” diye devam etti Henriette. “Ama çabuk ol! Annenle baban seninle konuşacaklar.”

Ürkütücü duyuluyordu. Afallamış halde mutfaka, Ulrike’ye sığındı. “Yine ne yaptın acaba?” Sesi kızgın duyuluyordu. Ama gözleri gülmekteydi. “Az önce yüksek bir konuğumuz vardı,” dedi, poz vererek durmuş, Güneş Kralı XIV. Louis dönemi saraylı kadınları taklit ediyordu. “Pek saygıdeğer Kontes von Beysel, Ekselanları Kaymakam Bey’in Hanımı onurlandırdı bizi.”

Friedrich dehşete düştü. “Nudel yüzünden.”

Ulrike’nin ay şeklindeki sevimli yüzü, Tanrıça Justitia gibi çok ciddi bir ifade kazanmıştı. “Friedrich! Yoksa onun zavallı, hassas Norbert Christian’ını dövdün mü?”

İkisi de güldüler.

Bu şekilde hazırlanmış olarak cesaretle kapısını çaldı annesinin. Karşılama yumuşak, gezip tozduğu için annesinin uyarısı alışılmadık derecede hafifti. Babasının yüzü her zamankinden daha asık değildi. "Beni dinle, oğlum, bugün bir anlaşmazlık yaşamışsınız, arkadaşın..."

"Beysel benim arkadaşım değil."

"Neyse, o zaman sınıf arkadaşın. Grubunla birlikte onu tehdit etmişsin, kendi kendisini suçlamasını istiyormuşsun."

"Ama kopya çeken oydu!"

"Kesin olarak biliyor musun bunu?"

Friedrich başını salladı.

"Peki, kanıtlayabilir misin?"

"Kanıtlamak mı?"

"Bir iddiada bulunuyorsan, delikanlı, bunu kanıtlayabilmelisin de."

"Kendisi de kabul etti zaten."

"Korkudan kabul ettiğini söylüyor."

"Ama sınıfta herkes onun kopya çektiğini biliyor."

"Tahmin ediyorlar. Ama bu konuda susuyorlar. Sadece sen ka-
rışmak zorundasın. Neden?"

Aynı soruyu o da kendisine sormuştu.

Babası kalktı, parmaklarını Friedrich'in saçlarının arasından geçirdi. "Yine heyheylerin geldi anlaşılan. Neyse, önemli bir şey yok. Baban yine işi rayına koydu. Kaymakamın oğluyla iyi geçin, onunla dalaşma. Seni ilgilendirmeyen meselelerden de uzak dur!"

Sonra sırtına dostça bir şaplak vurduğunu hissetti. Ardından annesiyle yalnız kaldı.

"Babanın fabrikayla ilgili bazı planları var. Durum pek parlak değil. Kaymakamın işbirliğine ihtiyaç duyuyor. Kaygısının sebebi-
ni öğrendin işte."

"Nudel'ı rahat bırakacağım."

"Meselenin dışında kalacaksın. Söz veriyor musun bana?"

Tam onaylayacaktı ki, Henriette'nin söylediği şeyi hatırladı. Konuyu oraya getirdi.

"Makul davranacağına söz verersen," dedi annesi, "eve yalnız gelebilirsin".

"Söz veriyorum. Söz veriyorum!" dedi çabucak, korsan kaptanı olarak saygınlığının kurtulmuş olmasına seviniyordu. Ertesi gün okulda olacaklar hakkında henüz hiçbir fikri yoktu.

Vekil matematik öğretmeniyle birlikte Kappe de sınıfa girdi. Sıraların arasında yalnız Krühbusch ayakta duruyordu. "Pekâlâ evladım, bize bir şey mi söyleyeceksin?" diye sorulunca makaradan boşalmış gibi başladı: "Bay Kappe ve Bay Meinhold, ben sadece, matematik sınavında Norbert Christian'dan kopya çektiğimi bildirecektim. Çok üzgünüm ve binlerce kez özür diliyorum. Böyle bir şeyi bir daha asla yapmayacağıma söz veriyorum ve içtenlikle hoşgörünüze sığınıyorum."

Terzinin oğlunun kendi kendisini suçladığını duyan Friedrich, bütün sınıf gibi şaşkınlık içindeydi; Nudel'in halinden gayet memnun sırtarak arkaya yaslandığını gördü. Sınıf büyülenmiş gibi sessiz oturuyordu. Korsanların bakışlarını üzerinde hissetti Friedrich. Kaptanın bir tepkisini, bir işareti bekleyen kışkırtıcı, soran bakışlar —ona öyle geliyordu. Kan beynine fırlamıştı. Kappe'nin yumuşak, zarif bağışlayıcı sesini duydu. Ayağa fırlayıp protesto etmek, bu hileli oyuna karşı gerçeğin tarıklığını ortaya koymak için yanıp tutuşuyordu. Ama verdiği söz vardı. O lanet söz! Annesinin endişeli yüzü. Babası. Prusyalılar. Kral. Onun ordusu. Tereddüt üzerine tereddüt. Gözlerini indirdi. Susuyordu.

Birdenbire irkildi. Bir başkası ayağa kalkmıştı. "Bunların hiçbiri doğru değil. Hepsi sahtekârlık. Kopya çeken Norbert Christian'dır. Krühbusch yalan söylüyor." Richard Roth'du bu, Gemarklı, rakip, düşman.

Kappe'nin sabrı taşmıştı artık. "Sen nasıl bir iddiada bulunduğunun farkında mısın? Öne çık, Roth. Sus! Yasaklıyorum..." Bundan sonra söylenen her şey, Roth'u destekleyen, onaylayan ve sonunda sadece, "Sahtekârlık, sahtekârlık, sahtekârlık!" diye bağırarak sınıfın patırtısı içinde duyulmaz oldu.

Hiç kimse sınıfta bu patırtıya katılmayan tek kişinin, korsanların kaptanı olduğuna dikkat etmedi; o utanç içinde, çaresiz, içsel olarak parçalanmış, sessizce oturuyordu.

Müdürün gelişi isyanı aniden sona erdirmişti. Roth sıranın yanında tek başına ayakta duruyordu. "Yatır!" diye emretti Müdür, Kappe'ye sessizce baktıktan sonra. Açıklama falan istemedi. Sesi yavaş, neredeyse acı çeker gibiydi. Vekil öğretmenin beti benzi atmış, sınıf

donakalmıştı. Kappe köşedeki sopayı aldı. Roth yavaş yavaş sandalyenin üzerine eğildi, sadece elleri titriyordu. "Beş!" diye fısıldadı Müdür. Kappe, Roth'un başını bacaklarının arasına aldı. Bütün gücünü salınan koluna vermişti. Sopa ılık çalarak indi. Friedrich gözlerini dehşetle kaçırmış, Roth gıkını bile çıkarmamıştı. Kappe'nin "bir" diye cırlayan sesini duydu Friedrich. Sonra "iki". Ve "üç", "dört", "beş". Kendinden geçmiş bir öfkeyle titredi korsan kaptanının gururlu yüreği. Düşünceli düşünceli sırasına dönen Roth'un yüzüne kısa bir bakış fırlatmaya cesaret etmişti. "Bu size bir uyarı, çocuklarım," diye açıklamada bulunarak kapıya yöneldi Müdür.

O anda biri ayağa fırlayıp haykırdı: "Ama yine de haklı!" Müdür olduğu yerde kalıp şaşkınlık içinde: "Engels?" deyince, bağırmanın kendisi olduğunun bilincine vardı Friedrich. Yanaklarından aşağı akan gözyaşları parlıyordu yüzünde.

Olay ancak şimdi konuşulmaya başlanmıştı. Enine boyuna. Araştırma yapılacağı sözü verildi.

Teneffüste Friedrich yalnız kalmak istemiş, ancak korsanlar onu okul bahçesinin en ücra köşesinde bulmuşlardı.

"Ne eğlenceydi ama, kaptan," diye haykırdı Grel. Hâlâ yaşadıkları serüvenin fazlasıyla etkisinde, kızarmış yanaklarıyla Friedrich'in etrafında toplandı hepsi.

"Ben artık sizin kaptanınız değilim," dedi Friedrich, herkes susunca.

Diğerleri onu ikna etmeye çalışıyorlardı, etrafını kuşattılar. Friedrich kararlıydı. İçlerinden biri, "Bırakın! Bugün havasında olmadığınızı görüyorsunuz işte," deyince yakasından düştüler.

Son dersin ardından sınıf öğretmenini beklenmedik biçimde Friedrich'in yanında durdu. Sesi bal gibi tatlıydı. "Eğlenceyi kursağında bırakacağım senin, Engels, itaatsizlik etmemeyi de böylece öğreneceksin, güven bana sevgili küçük sıçan kuyruğu!" Gelecek adına iyi şeyler vadetmeyen bir tehditti bu; boşa söylenmemiştii, bunu biliyordu.

Friedrich eve gitmek için tek başına yola koyuldu. Kil ocağının yanından geçti, yamacı tırmanıp koruluğa girdi. Ağaçların arasından dümdüz yürüyordu, şehirden kulağına hiçbir ses gelmeyinceye kadar yürüdü. Gerçekdışı bir sessizlik kaplamıştı etrafını. İçindeyse fırtınalar kopuyordu. Mesolongion. Kendi utancı. Ejderhayla mücadele. Kendi tereddüdü. Sopa. Acı. Annesinin gözleri. Roth'un

yüzü. Bir çığlık... Azgın fırtına uzun sürdü, sonra hiç beklenmedik anda yatıştı. Korsan kaptanı için geride artık sadece hoşgörölül, elem dolu bir gülümseme kalmıştı. Gözyaşlarından utanmıyordu.

Düşüncelerinde ilk kez, insanın özsaygısı ve onuruyla ilgili bir önsezi aydınlanmaktaydı.

Kaymakamın oğlu ertesi gün okula gelmedi. Babasının onu son derece seçkin, Prusyalı soyluların gittiği bir yatılı okula göndermeyi planladığından söz ediliyordu. Genç öğretmen okulu öğrencisi de şehirden ayrıldı. Kappe kaldı.

Engels'lerin evinde konu hakkında tek bir sözcük edilmedi. Ama biliyorlardı. Babasının ona karşı keyifsiz suskunluğundan anlıyordu Friedrich bunu, annesinin yüzünden okuyabiliyordu: Sözü nü böyle mi tutuyorsun sen! Önemsemiyor değildi. Dışa karşı lakayt bir yüz ifadesi takınsa da, acı çekmekteydi.

Akşam geç vakit annesi beklenmedik biçimde yatağının yanına geldi. Başını okşadı. "Biliyorum," dediğini duydu annesinin yatıştırıcı bir ses tonuyla, "niyetin iyiydi".

Anneler her şeyi bilirler! En gizli düşünceleri bile tahmin ederler! Başını salladı Friedrich.

"Ama sen artık kocaman bir delikanlısın. Her zaman yüreğinin sesini dinleyemeyeceğini kavramayı öğrenmek zorundasın."

"Anlıyorum," dedi Friedrich. Yetişkinler bilgelikleriyle, onun cennetinden bir parça söküp aldığı nda hep olduğu gibi, yüreği burkuluyordu. "Kaymakam babamdan güçlü. Onlar Prusyalı. Onların kralı var ve şanlı orduları." Yetişkinler dünyasının kuralları acıydı. Tabii annesi karşı çıkmış, kendince bir şeyler söylemişti. Neden se, düşüncelerinin adlı adınca ifade edilmesinden hoşlanmaz yetişkinler.

İnşaat ustası Roth'un evi, Gemarke'nin kuzey ucunda, تنها bir yer olan Fatloh'daydı. Friedrich zilin ipini çekmeden önce evin yanından üç kez geçmişti. Sempatik bir kadın çıkıp, ne istediğini sorduktan bir dakika sonra, yukarki pencereden Richard'ın kafası göründü. Korsan kaptanı ile karşılaşmanın şaşkınlığıyla nefes nefese bahçe kapısına geldi: "Senin burada ne işin var?"

Friedrich gün boyunca, ondan barış ve dostluk talep etmek için geldiğini, Richard'a nasıl anlatacağını düşünmüş, uzun, çok güzel bir cümle hazırlamıştı. Ama şimdi son derece basit bir biçimde,

“Şöyle geçerken bir uğrayayım dedim. Umarım rahatsız etmiyorumdur?” dedi.

Richard’ın yüzü aydınlanmıştı. Elini uzattı. “Tam tersine! Memnun oldum. Annem lokma yapmıştı. Herkese yetecek kadar var.”

Böylece dost oldular ve Unterbarm’lılarla Gemark’lılar arasındaki düşmanlık ortadan kalktı.

Hemen ertesi gün Richard iade-i ziyarette bulundu. Friedrich’e kalsa onu hemen Engels değirmenine götürmezdi. Eski yaralar kolay açılır mıydı acaba? Richard’ın özellikle ısrar etmesiyle gittiler. İyi huylu, sevgili kocaoglan müthiş etkilenmiş, her ayrıntıyla ilgileniyordu. Ve Mesolongion’un tekrar kurtulup, Yunanistan’ın bağımsızlığına kavuştuğu o Eylül gününden beri yeniden canlanmış olan Rostand Baba, genç Roth’un bu konuda uzman olduğunu fark ettiği için iyice coşmuştu. İki arkadaşın değirmenden Gemarke’ye dönmesi akşamı buldu. Bir süre sonra Richard, üzüntülü bir ses tonuyla konuşmaya başladı. “Değirmeniniz olağanüstü, vadideki en iyi değirmen. Ritterhausen’a kadar hemen hemen hepsini tanıyorum. Ama yine de, Fritz -bunu sana söylediğim için kızma sakın- değirmen ya sökülmeli ya da kapatılmalı. Değirmeninizin tadilat planlarıyla uzun süre uğraşan babamdan biliyorum.”

Friedrich durdu. Sert bir cevap gelmişti dilinin ucuna. Sonra kendisini toparladı. Eski tartışmayı neden tekrar başlatsın? İçten içe Richard’ı değirmene getirdiği için kızıyordu. Bir inşaat ustası da yanılabilirdi. Richard’ın ne suçu vardı ki? Dürüst ve iyiydi o. Bula-bileceği en iyi arkadaş.

Belediye binasının oradaki köprüde ayrıldılar. Friedrich geldikleri yoldan geri yürüdü. Değirmene varınca durdu. Suyla çark, ezelden beri sürdürdükleri büyüleyici oyunlarını sürdürüyorlardı. Bunun bir gün sona erecek olması akıl almaz bir şeydi. Rostand Baba’ya soracaktı!

Girişe yöneldi, pencereye vurdu. İhtiyar, Friedrich’in sorusundan hoşlanmışa benzemiyordu pek. “Bana niye soruyorsun? Değirmen -adım gibi eminim- yüz yıl daha rahat çalışır. Elbette, ahşap çürüyor, vidalar paslanıyor. Yeni bir çarkla oyun devam eder. Ama bu konuda benim karar verme yetkim var mı? Babana git. Sahiplerden biri de o. Çalışmasını istediği o lanet İngiliz makinelerinin sayısı giderek artıyor. Bütün dünyada hiçbir değirmen bunu başaramaz, hiçbiri, yaşlı Rostand demişti dersin.”

Ambale olmuş halde eve dönmek için yola koyuldu. Belki Richard o kadar da haksız değildi? Babama doğrudan söyleyeceğim. Hemen bugün meseleyi aydınlatacağım.

Soruyu duyduğunda, babasının gözleri fal taşı gibi açılmıştı. "Bu tür şeylerle erkenden ilgilenmeye başlaman iyi. Ama birkaç sözle açıklamak mümkün değil. Yarın öğle yemeğinden sonra benimle birlikte fabrikaya geleceksin."

Babasıyla birlikte fabrika arazisi üzerinde ilk kez dolaşıyordu; gururluydu, onun için harika bir duyguydu bu. İşçiler ve diğer çalışanlar her yerde kasketlerini çıkarıp eğilerek selam veriyorlardı. Friedrich, mülk sahibi aileye ait olmanın ne anlama geldiğini hissetti.

İtalya'dan ve uzak Çin'den gelen ham ipek çuvallarının istiflendiği depodan başladılar dolaşmaya. "Ham madde önce orada, yukarıdaki iplikhanede iplik olarak işlenir." Bu binayı tanıyordu. Değirmenden köprü geçit buraya çıkmaktaydı. İlk bağımsız gezisi burada başlamıştı. Ama yukarıdaki iplik hangarı artık çok değişmişti. Sıra sıra makineler vardı ve çarkların sayısı önemli ölçüde artmıştı. Makaradan makaraya koşuşturan kadınların sayısı artık çok azdı. Gürültü dayanılır gibi değildi. Friedrich gözlerini, buradaki her şeyi harekete geçiren demir aksın döndüğü tavana çevirdi. Rostand Baba'nın açıp aşağıya bakmasına izin verdiği kapağı da tekrar tanımıştı. "İşlem orada, taraklama bölümünde başlıyor," diye bağırdı babası kulağına. Orada, evet, orada arkadaydı, bir sürü çocukla birlikte itişip kakıştığı oda. Babasının önünden koşup hızla kapıyı açtı. Ama artık hiç çocuk yoktu. Sadece kadınların kullandığı makineler vardı. "Çocuklar neredeler?" diye sordu babasına.

"Efendim?"

"Çocuklar!" diye bağırdı. "Burada oynayan çocuklar." Babası onu anlamıyordu. O an, kendisine elma veren kadını tanır gibi olmuştu. Yanına gidip sordu. Kadın tam cevap verecekken, babasını görünce hemen sırtını döndü. Görünmez bir duvar yükselmişti aralarında. Hüzünlü bir duygu kapladı Friedrich'in içini.

Merdivenlerde çocuklarla ilgili sorusunu tekrarladı. Babası nihayet anlamıştı. "Orada, eski sevkiyat bölümünde," diye cevapladı.

"Oraya gidelim mi?"

Babasını başını salladı. "İlginç bir şey yok orada."

"Ama onları tekrar görmeyi çok isterim."

Babası tersledi: "Değirmene ne olacağını öğrenmek istediğini sanıyordum?"

Babasının hiddetli tepkisine şaşırان Friedrich, boyun eğdi. Sanki yasak bir soru sormuş, karanlıkta kalması gereken bir sırta dokunmuştu. Az sonra unuttu bütün bunları. Babası onu büyük üretim salonuna sokmuştu. İnsan eli değmeden düzenli bir ritimle işini gören karmaşık bir makinenin önünde durdu, hayretler içindeydi. "Yeni 'Roberts'," diye açıkladı babası gururla. "İngiltere'de satın aldım onu. Bütün Almanya'yı gezen benzerini bulamazsın!"

Yarım saat sonra salondan avluya çıktı Friedrich, hâlâ sersem gibiydi. Babası durup Engels değirmenine doğru işaret etti. "Uzun, çok uzun süre bize sadakatle hizmet etti. Ama şimdi mahvetmeye başlıyor, yavaş yavaş, ama kesin." Başka bir şey söylemedi.

Friedrich'in önünden yazıhanenin bulunduğu binaya girdi. Bay Dürholt'tan aldığı kalın bir defterle birlikte odasına geçti. Friedrich de odaya girip kapıyı kapadı. "Defter-i kebir," dedi babası, neredeyse törensel bir ses tonuyla. "Her tüccarın, fabrikatörün, işadamların satın alınamaz vicdanı."

Friedrich afallamış, deftere bakıyordu. Gerçi boyutları çok büyüktü, ama çok da yıpranmıştı ve bir bütün olarak hayli pejmürde bir izlenim uyandırmaktaydı.

"Bu defterde şirketteki her şey, büyük işlemlerden, en önemsiz olaylara kadar her şey kayıtlıdır. Ama senin gördüğün ve hayran olduğun gibi canlı, gözle görünür biçimde değil; ortak payda paradır, bize yarattıkları masraflar, sağladıkları gelirler, kâr ve zarar."

Babası defteri açtı. Rakamlar; rakamlardan başka hiçbir şey göstermiyordu Friedrich, uzun satırlar boyunca mavi, kırmızı ve yeşil rakamlar, gerçi güzel yazılmış, ama yine de sadece rakamlar.

"Bu rakamlar bize yapmamız ve yapmamamız gereken şeyleri kaçınılmaz olarak dikte ediyor. Eğer emirlerine uymazsak vay halimize, vay firmanın haline!"

Friedrich antipatiyle deftere bakıyordu. "Yani değirmeni yıkıma mahkûm eden bu defter mi?"

Babası başını salladı. "Değirmenin bize sağladığı enerji fazlasıyla pahalı hale geldi. Sürekli onarımlar, kuraklık dönemlerinde, Wupper'in suyu azaldığında çalışmadığı zamanlar, yukarı vadideki yüz değirmene bağımlılık - daha güvenilir bir enerji arama zorunluluğumuzun sebepleri bunlar."

"Yeni bir değirmen mi?" diye sordu Friedrich.

Ama babası hayır anlamında başını salladı. "Su değirmenlerinin dönemi geçiyor artık."

"Makineleri başka ne çalıştırabilir ki?"

"Aklına gelmiyor mu?"

Friedrich başını salladı.

"Kutlamamızı hatırlamıyor musun artık? Liverpool zaferini?"

Şimdi kafasına dank ediyordu. Kendisi neden düşünememişti ki bunu! "Buhar enerjisi," diye haykırdı parıldayan yüz ifadesiyle.

Babası onayladı. Ama gülüşüne cevap vermedi. Kalın kaşlarını çatmıştı. "Vadideki ilk buhar makinesi olacak." Defteri kapatıp kaldırıırken, aklına bir şey geldi. Çelik kasayı açıp içinden bir evrak çıkardı. "Buhar enerjisinin yıllardır aklımda olduğunu görmek için." Birkaç mil kare araziyle ilgili tapu kaydıydı. "Elberfeld Şosesi'nin yanındaki eski kil ocağı. İleride Barmen demiryolu istasyonunun inşa edilebileceği en uygun yer. Wichlingshausen'ların gayri menkul yönetiminden yok pahasına satın aldım."

"Kil ocağını mı?" diye sordu Friedrich şaşkınlıkla

"Aynen öyle. İlaveten bir şey daha." Babası kâğıdı elinde sallıyordu. "On ya da on iki yıl içinde, oğlum, Düsseldorf-Elberfeld-Barmen demiryolu hattı ölçümleri yapılırken, bununla ufak bir servet kazanacağız."

Friedrich alkışladı.

"Evet evet," diye başını salladı tüccar, Friedrich'in açıkça gösterdiği saygı gururunu okşamıştı. "Sınırların ötesine bakmaya cesaret etmek ve ilerideki gelişmeler hakkında netlik kazanmak kâr getiriyor."

Oysa Friedrich'i coşturan şey, babasının başarılı spekülasyonu değil, Düsseldorf'a yapılacak bir demiryolu hattı düşüncesi idi.

Buhar enerjisinin başka her şeyi gereksiz hale getirdiğini ancak şimdi kavırıyordu. Engels değirmeni... Sevincine acı bir tat karışmıştı. Değirmenle duyduğu gururu hatırladı. Bu bir vedaydı.

Düşüncelerini hızla odaya dalan nakliyecisi Bay Bracke böldü. "Bay Engels, Bay Engels, Elberfeld'de kargaşa çıktı. İşçilerle dokumacılar fabrikalara saldırıp makineleri imha ediyorlar."

Friedrich ürktü. Şaşkınlıkla babasına bakıyordu. Babası çat kapı içeri dalan adama çıkıştı: "Ne zamandan beri bu odaya kapı çalınmadan giriliyor?"

Nakliyecisi Friedrich'i şimdi görmüştü. Özür diledi.

"Tam olarak ne oldu, Bay Bracke?" diye sordu babası.

Adam anlatmaya başladı: "Dün maaşlar ödenirken isyan çıktı..."

"Firma Brüning'de, haberim var," diye araya girdi babası. "Firmanın yeni sahibi insanlara para yerine alışveriş fişleri veriyor," dedi küçümseyerek.

Nakliyecisi devam etti: "Dokumacılar ödemeye karşı kazan kaldırıyorlar, işçiler de ücretlerin en azından bir bölümünü nakit ödemeden işbaşı yapmama tehdidinde bulunuyorlar. Bu sabah her zamanki gibi fabrikaya geldiklerinde, kapıları kapalı buldular."

Babası başını sallıyordu: "Anlamak mümkün değil."

"Firmanın yeni sahibi sadece, yeni ödeme biçimini kabul ettiklerini yazılı olarak beyan edenleri içeri almak istedi. Hiç kimse başvurmayınca bütün personelin işten çıkarıldığını bildirdi. O zaman dokumacılarla birleşip zorla içeri girdiler..."

"Ve makineleri tahrip mi ettiler?" diye sordu Friedrich hayretle.

"Tehditte bulunarak fabrikayı işgal ettiler, saat ona doğru Düsseldorf'tan ordu gelinceye kadar orada kaldılar."

"Düpedüz çılgınlık bu," dedi babası öfkeyle. Bununla neyi kastettiği Friedrich için muammaydı. "Eve git, oğlum," diyerek Friedrich'e döndü babası, artık daha sakin ve kontrollüydü. "Annene söyle, kaygılanmasın. Bizde benzer bir şey olmayacak."

Friedrich gitti. Engelsbruch'tan kadınlarla hizmetçi kızlar dükkânın önünde, ürkütülmüş tavuklar gibi koşuşturup, karmakarışık konuşup duruyorlardı. Friedrich yaklaşıncaya şaşkın, neredeyse korkuyla sustular. "Heyecanlanacak bir şey yok," dedi, bahçıvanın Röschen'iyile tanıdığı diğer kadınlara. Bunu söylerken babasının kendinden emin tavrını taklit ediyordu. "Burada benzer bir şey olmayacak!" Kadınların ona saygıyla baktıklarını hissetti. Ah, içini bir bilselerdi! Sopalarla ve bıçaklarla silahlanmış, Bierkirche'deki sarhoşların vahşi yüz ifadesiyle yüzlerce işçinin fabrikaya zorla girdiğini görüyordu hayalinde. Babasının İngiltere'den getirdiği harika makinelere saldırıyorlardı... Çılgınlık kol geziyordu... Korku ve dehşet yaygınlaşıyordu. "Babanızın yanından mı geliyorsunuz?" diye düşüncelerini kesti, tesviyecisi ustabaşının karısı Bayan Lehme. Friedrich egemen bir tavırla gülümsemeye zorladı kendisini. "Rahatça evlerinize gidebilirsiniz. Fabrikada her şey sakin." Kadınların gerçekten de sakinleştiğini görerek yavaş yavaş yürümeye devam etti. Korkunç egemen hissediyordu kendisini.

Sonraki günler bunu doğruladı. Elberfeld’de durum sakinleşti. Brüning fabrikası tekrar açıldı. Hükümet yetkilileri tarafından, ödemeleri doğru düzgün yapması tavsiye edildi fabrika sahibine. Elebaşları jürinin önüne çıkarıldı. Barmen’de hayat her zamanki gibi sürüyordu. Hiçbir şey olmadı.

Tabii -örneğin Rostand Baba’nın yanında oturup eski, daha iyi zamanlarla ilgili hatıralarını dinlerken, büyükbabasının değirmeni üzerinde sallanan idam kararını düşünürken- bu kadar olaysızlık karşısında gülsün mü ağlasın mı bilemediği anlar oluyordu Friedrich’in.

4 LA RÉVOLUTION (DEVİRİM)

Bastille baskınından elli yıl sonra, Fransa tahtında oturan fanatik ihtiyar, anayasayı süpürüp atma ve mutlak monarşiyi tekrar kurma zamanının geldiğini düşünüyordu. Otoriter bir biçimde Yüksek Meclis için yeni atamalar yaparak Temsilciler Meclisi'nin delegelerini evlerine yolladı. Her türlü hile hurdaya rağmen liberaller, yeni yapılan seçimlerde yine çoğunluğu kazandılar.

Yeni meclisin açılış oturumunda, Kral'ın tahta çıkış konuşması, zafer kazanmış muhalefete açıkça savaş ilanı içeriyordu. "Kamu özgürlüğü anayasa tarafından, tahtımın kutsal hukukunun korunması altına verilmiştir. Onu zarar görmemiş halde haleflerime aktarmak, halkıma karşı görevimdir. Eğer cezalandırmayı gerektiren entrikalarla hükümetimin önüne engeller çıkarılacak olursa, onları aşma gücünü, Fransızların haklı gü-

venine ve krallarına duydukları daimi sevgiye dayanarak, kamu huzurunu koruma kararlarımda bulacağım."

X. Charles'ın bu son cümleyi okurken kapıldığı heyecanla şapkası kayıp yere yuvarlandı. "Uğursuzluğa işaret," diye fısıldaştı saray ahalisi. Varoşlardaki çocuklar şarkı söylüyorlardı:

Yağ satarım bal satarım
Louvre'da oturan domuzu satarım.
Şapka yuvarlanıyor içinde pisliğin,
Kalmamış bir damla yağı annemin.
Bıçağını biliyor şimdi babam,
Yakında daha lezzetli olacak çorbam.

Delegeler ısrarla, halkın nefret ettiği Polignac hükümetinin azledilmesini istiyorlardı. Bourbon hanedanının üyesi onun yerine, meclisin yeniden feshini karar altına aldı. Ancak muhalefet yeni seçimlerden hiç olmadığı kadar güçlü çıktı. Meclis henüz kendini tesis edemeden üçüncü kez dağıtılıyor, liberal basın yasaklanıyor ve anayasa keyfi biçimde değiştiriliyor. Bunlar olurken tarih, 16 Mayıs 1830'u göstermekteydi.

İngiliz James Clark Ross, Arktika'nın sonsuz buzu içinde, ölümcül kar fırtınalarının ortasından geçerek Kuzey Kutbu'na vardı.

Berlin'de resmi makamlar tarafından, ilk iki kolera vakası tespit edildi ve kurallara uygun biçimde kayda geçirildi.

Avrupa'da verimli bir yazın haberini veren nemli sıcak güney batı rüzgârları altında çiçekler açıyordu.

Paris'in eğlenceli sokaklarındaysa kahkahalar yavaş yavaş söndü.

* * *

Buhar makinesiyle ilgili mesele, Friedrich'in düşündüğünden çok daha hızlı ilerlemişti. Fabrikayı dolaştıktan neredeyse bir ay sonra eve bir İngiliz mühendis geldi. İkinci katta, onun yanındaki odaya taşınmıştı; öğle yemeklerinde aileyle birlikte sessizce masada yerini alıyor, ara sıra sadece babasına kendi dilinde kısaca bir şeyler söylüyordu. Fabrika arazisi üzerinde inşaat vardı, çok geçmeden duvarın arkasında büyük bir bakanın yükseldiğini gördü Friedrich.

Babası öğle yemeklerinde İngilizle şakalaşıyordu. Ama yavaş yavaş ikisinin de yüz ifadeleri ciddileşti, daha uzun konuşur oldular.

Bir akşam babası eve öfkeden köpürerek gelmişti. Okuması için annesine bir evrak verdi. "Bu bürokratlar, bu darkafalı, kaba saba

vurdumduymaz herifler! O nazik Kaymakam Bey'in de canı cehen-neme, karşı kampa geçmek için fırsat kolluyormuş sanki."

Kaymakam lafı geçince yerinden sıçrayan Friedrich'e, gözücuyla isteksizce bakmıştı babası.

"Ne yapılabilir?" diye sordu annesi.

Babası çaresiz omuz silkti. "Bilmiyorum. Gerçekten bilmiyorum. Caspar'la August gelince hemen bana gönder!" Böyle diyerek çalışma odasına çekildi.

Friedrich annesinin ardından mutfığa gitti. Kötü bir şey olmuştu, öğrenmek istiyordu. Annesi önce başını salladı, ama sonra gözlerinin içine bakarak: "Buhar makinesinin yapılmasını engellemek için kaymakamlığa bir dilekçe vermişler."

"Kim?" diye sordu Friedrich.

"Çok kişi" dedi annesi. "Kaymakam makinenin çalıştırılmasını yasakladı."

Amcaları şaşkın yüz ifadeleriyle geldiler. Heyecanlı sesleri salondan seçilebiliyordu, arada da babasının gür sesi. Tek bir sözcük bile anlaşılmıyordu. Az sonra Caspar amca çıktı, görüldüğü kadarıyla kızgındı. Sonra August amca, yorgun ve yılgın. Babası çıkmadı.

Friedrich kapının önünde uzun süre tereddüt etti. Sonra ürkek ürkek vurdu. Sessizce girdi içeriye. Babası çalışma masasında oturuyordu, başını çevirmeden durgun sesle sordu: "Elise?"

"Benim, baba." Babası döndü. "Ben sadece sana katıldığımı söylemek istedim, baba, kazanacağız!" Oğlan babasına yüreklendirici, özel bir şey söylemek istiyordu. Babası öfkeyle konuşurken duyduğu sözleri hatırladı. "Bütün o lanet bürokratlara ve vurdumduymazlara inat!" dedi.

Babası elini tuttu, gözlerini kırparak başını salladı. "Haydi artık yat, çocuğum!" Bu kez gülmemişti.

Ertesi gün inşaat işçileri fabrikadan ayrıldılar. Babası birçok kez Düsseldorf'a gitti. Ne zaman geri dönse pek konuşmadan çalışma odasına çekiliyordu. Sonra Ren eyaletinin hükümet merkezi Koblenz'e gitti. İngiliz bütün gün boyunca terastaki koltukta yatıyor, güneşin altında pinekleyip sigara içiyordu.

O gösterişli planlarıyla Engels'lerin başına gelenleri, sınıfta hemen herkes öğrenmişti. Sadece Roth ve eski korsanlardan sadık birkaç kişi Friedrich'in yanında yer aldılar. Diğerleri kötü niyetle sırtlıyorlardı. Babasının bir sonuç almadan Koblenz'den döndüğü

günün ertesi, Kappe sınıfın önünde hain hain sordu: "Sizin oradaki o güzel baca, ne zaman sökülecek acaba?"

Saldırı beklenmedik anda gelmişti. Sınıfta kıkırdamalar duyuldu. Friedrich tek bir sözcük bile söyleyememişti. O gün, bir zamanların gururlu korsir kaptanı itibarını yitirdi. Teneffüste sadık arkadaşları onu teselli etmeye çalıştılar. "Salla gitsin buhar enerjisini! Engels değirmeni duruyor ya yerinde," dedi Grel. "Buhar makinesine ne gerek var?"

"O yapılacak! O yapılacak!" diye haykırdı Friedrich, sadık arkadaşının yüzüne. "Günün birinde o bacadan gökyüzüne dumanlar tütecek!"

Sadece Roth ona hak vermişti.

Öğrenci Engels, bir hafta içinde iki kez kavga ederken yakalandı.

Bir akşam salonda babasının, "Geriye sadece Berlin kalıyor, Elise," dediğini duydu

"O kadar yol gideceksin yani?"

"Mecburum," diye cevapladı babası, küskün.

"Moritz senin için bir şeyler yapamaz mı Berlin'de?"

Bir süre sessizlik oldu ve nihayet kederli bir adamın isyanı duyuldu, Friedrich donup kalmıştı: "Dilenmek, Elise, sadece çok gerekli olanı kabul ettirmekten başka bir arzun olmamasına rağmen kapı kapı dolaşıp dilenmek, taş kesilmiş memurların karşısında eğilip bükülmek ve boyun eğmek, cehennemin ta kendisi!"

"Önceden Hamm'a, babama uğra," diye tavsiyede bulundu anesi. "Babamın Maassen kaymakamıyla arası iyiydi, kendisi şimdi Maliye Bakanlığı'nda gümrükleri yönetiyor. Belki o sana bir tavsiye mektubu verebilir."

Friedrich sessizce odasına çıktı. Babasının sözleri beyninde yankılanıyordu. Küçük elleri sımsıkı yumruk olmuştu. Pencereden, ağaçların yeşilinin arkasında uzanan bacanın ucunu gördü... Hüzünlü ve terk edilmiş. Parçalanmış bir dünyaya bakıyordu.

O anda aklına her şeye kadir ve en yüce olan geldi. Ondan babası için yardım istemenin sakinleştirici bir etkisi vardı, ancak bir çocuk bu kadar içtenlikle, temiz kalple istekte bulunabilirdi.

Panktotyortusuna kadar günler uzun ve yağmurlu, Engels'lerin evi serindi. Günler can sıkıcı geçip gidiyordu. Sonra yaz, iki kat güçlü geldi. Öğleden sonraki dersler öğretmenlerin hastalıkları ne-

deniyle sık sık yapılmıyor, Friedrich Richard'la birlikte çevrede dolaşmak için zaman bulabiliyordu.

Bir gün öğleden sonra Kukosch'un kitabevinin önünde dururken kitabını gördü Friedrich. "Yine gelmiş!" diye bağırdı. "Orada, köşede, en yukarıda, ejderhayla savaş." Cebindeki her kuruşu çıkardı. Çok azdı.

"N'olmuş!" dedi Richard. "O zaman biz de birleştiririz paralarımızı!" Fazla uzatmadan Friedrich'i dükkânın içine çekti. Kelebek gözlüğün ardında hareketli gözleri, havaya dikilmiş kulaklarıyla bu ufak tefek adam, beyefendileri karşılar gibi eğilerek karşıladı onları. "Sizin için ne yapabilirim, beyler?"

Richard cafcıflı resimlenmiş ucuz haydut romanlarından birini satın aldı. "Onun için de vitrindeki şu kitap," diye talepte bulundu, görmüş geçirmiş biri gibi. "Şu yaratığa saldıran belalı adam." Friedrich düzeltti: "*Boynuzlu Siegfried'in Öyküsü*."

"Anlıyorum!" dedi ufak tefek adam, bir sansar çevikliğiyle tulu ma benzeyen dükkânının arka bölümüne geçti. Friedrich gözlerini fal taşı gibi açmış, inanılmaz bir kaosa bakıyordu. Raflarda kitaplar, masa ve sandalyelerin üzerinde yığılmış kitaplar, tavana kancayla asılmış ağların içinde kitaplar, kasaların, kartonların içinde kitap dağları ve yerde her tarafa dağılmış açıkta duran, sadece küçük ayaklı deneyimli bir atlayıcının aralarından geçebileceği kitaplar. Kukosch şaşırtıcı biçimde, birkaç saniyede o kargaşanın içinden üç nüsha çekip çıkararak tezgâhın üzerine yaydı. Sonra değişik baskıların avantajları ve dezavantajları üzerine konferans vermeye başladı. Friedrich sadece bir tanesiyle, vitrinde de duran renkli kapak resmi olanla ilgileniyordu.

"İlla kötüdür denemez, ancak, eh yani, editör kendine biraz özgürlük tanımış... tabii buyrun, müşteri daima haklıdır."

Ne yazık ki en pahalısı buydu! İki arkadaş son kuruşlarına kadar çıkarıp tezgâhın üzerine dizdiler. Yetmiyordu. Kitapçı tolerans gösterdi: "Geri kalanı sonra verirsin."

"Bu kadar ince bir kitap için çok para," diye homurdandı Richard, ucuz kitabını gömleğinin altına sokarken. Friedrich ise kendi başına aldığı ilk basılı ürünü bir hazine gibi güzelce paketletmişti.

"Her zaman emrinizdeyim." Kukosch eğilip en genç müşterisinin arkasından neşeyle gülümsedi.

“Ne kadar çok kitap vardı!” diye gürledi Richard. “Onları satmıyor, istifliyor. O bir kitap faresi.”

Arkasında birden, üzerinde Piyetistlerin giydiği siyah paltolar-
dan olan iri yarı bir adam belirmişti. Bu adamı şimdiye kadar hep
uzaktan görmüş olmasına rağmen, onun Gemark’lı Calvinist ce-
maatin korkunç papazı Krummacher olduğunu biliyordu.

“Eee, evladım,” diyerek Roth’a yöneldi din adamı. Rengârenk
broşürlerin durduğu vitrine karanlık bir bakış fırlatarak. “Bu baş-
tan çıkarıcı yayınlar bizi çekiyor mu?” diye sordu, tehditkâr ve al-
çak bir sesle.

“Hayır, Monsenyör. Kesinlikle hayır!” diye temin etti Richard.
“Onlar şeytan işi.”

İri yarı adam başını salladı. “Çok doğru. O zaman gömleğinin
altına sakladığın şeyi ver bakalım!”

Richard somurtarak yüksek otoriteye boyun eğdi.
“Aynen, şeytan işi!” diye tekrarladı Krummacher, renkli kitaba
yakından baktıktan sonra, kocaman paltosunun ceplerinden birine
atıverdi. O arada da ekledi: “Eminim baban da bizimle aynı fikirde
olacaktır, küçük dostum.” Şimdi Friedrich’e dönmüştü. “Peki, sen
kimsin?”

“Friedrich Engels.”
“Engels’in torunlarından biri. Aha.” Adam bal gibi tatlı bir ses-
le konuşurken bir yandan da başını sallıyordu, ama yüz ifadesi ni-
yetinin pek iyi olmadığını ele vermekteydi. Friedrich tehlikenin bi-
lincine varıp sıvışamadan, papaz hızlı ani bir hareketle onun da ki-
tabını kaptı.

“Bu cehennem bataklığını temizleyeceğiz,” diye müjdeleyerek,
sağlam adımlarla uzaklaştı karanlık adam.

Friedrich şaşkınlığını ancak atabilmişti. “Kitabım!” Krum-
macher’in peşinden koştu, kolundan yakaladı. “Kitabımı geri ve-
rin bana!”

Adam onu rahatsız edici bir böcek gibi silkeleyip attı. İğneleyi-
ci bir bakış, Friedrich’e protestosunun anlamsızlığını anlatmaya
yetmişti. Çaresiz bir öfkeyle Richard’ı bekledi. Akşama kadar bir-
likte kalıp karanlık intikam planları kurdular.

“Yine ne haltlar karıştırdın!” diye karşıladı akşam onu Ulrike.
“Annen seni salonda bekliyor. Snethlage enişten de yanında.”

Friedrich salona girer girmez neden çağrıldığını anladı. Masa-
nın üstünde, Kukosch'tan satın aldığı kitap duruyordu.

"Gel bakalım, avare gezgin?" dedi annesi. "Nihayet, eve dön-
meyi akıl edebildin demek?" Friedrich özür dilemek için bir şeyler
kekeleyemeden devam etti. "Moritz eniştenin bu öğleden sonra bir
konuğu varmış." Kitabı eline almıştı. "Gemark'e'den papaz efendi
ziyaretine gelmiş. Konu senmişsin. Enişten için nahoş bir görüşme
olmuş, çünkü Reform kilisesinden meslektaşıyla barış içinde yaşa-
mak istiyor."

"Bir kitap yüzünden," diye kekeleydi Friedrich; başı öne eğikti,
ama inatçı bir karşı koyuş da yok değildi tavrında.

"Ortaokul öğrencilerinin Bay Kukosch'un kitabevinden alışve-
riş yapması hoş karşılanmıyor işte," diye açıklama yaptı annesi.

Moritz enişte biraz dolambaçlı ekledi: "Ahlâka aykırı değersiz
kitaplar satıyor, bayağı ucuz, sakıncalı şeyler. Haydut hikâyeleri,
şövalye romanları, belki daha da kötüsü..."

Friedrich, annesinin elindeki kitaba bakıyordu. "Bu o kötü ki-
taplardan biri mi?"

Moritz eniştenin annesiyle mahçup mahçup bakıştığını gördü.
"Dokuz yaşındaki bir oğlan için..." dedi eniştesi, güvensiz.

"Ama büyükbabam, boynuzlu Siegfried hikâyesini bana, ben
çok daha küçükken anlatmıştı," diye karşı çıktı Friedrich.

"Anlamış mıydın?" diye sordu annesi.

Friedrich çabucak başını sallayıp kendinden emin açıkladı. "Dev-
leri, ejderhaları yener, insanlara yardım eder, bir kahramandır o..."

Annesi dikkatle süzüyordu kendisini. Kararlıkla kitapçı Friedrich'e uzattı. "Sende kalabilir."

Snethlage eniştesi bu karardan pek hoşnut kalmamışa benziyor-
du. "Sevgili yengeciğim, meslektaşım Bay Krummacher diyor ki..."

"Tamam, enişte," dedi annesi, yatıştırıcı bir tavırla ve Friedrich'i
kapiya doğru götürüp uyardı: "Küçük kardeşlerinin kitabı görmesi-
ne gerek yok. Muhtemelen baban bundan pek hoşlanmayacaktır..."

Friedrich, el konan kitabın tekrar kendi mülkiyetine geçtiğini
ancak şimdi kavırıyordu. Annesini kucaklayıverdi. Dünyanın den-
gesi yeniden kurulmuştu. Akşam yemeğini hızla yiyip erkenden
odasına çekildi. Sabırsızlıkla okumaya başladı kitabı.

"Kral Sieghardus ile Kraliçe Sieglinde'nin oğlu, aşağıda, Nieder-
landen'da çok tarunmuş bir şehir olan Xanten am Rhein'da yaşıyor-

du. Oğlan büyük ve güçlüydü, o yüzden ne babasıyla ne de annesiyle fazla ilgiliydi, var gücüyle kendi kendisinin efendisi olmaya çabalıyordu. Arzusu, korkusuz bir savaşçı olarak ülkeyi haksızlıklardan ve her türlü şiddetten korumaktı...”

Sadece şu birkaç satırla Siegfried’in öyküsü onu, Kappe’nin ve karanlık Krummacher’in bayağılıklarıyla ulaşamadıkları bir yere götürmeye yetmişti.

İki gün sonra babası Berlin’den döndü. Yorgun görünüyordu. Ama sözlerinden, yakında inşaatın devam edebileceği umudu çıkıyordu. Kendisini kabul etme lütfunda bulunan ve büyük ilgiyle dinleyen hükümet görevlisi Maassen’dan coşkuyla söz ediyordu.

“Bakan Motz’a bizzat iletceğini ve bana haber göndereceğini söyledi. Gerçi birkaç hafta sabretmek gerekiyormuş. Boşa harcanan zaman. Ama önemli değil, yeter ki sonunda zafer olsun!”

Friedrich yanında durup her şeyi dinlemişti. Hemen uzaklaştı oradan. Kitap büyük bir güçle onu kendisine çekiyordu. Orada el etek öpmeyen ve yaltaklanmayan, eline kılıcı alan biri vardı...

Ben Siegfried gibi olmak istiyorum...

Friedrich beyaz atının üzerinde oturmuş, ejderhanın bulunduğu kayalıklardan geçiyor. Tuhaf kayaların arasından ilerlemek zorunda. Önüne dallar budaklar çıkıyor. Moloz tepeleri ve bataklık çukurları yolunu kesiyor. Ama sanki sihirli bir el yönetiyormuş gibi, at üzerinde hızla geçidin sonuna doğru koşuyor. Nokta halinde bir ışık var önünde, giderek büyüyor, parlaklaşıyor, sıcak nefesini yüzünde hissettiği alevli bir cehennem yutağına dönüşüyor. Giderek yaklaşıyor. Yapılması gereken şeyden önce büyük bir korkuya kapılıyor. Tehlike dayanılmaz ölçüde artıyor. Korkudan haykırmak, atın dizginlerini çekmek, dönmek istiyor. Ama içinde onu ileri doğru iten, korkudan daha güçlü bir kuvvet var, dizginlenemez bir mücadele ve eylem hırsı. Kılıcın sapını kavırıyor sıkı sıkıya. O anda donup kalıyor. Dev gibi bir yaratık önünde, yavaş yavaş doğrulmakta. Gözlerinin hemen dibinde, ateş püsküren ağzını açmış. Tehditkâr pençesi üzerinde sallanıyor. Yıldırım hızıyla kılıcını çekiyor, ama elinde sadece kılıcın boş kını var. Dehşete düşüyor. Yüreğinin derinliklerinden Tanrı’ya yalvarıyor bir silah için. Ve mucize gerçekleşiyor: Kının içinden harika pırıldayan yepyeni bir kılıç çıkıyor. Müthiş bir güçle vuruyor. Ama o da ne? Darbe boşa gidiyor. Ejderha yok olmuş, sanki yer yarılmış, içine

girmiş. Önünde sadece cehennem ateşi, olağanüstü büyük, kaçmak mümkün değil. At doğrudan cehennem çukuruna yuvarlanıyor. Friedrich alev denizinin içine, giderek daha derine batıyor, dünya dışına, hayat dışına, dipsizliğe.

Tam o anda uyandı. Gözleri açık yatağında yatıyordu, ter içinde kalmış, ama kurtulmuş.

Yaşıyorum. Ve mevsim yaz. Çayırılar bal ve papatya kokuyor. Eylül'e ise daha var. Dört uzun, harika hafta okul yok, Kappe yok.

Bahçeden gelen bir gürültü onu düşüncelerinden kopardı. Hızla eve yaklaşan adımlar değil miydi bunlar?

Çıplak ayak yataktan fırlayıp açık pencereye koştu. Ay ışığının altında, çayırdan geçip verandaya doğru ilerleyen bir adamın karanlık gölgesini gördü. Sabırsızca pencere camına vuruluyordu şimdi. Friedrich Ulrike'nin, mutfak yanındaki oda penceresini açtığını duydu.

"Rahip Snethlage!"

"Kayınbiraderimle konuşmam lazım, Ulrike," diye ısrar etti Moritz eniştenin heyecanlı sesi. Sonra yine bir pencere açıldı. Babasının kaygılı sesi duyuldu: "Tanrı aşkına Moritz, ne oldu?"

Snethlage enişte, sanki dünyanın sonu gelmiş gibi bir sesle cevapladı. "Devrim, biraderim! Paris'te kanlı sokak çatışmaları. Borbone hanedanı devrildi."

"Tanrım, Moritz, içeri gel!"

Kapı açılıp kapandı.

Friedrich kalbinin çarpıntısını hissetti. Devrim. Düşünceleri bu sözcük etrafında dönüyordu. Ürperti ve gizemle sarmalanmış bir sözcük. Erkekler söylerken seslerini alçaltıyor, kadınlarsa korkuyla bakıyorlardı. Fransa kökenli olduğunu biliyordu. Giyotin zalimce iniyor, kralın başı toza toprağa karışıyordu. Daha fazlasını bilmiyordu. Bir defasında o sözcüğün ardında neler olduğu hakkında Henriette'den daha fazla şey öğrenmeye çalıştığında aldığı cevap, âdeta klasik bir kesinliğe sahipti. "Küçük oğlan çocuklarının kafa patlatmasını gerektiren bir şey değil!"

"Rostand Baba! Bir Fransız! Hay canım cehenneme! Neden ona hiç sormadım!"

Uykudan uyanmak ender olarak, bu 1 Ağustos Pazar günü kadar heyecanlıydı. Evin içinde, fısıldayan seslerle konuşan ürkmüş insanlar, bir oraya bir buraya gidip geliyorlardı. Caddeye bakan

pencerelerin kepenkleriyle kapılar kapatılmıştı; kardeşleri yukarıda, onlara hikâyeler anlatan, masallar okuyan ve her zamankinden farklı olan annesinin odasında toplandılar. Ona, yani çocukların en büyüğüneyse, sofrta takımlarının, gümüşlerin, Şam kumaşından masa örtülerinin, brokar halıların ve diğer değerli eşyaların, gizli bir yere saklanmak üzere ağır sandıkların içine yerleştirilmesini izlemesine izin verilmişti.

Hiç kimse öğle duasından gizlice sıvıştığını fark etmedi. Savak odasının tahta kapısı kilitliydi. Değirmende Pazar günü sükûneti egemendi. Rostand Baba'yı barajda olta sallarken buldu.

"Belediye okuluna gidiyorsun demek. Bilgin olacaksın, öyle mi? Benimle Fransızca konuşabilirsin. Bilmiyor muydun?

"Hayır, Rostand Baba," dedi Friedrich, ezik büzük ve devrim sözcüğüyle ilgili sorusu ona çok acıklı göründü.

"Halk zalimlere karşı isyan ederse..."

"Halk mı?"

"Ben, sen, baban, fabrikadaki insanlar, ustalar, kadınlar, bütün şehir ve yanı sıra köylerdeki köylüler, bütün ülke işte."

"Kral'a karşı mı?"

"Ve hükümete, din adamları güruhuna ve bağıntılı her şeye."

"Onlar bunu yapmaz."

"Yapmaz! Yapmaz! deyip durma bana! Öncesinde senden izin mi alacaklardı? Elberfeld'i unuttun mu yoksa?"

Rostand Baba oltayı çekti. "Gel!"

Evde sandığın içinden kalın bir kitabı zar zor çıkarıp resimli bir sayfa açtı. "İşte, bak! *La grande révolution dans Paris*. O zamanlar on beş yaşındaydım ben."

Friedrich resme baktı. Dar, derin bir sokak, sivri uçlu takkeleri, eski misket tüfekleri, baltaları, demirci çekiçleriyle erkekler, taşlarla silahlanmış küçük oğlanlar, savunmasız kadınlar gördü. Kralın kurşun askerler gibi sıraya dizilmiş ateş püsküren kumbaracılarına karşı ilerliyorlar. Saldırganların çoğu isabet almış, düşüyor, açık yaralarından kan akıyor, kaskatı yerde yatıyorlar. Friedrich'i altüst eden ve öfkeliendiren dehşet verici bir tablo. Bunu asla unutmayacak!

"Sen katılmış mıydın?"

Rostand Baba hayır anlamında başını salladı. "Şimdi de katılmadığım gibi." Sesi üzüntülü duyuluyordu.

"Fransızlar buraya gelirler mi?"

"Buraya neden gelsinler ki?"

"O zaman, devrimden sonra olduğu gibi..."

"O zaman mı? Ordularıyla birlikte République Française'in üzerine saldıran sizin imparatorunuz, krallarınız ve prenslerinizdi. Savaş onlar başlattı. Yoksa hiçbir Fransız yabancı bir ülkeye adımını atmazdı." Friedrich'e pencereyi işaret ederek, "Duyuyor musun?" diye sordu.

"Neyi?"

"Trampet sesini."

Friedrich hayır anlamında başını salladı. Rostand Baba elini kaldırdı: "Çok net! Yine yürüyüşe geçti sizin Prusyalılar, yukarıda, Kamm Caddesi üzerinden batıya doğru. O zamanlar olduğu gibi. Sabahtan beri duyuyorum."

Friedrich donakalmış, ihtiyara bakıyordu. Kendisini zorlamasına rağmen sadece suyun sakın çağılışını ve kuş cıvıltılarını duyuyordu.

Ancak eve dönerken sanki duyar gibi oldu: Bum, bum, bum-bumbum. Aceleyle koşarak köprüyü, ağartma çayırlarını geçti, dik orman yamacını tırmandı. Trampetleri giderek daha net duyuyordu; at nalı tıptırtısı, koşum şakırtısı, komando bağırıltıları, ayak sesleri. Kamm üzerinde bir toz bulutu asılıydı. Sonra aralarında epey mesafe bulunan taburları gördü.

Kamm Caddesi'nin yakınında çimenlerin arasına saklandı. Askerlerin seslerini ayırt edebiliyor, yüzlerini, misket tüfeklerinin tetiklerini görebiliyordu. Arada top ve tenteli arabaları çeken atlar, parlak apoletli atlı subaylar, trampetçiler ve bayraktarlar vardı. İnsan teri, at, deri ve tütün kokusu ona kadar gelmekteydi.

"Prusyalılar, Prusyalılar yürüyüşe geçti," diye haykırdı, gün baktarken soluk soluğa annesinin kollarına atıldığında.

Sonrasında harika günler geldi. Okul açılmadı. Alışılmış günleri gri bir monotonluğun içine sıkıştıran önemsiz, tali her şey bir kenara itilmişti. Kadınlar farklılıklarını gösteriyordu. Genç hizmetçi kızlar Röschen'le Felicitas evin içinde oradan oraya şaşkın şaşkın koşuşturmaktaydı. Solgun, suskun ve sert Henriette, dalgın bir uysallık içinde kaybolmuştu. Annesiye her zaman böylesi durumlar da olduğundan çok farklı, enerji yüklüydü. Ulrike dibi tutmuş yemek tencereleri arasında ağlamaklı bir umutsuzluk içindeydi. Her-

kes onu avutmaya çalışıyordu. Hane halkı sevecenlikle birbirine yakınlaşmış görünüyordu.

Ama bu değişiklik sadece bir hafta sürdü. Sonra Paris'te durumun sakinleştiği haberleri duyuldu. Yeni bir kral göreve gelmişti. Kurşun askerler mi kazanmıştı acaba? Halıların açılıp serilmesiyle evin eski peluş düzeni tekrar kurulmuş oldu. Friedrich'in duyguları hâlâ bu gerçeği kabullenmemek için direnmekteydi. Fakat okul kapılarını tekrar açınca anladı ki, *la révolution de juillet* (Temmuz Devrimi) kaybedilmişti. Bereket versin, büyük tatile sadece birkaç hafta kalmıştı. Çoktan kararlaştırılmış Hamam seyahati karşından el sallamaktaydı, her şeyi sorabileceği dedesiyle uzun günler geçirecekti.

Belediye okulunun teneffüs zili çalar çalmaz, oğlanlar zincirden boşanmışçasına dışarıya, Ağustos'un son günlerinin güneşine fırlamışlardı. Yoldan geçenlerin bu genç coşku patlamasının sebebini kavrayıncaya kadar durup, ürkerek izledikleri sevinç çılgınlıkları, neşeli yaygaralar kapladı Winkler Caddesi'ni. Büyük sonbahar tatili başlamıştı!

Friedrich binadan son çıkanlar arasındaydı. Sevinç gösterisine katılmamıştı, çünkü tatil başlamadan önce önünde zor bir yol, karnesini annesine sunmak için gidilecek zor bir yol duruyordu. Aslında karnesi kötü değildi. Birçok derste notları düzelmişti bile. Örneğin, tarih. Fransızca'nın karşısında 'takdire değer'in arkasında kalın bir ünlem işareti vardı, Dr. Schifflin kendi elleriyle eklemişti.

Eğer Kappe, sınıf öğretmeni, düşman Kappe değerlendirmesinde o adi, alçakça cümleleri yazmasaydı, hiç sorun olmayacaktı; evde hiç kimse bu değerlendirmeyi okumamazlık etmezdi. "Friedrich bütün uyarılara rağmen, sorumlulukları temelinde bir itaat gayreti içinde olmamış, kavgaya gösterdiği nahoş eğilim kaygı verici biçimde artmıştır."

Şimdi bu durumda, annesinin yüzüne karşı... Kappes, ah Kappes! Ne mutlu ki babası hâlâ yoldaydı. Ama döner dönmez o da okuyacaktı. "O kadar önemseme, Fritz," dedi, onu beklemiş olan Richard. "Benim işim daha zor. İyi bir dayağın ardından hayat devam edecek."

Dayak mı? Bu düşünce Friedrich'i ürkütmedi. Annesinin elinden çıkan dayak pek hissedilmezdi. Ama verdiği öğütler, sonu gelmeyen paylamalar ve kederli yüzü... Sonra Richard'ın yazgısını düşündü. Kappe'nin karalamaları karşısında sunabileceği bir 'tak-

dire değer'i, bir 'pekiyi'si bile yoktu arkadaşının. "Seni eve g t re-yim," diye önerdi Friedrich. "Annene Kappe'nin adiliği hakkında bir masal uydururum."

Big Richard bir el hareketiyle reddetti. "Gerekmez. Bu sabah içi-me tedbiren    don giydim. Hiçbir şey hissetmiyorsun."

"Büyük bir d zenbazsın sen!" Güldüler; ebeveynlerinin eğitim yöntemleriyle, günlük cangıl savaşında edindikleri deneyimlerini paylaşarak gazine gazine Gemarke'ye geldiler. "Tanrım, ne kadar sıcak," diye inledi Big. "Senin gibi bir sürü don giymiş olmak istemezdim doğrusu," diye dalga geçti Friedrich.

Ama Richard son derece rahattı. "Hemen yarın Bremen'e teyze-me gidiyorum. Fritz, inan bana, orada dünyayı yeniden keşfediyorsun!"

Friedrich kendi seyahat planını düşündü. Hamm'a, van Haar dedenin yanına gidecekti. Ne Kappe, ne karne, ne babasının kayęı-sı, her şey unutuldu.

Annesinin gözleri Kappe'nin alçakça yazısının üzerinde uzun uzun kaldı, hayretler içindeymiş gibi görünüyordu. Etkileyici ders notlarına kısaca göz gezdirip, kötü olana geri döndü. "Bu konuda ne diyeceksin?"

Kafasından bir sürü şey geçti. Ama annesinin gözlerinde fazla-sıyla tehlikeli bir parıltı vardı. En iyisi susmaktı.

"Makul davranacağına söz vermedin mi? Yeminler ederek söz vermedin mi sen?"

Pişmanlık içinde boyun eğmek uygun düşerdi şimdi.

"Peki neden sözünü tutmadın?"

Bunu anlatmak çok çok uzun sürerdi...

"Neden tutmadın?"

Hep aynı soru. "Bilmiyorum, anne."

"Baban ne diyecek buna?"

Onu aklımıza bile getirmeyelim!

şimdi sırada nasihat vardı. Ama tuhaf bir biçimde gelmedi. Onun yerine yıkıcı tek bir cümle: "Hamm'a seyahati unutabilirsin."

Tam yüreğinden vurulmuştu. "An-ne," diye kekeledi dehşetle.

"Seni yanımda g t rmeyeceğim! B y kbabanla büyükannenin karşısına bir zorbayı  ıkaramam." Kendisine de çok ağır gel-miş gibi görünüyordu, gözleri yaşarmıştı. "Hayır, onlara bunu yapamam!"

Friedrich panik içinde koşup odadan, evden çıktı, çayını geçip en sevdiği gizli yerine geldi. Olabilecek en kötü şeydi bu. Ben ne yaptım ki? Küskün ve öfkeliydi, bağıra bağıra ağlamaya koyuldu. Şefkatli, anlayışlı dedesi. Ona her şeyi açıklayabilirdim... Onunla sonbet edeceğim binlerce saati hayal etmiştim. Ya şimdi... Yavaş yavaş sakinleşti. Kitabındaki genç Siegfried'i düşündü. Günün birinde babasının şatosunun dar sınırlarından çıkıp dünyaya açılmış ve bir kahraman olmuştu. Ben de bir gün onlara kanıtlayacağım... Teselli bulmuş olarak eve döndü.

Kardeşlerini büyük bir faaliyet içinde buldu. Babasının talimatıyla Hamm'a yolculuk bir hafta öne alınmıştı. Yarın sabah erkenden yola çıkılacaktı. Ne kadar şanslılardı! Fakat o anda annesi yanına gelip, "Eşyalarını toplamayacak mısın, Fritz?" dedi.

Doğru mu duymuştu? Afallamış, annesine bakıyordu. "Ama ben..."

"Konuşma. Vaktimiz az." O zaman affedildiğini anladı. Ama neden, niçin? Uzun süre düşünmeden, valizini toplamaya odasına koştu. Ancak akşam yemeğinde, ailenin aniden yola çıkma sebebini öğrendi. Brüksel'de devrim! Hollanda'da kanlı çatışmalar! Belçikalılar ayaklanmıştı. Ve Hollanda Wuppertal'den, Fransa gibi çok uzakta değildi! Sınırla aralarında iki saat bile yoktu. Babası, genel huzursuzluğun Wuppertal'de de zemin bulabileceğinden boş yere kaygılanmıyordu. Bizde mi? Friedrich başını salladı. Ama sonra Rostand Baba'nın sözlerini, Elberfeld olaylarını düşündü. Seyahat yasağının kaldırılmış olmasına o kadar sevinemiyordu artık.

O gece hemen hemen hiç uyumadı. Dışarıda garip bir huzursuzluk vardı. Gece bekçisi turunu tamamladıktan sonra bile, evlerde ışıklar uzun süre sönmedi. Gemarke'den bu tarafa sesler duyuluyordu.

Şafak vakti eşyalar için ilk at arabası geldi. Nakliye bölümünden, dört at koşulmuş büyük arabayla yolculuk saat yedide başlayacaktı. Babası tuhaf bir asabilikle acele edilmesini isterken, türlü çeşitli sebeplerle yola çıkış sürekli gecikiyordu. Friedrich'in, sürücünün yanında oturma gibi masum bir isteği şiddetle, neredeyse dehşetle reddedildi. O zaman hissetti ki, şehirde bir şeyler oluyor -korkutucu, tehlikeli bir şeyler. Annesi dış merdivenlerde sert bir yüz ifadesiyle durmuş, arkalarından el sallayan babasıyla vedalaşırken ağladı. Posta Caddesi'nden itibaren yolda tuhaf bir canlılık

vardı. Gömleklerinin kollarını kıvrımış, başlarında siperli kasketlerle gruplar halinde adamlar hızla yanlarından geçiyorlardı. Fırının önünde ellerinde alışveriş sepetleri, ev kadınlarıyla hizmetçiler heyecanla itişip kakışmaktaydı. Alışveriş merkezinin kepenkleri indirildi gürültüyle. Sürücü atları dehlemişti. Kamp Caddesi'nde araba sarsılarak durdu. Suskun bir kalabalık gördü Friedrich. Tulum ve redingot giymiş erkekler, dernek binasının görkemli ana kapısı önünde durmuş, yolu kapamışlardı. Adamlardan biri siyah-kırmızı-sarı bir bayrak taşıyordu. "Yol verin, arkadaşlar!" diye bağırarak kırbacını şaklattı sürücü. Henriette'nin kucağında bebek ağlıyordu. Annesi küçükleri kucakladı. Atlar şaha kalkmıştı. Bir erkek sesi duyuldu: "Arkadaşlar, bırakın geçsinler." İnsanların kenara çekilerek açtığı dar bir geçitten yavaş yavaş devam ettiler yollarına. Solgun dokumacı yüzleri geçiyordu Friedrich'in yanındaki camın hemen dibinden. Tehditkâr, buruşuk bir yumruk kalktı havaya: "Özgürlük ve Adalet", "İş ve Ekmek!" diye haykırdı adam. Sonra atların önü rahatladı. Şose üzerinde hızla ilerlediler. Her taraf toza boğuldu. Sahne toz bulutunun arkasında kalmıştı.

"Tanrım, beyefendi haklıymış, oysa inanmamıştık," dedi Bayan Henriette.

"Evde başına bir şey gelmese bari!" diye iç geçirdi annesi.

"Kimdi bunlar?" diye sordu Hermann.

"Zanaatkârlarla işçiler" diye cevapladı Friedrich.

"Kötü insanlar mı bunlar?"

Friedrich omuz silkti. Annesi hayır anlamında başını salladı.

"Yoksul ve açlar sadece," dedi Henriette.

Friedrich annesiyle Henriette'nin fısıldaştıklarını duydu.

"Hep o Meckel'lerin, Roon'ların, bütün o trampacı fabrikatörlerin suçu."

"Sadece onlar mı, Madam?"

Annesi sustu.

Wupperfeld'e giden köprüde süngü takmış bir jandarma komandosuyla karşılaştılar. Ondandır artık Rittershausen'ın doruğundaydılar. Son evin gerisinde, bariyerin önünde bir kez daha durmak zorundaydılar. Hudut karakolunda bugün ağır silahlı askerler görev yapıyordu. Sürücü evrakları gösterdi. Bir onbaşı arabanın kapısını açmıştı. Çakı gibi bir selam, bıyıklı yüzünde araştırmacı bir bakış, sonra kapı yine kapandı. Siyah beyaz bariyer kalk-

ti. Araba artık eski Prusya bölgesinde karanlık bir orman yoluna girdi. Annesi dua ediyordu.

Trampacı fabrikatör ne demek, diye geçiriyordu Friedrich içinden? Bunu bilmemek yine inanılmaz bir aptallıktı mutlaka. Bu soruyu sonraki günlere sakladı. Hamın'a vardığımızda dedem bana açıklar.

Büyükbabasını gözünde capcanlı hayal edebiliyor: Sanki kendinden daha küçüklere yardımcı olmak istermiş gibi, daima biraz öne eğik duran uzun boyu, en ufak şeyden zevk almaya her an hazır neşeli aydınlık yüz ifadesi, bütün aileyi huzursuz eden günlük olaylar söz konusu olduğunda, biraz geri duran, ancak bitmek tükenmek bilmeyen bilgi kaynağına dayanarak evren ve zaman hakkında konuşmaya başladığında yüce gücüne erişen boğuk sesi. O zaman yüzüne ateş basıyor, canlılık geliyordu. Resimleri şekillendiren, olayları anlaşılır hale getiren, geçmişte kalmış şeylere yeniden hayat verebilen ince yapılı uzun elleri de yaratıcılığa ortaktı. Ve gözleri! Belki daha fazla ışık saçan, dünyaya daha cesaretle bakan, kendinden emin bir güçle etkilemeyi daha iyi bilen gözler vardı. Dedesinin gözlerine gösterişsiz bile denebilirdi. Buğulu ve elemli, gözyaşıyla nemlenmiş yataklarında yüzüyorlardı. Ama böylesine sonsuz iyi yürekli ve ilgili bakabilen gözlerin başka bir benzeri bütün dünyada yoktu.

Dedesi uzun yıllar Hamın lisesinde müdürlük yapmıştı. Onunla birlikte şehirde dolaşırken, küçüklü büyüklü birçok kişi şapkasını çıkarıp selam verirdi. Şimdi artık emekli olmuştu. Uzun, engin yürüyüşler yapmayı severdi. Onunla birlikte yürüyüşe çıkacaktı. Sabah erkenden Dolberger Heide'de elbiselerini çıkarıp Lippe nehrinin serin suyunda aşağıya doğru sürüklendiklerini, buna kesinlikle izin vermeyen annesiyle büyükannesine asla ifşa etmeyecekti! Ama dedesi geçen yıl sırf beceriksizliğinden dolayı düşme tehlikesi atlattığı, evin arkasındaki yüksek Erik ağacına merdivenle tırmanmamalıydı. Onun yerine kendisi tırmanacaktı!

Gelecek hafta için daha birçok şey hayal etti Friedrich ve aynen hayal ettiği gibi de oldu.

İlk günlerde ortam hâlâ, yolculuğa çıktıkları günkü korkulardan dolayı keyifsizdi. Ama kısa süre içinde babasından, herkesi sakinleştiren ekspres mektup geldi. Orada kendisine ihtiyaç olmayan Bayan Henriette'nin iç rahatlığıyla geri dönebileceğini söylü-

yordu. Hermann midesini bozduğu için, yatak istirahatine alınmıştı. Marie'yle diğer küçükler büyükanneye emanetti. Dolayısıyla, dedesi yalnız Friedrich'e kaldı. Bir adım bile yanından ayrılmıyordu. Bozkırın geniş yaylalarında, büyük bataklıkların arasında, geniş kayın ormanlarının içinde onunla konuşabiliyordu. Öğrendi ki, devrimci başkaldırıların tarihi XVI. Ludwig'in Fransası'nda başlamıyordu. Antik çağdan kalma çok eski ilk tanıklıklarda, halkın aristokrasiye ve tiranlara karşı başkaldırısından söz edilmekteydi. Şaşkınlık içindeydi, Yunanlıların batık dünyasına bir pencere açılıyordu önünde. Asi Prometheus, insan soyunu tanrıların keyfiliklerinden kurtarmıştı. Eski halkların üzerine şiir ve şarkılar yaktığı Theseus ve Herakles. Argonotlar, Odysseus ve Achilleus, aşağılanmak ve teslim olmaktansa ölümü yeğleyen özgür, gözüpek yiğitlerdi bunlar, tanrılara bile karşı çıkan gerçek insanlar. Aydınlik, neşeli Attika hakkında, Perikles'in demokrasisi altında altın çağını yaşadığını, Helenlerin Pers fetih ordusunun üstün gücüne karşı mücadelede kahramanlıklarını dinledi.

Bu tür eğlence arasında tatil günleri huzla akıp gitmişti. Ancak eve dönüş yolunda, Kappe, kaymakam ve trampacı fabrikatörler gibi kendi yakıcı sorularının da unutulduğunun bilincine vardı. Ama yine de içinde, öyle tamamen cevapsız dönmediği hissi egemendi.

Babası hoşnut, mutlu bir yüz ifadesiyle karşıladı onları. Buhar makinesi onaylanmıştı. Barmen'deki huzursuzluklara Caspar Engels & Oğulları firmasından hiçbir işçi katılmamıştı.

Bu onlara yeni siparişler ve elverişli kredi teklifleri sağlıyordu. Sadece Belçika'daki ayaklanmalar hakkında gelen haberler biraz huzursuz etmekteydi babasını. Ne de olsa Brüksel'li tüccarlarla sayısız iş ilişkisi içindeydi.

Annesiyle babasının birbirlerine anlatacağı haberler bitmek tükenmek bilmiyor gibiydi. Ancak Friedrich başka zamanlar olduğu kadar kulak kabartmıyordu artık. Onların dünyasından biraz uzaklaşmıştı.

Ama babasının ağzından, onu şimdiki zamana çekip alan bir cümle çıkmıştı: "Bu arada, yaşlı Rostand bizden ayrıldı."

Friedrich inanamıyordu: "O gitti mi, gitti mi?"

"Evet. Düşünsenize: Yetmiş yaşında, eşyalarını toparlayıp Lothringen'deki köyüne döndü."

"Temelli mi?"

"Evet."

Annesi de şaşırmuş bakıyordu. "Belki de gitmesine buhar makinesi sebep olmuştur?"

"Hayır, Madam, buhar makinesi değil," diye lafa karıştı Bayan Henriette. "Sadece, özgür memleket toprağında ebedi istirahata çekilme isteği."

Akşam yemeğinden sonra Henriette, Friedrich'in odasına gelip bir kitap verdi. "Seninle bizzat vedalaşmayı çok isterdi. Bu onun sana veda armağanı."

Sandıktaki kitaptı: "*Historie de la révolution française* (Fransız Devrimi'nin Tarihi)". Başlığın altında şöyle yazıyordu: "*Au revoir, mon petit ami* (Hoşça kal, küçük dostum) – Büyü ve insan kal! Daima senin, Philippe Rostand."

Henriette, "Bu kitabı annenle babana göstermesen daha iyi olur!" dedi.

Friedrich gözlerini kaldırıp baktı. "Trampacı fabrikatör ne demek?" diye sordu, aniden kabaran bir güven duygusu içinde.

Henriette afallamış, bakıyordu. "İşçilerini, onlara doğru düzgün para ödemek yerine, ucuz mallarla başlarından savan, küçük çocukları kendileri namına çalıştıran kişiler. Bazen kalitesiz içki istihkakı karşılığında."

Gemarké'den bu tarafa gece bekçilerinin manileri duyuluyordu:

*Saat onu vuruyor Pazartesi gecesini,
Gereği gibi yapanlara günlük işlerini
Uyku ve huzur bağışlar Tanrı
Kapatın kapılarınızı, pencerelerinizi.*

Friedrich açık pencerenin önünde duruyordu, çok uzaklardan dönmüştü. Bir yerlerde köpek havlıyor, Bierkirche'nin oralardan bir sarhoş nara atıyordu. Gece bekçisinin sesini bir kez daha duydu, giderek azalıyordu. Vadi artık gece sessizliğine gömülmüştü. Evin önündeki fıskiye suyun şırlıtısı ve oradan, Wuppertal'den, Engels değirmeninin hiç bitmeyen düzenli sarsıntısı duyulmaktaydı.

Prometheus ateşi tanrılardan çalıp, bundan sonra artık kör ve çaresiz, tanrıların keyfiliğine teslim olmasınlar diye insanlara verdi... Yarın sınıfa ilk önce Kappe girecek... İnsanlar var oldukça, mükemmele doğru çabalamaktan asla vazgeçmeyeceklerdi.

*Friedrich Wilhelm von Hohenzollern sararıp solmuştu. Evrakları ya-
vaşça bırakıp, titreyen elleriyle kuvvet ilacının bulunduğu bardağa uza-
nırken, krala benzemiyordu hiç. Son dönemde doktorun tavsiyesiyle sade-
ce uygun haberler iletilmişti kendisine. Paris'teki Temmuz olaylarından
beri ıstıraplı bir huzursuzluk içinde yaşıyordu. Ancak yeni Fransız Kralı
Louis-Philippe d'Orléans'ın sadakat beyanı rahat bir nefes almasını sağ-
lamıştı. Ama sonra Belçika'da, İspanya'da devrim, Polonya'da ayaklanma
geldi. Almanya'nın çevresindeki dünya sallanmaktaydı. Bugünse kendi
egemenlik alanında da, özellikle Barmen ve Aachen'da kargaşalar yaşan-
dığını öğrendi. Elbette ki olaylar çoktan yatıştırılmıştı ve belediye meclis-
lerinin sadakat beyanlarıyla tüccarların dilekçelerinin kanıtladığı gibi, ar-
tık sadece en alt halk tabakaları için içindeydi. Ama yarın, ertesi gün, bir
yıl içinde yeniden başlamayacağını kim bilebilirdi?*

Gençliğinden beri, Fransızların büyük devriminden bu yana peşini bırakmayan o felç edici korku başgöstermişti yine. Zincirlerinden kurtulmuş ayaktakımından duyulan korku; eğitimsiz, dizginsiz halk ordularının her şeyi ezip geçen imha gücünden duyulan ürküntü ve hep o giyotinin dehşet tablosu.

Aachen'la Barmen... demek öyle. Bu Ren eyaletlerini hiç sevmezdi. Kendi egemenlik alanlarında, anavatana, yasaların ve düzenin koruyucusuna saygı duyan Prusyalılar gibi uslu, otoriteye inanan Almanlar değildi onlar. Fransızlarla komşu oluşları, uzun süre işgal altında kalışları, küstah ve asi yapmıştı Renlileri. 1815'te savaş ganimeti paylaşılırken, asayiş içindeki devlete hiç istemeden almıştı onları. Blücher'le Hardenberg'in tavsiyeleri üzerine, Fransızlardan armağan kalan her şeyi de olduğu gibi bırakmıştı üstelik: Ticaret özgürlüğü, idari özerklik ve halka jüri-li mahkeme güvencesi veren, soyluların ise ayrıcalıklarını, feodal yargıyı kısıtlayan o uğursuz Code Napoléon. Buna rağmen hep bir huzursuzluk odağı olarak kaldılar. Ve kazandırdıkları paranın, çil çil paracıkların neredeyse tümü, güvenlik sebebiyle orada bulundurulmak zorunda olan ordu, polis ve memur teşkilatı tarafından tüketiliyordu.

"Majesteleri, Aachen'a ne cevap verilmesini emrediyorlar?" Bilgi vermekte olan şansölye hatırlatmada bulunuyordu.

Kral, eğer yüce gönüllülükle söz verilmiş olan, bütün Prusya'yı kapsayacak anayasa nihayet çıkarılmaz, sınıfsal ayrıcalıklarla bürokratik müdahaleler makul bir ölçüde sınırlandırılmaz ve aşırı basın sansürü genel hoşnutsuzluğu tehlikeli biçimde beslemeye devam ederse, daha kötü huzursuzluklar olma ihtimalini bildiren Hansemann diye birinin mektubuna baktı. "Cevap yok!" diye karar bildirdi, bir esnafın kendisine kibirli kibirli siyasal dersler vermesinden dolayı kızmıştı. "Aachen'daki garnizonu iki katına çıkarın!"

"Peki, Barmen'den gelen rica mektubu ne olacak?"

Kral düşündü. Barmen ve Elberfeld'li tüccarlarla fabrikatörler -ülkenin babasının teveccühünden ve sağduyusundan emin olarak- bir ticaret odasının kurulmasını en itaatkâr duygularıyla rica ediyorlardı. Hep birlikte bütün fabrikalarda adil ücret uygulanmasını sağlamak, huzur ve düzeni korumak, yoksulların bakımını finanse etmek, piyasanın gidişatını ve refahı teşvik etmek istiyorlardı. "Sizin bir fikriniz var mı?"

Şansölye omuz silkti. "Emsal oluşturacak tehlikeli bir örnek. Maliye Bakanı elbette ki kolaylık göstermek gerektiği tavsiyesinde bulunuyor."

"Motz öyle diyor demek!" Motz bilirdi. Sadece maliyeyi düzene sokmakla kalmamıştı! Gözükkara bir adam! Stein ile Gneisenau'un istifasından sonra, Metternich'e karşı çıkma, Avusturyalıları dışta tutarak, Prusya ekonomi politikasını yürütme cesaretini gösteren tek kişi oydu. "Motz onlar için, en iyi vergi ödeyicilerimiz," diyor.

Kral başını salladı. "Evet, evet, Wuppertalliler. Bazıları da onlara, yobaz anlamında 'Muckertalliler' diyor, öyle değil mi?"

"Evet, Majesteleri. Bölgede egemen olan katı ortodoks Piyetizm nedeniyle."

"Krallarına güvenen, Tanrı korkusuna sahip, iffetli adamlar," diye övgüde bulundu Hohenzollern. Oralara bir bakmalıyız, uygun bir zamanda Veliaht Prens'e bu yönde talimat vereceğim, dedi içinden ve devlet adamlığına yakışan bir karar alması gerektiğini düşündü. Kuşvet ilacı etki etmeye başlamış gibi görünüyordu. Barmen dosyasına parmağıyla yavaşça dokunarak, "Onaylayın!" dedi.

Almanya'nın en eski ikinci ticaret odası Elberfeld-Barmen Ticaret Odası, 1830 yılında bu biçimde resmen kurulabildi.

Ricacıların kalp atışlarını hızlandıran hiç beklenmedik, eşsiz bir başarıydı bu. Zekice hesaplanmış ölçülülük ve riyakârca itaatkârlık, Aachen'li ve Köln'li dert ortaklarının hayalci taleplerinden daha ileri götürmüştü onları. Daha mütevazı davranıp, kendi çıkarlarını korumakla sınırlı kalındığında, Prusyalıların egemenliği altında da yaşanabilirdi!

* * *

Kendisiyle ve dünyayla yeniden barışmış olan Friedrich, bütün aile tarafından büyük bir debdebeyle karşılanan onuncu yaş gününü kutladı.

Yıl sonu Engels'lerin evine güzel, mutlu günler getirmişti. Prusya Krallığı tarafından onaylanmış ilk ticaret odasının kurucuları arasında babasının adı da vardı. Bununla gurur duyuyor ve çoğu akşamı toplantılarda geçiriyordu Bay Engels. Piyasadaki genel durgunluk geçmekteydi. Fransa'dan taze rüzgârlar esiyordu. Buna bir de durmadan gelen, Prusya bölgesiyle yeni gümrük birliği haberleri ekleniyordu. Bakanlık müsteşarı Maassen, amiri Bakan Motz ve onları temsilen Prusya gümrük politikasını savunmak için saraydan saraya gezen Goethe'nin yayıncısı Cotta, gerçek bir zafer kutluyorlardı.

İngiliz mühendis Mister Bright, gece gündüz makine dairesinde çalışmaktaydı. Cemaat tarafından kilise başkanlığı görevine

getirilmiş olan babası çoktan yeni, büyük planların peşindeydi. Artık hiç kimse buhar makinesiyle dalga geçmiyordu. Bir gün Fritz'in annesiyle birlikte fabrikaya gelip, hazırlanmış olan düzeneği görmesine izin verildi. Buruk bir hayal kırıklığı yaşamıştı. Hayalinde dev gibi büyük ve görkemli canlandırdığı makine daire, küçük, eski püskü bir depodan başka bir şey değildi. Makine daha da gösterişsizdi. Boyahanedeki teknelerden çok daha küçük bir kazan. Araba tekerleğinden daha büyük olmayan demirden bir tahrik tekerleği. Bu gösterişsiz şey, Engels değirmeninin dev gücünün yerini mi alacaktı?

"Nasıl çalıştığıı görmek istiyorum!" dedi oğlan, kuşkusunu pek gizlemeden.

"Henüz mümkün değil," diye cevap verdi babası. "Bu kazanın içinde korkunç bir buhar basıncı üretiliyor, materyalin basınca dayanıp dayanamayacağını hiç kimse önceden tam olarak bilemez. Yetkililer düzeneğin inşasını sınırlı koşullar altında onayladılar."

Annesi oğlunu endişeyle kendisine doğru çekip sarılmış, sanki ısıtılmamış kazanın bile patlayabileceğinden korkuyormuş gibi, Fritz'i alıp hızla fabrikayı terk etmişti. Ocağın körüklendiği ve bacadan ilk dumanın tüttüğü gün ise, pencerenin önünde durup dışarıya kulak kabarttı kaygıyla, en ufak gürültüde sıçırıyordu. Ancak babası akşam geç saatte muzaffer bir yüz ifadesiyle eve gelip, doğaçlama bir kutlama hazırlığı için Ulrike'yi mutfağa, hizmetçi kızları da salona ve mahzene kovaladığında, annesi rahat bir nefes almış, babasının kollarına atılıp neşe içinde dans etmişti.

O andan itibaren yeni bacadan gün be gün kalın duman bulutları yükseldi. Bütün çevreden girişimciler atraksiyonu görmek için geliyorlardı. Fritz ise okulda, bu buhar makinesinin görüntüsüne, nasıl çalıştığına ilişkin durmadan yeni hikâyeler anlatmak zorunda kalıyordu. Oysa hepsinin bildiğinden pek fazla bir şey bildiği yoktu. Utanç vericiydi. Bunu kabullenmek mümkün değildi! Hiç kimsese görünmeden makineye yaklaşmanın bir yolunu düşündü. Ana kapının ve işçi giriş kapısının bulunduğu Engels Caddesi'nden olmazdı. Elberfeld'deki Brüning fabrikasına saldırılardan sonra cadde sıkı denetim altındaydı. Geriye sadece bahçe tarafı kalıyordu.

Bahçenin sonunda, çatısının ön cephesi duvarın içine inşa edilmiş bir ahır vardı. Bir sürü eski ıvır zıvırın yanısıra, büyük büyük-babanın çürümüş, paslanmış faytonu da burada saklanıyordu.

Yağmurlu havalarda çocuklar burayı sığınak olarak kullanırlardı. Ahırda orayı burayı karıştırmak, tozlu faytonun içinde en maceralı seyahatleri tekrar yaşamak ya da hayali atları dehlemek için yurkariya sürücü yerine çıkmak eğlenceliydi. Bu günlerden birinde Friedrich köşede, sürücü yerinin üstünde bir kapak keşfetti. Küçük kardeşlerini gönderip arabanın tepesine tırmandı. Buradan kapağı dışa doğru itebilirdi. Bir sıçrayışta ahırın çatı katına çıktı. Çatının ön cephesindeki kemerli pencereden içeriye zayıf bir ışık düşmekteydi. Kirişten geçti. Tozlu pencere kanatlarından birini açmayı başardı. İşte bütün fabrika arazisi ayaklarının altındaydı. Elle tutulacak kadar yakın, içinde buhar makinesinin çalıştığı bacalı yeni hangar, en fazla elli metre uzaklıkta duruyordu. Kapı açıktı, görünürde kimsecikler yoktu. Sadece bu pencereden çıkmak gerekiyordu! Dışarı doğru sarktı. Ahır çatısının ön cephesine, eski nakliye bölümünün uzun binası dayanmıştı. Çatıya kolayca ulaşılabilirdi. Birden durakladı. Açık tavan pencerelerinden binanın içine takılmıştı gözü. Gördüğü şey bir düş gibiydi, gerçek dışı, dehşet verici. Çocukluk anıları canlandı tekrar. Pamuktan dev bir dağ, tiftikleme masaları. Ama çocuklar neşeyle koşuşturmuyor. Hepsi, sadece büyükler değil, küçükler de uzun masaların başına oturmuş. Denetçiler dağlarca hammaddeyi masanın üzerine atıyor, çocuklarsa arı gibi çalışkan tiftikliyor. Artık gülmüyor, zıplamıyor ve sevinç çılgınlıkları atmıyorlar. Hızlı elleriyle çalışan dilsiz, kamburları çıkmış dört sıra küçük cüce.

Friedrich dehşet içinde gözlerini dikmiş, sahneye bakıyordu. Aşağıya tavana atlamak, tavan pencerelerinden birini kırmak, çocuklara seslenmek istiyordu. Neden ortalıkta zıplamıyorsunuz, neden artık gülmüyorsunuz? Ama dehşet bedenini felç etmişti. Buhar makinesi, teknik mucizeye ulaşma niyeti hepsi unutuldu. Pencereyi kapatıp geldiği yolu geri döndü, koşarak yağmura çıktı.

Şaşkın yüz ifadesiyle, sırlıslıkla halde eve geldiğinde annesi ürküdü. "Tanrı aşkına," diye haykırdı. "Ne oldu?"

Annesi ne kadar ısrar ettiyse de Friedrich susuyordu. Her şeyden çok sevdiği annesine, korkunç keşfiyle acı çektirmekten çekiniyordu.

Akşam yemeğinde içine kapanmış, oturuyordu masada. Duayı dinlemedi, anne babasının yüzüne bakmaktan kaçındı. Çalışır haldeki buhar makinesini ona ilk fırsatta göstereceğini bildirmişti ba-

bası. Friedrich hâlâ başını kaldırmıyordu. "Onu görmek istemiyorum ki!" dedi yavaşça. "Artık beni ilgilendirmiyor!"

Babası afallamış bakıyordu. "Bu da ne demek oluyor? Haftalar-
dır beklediğin bir şeyi yerine getirmek istiyorum. Sınıfındaki her
çocuk makineyi görmek için kimbilir neler verirdi. Bunlar senin
kendi sözlerin. Teşekkür yerine bir de uygunsuz cevap alıyorum.
Neyin var senin?"

Friedrich başını tabağın üstünden kaldırmadı. Bir cevap verebi-
lirdi. Evet, verebilirdi! Makineyi her gün gören, hemen yanubaşın-
da, iplikhanede, uzun masaların başında oturdukları için görmek
zorunda olan, aralarında çok çok küçüklerin de bulunduğu yete-
rince çocuk var zaten... Ama söylemedi.

"Ben görebilir miyim?" diye sordu Hermann. Omuz silkerek
kardeşine döndü babası. "Evet, tabii."

"Ya ben?" diye bağırdı Marie. - "Ya ben?" - "Ya ben?" - "Ya ben?"
diye bağırdı daha küçükler. "Tamam tamam. Hepiniz görebilirsiniz.
Fikrini değiştirmiş olan Fritz hariç, hepiniz."

Sevinç çılgınları yükseldi. Friedrich kendisini yine dışlanmış his-
sediyordu. Fakat onu içten içe kemiren şey bu değildi. Trampacı fab-
rikatör! Bu kötü sözcük bir balyoz gibi iniyordu beynine, o çok sev-
diği, uğruna kendisini ateşe atmaya hazır olduğu babası! Hayır! Bir
umuda bel bağladı. Belki de babası bilmiyordu. Evet, böyle olmalı-
ydı! Düşündükçe kesinlik kazanıyor gibi görünüyordu, çünkü gözet-
leme yerinden salonu ne zaman ve ne kadar süreyle izlerse izlesin,
ne babasını ne de amcalarından birini görmüştü. Üzücü soruyu, am-
caları arasında en çok sevdiği August amcaya sormaya cesaret etti
sonunda. August amca onu kucaklayıp, "Yoksulların çocuklarına
merhamet duyan bir yüreğin var senin. Bu iyi bir şey," dedi. Sonra,
Engels kardeşlerin prensip olarak çocuk çalıştırmaya karşı oldukla-
rını açıkladı. Ancak iplikhanede çalışan kadınların çocuklarına göz
kulak olmak fabrikanın göreviydi. Fabrikanın okulunda her gün
ders görüyorlardı, yeterince yemek veriliyordu ve oyun oynayabili-
yorlardı. "Ama konjonktürün yüksek olduğu zamanlarda, siparişle-
ri yerine getirebilmek için herkese ihtiyaç duyuluyor tabii."

Bu açıklama Friedrich'i sakinleştirdi, artık başını yine dik tuta-
biliyordu.

Kış ve ilkbahar geçti. 1831 yazı, Avrupa şehirlerinin üzerine çö-
ken korkunç bir kolera salgını haberini getirmişti. "Tanrı'nın kor-

kunç cezası," diye gürliyordu Krummacher, Gemark'taki kürsüsünden, "dünyevi açgözlülükleri ve azgın mantık düşkünlükleri içinde Tanrı'nın tevazu emrine riayet etmeyen Hititlileri ve Kenanlıları ezip geçiyor". Kurbanlar arasında, babasının buhar makinesini borçlu olduğu Maliye Bakanı Motz, Gneisenau, Clausewitz, Baron vom Stein ve bir üniversite kürsüsünü işgal eden Tanrıtanımazların en kötüsü Hegel adında biri vardı. Her zamankinden daha fazla dua, daha fazla piyetist ibadet, daha fazla kutsal toplantı yapılyordu. Yollar iş günlerinde de, dindar erkekler ve yasaların katı inançlı Calvinistlere emrettiği gibi koyu giysili kadınlarla dolup taşmaktaydı. Kutsal vadinin salgından korunmuş olması mucize gibi bir şey değil miydi zaten? "Çağrılanlar çok, ama seçilenler azdır."

Esas olay, yaz sonunda bağbozumu için Xanten'a yaptıkları yolculuktu; Griesheimlar'ın büyük bağları ve dev bir çiftliği vardı orada. Friedrich'e göre, Siegfried'in memleketine hacca gitmek gibi bir şeydi bu. Kral Sieghardus'un şatosunu sorduğunda, annesinin kız kardeşi, Friederike teyze gülmüş, Baron Bert enişte güneşe, bir tepeye doğru işaret etmişti. Göz alabildiğine tek yükselti oydu. Zirveye kadar çam ormanıyla kaplıydı. Yukarıda rüzgârın darmadağınık ettiği kum, sazlık ve dikenli çalılıklardan başka bir şey yoktu. Bozkır, aşağıya Ren nehrine kadar uzanmaktaydı. Güneşin altında bir payet gibi parlayan gümüşü, düz şeridin üzerinde buharlı bir gemi takırdayarak yavaş yavaş ilerliyordu. Öbür tarafta, kale şehri Wesel'in tehditkâr yuvarlak kulesiyle büyük gri kalın duvarları görünmekteydi. Siegfried'in memleketi 19. yüzyılın kasvetli günlük monotonluğunda sunmaktaydı kendisini. Ayırmak Friedrich'e ağır gelmedi.

Sonbaharda mağlup Polonyalılar Wuppertal'den geçtiler, uniformalarının üzerinde apoletleri ve rica değil talep eden karanlık yüzleriyle gururlu aristokratlardı bunlar. Mahmuzları vardı, bazılarıysa yaya ya da hayırsever köylülerin arabalarına binmiş olmalarına rağmen kırbaçlarını bırakmamışlardı ellerinden. Sadece yirmi dört saat kalmalarına izin veriliyordu, sonra batıya yönelmeleri gerekmekteydi. Çar'ın emri üzerine, Prusyalı jandarmaların eşliğindeydiler. Belki Fransızlar onlara bir yurt verecek yüce gönüllüğü gösterirdi? Olmazsa, gemilere binip, okyanusu aşarak uzaktan el sallayan özgür Amerika'ya doğru yola devam etmek zorundaydılar.

Friedrich'le Roth, yedinci sınıf öğrencileriyle birlikte yeni bir gizli cemiyet kurdular. Kendilerine 'Kadetler' diyor ve Polonyalıların karanlık yüzlerini taklit ederek ormanın kuytuluklarında süper güçlü Çar'a karşı kanlı intikam planları hazırlıyorlardı. Okul yılı böyle geçti.

Noel'de bir oyun sahneye koyarak, ilk örgütçülük deneyimini de bu dönemde yaşadı Friedrich. Artık on iki yaşındaydı, neredeyse Ulrike'nin boyuna gelmişti ve kendisini çok yetişkin buluyordu. Hermann'a Joseph, Marie'ye de Maria rolünü oynattı. Annesi, çocuk İsa rolü için yeni bebekleri, küçük Wilhelm'i vermemiştir, o yüzden Anna'nın oyuncak bebeğiyle idare ettiler. Elllerinde yeterince havari vardı. Bebek hariç, yedi kardeşiler artık. Beş oğlan, iki kız. Eski bir pantolonu giymeyi reddeden Anna, karton kanatlar diktikleri Ulrike'nin geceliğiyle Noel meleği olarak süslendi. Yönetmenin kendisi arka arkaya, Allah Baba'nın sesi ve doğudan gelen Üç Kutsal Kral rollerini üstlendi. Son kralı hazırlarken ayakkabı boyası tamamen tükenmiş, Joseph ise ne yazık ki yüzünü buruşturup törensel finali bozmuştu. Aktörlerin kıkırdamaları, ancak izleyicilerin kopardığı alkışla bastırılabilirdi. Ulrike duygulanmış, ağlıyordu.

August amcayla öğretmen Haubusch, ender olarak keman kütüphaneleriyle gelirlerdi. Annesi sabahtan akşama alıştırma yapmış, babası da çellosunu kılıfından çıkarmıştı. Programda Telemann ya da bir Haendel kuarteti vardı. Babası yayı tellere kuvvetlice sürüyor, annesinin piyano parçası yumuşak ve zarif duyuluyor, Haubusch'un ikinci kemanı kılı kırk yarıyordu. Ama August amcanın kemanı hepsinin üstündeydi, hayranlık uyandıran büyüleyici bir durulukla, gökyüzüne, yıldızlara ulaşıyordu. Kutsal bir ürpertiden, oğlanın yanaklarından aşağıya süzülen, kuru yapraklar üzerine yağan yumuşak bir yağmur gibi özgürleştirici, sessiz gözyaşlarından söz etmek gerek. Bir sevgi, hayranlık ve şükran seli içinde boğulmuştu şimdi o kötü, trampacı fabrikatör sözcüğü.

Ah, August amca gibi bir müzisyen olmak istiyor. Keman çalmayı öğretmeli kendisine. Bir tek şey bilmek istiyor, duru, özverili bir adagionun ardından, bir arabacı gibi kahkalara boğulup, en aptalca şakaları nasıl anlatabilirdi insan?

"Keman için senin sabrın yeterli değil, oğlum," dedi August amca, üçüncü dersten sonra. "Ama iyi bir kulağın ve güzel bir sesin var. Dünyaya gelirken yanında getirdiğin enstrümanla, bütün arzularına

kavuşabilirsin." O günden itibaren amcası onu haftada iki kez akşamları, koro çalışmalarına götürdü.

Ve Henriette evlendi. Solgun Köster aniden eve gelip kartını bıraktıktan sonra gerçekleşmişti bu evlilik. Köster'in adının önünde artık Dr. phil. yazıyordu. Friedrich onun ilk öğrencisi olduğundan bu yana ne kadar zaman geçmişti acaba? Henriette'nin kaskatı duran sol elini, solgun yumuşak eliyle ürkekçe kavramış olmalıydı. Birbirlerine denk değillerdi. Ama Henriette daha iyisini biliyordu ki, "Evet," dedi. Kutlama salonda yapılmıştı. Akşam geç vakit, çakırkeyf bir duygusallık ve bol gözyaşlı mutluluk dilekleriyle vedalaşıldı.

Bunların dışında okul şakalarından söz edilebilir. Büyükbabanın ziyaretinden, Pegasus'un çıplak sırtında binicilik hünerlerinden, Nisan soğukunda Wupper nehrinde yapılan bir yarışta olunan nezededen, Fransızca ve Latince'de alınan altı altın madalyadan ve matematikte kaydedilen ilerlemeden, Almanca dersinde, Gottsched, Gellert ve Klopstock'un yanı sıra Goethe diye birini de en önemli Alman yazarlar arasında saymak gerekip gerekmeyeceği gibi provoke edici bir soruya başını sallayıp, "Goethe, dinsiz bir adamdır," cevabı veren o bildik Kappe'den söz edilebilir. Friedrich okuldan eve dönüp, ilk çocukluk yıllarında bile kendisine Goethe okumuş olan annesine bu son derece komik cevabı anlattığında, annesinin sarsılmış yüz ifadesiyle karşılaştı. Kadının gözleri dolmuştu. Elberfeld Gazetesi'ndeki küçücük bir haberi gösterdi: "Seksen üç yaşındaki Alman yazar, özel danışman Dr. Johann Wolfgang von Goethe, 22 Mart öğleden önce Weimar'deki evinde vefat etmiştir."

Kukosch'un diyarından, dünyanın rengârenk maceralarını genç odasına taşımıştı Friedrich. Roth ona sadakatını, Marie de harika bağlılığını koruyordu. Babasının şarap mahzenindeki bilimsel inceleme gezilerinin sonucu üzerine, tıbbi-patalojik bir ders kitabı kaleme alınabilirdi. Fakat Roth'un babasının kalın Brasil purolarıyla ilk deneyleri ve elde ettikleri şaşırtıcı dahili sonuçlar da bir sürü malzeme sunmaktaydı.

Daha ciddi olacak gibi görünen yeni bir yıl gelmişti.

Başlangıç şaşaalıydı. İyi hali ve August amcanın baba otoritesi karşısında ısrarlı desteği sayesinde, Friedrich'in en büyük arzusu gerçekleşti. Rheinland'daki koro üyeleri uzun süredir, Rheinland'da bir şarkıcı buluşması ve müzik festivali düzenlemeye ka-

rar vermişlerdi. İlk festival için, opera müzik direktörü ünlü Mendelssohn-Bartholdy'nin zengin bir müzik hayatının gelişmesine katkıda bulunduğu, komşu Düsseldorf seçilmişti. İnsanları, seçilmişlerin mütevazı ibadetinden uzaklaştırmak dışında bir işe yaramayacak bu dünyevi-günahkâr harekete katılıma karşı Wuppertal'deki Kalvinistler arasında esip gürleyen Krummacher'in öfkesine rağmen, erkekler korosunun bütün üyeleri bu yolculuğa hazırlanıyorlardı. August amca şenlik komitesinin başkan yardımcılığına seçildi ve bütün koro, kendini kanıtlamış menejerlerine Düsseldorf Buluşması'nın organizasyon görevinin verilmiş olmasından dolayı gurur duydu.

Ah, 1833 Pantkot yortusundaki bu ilk Ren müzik festivali, en genç katılımcı olarak, Wupper nehri boyunca Düsseldorf'a doğru yol alan uzun sıranın en başındaki posta arabasında, Barmen korosunun flamasını taşımasına izin verilen Friedrich için çok büyük, çok güzel bir deneyim olmuştu. Düsseldorf'a şarkılarla girdiler. Şehir rengârenk bayraklarla, taklarla ve ilkbahar çiçekleriyle süslenmişti. Bütün Rheinland'dan binlerce katılımcı vardı ve her taraftan, gemilerle, konvoy halinde arabalarla ve yaya, şarkılar söyleyerek, gerilimsiz yüz ifadeleriyle öbek öbek geliyorlardı. Üç gün üç gece, boğucu, sıkıcı tekdüzelikten çıkıp, heyecan verici bir neşe, kaygısız bir hayat sevinci, ruhu gevşeten harika olayların içine giren birinin neşeli ruh haliyle şenlik heyecanı içinde sürüklendi Friedrich. August amca festival komitesinin en meşgul adamıydı. Friedrich onun aracılığıyla Mendelssohn'u ve ünlü yazar Immermann'ı tanıdı. Üç gün, birkaç saat gibi akıp gitti, dördüncü günün sabahı ayrılık vakti geldiğinde, bir dahaki sefere yine katılabilme umudu egemendi .

Eve döndükten hemen sonra yine okul hayatı başlamıştı .

Yaz geldi. Kappes'in ona karşı hiç azalmayan antipatisine rağmen Friedrich'in karnesi iyiydi. Annesiyle babası memnun olmuşlardı, hatta en büyük çocuklarıyla biraz gurur bile duyuyorlardı, özellikle de belediye okulunun denetim kurulunda önemli bir rol oynayan babası.

Ama sonra, her şey yolunda giderken ailenin başına büyük bir talihsizlik geldi. O eğlenceli küçük Wilhelm birdenbire difteriden öldü. Henüz bir yaşında bile değildi, soğuk toprağa verilmişti. Friedrich, hayatında ilk kez ölümün anlaşılmazlığıyla karşılaşılıyordu.

Ağustos ayı yine işlerin yoğun olduğu dönemdi. Fabrikadaki çocuklar yine çalışmak zorundaydılar.

*Bu gece rüya gördüm
Kötü bir rüyaydı sanırım...*

Friedrich kendinden geçmiş halde mırıldanıyordu melodiyi. Kardeşlerinin yanından geçti, bahçede en sevdiği eski yerine gidip, yalnız kalmak için saklandı. Toprağa yakın ve ak bulutçuklara yakın.

*Büyüyor bahçemde
Bir biberiye ağacı...*

Şarkı, çoğu halk şarkısı gibi hüzünlüydü. başka nasıl olabilirdi ki? Dünya adaletsizlik ve sefalet doluydu.

*Aslında bahçe bir mezarlıktı
Mezarlar çiçek tarhi...*

Ve bir yerlerde, her şeyi böyle düzenlemiş olan Tanrı yaşıyordu. Başka türlü değil, böyle düzenlemişti. Neden?

*Ve yeşil ağaçtan
Düştü dallarıyla yaprakları...*

Tam o anda Marie'nin duru, güzel sesiyle, Hermann'ın kurbağa sesi melodiyeye katılıp şarkıyı sonuna kadar söylediler.

Friedrich öfkeyle fırlayıp çalılıkların ardından çıktı. İç çekerek tepeden kardeşlerine baktı. "Yine mi izimi buldunuz!"

"Bizim için bir oyunun yok mu?" diye sordu Hermann. Marie ise yalvararak ekledi: "Sensiz çok sıkıcı oluyor!"

Marie'nin yüzü onu hemen yumuşatmıştı. "Öyle mi?" dedi. "Küçükhanım sıkılıyorlar demek. Bebeklerin, oyuncakların ve ürkütücü masallar anlatan bir dadının olduğu çocuk odası matmazel için yeterince çekici değil galiba?"

"Yakında dokuz olacağım ben..."

"Yakında dokuz. Eh, tabii o zaman başka! Böylesine bilge bir yaşta, elbette ki artık çocuk odasında işi olmaz insanın, onun yerine büyük oğlanlarla bahçede dolanmak ve giysilerini kirletmek gerekir."

Marie üstüne başına baktı. "Bu çok eski bir elbise!"

"Tamam, buyrun o zaman, bir oyun önerin," diyerek taşa oturdu Friedrich. "Dinliyorum."

"Ben bir şey bilmiyorum," dedi Hermann somurtarak.

"Tırmanalım!" diye bağırdı Marie. "Ağaçlara tırmanalım!" Friedrich reddetti.

"O da bir şey bilmiyor!" diye saptamada bulundu Hermann. "Sen söyle!"

"Pekâlâ," diye cevaplayarak ayağa kalktı Friedrich. "Size bir şey göstereceğim. Ama önce kimseye söylemeyeceğinize yemin etmelisiniz! Çünkü bu bir sır."

"Yemin ediyorum!" dedi Marie, törensel bir yüz ifadesiyle. Hermann ise üç parmağını yukarı kaldırmıştı. "Şerefim üzerine!"

"Sakın ağzından kaçırmayasın," diye uyardı Friedrich küçük kız kardeşini, "boşboğazcığın tekisin çünkü sen".

"Asla, asla!" diye güvence verdi Marie, sıkı sıkı ağzını tutarak.

"Pekâlâ, gelin benimle!" Önden girdi eski at ahırına.

"Ah evet!" diye sevindi Marie. "Postacılık oynayalım."

Ama Friedrich eski at arabasının tepesine tırmanmış, kapağı itip kendisini yukarı çekerek tavan arasına çıkmıştı.

Delikten aşağıya arabanın tepesine bir ip merdiven indi, ardından da Friedrich'in başı görüldü.

"Şimdi sıra Marie'de! Cesaretin var mı, göster bakalım!"

Marie hiç ikiletmedi. Korkudan titreyerek, ama kazasız belasız çıktı yukarıya. Hermann da gelince, ip merdiven tekrar yukarı çekilip kapak kapatıldı. Üçü birlikte eski kırıktan geçerek üçgen çatı penceresine kadar ilerlediler. Ufaklıklar şaşkın gözlerle fabrika dünyasına bakıyordu.

"Buhar makinesi!" diye sevinçle bağırdı Marie.

Friedrich, kardeşlerine her şeyi bir uzman edasıyla açıklıyordu. Burayı keşfettiğinden beri saatlerini geçirmişti pencerede! İşlerin seyrini tam olarak biliyordu, dokumacıları boyacılar, boyacıları da keçecilerden ve düğümcülerden ayırt edebiliyordu. Ustabaşlarını, ustaları, gözetmenleri ve teknisyenleri özellikleriyle biliyordu.

Aniden üçü birlikte yerlerinde sıçradılar. Bu da neydi? Makine dairesinden tuhaf bir cızırtı geliyordu; sonra uzun, korkunç bir çocuk haykırışı. Hangarın pencere ve kapı aralıklarından bembeyaz buhar fışkınyordu. "Burada kalın!" diye emretti Friedrich. "Yerinizden kıpırdamayın!" Bir hamlede pencereden, eski nakliye bölü-

münün çatısına atladı. Korku içindeki Marie'yle Hermann, ağbilerin düz çatı üzerinde makine dairesine doğru koşuşunu izlediler, sonra püsküren buhar bulutu içinde gözden kayboldu.

Friedrich makine dairesinin önüne, toprağın üzerine atlamıştı. Kapı açıldı, yoğun buhar bulutları geliyordu cızırdayarak. Ateşçinin zar zor sürüklenerek dışarı çıktığını görünce yardım etmek için koştu. Ama o, hâlâ korkunç cızırdama seslerinin duyulduğu hangardaki buhar cehennemini göstererek, "Oğlan," diye inledi, "bir oğlan çocuğu!"

Friedrich hemen anlamıştı. Bağırان o çocuktu! Makine dairesindeki buhar bulutlarının arasına daldı. Makinenin dış hatlarını hayal meyal seçebiliyordu. El yordamıyla ilerledi ve yerde yatan çelimsiz bedeni gördü. Çocuğun üzerine eğildi. Dışarı, hemen dışarı! diye zonkluyordu beyni. Olanca gücüyle bedeni kapıya doğru çekti.

Aceleyle gelen iki işçi çocuğu alıp çimenlerin üzerine yatırdılar; zayıf yüzü öylesine deforme olmuştu ki, Friedrich bakmaya cesaret edemiyordu. Özenle başını destekledi. Oğlan gözlerini açmıştı, sanki bir şey söylemek istiyormuş gibi dudakları kıpırdadı. Friedrich iyice eğilmişti. Ama dudaklar tekrar kapandı. Friedrich ürkmüştü. Bir kadın eli onu yumuşakça kenara itiyordu, başını kaldırıp baktı. Bir sürü işçi toplanmış, cızırtı artık çok hafiflemişti. İnsanlar çevresinde suskun bir duvar oluşturmuşlardı. Tesviyeci ustabaşı ile makinistin hangara doğru kendilerine yol açtıklarını gördü. O esnada berrak, umutsuz bir ses duydu: "Bırakın geçeyim! Bırakın geçeyim!" İzleyenlerin arasından geçmeye çalışan kıızı, işçilerden biri tutmaya çalışıyordu. Kız kendisini kurtarıp, yerdeki oğlanın üstüne atıldı. "Kardeşim, canım kardeşim, bir tanem!" diye bağırıyordu ağlayarak.

Friedrich ayağa kalktı. Çekine çekine kardeşlere bakıyordu. Şimdi, başka bir dünyadan geliyormuşçasına August amcanın kalın sesini duydu. "İşinizin başına dönün, haydi! Bir şey yok. Gevşek bir vana sadece, hemen onarıldı. İşinizin başına dönün!" İnsanlar homurdanarak boyun eğiyorlardı.

O anda kız haykırdı. Friedrich daha önce benzer bir ses duymamıştı, böyle dehşet dolu, böyle çaresiz: "O öldü! Öldü!"

Korkarak oğlana yöneldi Friedrich. Boşluğa dikilmiş, sonuna kadar açık iki göz gördü. Ürpermişti.

"Buhar enerjisini parçalayın," diye cınladı bir adamın kin dolu tiz sesi. "Şeytanın makinesini parçalara ayırın! Şeytan işine son!" Kalabalık tepki göstermedi. İnsanlar donmuş, hareketsiz duruyorlardı. Friedrich, August amcanın onu omuzlarından tutup, yol açan erkeklerle kadınların yanından geçerek götürdüğünü hissetti. "Zavallı çocuk," dediğini duydu işçi kadınlardan birinin. "Önce babasının başına gelen felaket, şimdi erkek kardeşi. Annesi de zaten hep hasta!"

Babasının onu büroda karşılayıp, Dürholt'la eve yolladığını hayal meyal algıladı Friedrich.

"Kızın babasının başına gelen felaket nedir?" diye sordu yolda, muhasebeciye.

"Elberfeld'deki ayaklanmaya katılmıştı," dedi muhasebeci, "mahkûm edildi".

"Ben yalnız gidebilirim." Friedrich refakatçisine teşekkür etti. Çatı katındaki kardeşleri gelmişti aklına. Aşağıya inmelerine yardımcı olmak için acele ediyordu. Heyecanlarını yatıştırmayı başardıktan sonra aklında bir tek şey vardı, düşünceleriyle baş başa kalmak. Ormana koştu. Gözünün önünde bir insan ölmüştü. Marie'den daha büyük olmayan bir oğlan. Henüz hayata yeni başlamış bir çocuk, öldü, artık hayatta değil. Ancak şimdi idrak ediyordu: Oğlan buhar enerjisi yüzünden, kendisinin hayran olduğu ve gelmesini özlemle beklediği sihirli eser yüzünden ölmüştü. İnsan yaratıcılığının bu mucize eserinin bu lekeyi daima taşıyacağını kavradı acıyla. Suça ortak olma duygusu yükseldi içinde.

Dua vaktiydi. Barmen'de kiliselelerin çanları Pazar ayini için çalmaya başlanıyordu. Vadinin her yerinde dindarlar ibadet için akın akın Tanrının evlerine gidiyordu. Unterbarmen birleşik cemaatinin toplanma yeri, Wuppertal'de dönemin en güzel binası olan Christus kilisesiydi. En güzel Bizans tarzında inşa edilmişti, sanki ihtişamıyla öteki dünyanın büyüklüğü ve görkemi karşısında fani olanın sefilliğini, unutkanların vicdanına ısrarla hatırlatmak istiyor gibi bir etki uyandırmaktaydı. Bina Wupper nehrinin doğu kıyısında, fabrika arazisinin karşısında, bir zamanlar Engels'lerin olan toprakların üzerindeydi.

Friedrich aşağıya dikmişti gözlerini. Orta koridorda duran çocuk tabutunu gördü, yanında annenin eğilmiş zayıf bedeni, "Kardeşim!" diye haykıran o kıza yaslanmıştı. Rahip Snethlage cenaze

duasını yapıyordu. Kilisenin geniş sahnı doluydu. Sunağın sol tarafında uzun siyah Pazar paltolarını giymiş erkekler duruyordu. Kadınların yeri diğer taraftaydı. Onlar da siyah giyinmişlerdi. Yan sahnalarda, cinsiyetlerine göre ayrılmış çocuklar duruyordu. Aslında kendisinin de, duvara Yaratılış tablosunun çizildiği yerde olması gerekirdi. Ama bugün seçkinlerin arasında, çepeçevre dola-
nan yaldız oymalı trabzanların hemen arkasında, yüksekte, galeri-
de duruyordu. Snethlage amcanın vaazını, Tanrı'nın onu uzun, dünyevi çileden korumak için yanına, daha iyi dünyaya aldığı oğ-
lanın trajik ölümü için cılız teselli sözcüklerini pek dinlemiyordu. Yanındaki sütunun bronz rölyeflerine baktı. Büyükbüyükbabası-
nın portresiydi. Adamın yüz hatlarını inceleyip resmin altındaki yazıyı okudu: "Johann Caspar Engels, doğum 1715, ölüm 1787. Unterbarmen Christus Kilisesi'ni inşa etmiştir, ad gloriam dei/[Tanrı'nın zaferi için]."

Biliyordu: Bu adam bir zamanlar cemaatin başı, ortodoks inanç-
lıların velinimetisi ve reisiydi. Vasiyetine uygun olarak varisleri, onun adını taşıyan erkekler, sıradan insanlardan ayrılmış olarak, yüksekte, onun resmi altında şeref mevkii-
ne sahip olacaklardı daima. Cesur kurtarma eylemi sebebiyle Friedrich'in burada, yukarı-
da durmasına izin verilmişti; konfirmasyondan önce elde etmişti bu onuru. Yüzüne, bronz rölyefteki yüzün o sert ciddiyet ifadesini kazandırmaya çalıştı. "Unterbarmen Christus Kilisesi'ni inşa eden." Aniden anlamsız bir görüntü canlandı hayalinde. Yaşlı, şiş-
man adamı, sırtında taşlarla uzun merdivenlerden iskeleyi tırma-
nırken düşündü. İnşa eden? Hayır. Sen sadece parayı verdin. Onu başkaları inşa etti.

Bakışlarını tekrar sahına, oradaki insanların üzerine çevirdi. Za-
yıf kadının hıçkırık hıçkırık ağladığını, kızın onu omuzlarından daha sıkı kavradığını gördü... Karşı koymaya fırsat bulamadan yaşlar gözlerini karartmıştı. Babası çabucak bir mendil uzatıp fısıldadı: "Cesaretle taşınmalısın bunu! Tanrı böyle istedi!" Ancak o zaman ne-
rede durduğunu kavradı. O sözcük, neredeyse unutulmuş olan o korkunç trampacı fabrikatör sözcüğü beyninde zonkluyordu. Utançtan yüzü kıpkırmızı kesildi. Kendisini katil gibi hissediyordu. Tanrı'nın isteği?

Sanki teyit edermiş gibi kürsüden Moritz eniştenin titreyen sesi yükseldi: "Bu dünyada başımıza ne gelirse gelsin, ne kadar acıma-

sız sınavlara tabi tutulursak tutulalım, değıştirilemez olana boyun eğmek zorundayız. Çünkü olup biten her şey, kız kardeşlerim ve erkek kardeşlerim: Tanrı'nun isteğidir!"

Friedrich artık çevresinde olanları duymuyor, görmüyordu. Beyni sadece o sözcüklerle zonkluyordu: Tanrı'nun isteğı, Tanrı'nun isteğı...

İki saat sonra, Barmen'li bütün Engels ailesinin yemek masası etrafında toplandığı evin salonunda ayağı fırladı Friedrich. "Hayır! Bu Tanrı'nun isteğı olamaz!" Gözlerini babasına, Caspar amcaya, August amcaya dikmişti. "Fabrikada çocukları çalıştıran kim? Kim?" Herkes dehşetle ona bakıyordu. "Neden cevap vermiyorsunuz? Neden susuyorsunuz?" diye kekeleydi.

"Odana git!" dedi babası, ifadesiz bir biçimde. "Lütfen, git!"

Friedrich sendeleyerek geriye doğru birkaç adım attı. Annesi fırlayıp yanına gelmişti. "Zavallı çocuk. Bu kadarı ona fazla geldi. Düşünmeliydik. O henüz bir çocuk."

Ama Caspar Engels afallamış halde başını sallıyordu. "Evinde yutması zor, çok zor lokmalar konuyor insanın önüne kardeşim! Dikkatli ol Friedrich, bu oğlan elinden kayıp gitmesin!"

Annesinin desteğıyle, sarsıla sarsıla hıçkırarak salondan çıktı.

Annesi uzun süre odasında yanında oturdu. Uzun süre onu ikna etmeye çalıştı.

"Babanla amcanı çok çok üzdün. Onlar fabrikada çocuk çalıştırmak istemediler. Bunu ben biliyorum. Büyükbabanın henüz yaşadığı ve senin yeni doğduğun dönemde başka türlü yapmaya çalıştılar. Ama yıldan yıla giderler arttı! Daha yüksek vergiler, daha yüksek gümrükler, daha yüksek dolaylı vergiler. Tabii bir de İngiltere'nin güçlü rekabeti! Fabrikayı devam ettirebilmek için daha ucuz üretim yapmak zorundaydılar. Anlamalısın, Fritz! Başka imkânları kalmamıştı!"

"Biliyorum, defter-i kebir!" dedi ifadesiz bir fısıltıyla. Duyduğu hiçbir şey, ölümün eşiğindeki o gözleri ve çatı penceresinden tiftikhaneye baktığı her seferinde gördüğü çocukların tablosunu silmeye yetmiyordu. "Küçük çocuklar," diye mırıldandı. "Anna'yla Marie gibi kızlar, Hermann'la Emil gibi oğlanlar. Uzun masaların yanına oturtulmuşlar. Aralarında hiç konuşmuyorlar, anne. Gülmüyorlar, şarkı söylemiyorlar."

"Çok korkunç, evet," diye onayladı annesi üzüntüyle. "Ama fabrika kapanırsa, aynı çocuklar açlıktan ölmek zorunda kalacaklar."

"Peki, ya fabrikada?"

"Anlasana! O bir kazaydı! Zavalılık makine dairesine girmemesi gerektiği halde gizlice girmiş."

Friedrich susuyordu. Konuşmanın ne anlamı vardı ki? Ancak annesinin ağladığını görünce konuşmaya başladı. Ve yüreğini etkileyen hiçbir şeyi eksik bırakmadı. Hamım'a giderken arabada kendisinin de trampacı fabrikatörlere kızdığını hatırlattı. Bitirinceye kadar kederle dinledi annesi. "Evet." Üzüntüyle başını sallıyordu. "Fabrikatörler arasında kötü insanlar var. Çocukları bayılıncaya kadar çalıştırıyorlar, günde on beş-on altı saat. Bazıları da onlara para yerine konyak veriyorlar. Ama senin baban, Caspar amcan ve August amcan dindar adamlardır! Uzun dinlenme araları veriyorlar, her kurusu nakit ödüyorlar. Büyükbaban fabrikada, çocukların her gün üç saat ders gördüğü bir okul yaptırdı. Çevrede herkese sorabilirsin, kendin de biliyorsun zaten: Vadideki yüzlerce aile, Engels kardeşlerin yanında çalışabilmekten memnun olurdu."

"Sana inanıyorum, anne. Suç babamda değil. Suç Prusyalılarda, onların yasalarında, memurlarında ve aristokratlarında. Ama niye hiç kimse buna karşı çıkmıyor? Dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi?"

"Böyle konuşmamalısın, Fritz!"

"Evet, biliyorum, gerçeği söylemek tehlikelidir."

"Sadece Tanrı'ya güvenmeliyiz. Sadece ona yüreğimizi açabiliriz."

"Neden susmak gerektiğini biliyorum. Ama lütfen, lütfen, hiç olmazsa sen Tanrı'yı işin içine karıştırma! Tanrı bunu istemiyor, anne! Hayır, hayır, Tanrı gerçeğin gizlenmesini, insanların riyakârlık yapmaya ve yalan söylemeye zorlanmasını asla onaylamaz. Eğer bu onun isteği olsaydı, anne, benim ondan nefret etmem gerekirdi, evet, nefret!"

"Sus! Daha fazla konuşma!" Omuzlarından tutmuş, sarsıyordu. "Fritz, böyle bir şeyi düşünmemelisin bile! Bu fikirleri nereden aldın? Bu kitaplardan mı?" Masanın üstündeki kitaba uzanmıştı.

Friedrich daha hızlı davrandı. Kitabı kapıp göğsüne bastırdı. "Kitaplarımı bırak, anne!" diye bağırdı.

Annesi engel olma fırsatı bulamadan kitapla birlikte odadan kaçmıştı. Koşarak evden çıktı, Elberfeld şosesi üzerinden Berg caddesi-

ni tırmandı. Az sonra Lichtenplatz tepesine çıkan tanıdık orman yoluna ulaşmıştı. Ancak sık bir çam fidanlığına varınca adımlarını yavaşlattı. Patika şimdi tepeye doğru dimdik uzanmaktaydı. Yaylaya vardı. Ortasında sarp bir kayalık yükseliyordu. Ormanın ötesinde Barmen'in dağınık yerleşim yerleri üzerinden Elberfeld şehrinin karmakarışık evlerine kadar vadiyi görebilecek yükseklikteydi. Kayalığın üstüne tırmandı. Burası hiç kimsenin, en iyi arkadaşı Roth'un bile bilmediği bir yerdi. Rostand Baba'nın kitabını gömleğinin altından çıkardı, bir çatlağın arasından taşı çekip kitabı içine soktu. Sonra kendisini yumuşak yosunların üzerine bırakıp gökyüzüne seyretti.

Güneş ışınlarının yeryüzüne inmesini engelleyen beyaz ve gri bulut tepelikleri üstüste binmişlerdi, serin bir rüzgâr ürpermesine yol açtı. Ama taşın ve yosunların üstü öğle güneşinden kalma sıcaklığı hala koruyordu. Bu dinginlik, onu Tanrı'ya yakınlaştıran bu enginlik iyi gelmişti.

Tanrım neredesin? diye sordu. Bu doğayı – ne kadar harika düzenledin! Açan ve olgunlaşan çiçekler, güneş ve yağmur. Olmak ve yok olmak. Kesin, mükemmel, güzel. Ama ya insanlar? Ne kadar çok yalan, ne kadar çok bayağılık, ne kadar çok acı? Biz de senden değil miyiz? Her şeye kadir gücün nerede? Bütün bunlara neden susuyorsun? Neden bizi yalnız bırakıyorsun?

Uzun süre Tanrı'yla ve dünyayla kavga etti. Sorular, sorular, ama cevap yoktu. Birdenbire, az önce elinden kitabı kapıp kaçtığında annesinin dehşete düşmüş yüzü geldi gözünün önüne... Sonra Koblenz'den dönen babasının yüzü...

Babasıyla annesi, onlar da yalnız değiller miydi?

Ayağa kalktı, kayadan aşağı inip yavaş yavaş vadiye geri döndü –yorgun ve bitkindi. Babasıyla annesinin onu kaygıyla belediklerini, hatta belki de korkuyla bahçede aradıklarını biliyordu. Onlardan özür dilemesi gerekirdi!

Eve vardığında, kimse onu beklemiyordu. Misafirler vardı. Holde bütün mumlar yanmaktaydı. Mutfaktan kızartma kokusu geliyordu, hizmetçi kızın mahzenden bir sepet şarap şişesiyle çıktığını gördü. Salondan babasının, Snetlage eniştenin, Hedwig halanın, avukat Hösterrey'in, banka müdürü Schirmer'in sesini duyuyordu. Sonra gülüşmeler. Evet, sanki yüzü deforme olmuş bir oğlan çocuğu hiç ölmemiş gibi gülüyorlardı, sanki kilise koridorunda hiç tabut durmamış, hiç cenaze töreni yapılmamış gibi...

Donup kalmıştı. "Fritzçik!" Ulrike'nin sesiyle toparlandı. "Gel, yemeğın mutfakta seni bekliyor! Çok güzel bir yemek."

"Teşekkür ederim, Ulrikecik," dedi Friedrich ve üzgün üzgün merdiveni çıkıp odasına gitmeye yeltendi.

Ulrike onu tutup: "Ee, bilmiyor musun yoksa? Hâlâ bilmiyor musun? Avukat Bey haberi Düsseldorf'tan getirdi. Gümrük Birliğı kurulmuş? Caddelerde insanlar birbirini kucaklıyor. Artık her şey daha iyi olacak!"

Gözlerini kocaman açmış, Ulrike'ye bakıyordu. Başka bir dünyadan gelmiş gibiydi. Gümrük Birliğı. Ölen Motz, Cotta ve Prusya'nın yeni maliye bakanı, Metternich'e karşı zafer kazanmışlardı demek. Anne babasının konuşmalarından, bunun ticaret ve sanayi için ne anlama geldiğini biliyordu. Ama sevinemiyordu.

"Hay Allah, zavallı çocukcaazım." Ulrike onu kucakladı. "O oğlana tekrar can veremezsin. Ölüler huzura kavuşur. Biz, canlıları düşünmeliyiz."

6
DAĞ VAAZI

"Dünya benim ahlâki faaliyetim için bir yer olmak zorunda!" Jena'lı filozof Gottlieb Fichte 1798'de, "İlahi Bir Dünya Düzenine İnancın Sebebi Üzerine" makalesiyle, kadercilik dogmasına karşı ortodoks Protestanlığı en hassas noktasından vuruyordu. Onu ateizmle suçlayan resmi teolojiye sert bir karşı saldırıyla cevap verdi Fichte. Karşıtlarını ahlâksız düşünce tarzıyla itham etti. Eğer Tanrı'nın takdiri önceden belirlenmişse, bireyin etik iradesi acizliğe mahkûm edilmiş olmaktaydı. Schleiermacher, Hegel, Schelling, sol Kantçılar ve bir dizi genç teolog onun çürütülemez kanıtlarına katıldılar. Aydınlanma'nın ve rasyonalizmin ek-tiği kuşku tohumu filizlenmişti. Burjuva özgürlük arzusu da onu besli-yordu. Ortodoks teolojinin ve katı bir kilise rejiminin yeniden sağlam-laştırılması için zemini, ancak Metternich dönemi yaratabildi. Kaderci-

lik dogmasınıninsa işi sonsuza kadar bitmiş gibi görünüyordu. Ta ki Elberfeld'de, Gottfried Daniel Krummacher adında fanatik bir Kalvinist ortaya çıkıp, yobaz Piyetistlerin yardımıyla ahlâkdışı kadercilik öğretisini en ortodoks biçimiyle yeniden canlandırıncaya kadar. Yeğeni Friedrich Wilhelm Krummacher de Gemark'e de onun izinden gidiyordu. Her türlü inanç gevşekliğine karşı, her türlü dünyevi düşünce ve çabaya karşı engizisyon mahkemeleri kuruluyor, farklı inançtaki bütün Hristiyanlar putperest olarak lanetleniyordu. Orta Almanya'nın ve Prusya'nın aydınlanmış Hristiyanları, Wuppertal'daki bu garip gidişatı omuz silerek ve eğlenerek izlemekteydiler.

Ancak çok yönlü eğitime ve bir miktar zekâyâ sahip sözü geçen bir adam bu gelişmeden etkilenmiş görünüyordu. Bu adam, Berlin'de zamanının gelmesini bekleyen, Prusya'nın veliaht prensi, ekselansları Friedrich Wilhelm'di.

Çocukluğundan beri, bürokratik Prusya devletinin soğuk rasyonalizmini iğrenç buluyordu. Muhafazakar Ana Kraliçe Luise'nin etkisi altında, Tanrı'ya ait fanatik dinci krallığa uğursuz bir eğilimi vardı. On yedinci yüzyılda, Aydınlanma öncesi dönemde henüz ilerici bir akım olan, bu arada köhnemiş ve gericileşmiş, Halleli Spener ve Frank'a dayanan Piyetizmi, geleceğin devlet dini olarak görmekteydi.

Dışa karşı kendisini halkın dostu, alçakgönüllü, hatta liberal, endüstriyel ilerlemeye yakın biri gibi göstermeyi çok iyi biliyor, ama içten içe Ortaçağ tarzı korporatif devlet idilinin romantik hayalini kuruyordu.

Kral, 'en iyi vergi ödeyenleri'ne bir ziyaret yapma fikrini ortaya atmadan çok önce, Wuppertal'de olup biten her şey hakkında sürekli bilgi edinmeye başlamıştı. Genç Krummacher'in Goethe tarafından küçümsenerek reddedilmiş olan, yayınlanmış bazı vaazlarını biliyordu. O da bunları ilkel buluyordu. Ama sıradan halk üzerindeki etkileri hakkında raporlar vardı elinde. Gizli ajanların dosyalarında, Gemark cemaatinin mistik esrimeleri ve kendinden geçmiş ağlama krizlerini okumuştı. Böyle bir şey merak, hatta bir tür rekabet kıskançlığı uyandırıyor, çünkü kendisi de kitleleri büyüleyen büyük bir hatip olma ihtirasına sahipti. Ancak çoktandır planlanmış olan seyahat, Prusya'nın komşu devletlerinde yaşanan tehditkâr olaylar, Hessen'deki gelişmeler, Hambach ve Hanau'da siyah-kırmızı-sarı ayaklanma demagojisi, kendi ülkesinde dikkat ve itidal gerektirdiği için, yıllarca ertelenmek zorunda kaldı. Ama şimdi, gümrük konusunda elde edilen bu zaferden sonra, durum her zamankinden daha elverişliydi. Bölgenin ziyarete hazırlanmasını bürokrasiye bırakmayacak, bir

zamanlar öğretmeni olan Eichhorn ve eski tanıdığı Moritz Snethlage'nin yardımını isteyecekti.

Barmen'de henüz hiç kimse, kutsal vadiye nasıl bir onur bahşedileceği hakkında bir fikre sahip değildi.

* * *

Günler yeniden uzamıştı. Bir sabah Friedrich pencereden dışarıya baktığında, ilkbaharın yumuşak yeşiliyle kaplanmış bahçeyi, vadiyi, dağ yamaçlarını gördü. Hızla pencereyi açtı. Bir an için mutlu oldu. Ama sonra, bu ilkbaharı artık yaşayamayacak olan oğlan geldi aklına. Yüreği hüznle doldu.

Evde Paskalya havası vardı, o mutlu bayram havası. Yine de babaevindeki sevinçli coşku yabancı bir şey gibi geçip gidiyordu yanından. Tasasız sevinç artık çok uzaktı ona.

Sık sık annesinin kaygılı gözleriyle karşılaşılıyordu. O zaman eski güveni ve huzuru tekrar bulmak için, onun kollarına atılma isteği duyuyordu. Babasıyla ve August amcayla tekrar içten bir ilişki kurmak için neler vermezdi! Yüreği sevgi, anlayış ve sıcak ilişki özlüyordu. Ama o korkunç olay –yetişkinlerle arasında bir duvar gibi durmaktaydı. Sık sık kendi kendisiyle ve inatçılığıyla kavga ediyordu. Geceleri çoğunlukla yatağında uyanık yatıyor, pencereden yıldızlı gökyüzünü seyredip uzaklara gitmeyi arzuluyordu. Bazen huzur ve barış için dua ediyordu Tanrı'ya. Ama bu bildik tanıdık ilişkide de çatlak oluşmuştu.

Paskalya öncesi akşam, babasının odasına çağrıldı. Her şeyden habersiz içeri girdiğinde, törensel-dostça yüz ifadeleriyle kendisine gülümseyen Moritz enişte, annesi ve babasıyla karşılaştı. Moritz enişte kalkıp elinden tuttu, cesaretlendirmek ister gibi başını okşuyordu, hemen yanındaki sandalyeye oturttu. Annesiyle babasının endişelerinden, ona duydukları sevgiden söz ediyordu. O talihsiz kaza günü Tanrı'nın onu nasıl ağır bir sınava tabi tuttuğunu, o andan beri içinde olup biten her şeyi dile getiriyordu eniştesi. Ah, bu güzel ses! Eski bir kilise şarkısı gibi yumuşak ve tatlı duyulmaktaydı. "Kuşkun, düşüncelerini esir almış olan o huzursuzluk, başkalarının acısını sana kendininkiymiş gibi hissetmeni emreden vicdanının derinliğini kanıtıyor. Tanrı, dünyanın mükemmel olmadığını hiç akıllarından çıkarmasınlar ve aktif bir sevgiyle diğer insanlara yardımcı olsunlar diye, temiz insanlara bahşetti bu özelliği. Ama

Tanrı, huzur ve barış için derin bir özlem de koydu yüreğine. Ancak yöneldiğin yerde bu özlem asla gerçekleşmez, sadece Tanrı'nın sonsuzluğunun doğrudan algılanmasıyla gerçekleşebilir bu."

Friedrich cevap vermedi, gözleri yardım diler gibi bakıyordu. Moritz enişte, sanki düşüncelerini okumuş gibi başını salladı. "Evet, bu zor bir şey. İnsan tek başına üstesinden gelemmez. Biz sana yardım edeceğiz. Annenle baban, kilise yönetimi ve ben, henüz çok genç olmana rağmen, seni katekümenlerin arasına almaya karar verdik."

Friedrich şaşkınlıkla ağzını açtı. "Yani demek oluyor ki..."

"Önümüzdeki Mart ayında kuzenlerin Karl ve Ludwig'le birlikte takdis edilebileceksin. Tabii dini kuralları azimle ve inançlı bir gayretle öğrenmen koşuluyla."

Friedrich'in gözü, kendisine beklenti içinde bakan babasının sert yüzüne takıldı. Cesaretlendirerek başını sallayan annesinin gözlerini aradı. "Elirinden geleni yapacağım," diye kekeledi.

Annesiyle babası gülümsüyorlardı. Moritz enişte masadan iki kitap alıp kendisine verdi. "İşte, bunları okuyacaksın."

Annesi fırlayıp, gözlerinde yaşlarla sıkı sıkı kucaklamıştı. Friedrich babasının yanına gidip içtenlikle elini sıktı. Sonra uzun süren anlaşmazlıkların ardından yeni bir başlangıç yapacak olmalarının heyecanını gizlemek üzere hızla odayı terk etti.

Yukarıya, odasına çıkar çıkmaz kandili yakıp kitapların kapaklarını açtı. İlkinin üzerinde "Rabbimiz ve Kurtarıcımız İsa Mesih'in Yeni Ahit'i. Dr. Martin Luther'in Almanca'ya çevirisi" yazıyordu. İkincisinin adı: "Din dersi gören gençler için İlmihal, Zacharias Ursinus ve Kaspar Olevianus'un Heidelberg İlmihaline göre yeniden gözden geçirilmiştir" idi. İkincisini okumaya başladı. Ama ilerledikçe, umutları eriyip gidiyordu. Bu kitap, inancı düzenleyen kurallardan başka bir şey içermiyordu.

"Başına gelenler ezelden beri Tanrı'nın açıklanamaz kararıyla önceden belirlenmiştir. Bilgi, adalet, gerçek ve mükemmellik sadece onda vardır." İnsana Tanrı tarafından neden irade verildi ki, diye düşündü Friedrich, eğer insan ebediyen acze lanetlendiyse? Eğer bilgiye giden yol kesin olarak kapalı kalacaksa, akıl ne işe yarayacaktı?

"Tanrı önünde hep bir günahkârsın. Sadece sarsılmaz inanç sana Tanrı'nın rahmetine giden yolu açar." Sadece inanç mı? Ne dü-

şündüğüm, ne yaptığımı değil mi? Kuşku ve yine kuşku. Friedrich satırlara dehşet içinde bakıyordu. O zaman trampacı fabrikatörler, işçilerini dolandırırken, çocukları sıcak bir öğün yemek karşılığında fabrikalarında on iki saat çalıştırırken hiç de yanlış bir şey yapmıyorlar? Tam da en kötülerini, uzun siyah paltolarıyla her gün Krummacher'ın ayinine giden Piyetistlerin arasında bulunuyor. "Hayır!" diye inledi. "Tanrı'nın adaleti bu olamaz!"

İsa Mesih'in kendini feda edişini düşündü. İnsanların kurtuluşu için ölmemiş miydi o? Bir sürü şehidi, reformisti, İsa adına bütün o dikbaşı savaşımları düşündü. Onlar eylem yapıyor, mücadele ediyorlardı. Johann Hus, Ulrich Zwingli, Tanrı'nın gerçeği uğruna ölümüne gitmemişler miydi? Eğer tebliği, eyleme çağrı olarak anlamamış olsalardı, dünyanın en güçlülerinin karşısında durma cesaretini nereden bulacaklardı?

Hayal kırıklığı içinde ilmi hali bir kenara attı. Diğer kitaba, en kutsal kitaba, kitapların kitabına baktı. Ya onda da başka cevap yoksa? Kuşkuyla açtı. Yorucu soyağacı listesini atladı. İsa'nın babası olmadığına göre, Joseph'in soy kaydı niye veriliyordu ki? Doğum bölümünü biliyordu, az sonra Dağ Vaazı'nın başladığı Matt-haeus beşinci bölüme geldi. "İsa kalabalıkları görünce dağa çıktı. Oturduktan sonra, öğrencileri yanına geldiler..."

Okumayı sürdürürken, çevresindeki her şey silindi. Gecenin nasıl geçtiğini ve Paskalya sabahının ağardığını fark etmedi. İsa'nın mesajı açık ve net biçimde düşüncelerine akıyordu. Kör inanç talep eden kızgın ilahi bir despota alçakgönüllü teslimiyetten, ibadet kurallarına korkuyla itaatten eser yoktu burada, aksine diğer insanlara yönelik aktif sevgi içinde asil bir hayattan söz ediliyordu. Bazı cümleleri tam olarak anlayamadı. Alçaklık ve şerefsizlik karşısında fazlasıyla yüce gönüllü hoşgörü talep ediyordu İsa. Ama birçok şey, çoğu şey kendi düşüncelerinin, kendi duygularının teyidi gibiydi.

"Ne mutlu yaşlı olanlara! Onlar teselli edilecekler..." Oğlunun öldüğünü kesin olarak öğrendiğinde, Rostand Baba'yı, tabutun yanında duran kızla annesini düşündü...

"Ne mutlu yumuşak huylu olanlara! Onlar yeryüzünü miras alacaklar." Ulrike geldi gözünün önüne, Röschen, bahçıvanın ailesi, ilk öğretmeni... "Ne mutlu barışı sağlayanlara!" Annesi, dedesi van Haar, yaşlı Kukosch...

"Ne mutlu doğruluğa acıkıp susayanlara! Onlar doyurulacaklar... Ne mutlu doğruluk uğruna zulüm görenlere! Göklerin Egemeliği onlarındır." İşte, Kukosch'un kitaplarından, dedesiyle sohbetlerinden, annesinin anlattıklarından çıkardığı hayali kahramanları orada duruyordu. Siegfried, Prometheus, Şövalye Bouillon, soylu Lord Byron ve lejyonierleri, Rostand Baba'nın, büyük bölümünü çevirdiği kitaptaki adamlar. Korsanlar, Kadetler, Jakobenler...

"Dileyin, size verilecek; arayın, bulacaksınız; kapıyı çalın, size açılacaktır... Yeryüzünün tuzu sizsiniz. Ama tuz tadını yitirirse, ona tekrar nasıl tuz tadı verilebilir?" Tanrı arayanları, karanlığın güçlerine karşı mücadele içinde, gerçeği anlamak ve ona göre hareket etmek için tutkuyla mücadele edenleri seviyor!

"Bu nedenle, göksel Babanız yetkin olduğu gibi, siz de yetkin olun! Dünyanın ışığı sizsiniz.. Sizin ışığınız insanların önünde öyle parlasın ki, iyi işlerinizi görerek göklerde olan Babanızı yüceltsinler!" Acizlik ve kaçınılmaz bir kadere iradesizce teslimiyetle ilgili bir şey yok burada. Kaderini şekillendirmek ve kendi özgür eylemiyle Tanrı'nın rahmetine layık olduğunu kanıtlamak herkesin kendi eline verilmiş.

Ancak Paskalya güneşi açtığında düşüncelerinden sıyrıldı. Vadinin dört bir yanından çan sesleri yükseliyordu. Yeni bir gün başlamıştı ve o da yeni bir başlangıç yapmak istiyordu.

Şimdi bazı öğleden sonralarını Moritz eniştenin yanında geçiriyordu. Kiliseye ait eşyaların korunduğu yerde ya da eniştesinin gözü gibi baktığı kütüphanesindeki ciltlerin temizliğinde ve tasnifinde yardım ediyor, bu arada ona, İncil'de anlamadığı bazı yerlerin anlamları üzerine, Protestanlık üzerine, mezheplerin ve Piyetistlerin farklılıkları üzerine sorular sorma fırsatı buluyordu. Almanya'da Protestan mezheplerin parçalanmışlığının temel sebebi olan kadercilik tartışmasını öğrendi. Friedrich ne kadar ısrar ettiyse de eniştesi konuyla ilgili kendi düşüncesini söylemedi. Birleşik bir cemaatin papazı olarak, teolojik partizanlıkların dışında kalmalıydı. Bir defasında Moritz enişte, Berlin'de genç bir katedral rahibi adayırken geçirdiği dönemi anlattı. Bir gün Profesör Schleiermacher'in yanında Veliaht Prenses'le, onun anayasa hukuku hocası Eichhorn'la tanışmıştı. O zaman, 1817'de Kral, Schleiermacher'le Humboldt'un teşvik ettiği, iki büyük Protestan mezhebinin birliğini kurmaya çalışmaktaydı. Birlik için faaliyette bulunmak amacıyla kırsal bölge-

ye gönderilen coşkulu genç teologlar arasında Moritz enişte de bulunuyordu. Sekter-Kalvinist Wuppertal'de, birleşik bir cemaat için zemin hazırlamayı başarması Berlin'de genel olarak şaşkınlık yaratmıştı. İki Krummacher ve yobaz Piyetistlerle, birliğin en fanatik karşıtları buradaydı. "Benim diplomatik yeteneklerime borçlu değildik başarıyı," diye eklemişti Moritz enişte, alçakgönüllülükle, "başarımı her şeyden önce, büyükbaban Johann Caspar Engels'in otoritesine borçluyum. Gerçi kendisi Kardinaller Kurulu üyesi ve büyük bir Fransız dostuydu. İmparatorun hayranı olarak Prusyalılardan nefret ediyordu. Ama din sorununda tümüyle Kral'ın yanındaydı. Elberfeld ve Gemark'e'nin yobaz Piyetizmine duyduğu aşağısıma Prusya nefretinden daha güçlüydü. Ne yazık ki Unterbarmen'da birleşik cemaatin kuruluşunu göremedi!"

"Luise halayla o zaman mı tanıştın?"

Moritz enişte gülümsedi. "Bin sekiz yüz on yediydi, büyükbabanı şimdi oturduğunuz evde ilk kez ziyaret ettiğimde."

"Krummacher'lerin ikisi de hep düşmanın mı kaldı?"

Moritz enişte yumuşak gülümseyerek karşı çıktı. "Düşman, oğlum, yanlış bir sözcük. En iyisi, farklı düşünen meslektaşlar diyelim." Birden bakışları gölgelendi. "Elberfeld'deki yaşlı olanı, artık zamanı kavrayamayan, naif bir fanatik yalnızca. Ama burada, Gemark'e'deki yeğeni..." Bastırılmış bir iç çekişle kesti sözünü. Yüzünde artık bir Hristiyanı yakışır bağışlama ifadesi yoktu.

Bir Haziran akşamı Moritz enişte, heyecanlı bir hindi gibi kıpkırmızı yüzle evlerine geldi. Annesiyle babası August amcaya gitmişlerdi, hemen bir uğrayıp geleceklerdi, yeni dadı Bayan Wendel ise bir şeyler almaya çıkmıştı.

Ufaklıklar bağışarak, anneleriyle babalarının nerede olduğunu söyleyince, "Hemen oraya gitmeliyim!" dedi Moritz enişte. Kapıdan tekrar dönüp, gizli bir hareketle Friedrich'i hole çağırdı. Eniştesinin mutlaka söylemek istediği bir şey olduğu hemen anlaşılıyordu. Cebinden mühürlü bir mektup çıkardı. "Düşünebiliyor musun, evladım, Majesteleri Veliaht Prens'in sekreteryasından bir mektup! Kendi eliyle imzalanmış! Benim önemsiz şahsiyetimi hâlâ hatırlıyor." Friedrich korkudan söyleyecek hiçbir şey bulamamıştı. Moritz enişte devam etti: "Buraya gelecek, Wuppertal'ı ziyaret edecek, Christus kilisemizi, ticaret odasını, sizin fabrikayı gezecek ve...", yüzünü buruşturarak, "Krummacher'in vaazını dinleyecek.

Beni, her şeyi hazırlamakla görevlendiriyor! Tanrım, Friedrich, o kadar heyecanlıyım ki!"

Birkaç gün sonra büyük olay için hazırlıklara hızla başlanmıştı bile. Snetlage'nin sakin evi arı kovanını andırıyordu. Vadiden yığınla insan gelip gidiyordu. Esas söz sahibinin, Ren'deki ilk müzik festivalini son derece iyi organize etmiş olan August amca olduğu, bir tür karşılama komitesi sürekli toplantı halindeydi. Marangozlara ve bahçıvanlara tribünler, zafer takları, çelenkler için siparişler veriliyor, koro geceyarılarına kadar prova yapıyordu. Wuppertal'ın Horatius'u Bay Wülfig ise, Majestelerine hoş geldin şiirini yazmak için gece gündüz çalışmaktaydı. O hay huy içersinde bu dahi adamın konuya yönelik yaratıcı ilhamını, dur durak bilmeyen bir etkinliğe dönüştürmesi, hiç kuşkusuz Moritz eniştenin düşüncesizliğindendi.

Her gün yemek saatinde şairi, evlerinin önünden geçip Brucher Caddesi'nden yürürken görüyordu Friedrich. Dış görünüşü bile onun sanatsal dehasını ele vermekteydi. Yaşı belirsiz uzun boylu bir insan, üzerinden aynı uzunlukta kırmızı kahverengi bir palto sarkıyor, başını gururla kaldırmış, altın çerçeveli kelebek gözlüğün arasından sevinçle sonsuzluğa doğru parıldayan gözler, yüzünde çektiği acıların işareti derin şeytani kırışıklıklar, ama elinde bir kraliyet asası gibi önü sıra taşıdığı kar beyazı kâğıt rulosuyla, en son taslağını Moritz enişteye teslim etmek için Snetlage'lerin evinin kapısına yöneliyordu dahi adam. Bir defasında Friedrich, dolu dolu yazılmış yirmi ya da otuz sayfayı, eniştesinin iç geçirerek teslim alışına ve şairi ister istemez öğle yemeğine davet etmek; sonrasında da ailenin meyveli çöreği, yaratıcının ölümsüz kaleminden dökmüş eserine ilişkin derin yorumlarıyla tatlandırmak zorunda kalışına bizzat tanık olmuştu. Zavallı eniştesiyse şahesere mecburen göz gezdirmiş, arada etkilenmiş gibi sesler çıkarmış, sonunda da şaire, kullanılabilirlik kararının ne yazık ki kendisine değil, sadece kayınbiraderi August'a ait olduğunu söyleyerek, bir gün önce zaten reddedilmiş eseri iade etmişti. Şair eserini, görmüş geçirmiş bir adamın soğukkanlılığıyla almış, ertesi gün gözden geçirilmiş halini getireceğini bildirerek çekip gitmişti.

Akşam ise August amca, koro çalışmalarına ara verdiklerinde müthiş bir eda ve inanılmaz bir ifade gücüyle, Wülfig'in eserinin o an en yeni versiyonundan bölümler okuyor, gözlerinden yaşlar gelecek gülen koro üyelerini neşelendiriyordu.

Bu arada ziyaret günü giderek yaklaşıyordu. Moritz eniştenin tanıdığı bakanlık üst düzey yetkilisi Eichhorn, hazırlık çalışmalarını teftiş etmek üzere bizzat geldi. Caddeler şimdiden süslenmişti. Gemark'e de belediye binasının bulunduğu alana, yerel koronun "Kserkses"ten kraliyet korosuyla birlikte Majestelerini selamlayacağı platform kurulmuştu. Krummacher'ın vaazını ziyaretten sonra, fabrika arazisinde, yazıhanenin bulunduğu binanın önünde özel bir karşılama öngörölmüştü. Burada konuğa, August amcanın sonunda Düsseldorflu ciddi bir dörtlük yazarına hazırlattığı şiir eşliğinde, Engels kardeşlerin bir armağanı sunulacaktı. Hiç tartışmasız bu rol Friedrich'e verildi. Yanında da iki güzel olarak, albenili kuzenleri Luise Snethlage ve Caspar amcanın kızı Ida görevlendirildi. Majestelerinin yerine duran Richard Roth, Friedrich'in, "En sıcak duygularımızla selamlıyoruz seni, ey asil evlat, ey mükemmel soyun parlak yıldızı," diye başlayan ilk cümlesinden sonra, yüce bir teveccühle dolu yüzünü ekşiterek başını öne eğince, Friedrich kendisini tutamayıp patlayıverdiği için genel prova başarısızlıkla sonuçlandı. Caspar amca başını umutsuzluk içinde iki elinin arasına almıştı. August amcanısa, başarısız genel provanın ardından, prömiyerin sorunsuz geçeceğine dair en ufak bir kuşkusu yoktu.

Eğlenceli bir dönemdi. Ama sonra iş ciddileşti. Friedrich son geceyi sahne korkusuyla huzursuzluk içinde geçirdi. Lanet olası bütün dizelerin canı cehennemeydi.

Hava güzeldi. Gökyüzünde tek bir bulut bile yoktu. İnsanlar Marktplatz'da neşeli bir Pazar günü havasındaydı. Düsseldorf'tan orkestra müzisyenleri gecikmeli, ama yine de zamanında yetiştiler. Son uyum provası başarıyla tamamlandı. August amca orkestra şefi olarak gururdan az kalsın çatlayacaktı. Daha dün Hohenzollern hanedanıyla ilgili espriler yapan koro üyeleri akşamdan sabaha, fraklarının üzerinde siyah beyaz kuşaklarını göğüslerini şişirerek sergileyen ve büyük bir coşkuyla, Veliaht'ın kusursuz zihniyeti hakkında ileri geri konuşan, gururlu birer Prusya monarşistine dönüşmüşlerdi. Çanlar aynı anda çalmaya başladı. İnanılmaz bir özen içinde öncü atlılar görüldü, hemen ardından da kraliyet arması taşıyan kurmay heyetin saltanat arabaları Wupper Caddesi'ne girdi. İtfaiye orkestrasına ait üflemeli çalgıların cümbüşü ortasında, Fri-

edrich birdenbire tek başına sahneye çıkacağını hatırladı. Ama, korkunç bir şey, şiirinin başlangıç satırı kelimenin tam anlamıyla uçup gitmişti aklından. Koronun birinci sırasında durduğu yerden, Richard Roth'un yanına doğru geri çekildi, neyse ki Richard ilk satırı kulağına fısıldayabilmişti. Ama eski yerine geri dönmek için artık çok geçti. O andan itibaren Pazar yerinde olup biten hiçbir şeyi ne duydu ne de gördü. Dizeler beyninin içinde hiç durmaksızın, mırıl mırıl dönüp duruyordu. Şarkıya katılmayı, izlemeyi ve dinlemeyi unuttu. Henüz sakinleşmeden belediye binasının kapısı, Velliaht Prens'in maiyetinin arkasından kapanmıştı. Sahneye çıkma saati kaçırılmaz biçimde giderek yaklaşmaktaydı.

Saptanmış olan saatten çok önce fabrika avlusuna gitti. August amca burada yine rejiiyi ele almıştı. Sadece iyi giyinmiş işçilerle kadınların alanda kalmasına izin veriliyordu. Yakalarına siyah beyaz bir fiyonk iliştiriliyor ve düzgün davranma konusunda uyarılıyorlardı. Elenenler ellerine biraz para tutuşturulup memnun memnun evlerine gönderildiler. Büyük kapı çelenklerle ve siyah beyaz şeritlerle süslenmişti. Şiirini bir kez daha ezbere okumak zorunda kalan Friedrich'i teskin ederek omzunu tapışladı August amca. Babasıyla Caspar amca ciddi yüz ifadeleriyle geldiler. Majestelerinin elini sıkma şansını elde etmişlerdi, oysa Friedrich onu henüz görmemişti bile. Kapı güvenliği için okçu birliği yaklaşıyordu. Aniden kapının orada bir yığılma oldu. Friedrich merakla o tarafa gitmişti. İşçi kadınlardan biri kapıdan geçmek istiyordu. "Kızım, Agnes burada çalışıyor. Engels Beyler beni tanır."

Polis müfettişi yolunu kapadı. "Bir devlet düşmanının karısının burada işi yok."

Boyacılardan biri müfettişi ikna etmeye çalışıyordu. "Majestelerine sadece bir dilekçe vermek istiyor, Müfettiş Bey!"

O anda Friedrich kadını tanıdı, kazada ölen çocuğun annesiydi. Dehşetle irkildi.

"Geri çekil, kadın, yoksa seni içeri atmak zorunda kalacağım!" diye bağırды müfettiş.

O itiş kakış içinde babası belirmişti. Kadını kolundan tutup müfettişin yanından geçirerek fabrika avlusuna soktu. "Demek Majestelerine bir af dilekçesi vermek istiyorsun? Kocan için," dediğini duydu Friedrich, yanından geçerlerken ve babasının kadınla birlikte yazıhane binasında gözden kaybolduğunu gördü.

"Hediyeyi aldın mı, Fritz?" diyen August amcanın sesi onu kendisine getirmişti. Başırılı salladı. "O zaman babanın arkasından git, vermeyi unutmasın!"

Babasının oda kapısı aralık duruyordu. Barthold ana hâlâ içerdedeydi. Friedrich kapının önünde durup, babasının sakinleştirici bir sesle onu nasıl iknaya çalıştığını dinledi; yapmak istediği şey yüzünden bütün töreni berbat edebilirdi ve hatta Yüce Efendimiz kızılabilirdi de. "Dilekçeyi bana ver! Uygun bir anda, birkaç yumuşatıcı sözle birlikte, Majestelerine sunmaya çalışırız."

"Kulunuz, köleniz olayım Beyim!" dedi kadın dokunaklı bir sesle. Tekrar tekrar eğilerek kapıdan çıktı.

"Şimdi uslu uslu evine, çocuklarının yanına git!"

"Tamam, saygıdeğer efendim!" dedi kadın, Friedrich'e de gülümseyip ortadan kayboldu.

"Hediye! Tabii ya," dedi babası, Friedrich'i fark edince. Törenselle edayla kasadan altın bir kutucuk çıkarıp kendisine verdi. "Ailemizin sahip olduğu en değerli parça bu!" diye açıklamada bulundu. Bir yaya basılarak kapak açılıyordu. Ortasında parıldayan bir tiara vardı. "Büyükbaban bunu Hindistan'dan getirdi. Umarım amacına ulaşır!" Babası kasayı kilitledi. "Şiir hâlâ ezberinde mi?"

Friedrich başını salladı. Babasının, Bayan Barthold'un mektubunu alıp masanın çekmecesine koyduğunu gördü. Sonra dışarıya çıktılar. Avluda her şey düzenlenmişti. Ida'yla Luise uzun beyaz ipekli elbiselerinin içinde şövalyelerini beklemekteydiler. Yoldan, "Geliyorlar!" sesi yankılandı.

Şimdi kalbi çarpmaya başlamıştı Friedrich'in. İçinden mırıl mırıl tekrarlıyordu yine. "En sıcak duygularımızla selamlıyoruz seni – ey asil evlat, ey mükemmel soyun parlak yıldızı – gecenin karanlığı çöktüğünde halkının üstüne – oluyorsun hakları için mücadelede onların ışığı..." O esnada saltanat arabası görüldü. Sadece üç süvari eşlik etmekteydi. Herkes bağırıyor, el sallıyordu. Ön pencereden, ablak yüzü seyrek kıvrıkcık saçlarla çevrili kocaman bir kafa selam veriyordu. Mavi üniformalı yaşlıca bir uşağın kafasıydı, yanında da Moritz enişte büzüşmüştü. İkisinin arkasında, altın şeritli, madalyalarla kaplı tören üniformaları içinde iki kişi kaskatı oturmaktaydı. Arka pencerelerden birinden, zarif soylu burunlu, sarı saçlı genç yakışıklı biri bakıyordu, gerçek bir Siegfried. Veliaht Prens bu olmalıydı! Ancak emireri, şaşırtıcı bir biçimde arabanın

ön kapısını açmıştı. Önce Moritz eniştenin yanındaki kişi indi. Caspar amcayla babası onun önünde diz çöktüler. Ablak suratlı uşak Veliaht Prens'ti! Friedrich epey bir hayal kırıklığı içinde, iki güzel kızla birlikte ona doğru hareket etti. Kıvrıkcak saçlarının üst bedeni kısıydı ve yusuvarlak küçük bir göbeği vardı. Bacakları tozlukların içinde incecik görünüyordu. Friedrich, öğrendiği gibi, sağ dizinin üstüne çöktü. Kollarını uzatmış, bağluluk göstergesi armağanıyla yastığı tutarken, sekiz dörtlükten oluşan şiirini ablak suratlıya okudu. "Aferin, evladım!" Majesteleri, armağanı alırken gülümsedi, kısaca inceledikten sonra arkaya ilette. Eldivenli bir el Friedrich'in başını okşadı. Hâlâ reverans halinde donup kalmış Ida'yla Luise ayağa kaldırılıp çabalarından dolayı alınlarından öpüldüler ve grup ihtişamla hemen büyük fabrika arazisine yöneldi.

August amca yanlarından geçerken, "Vazifenizi çok iyi yaptınız," diye övgüde bulundu. Programdan geriye sadece, Snethlage eniştenin Christus Kilisesi'ndeki uğurlama töreni kalmıştı.

Çocuklar, ya çocukları görürse! diye düşündü Friedrich birden. Veliaht Prens, Engels'lerin örnek fabrikası hakkında ne düşünecekti? Fabrika arazisini çaprazlama geçerek, eski nakliye bölümüne doğru koştu. Ama kapı kilitliydi. Pencereden sadece boş masaları gördü. Ortalıkta çocuk falan yoktu.

"Demek bunu ona göstermiyorlar!" diye mırıldanarak yavaş yavaş geri yürüdü.

Moritz eniştenin vaazı her zamanki gibi dokunaklı, ama sonsuz uzundu. Tarlasını iyi ekip biçen çiftçi benzetmesini yaptı. Friedrich, burada aşağıda tıkkış tıkkış duran birçok kişi gibi, güzel sözlerin hedefi olan yukarıda, galerideki onur konuğuna baktı göz ucuyla. Gelecekte birçok şeyin bağlı olduğu adam, büyükbüyükbabanın tablosunun tam altında oturmaktaydı. Biraz yorgun görünüyordu. Yüzü hareketsizdi. Düşüncelere dalmış gibiydi. Ona güvenilebilirdi. Kocası kamu düzenini bozma nedeniyle zindanda yatan, oğlu fabrikada ölmüş olan kadının dilekçesini alınca ne yapardı acaba? Mutlaka adamın serbest bırakılmasını sağlayacaktır! Ama mektup gerçekten de eline ulaştı mı ki? Peki bu durumda babası, Veliaht Prens'in hayran olduğu makinenin yol açtığı kazadan, fabrikadaki çocuk işçilerden haberdar olacağı endişesi duymaz mıydı? Babasının mektubu çekmeceye sokuş görüntüsü tekrar gözünün önüne geldi Friedrich'in. Ya hâlâ orada duruyor-

sa, kasıtlı olarak unutulmuşsa? İsa'nın sözleri geldi aklına: "Ne mutlu yaşlı olanlara! Onlar teselli edilecekler.? Bir an bile tereddüt etmeden kalabalığın arasından kendine yol açarak kiliseden dışarı çıktı, köprüyü geçip fabrikaya koştu. Dürholt yazıhanede çalışmaktaydı. Babasının odasında – mektubu orada buldular. El değmemiş halde çekmecede duruyordu.

Friedrich soluk soluğa kiliseye geri döndüğünde, saltanat arabaları harekete hazırlanmış, Veliaht Prens binmek üzereydi. "Bir saniye," diye seslendi Friedrich, "burada babanıza verilecek bir mektup unutulmuş".

Majesteleri şaşırarak ona doğru döndü. Friedrich mektubu uzatmıştı, ama Veliaht Prens önce soran gözlerle çevresine bakındı. O esnada babası gelip, Friedrich'in elinden mektubu çekti aldı: "Bağışlayın Majesteleri! Çocuk yanılıyor," diyerek yerlere kadar eğildi.

"Ne mektubu o?" diye sordu Majesteleri, merakla. Babası temin etti: "Önemli bir şey değil."

Utançtan ve öfkeden kıpkırmızı kesilmiş Friedrich karşı çıktı: "Bir af dilekçesi, Majesteleri, zavallı bir kadından. Lütfen kabul edin!"

Veliaht Prens, "Mektubu alın!" diye buyurunca, elini babasına doğru uzatan genç subaya mektubu vermek zorunda kaldı babası, omuz silkerek. Majesteleri, sahneyi gergin bir merakla izlemiş olan kilise meydanındaki kalabalığa dönmüştü. "Prusya'nın Veliaht Prensi olarak biz, Tanrı'nın bize yüklediği görevin bilincinde, halkın sıkıntılarıyla ilgiliyiz." Sonra doğrudan Friedrich'e dönüp şöyle dedi: "Sana teşekkür ederim, evladım! Cesaret gösterdin. Doğru yerde, gereken cesaret, istediğimiz bu işte." İki kolunu açarak seslendi: "Hoşcakalın!"

Cevap, binlerce kişinin sesiyle koro halinde geldi: "Güle güle!" Alkışlar, "Çok Yaşa!" sesleri yükseldi. "Yaşasın Veliaht Prens! Umudumuz! Vatanımızın geleceği!" Siyah beyaz bayraklar sallanıyordu. Şapkalar havaya fırlatıldı. "Çok Yaşa! Çok Yaşa!" Tezahüratlar arasında kraliyet kervanı çekip gitti. Sadece babasının, annesinin, bütün akrabaların yüz ifadeleri sıkıntılıydı. Friedrich gözlerini kaldırıp bakmaya bile cesaret edemiyordu. Babasının çatık kaşları, şakaklarındaki damarların şişmesi hayra alamet değildi.

"Bunu nasıl yapabildin!" diye tısladı Caspar amca, dişlerinin arasından.

“Neden annene ya da bana sormadın?” dedi Moritz enişte, hiç de yumuşak olmayan bir tavırla.

August amca ise alaycı alaycı gülüyordu: “Fantastik bir son sahne olarak bulunmaz bir fırsattı asil kan için. En azından Zollern yıldıztını hak etmiş oldun!”

Annesi korumak istercesine sarıldı ona. “Bırakın,” dedi babası sonunda. “Nasıl bir felakete yol açtığından haberi yok.”

“Friedrich Wilhelm’in mektubu ille de kesin değil,” diye ortalığı sakinleştirmeye çalıştı Moritz enişte. “Başanlı ziyaretine sorudan gölge düşmesini o da istemeyebilir. Eichhorn’a yazacağım.”

Friedrich annesiyle babasının yanında sessizce eve yürüdü. Babasını rezil ettiğini anlıyordu. O yüzden öfkesini de anlıyordu. Ama sonrasını, yol açtığı felakete ilişkin karanlık imaları anlayamıyordu. İçeri girip, kapıyı üzerlerine kapattıklarında, “Ne gibi bir felakete yol açtım ki?” diye sordu.

Babası ona baktı. Ama tek bir sözcük söylemeden, öfkeli bir yüz ifadesiyle odasına gitti. Annesi başını iki yana sallıyordu. “İleride anlayacaksın, çocuğum. Artık bunları düşünme.”

Ama düşünüyordu. Hiç huzuru kalmamıştı. Son koro çalışmasının ardından August amcaya sordu. Gözlerinden sıkıntısını anlayan amcası onu eve, müzik odasına götürüp, çekmecelerin birinden gazete küpürü çıkardı. “Oku! Eğer yeterince zekiysen, kavrayacaksındır.” Friedrich gazeteyi aldı. 23 Temmuz’da, yani birkaç hafta önce Kral tarafından, ülkenin ‘huzura kavuşturulması’ amacıyla görevlendirilmiş olan, siyasi soruşturmaların yürütülmesiyle ilgili bir bakanlık komisyonundan söz ediliyordu. Ne yasa ne de mahkeme kararı onlar için bağlayıcıydı. Devlet düzenine karşı ajitasyon, bozgunculuk, grev... ölümle ya da otuz yıl ağır hapisle cezalandırılacaktı. Bütün bu suçlar bir bir sayılıyordu. Bu suçlara destek de aynı kapsamdaydı. Bir kişinin sözlü ya da yazılı olarak alenen ya da mektup yazarak, bu suçlardan mahkûm olmuş suçlulara ilişkin sempati belirtmesi de destek sayılıyordu.

“Anlıyor musun? Yardımcı olmak istediğin kadını, tehlikeye atmış oldun.”

“Böyle olsun istemedim,” diye kekeledi Friedrich, şaşkınlıkla.

“Tanrım, hepimiz bunu biliyoruz. Düşünmeyi öğrenmen gerekiyor.”

Friedrich artık yıkılmış halde dolanıyordu. Dünyası yine kararmıştı.

Daha önce hiç kimsenin fark etmediği bir çabayla derslerine adadı kendisini. Mezuniyet yakındı, örnek öğrenci Krühbusch'ı geçmeyi hedefliyordu sınavlarda. Gerçekten de yılı, sınıf birincisi olarak bitirmeyi başardı. Sanki özel bir şey yokmuş gibi, karnesini ve altın madalyayı elinden geldiğince lakayt verdiğinde, babasının gözleri fal taşı gibi açıldı.

"Bunu nasıl becerdin?" diye sordu şaşkın bir yüz ifadesiyle.

Friedrich omuz silkti. "Biraz gayret ettim işte."

"Biraz gayret etmiş! Duydun mu, Elise! Herifçioğluna bak!"

Babası onu omuzlarından tutmuş, sarsmış, kucaklayıp gülmüş, "Yaman bir herif bu!" demişti.

Akşam Hamın'dan dedesiyle ninesi, uzun süredir planladıkları tatil ziyaretine geldiler. Friedrich'in geç vakte kadar yetişkinlerle oturmasına izin verilmiş ve gerektiği gibi kutlanmıştı. Uzun süreden sonra yine annesinin piyanosu eşliğinde, babasının çellosunu dinlediler. Daha sonra, sert Rüdesheimer şarabından küçük bir kadeh içmesine bile izin verildi. Annesiyle babası, büyükbabasıyla büyükannesi merakla çakırkeyf olmasını bekliyorlardı. Tabii onların hatırlarına öyleymiş gibi yaptı. İçerken, sanki babasının şarap mahzenindeki spesyalitelerin etkisini kendi bedeninde daha önce hiç denememiş gibi komik davrandı. Bir akşamlığına yine o eski haşarı, eğlenceli oğlan olarak annesini memnun etti.

Büyük sürpriz ertesi gün, öğle yemeğinden sonraydı. Masadaki herkesle birlikte çiftlik avlusunu geçerek atların yanına gittiler. Çıplak sırtında gizlice binicilik denemeleri yaptığı, en sevdiği at Pegasus orada, güzel kokulu sahtiyan deriden harika bir eyerle yeni dizginler takılmış duruyordu.

Babası atın yanına gitti, dizginlerinden tutarak Friedrich'e doğru çekti. "Oğlum, bu karayağız Pegasus'u senin şahsi bakımın ve emrin altına veriyorum. Ancak bir şartım var: Artık bize sorun çıkarma! Söz veriyor musun, Fritz?"

"Her sözü, baba, istediğin her sözü veriyorum!" diye haykırdı Friedrich, mutluluktan coşmuş halde. Konuklar daha ne olduğunu anlayamadan, eyerin üstüne sıçrayıp dörtnala gözden kayboldu.

"Bak sen şu kerataya!" diye bağırdı van Haar Dede, gülerek. "Bu herif böyle ata binmeyi nereden öğrendi?"

Friedrich memnundu.

Önünde güzel tatil günleri vardı. Engelsbruch'ta her şey tozpembeydi, eski günahlar affedilmiş, dilekçeyle ilgili aptallık unutulmuş, mektup kötü bir şeye yol açmamıştı. Verilmiş, büyük jestlerle kabul edilmiş ve asla bir daha ses çıkmamıştı. Postayı tahta en yakın adam alsa da, dilekçelerin başına gelen buydu. Tabii, dilekçe verenin başına bir şey gelmemiş olması sevindiriciydi. "Politika karakteri bozar," babasının ticaret odasının bir oturumundan getirdiği en yeni deyimdi bu. Okulda en tepedeydi Friedrich, sınıf birincisi olmuştu – Kappe'ye rağmen. Babası artık en büyük çocuğuna yine gülüyordu, hat-ta iyi şeyler yaptığı ve iyi davrandığı için cep harçlığı bile alacaktı. Beklemeliydi! Ama özellikle de dedesi vardı. Üç hafta gibi uzun bir süre, Paskalya tatili boyunca Barmen'de kalacaktı. Her gün öğleden sonra en az bir-iki saat yalnız ona aitti. Ama en uzun ziyaretin bile bir sonu vardı. Zaman çok çabuk geçiyordu.

Son gün büyükbabayla torunu, Barmen ormanında bir kez daha dolaşmaya çıktılar. Van Haar, Friedrich'in onu Lichtenplatzer Tepesi'ne götürmesine izin verdi. Yokuştan dolayı iyice yorulmuş yaşlı adam, kayaya doğru kuşkuyla baktı. "Yaşlı dedenden oraya tırmanmasını gerçekten de beklemiyorsun herhalde?" Ama Friedrich o kadar ısrar etti ki, dedesi boyun eğmek zorunda kaldı. İte kaka gerçekten de tırmandı. Bitkin vaziyette, yastık gibi yosunların üstüne bıraktı kendisini soluk soluğa. Ama sonra gözlerini kaldırdığında yüzü parladı. Friedrich gülümsüyordu. Bu harikulade manzara karşısında dedesinin kayıtsız kalması mümkün değildi.

"Vay canına," diye haykırdı dedesi, "bu yüzden çılgın torunumu hayatımın sonuna kadar kiskanacağım!" Sevinmişti, gülüyordu.

Friedrich onunla birlikte gülmedi, derin derin nefes alarak dümdüz önüne bakıyordu. Dedesi anlamıştı. Kolunu omzuna attığını hissetti Friedrich. "Konuş hadi, konuş, Fritzim!"

Friedrich, ilahi dünya düzeninin adaletine kuşkusunu açıkladı. "Neden yoksulluk ve zenginlik var? Biz, dersten başka bir şey yapmak zorunda değilken, iplikçi kadınların çocukları neden çalışmak zorundalar? Neden başka halklar başkaldırırken, bizde herkes, adil olmamalarına ve ülkenin çıkarlarına zarar vermelerine rağmen, devlet görevlilerine, Prusyalı memurlara ve yasalara boyun eğiyor?"

Dedesi cevap vermeden önce bir süre sustu. "Bir anda çok soru soruyorsun, evladım. Bunları cevaplamak için bir, iki, binlerce saat

yetmez. Bunun için sana Almanya'nın tarihini, onun da ötesinde insanlık ve doğa tarihini anlatmam gerekir. Berlin'de büyük bir filozof yaşıyordu, Georg Wilhelm Friedrich Hegel. O bütün hayatını bununla geçirdi ve bu konuda çok sayıda kitap yazdı, ama çok az kişi anlıyor onları. Sana tek tavsiyem, öğrenmek için her imkândan yararlanmandır. Eminim ki, sorularının cevabını bir gün kendin bulacaksın."

Friedrich hayal kırıklığıyla büyükbabasına baktı.

"Sana daha iyi bir şey söyleyemediğim için üzgünüm. Ama boş laflarla kandırmak istemem seni."

"Öğrenmek lazım, öğrenmek," dedi Friedrich yavaşça; van Har başını sallıyordu.

"Nereden başlamam gerektiğini söyle bana, dede!"

"Goethe oku!"

"Goethe?"

"Kendi düşünce ve duygularının birçoğunu onda bulacaksın."

"Goethe..." dedi Friedrich. "Kappe'ye göre bir kâfir. Krummacher ise okunmasını yasaklıyor."

Büyükbabasının yüzündeki alaycı gülümsemeyi fark etti. "Annenle bu konuda hiç konuşmadın mı?" Friedrich başını salladı. "Weimar'lı büyük kâfir, bir zamanlar annenin en sevdiği şairdi. Genç bir kızken onun elinden çıkan her şeyi topluyordu."

O günden sonra Friedrich, annesiyle konuşabilmek için fırsat kollamaya başladı.

Büyükannesiyle büyükbabası gittikten bir gün sonra uygun ânu yakaladı. Küçük kız kardeşi Marie az önce günlük piyano dersini şöyle böyle tamamlamış ve sonunda Schubert'in sözleri Goethe'ye ait, "Heidenröslein" adlı en yeni parçasını çalmıştı.

"Bu Goethe tehlikeli biri olmalı," diye lafa girdi Friedrich, Marie salondan ayrıldıktan sonra sinsice. Şimdi annesiyle yalnızdı. Annesi soran gözlerle baktı, ama bir şey söylemedi.

"Peki," diye devam etti Friedrich, "bu şehvet düşkünü adamın şarkılarını bağıra çağıra söylemek genç kızlara yasaklansa daha iyi olmaz mıydı?"

"Ciddi misin sen?" diye sordu annesi. "Yoksa yine o şakaların-
dan birini mi yapıyorsun?"

"Ne demek şaka, anne? Goethe'nin yaşlı haliyle genç masum kızları baştan çıkardığı, evet, hatta kendi gelinlerini ayartmaktan bile çekinmediği doğru değil mi yoksa?"

"O büyük bir şair ve inanılmaz çekici bir erkekti. Genç kadınların çılgınlar gibi peşinden gitmiş olması mümkündür."

"Şaşılacak bir şey yok! Sihirli güçlere sahip olduğuna, güzel cadılarla ilişki sürdürdüğüne, hatta belki şeytanla bile ittifak kurduğuna göre..."

"Nasıl böyle saçmalıklar söyleyebilirsin?"

"Krummacher son vaazlarından birinde bu iddiada bulundu."

"Sayın Doktor Krummacher, lütfen!" diye düzeltti annesi.

"Hangi iddiada bulundu?"

"Jena'da üniversite öğrencisiyken Goethe'nin peşinde nasıl dolaştığını, şairler prensinin sonunda kendisini muhatap alıncaya kadar onu nasıl adım adım izlediğini anlattı. İddiasına göre bu adam onu öylesine büyülemiş ve gözlerini kamaştırmıştı ki, salım kafayla bakınca, sadece şeytandan kaynaklanabilecek doğaüstü güçlere sahip olabileceğini düşünmüş."

"Ama eminim ki bunu yalnızca mecazi anlamda söylemiştir."

"Çok ciddiydi! Ölüsüyle ilgili de uyarıda bulundu. Çünkü büyümlü baştan çıkarıcılığı, ne yazık ki onunla birlikte gömülmemiş ve sağlam olmayan her inancı kuvvetle sarsabilecek kitapları aracılığıyla etkisini sürdürüyormuş."

Annesi kendisine kuşkuyla bakıyordu. Bir süre düşünceli düşünceli sustu. Ama sonra enerjik biçimde başını salladı. "Goethe mi? Hayır. Sanırım Krummacher o bildik işgüzarlığıyla yine amacını epey aşmış."

"Sayın Doktor Krummacher, lütfen!" diye düzeltti bu kez Friedrich.

"Seni gidi küstah, seni!"

İçten bir mutabakatla güldüler. "Gel!" dedi annesi. "Çayı da al yanına, iki de fincan!"

Friedrich ikiletmedi, annesinin peşinden yatak odasının yanındaki küçük odaya gitti. Annesi eski bir kutuyu açıp, sayfa kenarları altın yaldızlı ince bir kitapçık çıkardı. "Goethe'den okuduğum ilk şey bu. Aslında yaşım senden daha büyük değildi ve aynı senin gibi haylazın tekiydim. Hareketli zamanlardı. Geceleri caddelerimizden Fransızlar geçirdi. *Le grande empereur* Avrupa'ya egemendi. Çok eski hanedanlar çöküyor, yeni krallıklar çıkıyordu ortaya. Huzursuz, güvensiz, dengesiz zamanlardı. Hiç kimse yeni günün

ne getireceğini bilmiyordu. İşte o sıralarda bu kitap geçti elime. *"Asil olmalı insan/yardımsever ve iyi!/Çünkü yalnızca budur/onu ayıran/tamduğumuz bütün canlı varlıklardan..."* Annesi kitabı elinde tartıyordu. "O zamanlar bu, uzun fırtınalı bir kışın ardından ilkbaharın ilk sıcak güneşi gibi etki yaratmıştı bende..."

Okumaya ve anlatmaya başladı. Saatlerce birlikte oturdular. Sanki bilinmeyen, ama yine de tanıdık bir dünyaya doğru bir kapı açılmış gibi geliyordu Friedrich'e.

Bu dünyanın adı Goethe'ydi.

Erkeksi güçle dolu, ama yine de sevecen, içten duygularla dolu sağlam bir dünyaydı bu. İnsanın kendisini evinde ve güvenli hissedeceği bir dünya. Çünkü, iyi ya da kötü, algılanabilir ya da doğaüstü her şey kavranabilir, makul, dünyevi, canlı, insan ölçülerine uygundu.

Friedrich, annesinin çok değer verdiği kitabı ondan istemeye cesaret edemedi. Ama kütüphanesine bir Goethe girecekti. Bu kesin-di. Kukosch'taki şu borç hesabı o kadar yüksek olmasaydı keşke!

Snethlage'nin yanında ya da zamanını faturalar, yazışmalar ve sıkıcı envanter kayıtları yerine başka şeylerle doldurmayı yeğleyen August amcanın yazıhanesinde yardım ederek para kazandı.

Sonra kitapçıya girdiğinde, izleyen biri var mı diye korkuyla çevresine bakındı küçük adam. Ardından oğlanı kitap tepeciklerinin arasından çekerek arka odaya götürdü. Artık ona kitap satmaması gerekiyordu, yoksa bu şehirde ticaret yapma izninin iptali söz konusuydu.

Friedrich borçlarını ödedikten sonra, ihtiyarın önemseydiği şeyin para olmadığını öğrendi. Kappe, okul müdürünün talimatıyla kitapçıyı ziyaret etmiş, öğrencilere edepsiz ve sapkın kitapları satmaya devam etmesi durumunda bu tehdidi iletmmişti.

Friedrich kahkahayı patlattı. "Bu bir şaka olmalı! Tam da okul yasaklıyor ruhsal gelişimi, okul!"

Kukosch, yeni gelmiş yığının içinden bir cildi alıp Friedrich'e uzattı. "Arkasında işte bu var." Friedrich kitabı açıp, *Krummacher: Merhamet Diyarına Bakış* başlağını okudu. Haylaz haylaz Krummacher'in sesini taklit etti: "Ey, siz hiçbir şeyden haberi olmayan, Tanrı'nın yeryüzündeki ebleh kuzuları! İğrenç bir öğretinin dünyayı dolaştığını bilmiyor musunuz? Düşkün yüzyılımızın Hıristiyanlık

karşıtı sapkın öğretisine modern aydınlanma deniyor, sefil insan aklına tek gerçek kaynağı olarak tapınıyor. Hoş romanların, ateşli şiirlerin, müstehçen yazıların arasına zekice gizlenmiş olarak, açgözlü bir akbaba gibi kanat çırpıyor ortalıkta. Kendine tiyatro diyen sefahat ininden yükseliyor, ruhlarınıza müziğin baştan çıkarıcı tonlarıyla bile sızıyor, sizi Tanrı'ya yabancılaştırmak için oburca saldırıyor. Ey, dipsiz, şeytani küstahlık!"

Kukosch gülüyordu. İhtiyarın korkusu uçup gitmişti. Friedrich'in istediği kadar kitap seçmesine izin verdi, tek koşulu onları kimseye göstermemesiydi. Friedrich, Goethe'nin bir şiir kitabıyla anılarını, *Şiir ve Hakikat*'in yeni baskısını aldı.

"Kimdi o?" diye sordu, müşterisini yola kadar geçirmiş olan Kukosch, çünkü az önce köşeyi dönen bir oğlanın başını görmüştü. Friedrich ihtiyarı sakinleştirdi. "Krühbusch, okuldaki öğrencilerden biri, babası terzi."

"Günlerdir burada gizli gizli dolanıp duruyor," dedi Kukosch tedirgin. "İspiyoncu olabilir mi?"

Friedrich başını salladı. Okul arkadaşlarından hiçbiri böyle bir şey yapmazdı. Ama yolda, eve yaklaştığı sırada kuşkuya düştü. Ya Kukosch endişelerinde haklıysa?

Ertesi gün cevap okulun ilan tahtasına asılmıştı.

"Ebeveynlerin şikayetleri üzerine, ebeveynlerinin ve sınıf öğretmeninin yazılı izni olmaksızın, öğrencilerin okul dışı kitaplar ve başkaca basılı ürünler, özellikle roman, şiir kitapları ve dergi edinmeleri yasaklanmıştır. Müdür."

Friedrich, homurdanan çok sayıda öğrenciyle birlikte ilanın önünde durmuş, başını sallıyordu. Herkesin duyabileceği yüksek sesle şöyle dedi: "Evet, beyler. Bundan sonra ne okunabileceğine yüce vaiz Krummacher Hazretleri karar verecek."

"Bunu size dün o Yahudi kitapçı anlattı galiba, Engels?" diye sordu, aniden arkasında bitiveren Kappe.

Friedrich'in yerine daha büyük öğrencilerden biri, "Bu işin kimin başının altından çıktığını herkes biliyor, Bay Kappe," diye cevap verince Kappe çekip gitti. Öğrenciler de ayaklarını sürüyerek onu izlediler. Ama Friedrich artık biliyordu: Kukosch haklı çıkmıştı! Krühbusch ispiyoncuydu. Bu bir kompluydu. Akla karşı bir komplo! *Voila!* dedi kendi kendisine. Artık biliyoruz. Uyarıldık.

Karşı hamle düşünüyordu. İhtiyarların komplosuna karşı, kendilerinin gizli örgütünü koymak gerekti.

Sanayi ve esnaf şehri Barmen, iş günlerinde erkenden uyurdu. Karanlık çöker çökmez kulübelerin kandilleriyle burjuvaların evlerindeki şamdanlar söner, gece yarısından çok önce caddeler derin bir sesizliğe ve mutlak bir karanlığa gömülürdü. Friedrich bu anı bekliyordu.

El feneriyle odasının penceresine yaklaştı. Ritmik aralıklarla daireler çizmeye başladı. Bütün Kadetlerin toplanması için işaretledi bu. Az sonra Wupper nehrinin karşı kıyısında bir çatının penceresinden benzer bir sinyalle cevap aldı: Emil Wemhöfer. Ama en arkadan, Fatloh'dan da işaret gelmişti: Richard Roth. Başka sinyaller birbirini izledi. Aslında saçmalık tabii, diye düşündü Friedrich, çünkü buluşma yeri ve zamanı çoktan kararlaştırılmıştı. Ama böylesi, daha maceralı ve heyecanlı oluyordu.

Oluktan aşağıya, verandanın çatısından yola indi. On bir Kadet birbiri ardından kil ocağında toplanınca, planını anlattı Friedrich. Çok başka boyutlarda bir eylem beklemiş olan Kadetler biraz hayal kırıklığına uğramıştı. Ama ne de olsa eğlenceliydi. Karşı çıkan olmadı, sadece ilaveler ve ek öneriler getirildi. Kurtchen Grel ayrıca yemin töreni yapılmasında ısrar etti. Oğlanlar, buraya ancak şeytan tarafından taşınmış olması gereken eski değirmen taşının yanına gittiler. Herkes elini koyup planı ve arkadaşlarını ne pahasına olursa olsun ele vermeyeceği yeminini etmek zorundaydı.

Friedrich bu prosedürü oldukça saçma buluyordu. Ayrıca Grel'in yemin metniyle, kendi önerdiği eylem arasında doğru düzgün bağlantı da kuramamıştı. Ama davanın yararına törene katıldı.

Ertesi sabah on bir Kadet okul saatinden önce, hiç gizlenmeden, birer birer Kukosch'un dükkanına girdiler. Hepsi, aynı caddede oturan ispiyoncu Krühbusch tarafından görünmek için çok dikkat çekici davranıyorlardı. Sonra her biri güzelce bağlanmış bir kitap paketiyle dışarı çıktı. Yolda küçük paket, okul çantasına ya da giysilerinin altına özenle gizlendi.

Beklendiği gibi, haber okula çoktan ulaşmıştı. Kappe'nin çilli yüzü ışıldıyordu. Çok sıkı bir sorgulama başladı. On biri de Kukosch'a ziyaretleri hakkında ifade vermeyi ve satın aldıkları kitabı

gönül rızasıyla teslim etmeyi reddettiler. Bu kadar inatçılık ve küstahlık karşısında hiddetlenen Kappe, Müdür'ü çağırdı. Üst arama emri verilmişti. Başsavcının oğlu Emil Wemhöfer öne çıkıp protesto ederek, yasaya uygunluk adına tarafsız tanıklar talep etti. Müdür sinirli sinirli kabullendi. "İstediğiniz gibi olsun!" dedi.

Bir zangoç, belediyeden bir katip ve bir kâhya getirtildi. Zahmetli bir aramanın ardından, oğlanların hepsinde bulunan küçük birer paket kitaba el kondu. Artık sıra paketlerin açılmasına gelmişti. Kappe'ye tutanak tutma görevi verildi. Prosedürün büyük bir özen ve ciddiyetle gerçekleştiriliyor oluşu, sonucun komikliğini olağanüstü artırıyordu.

El konan on bir kitabın hepsi aynı başlığı taşımaktaydı: *Merhamet Diyarına Bakış*, yazarı, Barmen'deki bütün ortodoksların ruhani lideri, Gemark reform kilisesinin vaizi, Friedrich Wilhelm Krummacher'di.

Kappe afallamıştı: "Bu kötüydü, Engels, çok kötü!" dedi, Müdür'ün peşisıra dışarı çıkmadan önce. Müdür'ün koridorda, "Kappe, siz öküzün tekisiniz!" dediğini duydu bütün sınıf.

Sınıf kıkırdıyor, naralar atıyor, coşkuyla alkışlıyordu.

Belediye okulunda yaşanan bu olay Barmen'e rüzgâr hızıyla yayıldı. Şehrin yarısı gülüyordu. Prusyalı ithal müdürün böylesine gülünç duruma düşmesini hak gören Wuppertalli daha entelektüel burjuvazinin tam gönlüne göre bir muziplikti bu. Friedrich'in daha önce hiç konuşmadığı iki saygın yurttaş, belediyenin arşiv memuru Dr. Singer'le toptancı Feldmann yolda kendisini durdurup, kendisini Stadtkrug'daki daimi masalarında öğle yemeğine davet ettiler. Masada başköşeye oturuldu, sırtı tapışlandı ve lokaldeki bazı zarif hanımlar gizliden gizliye gülümsediler.

Friedrich ilk kez, bazı yurttaşların görünürdeki alçakgönüllülüğün altında, Krummacher'in mistisizmine olduğu gibi, Prusya despotizmine karşı çıkma cesaretini göstermeye fazlasıyla hazır, ihtilalci bir ruh gizlediklerini anladı. Bu insanlar, Prusya'nın ana eyaletlerine karşı, Ren Konfederasyonu günlerinden bu yana kendilerine verilmesi gereken medeni kanun ve diğer burjuva kazanımlarla özel haklarda ısrarlıydılar. Paris'teki Temmuz olaylarına ve ardından Solingen'de yapılan gizli toplantılara ilişkin anılar tazelenip onaylandı.

Friedrich başarısından ve bolca içtiği biradan sarhoş halde, eve gitmek üzere nihayet yola çıktığında, ince uzun bir adam ona eşlik etti. Eczacı Bay Bendahl'ı tanımıştı. Adam onu evine çekip, gözünde yaşlarla, ancak sıkı bir gizlilik koşuluyla, Hambach'ın o umutlu günlerine ilişkin anılarını gösterdi. Coşkuyla özgürlükten ve ulusal kardeşlikten söz ediyordu. Sonra, özenle korunan, Hambach'a ait o kutsal eşyalardan birini seçme izni verdi Friedrich'e. Bildiriler, flamlar, siyah-kırmızı-sarı renkli düdük püskülü, Fransız bayrağı renklerinde bir enfiye kutusu, üzerinde *Liberté, Égalité, Fraternité* yazan bir litografyayla Wilhelm Müller'in bilinmeyen bir parçasının notaları vardı.

Eczacı kutsal eşyaların önemini tek tek, ayrıntılarıyla açıklarken, Friedrich arzuyla kütüphaneye bakıyordu. "Bir kitap Bay Bendahl, eğer bir kitabı gözden çıkarabilirseniz..."

Biraz hayal kırıklığıyla, kitap seçmesine izin verdi Eczacı. Friedrich elini gösterişsiz küçük bir cilde uzatmıştı. *Goethe, Faust I ve II* yazıyordu arkasında. Kitabı yanına aldı.

Göğsü kabararak yürüdü yolda. Evdeyse soğuk bir duşla karşılaştı. Caspar amcayla annesi oturmuş, sabırsızlıkla bekliyorlardı kendisini. Yaptıkları muzipliğin bütün ayrıntıları biliniyordu. Amcası kuşkuya yer bırakmayacak şekilde, yeğeninin bu tür hasarlılıklarından hoşlanmadığını ima etti; bunlar son tahlilde mutlu mesut devam eden barışın bozulmasına, ticari hayatın zarar görmesine yol açıyordu. "Ama bundan da kötüsü, babana verdiğin sıkıntı. Hepinizi beslemeye çalışırken yeterince sorun yaşamıyor mu? Şimdi de oğlu yüzünden özür dilemek için Müdür'e gitmek zorunda kalıyor!"

"Özür dilemek mi?"

"Elbette! Yoksa şirket, hükümet başkanının akrabası olan Müdür'le düşmanlığı göze alabilir mi sanıyorsun? Bu kadar saf mısın, yeğenim, yoksa öyle mi gösteriyorsun? Vergi ve harçları onun memurları saptıyor, ihracat izinlerini ve ticari mektupları onlar veriyor."

"Keyfi olarak mı?"

"Ya nasıl olacaktı? Canları isterse Engels&Oğulları gibi eski bir şirketi birkaç ay içinde mahvedebilirler. Hadi, yeğenim, hiç durma dokuma salonlarına git, sırf patronun büyük oğlu beyefendi haz-

retleri eğlenmek istediği için ekmeklerini yitirirlerse ne derlermiş, sor işçilere!"

Aniden kapı açılmış, babası odaya girmişti. "Sakin ol, Caspar! Mesele halloldu. Kardinaller Kurulu kararını verdi. Öğrenciler suçlu bulunmadı. Komplo filan yok, dolayısıyla elebaşı da yok, olayın bir sonucu ve özür de yok. Çok fazla saygın kişinin oğlu olaya karışmış, bizim dışımızda okulu finanse eden üç aile daha var."

Caspar amca ayağa kalktı. "Şirket için bir şans." Sonra Friedrich'e baktı. "Ama eğer onu hoşgörürsen..."

"Onunla ne yapacağım konusu, bırak da benim sorunum olsun."

"Pekâlâ, iyi akşamlar o zaman! Tanrı biliyor ya, yerinde olmak istemezdim, sevgili kardeşim."

Caspar amca gittikten sonra mesele ciddileşti. "Gel benimle!" dedi babası.

O ana kadar karışmamış olan annesi, öfkeye kapılarak davranmaması için uyardı babasını. Friedrich endişelenmemesi için gü-lümsedi annesine. Başına ne geleceğini bilmesine rağmen, korku duymuyor olması tuhaftı. Babasının odasında garip bükümlü sü-tunlarıyla eski bir ayaklı saat vardı. Bu kez de saate doğru gidildi, kapısı açıldı, İspanyol değneğinin bulunduğu karanlığın içine doğru uzandı el. Soru yok mu? Savunma imkânı tanınmıyor mu, Mösyö? Sadece emir: "Eğil!", sonra değneğin ıslığı duyuldu... Engizisyon, İspanya kökenli ve bu...

Evdeki bir sürü şey gibi İspanyol değneği de aile yadigârlarındandı. Sararmış aletle ilgili anıları hep kötü. Çok gerilere gidiyor bu anılar; kırılmış pencere camları, yırtılmış pantolonlar, okul yolunda fazlasıyla uzatılmış gezintiler. Ama Kappe'nin mavi zarflı mektuplarına borçlu olunan kimi can acıtıcı karşılaşmalar da var bu değnekle. İlk seferinde duyulacak acı korkusuyla tir tir titrenmişti. Sonra Richard Roth'tan buna katlanma yöntemleri öğrenilmiş, her seferinde korku giderek azalmış, ama inat ve öfke çoğalmıştı. Ebeveynlere duyulan sevgi içine doğar insan! Hayata ilk adımlarını onlara büyük bir bağlılık içinde atar. Bu içten bağ, silinmez, ebediymiş gibi görünür. Ama her cezalandırma yıkıcı bir etki yapar, onu bozar. Bu sevgi öldüğünde isyan eden yüreğin korkunç ıstırabı karşısında, bedensel acı nedir ki?

"Kışkırtan sen miydin?" diye sordu babası, hâlâ nefes nefese, hâlâ elinde değnek.

Önce ceza, sonra soruşturma, tuhaf bir adalet yöntemi, Mösyö Engels! Friedrich kayıtsız bir yüz ifadesi takınıp, anlaşılır bir sesle ve soğuk bir vurguyla, "Evet, bendim!" dedi. Dövmeye devam et-sin işte, etsin.

Ancak o zaman babası yüzünü ona doğru çevirdi, çaresiz, sıkıntılı, neredeyse ürkek. Sen de mi acı duyuyorsun baba, sen de mi?

"Hiç, ama hiç aklıma gelmezdi, bunu..." kaskatı kavramıştı değneği elleriyle, "sana karşı tekrar kullanmak zorunda kalacağım. Dürüst davrandığın için Pegasus sende kalacak. Bu son, son bir kez daha."

Bitti, nihayet! Pegasus onda kalıyor ve zafer ve eczacının hediyesi! Ve sağlam duran Kadetlerin dayanışması.

Elbette olayın son bölümü yaşanacaktı daha. Akşam yemeği esnasında, daha önce hiç görmedikleri, davetsiz bir misafir geldi; güçlü, kendinden emin Krummacher'in ta kendisi. Ufaklıklar korkmuştu ondan.

Babası misafiri çalışma odasına götürdü. Vaizin borazan sesi çift kapının ardından, masadaki soluksuz sessizliğe kadar ulaşmaktaydı. "Önemsiz bir şey mi? Hayır, dostum! Kibirli senin oğlun, dikka-falı. Ah, kutsal makamınıza karşı bu tür tevazu ve saygı eksikliğinin ne kadar büyük bir hızla şeytanın tuzakına düştüğünü bilirim ben."

Sessizlik oldu, babası cevap veriyordu mutlaka, ama o kadar ezikti ki, hiçbir şey anlaşılmıyordu. Babasının ne söylediğini duy-mak için Friedrich neler vermezdi.

Sonra yine borazan ses duyuldu. "Sana öğüdüm, kardeşim, sen de şeytana ne ölçüde kanmış olduğunu kendi içinde kontrol et. Burada putperest tablolar, dünyevi edebiyat, notalar, müzik aletleri gör-üyorum... Ve oğlun için tehlikenin nereden geldiğinin kokusunu al-ıyorum, açıkça alıyorum o kokuyu."

Annesi hiç beklenmedik biçimde fırladı. Çalışma odasına git-mek üzereyken durakladı. Tam o esnada aniden babasının sesi du-yuldu, Krummacher'in borazanı kadar yüksekti, hatta daha da yüksek. "Yeter, Bay Krummacher! Yeter! Bilmelisiniz ki, kendi evimde çılgınca haksız suçlamalarınızı dinliyor olmam, sadece ma-kamınıza duyduğum saygı hatırladır!"

"Evet, bir inanç bekçisinin sana söylediklerine kibirle 'haksız suçlama' de bakalım! Oğlunun eğitimi..."

Babası sözünü kesti. "Yalnızca, yalnızca benim sorumluluğum altındadır ve Tanrı katında sorumluluk sadece bana aittir!"

O anda annesi kapıyı açtı.

Vaiz Krummacher annesinin önünde belli belirsiz eğildi. "Madam?"

Ama annesi buz gibiydi. Vaizi görmezden gelerek ötelere bakıyordu. Salona dönerek emretti: "Fritz, Vaiz Bey gidiyor!"

Friedrich yıldırım hızıyla antre kapısına gidip açtı. Yanından geçen adamın beti benzi atmış, başını omuzlarının arasına çekmişti. Anne, binlerce öpücüğü hak ediyorsun!

Vaiz antrede tekrar cesaretini topladı. "Siz zenginler, siz kibirli-ler, siz Hititliler, Kenanlılar..." Sonrası sadece bir guruldamaydı. Düşman yenik halde kaleyi terk etmişti.

Annesi babasının odasına süzüldü. O akşam artık ortalıkta görünmeyeceklerdi. Çelişkili duygular içinde merdivenlerden yukarı çıktı Friedrich. Gecenin yarısını pencerenin önünde geçirdi, yıldızlı gökyüzünü seyretti.

Milyonlarca gök cismi arasında yeryüzü miniminnacıktı... Evrenin sonsuzluğu içinde... ateizmle suçlanan Vanini'nin, üzerinde yakılacağı yığının arasından çekip aldığı küçük saman çöpünün içinde... -Vanini şöyle demişti: "Eğer Tanrı'nın varlığından kuşkulana-cak kadar mutsuz olsaydım, bu çöp beni ikna ederdi" – her şeyin içinde Tanrı var...

İnsanın da. İnsanın da!

Annesiyle babası dış düşmana karşı oğullarını savunsalar da, kendisiyle ilişkilerinde ani bir değişiklik oldu. Annesiyle içten, samimi ilişkisi bozulmuştu. Artık gözleri Friedrich'e kaygıyla bakıyordu. Şimdi yine sık sık seyahate çıkan babası, en büyük oğullarına son derece sert davranma telkininde bulunmuştu annesine. Snethlage eniştenin tavsiyesiyle, bu yıl katekümenler grubuna alınmasından imtina edilmişti.

Annesi bunu ona uzun uzun açıklarken Friedrich lakayt bir yüz ifadesi takınaya çalıştı. Ama içten içe öfkелendi. Yükümlülüklerini yerine getirmek için her şeyi yapmamış mıydı? Okulda sınıf birinci bile olmuştu. Din dersinde İncil bilgisiyle parlıyordu. İlmihal-den sıkıcı duaları bile ezbere söyleyebiliyordu. Nedendi bütün bu çaba, neden? diye soruyordu kendisine. Artık okul için sadece ge-

rektiği kadar çalışıyordu. Haftalık karneler zayıflamış, Krühbusch yine sınıf birinciliğine yükselmişti.

Bu arada eskisi gibi hâlâ parlak olduğu Latince ve Fransızca gibi derslerin yanına Yunanca dersi eklenmişti. Mesalongion ve van Haar dedenin Antik dünya hakkında anlattıklarına ilişkin anılar canlanıyordu yeniden. Friedrich bu dilde hızla ilerlemek için boş her dakikasından yararlanıyordu. Ama bu da, uzun süre atlatamadığı buruk bir hayal kırıklığına yol açtı.

O harika Attika, bilimin ve sanatın, ticaretin ve zanaatın en güzel şekilde geliştiği, kendi kendilerini yöneten özgür adamların cumhuriyeti, insanlığın ilkbaharı ve umudu, Friedrich Thukydides çevirirken Yunanca 'doylos' sözcüğüyle karşılaşp, sözlükten, özgür Atina'da kölelerin, Helenler tarafından canlı iş aletleri olarak kullanılan zavallı yaratıkların olduğunu öğrendiğinde, her şey paramparça oldu.

Sanki gökyüzü üzerine yıkılmıştı. Bir fikri ayrıntılar aracılığıyla daha gerçek hale getiren, edinilmiş bir anlayışı zenginleştiren bir deneyim artışı değildi bu, ideal bir tablonun düzeltilmesi değil, onun imhasıydı. Geriye boşluk, terk edilmişlik duygusu, düşlerin en güzelinden uyanış kaldı. Atina'da kölecilik. Aristokrat Sparta'nın helotlarından daha aykırı insan onuruna. Ah, sevgili van Haar dede, büyük bilgin, neden bunu, tam da bunu gizledin benden?

On üçüncü yaş gününde ihtiyatla dile getirdiği, Noel tatilinde Hamın'a, van Haar dedenin yanına gitmesine izin verilmesi ricası sertçe geri çevrildi.

O andan itibaren eski sıcaklığı yeniden kazanmak için her türlü çabadan vazgeçti. Elinden geldiğince evde kalmıyordu. Kadetlerle daha çok yakınlaştı. Dar kafalıların otoriter, adaletsiz dünyasına sadece kurnazlıkla, sahte tevazuyla ve yalanla karşı konabileceği konusunda hemfikirlerdi.

Acı bir deneyimdi bu. Hiç hoşuna gitmiyordu. Yüreği gerçeği, güveni ve sevgiyi özlüyordu. Ama gerçek önemsenmiyor, güven ve sevgiyse onunla birlikte yok oluyordu; yavaş yavaş, binlerce acının içinde, ama durdurulmaz biçimde.

Mavi gökyüzünün altındaki çocukluk günleri neredeydi? Geçmiş gitmişti.

Yüce fırtınaları dindiren ve bütün acıları geçiren Tanrı'nın şefkatli yüzü neredeydi? Uzaklarda, çok uzaklardaydı.

Bir gece rüya gördü. Huni şeklinde bir uçurumdan düşüyordu. Yüzü yere doğru düştü, düştü. En dipte, yaygın şiddetli bir yangın vardı. Huni oradan açılıyordu. Birdenbire kavradı: Sonsuzluk bu, ölüm bu. O an yine fabrikada kaza geçiren oğlanın korkunç çılgınlığını duydu. Ter içinde uyandığında biliyordu ki, o ses kendi sesiydi.

Evde hiç kimse onu duymamıştı. Tekrar uyuyancaya kadar aradan saatler geçti. Ertesi gün ateşlendi. Annesi alnunu okşuyordu, ana şefkatini hissetti. Konuşmak, ona kendisini anlatmak istiyordu.

Görünmez bir güç engel oldu. O zaman anladı ki içinde bir şeyler kınlanmıştı.

Ağlamadı. On dört yaşındaydı. Artık çocuk değildi.

7 WESEL KULESİ

Rhonestadt yıkıntılarla kaplıydı. Şehit düşmüş ve katledilmiş işçilerin cesetleri toplu mezarlara gömülüyordu her gün. Dışarıda milisler hüküm sürerken, halk kapalı panjurların ardında oturuyor, geceleri yine evlerin duvarları infaz komandolarının kurşunlarıyla yankılanıyordu. Şehrin bütün girişleri hâlâ sımsıkı kapalıydı dış dünyaya.

Mayıs 1834'te, 'liberal' monarşinin baskı politikasına karşı proletaryanın büyük ayaklanmasından dört hafta sonra Lyon böyleydi.

Fransız hükümeti olayları örtbas etmeye veya küçümsemeye boş yere çalıştı. Haber binlerce kanaldan Paris'e, oradan da yurtdışına sızdı. Pantkot yortusunda bütün dünya gerçeği olduğu gibi öğrenmişti.

Beş gün boyunca Fransa'nın ikinci büyük şehrinin vilayet sarayında kıızıl bayrak dalgalandı. Ayaklanmayı kanla boğmak için gönüllü asker ör-

gütünün seçkinleri kullanılmak zorunda kalındı. Yeni sınıf, sanayi proletaryası sınıfı, kısa tarihinde ilk siyasal kavgasını vermişti.

İngiltere’de de bu haftalarda sanayi işçileri siyasal olarak örgütlenmeye başladılar. Mitinglerinde giderek daha duyulur biçimde demokratik bir seçim yasası taleplerini dile getiriyorlardı.

Sermaye sahiplerinin fantastik zenginlikler biriktirmesini sağlayan, hayranlık uyandırıcı modern sanayinin öteki yüzü, emekçi kölelerin büyüyen ordusu gücünü göstermişti. Devlet görevlileri ve varlıklı vatan-daşlar arasında kafası çalışanlar, geleceğe kaygıyla bakıyorlardı: Bu insanlar sefalete ve hukuksuzluğa kaderdir diye sürekli katlanmayacaklardı. Bütün sanayi ülkelerinin kamuoyları aniden, o zamana kadar hayır derneklerinin ve Hristiyanların sadaka dağıtma sorumluluğuna bırakılmış sosyal sorunun bilincine varmıştı.

Almanya’da da artık, Fransız işçi hareketinin taleplerini, erken dönem sosyalist ve komünist peygamberler Babeuf, Saint-Simon, Fourier veya Lamennais’nin temel düşüncelerini yaygınlaştıran illegal bildiriler ortaya çıkmaya başlamıştı. Bunlar Alman zanaatkâr birlikleri ve Fransa’yla İsviçre’deki gizli mülteci örgütlerinden geliyor, gezgin zanaatkârlar tarafından gizlice sınırdan geçiriliyor, elden ele yayılıyordu.

“Hepimiz eşit doğduk, hepimiz gözümüzü dünyaya, mutlu olma hakkıyla açtık. Daha uzun süre bu haktan mahrum bırakılmamıza neden izin verelim? Az sayıda başka insan her türlü mutluluk içinde ölçüsüzce yüz-sün diye, neden milyonlarca insan hâlâ aptallık, sıkıntı ve kaygı içinde mutsuz bir hayat sürsün?”

* * *

1934 Mayıs’ı güneşli başlamıştı, ama yağmurla sonlandı. Ge-marke belediye meydanındaki eskiciler eşyalarını topladılar. Friedrich tezgâhlar arasından geçerek Neubruch Caddesi’ne doğru yürüdü. Cebinde para vardı, pırlıl pırlıl bir gümüş para ve avuç dolu-su bakır kuruşlar, kilisede Snethlage eniştenin yanında metinleri el yazısıyla kopyalayarak kazanılmış temiz para. Kukosch’un bunlar karşılığında en az iki kitap vereceğini biliyordu Friedrich, taksitler ve ödeme mühletleri tam olarak saptanmış ödeme koşuluyla tabii. Acele etmiyordu, çünkü havanın kararmasını beklemek ve dükkâna arkadan girmek zorundaydı.

Birdenbire köşedeki fırında yaygara koptu. Friedrich durmuştu. Fırıncı kadınla kalfanın, bir kızı tutup polis çağırdıklarını gör-

dü: "Hırsız var! Hırsız!" Elinde sepetiyle kız kurtulmaya çalışıyordu. Friedrich bir an için kızın yüzünü gördü. Makine dairesindeki o kaza gününün anısı ürpertmişti içini. Evet! Kaza geçiren oğlanın ablasıydı bu! Bir an bile duraksamaksızın koşarak caddeyi geçip kalfayı kenara itti, fırıncı kadının elinden sepeti kapıp kızı ardı sıra çekerek tehlikeli bölgenin dışına çıkardı. Sonra birlikte, Neub-ruch Caddesi'nden aşağı, eski şehrin karmakarışık evlerinin arasından, hiç durmaksızın, peşlerinden gelenler görünmez, duyulmaz oluncaya kadar tabana kuvvet koştular. Ancak ondan sonra soluk soluğa durdular.

Friedrich çevresine bakındı. Gemarke'nin eski sokaklarından birindeydi. Yıkık dökük yarı ahşap evler, sanki birbirlerini destelemek zorundalarmış gibi dip dibe sıkışmış duruyor, yıpranmış taş basamaklar doğrudan yaya yoluna açılıyordu.

Kız örtüsüyle yüzünü kapamış, bir somun ekmeği göğsüne yapıştırmış tutuyordu. "Neden?" diye sordu Friedrich. Kız kocaman gözleriyle ona bakmaktaydı. Yüzünde çaresiz bir korku görülüyordu. Friedrich ürktü. "Yeterli yiyeceğiniz yok mu?"

"Rahat bırak beni!" diye haykırdı kız. "Rahat bırakın beni!"

"Bir şey mi var, Agnes?" diye sordu, karşıdaki evden sert bir erkek sesi. "Hayır, bir şey yok!" diye seslendi kız ve Friedrich olup biteni kavrayamadan dar sokaktan aşağıya doğru kaçtı.

Friedrich şaşkın şaşkın elindeki boş sepete bakıyordu. "Özür dilerim. Bu kızı tanıyorsunuz galiba. Nerede oturduğunu bana söyleyebilir misiniz?"

Adam karanlık bakışlarını onun üzerine dikmişti. Tek bir sözcük bile söylemeden pencereyi kapattı. Her yerde aynı buz gibi suskunlukla karşılaşıyordu. Tedirgin tedirgin sokaktan çıkış yolunu bulmaya çalıştı. Bu insanların onu izleyen düşmanlığını bedeninde hissediyordu sanki.

Ancak kendi topraklarına ayak bastığında derin bir nefes aldı. Çiftlik avlusundan geçerek sepeti eski hangara saklamak üzereyken, başında okul kepi olduğunu fark etti. Koparırcasına alıp buruşturdu, yere attı, öfkeyle çiğnedi ayaklarının altında. Sevinçle kişneyerek onu selamlayan Pegasus'un yanına gitti üzgün üzgün, karayağız atı sevgiyle okşadı.

"Adieu," dedi, "adieu, sevgili atım!" Çünkü biliyordu ki, bugün yaşanan olayın bir son perdesi olacaktı... Yarın okulda.

İlk teneffüsün hemen ardından fırıncı kadınla birlikte polis memuru geldi sınıfa. "Ayağa kalkın," buyurdu Kappe. "Keplerinizi takın!" Sonra polis ve kadınla birlikte sıraların arasında dolaşmaya başladı. "Bu!" diye haykırdı fırıncı kadın, birden Friedrich'i göstererek. "Buydu!"

Polis memuru öfkeyle karşı çıktı: "Çıldırдың mı siz? Bu çocuk, hırsıza yardım mı etti?"

"Eminim, onu tanıdım! Boyu, sarı saçları. Bana saldırdı, Müfettiş Bey!"

"Sus!" diye böğürdü polis, kadını sınıftan iterek çıkardı. "Siz kimi suçladığınızın farkında mısınız?" Sonra Kappe'yle fısıldaştı. Kappe başını sallayarak Friedrich'e döndü: "Benimle gelin, Engels, Müdür'e gidiyoruz!"

Friedrich sinmiş, gözlerini yere indirmiş olan fırıncı kadının yanından geçip Müdür'ün odasına gitti. "Hay Allah, Engels! Yine ne halt karıştırdı bu?" diye bağırıp çağırıyordu ihtiyar. "Kadının onu neyle suçladığını biliyor mu?"

Friedrich başını sallayarak olayın nasıl geliştiğini anlatmaya koyulunca, Müdür sözünü kesti. "Nasıl olduğunu bilmek istemiyorum, hiç istemiyorum! Kadın yanılıyor. Karıştırıyor. Serserinin biri bizim renklerimize sahip bir okul beresi kullanıyor. Polis onu, bu tür ayaktakımının olduğu yerlerde arasın. Bizim okulumuzda değil! Anlaşıldı mı, Engels?"

"Hayır."

Müdür ona bakıyordu. "Bunu nasıl anlamam gerekiyor?"

Yalan, riya. Hep aynı şey. Ta içinden isyan ediyordu buna. "Ben yaptım ve arkasında duruyorum."

"Çıldırдың mı sen? Okulumuzu bir skandala mı karıştırmak istiyorsun?" Friedrich susuyordu. Gerekçelerini Müdür'e anlatmanın ne anlamı vardı ki? O vicdanının sesini dinleyerek yapmıştı yaptığını. Yine ve yine yapardı. Yalanlarınızın canı cehenneme!

"Cevap ver!" diye çıkıştı Müdür.

"Ben gerçeklerden korkmuyorum."

Müdür başını salladı. "Hay Allah, delikanlı!" dedi başını sallayarak. "Hay Allah!" Kappe ekledi: "Daha sonra pişman olacaksınız, Engels!"

Polis memuru tutanak tutmakta ısrarlıydı. "Kızı tanıyor muydunuz?"

"Hayır."

"Tam olarak tarif edin!"

Friedrich omuz silkti. "Bütün kızlar gibi bir kız işte."

"Boy, saç rengi, yaşı?"

"Bilmiyorum."

"Onunla birlikte nereye kaçtınız?"

"Bir sonraki dönemece kadar."

"O nereye gitti?"

"Ormana. Ya da başka bir yere. Bilmiyorum? Bakın, ekmeğin parasını öder, fırıncı kadından özür dilerim."

Polis sırttı. "Böylece bir şey halledilmiş olmaz. Şiddet kullanarak hırsızlık. Ciddi soygundur bu. Cezasının ne olduğunu biliyor musunuz?"

Evde dünya kararmıştı. Friedrich adını içeri atar atmaz fark etti. Ulrike'nin yüzünde ağlamaklı bir ifade vardı. Annesi omuzlarından tutup yüzüne baktı. "Neden bana söylemedin ki, Fritz! Dün, yedi düvel duymadan önce?"

Ne cevap verilebilir ki, ne? "Bilmiyorum. Bilmiyorum, anne." Merdivenlerden çıkarken bir kez daha döndü. "Barthold'ların kıızıydı, anne." Annesi gözlerini açmış bakıyordu. Fritz haykırdı: "Onlar aç! Açlık çekiyorlar!" Sonra yürümeye devam etti. Yukarıda Marie bekliyordu, gözyaşları içinde babasının nasıl bir öfkeyle yuvarkanı geldiğini anlatmaya başlamıştı ki... o an neler olup bittiğini kendisi de gördü

Odası karman çormandı, bütün kitaplar gitmişti. Rostand Baba'nın hatırası da...

"Kitaplarım," diye kekeledi Friedrich.

Hermann kapıyı açtı, çok üzgündü. "Bir tanesini kurtarabildim," diyerek *Faust*'u verdi. Friedrich kitabı kapıp bağrına bastı. Olay küllenir küllenmez onları bana geri verecektir! diye kendisini inandırmaya çalışıyordu.

İki saat boyunca hiçbir şey olmadı. Sonra babasının, iki tekerlekli at arabasının geldiğini, ardından da antreden annesinin, ender olarak rasladığı bağırان tiz sesini duydu. Dışarıya, merdiven başına gidip dinledi. "Evet, araştırdım. Gerçekten açlık çekiyorlar! Kadın hasta, yatalak. Kızın işi yok." Babası cevapladı: "Ama bizden yardım alıyorlar!" – "Yardım, evet!" diye bağırđı annesi. "Yardım edeceğine söz vermiştin. Tek kuruş almıyorlar!" – "Caspar üstlenmişti."

- "Caspar! Kontrol etmedin mi peki?" - "Nasıl edeyim? Resmen ödeme yapamayız, devlet düşmanının ailesine." - "O zaman ben üstleneceğim. Ben!" Friedrich kapının çarpıldığını duydu, sonra bir şey duyamadı. Annesiyle babası kavga ediyorlardı, suç bende!

Akşama doğru odasına Rudolf geldi. "Babam çağırıyor seni!" dedi süklüm püklüm. Friedrich kalktı. Merdivenlerde Marie acı acı ağlamaya başlamıştı. Friedrich yanına gidip kucakladı kardeşini, gözyaşlarını sildi. "Hadi ama, niye böyle ağlıyorsun?" Güldü. "Genç bir hanıma yakışıyor mu bu?"

"Ama babam..."

"Babam! Babasından korkması gereken birine benziyor muyum ben?"

"O seni..."

"Küçük şapşal, seni küçük şapşal, bi'sey olmaz! Sulu gözün tekisin sen! Tam bir sulu göz! Bak, ben gülüyorum."

Babasının odasındaysa artık gülmüyordu. Çalışma masasının ardında oturmaktaydı baba, yüzünde hiç ifade yoktu. Kendisine değil, dümdüz boşluğa bakıyordu. Friedrich sırtının ürperdiğini hissetti. Aralarında bir duvar vardı. Kendisini yabancı biri gibi hissetti. Duvarın ardından babasının konuştuğunu duydu. Önce dayak yok, bu kez?

"Sopa mı? Hayır, delikanlı. 'Ben sevdiklerimi azarlayıp terbiye ederim.' Efendimiz böyle demiyor mu? Sopa - bunun için harcayacağım güce yazık. Fırında olanlardan dolayı suçlamıyorum seni. Baban o meseleyi bir dukayla halletti. Ama Müdür'ün karşısındaki tutumun! Kibir ve kendini beğenmişlik! Niyetleri iyi olan insanları burunlamak! Bu artık benim sevdiğim oğlum değil." Ardından babasının giderek öfkeye kapıldığı uzun, can sıkıcı bir konuşma geldi. İçinde 'karaktersizlik', 'kör inat', 'kendine zarar veren aptallık', 'anlamsız başkaldırı' gibi sözcükler geçiyordu.

"Evet, baba," diyen kendi sesini duydu Friedrich, babası konuşmasını bitirmişti.

Sonra, yine duvarın ardından karar geldi kulağına. Pegasus, eğer, koşum takımı elinden alınmıştı. Pantkot yortusunda oda hapsi ve ceza ödevi olarak Aziz Yuhanna Vahyi'nin yirmi bir bölümü on kez temize çekilecekti.

Neden niçin sormuyorlar. Suçlanana söz hakkı vermiyorlar. İtham ediyor ve mahkûm ediyorlar. Yetişkin olan onlar. Güç onlarda.

Ve güç neredeyse, hukuk da oradadır. Buna karşı isyan etmenin ne yararı var ki? Senin istediğin olsun...

Friedrich başını salladı: "Başüstüne!" dedi. Aslında artık her şey bitmişti, gidebilirdi. Ama kitapları masanın üstünde yatıyordu, her şeyden çok sevdiği kitapları.

"Peki ya kitaplarım?" diye sordu, meydan okuyarak.

Babası bu kilit sözcüğü bekliyormuş gibi görünüyordu. "O iş bitti. Bundan sonra artık benim iznim olmadan hiçbir kitabı okumayacaksın. Bu romanlar, içinde genç zihinleri zehirleyen çapulcu şövalyelerin ve asilerin, korsanların, korserlerin, haydutların, kâfir ayaktakımının kol gezdiği bu şeylerle yüz yüze gelmeyeceksin artık. Asla!" Babasının bakışları şömineye doğru kaymıştı.

Friedrich ateşin yandığını gördü. Babasının birbiri ardından kitapları parçalayıp alevlerin arasına atışını izledi dehşetle. Yarı Tanrı Aşil, dikkafalı Götz, cesur Don Kişot, şakacı Till Eulenspiegel, sevgili Siegfried – işte orada kül oluyorlardı.

Friedrich bütün kontrolünü yitirmişti. "Ne yapıyorsun?" diye haykırdı. "Ne yapıyorsun?" Babasının kollarına atıldı. "Neden yakıyorsun onları? Sana ne yaptılar?"

Babası onu geri itip, imha eylemini sürdürdü. Sıra Rostand Baba'nın kitabına gelmişti.

"O olmaz, baba! O olmaz!" Friedrich kitabı babasının elinden kapıp odadan dışarı fırladı. Yukarıya, çatı katına sakladı.

Tekrar odasına döndüğünde babası gelmişti. Kitabı istiyordu. Friedrich başını salladı. "Döve döve öldürsen de beni, o kitap olmaz!"

Babasının şakağındaki damar şişmişti. O esnada babasıyla aralarına annesi girdi birden. "Yeter!" Babası annesine tereddütle dik dik bakıyordu. "Ne kitabı bu?" diye sordu anne oğlana.

"Rostand Baba'dan bir hatıra, anne."

Annesi kararı verdi: "Sende kalabilir."

Babası annesine kızgın kızgın bakıyordu. Aniden kapıya yöneldi, annesi odadan çıkıncaya kadar bekledi, sonra kapıyı dışarıdan kapattı. Merdivenlerden öfkeli sesi duyuluyordu. "Bu evde kararları ben veririm, ben! Bunu ilk ve son kez söylüyorum!"

Tek başına. Önünde kitapların kitabı, İncil, mürekkep ve kâğıt. Elinde tüy kalem. Saatler boyunca, günler boyunca böyle oturup yazdı Friedrich.

Yemeği odasına getiriliyordu. Dünya dört duvar arasına sıkışmıştı. Ama bir zamanlar içinde o kadar çok soylu kahraman barındıran oda, pırlıtsıru yitirmişti artık. Kitaplar olmaksızın sıkıcı ve boş bir yerdi. Bir daha asla yiğit Cid'le birlikte savaşa gidemeyecek, Viking gemisiyle Kuzey Deniz'de dolaşamayacak, alicenap Şövalye Bouillon'la kutsal şehri kurtaramayacak, Siegfried'le ejderha geçitinde at koşturamayacaktı, asla... Neden? Babasıyla tartışıyordu. Neden elimden en iyi, en güzel olanı, umutların ve düşlerimin yoldaşlarını aldın? Kalemi bırakıp son yazdığı satırlara dikti gözlerini. "Ben sevdiklerimi azarlayıp terbiye ederim. Onun için gayrete gel ve tövbe et!" Alay ediyordu, düpedüz, şeytani bir alaydı bu! Friedrich ayağa fırladı, ceza ödevini parçaladı, geri kalan kâğıtları buruşturup ayaklarının altında çiğnedi. Kafasında tek bir düşünce vardı: Bu odadan, bu evden, bu yalan ve riyavadisinden çıkmalı. Gitmeliydi! Siegfried de bir zamanlar babasına rağmen dünyaya açılmamış mıydı? Hava kararmıştı. Birden kilitli kapının ardında Marie'nin fısıldayan sesini duydu. "Fritz-cik, Fritz-cik? İstedğin bir şey var mı?"

Kapıya yaklaştı. "Ben gideceğim, Marie," dedi alçak sesle.

Bir süre sessizlik oldu. "Gidecek misin?"

"Artık burada yaşayamam. Bana yardım etmelisin, Marie, duyuyor musun?"

Uzun bir veda mektubu yazdı. "Sevgili anneciğim, beni affet, senin başına hep dert açtım. Bundan sonra evinize tekrar huzur gelecek. Benim için kaygılanma." Ulrike'ye, Richard'a, küçük Marie'ye ve Hermann'a, daha küçük kardeşlerine ve Pegasus'a selamlarını iletliyordu. "Sizleri üzdüğüm için beni affedin. Bunu atlatacaksınız. Yüce Tanrı beni koruyacağı gibi, sizleri de korusun." Sonra iyi dileklerine neşeli August amcaı, ardından sonuçta daima iyiniyetli, uyum için çabalayan yumuşak huylu Moritz enişteyi de dahil etti. Uzun süre kararsız kaldıktan sonraysa babasını bağışladı. Çünkü sabah açık pencere ve boş yatakla karşılaştığında, sonra kadınların acıklı yüz ifadeleri arasında suçlanan kişi olarak dolaşırken, sertliğinden ne kadar taviz vermek zorunda kalacağını düşünüyordu.

Evin içi sessizleşip ışıklar söndükten sonra Friedrich pencereden dışarı çıktı. Aşağıda onu Marie bekliyordu; büyükbüyükbabanın açınca örtü olarak kullanılabilen eski torba çantasını kilerden

aldığı ekmek, salam ve sosisle tıka basa doldurmuş, yanına da kendi kumbarasını, bir gömlek ve mutfaktan uzun bir bıçak koymuştu. "Gitme!" diye ağbisine yalvardı.

"Yine geleceğim," diye söz verdi Friedrich. "Günün birinde..." Marie ağlıyordu.

"Sana mektup yazacağım! Uzun, çok uzun bir mektup, Marie!"

"Nereye gideceksin ki?"

Friedrich ona baktı. Bu soruyu şimdiye kadar kendi kendisine de sormamıştı. Nereye? "Bunu kimseye söyleyemem," dedi.

"Bana da mı?"

"Hiç kimseye! Anlamalısın."

"Anlıyorum. Eğer Hamm'a, büyükbabaya gitmek isteyecek olursan..."

"Çok, çok daha uzağa!"

"Yani mesela dedim! Büyükbaba zaten Hamm'da değil. Önceki hafta Xanten'a teyzemin yanına gitmiş, anneme yazdığı mektupta öyle diyor."

"Şimdi gitmem gerek."

"Fritz, Fritz!"

"Hoşçakal, küçük Marie! Hoşçakal! Şimdi uslu uslu yatağına dön! Ve beni ele verme!" Kız kardeşini öpüp okşayıp karanlığın içinde kayboldu, Marie'nin ağlayıp sızlanmasını daha fazla duymamak için hızlı hareket ediyordu. Xanten'a ulaşmak için Brill deresi boyunca Velbert'e, oradan da yolu izleyerek Mühlheim'a gitmesi gerektiğini biliyordu. Bir şeyi daha biliyordu: Eğer Ren nehri ne kadar sağ salım ulaşmak istiyorsa, ana yollardan uzak durmak, kontrol edilen köprülerden ve jandarma noktalarından kaçınmak zorundaydı. Özellikle de, her iki polisten birinin kendisini tanıdığı Wuppertal'den acele uzaklaşmak gerekiyordu. Dolayısıyla, Rott üzerinden kuzeye yöneldi. Yukarıda bir kez daha geri dönüp, kapkaranlık ve derin bir sessizlik içinde ayaklarının altında serilmiş duran vadiye baktı.

"Valete, mei amici!" diye seslendi. "Hoşçakalın, dostlarım, hoşçakalın!"

Birdenbire bayağı kederlenmişti, çünkü kimseyi üzmemek istemiyordu. Seni de, baba! Seni de... Ama şu kitap meselesi, şu kitap meselesi. Bunu neden yaptın?

Olayı hatırlayınca, ağlamaklı düşüncelerinden kurtuldu. Vadiye sırtını dönüp hızlı inatçı adımlarla Höhenweg boyunca uzak, yabancı, baştan çıkarıcı dünyaya doğru yürüdü.

Gün ağarırken Velbert kasabasını epey geride bırakmıştı. Yol, dar tarlaların arasından geçiyordu. Yeşil bir tepenin en uç noktasına çıktı. Buradan, geniş nehir yatağı, kara cüruf yığınları ve kömür madenleriyle Ruhr vadisini görebiliyordu.

Aniden kurşun gibi bir yorgunluk çökmüştü üzerine. Olduğu yere oturup bacaklarını uzattı. Torba çantasını çıkaramadan uyuyakaldı.

Uykusunda, onu yutmaya çalışan iki korkunç canavarla mücadele ediyordu. Nihayet gözlerini açtığında, üzerine eğilmiş, soluk soluğa iki atın kahverengi gözleriyle karşılaştı. Yağmur yağmaya başlamıştı. Fırlayıp kalktı, atların tenteli bir arabaya koşulmuş olduklarını gördü, Rheinland şivesiyle selamlayan iri yarı bir değirmenci duruyordu arabanın yanında. "Günaydın, genç asilzadem! Buraya nasıl geldiler acaba? Yoksa gökten mi düştüler kendileri?"

Friedrich nerede olduğunu kavıyordu yavaş yavaş. Bu arada aptalca bir yüz ifadesi yapmış olmalıydı ki, değirmenci kahkahayla güldü. Arabanın içinden de üç kişi kikirdeyerek katıldılar ona, üç arsız kızın sesleri geliyordu, sahipleri de tentenin altından dikizliyorlardı zaten.

"Uyuklamış olmalıyım!" diye kekeledi Friedrich, uyku sersemi.

"Uyuklamış mı? Kütük gibi uyuyorlardı kendileri. Yolun ortasında. Nereye gideceklerini biliyorlar mı acaba?"

"Mühlheim'a," diye kekeledi Friedrich. "Hasta bir teyzenin ziyaretine."

"O zaman arabaya çık!" diye buyurdu değirmenci: "Kızlar, yer açın! İrmik çuvallarının üstüne yatırın onu. Mühlheim'ın pazar yerine gidinceye kadar orada uyuyabilir."

Friedrich ikiletmedi. Arabanın arka tarafına gitti, yardım etmek için altı tane kol uzanmıştı. Arabaya biner binmez kırbacın şakladığını duydu ve tangur tungur öylesine bir hızla ilerlemeye başladılar ki, paçozlar aralarında ona sağlam bir yer gösterinceye kadar, bir kızın kucağından diğerine savruldu durdu. Rahatlayınca yol arkadaşlarıyla tanışma fırsatı buldu. Beresini çıkarıp beceriksizce eğilmeye çalıştı. "Benim adım Friedrich Engels."

Kızların en büyüğü bağırdı: "Bir melek! Sahiden: gerçek bir melek. O bize gökten indi!" Anında bir kahkaha tufanı koptu, Friedrich elleriyle kulaklarını tıkamıştı. "Meleği yatıralım, uyusun!" diye bağırdı ikinci kız ve gürültülü bir alkış aldı. Kızlar hemen üzerine çullanmış, onu çuvalların üstüne çekmeye çalışıyorlardı.

"Hay lanet!" diye haykırdı Friedrich, ellerinden kurtulmaya çalışarak. "Rahat bırakın artık beni!"

"Oo, melek kızdı! Dokunmayın ona, yoksa bizi Aziz Petrus'a gammazlayabilir!" Üçü de başlarını aniden pişmanlıkla eğip, ellerini birbirine kavuşturarak öyle ağırbaşlı oturmaya başladılar ki, taş olsa merhamet ederdi.

"Şapşal ördekler" diye homurdandı Friedrich, uzlaşmacı bir tavırla. Sonra dördü birden güldü, sohbet edip şarkılar söylediler, zaman uçarcasına geçti. Mühlheim'da değirmencinin neşeli kızlarıyla sevimli babalarına veda etmek zorundaydı. Hasta teyze için yumurta, çiçek, ince ezilmiş tahıl, sebzelerle dolu bir sepet ve Velbert'teki değirmene içten bir daveti de yanına alıp, bir süre dolaşarak şehri boydan boya geçti Friedrich. Sonunda sepeti, dış mahallerden birinde, hırpani giyinmiş iki dilenci çocuğa, annelerine selam söyleyerek armağan etti. Şimdi şehrin kuzey kapısından çıkıyordu. O anda yağmur bulutlarının arasından güneş göründü. Friedrich dış dünyanın, her zaman hayal ettiği kadar güzel olduğunu düşünmekteydi.

Kapının yakınında eski bir konaklama yeri vardı. Daha önünde duran uzun yol için burada güç toplayacaktı. Mekân ağırlıkla, kışın kaldıkları yeri terk edip, uzaklarda iş aramak için ilkbahardan yararlanan zanaatkârlarla doluydu.

Friedrich, siyah kadife yelekleri, parlatılmış pirinç düğmeleriyle oldukça güven verici görünen üç genç marangoz kalfasının masasına gitti. Terbiyeli terbiyeli eğildi. "Beylerin yanına oturmaya izin var mı?"

Marangozlar oğlanı süzerek yer açtılar, ondan sonra da hiç ilgilenmediler. Friedrich öğle yemeği sipariş etti, bir yandan da masa arkadaşlarının sohbetine kulak kabartıyordu. Az sonra öğrendi ki, büyük sergi salonunun inşaatında bulundukları Leipzig'ten geliyorlardı, ama şimdi, Almanya'da ücretlerin düşüklüğü nedeniyle şanslarını zengin Hollanda'da denemek istiyorlardı. Bu üç erkeği

kıskandı. Geuzen'ın* ve büyük ticarethanelerin o ülkesi hakkında çok şey duymuştu. Dedesi oradandı. Xanten sınırda bulunuyordu. Oraya kadar bu kalfalara katılsa nasıl olurdu acaba?

Çabucak tabağını bitirdi. Diğer müşterilerin yaptığı gibi, "Hey Bayan," diye yüksek sesle çağırdı hancı kadını. Sonra delikanlılara dönüp, "Beyler, kendilerine bir kupa bira ikram etme zevkini bana tattırırlar mı?" diye sordu. Üç kalfa birbirlerine baktılar. "Elbette! O kadar paran varsa içeriz," diye cevapladı içlerinden biri. "Ama, lanet olsun, bize durmadan öyle tumturaklı hitap edip durma, delikanlı! Biz ne beyiz ne de serseri. Biz saygıdeğer marangoz loncasına bağlı marangoz kalfalarıyız."

Sonra soylu hayırseverin şerefine kadeh kaldırdılar ve Friedrich sonunda isteğini dile getirdi. "Az önce beylerin, yani saygıdeğer marangozların Hollanda'ya gittiklerine kulak misafiri oldum. Size katılmama izin verir misiniz? Ben Xanten'a gidiyorum."

"Orada ne yapacaksın?"

"Akrabam var orada."

"Tek başına yolculuk yapıyorsun, öyle mi?"

"Elbette, tek başıma. Neden olmasın?"

"Kaç yaşındasın ki sen?"

"On beş" diye yalan söyledi Friedrich.

"Belgelerin var mı?"

"Belge?"

"Eh yani, pasaportun olmadan Ren nehrinin sol tarafına geçebileceğini mi sanıyorsun? Bütün feribotlar ve köprüler polis memurları tarafından kontrol ediliyor."

"Peki, nereden geliyorsun?" diye sordu yanında oturan.

"Barmen'den."

Delikanlılar yine güldü. "Barmen'den. Kutsal yobaz vadisinden!" Friedrich fırladı. "Memleketime hakaret edecek olursanız..."

"Yok canım, yok canım, genç dostum," diye sakinleştirdi yanında oturan. "Şimdiye kadar karayollarında jandarma tarafından yakalanmamış olmana sevinmelisin. Evden kaçtın, öyle değil mi?" İyi niyetle göz kırpyordu.

"İlla bilmek istiyorsanız, evet!" diye cevapladı Friedrich saldırgan bir tavırla. "Ama geçerli sebebim yok değil, anlaşıldı mı?"

*) Dilenciler; Seksen Yıl Savaşları'nda (16. yüzyıl) İspanyol egemenliğine başkaldıran Protestan asiler. (ç.n.)

Güçlü kuvvetli adam korkmuş da kendisini savunuyormuş gibi bir hareket yaptı. Şimdiye kadar geri durmuş olan kalfaların en yaşlısı Friedrich'e yaklaştı. "Sen cesur bir delikanlısın, evlat. Ama sana bir öğütte bulunmama izin verirsen: Geri dön! Buraya geldiğin yoldan geri yürü! Yoksul bir yerden kaçmadığın görülüyor. İyi bir yuvan olduğu için yüce Tanrı'ya teşekkür et. Kahretsin, sokaklarda yatmak, akşama başının üstünde bir çatı olup olmayacağını, gittiğin yerde iş bulup bulamayacağını ya da yaban ellerde dilenmek zorunda kalıp kalmayacağını bilememek eğlenceli bir şey değil. Kahretsin, eğlenceli bir şey değil bu, çetin bir iştir! Senin ihtiyarların yanında katlanmak zorunda olduğun her neyse, yabancı insanlar tarafından itilip kakılmaktan daha iyidir."

Marangozlar kalkıp vedalaştılar. "Darılma ama, saatinin altın zincirini sakla! İyi bir av kokusu aldıklarında hiçbir şeyden çekinmeyen meraklılar çıkar çabucak ortaya."

"Teşekkürler! Kendi başımın çaresine bakabilirim!" diye cevapladı Friedrich, aksi aksi bira kupasını eline alarak. Ama üçü lokali terk ettikten sonra yine de dikkatle çevresine bakındı ve birden, köşe bucak her yerde kendisini gözlüyormuş gibi görünen kuşkulu tipler fark etti. Dikkat çekmeden zinciri alıp, saati yeğinin iç cebine tıktı. Sonra torba çantasından uzun mutfak bıçağını çıkarıp, her an ulaşabileceği şekilde paltosunun altına, pantolon kemerinin içine soktu. Ödeme yapıp hızla lokalden ayrıldı. Karayolu üzerinde Wesel'e doğru yürüyordu. Kalfanın öğüdünü tutmayı bir an için bile düşünmedi.

"İsa Mesih'e övgüler olsun!" dedi arkasından, yumuşak bir erkek sesi. Friedrich dönünce, tuhaf bir adamın sakallı yüzüyle karşılaştı. Neumühl'den yeni ayrılmış ve Emscher üzerindeki köprüde bir jandarma noktasının olduğunu görmüştü. Bu durumda nehri nasıl geçebileceğini düşünürken, peşinden birinin geldiğini fark edememişti.

"Sonsuza kadar, amen," diyerek sakallıyı süzdü. İlk bakışta Kalvinist vaiz Krummacher'i andırıyordu. Krummacher gibi bu adam da uzun siyah palto giymiş, geniş kenarlı bir şapka takmıştı. Ama bunun boynunda ilaveten, bir zincirin ucunda ahşap haç asılıydı. Elinde boğumlu bir baston taşıyor, peşi sıra da, dizginlerinden tuttuğu yığınla eşya yüklenmiş bir eşeği çekiyordu. Friedrich, sayısız

mezheplerden birinin gezici vaizlerinden biriyle karşı karşıya olduğunu gördü.

“Bir şey söyleme!” diye buyurdu adam. “Wesel’e ulaşmak için bu köprüden geçmek istediğini biliyorum. Ama Kral’ın paralı askerleri yüzünden ayakların geri geri gidiyor. Gel bana katıl, evladım, karşı kıyıya rahatça geçer, Tanrı’nın izniyle Wesel’e ulaşırısın; ben de oraya gidiyorum. Peder Aurelius, ebedi yolu üzerinde Tanrı’nın ışığı altında karşılaştığı muhtaç herkese yardım eder. Gel. Evladım, gel!”

“Ne yazık ki ben pasaportumu kaybettim, Peder.”

“Önemli değil, oğlum, sen Tanrı’nın çocuğusun. Tanrı pasaport sormaz. Ve insanların önünde ben senin babanım. Gel hadi!”

Friedrich vaizin peşinden gitti. Gerçekten de onunla birlikte köprüyü rahatça geçmişti. Şimdi uzaktan yer yer parıldayan Ren nehrini görebildikleri uzun, yüksekçe bir yolda yürüyorlardı ve Peder durmaksızın vaaz veriyordu. Bitmek tükenmek bilmeyen konuşma akışı bir sürü karanlık metaforlarla ve gizemli düşüncelerle doluydu, bunların arkasında Friedrich ne kadar uğraşırsa uğraşsın bir anlam bulamıyordu. Bir süre sonra artık dinlememeye başladı; kendi düşünceleriyle ilgileniyor ve büyümlü güzel manzaranın tadını çıkanyordu. Zaman zaman kağnılar ve saman yüklü arabalarla köylüler, bazen sürüleriyle birlikte çobanlar ya da inek otlatan çıplak ayaklı çocuklarla karşılaşıyorlardı. Köylüler muhterem refakatçısını saygıyla selamlıyorlardı, Peder Aurelius da onları kutsuyordu. Böylece Lippe kıyısındaki Ruxe’ye kadar geldiler, burada bir kayıkçı onları kuzey yakasına geçirdi. Derin, karanlık bir orman başlıyordu burada.

Öğleden sonrasını epey geçmişti. Din adamı sesini alçaltmış, bu ormanı yıllardır güvensiz hale getiren kötü haydutları anlatıyordu. Kendisi dışında hiç kimse akşam saatlerinde tek başına buraya gelmeye cesaret edemezdi. Kendisiniyse Tanrı koruyordu. “Tanrı’ya güvenen, evladım, sağlam temele dayanır.” Peder birdenbire durmuştu. “Oğlum, gece bastırmadan buradan çıkmayı başaramayacağız. Orman çok büyük. Bir sonraki yerleşim yerine kadar en az üç saat sürer. Ama Peder Aurelius’un bacaklarında derman kalmadı. Gel, burada mola verelim!”

Friedrich için uygundu. O da yorulmuştu. Seçilen yer iyiydi. Koruyucu bir kaya duvarının yanında, ağaçsız bir alanın sonun-

da bulunuyorlardı. Yosun tutmuş bir taşın altından fıskıran küçük bir dere akıyordu ayaklarının yanından. "Biraz kuru odun topla!" diye ricada bulundu Peder. "Kendimize çorba pişireceğiz." Torbasından bir tencereyle fasulye ve et çıkardı.

Ateş yanıp çorba piştiğinde, Peder tencereyle kaşığı oğlana uzattı. "Önce sen iç! Karnu doyor, oğlum. Ben kalanla yetinmek istiyorum."

"Benim yemeğim var, Peder," diyerek reddetti Friedrich, oysa içinde hatırı sayılır miktarda sığır etinin kaynadığı çorbanın enfes kokusu geliyordu burnuna.

"Eğer Peder Aurelius'la birlikte yolculuk yapıyorsan, onun yemeğinden yiyip kendininkini daha kötü günler için saklayacaksın. Efendimiz der ki: 'En basit kardeşlerimden biri için yaptığınızı, benim için yapmış oldunuz.' Dolayısıyla çorbamdan içersen bana iyilik etmiş olursun. Yoksa yüce Tanrıma yiyecek verme sevincimi bozmak mı istiyorsun?"

"Elbette hayır!" diyerek kaşığı aldı ve çorbanın tadını çıkardı .

"Evet, şimdi artık uyumayı düşünebiliriz!" dedi yemekten sonra din adamı. "Sırayla uyuyacağız. Birimiz ateşi besleyecek ve nöbet tutacak. Çünkü Tanrı korusun, üşütme ya da haydutların saldırısına uğrama riskine girmek istemeyiz. İlk nöbeti üstlenecek kadar güçlü hissediyor musun kendini, evladım?"

"Tabii!"

"Saatin var mı?"

Friedrich saatini çıkardı.

"O zaman gece yarısına kadar sen nöbet tut. Şu arkadaki dört yol ağzını gözden kaçırma. Her gürültüye dikkat et. Bir şeyden kuşkulandığında, beni uyandır! En önemlisi de, sakın uyuma! Aynı yazılı olduğu gibi: 'Bunun için uyanık kalın; çünkü Rabbiniz'in geleceği günü bilemezsiniz.'"

Peder şimdi eşyalarının arasından çıkardığı büyük bir tabancayı kurşun ve barutla doldurup kendisine verince Friedrich çok şaşırdı. "Al! Ama haydutlar sana otuz adım yaklaştığında ateş et. Çünkü yolunu şaşırmış bir yayayı da yaralayabilirsin kolayca." İyi yürekli adam başka bir şey söylemeden örtüsüne sarınıp uyudu. Friedrich ise nöbet tutuyordu.

Sonra hızla karanlık çöktü, karanlıkla birlikte de geceleri bir ormanı kaplayan binlerce gürültü gelmeye başladı Friedrich'in kulağı-

na. Daha önce ormanda hiç gecelememiştii! Ağaç dallarının her çıtırtısında, her baykuş sesinde irkiliyor, ağaçsız alana bakıyor, az sonra kuşkulu figürler göreceğini sanıyordu. Tabanca ateşe hazır vaziyette elindeydi. Gelsinlerdi bakalım, o haydutlar! Onları gerektiği gibi karışılacaktı! Ama ne yazık ki ağaçsız alanı sıçrayarak geçen, yolunu şaşırmış bir karaca dışında hareket eden bir şey yoktu. Kısa süre içinde gürültülere öyle alıştı ki, artık heyecanlanmıyordu. Şimdi de uykuya dalmamak için yorgunluğa karşı ıstıraplı bir mücadele başlamıştı. Geceyarısına kadar son saati, oturmaya cesaret edemediği için, Peder'in yattığı yerin etrafında durmaksızın daire çizerek geçirdi.

Sonunda saatini on dakika ileri alarak Peder'i uyandırdı. Peder hemen kalkmıştı. "Çok iyi evladım! Güzel nöbet tuttun!"

Friedrich ağır bir yükten kurtulmuş olarak örtüsüne sarındı, artık çevresinde olup biteni ne görüyor ne duyuyordu. Çok uzun bir süre sonra gözlerini açtığında, güneş ta tepedeydi. Örtüyü üzerinden attı. Ama, bu da ne? Bu onunki değil, Peder'in eski örtüsüydü! Fırlayıp kalktı. Örtüsü, dolayısıyla çantası, çizmeleri, şapkası, sofusu Peder ve eşeği ortalıkta yoktu. "Peder Aurelius!" diye seslendi! "Peder Aurelius!" Ama kimse cevap vermedi. Şimdi ceketinin de, Pazar günleri giydiği sıcacık güzel ceketinin de üstünde olmadığını fark etti. Saatin kaç olduğuna bakmak için yelek cebine elini attı. Ama kemerindeki bıçak dışında ceplerinde hiçbir şey kalmamıştı. Sadece bir parça ekmekle Marie'nin koyduğu salamın yarısı ateşin yanında durmaktaydı.

Hiç kuşku yok, haydutlar onlara saldırmış ve soymuşlardı. Kendisiye uyuduğu için hiçbir şeyi fark etmemişti. Zavallı Peder'i yanlarında götürmüş olmalıydılar.

"Lanet olası uyku! Lanet olası, kahrolası uyku!" diye kendisine kızarak, öfkeyle elini başına vuruyordu. Haydutların karşısına bıçağıyla çıkıp, hayatını ortaya koyarak iyi yürekli Peder Aurelius'u savunmayı ne kadar çok isterdi! Başarısızlığını telafi etmeye kararlıydı. Haydutların inini ortaya çıkarıncaya kadar bütün ormanı karış karış arayacağım! diye yemin etti. Önce çevreye bir göz atmak için hemen kayaya tırmandı. Yukarı çıktığındaysa gözlerine inanamadı. Kaya duvarının hemen dibinde orman bitiyordu. Ayaklarının altında çiçek açmış meyve ağaçlarının bulunduğu sakın bir karayolu uzanmaktaydı. Ren kıyısındaki kale şehir Wesel, yaya olarak en fazla yirmi dakikalık mesafedeydi.

Kendisine nasıl alçakça bir oyun oynandığını kavradı birden. So-
fu Aurelius kendisini soymuştu! Öfkeyle gülüyor, ileniyor, saflığına
ve aptallığına lanet okuyordu. Sonra yola fırlayıp koşmaya başladı,
yalın ayak kısa kollu gömlekle şehre doğru koşuyordu. "Eh, Peder
Aurelius! Bir daha yoluma çıkacak olursan, Tanrı seni korusun!"

Wesel'in ünlü iç kalesi buydu demek!

Friedrich, pazaryerinin çok uzağında olmayan büyük kalenin iç
tarafında durmuş, dik kırmataş duvardan yukarı bakıyordu. Biraz
ötede solmuş bir çelenk, yanında da taze leylaklardan bir buket var-
dı. Oraya gitti. Rengi atmış bir tahta tabela üzerinde Schill'in Gönül-
lüler Kıtası'ndan on bir subayın isimleri ve 09 yılında kale zinda-
nından çıkarılıp, buradan infaza götürüldükleri o Eylül sabahının ta-
rihi, altında da: KRAL VE ANAVATAN İÇİN ŞEHİT DÜŞTÜLER ya-
zılıydı. Ama ŞEHİT DÜŞTÜLER'in üzeri tebeşirle karalanmış, yerine
başka bir şey yazılmıştı. Şimdi: KRAL VE ANAVATAN TARAFIN-
DAN İHANETE UĞRADILAR VE SATILDILAR yazıyordu.

Prusyalıların bu gözetleme kalesinde bile, gerçekler uğruna mü-
cadeleden vazgeçmemiş olan insanlar yaşamaktaydı! Friedrich
çevresine bakındı. Bugün Cumartesi'ydi. Pazaryeri, tıks tıks tez-
gâhların arasında dolaşan insanlarla doluydu. Yanından ellerinde
sepetlerle kadınlar ve tören üniformalarıyla askerler, özel günlerde
giydikleri elbiseleriyle yurttaşlar geçiyordu. İçlerinden hiçbiri hatı-
ra şildine bakmıyordu bile. Friedrich, ormanda öfkeye kapılıp ek-
mekle salamı yanına almayı unuttuğunu düşündü canı sıkılarak.
Bu haliyle Xanten'a vardığında, Griesheim'larla büyükbabasının
yüz ifadesini hayal etti. Ama başka çaresi yoktu. Xanten'daki bağ
çiftliğine iki adımlık bir yol kalmıştı. Ama arada, bir manga asker
tarafından kontrol edilen tek bir köprünün bulunduğu kocaman
Ren nehri duruyordu.

Kulağına nal sesleri geldi. Alan hareketlenmişti. Üç hafif süvari
askeri belediye binasına doğru dönüyordu. Yayalar yol açtılar. Süva-
rilerin peşinden bir grup tutsak geliyordu. Zincirlerle birbirlerine
bağlanmış kaldırım taşlarının üzerinde zorlukla kendilerini sürüklü-
yorlardı. Friedrich ceketleriyle keplerinden, bunların Halle'li öğren-
ciler olduğunu anladı. Ortalarında yaşlı ak saçlı bir profesör yanın-
dakine yaslanmıştı.

Friedrich büyülenmiş gibi duvarın yanında durmuş yavaş ya-
vaş yaklaşmakta olan kafileye bakıyordu. O esnada saflarda bir

kıpırdanma oldu. Güçlü, iri yarı bir öğrenci yüksek sesle ünlü Arntd şarkısını başlattı, diğerleri de, bitkin bedenleri elverdiği ölçüde katıldılar:

*Yerin altında demiri var eden Tanrı,
Kimsenin köle olmasını istemiyordu.
Bunun için pala, kılıç ve mızrak verdi,
Eline insanın ve haklarını.
Bunun için cesaretle donattı onu,
Ve öfkesiyle konuşma özgürlüğünün
Sonuna kadar dirensin diye,
Savaşsın diye ölümüne.*

Kafile artık yaklaşmıştı. Tutsakların hemen dibinde olan Friedrich yüzlerini gördü. Sonra yol kenarında durmuş, vurdumduymaz bir kadercilikle seyreden insanlara baktı. Yumruklarını sıkmıştı. Yüreği burkuldu.

"Şarkı söylemeyi kesin! Kesin!" diye emretti keskin bir ses. Süvari subayı tutsakların hemen yanından fırladı, kırbacını öğrenci liderinin yüzünde patlattı.

Fiedrich artık duramazdı. Kafilenin ardı sıra yola koştu, yumruklarını havaya kaldırıp haykırdı, ciğerlerini patlatıncaya kadar haykırdı: "Zorbalara ölüm! Zorbalara ölüm! Zorba..."

Devam edemedi, bir kadın eliyle ağzını kapamıştı. "Kaç, delikanlı! Kaç!" diye fısıldadı ürkek bir sesle.

Belediye binasının oradan iki jandarmanın kendisine doğru gelmekte olduğunu gördü Friedrich. Polis düdüğünün tiz sesi duyuldu. Koşmaya başladı, olanca gücüyle koşuyordu. Beni yakalayamayacaksınız, korkak aynasızlar! diye gümbürdüyordu yüreği. Rahatça liman bölgesine geldi. Peşindekileri atlattığını sanıyordu. O an arkasında düdük sesi yükselince irkilerek başını çevirdi. Polislerin sayısı yarım düzineye çıkmıştı. İyi de nereye gideceğim? İşte orada bir dalgakıran var, Ren'in ortalarına doğru epey ilerlemiş. Bir kez daha dönüp baktı. Üniformalılar kaçamayacağı bir tuzağa düştüğünü düşündüklerinden, yavaş yavaş yaklaşıyorlardı. Şimdi şaşın bakalım! Peşinden gelenlere el salladı, "Portez – vous bien messieurs!",* birkaç adım hız alarak balıklama suya daldı. Serin suyun içindeydi. Uzun bir mesafeyi su altından yüzdü. Güçlü kol hare-

*) Kendinize iyi bakın beyler (ç.n.)

ketleriyle yarıyordu suyu. Akıntı da onu kuzeye doğru sürüklemekteydi. Soluk almak için başını ilk çıkardığında, polislerin çaresizlik içinde gözlerini suya diktikleri dalgakırandan epey uzaklaşmıştı. Yüzmeye devam etti. Önünde Xanten katedralinin sivri uçları, yeşil bağlar, bir zamanlar Kral Sieghard'ın kalesinin bulunduğu kum tepesi görülüyor, onun arkasında, her ağacını tanıdığı orman başlıyordu. Devam, devam! Sakın vazgeçme! Jandarmalar çok uzakta, hâlâ çaresiz, oldukları yerde duruyorlardı. Sadece üniformalarının mavisi ve parıldayan sivri miğferleri görünmekteydi. Nihayet ayakları yere bastı. Bitkin halde kıyıya çıktı. Birkaç saniye soluklanıp sonra tepeye doğru koştu. Ancak en tepe noktaya, ormanın kıyısına geldiğinde yorgunluktan yere yığıldı.

Her şey üç yıl önce buraya ilk kez geldiği gibiydi. Yüksek çimenler, dikenli çalılar, ladin ormanı, ne kadar geniş olduğu buradan, yukarıdan anlaşılmayan gümüşü şerit halinde nehir, orada, kaçma mutluluğuna erdiği kalenin gri duvarları, şimdi öğrencilerin, yaşlı ak saçlı profesörün zindanda yattığı bodur, tehditkar yuvarlak kule.

"Yerin altında demiri var eden Tanrı, kimsenin köle olmasını istemiyordu...." Ah Siegfried, ejderhalara karşı savaşa girdiğin o zamanlar, gün gelip yurdunu ne hale getireceklerini tahmin edermiydin? Kılıcın nerede? Bize ver onu ki, o zavallı insanları Prusya kalesinin karanlık zindanlarından kurtarabilelim! Zorba hükümdarların kaç düşmanını şimdiye kadar oraya tıkmışlardır acaba? Alman özgürlüğünün kalesi diyorlar, okul kitaplarımızda Wesel kalesine. Oysa en yiğitler orada zincirli, iğrenç bir ikiyüzlülük! Özgürlüğün mezarı, gençliğin mezarı – işte Wesel'i bu hale getirdiler!

Siegfried, Siegfried! Seninki gibi bir zamanda yaşayabilseydim, elde bir kılıç, ejderhanın ve devin iğrenç başını gövdesinden ayırıverseydim! Cevap ver bana, Siegfried, ne yapmalıyım! Utanç yılı 1834'te yaşayan bir Alman genci... Bizleri okul denen hapishanelere tıkıyorlar, oradan kaçınca da jandarmanın eline düşüyoruz. Düşünürken polis, konuşurken polis. Soluduğumuz havayı bile elimizden alan yeterince devlerimiz ve ejderhalarımız var. Ama onları yenmek için ne yapabiliriz, ne?

Ani ve şiddetli bir rüzgârla ürperdi. Üstündeki ıslak soğuk giysileri hissetti. Gömleğiyle pantolonunu çıkarıp kurumaları için gü-

neşe, dikenli çalılardan birinin üstüne asarken bıçak yere düştü. Ormandan kendisine kalın bir sopa aldı. Keşke bu bir kılıç olsaydı! diye düşünerek çılgınca sağa sola savurmaya başladı.

"Bak, peruklar ve sivri miğferler, rahip cüppeleri ve sivri uçlu takkeler toz toprak içinde nasıl yuvarlanıyor!" diye haykırdı. "Devlerle ejderhaların canı cehennemel!" O anda arkasında gülüşme sesleri duyup şaşkınlıkla döndü, karşısında üç atlı duruyordu. Lützwuların siyah üniforması içinde yaşlıca bir subayla av hizmetkârı kendisine yukardan bakmaktaydı. Biraz daha geride, karayağız atın üzerinde Friedrich'ten pek büyük olmayan bir kız vardı. Onu izlemiş, dinlemiş olmalıydılar. Şimdi de katıla katıla gülüyorlardı.

Friedrich savunma pozisyonu almıştı. İhtiyar tek hareketle attan inip kılıcını çekti. Kıvrak birkaç hamleyle oğlanın sopasını elinden düşürdü. "Eğer devlere ve ejderhalara karşı başarılı olmak istiyorsan, önce eskrim öğrenmelisin, delikanlı!" dedi gülerek. "Şimdi söyle bakalım: Kimsin sen? Bu yörede seni hiç görmedim."

"Kim olduğumu ve nereden geldiğimi size söylemek zorunda değilim!" diye cevap verdi Friedrich, kafa tutarak.

"Seni lanet olası haylaz, sen kim oluyorsun da Albay von Kamp'a itiraz ediyorsun, hemen sorulara cevap vereceksin!"

Bu arada kız at üstünde yaklaşmıştı. "Bir dakika, amca, sanırım onu tanıyorum, Griesheim'ların yeğenine benziyor."

"Griesheim'lardan mı?" diye sordu Albay. Oğlan karşı çıkmadığı için de kızdı: "Bir de kalkmış ıslak bir ördek gibi, iç çamaşırlarıyla, darmadağınık, kir pas içinde, serseri serseri ortalıkta dolanıyor, öyle mi?"

Friedrich ancak şimdi çıplak olduğunu hatırlamıştı. Mahçup mahçup giysilerine doğru koştu. Tam pantolonunu giyerken irkil-di: Sessiz sedasız ormandan çıkagelmiş bir askeri zabıtayla yüz yü-zeydi. Adam emretti: "Eller yukarı!" Atların yanında da dört jan-darma vardı. "Kaybettim," diye inledi Friedrich. Yavaş yavaş elle-rini kaldırdı.

Başçavuş şimdi Albay'a şehirde yaşananları iletiyor, ciddi bir yüz ifadesiyle raporu dinleyen Albay ara sıra oğlana doğru bakı-yordu.

"Yani siz şimdi ciddi ciddi bu delikanlının Wesel'deki o tehlike-li demagog olduğunu mu iddia ediyorsunuz?" diye sordu Albay.

"Evet Albayım, odur."

"Bu iblis Ren nehrini yüzerek mi geçti? Boylu boyunca? Altı-yedi yüz metre, be adam!"

"Kendi gözlerimizle gördük, Albayım!"

"Evet, Efendim," diye onayladı diğerleri.

"O zaman canınız cehenneme, defolun! Bu delikanlı benim seyisim, anlaşıldı mı! Yüzmeyi hiç bilmez ve bütün öğleden sonra atlarını yıkadı, anlaşıldı mı!"

"Ama..." diye itiraz etmeye kalktı Başçavuş.

"Anlaşıldı mı!" diye bağırды Albay.

Başçavuş topuklarını birbirine vurarak selam verdi. "Emreder-siniz, anlaşıldı."

"O zaman gidin, marş!"

Polisler şaşkın yüz ifadesiyle yavaş yavaş yürüyerek gittiler. Albay gülümseyerek oğlana doğru döndü. "Genç Griesheim'dan hoşlandım." Hizmetkârına, giysileri kurutmak için ateş yakmasını emretti. Kız ormana doğru dönmek zorunda kalmıştı, oğlanın üzerinden ıslak giysileri çıkartıldı, atın sırtına vurulan kalın kumaşa sarıldı. Av çantasından yiyecek ve mataradan şarap verildi. Engels'lerin evinde yaşanan tartışma, kaçış, oğlanın yolda yaşadığı serüven hakkında bütün öyküyü öğrenmesi uzun sürmedi Albay'ın.

Sonra Friedrich, kuruyan giysilerini tekrar giymiş olarak ve hizmetkârın fazlasıyla büyük ceketiyle önüne çıktığında, Albay onunla dalga geçti: "Eh, Siegfried'e benzediği pek söylenemez! Ata binebiliyor mu bari?" Kız kikirdedi.

"Eğer bir atım olsaydı," dedi Friedrich, huysuz huysuz, "sizinle yarışmak isterdim".

Albay, Friedrich'e hizmetkârının atını verdi. "Pekâlâ, Bay Palavracı, yarış bakalım!" Çılgın bir kovalamaca başladı. Friedrich hizmetkârın kısırağına çabuk alıştı. Seyrek çam ormanının arasından, çayırların ve kum yolların üzerinden geçerek at koşturdular. Uzakta ağaçlıklı bir tepeler zinciri ortaya çıkmıştı. Kayın ağaçlarının yeşili üzerinde küçük sivri bir kulenin kırmızısı el sallıyordu. Kamp bu taraftaydı. Friedrich atın dizginlerini koyvermişti. Kızdan çok önce, Albay'la yan yana malikânenin park kapısına geldi.

Feodal malikânenin şömine odasında, kurtuluş savaşı dönemin-den şanlı savaşa ilişkin geçmiş, solgun anıların ortasında Albay, naif, basit Almanların aptallığı, uyuşukluğu, Kral ve kliğinin her şeyi onlara borçlu olmasına rağmen, bütün kazanımları parça parça

tekrar elinden alınabilecek olan Prusya halkının otorite karşısındaki tevazusuyla keskin bir istihzayla alay ediyor, "Kendisini döven eli öpen bu sefil halk, namuslu cesur adamların kendilerini feda etmelerine, zincirlenip kuleye kapatılmayı göze almalarına değmez," diye yargıda bulunuyordu.

Friedrich protesto etmek istedi. Ev sahibinin aristokrat kibiri-ne karşı burjuva gururu kabarmıştı. Ama çok yorgundu ve gizli gizli bakışlar fırlatan kız, dikkatini dağıtıyordu. Sadece mırıldanabildi. "Hayır! Halk ayağa kalkacak ve savaştacak. O gün geldiğinde, vay zalimlerin haline!" Ama sonra daha yemek servisi yapılmadan koltukta uyuyakaldı. Yarı uyur yarı uyanık Bayan von Kamp'ın, elini alnına koyup kaygıyla, "Ateşi var," dediğini fark etti. Sonra her şey silindi.

Vahşi düşler görüyordu. Devlerle ve ejderhalarla savaşıyor. Hepsi jandarma, papaz, öğretmen, memur başlı. Sonra Siegfried'i görüyor. Ama kolunu kaldırmak istediğinde, eli boş. Felç olmuş, güçsüz halde yere çöküyor, tepesinde elinde sopayla babası var. "Eğil, eğil, eğil!" Ama o doğruluyor, babasının elinden sopayı çekip alıyor, sopa birden kılıç oluyor. O üzerlerine saldırırken, devler ve ejderhalar eriyip gidiyor. Wesel kulesi yerinde, Ren ise sakin sakin akıyor. Albay kendisiyle alay ediyor. Jandarmalar yakalamaya çalışıyor...

Friedrich gözlerini açtı. Büyük bir yatakta yatmaktaydı. Bayan von Kamp soğuk kompres yapıyordu. Doktor yaklaşıp nabzını ölçtü. "İnanılmaz, ateş düştü, çok dayanıklı bir bünye!"

Bayan von Kamp gözle görünür bir rahatlamayla derin nefes almıştı. Kız süt getirdi. Büyük yudumlarla kupayı boşalttı Friedrich. Sonra yine çocuklar gibi derin bir uykuya daldı.

Uyandığında her yer aydınlanmıştı. Tanıdık bir ses iyi sabahlar diliyordu. Friedrich aniden canlandı, gözlerini açtı. Van Haar dedenin sevgili yüzüne bakıyordu.

"Büyükbaba!" Gülümsüyordu! "Büyükbaba! Ah, sana soracağım o kadar çok şey var ki."

"Daha sonra, Fritzciğim," dedi van Haar, yumuşakça.

Üç gün içinde tamamen iyileşti. Kamp'larla içtenlikle vedalaşıp, Griesheim'ların bir faytonuyla güneye doğru yola çıktılar. Wesel'den geçmemek için Ren nehrinin sol kıyısı boyunca yol alıyorlardı. Henüz sabahın erken saatleriydi. Gün yeni ağarmaktaydı.

"Gerçekten eve gitmek zorunda mıyım?" diye sordu Friedrich. "Dönmek zorunda mıyım gerçekten?"

Yaşlı adam elini avuçlarının arasına aldı. "Korkma! Önden bir ekspres mektup yolladım. Fırtına dininceye kadar da sizde kalacağım."

"Beni yanında, Hamm'a götüremez misin?"

"Çok isterdim. Ama ne annene, ne de babana -kardeşlerinden hiç söz etmiyorum- bunu yapabilirim, seni onlardan alamam. Onlar sana çok bağlı, tam da sana, sana, evet, sana ihtiyaçları var!"

"Babamın bana ihtiyacı yok. Ona sadece sıkıntı veriyorum ve sorun yaratıyorum."

"Şapşalın tekisin sen. Baban seni seviyor. Neden, Friedrich, neden ille de seni, sadece seni halefi olarak görüyor?"

"Ben fabrikatör ya da tüccar olmak istemiyorum, dede! Ben babam gibi, Caspar amca gibi, onların birçok arkadaşı gibi olmak istemiyorum. Hepsinin rakamlarla dolu bir defteri var. Sütunların üzerinde ALACAK - VERECEK yazıyor. Bu rakamlar onların yasa-sı, kayıtsız şartsız tabiler bu rakamlara. Küçük çocukları fabrikada çalıştırmaya zorluyor. Yalan söylemeye ve ikiyüzlülüğe, keyfiliğe ve adaletsizliğe göz yummaya zorluyor. Vicdanlarından daha güçlü o. Tanrı huzurunda mazeretleri o. Kendileriyle Hristiyanlık görevleri arasında sıra sıra dizilmiş duruyor bu cansız rakamlar."

"Her mesleğin, Friedrich, gereklilikleri ve yasaları var. Sadece onlara boyun eğenler, ustalaşabilir. Bu yüzen babanı hor mu görüyorsun?"

"Bilmiyorum, büyükbaba. Bilmiyorum."

Sonra ikisi de sustu.

Fayton durmuştu. Mörs dolaylarındaydılar. Bir polis devriyesi pasaportları görmek istedi. Kısa süre sonra, Duisburg önündeki Ren köprüsünde yine kontrol vardı. Büyükbaba van Haar bazı ödemeler yapmak zorundaydı, bir polis memuru arananlar listesine baktı. Sonra Duisburg'un gerisinde, büyük ormanlar, otlaklar ve dev tarlalar başlıyordu. Harika parkların içinde beyaz şatolar gördüler, toprak ağalarının muhteşem malikâneleri selam çıkıyordu tepelerden. Sonra dar tarla şeritleri, yoksul bir tarım köyünün boyunu bükük kulübeleri çıktı ortaya. Friedrich yaşlarında bir oğlan, önüne öküz koşulmamış, annesi, babası ve kardeşleri tarafından çekilen bir sabanı itiyordu. Büyükbabayla torunu bu tabloya aynı

anda ve aynı şekilde dehşetle baktılar, arabanın tekerleri dönmeye devam etti, ormanın ağaçsız bir alanında neşeyle piknik yapan süslü püslü beyleri ve hanımlarıyla, coşkun bir av topluluğunun yanından geçtiler.

"Tanrı dünyada neler olup bittiğini biliyor mu, büyükbaba? Böyle olmasını istiyor mu?"

Büyükbaba gözlerini kaçırdı. "Tanrı biliyor ve Tanrı bilmiyor," dedi uzun bir suskunluğun ardından. "Dünya işleri, denizdeki dalgalar gibi geçici ve değişkendir. Ama derinde huzur vardır. Bir bütün olarak deniz daima aynı kalır, değişmezliği içinde mükemmeldir. Yasa budur. Tanrı budur. Değişken olansa, gördüğümüz, hissettiğimiz, yaptığımız ve acısını çektiğimizdir, insanın yaşayan dünyasıdır. Ama ikisi birbirine ait. Değişim ve değişmezlik. Tamamlanmamış tekil ile bütün. İnsan var olduğu sürece sonsuz, ölümsüz ile geçici, ölümlü olan arasındaki ilişki üzerine düşünmüştür. Çünkü her ikisi de insanın içindedir: geçici, sınırlı olan – ve sonsuz, tanrısal olan. Bunun içinde her şey ihtimal olarak önceden şekillendirilmiştir: alçak, bayağı, küçük olan – ama en yüksek, en yüce, en büyük olan da. Ruhumuzu paramparça eden şey bu çelişkidir işte. Sadece Tanrı'ya olan sağlam inancımızla bu parçalanmışlığımıza katlanabiliriz."

"Ama onun üstesinden gelmek zorunda değil miyiz?"

"Bunun için insan çok güçsüz, Friedrich. Onunla yaşamak ve başa çıkmak zorundayız. Yoksa mahvoluruz. Bunu anlamayı daha öğreneceksin, çocuğum. Anlamayı öğreneceksin daha! Çok bilgi, çok deneyim, insanlığın en önemli beyinlerinin bizden önce düşündüğü her şeyi almak da buna dahildir."

Büyükbaba, bilgeliğin dostları olarak adlandırılan ve eski Yunan'da büyük saygı gören Antik çağın adamlarını anlatmaya koyulmuştu. Thales, Anaxagoras, Sokrates, Platon, Aristoteles... "Ama sonra Batı'nın üzerine Papalığın karanlığı çöktü. Bundan böyle insanların ne düşüneceğini ve neye inanacağını Roma'daki idol belirliyordu. İnsan akli Katolik Roma dogmatizminin zincirlerinden kendisini kurtarıncaya kadar, bin yıldan fazla zaman geçmesi gerekti." Dedesi sonra büyük Aydınlanmacılardan, Graecias'ın düşünceleriyle bağ kuran, bu düşünceleri insanlığın bu arada biraraya topladığı dev deneyim hazinesiyle ölçen hümanistlerden söz etti: Giordano Bruno ve Descartes, Leibnitz, Spinoza ve Kant.

Friedrich büyülenmiş gibi dinliyordu. Gözlerinin önünde yepyeni bir dünya açılmıştı. Birdenbire, şimdiye kadar ulaşmaya çalıştığı her şey, büyük kahramanlıklarla ilgili düşleri ve Tanrı'nın isteğini anlamaya çalışma çabaları ona gülünç, naif ve çocukça görülmeye başlamıştı. Bilgisiz insan nedir? Ne yapabilir? Hiçbir şey. "Ben senin gibi olmak istiyorum, büyükbaba," dedi coşkuyla. "Her şeyi bilmek, her şeyi öğrenmek, her şeyi kavramak istiyorum, senin gibi. Şimdiye kadarki gibi yaşamaya devam etmek istiyorum. Katlanamıyorum buna!"

Van Haar gülümsedi. Bu yola adım atma konusunda Friedrich'i uyardı. Bu yolun ne kadar uzun, ne kadar zorlu, ne kadar az verimli olduğunu; insanın bu yolda yaşlanıp saçlarını ağartacağını, ama sonunda, başladığı noktaya, insan düşüncesine sonsuz, aşılmaz sınırlar getirilmiş olduğu anlayışına geri dönebileceğini anlattı. Ama sonra torununun, yeni bir hayat umudunun ateşli gayretiyle parlayan gözlerini görünce söz verdi: "Babanla, senin geleceğin hakkın-da konuşacağım, evladım. Güven bana!"

Düsseldorf'u geçmişlerdi. Sonnborn'da faytoncu Friedrich'in memleketine, vadiye saptı. Wupper nehri karayolunun yanında tembel tembel, çamurlu akıyor, sağda ve solda kapkara ormanlık dağlar selam duruyordu. Doygun yeşil içinde huzurlu çim yamaçlar yatmaktaydı. Aralarından Elberfeld kulelerinin yükseldiği bahçeler, vadinin içinde çiçek açmıştı. Arka planda Unterbarmen Christus kilisesinin kubbesi parlıyordu güneşin altında.

Friedrich sonsuz bir hüzne kapılmıştı. Gözüpek genç Siegfried'in dönüşü böyle oluyor demek, bağışlanarak tekrar kabul edilmeyi uman yenik, yitik bir oğul. İnatçı bir cesaretle dünyayı fethetmek için Rott'u tırmandığı gece çok uzaklarda gibi artık...

Şekerleme yapan dedesi, çirkin Elberfeld şehrinin eğri büğrü yollarında uyanıp, şehir içine sapması için seslendi arabacıya. Solda Brüning firmasının hapishaneye benzeyen yüksek yapısının yanından geçtiler. Daniel Krummacher'in Kalvinist kilisesinden pek uzak olmayan dar bir sokakta, küçük, gösterişsiz kare şeklinde bir binayı yoldan ayıran ferforje parmaklıkların önünde durdurdu dedesi faytonu. "Burası lise, Prusya'daki en iyi okullardan biri. İleride burada eğitim göreceksin," diyerek aşağı indi. "Müdür Hantschke benim eski bir öğrencim. Belki görüşmeye uygundur."

Yeni bir umut ışığı belirdi Friedrich'in içinde. Demek dedesi verdiği sözü ciddiye alıyordu. Şimdi binayı merakla inceledi Friedrich. Birdenbire o kadar da gösterişsiz görünmedi gözüne. Açık bir pencereden Yunanca öğretmenin sesi geliyordu. Demek bilginin yolu burada başlıyor. Friedrich'in kalbi hızlı çarpmaya başlamıştı. Ama sonra babasının sert yüzü geldi gözünün önüne. O buna asla izin vermez, diyordu şimdiye kadarki deneyimleri. Önceden kararlaştırılmış, en büyük çocuğunu tüccar olarak yetiştirme planından asla vazgeçmeyecekti. Az sonra dedesi, babası yaşında bir adamın eşliğinde geri geldi, Friedrich'e faytondan inmesi için işaret etti. "İşte adayımız bu," diye tanıştırdı. "Bu da Müdür, Doktor Hantschke." Friedrich yerlere kadar eğildi.

"Tekrar görüşmekten memnuniyet duyarım," dedi adam, dostça. Yine eğildi Friedrich, ama tek bir sözcük bile edemedi.

Faytonda dedesi, "Beğendin mi onu?" diye sorunca, hararetle ve gönülden salladı başını. "Seni yatılı öğrenci olarak bile alabilir belki."

"İnanamıyorum, dede!" diye patladı Friedrich. "Babam buna asla izin vermeyecektir!" Dedesi susuyordu. Araba şehir dışına çıktı. Elberfeld'le Barmen arasında, sarp Hardt yamacında asılı duruyordu Bierkirche; dosdoğru ileride, çiçeklenmiş meyve ağaçları denizinin ortasındaysa Engelsbruch uzanmaktaydı. Şu önündeki ilk saatler atlatılmış olsaydı bir an önce! diye geçiriyordu içinden Friedrich.

Atlatılacaktı. Kardeşleri onu ve dedesini coşkuyla karşıladılar, boyunlarına atılıp benzersiz bir yaygarayla öptüler. Annesi sessiz, gözü yaşlı, titreyerek, şiddetle kucakladı. Babasıysa somurtkan, küskün, tek bir söz bile etmeden, elini sıkmadan sadece öfkeyle baktı.

Daha sonra Ulrike öpücüklerle, bir yandan gülüp bir yandan ağlayarak selamladı onu. "Neden Fritzcik, bize bunu neden yaptın. Neden? Bu korku, hayatınla ilgili bu inanılmaz, dehşet verici korku. Annene, babana, seni seven hepimize. Neden? Ama artık geçti. Yine buradasın, sağlığın yerinde. Artık her şey yolunda, her şey."

Ancak burada, mutfakta, ocakla bulaşık masası arasında, kaçışının bütün boyutlarını kavradı Friedrich. Hızla odasına çıkıp yatağının üstüne attı kendisini. Kendine duyduğu nefreti hüngür hüngür ağlayarak yaşığın içine akıttı. Uzun süre dayanamadı, merdivenlerden koşarak indi Annesi bahçedeydi. "Bağışla beni, bağışla beni!" Anne-

sinin kolları arasında uzun uzun ağladı. Şimdi sakinleşmişti, artık gerçekten yuvasına dönmüştü.

Dedesiye bu arada çalışma odasında babasının yanında otur-maktaydı, saatler geçmişti. Friedrich, şimdi orada, bundan sonraki kaderinin seyri için mücadele edildiğini düşündükçe titriyordu. İkili ancak akşam yemeğine dışarı çıktı. Babasının alnında o korkulan hoş-nutsuzluk çizgileri vardı. Dedesi omuz silkti. Herhangi bir karar alın-mamıştı. Babası yemeğini sessizce yiyiyordu. Dedesiye annesiyle sanki bir şey yokmuş gibi rahat rahat, havadan sudan konuşuyor, Hamm ve Xanten'dan haberler veriyordu. Bir an babasının bakışları-nın kendisine yöneldiğini hissetti Friedrich. Başını kaldırdı, göz göze geldiler. Bu gözlerde sadece alışılmış, ödün vermez sertlikten öte bir şey görmek için, o bir an yetmişti. Sanki kaygı ve korku varmış gibi geldi Friedrich'e. Babasına merhamet duygusu kapladı içini. Masanın üstünde duran damarları şişmiş elini gördü. O eli tutmak için belli be-lirsiz bir istek duydu... Ama Albay'ın alaycı sözlerini hatırladı birden: "Kendisini döven eli öpen bir halk..." Ürkerek geri çekti kolunu.

Friedrich kardeşleriyle birlikte masadan kalkmaya yeltenince, dedesi engel oldu: "Konuşmamıza Elise'yle birlikte onun da katıl-masını istiyorum."

"Otur!" diye emretti babası. "Büyükbabanın bize nasıl bir öne-ride bulunduğunu biliyorsun?" Friedrich evet anlamında başını öne eğdi. "Ve tabii bu senin işine geliyor?"

"Evet, baba."

Sonra sessizlik oldu. Şimdi karar verilecekti! Babası başını eğ-miş hafif hafif sallıyor, bir yandan da peçeteyi özenle katlıyor, ko-nuyu düşünüyor gibi görünüyordu. Ufukta ince bir umut ışığı... O an babası peçeteyi kenara fırlattı. "Hayır, hayır ve yine hayır! Oğla-nı şimdi gözden ırak tutmamak gerek! Lise, üniversite öğrenimi – zamanı gelince benim işimi devralacak ve devam ettirecek başarılı ticaret adamına giden yol bu değil." Gökyüzü yine grileşmişti.

Annesi yatıştırıcı bir tavırla elini babasının koluna koydu. "En büyük çocuğumuz için en iyi eğitimin ancak yeterli olduğunu söy-lemeyi miydin sen?"

"Evet, evet! Ama önce Engels adını taşımanın ne anlama geldi-ğinin bilincine varmalı!"

"Elberfeld dünyanın sonu değil ya. Pegasus'la her gün eve gele-bilirdi," dedi annesi.

"At meselesi bitti. Kesin olarak."

"Hantschke'nin yanında sıkı bir denetim altında olurdu," dedi dedesi. Ama böylece ateşe körükle gitmiş oldu.

"Hantschke!" diye bağırdı babası, hiddetle. "Bir liberal, Lutherci, aydın... Tanıyoruz onları! Ve bu tür yüksek eğitimin tuzaklarını da biliyoruz! Bütün ayaklanmalar nereden başlıyor? Bizi bir krizden diğerine sürükleyen, işlerin seyrini sürekli olarak bozan o bitmez tükenmez huzursuzluk?"

"Lutherçiler ve aydınlar arasında, sevgili damadım, beni de saymak zorundasın." Dedesi bunu alçak sesle, ironik bir gülümsemeyle söylemişti.

"Rica ederim!" diye hiddetlendi babası.

"Hayır, hayır," diye karşı çıktı dedesi. "Hiç de haksız sayılmazsın. Bilgi huzursuzluk yaratır. Ne yapalım ki insan, gerçek ilişkileri kendi kabul ettiği ideale göre ölçme gibi nahoş bir alışkanlığa sahiptir. Bu onu hareket halinde tutar. Sen de, modern makineler satın alırken, buhar makineleri kurdururken, aynı şeyi kendi alanında yapmıyor musun?"

"Bu tür konuları oğlanın önünde konuşmak zorunda mıyız?"

"Tam da onun önünde! Babasının ne yaptığını bilmesin mi? Hristiyanlık göreviyle sorumluluğunun neden ibaret olduğunu öğrenmesin mi?"

Babası cevap vermedi. Ama "Hayır"ından da vazgeçmedi.

"Pekâlâ," dedi dedesi, omuz silkerek. "O zaman Friedrich'in geleceği hakkında daha yüksek bir mercii karar vermek zorunda."

Babası duraklamıştı. "Babasından daha yüksek bir mercii mi?"

Dedesi ona baktı. Alçak sesle ama kararlı: "Aile Konseyi, sevgili oğlum," dedi.

Babası kahkahayı patlatmıştı. "Aile Konseyi mi? Öyle bir şey hâlâ var mı ki?"

"Evet, hâlâ var. Sizin Birlik'e katılmanız hakkında karar verdikten sonra, on iki yıl içinde toplanmamış da olsa."

"Böylesine önemsiz bir şey için onu tekrar canlandıracak mısınız?"

"Evet, evladım. Babanıza ölüm döşeginde vermek zorunda olduğum sözü biliyorsun!"

Babası başıyla kızgın bir hareket yaptı. "Eski hikâyeler. Babam ve o hiç bitmeyen güvensizliği..." Eliyle reddeden bir hareket yaparak sustu.

Friedrich soluğunu tutmuştu. Geçmiş gözünde canlandı. Diğer büyükbabası, sadece Rostand Baba'nın coşkulu anlatımlarından tanıdığı kardinaller kurulu üyesi, dünyayı gezen, değirmen inşa eden, yoksulların hamisi, çocukların koruyucusu, aniden odaya gelmiş ve torununun imdadına yetişmişti..

"Evet," dedi dedesi. "Kuşkucuydu. Belki pek o kadar da haksız değildi?"

"Her şeyin nasıl geliştiğini tahmin edebilseydi... Öleli on iki yıl oldu."

"Ama ben hâlâ yaşıyorum."

Babası düşünceli düşünceli susuyordu. Beklenmedik şekilde karar verdi. "Bana göre hava hoş. Gelsinler, palavra sıkıp tartışınlar. En kişisel sorunların hakkında çene patlatsınlar. Eminim bunu büyük bir keyifle yapacaklardır, sayın kardeşlerim ve enişterim. Ama benden farklı karar almayacaklardır."

"Bekleyip görelim!" dedi dedesi, öfkeyle ayrıldı babası salondan.

"İşi bu noktaya vardırmaq gerekiyor muydu, baba?" diye sordu annesi, çaresiz bir yüz ifadesiyle.

"Hadi şimdi yatağa!" diye buyurdu dedesi, Friedrich'e, annesinin sorusunu cevaplamaksızın.

Friedrich çıktı. Penceresinden salonda ve babasının odasında daha uzun süre ışık yandığını gördü. Benimle ilgili, benimle diye uğulduyordu beyni! Hoşnut değildi. Tekrar kazanılan umut nede-niyle en ufak bir sevinç duymuyordu. Yol açtığı anlaşmazlıktan dolayı ürküyordu sadece.

Tannm, Tannm, bunu istemediğimi biliyorsun! Neden ben de diğer kardeşlerim gibi değilim? Neden ben de Hermann gibi, diğerleri gibi kolayca boyunduruk altına girmiyorum? Neden bana huzur vermiyorsun? Tannm, bana huzur ver! Sonra korkuya kapıldı. Kime dua ediyordu? Çocukluk yıllarında bir hayalet gibi hep çevresinde olan, bulutların ötesindeki bazen kızgın, çoğunlukla şefkatli yüz silinmiş, çoktan silinmişti. Tann her şeyde vardır, demişti dedesi. Geçicinin temelini oluşturan sonsuz... Oraya dualar ulaşmıyor, bunu hissediyordu Friedrich. İnsanın bunu kendisinin araması gerekiyor. Goethe, demişti dedesi. Goethe oku! Çatı katında, Rostand Baba'nın kitabının yanına gizlenmiş eczacının kitabını ancak şimdi hatırladı, *Faust*. O kitabı en yakın zamanda okumalıyım!

8
ŞAHİNİN UÇUŞU

1834, Almanya'nın hüznünlü yılı; çünkü son Haziran kıvılcımı da, siyasal değışikliklerle ilgili umudu yılmnlığın külleri arasında boğmuş, burjuva özgüvenin isyan günlerini, Restorasyon'un karanlığı izlemişti!

*Hadi uyu, Almanya, uyu!
Kuzusun sen, hem de uslu
Artık gümrük birliğin var ya
Ne istersin bundan başka
Hadi uyu, Almanya, uyu!*

Halkın acı istihzasından doğmuştu bu şarkı. Yakınlarda tesadüfen bir polis memuru yoksa, Almanya'nın her yerinde söyleniyordu.

Prusya'da, Alman Birliği'nin en güçlü ve en büyük eyaletinde, halkın sadece en alt tabakası ayaklanmış, burjuvazi ihtiyatla mesafeli durmuştu.

Dolayısıyla, yaşlanmakta olan Kral durumdan yararlanıp, sistemi için artık çoktandır tehlike oluşturmayan öğrenci muhalefетinin kalıntılarının işini biterebilirdi. Kendisini kâbuslarından kesin olarak kurtaracak, polisten sorumlu yeni bakanın adı, Rochus von Rochov'du. Hapishaneler, illegal Öğrenci Birliği hareketine üye olduklarından kuşkulananlarla dolup taşmaktaydı. Ama isyancı kalfalarla asi fabrika işçileri de zincirlenip götürülüyordu. Bu, emekçilerden korkuyu daima ensesinde hisseden mülk sahibi burjuvaların gözünde, bütün baskı önlemlerine bir gereklilik süsü vermektedir. Onun dışında Gümrük Birliği vardı işte. İşler düzelmişti. Üstelik Veliaht Prens şahsında, liberallerin pek sevdiği İngiliz usulü meşrutî monarşinin gerçekleştirileceği bir gelecek umudu da besleniyordu.

Siyasetin copla ve ağız tıkacıyla, zincirle ve rahip cüppesiyle, taçla ve haçla yürütüldüğü yerde, tartışmasız bir usta vardı: Metternich prensi, Klemens Lothar Wenzel. Haziran hareketinin sınırlı başarıları, Prusya maliye bakanları Motz ve Maassen'ın başarılı gümrük politikaları, Kutsal İttifak'ın parçalanması onu geri plana itmişti. Prusyalıların yeni terör politikası bu koyu gerici adamı yine yukarılara, Alman siyasetinin ilk sırasına taşıdı. 1834'te Viyana'da toplanan Alman Birliği Bakanlar Konferansı'nda, çağdışı Avusturya-Macaristan monarşisinin şansölye koltuğunda oturan bu kurnaz Rheinland'lı, bütün Alman hükümetlerine, her türlü muhalif kıpırdanmaya karşı en sert baskı önlemleri alma taahhüdü verdirmeyi başarmıştı. Frankfurt'ta polis karakolunu basan bir avuç silahlı üniversite öğrencisinin masum çaresizlik eylemi, Birlik'e müdahale hakkı tanıyan ve halkın her türlü liberal ve anti-monarşist hareketine karşı, prensleri karşılıklı yardımla yükümlendiren bir dizi gizli kararların gerekçesi olarak kullanıldı. Almanya, geçmiş yüzyıllardaki mutlakîyetin en karanlık zamanlarına geri dönmüştü. Sevilmeyen kişilerin hepsi yakalanacak ya da sesleri kesilecekti. İlk müdahalede polisin elinden kurtulabilenler yurtdışına kaçtılar. Artık özgürlük ve siyasal ilerleme sesleri sadece yurtdışından yükseliyordu. Ülke içindeyse, sıkı örülmüş sansür ağından kurtulmak için, bilimcilerin zor anlaşılır felsefe dili kullanılmak ya da mecazın şifreli köle diline sığınmak zorunda kalınıyordu. Artık sadece işin uzmanları anlıyordu bunları.

"Yirmi dokuz milyon köleyle bir milyon efendi ve amir!" diye yazıyordu Paris'te çıkan mülteci gazetesi Der Geaechtete. "Ey Almanya! Zavalı Almanya!"

* * *

Friedrich sevinç çılgınlıkları atıyordu. Okul değişikliğine karar verilmişti. Aile konseyi toplanmış, uzun uzun tartışmış ve babasının itirazına rağmen karar almıştı. Haşarılıklarıyla bütün ailenin itibarını tehdit eden bu zor delikanlının Barmen'den gitmesi gerekti, Caspar amca böyle düşünüyordu. "Gereksiz enerjisini Cicero ve Homeros üzerinde denesin!" demişti August amca. Snethlage enişte ise, sonunda ruhani kariyere ve cemaat için sorumluluğa yönelen, kendi huzursuz gençlik yıllarına atıfta bulundu. Babası karara uymak zorunda kalmıştı. Ancak onayı, zaman kaybının olmaması koşuluna bağlıydı. En azından dokuzuncu sınıfla başlanması gerekti. "Sorun değil!" diye bağırırmıştı Friedrich sevinçe. "Bunu başarırım!"

Dedesi için bu iş o kadar kesin görünmüyordu. Barmen'deki belediye okulunun talepleriyle Elberfeld'deki lisenin talepleri arasındaki düzey farkını biliyordu. Veda ederken, Latince ve Yunanca'da aranın sonbahara kadar epeyce kapatılması gerektiğini söyledi Friedrich'e. "Yoksa başaramazsın. Kitapları annene yollayacağım. Ama o zamana kadar düşüncesizlik yok. Duydun mu? Hiç! Yoksa her şeyi riske atarsın."

Friedrich ateşli bir gayretle çalışmaya başladı. Yaz boyunca tatilden, bu iki dilde gelişme kaydetmek için yararlandı. Ekim'de, Müdür Hantschke'nin yapacağı bir sınav, hedefine ulaşıp ulaşmadığını gösterecekti.

Elberfeld'e onu bizzat babası götürdü. Schwanen Caddesi'ndeki aristokrat binaya girdiler. Çevrelerinde tam bir manastır sessizliği egemendi. Ferah antresi beyaza boyanmış, az sayıda sade mobilyalarla döşenmişti. Dolu kitap raflarının altındaki bir köşe koltuk, gel otur diyordu sanki. Okul müdürü konukları dostça selamladı. Friedrich'in sınıflandırılmasının yapılacağı konuşmaya babasının katılmasına izin verilmemişti. Müdür Friedrich'i parmaklıkların arasından iç avluya götürdü, ihlamur ağaçlarının altına oturdular. Profesör masum, rahat bir sohbe başladı. Friedrich bilincine varmadan Latince'ye geçiverdi. Hantschke hoşnut görünüyordu. Bir süre sonra Yunanca öğretmeni Dr. Eichhoff geldi yanlarına. Bir saat boyunca metin çevirileri, kalıp belirlemeleri, tanımlar ve fiil çekimleriyle uğraştı Friedrich.

Sonra içeriye babasının yanına gönderildi. Az sonra da Dr. Hantschke gelip sınav sonucunu bilirdi: "Lise bir." Friedrich'in yü-

reği hoplamıştı. Babasının koşul olarak öne sürdüğünden bir sınıf daha yüksekti bu. Tam zafer.

Babası müdürün teklifi üzerine, Friedrich'in yatılı öğrenci olarak kabulü konusunu görüştü. Arka taraftaki boş odaya baktılar. Eve dönüş yolunda babası düşünceli düşünceli, "İstediginde neler yapabildiğin beni şaşırtıyor!" dedi. Takdirle kınama karışımı bir şey gibi gelmişti kulağa.

Annesi sevindi. Kardeşleri şenlik yapıyordu. Sekiz gün boyunca Friedrich mutluluğun tadını çıkardı. Eski günahlar bağışlanmış, unutulmuş, ailenin kara koyunu günün kahramanına terfi etmişti! O sırada, babasının annesine söylediği bir şeye tanık oldu istemeden. "Akrabaların tavsiyesi umrunda değil," demişti. "En büyük çocuğum, içlerinde en akıllısı rahip, bilimci ya da memur mu olacak? İşlerine gelir tabii. Henüz kurtlarla birlikte ulumak zorundayım. Henüz birçok bakımdan onlara muhtacım. Ama uzun sürmeyecek! Sevgili kardeşlerimin rüyalarında bile göremeyeceği planlarım var. Bir sonraki yazı bekleyelim! Belki o zaman kendimin efendisi olurum." Duydukları Friedrich'in caruru sıkmadı. Onun hayat planı belliydi.

15 Ekim 1834, St. Michael yortusundan sonraki sabah posta arabasına bindiğinde, kendisini müthiş yetişkin hissetti. Daha yeni on dört olmuştu ve şimdiden lise bir öğrencilerinin kepini takıyordu, insanın başını döndürebilecek bir şeydi bu.

Ama saygı uyandıran eğitim kurumunun kare şeklindeki binasında merdivenleri çıkıp, koridora ayak bastığında, yine de biraz huzursuzluk duyuyordu. "Lise bir Alt kademe," yazan kapının önünde durdu. Bundan sonraki sınıf arkadaşlarının tantanasını duyuyordu. Kararlılıkla açtı kapıyı. Bütün dikkatler anında üzerinde toplanmıştı.

Barmen'den tanıdığı Wilhelm Strücker, alaycı bir reveransla soytarıyı oynamaya başladı: "Tanıştırmama izin verir misiniz? Unterbarmen belediye okulundan genç bilimcimiz, Engels&Oğulları, dantela ve pamuk, buhar enerjisi kullanılır! Gerçi hiçbir şey bilmiyorum, fakat gayretle dua etmeyi öğrendim. Ve benim kilise başkanı ihtiyar, okul parasını peşin ödediğine göre, Homeros, Cicero ve Goethe gibi şeylere ne gerek var?"

Seni kızdırmasına sakın izin verme, dedi Friedrich kendi kendisine. Beresini eline aldı. "Yüksek eğitilmiş liselileri saygıyla selamlıyorum. Ama şimdi lütfen yolu açın!"

Sırık gibi bir oğlan önüne dikildi. "Ama ufaklık, bilmiyor musun? Buraya sadece efendisine ve hamisine hürmetlerini sunanlar girebilir. Sınıfımızın yüksek kurulu, kendini kanıtlama döneminde efendin olarak beni seçti, evladım, Gustav Jonghaus."

Friedrich bu türden bir hoşgeldine hazırlıksız değildi. Reverans yaptı. "Ekselanslarına hürmetlerimi sunuyor ve alçakgönüllü sadakatimin işareti olarak bu armağanı iletiyorum!"

Küçük bir kutu geçti devin eline. "Ne bu?"

"Yüce efendimiz açıp içine bakmalı."

Jonghaus kapağı açtı ve bir cep aynasında kendisini gördü. Halinden memnun sırtarak saçlarını düzeltti. "Hürmetinin ifadesi olarak bu armağanı kabul ediyorum, evladım!"

Friedrich alaycı bir tavırla yerlere kadar eğildi. "Artık enayi bir gergedanın neye benzediğini hep bilecekler!"

Sınıf, devin şaşkın yüzüne şamatalı bir yaygarayla cevap verdi. Jonghaus öfkeyle üzerine atılmış, ama Friedrich saldırıyı beceriyle savuşturmuştu. Ancak üçüncü denemeden sonra 'hami'si onu ele geçirdi. "Clausen!" uyarısıyla herkes yerine gidinceye kadar güreşte yenişemediler.

Friedrich kapının yanında Almanca öğretmenini ve lise öğrencisi olarak ilk dersini merakla bekliyordu.

Genç, canlı bir adam girdi içeri. Kolunun altında bir yığın kitap taşıyordu. Yukarı doğru taranmış dalgalı saçları yüksek alrünü boşta bırakmıştı. Clausen'ın giysisi dikkat çekici ölçüde özensizdi. Kadife ceket, yakası açık gömlekle görüntüsü, Friedrich'in şimdiye kadar tanıdığı öğretmenlerle en ufak bir benzerliğe sahip değildi.

"Ah, yeni öğrencimiz," diyerek Friedrich'e döndü Clausen.

Friedrich reverans yaparak adını söyledi. Karşısında parıldayan iki büyük, aydınlık göz vardı. "Yabancı dillerdeki yeteneğiniz hakkında fantastik söylentiler sizden önce geldi. On dört yaşında lise bir; uzunca süredir böyle bir şeyle karşılaşılmamış. Umarım ana dilimizde de bizi hayal kırıklığına uğratmazsınız! Kendinize yer buldunuz mu?"

"Burada, benim yanımda," dedi Jonghaus.

"En küçüğümüz en büyüğümüzün yanında. Bence sakıncası yok."

Barmen belediye okulundaki sıkıcı Almanca saatlerinden farklı bir dersti bu. Programda "Alman Ulusal Edebiyatının Tarihi" yazıyordu. Otuz Yıl Savaşı'ndan sonraki dönemi işliyorlardı. Şiir sanatı

için pek verimli bir dönem değildi. Ama Clausen, edebiyatı tarihle canlı bir bağlantı içinde vermeyi biliyordu. Burada isimler, ünvanlar, tarihler ve metinler, Barmen'deki gibi içerikten yoksun biçimde ineklenmiyor, aksine zamanın ruhu edebi eserler aracılığıyla anlaşılmaya çalışılıyordu. Sınıftan bazılarının derse katılımı Friedrich'i şaşırtmıştı. Yapay ve tumturaklı dizelerden, ilk gururlu yurttaş özgüveninin ve ulusal bilincin uyanışını kolayca bulup çıkarıyorlardı.

Friedrich'in katkıda bulunma yönündeki cesur çabası, acıklı bir başarısızlığa uğradı. Tarihlemede yanılmıştı, iyice karıştırmaya başladı ve sonunda kahlkahalara yol açma başarısını gösterdi. Daha sonra tarih dersinde, Clausen'e katılabilmek için tarih bilgisinin çok yetersiz olduğunu fark etti. Eski dillerle sorun yoktu. Hatta Fransızca'yla fen bilimleri derslerinde sınıfın en iyi öğrencisine denkti. Ama sınıfın, hatta bütün okulun idolü Clausen'dı bir kere. Almanca dışında çok canlı bir tarih dersi ve kapsamlı bir etnolojik kültüre sahip olduğunu gösterdiği coğrafya dersi veriyordu. Bu derslerde başarısız olan, liseliler tarafından umutsuz bir budala olarak sınıflandırılıyor ve şefkatli bir gülümsemeyle karşılanıyordu. Sınıf birincisi, küçük kardeşi ortaokul alt kademe öğrencisi Friedrich'le birlikte, kendisi gibi Hantschke'nin yanında yatılı kalan Wilhelm Graeber'di. Babası, genelde Krummacher'in ılımlı rakibi olarak tanınan, Barmen-Gemarke reform kilisesinin saygın piskoposuydu. Wilhelm Graeber'in, Clausen'ın en zor sorularını cevaplarkenki güven ve becerisi, hatta bazen öğretmenle tartışmaya girme cesareti göstermesi etkileyiciydi. Friedrich'in bu oğlanla ilişki kurma çabalarına rağmen, Graeber yeni ev arkadaşına pek aldırış etmiyordu. Ah, bu rahip, doktor ve memur çocuklarının akademik kibiri! Friedrich yüksek öğrenim alanında bir tüccar çocuğunun, sadece bir çeşit yabancı rolü oynayabileceğini her fırsatta hissediyordu. Bazı akşamlar odasında tek başına otururken, Graeber kardeşler yan tarafta arkadaşlarını toplayıp etkileyici bir bilginlikle, en çetin inanç ve vicdan sorunlarını tartıştıklarında, genel kabul gördüğü Barmen'in sıradan belediye okulunu düşünüyordu belirli bir hüznün duygusuyla. İçinde, burada da saygınlık kazanma isteği uyanmıştı. Strücker'le Jonghaus'un verme lütfunda bulunduğu kitaplara yöneldi inatla. Karmakarışık olayları, tarihsel bağintılarını açıklamaksızın kronolojik olarak sıralayan, alışılmış kısa, inekleme kitaplarıydı bunlar. Bir defasında Wilhelm Graeber onu bu kitaplardan biriyle görünce, küçümseyerek burun

kıvırmış, Rotteck'in *Dünya Tarihi*'ni önermişti, yeni bir eserdi bu. Friedrich, Hantschke'nin kütüphanesinden dört cildin birincisini ödünç aldı ve anında tutsağı oldu kitabın. Tarihi şahsiyetlerin hareketlerini belirleyen sebepler, saikler, iç ve dış motivasyonlar açıklanıyordu burada. Tarih, çatışan güçlerin üzerinde acımasızca mücadele ettiği, ilgi ve merakla izlenebilecek bir dünya sahnesine dönüşmüştü. Friedrich dört cildin hepsini yalayıp yutmadan huzur bulmadı. İnsanlığın gelişim seyri, kendisinin bir Alman olarak bizzat yaşadığı döneme kadar daha da netleşmişti gözünde. Zavallılığı da üzücü bir netlik kazanmıştı: Prusya'nın kurtuluş savaşçılarına ihaneti; halklarının uyanan özgüvenini boğan, kıtanın feodal despotizmleleriyle ittifak ve uysal uysal boyunduruk altına giren bir halk – işte onun, Friedrich'in içine doğduğu dünya buydu!

Katı bir tekyanlılıkla sürdürdü Friedrich bu araştırmaları ve neredeyse bütün diğer dersleri ihmal etti. Paskalya tatiline giderken yanında götürdüğü yarıyl karnesi de ona göre oldu. Ne mutlu ki babası uzun bir iş gezisindeydi. Ama annesi, sitem etmemesine rağmen, büyük bir hayal kırıklığına uğramış gibi görünüyordu. Karneye rağmen bu yarıylda, geçmiş bütün diğer okul yıllarından fazla şey kazandığını söylemek istedi annesine, ama içe kapanmış yüzünü görünce vazgeçti. Düzelteceğine söz verip odasına çekildi.

Sık sık pencereden dışarıya bakıyordu. Bir parça Wuppertal, bir zamanlar kendisine o kadar büyük, o kadar çekici görünen bu dünya, şimdi ona dar ve sınırlı geliyordu. Dışında yağmur yağmaktaydı.

Paskalya yortusundan önceki yas haftası başlamıştı. Sofuluk zamanı. Çevredeki altı kiliseden herhangi birinin çanı durmaksızın çalıyor ve inananları duaya ya da Kudas ayinine çağırıyordu. Annesi her gün kardeşleriyle birlikte ibadete gitmekteydi. Friedrich okul ödevlerini bahane edip mümkün olduğunca kaytarıyordu. Uzun Paskalya tatili için adamakıllı bir ders programı yaptı kendisine ve hemen çalışmaya başladı. Ama bir türlü doğru dürüst yoğunlaşamıyordu. Hangi dersi eline alırsa alsın, her şey ona kuru, önemsiz görünüyordu. Belki gerçekten de esnaflığa yeteneğim var, diyordu kendisine, yüksek bilim alanına girmeye çalışmaktansa cari hesaplarla ve mal bilgisiyle ilgilenmeliyim.

Klopstock'un *Mesih*'ini okurken, birdenbire eczacının kitabını hatırlayıp, kaygıyla tırmandı merdiveni. Bıraktığı yerde el değmemiş halde buldu.

Goethe'nin *Faust*'u... Clausen zaman zaman ondan söz etmişti. Almanca öğretmeni genelde derslerinde hep Goethe'ye işaret ederdi. Ona göre Alman ulusal edebiyatının tarihi üç aşamaya ayrılmaktaydı. Goethe'ye kadarki edebiyat, Goethe çağı, Goethe'den sonraki gelişim.

Neden önce Klopstock, olgun iyi şarap varken, önce olgunlaşmamış şırayı içmek neden? diye kızdı Friedrich.

Kardeşleri tarafından izlenmediğinden emin olmak için, bahçe duvarının yanındaki eski hangarın çatısına tırmandı. Fabrikaya doğru açılan pencereye oturup okudu kitabı, satır satır, yavaşça. İlerledikçe, 'kâfir adam' Goethe'nin gençliğinde hayal edip olgunluk yıllarında tamamladığı Faust'un öyküsünden büyülendi. Yalnızca yiğit gençlik cesareti ve güçlü kılıcıyla, kötü devi ve ejderhayı köşeye sıkıştıran Nibelungen hazinesinin iyi niyetli naif şövalyesinden daha muazzam bir kahramandı bu. Faust - Tanrı'ya bağlı dünya düzenine karşı bir asi! Aklın güçlü silahlarını kullanan bir adam. Bilgi ve gerçek uğruna tutkulu mücadelesinde bizzat Tanrı'ya meydan okumaktan kaçınmayan bir isyankâr!

Friedrich bu kitabın, şimdiye kadar gelişigüzel yalayıp yuttuğu bütün kitaplardan daha fazla şey içerdiğini hissediyordu. Gretchen trajedisi onu o kadar sarsmıştı ki, uzun süre okumaya devam edemedi.

Düşünceli düşünceli eskiden olduğu gibi pencerenin öbür tarafındaki hareketliliği izledi. Fabrika. En son ne zaman oradaydı? Veliht Prens'in ziyareti... Ölen çocuk... Her şey ona sonsuz uzak görünüyordu. Bu arada ilk buhar makinesine ilaveten, ana binanın oraya ikincisi yapılmış, yeni dokuma tezgâhları getirilmişti. Ama çocuklarla ilgili her şey aynıydı. Friedrich, çocukların itişip kakıştıkları, ama çoğunlukla da çalışmak zorunda oldukları yerin pencerelerine uzun süre baktı. Belki o kızı, ölen çocuğun ablasını tekrar görebilirdi? Yüzünü hatırlamaya çalıştı. Solgun, zayıf bir Madonna yüzü, ürkek, acı dolu... O görüntüyü hatırlamayı başaramadı. Bu kızlar gri elbiseleri içinde, dar göğüsleri, kambur sırtları, donuk gözleriyle hepsi birbirine benzemiyor mu? Geriye bir şey kalıyor mu ki? Kendine ait bir kişilik? Kendine özgü olan, insani olan...

Paskalya öncesi Perşembe günü onu gördü! Alandan geçip, boyahaneye doğru gidiyordu. Friedrich seslendi, fakat buhar makinesinin gürültüsü her sesi boğuyordu. Pencereden çıktı. Düz çatı üze-

rinde birkaç adım yürüyüp yere atladı ve boyahaneye doğru yürüdü. Duman, buhar, yoğun sisli hava yüzüne çarpıyordu, dayanılır gibi değildi, cadı mutfağındaydı sanki. Burada da insanlar çalışıyor, günde on dört, on altı saat diye geçti kafasından. Ustabaşı onu yine dışarı çıkarmaya çalıştı. Friedrich bunaltıcı sıcakta, duman ve buharın içinde dayanmak için kararlılıkla zorladı kendini. Gözleri yavaş yavaş dumana ve buhara alışmıştı. Yürümeye devam etti, kazanların başındaki boyacılara kadar gitti. En arkada, hangarın en karanlık köşesinde, bir yığın kumaş balyasının arkasında kaybolmuştu kız. Ama bir an için ona bakmış, tanımış ve görüldüğü kadarıyla da ürkmüştü. Friedrich aceleyle kazanların arasından geçiyordu. Ama yer yanılmış, kız içine girmişti. Dışarıda, kendi yaşında bir oğlan duvara yaslanmış durmaktaydı. Gömleğinin göğsünü açmış, derin derin nefes alarak temiz havayı çekiyordu içine. Kendisini görüp, uzaklaşmaya yeltenince, "Bir dakika bekle!" diyerek engel oldu Friedrich. Oğlan kararsızlık içinde durdu.

"Bayan Barthold'u tanıyorsun, değil mi?"

"Bayan Barthold mu?" Oğlan başını salladı.

"Kazada ölen Franz'ın kız kardeşini kastediyorum."

"Ha, Agnes."

"Onu nerede bulabilirim?"

Oğlan omuz silkti. "Bir orada, bir burada. Nerede ihtiyaç varsa orada."

"Nerede oturduğunu bana söyleyebilir misin?"

Oğlan onu kuşkuyla süzdü. "Ondan ne istiyorsunuz ki?"

"Kötü bir şey istemiyorum!"

"O bildiğiniz kızlardan değildir!"

"Babasına ne olduğunu öğrenmek istiyorum."

Oğlan hâlâ kararsızdı. Neden babanıza ya da amcalarınıza sormuyorsunuz ki?"

"Bana söylemiyorlar. Annesi iyileşti mi?"

Oğlan başını salladı. Hâlâ tereddüt ediyordu, ama Friedrich'in yüz ifadesi onu ikna etmişe benziyordu. "Kohlengarten Caddesi, otuz bir numara," dedi ve kayboldu.

Friedrich akşama doğru oradaydı. Bir sepeti Ulrike'nin kilerinden yiyeceklerle tika basa doldurmuş, abur cubur satın almıştı. Dar bir avludan geçerek, binanın arka tarafında yıkılmaya yüz tutmuş

küçük bir eve ulaştı, dar bir koridora girdi. Merdivenlerde üç küçük çocuk merakla kendisine bakıyordu. Friedrich annelerini sorunca, küçük kız önden koşarak bir kapıdan içeri girdi. "Anne," dediğini duydu Friedrich, heyecanlı bir sesle. "Genç bir bey bize geliyor!" Loş odanın içini görüyordu, kapıyı çaldı. Bayan Barthold'un çökmüş, solgun yüzüyle yattığı bir yatak duruyordu duvarın yanında, "Siz miydiniz, genç beyefendi?" dedi kadın bitkin bitkin.

"Tanrı'nın selamı sizinle olsun, Bayan Barthold. Annemin iyi dilekleriyle, bir şeyler getirdim."

"Yaklaşın, genç efendim. Ne yazık ki kalkamıyorum. Ateşim var." Sepeti gördü. "Anneniz iyi bir kadın. Her hafta bize biraz para iletiyor ve doktoru gönderiyor. Ona teşekkür ediyorum."

Friedrich gizlice odayı inceliyordu. Kuzeye, Wupper nehrine doğru bakan iki minik pencere, yoksul döşenmiş kasvetli bir oda ve mutfaktı burası. Ama her yerde özenli bir temizlik ve düzen egemendi. Açıklayamıyordu, ama odada sıcaklık yayan bir şey vardı.

Doğal davranmaya çalışıyordu, ufaklıklara abur cuburları dağıttı, her birine ayrı ayrı takıldı, neşeyle sorular sordu ya da gülümsemi, yabancı olmanın getirdiği soğukluk az sonra geçmişti. Ama Agnes içeri girdiğinde mahcuplaştı, ne yapacağını bilemedi. Agnes de geri dönüp dönmeme konusunda kararsızdı. Annesi sakinleştirici bir gülümsemeyle, "Gel hadi, Agnes. Genç efendimizin kötü bir niyeti yok. Madam Engels sepet dolusu yiyecek göndermiş," dedi.

"Bak, bize ne verdi!" Çocuklar gelip ellerindeki şekerlemeleri gösteriyorlardı.

"İyi akşamlar, Bayan..." dedi Friedrich. Ona nasıl hitap edeceğini bilemiyordu. Agnes mi yoksa Barthold mu? İnce, narin endamıyla orada öylece duruyordu kız, gerçi kendisinden küçüktü, ama yüzünde olgun, anaç bir ifade vardı ve büyük, anlayışlı gözleriyle ona kendisinden çok daha yaşlıymış gibi görünüyordu.

"Tanrı'nın selamı sizinle olsun, Bay Engels," diye cevap verdi kız. "Demek izimizi buldunuz sonunda."

"Zor olmadı."

"O zaman bir hırsıza yardım ettiğiniz için başınız derde girmişti?"

"Lafını etmeye değmez."

Oluşan sessizlikte göz göze geldiler. Kan beynine sıçradı Friedrich'in, o zaman kızın elindeki ekmeği fark ettiğinde duyduğu dehşeti hatırladı.

"Genç efendiye teşekkür et! Teşekkür et ona!" dedi annesi.

"Bunun için geldiğini sanmıyorum, anne."

"Hayır," diye onayladı Friedrich. "O yüzden gelmedim."

"Bay Engels, bizimle birlikte bir fincan çay içersiniz herhalde?"

diye sordu Agnes.

"Ah, evet, lütfen!" diye yalvardı çocuklar.

"Genç beyefendinin yapacak daha önemli işleri vardır mutlaka," dedi annesi.

"Hayır, kesinlikle. Önemli bir işim yok," diye karşı çıktı Friedrich.

Agnes masaya bir sandalye yanaştırdı. "Buyrun, oturun o zaman."

Friedrich, ocağın başında kendinden emin hareketlerle iş gören kızı izliyordu. Kız, gözlerini ondan ayırmayan genç adama doğru dönüp, biraz cilveli biraz meydan okurcasına sordu: "Peki, neden geldiniz?"

Friedrich yine tutuklaşmıştı, ne cevap vereceğini bilemedi, en azından mantıklı bir şey söyleyemedi...

Eve geldiğinde, İngiltere'den dönmüş olan babasıyla karşılaştı. Anlaşılan, her şey planladığı gibi yürümemişti. Bitkin görünüyordu. Aksi aksi karneyi inceledi. "Bizi onurlandırdığın pek söylene-
mez!" dedi, annesine doğru ironik bir bakış fırlatarak. Kimse cevap vermeyince, omuz silkti. "Eh, aslında o kadar da önemli değil."

Mesele hafif atlatılmıştı. Friedrich sevindi. "Pazar günü," demişti Agnes, vedalaşırken. "Belki."

Bu berrak Paskalya gününde fırlayıp, dağlık araziye çıkmak kadar güzel bir şey yoktu onun için. Şehirden çok çok uzağa. Babasının asık yüzünden, çok çok uzağa, gerçeğe ulaşmak için gösterilen cesareti cezalandıran ve itaatkâr ikiye yüz lülüğü ödüllendiren bir Tanrı önünde aşağılanan, kilisedeki zavallı günahkârlardan çok uzağa.

Friedrich, dünyayı hâlâ eşsiz bir zaferle fethedebileceğine sarsılmaz biçimde inanan ve hayatında ilk kez -henüz bilmesi de- âşık olan on beş yaşında bir delikanlının olabileceği gibi mutluydu.

Agnes.

Merkez kilisenin, öğleden sonra saat üç olduğunu gösteren çan seslerini sabırsızlıkla bekledi. Nihayet zamanı gelmişti. Friedrich aşağıya, vadiye koştu. Agnes, köprünün arkasından ona doğru gelmekteydi. Çam ormanının alacakaranlığı onları içine alıncaya kadar, ürkek karacalar gibi korkarak, nehir kıyısındaki çalılıkların

içinden çayırlara doğru tırmandılar birlikte. Yukarıdaki küçük Werl gölü ıssız ve sakindi. Hâlâ soluk soluğa, oturdular, dümdüz önlerine, suya doğru bakıyorlardı...

Suskunluğu ilk bozan Friedrich oldu.

"Geleceğini biliyordum. Biliyordum! Bütün hafta boyunca başka hiçbir şey düşünemedim, sadece seni, Agnes!"

"Peki ya gelmeseydim?"

"O zaman gelip alırdım seni!"

Agnes ona bakıp gülümsedi. "Seni aptal!" Aniden ayağa kalktı. Çamların göğe doğru iyice uzadığı ve iğne yapraklardan oluşan koyu renk halının üzerinde parlak güneş lekelerinin oynadığı ormanın içinde çevik adımlarla önden yürüyordu. "Pazar günleri babamla birlikte sık sık yürüyüş yapardık burada," dedi. "O zaman daha çok küçüktüm."

Friedrich susuyordu. Wesel kulesini düşündü. Prusya'da çok hapishane vardı. Onlardan birinde tutukluydu babası ve ailesini özlüyordu.

"Hişş," dedi kız ve durdu. Ormanı dinliyordu. "Kuşları duyuyor musun? Bir ala kargaydı." Ala karganın sesini taklit etti, hemen cevap aldı. Gizemli bir biçimde fısıldıyordu. "Onlarla konuşulabilir!" Bir tepeyi gösterdi. "Onun arkasında böğürtlenler var, daha gerideyse Kothen deresi akıyor. Orada yıldırım gibi hızlı alabalıklar bulabilirsin. Ama babam onları eliyle yakalıyordu." Birden ağaçların içinde bir şey keşfetti. "Bak, bir kokarca."

Friedrich heyecanlı kuş cıvıltılarını duyuyor, ama bir şey göremiyordu. "Nerede?" dedi.

"Görmüyor musun? Şansı yokmuş. Kuşlar onu çoktan fark etti. Şimdi aç aç geri çekiliyor."

"Ben bir şey görmüyorum."

Agnes başını salladı. "Ormanda bir kör gibi dolaşıyorsun. Ne görüyorsun ki sen?"

Friedrich güldü. "Oo, bir sürü şey." Keskin gözlerle ormana bakıyordu. Çalılıkların içinden bir şey fırlamıştı. "Bak!" dedi.

"Bir erkek karaca," diye tahminde bulundu Agnes.

Friedrich başını salladı. "Hadi, canım, ne karacası. Atının üzerinde boynuzlu Siegfried bu. Şimdi yaklaşıyor. Bak, görmüyor musun?" Tepenin altında yemyeşil bir düzlüğü gösteriyordu, gizemli

bir sesle ekledi: "Orada, aşağıda, kara kanyonun içinde korkunç ejderhanın yuvası var. Yiğit savaşçı Siegfried nişan alıyor. Şimdi atını mahmuzluyor. Canavarla ölümüne savaşacak!"

Friedrich düzlüğü gösteriyordu. "Oraya bakmalısın, oraya!"

Agnes kavramıştı, güldü. "Ona yardım edelim!" diye bağırarak çalığa doğru koştu önden.

Sonra yan yana dağın yamacına oturup vadiyi seyrettiler.

"Bana babanı anlat!" dedi Friedrich.

Agnes, Elberfeld'teki olaylar hakkında yeni bir şey bilmiyordu. Ama babasının suç işlemediğini, bırak yapmayı, hayatta asla kötü bir şey düşünemeyeceğini biliyordu. Bir fabrika işçisinin çalışma günü uzundu. Hafta içinde babası gece geç vakit eve geliyordu. Sonra uyuyorlardı, erkek kardeşi çoktan uyumuş oluyordu zaten. Sabah o giderkense, sıcak yataklarından ona göz kırıyorlardı. Ama Pazar günleri babası onlara aitti. Dağlara tırmanıyor, ormana gidiyorlardı. Ağaçlar ve fundalıklar isim kazanıyordu o zaman. Kuşları birbirinden ayırt etmeyi, seslerini taklit etmeyi öğreniyorlar, cevap alınca seviniyorlardı. Ormanda yeterince mantar ve meyve vardı. Ve babası, sırtında topladığı bir sürü odun olmadan asla eve dönmezdi.

İlk çocukluk anıları mutluydu. Annesiyle babası gençlerdi, gü-lüyorlardı. Babası Elberfeld'te tesfiyeci olarak iyi kazanıyordu. Annesiyle babası kuruş kuruş para biriktiriyor ve ormanın yamacında küçük bir ev hayali kuruyorlardı -giriş kapısında leylaklar olacaktı... Küçük odaları sıcacıktı. Cumartesi günleri annesi işten alışveriş sepetiyle gelir, Agnes küçük erkek kardeşiyle sevinç çağlıkları atarak sepete saldırırdı. Her torba evrilir çevrilir, yarım kilo salama hayran hayran bakılır, taze, mis gibi kokan ekmek kutusuna konurdu. Hepsine bir parça şeker de vardı.

Sonra küçük kardeşleri oldu. Annesi iki büyüğü artık yanında, Engels'lerin fabrikasına götürebiliyordu. Birlikte babasının maaşının neredeyse yarısı kadar daha kazanıyorlardı. Birdenbire annesi hastalandı. Artık tam gün çalışmıyordu. Babasının patronları da Elberfeld'deki fabrikayı satmışlardı. Fabrikanın yeni sahibi makineler getirdi ve herkese vasıfsız işçi ücreti ödemeye başladı. Çok kişi işini kaybetti. Aydan aya maaşlar daha da azalıyordu, sonunda artık para vermemeye başladılar, kötü mallar satan bir mağazada kullanılabilen alışveriş kuponları veriliyordu. İşine gelmeyen gidebilirdi. Doktora, eczaneye para nasıl ödenecekti? Biriktirilmiş olan

para, ev hayali uçup gitti. Ormandan odun toplamak da yasaklanmıştı. Babasının yüzündeki gülümseme sönmüş, giderek daha sıkıntılı, daha suskun hale gelmişti. Bir gün Engels'lerin fabrikasında, Elberfeld'te kargaşa çıktığı haberi yayıldı. Kaygı içinde babasının eve dönmesini beklediler. Alışılmış saatte gelmedi. Akşam oldu, gece oldu, yine gelmedi. Sabahleyin polis memuru gelip evi aradı. Babalarının elebaşlardan biri olarak tutuklandığını öğrendiler. İlk karar yumuşaktı hiç olmazsa: on sekiz ay hapis. Ama sonra Berlin'de yüksek mahkemede davaya tekrar bakıldı. 1830 Noel'inde korkunç haberi aldılar: on yıl ağır hapis cezası, zincirlenmiş olarak on yıl. Sonra fabrikada küçük Franz'ın başına gelen o korkunç kaza. "O zamandan beri annem kendisini bir daha toparlayamadı. Veliaht Prens geldiğinde son bir umut ışığı gördü. Dilekçe. Eczacı yazmıştı onu." Agnes öyküsünü böyle bitirdi.

Friedrich kızın yüzüne bakmaya cesaret edemiyordu. "Dilekçe cevapsız kaldı," dedi sessizce.

Kız başını salladı. Birdenbire ona doğru döndü. Yüzünde açıkça korku vardı. "Ama hiç kimse bilmemeli, duyuyor musun! Sana söyleyeceğim şeyi hiç kimse öğrenmemeli. Koblenz'den görevliler geldi annemin yanına. Babam hakkında başkalarına tek bir sözcük bile anlatırsak, onu da hapse atma tehdidinde bulundular!"

Friedrich çaresizlik içinde kıza baktı. Neden? diye sordu kendi kendisine. Korktukları için mi? Kimden? Anne Barthold'dan mı? O zavallı, bedbaht insandan mı? Gerçekten mi? Tanrı'dan mı?

Devrimden, evet, devrimden, diye cevapladı kendisini. Agnes'in elini tuttu. "Artık korkma!"

Kız hareketsiz oturuyordu. Hiçkırkımadan, en ufak bir ses çıkarmadan gözyaşları yanaklarından aşağı süzüldü. "Ne yaptık da Tanrı bizi bu kadar ağır cezalandırıyor? Ne yaptık?"

"Tanrı değil, Agnes. Tanrı değil. İnsanlar."

Alacakaranlık dağların üzerine çökünceye kadar birlikte kaldılar. Evde, Richard Roth'la zaman geçirdiğini söyledi. Artık daha özenli giyinir, ciddi bir yüz ifadesi ve taranmış saçlarıyla dolanır olmuştu. Annesi ona baktıkça şaşıyordu.

Geri kalan tatil günlerinde ve Elberfeld'ten geldiği sonraki Cumartesi günlerinde çalışmak için August amcanın, Moritz eniştenin, yazıhaneye Dürholt'un ya da başka tanıdıkların yanına gidiyordu artık. Öncesinde daima sıkı bir pazarlık yapıyor, bedavaya parmağı-

nı bile kıpırdatmıyordu. Öğrenmeyle ilgili niyetleri unutulmuş gibi görünmekteydi. Babasının yazıhanede amcalarına, zafer edasıyla, "Eh, ne kadar haklı olduğumu görüyor musunuz?" dediğini duydu. "Doğuştan tüccar. Günün birinde hepimizi cebinden çıkaracak bu." – "O kadar çok parayı ne yapıyor acaba?" diye sormuştu August amca. "Hey Fritz, oğlum o kadar parayı ne yapıyorsun, lan?" Friedrich susmuştu. "İşte buyur," diye seslendi babası, "Tepeden tırnağa bir tüccar. Belki de pasif ortak olarak rakiplerden hisse satın almıştır."

Paranın nereye gittiğini henüz bilmiyor, tahmin bile edemiyorlardı. Postacılar da Barthold ailesinin, Magdeburg'taki mahkûmlarına her hafta, tütsülenmiş yiyecek kokuları gelen bir paket yollayacak parayı birdenbire nereden bulduğu konusunda boş yere kafa patlatabilirlerdi. Friedrich, Agnes'le sadece Pazar günleri, kimse nin onları göremeyeceği ormanın derinliklerinde buluşuyordu. Onu gizli kayalığına götürüyor ya da Mürmelbach vadisinde dolaşıyorlardı. İkisi de sadece bu saatler için yaşıyordu.

İlkbaharla yaz böyle geçti. Notları yavaş yavaş düzelmeye başlamıştı. Ama Hantschke Friedrich'i birçok kez, aslında uyuması gereken saatlerde okurken yakalıyor, yüz ifadesinden endişelendiği anlaşıyordu.

Sonra eğitim yılı başarıyla sonlandı. Friedrich neşeyle eve gelmişti. Lisede ona hâlâ, okuldaki yerini kendi becerisine değil de babasının cüzdanına borçlu olan davetsiz misafir muamelesi yapıyordu. Sınıftan tecrit edilmesi onu sinirlendiriyordu, ama Agnes'i düşününce Hantschke'nin evindeki yalnız saatler kolayca geçip gidiyordu. Şimdi önünde beş uzun hafta tatil vardı, Agnes'le daha sık bulaşabilecekti.

Ona *Faust* okuyor, kız yastık gibi yosunun üzerinde oturup gözlerini açarak dinliyordu. Onu Faust'un hayat hakkındaki düşünceleriyle tanıştırıyor, ilahi dünya düzenine ilişkin kendi kuşkularını ve karşı çıkışlarını anlatıyordu.

"Bu tür şeyler hakkında neden bu kadar çok düşünmek zorundasın?" diye soruyordu kız, endişeyle. "Bu kitap... Tanrı karşısında böyle konuşulabilir mi? Değiştirilemez olana neden boyun eğemiyorsun?"

"Hiçbir şey değiştirilemez değildir, hiçbir şey."

"Senin adına korkuyorum, Fritz."

"Kızcağızım!"

"Böyle bir kitap..."

"Okuduğum en iyi, en büyük kitap!"

"Beni korkutan bir şey daha var. Bay Bracke, sizin nakliye görevliniz, annemin yanına gelmiş, odayı inceleyip, sorular sormuş..."

"Hiçbir şey bilmiyorlar."

"Ama öğrenecekler!"

"Öğrenirlerse öğrensiner! Hiç kimse sana bir şey yapamaz. Ben seni korurum!"

Bir defasında Agnes ürkererek çalılıkları göstermişti. "Bak, gördün mü? Orada biri hareket etmedi mi?"

"Saçma."

"Bazen izlendiğimizi sanıyorum."

"Korkak tavşan!" Friedrich gömleğinin altından kitabı çıkarıp bir sayfasını açtı. "Al, şurayı oku. Yüksek sesle!"

Agnes kuşkulu kuşkulu kitabı aldı.

*Gel, izin vermeyelim bu güzel anı
Böyle hüznlerin sararıp soldurmasına!
Bak, akşam güneşinin sıcaklığında
Nasıl parıldıyor evler yeşilin kuşattığı...*

Gülümseyerek kitabı indirdi kız. Friedrich gözleri kapanuncaya kadar, Hamam'daki büyükbabasından, karanlık bataklıkta yapılan gezintilerden, Xanten'daki geniş bağlardan ve planlarından söz etti.

Agnes onun başını kucağına yatırıp uyanmaması için elinden geleni yaptı. İlk aşk. Lanetli dünyaya fısıldanan sessiz bir düş. Uzun sürmeyecekti, hayır, bu düşten uyanmaları uzun sürmeyecekti... Biliyordu.

Friedrich kendine geldiğinde, gökyüzü yıldızlarla doluydu. Solgun ışıktaki, tam başının üzerinde Agnes'in yüzü parlıyordu. Gözlerini uzaklara dikmişti. Uyuyan dünyanın üzerinde gecenin güzelliği ve bu yüz –yalnızca yüce Tanrı bu kadar çok şeyi cömertçe verebilirdi. Daima sevecekti bu kızı, daima....

Hızla sökü� vadiyi serinleten, bedenleri ürperten ve büyüyü koparıp alan şafak vakti... Köprüde birbirlerinden ayrılırken Agnes'in gözleri yaşlıydı. "Bizi ayıracaklar!" dedi, dudaklarının çevresinde acı, sert bir çizgi belirmişti.

Ağaçların himayesinde Brucher Platz üzerinden eve dönerken, sanki yukarıda, yatak odasında, perdenin arkasından babasının ba-

sını görür gibi oldu Friedrich. İhtiyaten açık bıraktığı bir bodrum penceresinden eve girdi, her an yakalanabileceğini bekleyerek merdivenleri tırmandı gizlice. Ama kolayca ulaştı odasına. Bugün Köln, Koblenz ve kimbilir daha nereye seyahate çıkacak olan babasının kafasında, onun peşinde casusluk yapmaktan başka şeyler vardır mutlaka diye sakınleştirdi kendisini.

Tatilin daha bir haftası geçmişti, istediği kadar uyuyabilirdi, oysa Agnes fabrikaya gitmek için şimdiden hazırlanmak zorundaydı....

Fakat Friedrich yatağa henüz yatmıştı ki kapı çaldı. Ulrike sesleniyordu: "Uyan, Fritz."

"Niye ki?" diye sordu şaşırarak.

"Babanla birlikte seyahate çıkıyorsun. Çabuk ol!"

Bir sıçrayışta yataktan kalktı. İlk aklına gelen, değişiklik ile ilgili sevinçti. İkincisi, Agnes. Hızla ona birkaç satır yazdı. Mektubu Ulrike'ye götürüp, gizlice halletmesini rica etti. Kahvaltı odasında babası onu neşeli, şen şakrak karşılamıştı. "Ee, delikanlı, seni de yanımda götürme fikrim nasıl buluyorsun?"

"Şaşırtıcı ve cömertçe."

"Cömert olmak için yeterince sebebimiz var. Dün ocağı Bergisch-Maerkische Demiryolu Şirketi'ne sattım. Ne kadar kâr ettiğimizi bilmek ister misin?"

"Görüldüğü kadarıyla, yüzde yüz olmalı."

"Beşle çarp. Ama bunu sadece sana söyledim, kesinlikle aramızda kalacak, Junior!"

Şaka yollu öylesine söylenmiş gibi görünen yeni sözcük Junior, ciddiydi; Friedrich bunu seyahat esnasında kavradı. Sır gibi sakladığı projelerine, gizli iş ilişkileri ağına ortak ediyordu babası onu.

Düsseldorf üzerinden gidiyorlardı, babasının halledeceği işler vardı orada, sonra Ren yolundan yukarı Köln'e devam ettiler. At ve araba ertesi sabah Zum Kronprinzen otelinde bırakıldı. Buharlı bir gemiyle Ren nehrinden aşağı Koblenz'e gidildi.

Güneye doğru ilerledikçe babasının keyfi daha da artıyor gibiydi. Hava harikaydı. Sağlı sollu nehrin iki yanında giderek daha fazla yükselen ağaçlıklı hafif tepeler görülüyordu. Eski kaleler ve beyaz şatolar bakıyordu dağlardan aşağıya. Köylüler tarlalarından el sallıyordu. Friedrich babasıyla birlikte üst güverte trabzanlarının yanında duruyordu; babası anlatıyordu.

Manchester'da Ermen şirketinde ortaklık vardı. Hollanda'dan göç etmiş zengin bir ailenin iki oğlu, İngiliz tekstil sanayiın kalbinde eski bir fabrikayı, Victoria Mill'i satın almışlardı. "Benim sermayem sayesinde orası şimdi çok modern bir pamuk dokuma fabrikası haline gelecek..." Brüksel'de bir ticari acenta vardı, babası pasif ortak olarak oradan kâr payı alıyordu. Düsseldorf ticaret sicilinde babasının adına bir komisyon şirketi kayıtlıydı. Savoyen'de onun hesabına ipek üretiliyordu. "Bizim hesabımıza, Junior," diye düzeltti neşeyle gülerek, bir yandan da teşvik ederek omzunu tapışlıyordu. Friedrich ise babasının neşesine pek ortak olamıyordu. Bu işletmeler için ne kadar para harcadığını düşündü. Ve kaçınılmaz biçimde çirkin bir düşünce geldi aklına. Engelsbruch'ta, duvarın öte tarafında, eski nakliye binasında yoksulların çocukları uzun masaların başında otururken, bütün bunların hepsini babası kapmış, pazarlıklar ederek toparlamıştı... "Ama en önemlisini," diye düşüncelerinin arasına girdi babası, "en önemlisini geri dönüş yolunda öğreneceksin".

Koblenz'de, babası sabah erkenden akşam geç saatlere kadar işle uğraşırken, şehri ve çevresini dolaşmak için bir hafta süresi vardı Friedrich'in. Babası akşamları bitkin halde otele dönüyor, pek az şey yiyip erkenden uyuyordu. Son gün gözle görünür biçimde açılmıştı. "Tamam," dedi ellerini oğuşturarak, "artık bütün engeller ortadan kalktı". Yüzü yine gizemli bir ifade kazanmıştı. "Oyun başlayabilir."

"En önemli büyük işin mi?" diye sordu Friedrich.

"İki gün daha sabretmelisin. Sonra her şeyi öğreneceksin."

Buharlı gemi Köln'e yanaştığında geceyarısı olmuştu. Kronprinzen'deki kapı görevlisi yerlere kadar eğilerek karşıladı onları. Birinci katta iki oda ayrılmıştı bile. "İyi uyu, Junior! Yarın bütün gün burada işim var, sen de şehri dolaşabilirsin."

Şehri mi? Her tarafı hâlâ iskelelerle çevrili olan, ama yine de çok şey sunan dev katedral bile tek başına üç gün sürerdi.

Ertesi gün erkenden uyandırıldı. Gün ağarırken kiralık bir faytonla, batıya doğru şehir dışına çıktılar. Dik bir yoldan dağ yamacına doğru gidiliyordu. Küçük, yoksul köylerden geçtiler. Babasının yolculuk için nakliye bölümünden seçtiği güçlü koşum atı gölgesiz, tozlu patika üzerinde zorlukla ilerliyordu. Nihayet yokuş aşağı inmeye başlamışlardı. Az sonra sık yüksek bir orman karşıladı onları. Yamaçlar giderek daha dikleşiyordu. Sonunda bir manzara açıldı ön-

lerinde. Hoş bir vadiye gelmişlerdi. Babası faytonu durdurdu. "Agger Vadisi," dedi, uzakta, ağaçların yeşili arasından bir köy kilisesinin tepesi görünüyordu. "Gideceğimiz yer orada. Engelskirchen."

"Engelskirchen mi?"

Babası başını salladı. "Engelskirchen. Engels'lerin kökeni buradaymış. Beş yüz yıl önce, Reformasyon döneminde inançları nedeniyle katolikler tarafından sürülmüşler. Büyükbüyükbaban böyle anlatıyordu. Doğru olduğunu kabul edelim. Ve şimdi, on iki kuşak sonra torunların torunları geri dönüyor ve burada ebedi yuvalarını inşa ediyorlar."

Yarım saat sonra babası, küçük katolik köyün üst tarafındaki yolda durdu. Arabanın arkasından bir rulo parşömen kâğıdı aldı. Nehrin güneyinde, üzerinde birkaç ineğin güneşin altında tembel tembel yattığı otlakları gösteriyordu. "Bu araziye satın aldım. Yakın zamanda burada geleceğin pamuk dokuma fabrikası Ermen&Engels'in ilk üretim yeri olacak. Ermen&Engels - İngiltere'yle Almanya birleşmiş, modern İngiliz makineleri, deniz aşırı ülkelerden en iyi hammadde-ler artı Alman çalışkanlığı, Alman verimliliği, Alınan işçiliği."

Babası coşmuş, konuşuyordu. Friedrich vadiye baktı. Boynu büyük yolun yanında duran alçak köy evlerini gördü. Babası devam ederken Friedrich, bu sakın vadide gerçekleşecek değişiklikleri hayal ediyordu.

"Sevgili kardeşlerim avantajları kavrayamadılar. Bizim yürekler acısı iç piyasamızla rekabet edebilmekten hoşnutlar. Yanı sıra da yurtdışında birkaç iş fırsatı olunca - onlara yetiyor. Eğer sınırsız avantajları olan dünya piyasasına giden yolu bize tıkayan, pinti Alman dar kafalılığından kurtulunmak isteniyorsa, bambaşka boyutlarda düşünmek ve planlama yapmak gerektiğini kavramıyorlar."

Geceyi köy meyhanesinin tek kiralık odasında geçirdiler. Şarap kadehlerinin arkasında oturan köylülerin bakışları pek dostane değildi. Yukarıda babası, fabrika, park, konak için çizimleri, masanın ve yatakların üzerine serdi. Friedrich tasarrun büyüklüğünden etkilenmişti. Meyhanedeki köylülerin yüz ifadelerini düşündü. "Bu ücra bölgede böylesine bir fabrika? Buranın halkı ne der? Bütün hayat tarzları değişecek."

"Haklısın, delikanlı! Henüz büyük köylüler, çiftlik sahipleri, resmi makamlar arasında yeterince direnç var. Onları aşacağız. Yoksullara iş ve ekmek getiriyoruz." Babası planları gösterip hay-

kırdı: "Ermen ve Engels – gelecek budur. Hiç kimse karşısında duramaz. İkinci fabrika bizzat İngiltere’de olacak, dünyanın en modern endüstrisinin merkezinde, geleceğin şimdiden gerçek olduğu yerde: Manchester’da. Dev İngiliz ticaretine katılacağız. Manchester’dan bize, burada, Prusya’nın en ücra köşesinde, Almanya’nın en modern tekstil fabrikasını kurmak için gerekli sermaye akacak."

İşletmeci kadın odalarına yemek ve şarap getirdi. Babasıyla çoktan samimi olmuş gibi görünüyordu. Meraklı meraklı çizimlere baktı hayranlıkla, bilmek istediği bir sürü şey vardı. İnşaat çalışmaları ne zaman başlayacaktı, fabrikaya ileride ne kadar işçi lazım olacaktı, doğru dürüst bir otel açmaya değer miydi? Babası cevaplarında ölçülüydü. Onun yerine kadının gevezeliğinden yararlanıp, yöredeki genel hava, projenin karşıtları ve taraftarları hakkında her şeyi aldı ağzından. Kadın gittikten sonra, kuruluşun ayrıntıları üzerine konuştu. Çekirdek işgücü olarak Wuppertal’dan buraya getirilecek işçi aileleri arasında bir ön seçim yapmıştı bile. Nehrin öbür tarafında bir yerleşim yerinde oturacaklardı. Protestan kilisesinin ve okulun inşası için bir ön fikir bile oluşturulmuştu.

Ateş yavaş yavaş Friedrich’i de sardı. Babasının planlarına kendi fikirlerini ekledi; babası bu fikirleri düşünmeye değer buldu.

Şarap etkisini göstermeye başlamıştı. Geleceğin şirketi giderek daha cüretli ve fantastik biçimler alıyor, Mısır’da kendi pamuk plantasyonlarına, yük gemilerine, ticarethanelere, dokumahanelere ve basmahanelere sahip uluslararası bir imparatorluğa dönüşüyordu...

Babası kadehleri son kez doldurduğunda geceyarısını çoktan geçmişti. "Anlıyor musun şimdi" diye sordu, "sana neden ihtiyacım var? Seni Unterbarmen’da Caspar amcanın yanında, yazıhane taburesi üzerinde köreltmeye niyetim yok. Dünya çapında bir işte partner olarak ihtiyacım var sana. Londra’da, Paris’te olacaksın, Amsterdam ve Brüksel borsalarında işlemleri yöneteceksin, Manchester’da çıkarlarımızı temsil edeceksin. Bu senin geleceğin! Öyle bir gelecek ki, evladım, istedikleri kadar kulağa hoş gelen akademik dereceler, resmi görevler veya papazlık makamları elde etsinler, bütün akranlarının ancak hayal edebileceği bir gelecek bu."

Friedrich babasının gözlerinin içine baktı. Başının içinde her şey fır dönüyordu, düşüncelerine karmakarışık bir hareketlilik kazandıran şey sadece şarap değildi. Gözünün önünde aniden yepyeni bir dünya belirmişti. Seyahatler, cesur girişimler, yepyeni türde gözü

pek fetihlerle cezbediyordu. O an aklına aşkı, Agnes geldi. Tüccar, iş ortağı, hissedar olarak –onunla ilişkisine kim karşı çıkabilirdi?

“Aramızdaki savaş baltasını gömelim mi?” diye sordu babası, arkadaşça. “Kimbilir, belki de nihai hedeflerimiz bakımından o kadar da farklı değildir. Belki baban da ülkemizdeki siyasal ve toplumsal koşullardan dolayı aynı senin gibi ıstırap duyuyordur. Ama o bir tüccar ve iyileşme için daima pratik ve hesaplanabilir yollar arıyor. Soyut dünyayı iyileştirme gevezeliklerine ve ütöpik lafazanlıklara hiç ama hiç değer vermez.” O coşku içinde babası ayağa fırlayıp odayı arşınlamaya başlamıştı. “Bu ülkede milyonlarca işgücü nadasa bırakılmış duruyor, inanılmaz geri, harabeye dönmüş lonca işletmelerinde heba ediliyor –İngiltere’de efsanevi fiyatlarla alınıp satılan aynı işgücü. Önce bir sanayiye ve dünya piyasasına sahip olduğumuzda, ondan sonra siyasal ve toplumsal bütün diğer sorunlar kendiliğinden çözülecektir.”

“Seni daha önce hiç böyle konuşurken duymadım, baba!” dedi Friedrich.

“O zaman beni tanımanın zamanı geldi de geçiyor!” Babası masaya geri dönüp kadeheni aldı. “Geleceğe içelim!”

Friedrich babasıyla kadeh tokuşturdu. Sonra uykuya dalarken, van Haar dedenin yüzü onu rahatsız etti. Bir zamanlar çocuk düşlerindeki Tanrı Baba gibi çok uzağa itilmiş görünüyordu. Agnes’i düşünmek zorundayım, dede, anlasana, her şeyden önce Agnes’i! Ama dedesinin yüzü hareketsiz kaldı. Uzak bulutların sisi içinde silinip gitti...

Anlatacak o kadar çok yenilik vardı ki, döndükten sonraki Pazar günü sözleştikleri yerde sabırsızlıkla Agnes’i bekliyordu Friedrich. Bir saat bekledi, sonra bir saat daha. Agnes gelmedi. Huzursuzlanarak şose boyunca Gemarke’ye yürüdü. Heubrich Caddesi’nde bir yük arabası duruyordu. Kukosch’un dükkânının bulunduğu yerden hamallar dışarıya kolileri taşımaktaydılar. Merakla yaklaştı. Bu da neydi? Vitrin boşalmıştı. Biri tabelayı indiriyordu. Friedrich avluya girdi. Ufak tefek adam orada durmuş, kitaplarını kutulara yerleştiriyordu.

“Taşınıyor musunuz, Bay Kukosch?”

Kitapçı başını kaldırıp hüznü bir gülümsemeyle salladı. “Evet, dostum. Sadece nereye, onu bilmiyorum. Belediye ruhsatımı iptal etti.”

Friedrich gözlerini adama dikmiş şaşkın şaşkın bakıyordu. "Nasıl oldu bu?"

"Öngörülebileceği gibi."

"Ama protesto etmek gerekir."

"Hadi canım. Bay Krummacher ve şiir sanatının ilham perisi Kalliope, Ortaçağ bağnazlığıyla çağdaş edebiyat –uzun vadede yan yana birbirlerini tahammül edemezlerdi zaten." Kukosch kutudan küçük bir kitap çıkardı. "Benden ilk satın aldığınız kitap bu değil miydi?"

Friedrich tanımıştı: BOYNUZLU SIEGFRIED. "Tekrar satın almayı çok isterim. Benimki – kayboldu."

"Artık satmama izin yok. Size armağan ediyorum."

Friedrich kitabı minnettarlıkla aldı. "Size bol şans ve daha iyi bir şehir diliyorum."

"Alman topraklarında öyle bir şehri bulmak çok zor. Ama biz aramaya alışkınız."

Friedrich aceleyle kenar mahalleye, Kohlgarten Caddesi'ne doğru yürüdü. Dar avluyu geçerek arkadaki küçük eve ulaştı. Kapılar açık duruyordu. Hem mutfak hem oturma odası olan yerde bomboş duvarlarla karşılaştı... Merdivenlerden aşağıya ayaklarını sürüye sürüye çok yaşlı bir kadın iniyordu.

"Barthold'lar taşındı mı."

"Bir haftayı geçti. Yük arabası geldi, onları alıp götürdü. Geceyarısı."

"Peki, nereye?"

"Nereye mi? Bunu soran ilk kişi siz değilsiniz, genç beyefendi. Ama kimse bilmiyor. Hiç kimse."

Friedrich soluk soluğa Engels'lerin evine geldi. Mutfaka daldı. "Mektubu Kohlgarten Caddesi'ne götürdün mü gerçekten, götürdün mü?" diye Ulrike'ye saldırdı.

"Hemen ilk akşam. Sana söylediğim gibi. Ufaklığın mesajını da sana ilettim. Pazar günü köprüde."

"Gitmişler, Ulrike. Sır olmuşlar! Nereye, hiç kimse bilmiyor."

"Bana o konuda hiçbir şey söylemedi. Tek bir sözcük bile. Ama belki kilise rahibi biliyordur. Birleşik kilise üyesiydiler."

Moritz enişte Friedrich'i dostça karşıladı, ama Friedrich meramını anlatınca çok mesafeli davranmaya başladı. Evet, ailenin nereye taşındığını biliyordu. Çok uzağa gitmişlerdi. Wuppertal'den, Prus-

ya bölgesinden çıkmışlardı. "Sana söyleyemem, söylememeliyim, Fritz. Yalnız bir konuda sana güvence verebilirim ve eniştene inancaksın: Alınan bütün önlemler ailenin yararınadır. Ve gösterdikleri cömertlik için yüce Tanrı annenle babana şükran duyacaktır."

Annesiyle babası, biliyorlar demek, biliyorlar! Üstelik önlemleri alanlar da onlar! Friedrich eve giderken bu inanılmaz şüphe onu derinden etkiledi. Agnes'le son buluşması, görüleceklerine ilişkin onun korkusu, ormandaki izlenimleri, yatak odasında perdenin ardındaki gölge, babasının onu seyahate yanında götürme konusunda ani kararı, beklenmedik dostane tavrı –hepsi bir dânişıklı dövüş, Agnes'le onu ayırmak için alçakça bir hile...

"Annemle babam nerede?" diye sordu, evin önünde oynayan Herrmann'a.

"Sanırım çalışma odasındalar, Fritz."

Gerçekten de orada çay içiyorlardı. Feveran halinde suçlamalarını yüzlerine çarpmasına rağmen, kontrollerini hiç yitirmediler. Babası gülüyordu bile.

"Ne kadar haklı olduğumu görüyor musun. Junior ve personelden güzel bir kız. Eski bir hikâyedir bu. Ama tam da küçük Barthold'un olması..."

"Onları nereye gönderdiniz?" diye haykırdı Friedrich.

"Önce bir sakinleş," dedi annesi. "Her şeyin nasıl geliştiğini açıklayacağız sana. Ama bulundukları yeri söyleyemeyiz."

"Sizin açıklamalarınıza ne kadar güvenebileceğimi biliyorum ben! Ama paranızla her şeyi yapabileceğinizi sanıyorsanız yanılıyorsunuz. Beni ondan ayıramazsınız. Onu bulacağım! İsterseniz dünyanın öbür ucuna kaçırmış olun."

İçinde öfke gözyaşlarının kabardığını hissetti, gizlemek için hızla odadan çıkmaya yeltendi. Birden önünde beliren annesi, beklenmedik biçimde şiddetli bir şamar patlattı yüzüne, kolundan yakalayıp en yakındaki sandalyeye oturttu. "Önce bir dinle!" diye azarladı. Babası kapıya gidip anahtarı çevirdi.

Friedrich annesinin, "Bayan Barthold'u sınır ötesine çıkarıp güvenlik altına almak zorundaydık," dediğini duydu. "Eczacı beyin küstahça bir tonda kaleme aldığı o dilekçe resmi makamları birbir dolaşıp işleri bakanlığına kadar ulaşmış. Gönderen kadınla ilgili, 'devlete karşı suç işlemiş birini desteklemek' gerekçesiyle soruşturma başlatılmış."

Friedrich sapsarı kesilmişti.

"Annen biz yola çıktıktan sonraki akşam, Moritz enişte aracılığıyla konuyu öğrenmiş," dedi babası. "Aileyi zamanında güvenlik altına aldırma'yı başara bilmiş."

"Doğru mu bu?" diye kekeledi Friedrich. Çaresizlik içinde bir ona bir diğerine bakıyordu.

Annesi iç yeleşinden küçük bir mektup çıkardı. "Al, Agnes'inin veda mektubu," dedi şimdi yumuşakça. "Burada okuyacaksın. Sonra onu imha edeceğiz."

Elleri titreyerek sayfayı açtı. Birkaç satırdı sadece. "Sevgili Friedrich! Artık birbirimizi göremeyeceğiz. Annen sana her şeyi açıklayacak. Bize çok iyi davrandı, hepimiz ona teşekkür borçluyuz. Sana da! Ah, canım, şu aptal Agnes'ine en güzel Pazar günlerini armağan ettin! Hayatım boyunca o günleri asla unutmayacağım! Elveda, elveda! Agnes."

"Bağışlayın!" diye fısıldadı Friedrich, mektubu geri verirken; annesi kâğıdı alıp şöminede yaktı. Friedrich gözlerini dikmiş, sönen aleve bakıyordu; kâğıdın kömürleşen kalıntısı buruşmuştu. Sendeleyerek ayağa kalktı, sersemlemiş halde çıktı odadan. Basamakları yavaş yavaş tırmanarak odasına gitti. Yüreğinin öfkesini nereye yöneltmesi gerektiğini bilemiyordu. Okul çantasından tarih kitabını çekip çıkardı. Prusya kralının, Hohenzollern hanedanının armasını, Brandenburg kartalının bütün resimlerini paramparça edip ayaklarının altında çiğnedi. Öfkeden ağlıyordu. Aniden garip bir sükûnet çöktü üzerine. Bedeni hissisleşmiş, düşünceleri susmuştu; bu donakalmışlık içinde gözyaşları da kurudu.

Bunlar son olacak diye yemin etti. Artık bir çizgi çekmeliydi, bütün çocukça çılgınlıkların altına bir çizgi çekilmeliydi.

Yeni eğitim yılı başladı.

Friedrich eski yerine, dev Jonghaus'un yanındaki sırasına oturdu ilgisizce. Ders programı hemen hemen hiç değişmemişti. Yine sınıfa giren ilk öğretmen Clausen oldu. Bu kez beraberinde getirdiği kitap yığını her zamankinden daha büyüktü. Kitapları dağıttırdı, Jonghaus hemen bir tanesini kapmıştı. Friedrich uzaktan göz attı, *Faust*'un ilk bölümüydü. Kalbi daha hızlı çarpmaya başlamıştı.

Öğretmen, etüt odasında Faust-Mefisto diyalogunu okuma görevini sınıf birincisi Graeber'e vermişti

"Üzerime ne giyersem giyeyim/Hissedeceğim bu sınırlı dünyada yaşamanın acısını..." Ritmik bir monotonluk içinde korkunç kötü okuyordu. Sonraki, "Artık sadece oyun oynayacak kadar genç değilim/Arzusuz yaşayacak kadar da yaşlı..." bölümünde sınıf kikirdemeye başladı.

"Yeter!" diye kesti Dr. Clausen, sabırsızca. Sıraların arasında sert, kızgın adımlarla yürüyordu. "Büyük devrimin on yılı!" diye bağırdı. "Dünya ta temellerinden sarsılmış! Sadece parçalanmış Almanya'da her şey eski gibi. Ve minicik prensliklerden birinde uysal bir saray adamı, sadık bir yurttaş, devrimin güçlü fırtınası önünde titriyor -Bay von Goethe'dir bu! Ama o aynı zamanda şairdir! Yüzyılın Aydınlanma ve halk egemenliği fikirleri: Liberté, Égalité, Fraternité ile şekillenmiş. İşte o böyle, yalnızca böyle, zamanının en büyüğü oldu. İstedığı kadar doğaya, İtalya'ya Villa Borghese'nin gözlerden ırak romantizmine sığınırsa sığınsın, saray adamının kaçmaya çabaladığı çağın sorunları, şekillenmesine katkıda bulundukları yaratıcı dehadan haraçlarını inatla talep ediyorlardı. Ve her defasında hangi malzemeye el atarsa atsın, tarihe, sakin ve huzurlu bir hayata, içinin derinliklerine doğru ne kadar uzaklaşırsa uzaklaşsın, her defasında, Özel Danışman'a karşı etkili olmak isteyen, olmak zorunda olan şair isyan etmekteydi. Ve böylece -sürekli yeniden- üretiyor, devrimi hızlandırıyordu; karşısında dehşete düştüğü Konvent'in o rezil halk tribünlerinden hiç farkı yoktu! Şeytanla ittifak: Evet -kendi eserinin ürkütücü gücü karşısında Bakan'ın kendisi bunu böyle algılıyor. Bu onun kaderi, bu onun ruhunun trajik parçalanmışlığı, bu Faust! Türü çeşitli tuhaf, eğlenceli lafazanlıkla dolu bir Ortaçağ macerası değil... Ama ne konuşuyorum ki ben?" diye kesti öğretmen, akıcı konuşmasını. "Eğer şiirin kendisi, Wuppertal'li koca kafalarınızın şen cehaletine bir ışık yakmayı başaramıyorsa, ne yararı var!" İç çekerek sandalyesine oturdu. "Pekâlâ, monoloğa girişmeye kim cesaret eder?"

Friedrich sınıfa göz gezdirdi. Clausen'ın açıklamasından etkilenecek olan öğrenciler suskun, sinmiş oturuyorlardı. Hiç kimse onun eleştirel çapraz ateşi altında kalmaya cesaret edemiyordu. Friedrich elini kaldırdı. Öğretmen duraksamıştı. "Unterbarmen'li en genç öğrencimiz? Hiç olmazsa cesaretiniz var, Engels. Haydi bakalım! Elberfeld'e karşı Unterbarmen! Öyle olsun!"

Çevresindeki fiskoslardan rahatsızlık duymaksızın ayağa kalktı Friedrich. Faust'un iç çatışması hakkında her şeyi biliyordu artık. Öğ-

retmenin ateşli patlamasıyla, şimdiye kadar sadece belli belirsiz hissettği şeyin bilincine varmıştı aniden. Goethe'nin bu sahnede ne yarattığı, Faust'un kendisini iğrenç bir dünyanın sıkışmışlığından kurtarmak için sabırsız arzusu, gelişme için, daha büyük, daha özgür bir alan uğruna kendisini paralarcasına haykıran, ama tekrar tekrar geri düşen, binlerce zincire bağlı, binlerce kuşkuyla sıkışmış bir ruhun parçalanmışlığı, bu onun, Friedrich'in içinde bulunduğu durumdu.

Sıra arkadaşı Jonghaus sırtarak kitabı ona doğru itmişti. Friedrich kitabı kapatıp ezberden okumaya başladı monoloğu.

*Üzerime ne giyersem giyeyim
Hissedeceğim bu sınırlı dünyada yaşamamın acısını.
Artık sadece oyun oynayacak kadar genç değilim
Arzusuz yaşayacak kadar da yaşlı.*

Sınıfta hiç kimse gülmüyordu artık. Bütün gözler onun üzerine dikilmişti. Friedrich farkında değildi. Tümünü kendi düşüncelerine dalmıştı. Ah, çocukken mutlu mesut günümü gün ettim, güneşi kucakladım, insanların hepsini, hepsini sevdim, göklerdeki iyi bir babaya çevirdim yüzümü güven içinde. Geriye ne kaldı?

*Dünya ne verebilir ki bana?
Yoksunluk çekmelisin! Yoksun olmalısın!
Budur işte sonsuz nakarat
Hayat boyunca her saat
Kısık bir sesle durmadan
Herkesin kulağına fısıldanan.*

Ne hale geldin sen, Mesolongion? Bir zamanlar kahramanların özgürlük için savaştığı yerde, şimdi esnaflarla yaşlı kadınlar bakır paralarla pazarlık yapmıyor mu? Ve Cermen yiğitler, prensin kalles kliğinin jandarmaları karşısında korkuyla büzüşüyor mu omuzlarını içeri çekerek?

*Dehşetle uyanırım her sabah,
Acı gözyaşları dökmek gelir içimden,
Geçip giden günü görünce,
Tek bir dileğimi yerine getirmeyecek
En küçük belirtisini bile sevincin
Yerle bir edecek inatçı yergilerle.
Yaratıcılığını hareketli ruhumun,
Hayatın bin bir çirkinliğiyle engelleyecek.*

Ah Siegfried, korkusuz Cid, ah Şövalye Bouillon, Aymon'un çocukları, ilahi Aşil, soylu Odysseus, sizler, beni daha iyi bir dünyaya taşımış olan sizler, gerçekten de yaşadınız mı?

*Ruhu, tuzak ve kandırmacalarla kuşatan,
Ne varsa her şeyi lanetliyorum
Tutsak edeni ruhu, bu yaşlı mağarada,
Körleştirici ve aldatıcı güçlerle!
Lanet olsun, beslediği o yüce fikre,
Kendi kendisini kuşatan ruhun!
Lanet olsun, göz kamaştırıcılığma görüntünün
Duygularımızı zorlayan!
Lanet olsun, düşlerimizde kandıran bizi
Sonsuz ün ve şan hilesine!
Lanet olsun, bütün zenginliklere
Kadın, çocuk, hizmetçi ve saban gibi yüzümüze gülen!
Lanet olsun, servet tanrısına, hazineler vadederek
Akıl almaz şeyler yaptırın bize!
Gereksiz zevkler için ya da,
Döşek seren altımıza!*

Neredesin, Agnes? Seni nereye götürdüler? Bir ömür boyu birlikte geçirmeyi düşlemek, aşkın ayrıcalığı değil midir? Ama bize sadece birkaç Pazar günü izin verildi.

*Lanet olsun uyuşturan üzüm suyuna!
Lanet olsun en yüce aşka!
Lanet olsun umuda! Lanet olsun inanca!
Her şeyden önce, lanet olsun sabra!*

Monolog bitti. Çocukluğum bitti. Beni bir yabancı gibi kuşkuyla ve düşmanca, uygunsuz davetsiz bir misafir gibi karşılayan yeni bir dünyaya attım adımımı. Bir gün benim dünyam olacak mı bu?

Sınıf bir saniye için sustu. Sonra aniden alkış patladı. Dr. Clausen yanına gelmişti, sıkı sıkı yakaladı omuzlarından. "Evet!" diye haykırdı övgüyle. "Evet, buydu işte!" Dev Jonghaus takdir ederek sırtını yumrukluyordu. Sınıf birincisi Graeber elini sıktı. Ve Friedrich o an, onların kibirini bağışladı. Her şeye rağmen, bunların kendisini anlayacak insanlar olduğunu hissetti. Kültür uğruna ortak çaba, fikri mülkiyetin fethedilmesi, insanlığın en önemli beyinlerinin onlara miras bıraktığı bilgiyi almak, daha yüce bir amaç olabi-

lir miydi? Özlediği dünya buradaydı. Mutluluk coşkusu kapladı içini: Kabul edilmişti!

Wilhelm Graeber, yan odada bir sonraki buluşmaya onu da davet etti hemen. Toplantıya katılanlar, sanki hep dahilmiş gibi karşıladılar kendisini. Şu an Elberfeld'te bütün zihinleri heyecanlandıran, yılın ana teması üzerine tartışılıyordu. Piyetist cemaatlar içinde teolojik akımların kavgası: Kohl ve Hermann'a karşı Krummacher. Evet, doğru! Dr. Friedrich Wilhelm Krummacher! Barmen'daki karanlık düşmanınun, peşi sıra Elberfeld'e gelmesini tamamen tesadüfe borç-luydu. Barmen'da olduğu gibi burada, Elberfeld'te de, ılımlı meslek-taşlarına karşı karanlık dogmatizmini kabul ettirmeye çalışmaktaydı Krummacher. Takipçileri, eğitimsiz alt orta sınıftan birçok kişi, za-naatkârlar, tüccarlar, dokumacılar ve yaşlı kadınlardı. Aslında hepsi namuslu birer ortodoks Calvinist olan, ama Krummacher'in yeterin-ce ortodoks bulmadığı geleneksel papazlar, yandaşlarıyla birlikte el-lerinden geldiğince kendilerini savundular ve anında gerçek öğreti çevresinde kutsal savaş alevlendi. Elbette ki bu kavga, papazların oğulları arasında daha üst bir formda sürdürülüyordu.

Birlikçi ve amatör olarak Friedrich, teologların bu kavgasında geri durdu. Ama papaz oğullarının gerekçelerini sunuşlarındaki angajman, zekâ ve espriden etkilenmişti. Krummacher savunucu-su olan Strücker ile Wurm ikilisinin, Wilhelm Graeber'in daha iyi olan argümanları karşısında yenik düşmek zorunda kalmalarınay-sa sevindi.

Tartışmadan sonra Wilhelm, odasına kadar eşlik etti ona. Fri-edrich'in, özel günler için küçük bir ganimet olarak babasının şa-rap mahzeninden yanına aldığı Rüdesheimer'den birer kadeh de-nediler. Yüreği çok doluydu, kendisinden yaşça büyük olana, Ag-nes'le aşk macerasını anlattı ve gerçek bir ilgi ve sempatiyle kar-şılaştı. Geceyarısına doğru dost olarak ayrıldılar.

Friedrich daha uzun süre uyanık yattı. İnsana sadece acıları his-seden bu yaralanabilir kalbi vermekle kalmayıp, bu yüzden pa-ramparça olmama güç ve inadını da veren yüce Tanrı'ya gitti dü-şünceleri. Kaderiyle barıştığı hissetti ve artık bununla kavga et-mek yerine, Mesih'e yaslanarak erkekçe dayanma sözü verdi.

Friedrich'in okuldaki durumu birdenbire değişmişti. Artık Clausen'ın ders saatlerinde öne çıkmaya çekinmiyor, itirazları onay buluyordu. Bazen yanıl-sa da artık hiç kimse gülmüyordu. Çok faz-

la çaba sarf etmeksizin diğer derslerde de notları düzeldi. Annesi Pazar günleri getirdiği notlardan çok memnundu, Engelskirc-hen'deki son projeden sonra giderek daha az evde olan babasıysa ara sıra zorla bir övgüde bulunuyordu. Önlerinde güzel bir Noel ve yeni yıl kutlaması durmaktaydı.

O sırada lisede, bir kez daha bütün zihinleri heyecanlandıran bir olay oldu. Noel tatilinden birkaç gün önce, her zaman neşeli Clausen, çok ciddi bir yüz ifadesiyle girdi son dilbilgisi dersine. Birkaç uyanık öğrenci, bu ders saatinde dilbilgisi işlememesi için öğretmeni uyarma amacıyla iki tane Advent mumu yakmışlardı.

"Mumları söndürün!" diye buyurdu Clausen. "Henüz Noel havasında değiliz! Korkarım sevgi ve umut bayramı, bu 1835 yılında bize biraz zor gelecek! Bugün ben de sizleri dilbilgisiyle hırpalamak niyetinde değilim pek."

Çantasından sayfa kenarları altın yaldızlı küçük bir kitapçık çıkararak ezbere okumaya başladı.

*Büyük acılarımdan
Küçük şarkılar yaptım;
Tınlayarak kanatlandı şarkılar
Ve onun yüreğine uçtular.*

*Buldular giden yolu sevgiliye
Fakat yakındılar dönüp geri
Yakındılar, ama söylemediler,
Sevgilinin yüreğinde gördüklerini*

Sınıf soluğunu tutmuş, sessizce dinliyordu. Clausen kitapçığın sayfalarını çevirdi:

*Benzersin sen çiçeklere
Öyle hoş, duru ve güzelsin
Sana bakıyorum ve acı
Süzülüyor sessizce yüreğime.*

*Elimi başına koymalıymışım sanki
Öyle hissediyorum nedense
Yalvararak koruması için Tanrı'nın
Duruluğunu, hoşluğunu ve güzelliğini.*

On beş dakika boyunca birbiri ardına dizeler okudu. Yüreğe işleyen harika sade dizeler. Sonunda kitabı kapatıp, herkesin bildiği Lo-

releli şarkısını söylemeye başladı: *"Bilmem ki ne mana vermeli? Beni böyle mahzun eden. Eski efsanelerden biri..."* Şairin kim olduğunu herkes hemen anlamış ve Heinrich Heine adı bütün sıralardan mırıldanılmıştı.

"Doğru, Heinrich Heine!" diye onayladı Clausen. "Kaç Almanın onun şiirlerini tanıdığını bilmiyorum. Dünya tanıyor onları. Şimdiye kadar başka hiçbir Alman şair, yaşarken bütün dünyada bu kadar çok okunmamıştır. Goethe'nin adı da dünyaca biliniyor. Ama Almanların nasıl duygular hissettiğini bilmek isteyen, düşlerimizi, mizacımızı anlamak isteyen biri, eline Heinrich Heine'yi alır. Dünyadaki bütün dillere çevrilmiştir. Paris'te onun şarkıları söyleniyor, Londra'da şöminenin başında ezbere okunuyor, İtalya'nın güneyinde, gökyüzünün altında duyuluyor şiirleri. Hindistan'da bile okunuyor ve kısa süre önce Japonya da yayınlandılar. O bizim hemşerimiz, özellikle de sizlerin, buranın birkaç kilometre batısında Düsseldorf'ta doğdu. Onunla gurur duyabilirsiniz. Her Alman onunla gurur duyabilir, çünkü o Prens Hazretlerimizin bütün diplomasisinin kazandırabileceğinden daha fazla dost kazandırıyor bize dünyada."

Öğretmen kürsüdeki yerine oturup çantasından bir gazete çıkardı. Değişik bir sesle konuşuyordu: "Alman parlamentosu birkaç gün önce, 10 Aralık'ta, genç Alman edebiyatıyla ilgili bir karar aldı." Gazete sayfasını Friedrich'e doğru itip, "Lütfen Engels, siz okuyun!" dedi.

Friedrich kürsüye gitti. Gazetenin resmi tebliğler bölümünde bir sütun işaretlenmişti. Okumaya başladı: "Yenilerde Almanya'da son olarak 'Genç Almanya' ya da 'Genç Edebiyat' adı altında, her okur sınıfının ulaşabileceği edebi yazılarla Hristiyan dinine utanmazca saldırı, mevcut sosyal koşulları aşağılama ve her türlü disiplinle ahlâkı yerle bir etme yönünde çaba sarf eden yeni bir edebi okulun oluşumu sonucunda: Alman Federal Meclisi aşağıdaki kararnameyi çıkarmıştır: 1) Bütün Alman hükümetleri, özellikle Heinrich Heine, Karl Gutzkow, Heinrich Laube, Ludolf Wienberg ve Theodor Mundt'un dahil olduğu 'Genç Almanya' ya da 'Genç Edebiyat' adı altında tanınan edebi okulun yazılarını yazarlara, yayınlayanlara, basanlara ve yayanlara karşı eyaletlerinin ceza ve polis yasalarını, aynı şekilde basının kötüye kullanılmasına karşı mevcut yönetmelikleri bütün sertliğiyle uygulama ve gerek kitapçılar, ödünç kitap veren kütüphaneler aracılığıyla, gerekse başka biçim-

de bu yazıların yaygınlaştırılmasını da yasal olarak ellerinde bulunan bütün araçlarla engelleme yükümlülüğünü üstlenmişlerdir..."

Sınıf şiddetli protestoyla tepki gösterdi. Graeber, 'ahlâksızlık'ları hakkında kendi yargılarını oluşturmak için akşamları biraraya gelerek Heine'nin şiirlerini okumayı önerdi. Clausen, diğer çağdaş şairlerin de dahil edilmesi koşuluyla bu öneriyi onayladı. Herkes en beğendiğini sunacaktı. Hantschke'ye bir atakta bulunularak, toplantılar için geniş koridor alındı.

Noel'den hemen sonra toplantılar başladı. Şiir coşkusu herkesi sarmış, öğrenciler ateşli bir salgına tutulmuş gibi kaptırmışlardı kendilerini.

Friedrich'in nihayet cemaate kabul edileceği tarih yaklaşıyordu. Snethlage'nin meslektaşı, iyi kalpli Leipold kanatları altına almıştı onu. "Ben sana ne öğreteyim, oğulcuğum," demişti Aachen lehçesiyle. "Her şeyi biliyorsun zaten."

Katekümen sınavında Friedrich, Birlikçilerin en gösterişli parçası olarak sınav komisyonunun önüne en son çıkarılacaktı. Eski geleneğe göre sorgulama alenen kilisede yapılıyordu. Herkesin katekümene soru sorma hakkı vardı. Sürpriz bir biçimde, Snethlage'nin eski rakibi Rahip Krummacher ortaya çıkıverince, gözlerine inanamadı Friedrich. Ünlü vaize komisyonda, papazla belediye okulu müdürünün arasında bir yer açıldı hemen.

Nihayet Friedrich çağrılmıştı. İşte şimdi, eniştesinin hayatını zehir eden adamla yüz yüze duruyordu. Aman sakın, heyecanımı belli etmemeliyim! dedi kendi kendisine. Karşısındaki adamlara meydan okurcasına bakıyordu. Bir tür itirafçı cesareti kaplamıştı içini. Bir zamanlar İsa, Kudüs'te başrahibin önünde durup, sevgi tanrısını böyle müjdelemiş olmalıydı herhalde. Sadece dış olaylara yönelik soruların hiçbirisi, Krummacher'in dikkatini çekmeyi sağlamıyordu. Ama sonra Moritz eniştenin genç din öğretmenlerinden biri, Tanrı'nın lütfuna giden yolla ilgili o soruyu soruverdi.

"Daima vicdanıma danışmalı ve eylemimi ona göre ayarlamalıyım. İsa diyor ki: İyi insan içindeki iyilik hazinesinden iyilik çıkarır," cevabını verdi Friedrich. Kürsüdekiler konuşmaya devam etmesini bekliyorlardı. Friedrich daha neyin duyulmak istendiğini biliyordu. Seçilmişlere dahil olmak için her şeyden önce ve en önemli ön koşul olarak, inançla ilgili bir sözcük. Ama insanın kendiliğinden, iyiyi bırakın yapmaya, istemeye bile muktedir olmadı-

ğını vaaz eden Krummacher burada oturduğu için, Friedrich cevabını tek yanlı olarak vicdanın kararı üzerinde yoğunlaştırmıştı. Krummacher'ın çene kemiği oynamaya başladı.

"Mutlak inanç da buna dahil değil mi?" diye Moritz enişte Friedrich'e destek verdi.

"Tanrı'nın adaletine inanç, Hristiyanın doğru yolu bulmasını kolaylaştırır."

Şimdi Krummacher müdahale ediyordu. "Bununla, inançsız birinin de Tanrı'nın ışığına erişebileceğini mi söylemek istiyorsun?"

"İsa bütün insanlar için öldü. Ama herkes onu duyamaz. Bu yüzden lanetlenmiş mi olacaklar?"

"Evet, evladım, ebediyen. Çünkü Tanrı'nın merhametiyle seçilenlerin sayısı çok azdır. 'Demek ki,' diyor Paulus, 'seçilmek, insanın isteğine ya da çabasına değil, Tanrı'nın merhametine bağlıdır. İnsan sadece imanla Tanrı'nın merhametinden pay sahibi olabilir.' – 'İman olmadan, Tanrı'yı hoşnut etmek imkânsızdır', İbranilere Mektup'ta böyle yazıyor."

"Ama Yakup, İsa'nın öz kardeşi diyor ki: 'Görüyorsunuz, insan yalnız imanla değil, eylemle de aklanır. Ruhsuz beden nasıl ölüyse, eylemsiz iman da ölüdür.'"

İzleyici sıralarından beğeni ifade eden mırıldanmalar gelmiş, Moritz enişte sorgusunu onaylayıcı bir gülümsemeyle sona erdirmiş, Krummacher sinirlenerek çekip gitmişti.

Sınav komisyonu Friedrich'e kutsal ciddiyet, gayretli çaba ve şaşırtıcı bir Kitabı Mukaddes bilgisi belgeledi. Anne ve babasını hoşnut eden bolca övgü aldı.

Fakat kutsal cemaate kabul eyleminin kendisi Friedrich adına tam bir hayal kırıklığıydı. İlk akşam yemeği yenirken, Katekümen dersinde sürekli sözü edilmiş olan o kendinden geçmiş uhrevi mutluluk duygusunu boş yere bekledi. Çanaktan içilen şarap sulu ve ekşiydi. Yanındaki komşusu çanağın üzerinde dudağını öylesine acınaklı biçimde büzmüştü ki, Friedrich gülmemek için kendini zor tuttu. O kutsal ürperti, içine yeni güçlerin akışı nerede kalmıştı? Göksel Baba'nın varlığına ilişkin bir işaret, alçak gönüllü bir işaret? Büyük bir heyecanla bunu beklemişti. Fakat Tanrı susuyordu.

Belki beni hor görüyor? Belki en yüce olana sadece bir solucan gibi itaatkâr, pişman ve kendi kendini en derin biçimde aşağılayarak yaklaşılabileceği konusunda Calvinist Papa Krummacher hak-

lıdır? Mukaddes Kitabın kendi yorumuna ilişkin kuşku kemirmeye başladı Friedrich'in içini. Dışlanmış, terk edilmiş, yalnız görüyordu kendisini. O anda yüreği sevinç naraları attı. Yukarıda, gale-ride, babasıyla amcasının arasında van Haar dede duruyordu!

İhtiyar beyefendi, en sevdiği torununun confirmasyonunda bulunma zevkinden mahrum etmek istememişti kendisini ve zamanında yetişmişti.

Vicdani sıkıntısını yalnızca ona anlatabilirdi Friedrich!

Hemen ertesi gün van Haar dedeyle birlikte ıssız çam ormanından geçerek, Agnes'in onu götürdüğü Werl gölü kıyısındaki gizli yere gitti. Bir ağaç kütüğünün üzerine oturdular. Mart güneşinin altında su pırl pırl, doğa inanılmaz sessizdi. Son kargalar çekip gitmiş, ama küçük şarkıcıların renkli kalabalığı ve yaban ördeği çiftleri henüz gelmemişlerdi.

Friedrich, kuşkusuyla ilgili dedesine bulunacağı itiraf için doğru sözcükleri buluncaya kadar biraz zaman geçti. Confirmasyon, ilk akşam yemeği, kendinden geçerek dua... "Sizleri bu kadar hoşnut, bu kadar emün yapan şeyi gerçekleştirmek istedim, ama kendim hiçbir şey hissetmedim, hiçbir şey. Ayrı kilisede, hiçbir zaman ve hiçbir şey hissetmediğim gibi. Gizlice Krummacher'e bile gittim, kürsüsünde tepindiğini gördüm. Kadınlar ağlayıp sızlıyor, erkekler inliyordu. Ya ben? Ben sadece iğrendim. Sadece burada yukarıda, dede, yalnızken, burada dışarıda, ormanda bazen içimi mutlu bir güven duygusu kaplıyor. Yaradanın yakınlığını seziyorum. Onun elinde olduğumu hissediyorum. Doğanın güzelliğini ve harikalığını önümüze serdiği için ne kadar minnettar olmamız gerektiğini kavırıyorum. İsa'nın sözünü ettiği sevginin, Tanrı'nın sonsuz sevgisinin bu olduğunu düşünüyorum işte."

"Devam et, konuş!"

Friedrich yere baktı. "Ama sonra, büyükbaba, yine kilisede durup ne kadar adi, güçsüz, önemsiz yaratıklar olduğumuz, boyunduruk altında bulunduğumuz ve hayatımız boyunca bu boyunduruğu taşımak zorunda olduğumuz vaazlarını dinlediğimde, o zaman kuşkuya kapılıyorum –benim hissettiklerimle kilisenin öğrettikleri birbiriyle açık bir zıtlık içinde değil mi? Belki, büyükbaba, ben onun tarafından reddedildim?"

Birden sözünü kesti, itiraflarıyla bu kadar ileri gittiği için ürkmüştü. Kararı bekliyordu. Omzundaki elin indiğini hissetti.

"Bu tür şeyler mi düşünüyorsun? Sırf iyi yürekli Moritz eniştenin ibadeti veya Krummacher diye birinin şarlatanlıkları seni kendinden geçiremediği için mi?"

"Ama diğerleri..."

"Kimi kastediyorsun?" diye sözünü kesti dedesi. "Fare, bayat bir ekmek kabuğuyla hoşnut olur. Ama bir şahin, geniş daireler çizmek, çok yükseklerle çıkmak zorunda, karnını doyuracak şeyi elde edinceye kadar şafak vakti başlar onun uçuşu, gece sona erer."

Friedrich omuzlarını kaldırdı. "Bir şahin... Ama kanatları nerede?"

"Düşünceler, dünyanın bütün kanatlarından daha fazlasını taşır! Papazları yaşlı kadınlara bırak. Ama sen, aramaya devam et! Bir sürü iyi düşüncen var, ama sonuna kadar düşünmeye çalışmalısın. Kuşku duyma hakkın kutsaldır, ama orada durup kalmamalısın. Birçokları senin gibi başladılar, kuşkuyla, onlar en iyilerdi. Ve bütün dünyayı kapsayan yeni bilgilere doğru ilerlediler. Onlardan öğrenmelisin."

Ertesi sabah, posta arabasının yanında vedalaşırken dedesi ona kurnaz kurnaz baktı. "Fare mi yoksa şahin mi?" diye sordu.

Friedrich cevapladı: "Şahin!"

Yolun sonunda gözden kayboluncaya kadar arabanın ardından baktı.

Elinde olmadan van Haar'ın sakın, içine dönük gülümsemesini taklit etti. Büyükbabasıyla derin bir bağlılık duygusu hissetti. Her şeyi, her şeyi ona borçluydu.

Yarın yine Elberfeld'te, yeni arkadaşlarının yanında olacak. İki yıla kadar olgunluk sınavları başlayacak, ondan sonra Yobaz Vadi-si'nden dışarı Bonn'a, keyifli Heidelberg'e ya da daha uzağa üniversite öğrenimine gidecek. Henüz tarih, klasik filoloji, Romanistik veya Germanistik arasında gidip geliyordu. Karar için daha vakit vardı. Ama şu kesindi, tüccarlık mesleğinden kaçmıştı. Ücretler, fiyatlar ve kârlarla ilgili pazarlıklar hayatını asla belirlemeyecekti!

Caddeye geri yürüdü. Belleğinde şahinin görüntüsü canlandı. Göğsü kabarmıştı. Çok yükseklerle uçmalıydı! Dünyayı her yönüyle görmeli, karanlığı ve kargaşayı alt etmeli, yaradılışın sırrını ortaya çıkarmalıydı – bunu istiyordu.

2. KİTAP

DÜŞLERE VEDA

1 SINFONIA EROICA

Öğleden sonra geç vakit gökyüzü karardı. Koyu fırtına bulutları vadinin üzerinde toplanıyordu. Elberfeld şehrinin mütevazı evleri, dev kayın ağaçlarının yaprakları altında daha da büzüşmüş gibi görünmekteydi. Yolda olanlar, koruyucu bir çatının altına ulaşmak için acele ediyorlardı. Pazar günüydü, otuz yedi yılının Şubat başı. Şehir merkezindeki reform kilisesinin toplantı salonu, reform cemaatinin kara giysili piyetistleriyle hıncahınç doluydu. Friedrich Wilhelm Krummacher, amcasının ölümünden sonra sıkı kilise rejimini önemli ölçüde şiddetlendirdiğinden beri, haftalık tövbe ayinini kaçırmaya kim cesaret edebilirdi? Sıralar iki büküm olmuş günahkârlarla doluydu. Alınlarında ter damlacıkları birikmişti. Gözler asabi asabi sağa sola bakıyordu. Yüzlerde isminin yazılmış olması, rahibin davudi sesiyle çağrılma, Tanrı buyruklarına karşı ağır suç işlemiş

olmakla itham edilme korkusu okunuyordu. İnsanın kendisine gizlice bahsettiği o küçük kötü alışkanlıklardan birinin, örneğin belki hain bir komşu, iyi bir arkadaş ya da hatta kendi karısı tarafından gözlemlenip ihbar edilmediğinden kim emin olabilirdi? Günah listesi sonsuzdu. Hayattan alınabilecek en ufak bir zevk acımasızca cezalandırılıyordu. Köln'den, yasak olmasına rağmen getirilmiş bir roman okumak gibi mesela ya da Düsseldorf'ta gizlice tiyatroya gitmek, Bierkirche'de ya da çevredeki daha beter günah yuvalarından birinde bulunmak gibi.

Tabii daima Tanrı'nın dizinin dibindeki dürüst müminler, kocakarılar, kalfaları işleri yaparken ellerinde dua kitaplarıyla dolaşıp duran batmış, yoksullaşmış zanaatkârlar, başkasının felaketinden memnun, gayretkeş yüzlerle burada oturup, utanmazlara, ahlâksızlara, kendilerini dizginleyemeyenlere karşı her hafta yapılan çanak çömlek mahkemesi ostrakismosu bekliyorlardı şehvetli bir arzuyla...

Ancak bulutlarla kaplı bu öğle sonrasında beklentileri boşunaydı. Bugün münferit suçlar yargılanmayacaktı. Dini bütün şehrin günahsızlığı ve temizliğine karşı Luthercilerin, liberallerin, kâfirlerle putperestlerin tehlikeli darbesi gibi çok daha kötü bir belayla uğraşmak gerekiyordu. Rahip Krummacher kilisenin dışına kuzeye, belediye binasının hemen yanında, Fransızlar zamanından kalma, o zaman şehrin sapkın ileri gelenlerinin pagan müzesi adını verdikleri tapınak benzeri sütunlu yapının durduğu yere doğru işaret etti. Sorunun odağını herkes tanıyordu. Olağanüstü büyük çatısıyla akşam karanlığında onu, gerçi bir deveye, ama zarsız bir deveye benzetebilirdiniz. Gerçekteyse şeytanın Truva Atı'ydı. Tanrı'ya şükür ki, bin kişilik oturma yeriyle kocaman salonu yıllardır boş kalmıştı. Piyetist cemaatin uyanıklığı sayesinde öngörülen tiyatro oyunlarının ve konserlerin sahnelenmesi başarıyla engellenebilmişti. Gerçi bu belediyenin bütçesini epey külfet yüklüyor, ama ruhsal selamet korunmuş oluyordu. Ancak şimdi yeni müdür olarak Bay Potthof diye biri müzenin yönetimini devralmış, ılımlı belediye başkanının üstü kapalı müsamahasıyla, Ren eyaletinin en büyük orkestrasını görevlendirme cesareti göstermişti. Onun isteğiyle, birkaç hafta içinde Calvinist şehrin ilk senfoni konseri gerçekleştirilecekti orada! "Ne alçakça bir komplo!" diye haykırdı vaz, korkudan titreyen cemaatine doğru. "İçinizi dinleyin! Bunda ne var ki, sonuçta bir konser diye sizi kandırmaya çalışan bir ses yok mu içinizde? Kral da zaman zaman konser dinlemiyor mu ve yine de dindar bir adam değil mi? Bir konser bizim inancımızı nasıl sarsabilir? Ama size söylüyorum, düşmanın tuzaklarına karşı hiç kimse, hiç kimse emniyette değildir!

Seytan sizlerin zevk düşkünü, azgın duygularınızı rahatlatıcı bir tuzak hazırlamaya yetecek kadar kurnaz ve rafinedir, ucuz, baştan çıkarıcı, pırlıtlı –görünüşe göre elbette ki zahmetli talepleriyle Kitabı Mukaddes’ ten daha iyi. Sizleri uyarıyorum, sizleri uyarıyorum! Ruhunu yüceltme yolunu, Tanrı’nın kutsal sözünden başka bir yerde arayan, Tanrı’nın ellerinden çok iblisin pençelerine daha yakındır artık! Tanrı’nın lütfundan yoksun kalmayı göze almak istiyor musunuz?

Yakaran bir koro halinde “Hayır!” sesleri yükseldi, vaizin o ünlü korkunç cehennem azabı anlatımlarına tüyler ürpertici yeni versiyonlar ekleyebileceğinden çekinen inananların sıralarından.

“Tanrı’nın elini öfkeyle şehrimizin üzerinden çekmesini istiyor musunuz?”

“Hayır!”

“O zaman herkes gücü oranında, ülkenin her yerinde olduğu gibi Sodom ve Gomorra’nın burayı da ele geçirmemesi, aksine Tanrı’nın barışının korunması için elinden geleni yapsın. Ayartanların vay haline! Baştan çıkaranların ve kıskırtanların vay haline!”

** * **

Soğuk Ocak günlerinden sonra dağlardan beriye ilkbahar benzeri ılık bir hava esiyordu. Friedrich Pazar gününü evde geçirmiş, şimdi Elberfeld’e doğru geri dönüş yolundaydı; annesiyle babasına tepeden bakan sırık gibi bir delikanlıydı artık. Liseye kabul edilisinin üzerinden iki buçuk yıl geçmişti. Uzun bacaklarıyla hızlı hızlı yürüyordu şosede. Göğsünün üzerinde hışırdayan bir tomar kâğıdı hissetti. Aklı artık, Noel tatilinden sonra ilk Tütün Kurulu için arkadaşlarının onu çoktandır beklediği Hantsche’nin evinde, Graeber kardeşlerin yukarıdaki üçgen çatılı geniş odasında idi. Akşam için en yeni şiirlerini getireceğine söz vermişti. Az uğraştırmamış ve epey zamana mal olmuştu bu şiirler. Yeni ve durmadan yeni dize istekleri fantastik sınırlara varan, doymak bilmez arkadaş çevresinde şiir yeteneğine sahip sayılmak ne bela bir şeydi! Heine, Lenau ve eşsiz ritimleri, cüretkâr tasvirleriyle şiir cennetine kuyruklu bir yıldız gibi düşmüş olan Ferdinand Freiligrath adında gepgenç biri tarzında şiir yazmak, “Genç Almanya” yasaklandıktan sonra, her liselinin âdeta delicesine bir saplantıyla kendini adadığı bir tutku haline gelmişti. Graeber kardeşlerin çatı katında ilk şiir okuma saatlerinin kanıtladığı gibi, oldukça farklı so-

nuçlar elde edilmiş, genç şairlerin çoğu hiç amaçlamasalar da, herkesi fena halde neşelendirme başarısına imza atmışlardı. Sadece bir tek sunuma saygılı sessizlik eşlik etmiş, ardından ciddi bir tartışma yapılmıştı. Friedrich'in, o andan itibaren okulun genel kabul gören şairinin sunumuydu bu.

*Beni ağlatan ne,
Gözyaşı döktüren bana,
Yüreğimi parçalayan
Her gece...*

Beklenmedik, olağanüstü bir başarı! Saygın din adamlarının, yüksek maaşlı doktorların, soylu hükümet görevlilerinin ve lise profesörlerinin çocukları arasında, küçümşenen tüccar sınıfından bu genç davetsiz misafire karşı hâlâ gizli çekinceleri olan varsa da, o andan itibaren herkes Friedrich'i eşit haklara sahip lise öğrencisi ve eşdeğerli bir arkadaş olarak kabul etti.

Michaelis gününden bu yana Friedrich, okul kepinde gururla lise son sınıf öğrencisi kokartını taşıyordu. Artık sohbetler önlerindeki olgunluk sınavı, sonra seçecekleri öğrenim dalları ve üniversiteler üzerine dönmeye başlamıştı. Sigara içmek resmen serbestti, Tütün Kurulu'na katılmasına *le fameux* (ünlü) Clausen izin vermişti! Büyük sahne performansından önce tir tir titremek, insanı saray şairi rolüne iten kaderi lanetlemek için yeterli sebebi vardı. Belki de bu dizeler yerine, ilk düzyazı denememi, korsan öyküsünün bir bölümünü almalıydım yanuma, diye düşündü Friedrich, ama bu fikri hemen bir kenara itti. Yunan kurtuluş savaşından bir öyküye cesaret etmek ne çocukça bir girişimdi! Akdeniz, Ege'nin adalar dünyası, çeteciler, açık deniz gemileri, denizciler –başladığında kendisini orada evinde gibi hissettiğini sanmıştı. Ama yazarken, bu dünya hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmediğini fark etti. Şimdiye kadar Kuzey Deniz'in bir parçasını bile görmemişti...

Kafasında bu düşüncelerle Elberfeld'in ilk evlerine ulaştığında, caddeler artık akşam sakinliğindeydi. Çocukken bu şehir ona ne kadar monoton ve çirkin görünmüş olsa da, artık onun gri tekdüzeliğini sevmeyi öğrenmiş, surları içinde üç mutlu yıl göz açıp kapayıncaya kadar geçmişti. Artık çoktandır ikinci yuvası olan Hantschke Baba'nın evine, babasının yanında ilk adımını attığı gün belleğinde hâlâ canlıydı. Her köşesi ona aşınaydı, yazları ıhlamur

ağacının altında taş masanın başı, soğuk kış akşamları sofada sobanın yanındaki sıra, Flaman okulunun duvarlarında sade manzara- lar ve gösterişsiz portreler, raflardaki eski kitaplar, dünya edebi- yasının olağanüstü hazineleri, Homeros ve Achilleus, Ovidius ve Ho- raz, Dante, Petrarca, Villon, Shakespeare, Molière, Lessing, Byron ve Shelley'le yeni, küçük bir kütüphane içeren arka tarafta gözler- den uzak kendi odası. Mesolongion'dan beri onu rahatsız etmiş olan içsel kuşku dalgaları burada dinginleşiyordu. Çocukluk yıllarında gördüğü sefalet tabloları, fabrika çocukları, alçakgönüllü pi- yetistler, hamallar, zincire vurulmuş mahkûmlar burada yeni hat- lar kazanıyordu. Aklın, edebiyatın, sanatın kanatları altında insan daha ışıltılı bir görünüm alıyordu! Bilgi, gerçek, manevi mükem- mellik uğruna aralıksız çaba –bunun uğruna yaşamaya değer! İyi- ce dallanıp budaklanmış işletmelerinin bayağı kâr-zarar hesapları, spekülasyonları, iştirakları içinde boğulmak üzere olan babamın izinden yürümek için bu parlak dünyadan ayrılacağıma, dünya ba- şıma ykulsın daha iyi...

Friedrich aniden düşüncelerinden koptu. Caddenin sonunda piyetist palto giymiş bir adam, beyaz parlak bir afişi ilan tahtasın- dan yırtmakla meşguldü. Friedrich adımlarını hızlandırınca adam başını önüne eğip kaçtı. Rüzgârda sallanan yarı yırtık kâğıt parçalarını birleştiren, müze salonunda senfoni konserinin ila- nını gördü Friedrich. Ünlü Gürzenisch-Orkestrası gelecekti! Beet- hoven adını okudu, sonra doruk noktası: *Eroika* senfonisi. Şimdi- ye kadar yetersiz bir piyano versiyonundan tanıdığı bir düş! Yü- reği sevinç çılgınları atıyordu. Bu yeni haber Tütün Kurulu'nun havasını acayip yükseltecekti!

Beethoven adını ilan tahtasından yırtan alçak herife lanet olsun! Bir sonraki ilan tahtasına kadar hızla yürüdü. Burada da afiş yırtılmış, geriye sadece parçalar kalmıştı. Öfkesi arttı. O an yan sokakların birinden panik içinde bağrıldığını duydu: "İmdat, im- dat!" Ses boğuldu. "Şeytanın adamısın sen!" diye böğürdü ikinci bir ses. Friedrich heyecanla o yöne doğru koştu. Başka adamlar da vardı, gürültü patırtı, kırlan tahta sesleri. Friedrich soluk so- luğa yan sokağa vardı. Bir meşalenin titrek ışığı altında, dehşet verici o sahneye karşılaştı. Kukuletalarıyla yüzlerini kapatmış, uzun siyah paltolar içinde iki adam, afişleri yapıştıran kişiyi, Fri- edrich'in zaman zaman işbaşında gördüğü yaşlı bir adamı tutu-

yordu. El arabası devrilmiş, merdiveni kırılmıştı. Diğerleri yıkıcı faaliyetlerini tamamlamakla meşguldü. Meşaleyi tutan adam emirler yağdırmaktaydı. Gazyağı kokusu çarptı Friedrich'in yüzüne. Adamlardan birinin üstüne bilinçsizce atladı. İlk çarpmanın etkisiyle yaşlı adamı kurtarmayı başarmıştı. İmdat diye bağıra çağıra kaçıp gitti adam. Friedrich yanan meşalenin el arabasının üzerine uçtuğunu gördü, alev parladı aniden. Sonra yüzüne, mide boşluğuna yumruklar yedi. Boğazını sıkıyordu eller. Yere düştü. Baş kaldırım taşına çarpmıştı. Tekmelendi. "Gidelim," diyen sesi, aceleyle uzaklaşan adımları duydu sonra.

Bir saniye olduğu yerde kıpırtısız yattı, açılan kapı pencere sesleri geldi kulağına, doğrulup yüzündeki kanı sildi. Ateş sokağı aydınlatıyordu. İnsanlar gelmişti yanına. Sabahlıklı ve takkeli bir kadın üzerine eğildi. Adamın biri oluğun içinden okul kepini çıkarmıştı. "Son sınıf öğrencisi bir liseli!" diye seslendi. "Kundakçı bu mu?!" diye sordu biri.

"Tanrı aşkına," diye protesto etti kadın. "O, afiş yapıştıran adama yardımcı olmaya çalışıyordu." Friedrich ayağa kalktı: "Alçak herifler fazla uzaklaşmış olamazlar!" dedi Kadınlardan biri ellerini birbirine vuruyordu: "Aman Tanrım, Barmen'li genç Engels bu!"

"Piyetistlerdi, uzun siyah paltolu adamlar!" diye açıkladı Friedrich, omuz silkerek öylece duran afallamış insanlara. Takkeli kadın kolundan tutmuştu. Friedrich mendilini alına bastırdı. Susan, ürkmüş yüzlere baktı. "Teşekkür ederim," dedi. "Daha iyiyim!" Selam vermeden yürüyüp gitti.

Köşede, ortalığa saçılmış afişlerden birini kaldırıp katladı. Alnı artık kanamıyordu. Hantschke'nin evine giderken olayı düşündü. Krummacher'ın geniş yüzü, aşağı doğru çekilmiş dudak kenarları, titrek kasvetli bakışları geldi gözünün önüne... Konseri her türlü imkânı kullanarak engellemek istiyor, dedi kendi kendine. Kalvinist Papa, Beethoven'dan korkuyor. Dangalak insan tüccarı, dehanın gücü karşısında titriyor! Şiddetli bir kahkahayla sarsıldı. İlk cümlelerin vahşi, dövüşken ana motifini hatırladı, annesinin piyanoda en sevdiği parça, August amca da ara sıra büyüülü kemanyla ateşli bir biçimde katılırdı. Islık çalarak merdivenden, arkadaşlarının onu dehşetle karşıladığı tavan arasına çıktı. Bayan Hantschke'nin alnındaki yarayı tedavi etmesine uslu uslu izin verdi, bu arada arkadaşları hikâyesini dinliyorlardı merakla.

"Konser yapılmalı," diye bitirdi. "Beethoven'ın müziği Bay Krummacher'in kulaklarının etrafında uçuşmalı ve piyetist ruhları sarsarak hodperestliklerinden uyandırmalı. Bütün şehre yeni afişler yapıştıracağız!"

Genç Müdür Potthofu, yeni afişler getirmesi için çabucak ikna ettiler. Hemen ertesi gün hazırlıklara başlandı. Bayan Hantschke'nin çamaşır kazanında yapıştırıcı hazırlanıp kap kacaklara, kovalara dolduruldu, fırçalar temin edildi. Okulun yarısı toplanmıştı. Eylem yıldızsız bir gece gerçekleştirildi. İki saat içinde yüzlerce afiş yapıştırılmıştı. Hiçbir evin, bahçenin duvarı, kalın kayın ağaçlarının bir tanesi bile boş kalmadı ve sabahleyin, konserden üç gün önce, Elberfeld sakinleri yolda Beethoven konserini ilan eden bir afişle karşılaşmaksızın yirmi adım bile atamaz hale geldiler. Birkaç saat içinde biletler sonuna kadar satılmıştı.

Konser akşamı müze binlerce mumun ışığıyla parlamaktaydı. Friedrich lise son sınıf öğrencileriyle birlikte girişte durmuş, gece afiş asma eylemine katılan liselilere bedava bilet dağıtıyor, akın akın gelen dinleyicileri izliyordu. Şehrin yarısı, Krummacher cemaatine dahil olmayan herkes ayaktaydı. Yüzlerce kişi hâlâ -boşuna-bilet bulmaya çalışıyordu. Ama ünlü Piyetistler arasında da, bu olayı kaçırmak istemeyen yeterli sayıda kişi vardı. Tanınmamak için yüzlerini kalın peçelerin ardına gizlemiş kadınları, başlarını atkılarının içine iyice çeken erkekleri eğlenerek izliyordu liseliler.

O esnada Friedrich'in dikkati giriş kapısına yöneldi. Biletsiz içeri sıvışmaya çalışan çelimsiz bir oğlanı yakalamıştı görevli. Friedrich'ten ancak bir iki yaş küçük olmalıydı, giysilerine bakılırsa tüccar çırağıydı. Görevlinin yanısıra, şangırdayan kılıcı, tehditkâr resmi yüz ifadesiyle tören üniforması içinde yasaların sadık koruyucularından birinin karşısında duruyordu. Friedrich oğlanın ürkek utangaç bir tavırla ceplerini karıştırdığını gördü. İki büyük melanolik göz, yardım dileyerek bakıyordu. Friedrich hemen görevlinin yanına gitti, jandarma olaya müdahale edemedi, kapı görevlisinin burnuna serbest giriş kartını dayadı. "İşte bileti." Adam şaşkın şaşkın bakıyordu.

"Bir sorun mu var?" diye sordu haşın bir tavırla, tepeden bakarak.

Görevli dalkavukça eğildi. "Hayır, hayır. Her şey yolunda, efendim!" Polis memuru kaybolmuştu. Mutluluktan kıpkırmızı yüzüyle şaşkın, içeri girdi oğlan. Zil çalmıştı. Artık Friedrich için de yeri-

ne geçme zamanıydı. Birkaç saniye sonra gündelik hayata dair çevresindeki her şey silinmiş, mziğın tutsağı olmuştu. Allak bullaktı.

Beethoven senfonilerinden birini şimdiye kadar orkestradan hiç dinlememiş, zavallı piyano yorumlarıyla yetinmek zorunda kalmış olan, yüzyılın en yüce müziğinin ifade gücüne ilişkin zerrece bir fikre sahip olduğunu iddia etmesin sakın!

Friedrich'in çocukluğunda, iek açan doğayı solurken, göğün mavisinde ak bulutları izlerken, gece yıldızlar dünyasının sonsuzluğuna bakıp şaşarken sadece sezdiği, daha sonra suskun am ormanlarında Faust'u keşfederken hissettiği şey, burada yaşanıyordu: mükemmel olana ulaşmak için gündelik perişan hayatın boğucu alaklıklarından kendini koparıp almanın coşkulu dürtüsü... Buydu, Tanrı'nın insanlara buyruğu, yalnızca buydu! Hayır, başını tevazuyla toprağa yapıştırmak sofuluk değil, alaklıktı, korkaklıktı. Sen bir insansın, yaradılışın doruk noktası, duygularının, düşüncelerinin, iradenin efendisi. Ve eğer kederle eziliyorsan, bataklıkta boğulma tehdidi altındaysan – kaldır başını, ayağa kalk ve savaş!

Friedrich salondaki alkış tufanından, Potthof'un zafer kutlaması için davet ettiği arkadaşlarından kaçtı. Yalnız olmak istiyordu. Ama içeri girmesine yardımcı olduğu tüccar çırağı yolunu kesmişti. Oğlan elini sıktı, teşekkür etmek için uygun sözcükler arıyordu. Friedrich büyük, koyu renk gözlerdeki duygulanımı gördü. "Gel benimle!" dedi, hiç tanımadığı oğlana. Uzun adımlarla önden yürüyordu, şehrin dar sokaklarından fırtına gibi geçerek dağlara yöneldi. Ancak Ullenberg doruğuna ulaştığında durdu. Aşağıda karanlık dünya, yukarıda son fırtına bulutlarının sürüklendiği gökyüzü. Burada tek tük bulunan dev çamların tepeleri, çevresinde uğultayan rüzgarla eğiliyordu.

Friedrich yanındaki oğlanla hiç konuşmamıştı. Suskunluğu bozdu. "Beethoven'ın senfonilerini şimdiye kadar hiç orkestradan dinlememiştim. Ama artık biliyorum: Eğer Tanrı insanlarla konuşma gereği duyuyorsa, papazların saçma sapan gevezelikleriyle değil! Bu müzikle konuşuyor olmalı. Ve Beethoven'ın adı geçtiğinde yobazların yüzünün neden asıldığını da biliyorum artık! Babam kendi izinden yürümemi istiyor. Bezirgnlar, dualar ve pelüş kaplı aile idili arasında bir hayat – böyle si bir mziğın müthiş gücü karşısında ne kadar can sıkıcı, iğrenç, ldrc!" Alçak sesle ekledi: "Hayatında bir kez bile bu mesajı içinde duymış olan, sonra da

darkafalıların zavallı dünyasına korkakça dönebilen biri utanmalı, sonsuza kadar utanmalı!"

Tüccar çırağı ona kuşkuyla baktı, yabancı birinin gizli düşüncelerine tanık olduğu için şaşırmuş görünüyordu.

Gökyüzünde bulutların arasında hilal belirmiş, refakatçisi beklenmedik biçimde konuşmaya başlamıştı.

Friedrich kulak kabarttı. Delikanlının yumuşak güzel bir sesi vardı. Dizeler okuyordu. Friedrich'in daha önce hiç duymadığı olağanüstü dizeler.

*Eroika! Alabildiğine açılıyor manzara!
Sonsuzluk, karşısında yüreklerin ürperdiği
Yenilenmiş ve özgür dönüyoruz dünyaya geri!
Ağladık, kavga ettik, üzüldük yeterince!
Boğucu geceye bir yıldız düştü şimdi
Sonsuz olan
Uyandı içimizde!*

"Bu dizeleri nereden aldın?" diye sordu Friedrich.

Delikanlı mahçup mahçup öne eğdi başını. "Bilmiyorum. Gerçekten bilmiyorum. Öyle aklıma geldi. Konserde, buraya gelirken yolda, siz konuşurken, tam olarak bilmiyorum."

Friedrich bir an için dondu kaldı. Sonra ürkmüş oğlanı omuzlarından yakalayıp sarsmaya, sevinç gösterisinde bulunmaya başladı: "Vay canına, herifçioğluna bak, senin içinde bir şair saklı!"

"Şair mi?"

"Evet, şair!" diye haykırdı Friedrich. Delikanlının elini tuttu. "Adın ne senin?"

"Weerth, Georg. Detmold'dan."

"Sihirli bir iksiriniz mi var orada sizin? Önce Grabbe diye biri, sonra Freiligrath, şimdi de Weerth diye biri!"

Delikanlı bir şey söylemek istedi, ama Friedrich ona fırsat vermeden, "Gel!" diye davet etti coşkuyla ve bayır aşağı, şehre doğru koşmaya başladı. "Ben de dizeler yazdım," dedi sonra yürürken. "Acemice işler gerçi. Gerçekten acemice. Ama bu gece, sen onları görmeden bitmemeli."

Büyük bir hayat sevinci duyuyordu şu an. Beethoven ve içinde şiir yeteneği uyuklayan bir delikanlı. Belki onu anlayacak, fazlasıyla soğukkanlı ve temkinli rahip ve memur oğullarından daha iyi

anlayacak biri. Yeni tanışıyla birlikte keyifiçindeSchwanen Cadde-si'ne girdiği an birden irkildi. O da neydi? Hantschke'nin evinin önünde babasının iki tekerlekli at arabası duruyordu...

"Bekle, burada bekle! Benim ihtiyar gelmiş. Bir şey olmuş. İçim-de kötü bir his var!"

Yavaş yavaş eve girerken, babasını buraya getiren şeyin ne ol-duğunu düşünüyordu. Evde kötü bir olay? Ürktü. Ama hayır, o za-man başka biri gönderilirdi...

Sofanın ışığı yanıyordu. Kapıyı çaldı. Yüzünde çaresiz üzüntü-lü bir ifadeyle Bayan Hantschke açtı. Hantschke Baba morali bo-zuk, süt dökmüş kedi gibi oturmaktaydı sobanın yanındaki sırada. Şöminenin yanında duran iki bavulunu gördü, hazırlanmışlardı. Ortada da babası duruyordu. Friedrich ürktü. Babasının suratı tam bir mahkeme duvarıydı. Öfkeli gözlerinin içinde lanetler çakıyor-du. Ne bir selamlama, ne bir açıklama.

"Faturayı bana gönderin lütfen," sözleri döküldü babasının in-ce dudaklarından; aksi, neredeyse düşmancaydı, "Oğlumun tas-diknamesini de tabii." Hantschke Baba sadece yorgun argın başını sallamakla yetindi.

Babası şimdi oğluna dönmüştü: "Madam ve Mösyö Doktor Hantschke'yle vedalaşıp bavullarını al!"

Friedrich yerinden kıııldamadı. "Bütün bunların ne anlama geldiğini bana söyleyemez misin?"

"Bunun için daha çok zamanımız olacak!" dedi babası, kısaca ve ayağa kalkmış olan Dr. Hantschke'ye elini uzattı. "Bu kadar geç ra-hatsız ettiğim için kusura bakmayın ve lütfen teşekkürlerimi kabul edin. En iyisini istediğinize inanmak isterim. Kendi tarzınızda. Ama o benim oğlum. Tanrı önünde sorumluluk bana ait. Bunu an-layacaksınızdır." Böyle deyip Friedrich'in yanından hole çıktı.

"Tanrım," diye haykırdı Friedrich, "en azından ne olduğunu öğ-renmeye hakkım yok mu?"

"Babanın sözünü dinle, Friedrich," diye rica etti Hantschke. "Lütfen! Seni okuldan almak için sebepleri var. İstemeyerek gönde-riyoruz seni. Kalbimizi fethetmiş olduğunu bilmelisin, iyi bir öğ-renci, sevilen bir ev arkadaşıydın."

"Ve çok çok tatlı bir delikanlı," diye ekledi Bayan Hantschke, gözlerinde yaşlarla. Kollarını boynuna doladı, hüngür hüngür ağ-layarak öptü.

"Acele et!" diye buyurdu babasının sesi. "Neredeyse sabah olacak." Hantschke Baba bavulları eline verdi. "Her şey gönlünce olsun ve bol, bol şans!"

Friedrich sersemlemiş halde bavullarıyla dışarı çıktı. Yeni arkadaş kocaman açtığı soran gözlerle orada duruyordu. Sadece kederli, çaresiz bir bakış fırlatabildi Friedrich ona. Ardından hemen arabaya bindiler.

Kafasından binlerce karman çorman düşünce geçiyordu. Son haftalarda yaptığı her şeyi kısaca tekrar gözden geçirdi. Ama bu felaket için bir açıklama bulamıyordu. Şehrin son evlerini de geride bıraktıklarında babası nihayet sessizliği bozdu. Alaycı ve acı bir ses tonuyla başladı: "Dürüst tüccarlar sanıyorsunuz herhalde bizi? Hayır, öyle değiliz! Silahlarımıza bakın, açık ve gizli, cephaneliğimize, silah depomuza bakın, kolayca tespit edeceksiniz ki, böylesi sefil tüccarlığı sadece göstermelik yapıyoruz..."

"Baba..." Friedrich sesini duyurmaya çalışıyordu. İlk cümleden itibaren, yazdığı korsan öyküsünden alıntı yapıldığını anlamıştı. Bir anda bütün bağlantılar aydınlandı gözünde. O önemsiz el yazmalarını bulmuşlardı odasında... Niye daha iyi saklamadım ki!

Babası sesini daha da yükseltip alıntı yapmayı sürdürdü. Öykünün her sözcüğünü ezbere biliyordu sanki. Ve her sözcük ithamdı, kutsal isyandı. "Biz farklı, daha iyi insanlarız, gerçek Helenler, özgürlüğün değerini bilen insanlar – Korsanlar..." Babası kesti. "Yeterli mi, yoksa okumaya devam edeyim mi? Belki de, şimdi Paris'te sefil bir hayat süren ve anavatanını ahlâksızca kirletmesi karşılığında para alan, namuslu bir tüccar ailenin oğlu Heine diye biri hakkında yazdığın okul kompozisyonundan alıntı yapmalıyım?"

"Heine! O bir şair, dünyaca ünlü. Paris'te yaşamak zorunda kalması..."

"Sen de böyle biri mi olmak istiyorsun? Seni liseye bunun için mi gönderdim?"

Friedrich susuyordu. Şiirsel denemelerini kendisinin ne kadar az ciddiye aldığını ve bu hobisi nedeniyle bilim yolundan ayrılmayacağını babasına anlatmaya çalışmak anlamsızdı.

"Ben tahmin ediyordum, tahmin ediyordum ben!" diye kızmaya devam etti babası. "İyi gitmesi mümkün değildi. Müdür bir Lutherci, öğretmenler arasında liberaller! Prusya'nın en iyi lisesiymiş! Şeytana uyup, büyükbabarı nasıl dinledim!"

“Peki, şimdi olgunluk sınavımı nerede vereceğim?” diye sordu Friedrich.

Bu sözcük babasını daha çok hiddetlendirdi. “Olgunluk sınavı, şiir yazmak, üniversite öğrenimi – aman sakın, o hor görülen ticaret işine girme baban gibi! Bu iş bitti, kesin olarak bitti! Yarın Engels ve Oğulları’nda ticaret eğitimin başlıyor. Yazıhanede bu saçmalıkları unutacaksın, sana söz veriyorum!”

Babası kırbacı şaklatmış, at hızlanmıştı. Tüccar inatla, dümdüz önüne bakıyordu. Friedrich bütün umutların, her şeyin bittiğini, kesin olarak sona erdiğini kavradı. Tanrım -bütün varlığıyla inanılmaz olana karşı koyuyordu- eğer varsan, bir yerlerde, o zaman bir şey yap! Yıldırım düşür, kasırga gönder. Geleceğimi, hayatımı acımasız bir elin mahvetmesine izin vermen için ne suç işledim?

Yolun üzerine dolunayın solgun ışığı düşmüştü. “Bierkirche’nin ışıkları göründü uzaktan, lamba imalatçısının evi, Christus kilisesinin kule ucu. Muzaffer Eroika motifinin trompet sesleri yankılanmıştı içinde bir kez daha. Ama aniden kesildi. Boğucu bir ıssızlık, bunaltıcı bir boşluk yayılıyordu. Tanrım! Eğer tekrar derin karanlığın içine savuracaksan, neden önce ışığı gösteriyorsun bana?

O an arkadan nal sesleri duydu. Tek gözlü iki fener ışığı göründü. Düsseldorf-Halle arasında çalışan altı atlı Prusya ekspres postası yaklaşıyordu hızla. Babası arabayı yolun kenarına çekti. Dedesinin yüzü gelmişti Friedrich’in gözünün önüne, son bir umut, boğulmakta olan birinin tutunduğu son saman çöpü... Fırlayıp kalktı, tek hareketle şosenin üzerindeydi. Posta arabası iyice yaklaşmıştı. Var gücüyle koştu. Bir eliyle bagaj bölümünü yakaladı. Bedeni gerilmişti. Ayakları üzerinde yaylanarak sıçradı. İşte yukarıdaydı, doğruya doğru hızla yol alıyordu... Ay ışığı altında son bir kez babasını gördü, kollarını havaya kaldırmıştı. Birkaç saniye sonra mesafe artık bir şey göremeyeceği kadar açıldı.

Kimse fark etmeden Hagen’e vardı. Şehir girişinde atlar değiştirilmeden önce aşağı atlayıp çalılıkların arasına gizlendi. Bindiği bir yük arabasıyla Hamm’a geldiğinde gece olmuştu. Dedesinin evinde hâlâ ışık yanıyordu. Bahçe kapısında dizleri titredi Friedrich’in. Hasta olan ve artık pek dışarı çıkamayan büyükbabasını görmeyeli bir yılı geçmişti. Yaptığı bu akılsızca yolculuk anlamsızlaştı birden. Dedesi ona nasıl yardım edebilirdi? Güvensizlik içinde çaldı zili.

Son gördüğünden beri çok yaşlanmış olan ninesinin yüzünde önce korku, sonra sevinç belirdi, beti benzi atmıştı, ağlamaya başladı.

"Evladım, canım evladım. Nasıl geldin, nasıl bıraktılar seni... Ne kadar da sevinecek, zavallı dedeciğin."

"İyi değil mi yoksa?"

Büyükannesi hıçkırmaya başladı. "Ah, canım evladım, canım evladım benim! Yakında iyi olacak."

Friedrich irkildi. Tek bir sözcük bile edemiyordu. Boğazı düğümlenmiş gibiydi. Ninesinin ardından girdi eve.

Kütüphanedeki kanepede yatıyordu dedesi. Beyaz yastıkların üzerinde ufalmış solgun bir yüz. Torununun geldiğini bildiren ninesinin sesini duymuyor, artık çok uzaklaşmış gibi, yakınlarından uzak, dünyadan uzak... Ancak Friedrich üzerine eğildiğinde kendine geliyor, yüzü aydınlanıyor. "Sen misin, Fritzim, gerçekten sen misin?"

Friedrich solgun eli alıp sıkı.

"Seni bir kez daha görmem çok güzel. Ne kadar büyümüşsün, büyük ve güçlü!"

Ölmekte olan son bir kez daha canlanıyor. Okulu soruyor. Dr. Hantschke, Hamam'a bir ziyareti esnasında torunundan övgüyle söz etmiş. Friedrich dün geceki olayı anlatmayacak. Ama rol yapma yeteneği, hasta adamı kandırmaya yetmiyor. Sonunda olup biteni itiraf etmek zorunda kalıyor. İçine göçmüş gözler uzun süre bakıyor ona. "Zavallı çocuğum," diye fısıldıyor dedesinin matlaşmış sesi, "Zavallı çocuğum." Dedesinin gözleri kapanıyor.

Korkudan sapsarı kesilmiş halde odadan dışarı fırladı Friedrich. Ninesi doktorla birlikte koşarak geldi. "Uyuyor," dedi doktor. "Henüz sona gelmedik." Ninesinin umutla soran gözlerine karşılık omuz silkerek: "Bazen mucizeler oluyor."

Friedrich ninesinin yanında odada oturuyordu. Bir saat uyanık kalmayı başardı. Sonra huzursuz bir uykuya daldı. Şafak vakti ninesi onu sarsarak uyandırdı. Yüzündeki ifade hiçbir umut kalmadığını ele veriyordu. "Sana son bir şey söylemek istiyor," diye kekeledi yaşlı kadın.

Friedrich kulağını ölmekte olan adamın dudağına doğru eğdi.

"Annemi daha fazla üzme ve babanın sözünü dinle! Seni ne kadar çok sevdiklerini biliyorum, sen onların en büyük çocuğusun, tek gururlarısın. Söz ver bana!"

"Tamam, dede." Friedrich başını sallıyordu, "Tamam!"

"Benim dünyam – geçmişte arayış, maneviyata kaçış, hayaller ve gölgeler..." Başını salladı. "Canlı olanı görmezden gelip, yanıltıcı olmamalı... Benim hayatım..." kesti. İstirapla inledi. "Kendi yolunu aramalısın... kendi yolunu, Fritzim!" Başını aniden kaldırdı. Gözlerinde huzursuzluk dalganıyordu. Şimdi sözcükler kesik kesikti: "Yeryüzüne bak... ve... korkma... sakın!" Başı geri düştü. Bembeyaz eli Friedrich'e doğru son bir hareket daha yaptı, sonra yüzü birden yumuşak bir gülümsemeyle pürüzsüzleşti. Gözleri donuklaştı. Son bu, son. Friedrich büyükbabasının üstüne atılıp ağlamaya başlamıştı.

Büyükannesi onu nazikçe uzaklaştırdı. Friedrich sessiz sedasız odadan mutfığa geçip bahçeye çıktı. Sabah havası serinleterek yüzünü yalıyordu. Işık çok parlak, kuş cıvıltıları, komşu evlerden birinde açılıp kapanan kapı... Yabancı bir dünyanın ortasında duruyor, tek başına, terk edilmiş. Yalnızlık onu boğacak. Zalimce tekrar geri almak için hayatı bize neden veriyorsun, yüce Tanrım, neden?

Griesheim'lar gelmişlerdi ve çocuklarla birlikte Ludwig dayı, çocuklar eve canlılık getirdi, acı veren ve aynı zamanda sakinleştiren, korkunç olanı olayların doğal akışı içine sıralayan şamatalı kayıtsızlık.

Annesiyle babası Barmen'den ancak ertesi gün gelebildiler; annesi babasının kolunda şaşkın, çaresiz bir külçe gibi, babasının bakışları sessiz, sitemkâr. Büyükannesi, "Friedrich'i bir kez daha görebilmesini kader istedi. Son sevinci oldu bu onun," dedi. Ancak şatafatlı-debdebeli cenaze töreninin ardından konuştu babası Friedrich'le. Kaçışıyla ilgili tek bir serzenişte bulunmadı; onun yerine, lisede bu yılı bitirme izni verdi cömertçe. Friedrich'in içinde bir umut ışığı yanmıştı, ama sonra hızla söndü. Babasının kararlı yüz ifadesini görünce, anladı ki, bu sadece bir ertelemeydi. Olgunluk sınavı yoktu, bilim diyarında ışıklı bir gelecek yoktu. 15 Eylül'de tüccarlık eğitiminin boyunduruğu takılacaktı acımasızca.

2 BİR ŞAİRİN HUZURUNDA

20 Haziran 1837'de Büyük Britanya Kralı, İrlanda Kralı ve Hannover Kralı I. Wilhelm öldüğünde, yasal çocuğu yoktu. İngiliz tahtının, on sekiz yaşındaki yeğeni Victoria'ya geçmesi, İngiliz-Hannover devletlerinin, tek bir devlet başkanı altında süren yüz yirmi yıllık birliğinin sonunu getirdi. Alman miras hukukuna göre, sadece bir erkek varis tahta geçebilirdi. Bu kuralın mutlu galibiyse, Wilhelm'in küçük kardeşi, Cumberland Dükü Ernst August oldu. Artık bir krallığın bağımsız hükümdarı olarak, şimdiye kadarki hovardaca ehlikeyf hayatında birikmiş dev borç dağlarından kurtulmayı umuyordu. Yeni tebaası ilk bağımsız krallarını gereken saygıyla karşılamış, taze hükümdar babacan bir duygusallığa bile kapılmıştı. Ancak ilk resmi eylem olarak, uzun süredir özlemlediği gibi, devlet kasasına açgözlülükle saldırması beklenmedik en-

gellerle karşılaştı. Bakanlar büyük bir özenle, bütçe sorunlarında diyet meclisinin onayı olmadan bir şey yapılamayacağına dikkat çektiler. Bu açıklama zevk ve sefa düşkünü ihtiyarı sonsuz öfkelenirdi. İnanılmaz basiretsiz rahmetli ağabeyi Wilhelm, Temmuz devrimini izleyen huzursuzluklar esnasında, Alman dağlıklarının böylesi aptalca maddeler içeren bir anayasa elde etmesine izin vermişti. Meclis yüce efendilerinin alacaklılar sürüsünden kurtarılmasını kabul etmedi. Asil kan köpürüyordu. Diyet meclisini kapatıp temsilcileri evlerine gönderdi. İlk yazını ateş püskürterek, Karlsbad ve Baden-Baden'da dinlenerek geçirdi. Ülkelerinin bütün yoksulluğuna rağmen hovardaca, neşeli bir kür hayatı geliştirmiş olan Alman meslektaşlarından, Alman tebaaya nasıl muamele etmek gerektiği konusunda tavsiyeler aldı. 'İlahi yeteneklere sahip' yasal monark olarak geri döndü, anayasanın ortadan kaldırıldığını ilan etti ve memurları anayasaya bağlılık yemininden muaf tuttu. Krala bağlılıklarını şifahi olarak temin etmeleri ona yetmiyordu. İngiliz iş dünyasında krediler alırken imzalı belgelerin ne kadar vahim sonuçlar doğurduğunu görmüştü. Böylece yüce şahsiyeti için dalkavukça bir bağlılık dilekçesi yazdırıp, imzalamaları için devlet hizmetkârlarının önüne koydu. Memurlar nazlanmadı. "Biz her şeyi imzalarız," diyordu bakanlar arasındaki saygısızlardan biri, "Köpeğiz biz çünkü!" Halk şaşırıyor, ama yerinden kıpırdamıyordu. "Avukatlar da imzalamak zorunda!" diye ısrar ediyordu ihtiyar, inatla. Borç senetlerini kabul etmek istemediğinde, bu iğrenç insan türü onu sık sık tuzağa düşürmüştü. Sonra Göttingen'deki kralliyet üniversitesi aklına geldi. "High school'ümün teacherleri de!" diye talep etti. Vakur profesörlerin çoğunluğu imzaladı.

Ama içlerinden yedi tanesi imza vermeyi reddetti, anayasaya bağlılıklarını açıkladılar ve keyfi eylemi protesto ettiler; yedi namuslu bilimci, sosyal statüsü ve ismi olan yedi adam, ünlü kamu hukukçusu Friedrich Christoph Dahlmann, Jakob kardeşler ve Wilhelm Grimm, dünyaca ünlü fizikçi Wilhelm Weber, yetenekli tarihçi Georg Gottfried Gervinus, hukukçu Eduard Albrecht ve oryantalist Georg Ewald.

* * *

Friedrich yazıhanede yüksek taburenin üstüne tünemiş, sessiz sedasız oturuyor, elleri kâğıda ilgisizce birtakım rakamlar ve sözcükler yazıyordu, anlamı onu hiç ilgilendirmeyen fiyat teklifleri. Büro saatleri gri bir monotonluk içinde geçmekteydi. Arka plandaki konuşmalar, kâtiplerin konuklarla ucuz, bayat şakalaşmaları, ar-

kasından yürütülen küçük üçkağıtlar, gölge gibi-çelimsiz muhasebeci Dürholt'un kendisine iş verirkenki halden anlar tavrı -onu ne ilgilendiriyor ki?

Artık şirketin ticari temsilciliğine terfi etmiş olan eski nakliyecisi tombul Bracke bir öğleden sonra yazıhaneye gelmişti. Çok kötü bir Fransızca'yla sürekli deyimler kullanarak, Paris'te kapalı kapılar ardında geçirdiği gecelerle ilgili açık saçık maceralarını anlatıp hava atıyordu.

Friedrich tiksinererek masanın üstüne eğilmişti, bir sipariş onayının nüshasını tamamladı. Rostand Baba geldi aklına. Hâlâ yaşasaydı kaç yaşında olacaktı acaba? Ah. O eski değirmen yerinde değil artık ve çocukluğunun güven içindeki sonsuz günleri geçip gitti.

Elleri mekanik biçimde çizmeye başlamıştı. Bir Beethoven portresi. Kafes içinde bir kuş, yerde solmakta olan kurlmuş bir gül. Sonra: Dürholt'un bir karikatürü.

Muhasebeci yazıhanenin diğer köşesinde, çapraz karşısında oturuyor, kıpkırmızı yanaklarıyla iki büklüm eğilmiş, elleri arı gibi hızlı çalışıyordu. Gayretli bir çalışkanlığın resmi, şirkete hizmet için kendisini yiyip bitiren sefil bir solucan.

Aniden Bracke'nin hain kahkahası patladı Friedrich'in kulağının dibinde. Bracke'nin şişman eli masadan çekip almıştı önündeki kâğıdı. "A la bonheur," diye bağıırıyordu. "Tam isabet!" Kâğıdı havaya kaldırdı. "Enfes bir portre değil mi, ihtiyar demirbaşımız Dürholt? Solucan gibi ince ve eğri!"

Yazıhane sakinleri kahkahaya boğulmuştu. Friedrich kâğıdı öfkeyle çekip aldı, buruşturdu.

Sapsarı, kendi içine göçmüş Dörholt'un masasına gitti. "Bağışlayın!"

İhtiyar karşılık vermedi. Sadece şaşkın, afallamış bir bakış fılatı Friedrich'e. Yazıhane sakinleri susmuştu.

"Niye hemen kızılıyorsun, Junior," dedi Bracke. "Sadece bir şakaydı."

Friedrich omuz silkerek yerine döndü. Boğulacakmış gibi hissediyordu kendisini.

Bracke laubali bir tavırla yaklaştı. "Resimle ilgilendiğinize göre, Junior, 'Nocturnes de l'amour' serisinin en yeni koleksiyonunu satın alabilirim size!" Üzerinde pornografik resimlerin olduğu birkaç tane kartpostal yaydı masaya.

Friedrich iğrenerek geri itti resimleri. "Sinirime dokunduğunu-
zu fark etmiyor musunuz, Bay Bracke!"

Bracke kartları topladı. "Ah bu kutsal masumiyet!" diye mırıldandı. "Tamam o zaman!"

Akşam geç vakit, yazıhanede geçen saatlerin ardından, iyi tanıdığı ormanlarda yalnızlığı arıyordu Friedrich. Böylece onu Tütün Kurulu'na davet etmek için sık sık Elberfeld'ten gelen liselilerle karşılaşmaktan kaçınmış oluyordu. Sadık dostu Roth, uzak Plauen'da, bir düğme fabrikası işleten amcasının tayin edilmiş halefi olarak, kendisi gibi tüccarlık eğitimine gönderilmiş, eski Kadetler dört bir yana savrulmuştu. Fabrikatör oğulları yazıhanelerde oturuyor, memur oğulları öğretmen okullarına ve meslek okullarına gidiyordu, daha yoksullarsa çoktan askeri hizmetteydi.

O yaz, Pazar günleri Agnes'le birlikte oturduğu yerlere gidiyordu bazen. Nerede yaşıyordu acaba Agnes? Ne haldeydi? Evde yemek masasında, yazıhanede, koro derneğinde Friedrich'in uyanmakta olan erkekliği ve karşı cinsle ilişkiler hakkında imalarda bulunulduğunda, Christus kilisesinde, takmış takıştırmış albenili genç kızlar cilve yaparken ya da evlenme çağına gelmiş kuzenleri ve komşu kızları, Laura'lar, Ida'lar, Julia'lar ve adları her neyse, Pazar rostosundan sonra baygın bakışlarıyla onu yiyip bitirmek ve içsiksiz boş gevezeliklere çekmek için 'geçerken uğrayıverdiklerinde', Agnes'in anısı ona her zamankinden daha çok acı veriyordu.

Agnes'in kaldığı yerle ilgili araştırmalara başladı tekrar. Annesi kızarak reddetmiş, August amca da, fabrikadaki kızlar arasında sınırsız seçim imkânına açıktan dikkat çekerek kahkahalarla karşılaşmıştı. İşçilerse bütün sorulara sadece düşmanca, kuşkuyla sessiz kalarak cevap veriyorlardı.

Bir Cumartesi akşamı maaşlar ödenirken ortalıkta dolanıyordu Friedrich. Belki bir zamanlar bilgi aldığım o delikanlıyı tekrar görürüm? Belki Agnes'in annesine gidip gelen kadınlardan birini?

Dürholt ödemeleri ciddi bir yüz ifadesiyle yapıyordu. Hava hâlâ yazdan kalmaydı, işlem yazıhanenin bulunduğu binanın önünde, açık alanda yürütülüyordu. Teknisyenler, ustalar ve ustabaşları paralarını Cuma günü yazıhanede almışlardı. Şimdi sıranın başında önce, fabrika işçileri arasındaki aristokratlar, yani boyacılar vardı. Dimdik yürüyerek geliyorlardı, ciddi ve vakur. Her şey çok törensel-di ve zaman alıyordu. Ağarmış elleri, buhardan dolayı tabaklanmış

yüzleriyle adamların her birinin parası son kuruşuna kadar sayılarak veriliyordu. Çoğu okur yazardı, sadece çok yaşlılardan birkaç tanesi listeye üç çarpı işareti koydular. Caspar amcanın bizzat kendisi zaman ayırmış orada duruyor, her birine ailenin sağlığı, mutluluğu, bahçe, çocuklar hakkında dostça bir şeyer söylüyordu. Adamlar sakın sakın cevaplıyor, amcasına "Bay Engels" ya da "Şef" diye hitap ediyor ve kasketlerini çıkarmıyorlardı. Sonra sıra baskı işçilerine geldi; onlar ödemelerini kesekağıtları içinde alıyor, kuşkuyla sayıyorlardı. Caspar amca yine dikilmiş, arada birine ötekine, "Her şey yolunda mı?" diye soruyor, karşı taraf kasketini havalandırıp, "Evet efendim," diyordu. Sonra Caspar amca ayrıldı. Kâtipler, içi kesekağıtlarıyla dolu büyük kasalar getirdiler. Artık fabrika kapılarından akın akın dokumacılarla iplikçiler gelmeye başlamıştı, hemen arkalarında da çok sayıda kadın ve kız. Kenardaysa, maaşları babaları, anneleri ya da daha büyük kardeşlerinin yanında ödenen çocuklar bekliyordu. Şimdi her biri bir kasayı üstlenen kâtipler işbaşındaydı.

Friedrich aradığı delikanlıyı gördü. Ama ondan da cevap alamadı. Herkes gibi o da Agnes hakkında hiçbir şey bilmediği iddiasındaydı. Friedrich tam gitmek üzereyken bir şey dikkatini çekti. Nakliye rampasının çatı gölgesi altında tesfiyeci ustabaşı durmuş, yoksul giyimli, yaşlıca bir kadından para alıyordu; sonra kadın sırtı bükük, ezgin görüntüsüyle kapıya yöneldi. Adam şimdi, yanından hızla geçip gitmeye boş yere çalışmış olan başka bir dokumacı kadını durdurmuştu. Kadın yalvararak onu ikna etmeye çalışıyordu. Friedrich yaklaştı. Bu kadının da kesekağıdından para çıkarıp ustabaşına verdiğini gördü. Kadın ağlıyordu. "Beş boğazı nasıl doyuracağım ben?"

Friedrich adamı kolundan yakaladı. "Neden kadından para alıyorsunuz?"

"Ben mi, para mı?"

Friedrich adamın avcunu zorla açınca yere saçılan paraları topladı.

"Ne istiyorsunuz," diye kekeledi adam. "Ona ödünç vermiştim."

Friedrich kadına döndü. "Size bu parayı ödünç mü vermişti?"

Kadın korkmuş, şaşkın bakışlarla başını salladı.

"Ona bu parayı neden verdiniz?" Kadın susuyordu. Friedrich kapıdaki yaşlıca kadını gösterdi. "Peki, o kadından da para aldınız, öyle değil mi? O da mı ödünçtü?"

"Evet, tabii, evet. Lanet olsun!"

"Banker sanki mübarek!" diye dalga geçti Friedrich. O esnada dokumacılardan birinin sesini duydu. "Yalan söylüyor! İşlerini, ek-meklerini kaybetmemeleri için kadınlardan para alıyor!"

Ustabaşı ilenerek sıvışmaya çalışınca Friedrich onu tuttu. İşçiler ikisinin çevresinde halka oluşturmuşlardı. Yazıhanenin kapısında Caspar amca göründü. "N'oluyor burada?"

"Kadınlardan şantajla para alıyor. Yakaladım onu, amca. Götür onu. Ceplerini boşaltsın." Friedrich insanlardan yazıhanenin önünde beklemelerini ve tanık olarak yaşlı kadını da getirmelerini rica etti.

Ana yazıhanede ustabaşının üzerinden seksen altı gümüş para ve bir ayda kazandığından daha fazla tepeleme metelik çıktı. Ama inatla bu parayı ödünç verdiğini iddia ediyordu. Friedrich ise emindi. "Kanıtlayacağım!" diye haykırarak yazıhanenin kapısını açtı. İnsanlar orada bekliyordu. Önde, adı Hanna Gronneberg olan dokumacı kadın vardı. Yaşlı kadın da gelmişti. "Bu haydutun parayı nasıl elde ettiğini bu kadınlar kanıtlayacak."

Ondan sonra olanlar inanılmazdı! Kadınlar onun iddasını onay-lamadılar. Evet, ödünç verdi, ödünç, ödünç dediler. Gerçeği söyle-mesi için ısrarla uyarmasına rağmen Bayan Gronneberg de aynı şe-yi tekrarladı.

Kötü bir düş görüyor gibiydi.

Ne rica etmek, ne yalvarıp yakarmak, ne de öfkeyle isyan etmek bir işe yaradı. Kadınlar başlarını eğip, susuyorlardı.

"Yeter!" dedi Caspar amca, kadınlara dönerek: "Bundan sonra artık ustabaşından ödünç para almayacaksınız! Sıkıntınız varsa, buraya gelin! Hadi şimdi gidin!"

"Başüstüne, efendim!" diye mırıldanıp, yerlere kadar eğilerek çıktılar.

Friedrich sarsılmış, öfke ve kızgınlıktan titreyerek Caspar amca-nın şantajcıya parayı geri verdiğini gördü. "Ondan özür dile," de-diğini duydu amcasının.

"Asla, hiçbir zaman!" diye haykırdı Friedrich öfkeyle.

Amcası ustabaşına, "Siz gidin!" dedi. Herifçioğlu hafifçe sırta-rak Friedrich'in yanından geçip gitti.

Şimdi Caspar amca kendisini azarlamaya başlamıştı. "O bizim en iyi ustamız! Bundan sonra gözüm onun üzerinde olacak. Ama sana," diye sert bir ses tonuyla devam etti, "maaşlar ödenirken or-

talıkta görünmeni kesin olarak yasaklıyorum. Senin yerin burası, fabrikanın başka bir yeri değil, anlaşıldı mı?"

"Gerçekten dahiyane bir karar," dedi Friedrich. Öfkeyle güldü. "Adaletiniz bu işte!"

Akşam eve giderken, artık o kadar küskün değildi, ama içinde bir boşluk hissediyordu; köşede kendisini bekleyen o delikanlı eline sessizce bir pusula tutuşturmuştu. İki işçi selam verdi. Her zamankinden dostça gibiydiler sanki. Fener ışığının altında pusulayı okudu. "Henkelsmühl," yazıyordu titrek harflerle, Nassau'da, Adorf'un yanında." Agnes'in adresi...

Çıplak yayla üzerinde fırtına esiyordu. Issızlık içinde kurşunu Henkel sabun fabrikasıyla, atıkların yok edildiği çirkin bina durmaktaydı. Fırtınaya rağmen havayı iğrenç bir koku kaplamıştı. Tekdüze bir grup bina yüksek tuğla duvarlarla dünyadan ayrılmıştı. Büyük ahşap kapı kilitliydi.

Friedrich rüzgârdan korunmak için yorgun atı duvara doğru yöneltti. Şafak vakti yola çıkmış, yol boyunca aniden bastıran sıcak bir rüzgârla boğuşmuştu. Şimdi de sağanak yağmur yağıyordu, at da binicisi de sırlıklam olmuşlar, ama karanlık bastırmadan hedeflerine varmışlardı. Demek Agnes burada yaşıyordu, annesiyle babası onları buraya göndermişti! Sevimli Wuppertal'den bu iğrenç ümitsizliğin içine.

Friedrich büyük kapıyı çalınca öfkeli köpek havlamaları duyuldu. Ephey bir zaman sonra dar pencere deliklerinin birinden bakan kişiye, içeri girmek istediğini bildirdi. Ama kapı açılmadı. Az sonra kaba saba bir adamın kel kafası belirdi pencerede. Friedrich talebini ilette. Cevap kötücül, saldırgandı. "Defol git! Burada aranacak bir şey yok!"

Atının yanına döndüğünde köpekler hâlâ havlıyordu. Çepeçevre dolandı binaların etrafında. Kuzey cephesinde duvara tırmanabileceği bir yer buldu. Yukarıdan, fabrikanın arka avlusundaki sefil işçi barınaklarını görüyordu. Hırpani bir ihtiyar kikirdeyerek bir odaya götürdü onu; içinde bulunan az sayıda eşya, burada insanların kaldığını ele veriyordu. Biraz sonra genç bir kadın çıkageldi. Kuşkuyla dışarı bakıp arkasından kilitledi kapıyı. Friedrich gözlerini dikmiş, ona bakıyordu. Çekingen, ciddi yüzü, büyük, soran gözleriyle yeniyetme güzel bir kadın. "Agnes!" Hayal ettiğinden çok farklı görünüyordu. Sadece üç yıl. Ama yine de sonsuz...

"Neden geldiniz?" Sesi soğuk ve reddedici.

"Aramızda bu yabancı Siz de neyin nesi, Agnes. Agnes, kızcağızım, benim, Unterbarmen'li sevgili delikanlın."

Ama buzları kırmak için zorladıkça, kız daha çok içine kapanıyordu. "Gidin! Mümkün olduğunca çabuk gidin buradan. Sizi burada bulurlarsa, her şey daha kötü olacak!"

"Sadece seni buradan çıkaracak bir yol bulmak için giderim. Seni aradım, üç yıl boyunca. Şimdi buldum. Artık bizi hiçbir şey ayırmamalı. Yoksa artık beni istemiyor musun? Başka biri mi var? Hayır, sana inanmıyorum. Aramızda, bu pis kokan hapisanede geçirmek zorunda kaldığın üç yıl dışında hiçbir engel yok."

"Gidin, genç beyefendi! Gidin! Ben sizinle gelemem. Buradan gitmek isteseydim, beni kim tutabilirdi ki? Ama o zaman küçük masum kardeşlerimi asla bir daha göremezdim. Aramızda engelin ne olduğunu mu soruyorsunuz? Her şey! İki ayrı dünyada yaşıyoruz biz. Arada köprü yok. Yalvarırım gidin! Burada diğerlerinden daha çok kazandığım bir işim var. İyiyim ben ve ufaklıklar için bir şeyler yapabiliyorum."

"Annen nerede?"

"Öldü. Ruhu şad olsun."

"Ya baban?"

"Hâlâ zindanda. Sefil ve hasta durumda. Ama yaşıyor."

Agnes irkildi. Erkek sesleriyle köpek havlamaları aniden kapıya yaklaşmıştı. Friedrich tam bir şey söylemek üzereyken susması için işaret etti kız. Kapı çalınıyordu. "Agnes, kapıyı aç!"

"Ne istiyorsun, Xaver?" – "Yalnız mısın?" – "Kim olacak ki yanımda!?" – "Seni soran bir yabancıyı arıyorlar. Kapıyı aç! Açsana kapıyı!"

"Defol git!" Agnes, Friedrich'i arka tarafa açılan pencerenin yanına götürdü. "Buradan dışarı çık, Fritz, çabuk, yoksa kötü olacak!"

Friedrich'in düşünecek vakti yoktu. Kızın istediğini yaptı. Karşı taraftaki deponun oradan bir kez daha dönüp baktı, pencerede yüzünü, hüznü gözlerini, salladığı elini gördü. Sonra bağrıışmalar duydu: "İşte orada, işte orada!" Köpekli adamlar gelinceye kadar Friedrich duvara tırmanmıştı bile. "Ne istiyorsunuz aptal herifler? Efendinize söyleyin, mahzenine bir kasa barut yerleştirdim. Gece yarısı havaya uçacak!" Kasketini salladı. "İyi uçuşlar diliyorum!"

Sonra duvardan aşağı atlayıp at sırtında yaylayı geçerek, uzak-taki ormana doğru hızla uzaklaştı.

Eve döndüğünde, ayrılırkenkinden daha şaşkındı. İnsanlar kendisine karşı komplo kurmuş gibiydi. Herkesi aşağılamaya başladı, aşağıladığı için acı çekiyordu. Bir zamanlar kendisine Tanrı'nın armağanı gibi görünen dünya körelmekteydi. Herkes-ten nefret etmeye başladı, nefretinden dolayı acı çekiyordu. Çare-sizlik içinde Hamm'a gitme isteğine kapıldı. Ancak ondan sonra dedesinin ölmüş olduğunu hatırladı! Yasa ve acıya boğuldu. O gece bir düş gördü. Münsterland'ın geniş, karla kaplı düzlüğün-de sonsuz bir yalnızlık içinde duruyordu. Ne kadar yürüse, koş-sa, ortalıkta dolansa da tek bir insan bile yoktu görünürde. Gece-yarısı ter içinde uyandı.

Babasını yitirmenin üzüntüsüyle zaten yeterince daralan anne-sini daha fazla sıkıntıya sokmamak için, yüreğini ona açmıyordu. Annesi yine de oğlundaki değişikliği fark ediyor, solgun yüzünü, içe göçmüş gözlerini görüyordu. Ama kaygıyla sağlığını sorduğun-da Friedrich gülüyor, nezle olduğunu öne sürüyor, onu yatıştırı-yordu. Annesi eskisi gibi değildi. Büyük evin idaresi, bir sürü ço-cuk, inatla gözüpek girişimlere dalmış, giderek daha kaprisli ve despot hale gelen babasıyla ilişkisinin artan oranda soğuklaşması geride izlerini bırakmıştı. Sadece Ulrike, Friedrich'in içinde kopan fırtınaları biliyor, onunla birlikte acı çekiyor, onun için kaygılanıyor ve gözbebeği için gizli gizli gözyaşı döküyordu.

Bir Pazar günü, Friedrich dışında herkes doğumgünü kutla-ması için August amcalara gittiğinde, Ulrike onu bomboş gözler, elinde bir lamba, evin içinde deli gibi dolanırken buldu.

"Lambayla ne yapıyorsun? Güpegündüz!" diye sordu.

Friedrich dalgın dalgın, onu görmeden bakıyordu.

"İnsanları arıyorum, insanları."

"Zavallı çocuğum," diye haykırdı Ulrike dehşetle, "Seni ne hale getirdiler böyle?" Friedrich yavaş yavaş kendine gelmişti. Ulri-ke'nin gözlerindeki korkuyu gördü. İrkildi. "Ağlama Ulrike, ağla-ma!" diyerek kucaklayıp sakinleştirdi onu. Lambayı sessizce elin-den alan Ulrike'nin peşinden mutfığa, çocukken sık sık oturduğu masaya, pencere kenarındaki yerine gitti.

"Böyle devam edemez!" diye kekeleydi. "Umutsuz bir hayat – katlanamıyorum. Ne kadar mutluydum. Bir hedefim vardı. Önüm-

de güzel bir yol görüyordum, aydınlık ve net. Ama sadece o bir tek yol yoktur herhalde?"

Ulrike endişeli, onun ruhunu sakatlayan bu kötü hastalığın geçmesi umuduyla kolunu okşayıp destekledi: "Birçok yol var, canım, birçok. İnsan senin gibi genç ve güçlü olunca..."

Friedrich'in aklına birden van Haar dede geldi.

"Son sözleriyle ne demek istedi acaba, dedem?"

"Son sözleri mi?"

"Yeryüzüne bak ve korkma..."

Ulrike gözlerini kapadı. "Yeryüzüne bak ve korkma," diye tekrarladı fısıldayarak.

Friedrich derin düşüncelere dalmıştı: "Bir uyan gibiydi sanki... Uzak düşler içinde yitip gitmemek için... Dünyadan, günden, canlı olandan, ne kadar acınası olursa olsun, kaçmamak için... Acınası olana meydan okumak, kararlılıkla ve cesaretle." Biraz aradan sonra başını salladı. "Evet. Bu olmalı. Buydu." Gülümsedi. Gülümseyerek cevap veren Ulrike, dualarını kabul ettiği için yüce Tanrı'ya şükredip sevindi, kahveyi getirdi.

Uzun süre birlikte oturdular.

Güzel bir gündü, uzun, puslu bir sonbahar ayının ardından en iyi gün.

Ulrike'yle geçirdiği öğleden sonra Friedrich'e iyi gelmişti. Umut olmadan yaşayamaz insan, umudu ise yalnızca kendi içinde bulabilir. Yeni bir başlangıç yapmak zorundayım! diye kendisine söz verdi. Eğitimi üzerinde çalışmaya başladı. Okul kitaplarına, defterlerine sarıldı inatla. Yazıhanedeki saatlerden geri kalan her dakikayı yabancı dilini geliştirmek için kullanıyordu. İkinci anadili haline gelmiş olan Fransızca'nın yanına, dünya ticaretinin dili İngilizce, sonra İtalyanca, Flamanca ve İspanyolca eklendi. Tekrar okumaya başlamıştı. 'Genç Almanya'nın yasaklı yazarlarına ulaşmak imkânsız gibi bir şeydi. Heine'nin en yeni kitabı *Romantik Okul* ve Karl Gutzkow'un, genç Almanların yasaklanması vesile olan, kötü ünlü *Wally* romanı el altından eşi görülmemiş fiyatlara satılıyor ve sahipleri tarafından kilit altında tutuluyordu. Dolayısıyla, resmen izin verilmiş yeni çıkan kitaplarla yetinmek zorundaydı. August amca Düsseldorf'tan, ilk Ren müzik festivalinden tanıdığı Karl Immermann'ın yeni yayınlanmış üç ciltlik romanını getirmişti. *Epigonlar*'ı okurken sekiz gece geçirmiş,

roman kahramanı Hermann için endişelenmiş, Hermann'ı üniversite öğrencisiyken, Napoleon'a karşı savaşa katılmaya iten bir zamanların ideallerinin çöküşünü onunla birlikte hayatıştı. Restorasyon döneminin baskıcı atmosferi içinde, daha iyi bir vatanla ilgili umutlar boğuluyor, insanın gelişimi için hiçbir fırsat kalmıyor, kahraman son çareyi kaçıp, kendini tecrit etmekte buluyor, bireysel mutluluğun huzur ve rahatı içinde eski ideallerin kalıntılarını korumaya çalışıyordu.

Immermann'ın romanı Friedrich'e, ebeveynlerinin dahil olduğu kuşağın deneyimlerine ve dünyasına derinlemesine bir bakış sağladı. Büyükbabası insan ruhunun parçalanmışlığından söz ederken neyi kastettiğini, annesinin, babasının, August amcanın, Snethlage'lerin, Caspar'ların, sadece kendi aileleri ve ticari çıkarlar için yaşayabilen, kendilerini sadece saygınlıklarıyla sınırlayan ve siyasi olanı küçümseyen insanlar, gölge yaratıklar, tebaalar, epigonlar haline gelmeden önce neler yaşadıklarını anlamaya başlıyordu. Merhamet, pişmanlık, bağışlama duygusu kapladı içini. Odasının yalnızlığı içinde, annesinin, babasının yanına gitme, onlara yüreğini açma isteği uyanıyordu. Hayalinde aşırı duygulu barışma, hoşgörölü bağışlama sahneleri canlanıyordu. Ama sonra ebeveynlerini, ağırbaşlı bir etkinlikle ev kadını yükümlüklerini yerine getiren annesini, işlerinin ve spekülasyonlarının asabi dur duraksızlığıyla dolu babasını gördüğünde dili kilitlendi ve tek bir düşünceye, kaya gibi sağlam bir karara odaklandı, asla ve asla onların izinden yürümeyecekti! Böylece her şey eskisi gibi kaldı. Buz gibi konuşmalar, buz gibi bakışlar, birbirlerini gördüklerinde her iki tarafta da buz gibi çekinkenlik ve yukarıda odasında, kitaplarla düşünceler arasında yalnız saatler.

Bir akşam Brucher Platz'dan sesler, ısıklar duydu, kapı çanı şiddetle çaldı. Engels'lerin evinin önünde liseliler duruyordu, Elberfeld'ten eski sevgili çetenin nereyse tamamı. Friedrich hızla indi merdivenlerden.

"Eğer peygamber dağa gelmiyorsa..." diye bağırdı Wilhelm Graeber.

"Bağışlayın," dedi Friedrich, "Ama davetleriniz..."

"Sadakatsızın günahlarına af yok," diye kızdı Strücker. "Kuduz köpekler gibi kaçınıyorsun bizden," diye tamamladı Wernhöfer. "Bunu hak ediyor muyuz biz?"

Elberfeld'liler ziyaretleri için daha iyi bir zaman seçemezdi. "İçeri gelin! Hemen birkaç şişe Mosel bulacağım!" diye ışıldadı Friedrich.

Reddettiler. Onu almak için gelmişlerdi. Wuppertal'e yeni taşınmış birine, sanatın ve şiirin bütün ustalarının dostu olan birine hoş-geldine gidilecekti.

"Bu yeni dost da kim?" diye sordu Friedrich, buraya kadar kendisi için gelmemiş olduklarından dolayı biraz hayal kırıklığına uğramıştı.

"Tahmin et!" dediler.

Friedrich omuz silkti. "Bu zihinsel çölün ortasına kim gelmek ister ki!"

"O bir kâtip, bir tüccar, senin gibi," dedi Graeber.

Friedrich'in yüzü asıldı. Kâtip, muhasebeci, tüccar yüzleri çevresinde yeterince vardı, gün boyunca yazıhanede başka bir şey görmüyordu zaten! "Siz gidin. *No interesting!*"

"Gerçekten bir şey bilmiyor." Liseliler neşeyle birbirlerini dürtüyordu. Wemhöfer aktarmaya başladı:

*Ey zaman, geçip gittin!
Masal oldun sanki benim için!
Parlayan İncil resimleri
Ona iman etmiş göz
Değerli anababa
Sessiz hoşnutluk duygusu
Çocukluğun keyfi ve sevinci
Son buldu hepsi, son buldu!*

"Freiligrath'ın Bilderbibel'ı," dedi Friedrich. Şiirin yeni yıldızı Freiligrath... İlk şiirlerinin, liseliler arasında elden ele dolaştığı günlerin üzerinden daha bir yıl bile geçmemişti.

"Evet, Freiligrath," diye onayladı arkadaşları. Hâlâ kavrayamadığı için Graeber ekledi: "Freiligrath'la komşusun artık!"

"Gerçek mi bu?"

"Burada önünde durduğumuz kadar gerçek. Ve okuldaki en iyi şairimizle mutlaka tanışmak istiyor."

"Ama siz bir kâtipten söz ettiniz?"

"Evet. O, Eynern şirketinde kâtip, tüccar ve şair. Senin gibi." Friedrich kasketini almaya koştu. "Neden bunu hemen söylemediniz. Nerede oturuyor?"

"Rott'da. Langenwiesche'nin eski evinde."

"Orayı biliyorum."

"Şiirlerini unutma!"

Dağ yamacındaki çiftlik evin büyük odası insan doluydu. Friedrich Dr. Clausen'ı ve ilk öğretmeni Köster'i tanıdı. Müze müdürü Potthof'u, Barmen ve Elberfeld'den birkaç tüccar çocuğunu gördü. Mülâyim yüzlü şişman iri yarı delikanlı Hermann Püttmann'dı; Barmen Gazetesi'nin yeni redaktörü, August amcanın evinde kalıyordu! Bereli, sakallı adam, bir defasında Clausen'ın ironik biçimde "Wuppertal'in Rembrandt'ı" diye tanımladığı Elberfeld'li ünlü ressam Köttgen. Gülünüyor, içiliyor, şarap tanrısı Baküs'ün ve şiirin şerefine kadeh kaldırılıyordu. Saçları dalgalı, açık renk gözleri pırıl pırıl, geniş omuzlu bir adam olan ev sahibi liselilere hoşgeldiniz dedi.

Clausen, Friedrich'i şaire, "Adı geçen Friedrich Engels bu. Kesinlikle en büyük şiir yeteneğimiz," diye tanıttı.

"Hemen bize tadımlık bir örnek sunmak zorunda!" dedi Freilgrath, konuklar da onu desteklediler.

"Genç Siegfried'in Vedası!" önerisinde bulundu Clausen. Friedrich çevresine baktı. Bütün gözler üzerindeydi. Çaresiz çantasından defterini çıkarmak zorunda kaldı. O esnada elinde şarap şişeleriyle mutfakın kapısında bir delikanlı belirdi. Beethoven konserinde tanıştığı oğlandı. Zaman zaman konser sonrasındaki o karşılaşmayı düşünmüş, ama delikanlıyı bir daha görmemişti. Defterini geri soktu. "Acemice işler," dedi yüksek sesle. "Eğer bu bölgede genç bir yetenek varsa, o da şu delikanlıdır!" Tüccar çırığını gösteriyordu. "Öncelik onundur!"

Freilgrath şaşkınlıkla fırladı: "Ne? Georg, himaye ettiğim Detmond'lu hemşerim? Sen şiir mi yazıyorsun?"

Friedrich oğlanın kızarıp reddederek başını salladığını gördü.

"Elbette yazıyor! Hem de bizlerin asla öğrenemeyeceği kadar iyi!"

Freilgrath oğlanı yakasından tuttu. "Şiir yazıyorsun," diye gümbürdedi "ve benden gizliyorsun? Dökül bakalım, yoksa kafanı kırarım senin!"

Oğlan direniyor ve okulda kötü kompozisyonlar, mektup ve hesaplar dışında kâğıda hiçbir şey yazmadığına dair yeminler ediyordu.

"Kime inanacağım peki?" diye sordu Freiligrath.

"Uzun bacakları kadar büyük yalan söylüyor!" dedi Friedrich. "Onun bir şiirini biliyorum. Elberfeld'de Gürzenich-Orkestrası'nın Beethoven konserinden sonra gecenin içine haykırmıştı. Her sözcüğü aklımda." Pozisyon aldı. "Eroika!" diye okumaya başladı ezberden, "*Alabildiğine açılıyor manzara! Sonsuzluk, karşısında yüreklerin ürperdiği...*"

Şiir bittikten sonra bir anlık sessizliğin ardından alkış koptu. Gizlice odadan sıvışmaya çalışan oğlan kapıda yakaladı Freiligrath. "Herifçioğluna bak!" Genç şairi çekip kucakladı. "Bu şiir için bir öpücüğü hak ettin. Georg Weerth adını aklımızda tutmalıyız! Ama gizli kapaklı işler çevirdiğin için de sopayı hak ediyorsun!"

Saatler uçarcasına geçti. Çok konuşulmuş, çok içilmişti. Küfürler edilmiş, gülünmüş, şarkılar söylenmişti. Rott üzerindeki en yaşlı kayınlarla en koyu çam ağaçları bile, Alman ulusunun kutsalları, kralları, kutsanmış kilise otoriteleri üzerine bu kadar çok küstah, edepsiz sözcükleri birarada duymamıştı herhalde. Bu keyfli ortamda, "Genç Siegfried"ini okumaktan kaçamadı Friedrich ve alkış aldı. Wilhelm Graeber'in ağlak "Yatak Duası" bile cömert ev sahibinden sempatiyle teşvik buldu. Harika bir akşamdı. Düzenli toplanma sözü verilerek dağıldı.

"Toy fabrika aristokrasisine huzursuzluk, hareket, hayat getirmek istiyorum," diye haykırdı Freiligrath. "Dünyanın en büyük çakırları dönüyor burada, ama insanlar sıkıntıdan ve uysallıktan neredeyse ölecekler."

Hayat, hareket, huzursuzluk – Friedrich'in yüreği sevinç çılgınlıkları atıyordu! Freiligrath –onun adamıydı, sadece yetenekli bir şair değil, yüreği ve zekâsı olan, ateşli, çekici bir insandı aynı zamanda.

Yazıhanedeki saatler şimdi daha kasvetli ve sıkıcı geliyor, ama Freiligrath'ın orada bir sonraki buluşmayı düşününce bütün melankoli kayboluveriyordu. Ne akşamlardı ama!

Genç kuşağın -Elberfeldli liseliler kadar Barmenli eski ortaokulluların da- giderek artan oranda katılması şaşırtıcı değildi. Rott'daki küçük ev kısa süre sonra topluluğa dar gelmeye başladı.

Stadtkrug'un sahibi büyük işin kokusunu almış, cazip koşullar sunarak mekânını teklif etmişti şaire. Freiligrath ise Elberfeld'le Barmen arasındaki, adı çıkmış serseri yuvası Bierkirche'yi keşfetmiş ve bu meyhaneyi daimi lokali olarak seçmişti. Artık bu duman-

lı duvarların arasında her Perşembe edepsiz şarkılar yerine, yeni Alman şiirinin, Freiligrath, Clausen, Köster ve Püttmann tarafından sunulan soylu dizeleri yankılanıyordu. En gençler huşu içinde dinliyor ve büyüklerden sonra sırası gelecek, kendi çantalarındaki şiir bozuntularını düşünüyorlardı cesaretleri kırılarak.

Friedrich hiçbir buluşmayı kaçırmıyordu. Sanki başka bir dünyadaydı. Burada kaba sofü piyetistler ve kocakarılar gibi eften püften konuların kavgası yapılmıyordu. Burada zamanın ruhu, Almanya ve dünyadaki felsefi akımlar, siyasal gelişmeler, bunların yaşayan şiir sanatı üzerine yansımaları tartışılıyordu.

Elberfeld'ten genç dostu Georg Weerth, ender olarak gelmeye cesaret eder, çekingen çekingen bir köşede oturur, asla lafa karışmazdı. Sadece Friedrich'e, artık dizeleri gerçekten kâğıda dökmeye çalıştığını itiraf etmişti. Ama gizli dizelerine aleniyet kazandırmaya onu hiçbir güç ikna edemezdi. Kendisini rahat bıraktılar.

Friedrich'in durumuysa farklıydı. Genç Wuppertal'in ilan edilmiş favorisiydi o. Gerek liseliler gerekse tüccar çırakları, sözcüleri olarak saygı duymaktaydılar ona. Daha yaşlılar edebiyatın en yeni akımları üzerine konuşurken bile, tartışmaya katılacak kadar küstahtı. Ama eğer her Perşembe yeni yazdığı bir şiirle gelmezse, vay haline! Freiligrath kaba sözler kullanma konusunda çıtkırıldım değildi; onu erken iktidarsızlık ve kokuşmuş tembellikle suçluyordu. Yani eleştirel dinleyicilere, en azından sekiz satırlık bir sunum yapabilmek için, boş her dakikadan yararlanmak gerekti. Malzeme sıkıntısı yoktu. Ancak Freiligrath'ın kıpır kıpır tasvirlerinde kullandığı güçlü, belagatli ritimler karşısında, onun beceriksiz eğri büğrü duygu patlamaları neydi ki? Clausen'ın ve Köster'in beraberlerinde getirdikleri Heine'nin, Hoffmann'ın ve Lenau'un üstün eserleri karşısında ne kadar acınasıydılar? Şişko Püttmann'ın her hafta gazetesinin Pazar ekine koymadan önce sunduğu Annette Droste-Hüllstoff'un içten doğa lirikleri karşısında değersiz bir kâğıt parçası gibiydiler.

Freiligrath onu cesaretlendiriyordu. "Bir şaire gereken her şey sende var. İdrak yeteneği, yürek, dil, müzikalite ve her şeyden önce fikir, kendine ait derin fikirler. Geriye kalan son adım için, bütün örneklerden kurtulmak, okuyup öğrendiklerine seni bağlayan göbek bağıını koparıp atmak için zaman olgunlaşınca kadar, sabır ve çalışkanlık, kendi üslûbunu bulmak için sürekli arayıştır."

Bir akşam Düsseldorflu Immermann toplantıya katılıp, yeni romanı *Münchhausen*'dan bölümler okudu. Friedrich onunla ilk karşılaştığından bu yana tanınmayacak ölçüde değişmişti yazar. August amcanın tanıstırdığı somurtkan, sessiz adamdan geriye hiçbir şey kalmamıştı. *Epigonlar* romanının başarısı, yeni bir hayat sevinci uyandırmış gibi görünüyordu. Koyu renk gözlerinden ateş ve agresiflik fışkırıyordu. "İsa Mesih'in vahyi? Bundan ne anlıyorsunuz, Doktor Clausen? Bildiğim kadarıyla tarih boyunca birbirine taban tabana zıt yorumlar var. Ve Batı'nın en kanlı muharebelerinde tarafların her biri bayrağına İsa Mesih adını yazdı."

Köster elini kolunu sallayarak cevap verdi: "Ama yine de Hıristiyanlık, ortak kültürel duygu, ortak tarihsel düşünce ve eylem üreten belirleyici bir güç olduğunu kanıtlamıştır."

"O konuda Doğu'nun dünya çapında yaygın dinleri Budizm ve İslamiyet'in çok daha güçlü olduğu görüldü herhalde," dedi Freiligrath.

"Böyle bakıldığında kesin doğru bir din yoktur. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz, Bay Immermann?" diye sordu Clausen.

"Çok doğru" diye cevapladı sorunun yöneltildiği kişi. "Biri diğeri kadar iyi ve kusurlu. Tanrı'ya inancı yaratan dini sistem değildir, aksine insanın aşkın bir gücün etkinliğiyle ilgili çok eski inancı, kendisine uygun bir dini sistemin imgesel çerçevesini arar."

"O zaman neden yaşlı Avrupa'da özellikle İsa Mesih'in öğretisi?"

"Bu din, antik dünyanın Ortaçağ-feodal mirasçılarının tahakküm politikalarıyla ilgili çabalarına çok uygun olduğu için. Piskoposların ve papazların şahsında itaatkâr müttefikleri buldukları için. Onların yardımıyla kabile şeflerinin direnişini kırabilir, eski klan düzenini yok edebilirdi."

Freiligrath alaycı alaycı ekledi: "Doğu'nun servetlerini elinden alabilir, aristokrasinin ayrıcalıklarını himaye edebilir, ilkel kavimleri kanla boyunduruk altına alabilir, kendi köylülerinin kanını dileğince emebilir ve her türlü özgürlük çabasını ezebilirdi."

Immermann başını salladı. "Tanrı adına. Çarmıha gerilen adına."

"Yaşamak acı çekmektir. Ve acı çekmek yeniden dirilmektir, papazlar köleleştirilmiş halka sefil kaderini, Tanrı'nın isteği ve değiştirilemez bir şey olarak gösteriyor böylece," dedi Püttmann.

Friedrich benzer şeyleri Rostand Baba'nın kitabında, daha sonra da Voltaire'in muzır romanlarında, ansiklopedistlerin yazılarında

da okumuştı. Karşıt soruyu sormanın tam zamanıydı. "Adının kö-
tüye kullanılıyor olması İsa'nın suçu mu?"

Immermann ona baktı. "Hayır, genç dostum, hayır. Alçakça bir
cinayetdeki hançer kadar suçsuz. Ama hançerin kimin elinde oldu-
ğuna dikkat et!"

Freiligrath'ın masasında bir konuk daha vardı. Peri gibi zarif,
çok güzel bir kadın, Wichlinghausen av köşkünde oturan ve eski
bir kont ailesinin Fransız hısmı olduğu söylenen Kontes d'Bois. Yö-
rede epey maceralı söylentiler dolanmaktaydı hakkında. Hatta bir
defasında August amca coşmuş, kendisiyle samimi olduğunu iddi-
a bile etmişti. Topluluğun içindeki tek kadındı. Freiligrath'la Im-
mermann onun beğenisini kazanmak için yarışıyorlardı.

Az sonra konu Goethe'ye geldi, Clausen'ın en sevdiği konuydu.
"Ancak Goethe gibi bir adam, evrensel bir ruh, papazların düşün-
ce sisteminin bağınazlığını anlayabilir ve bütün büyük dinlerin or-
tak unsurunu görebilirdi."

Freiligrath iç geçirdi. "İşte yine geldik Goethe'ye. Her şeyi biz-
den önce düşünmüş, bizden önce yazmış tek kişi, ulu kişi, parlak
ışığı karşısında sonradan doğmuş olan biz sefillerin, sadece zavallı
kederli birer kıvılcım olabileceğimiz güneş."

Immermann'ın gözleri ışıldadı. "Goethe, evet! Zeki bir hayat
adamı -ama hepimiz gibi o da sadece bir Alman, otoriteye inanç-
lı, teslimiyet derecesinde sadık. Dahi ve darkafalı, erkeksi güçten
patlayacak, hayata aç ve bilgiye susamış, ama Alman tebaası. Hü-
kümdar esasına boyun eğen evrensel ruh. Almanların yıldızlara
yolculuğu böyle sonlanıyor. Tinsel devler, siyasal cücelere böyle
dönüşüyor. Luther ve Melanchthon, Kant ve Hegel, hepsi böyle.
Kendi dünya bilgilerinin sonuçları önünde tir tir titriyor ve devle-
tin yüce çıkarlarının yükümlülüğü altına giriyorlar. Aman, başkal-
dırı olmasın sakın!"

"Ve halk peygamberlerinin peşinden gidiyor." Clausen başını
sallıyordu.

"Her türlü otoritenin önünde secdeye varma eğilimi, hizmet et-
me hırsı, Alman karakteri budur. Yanı sıra da içsel olarak doyum
sağlayan özverili dürüstlük. Kendi inancını daha yüksek gerekli-
liklerin sunağında kurban edebilmek, nasıl bir insani ifadır!" Pütt-
mann homurdandı: "Burada sadece, herhangi bir azgın teke pren-
sin doymak bilmez metresi söz konusu olsa da."

Freiligrath itiraz etti: "Peki ama, siyasetin aşılabilir yollarına bulaşmak yazarın-şairin, filozofun ve bilginin işi midir ki? Onlar öncelikle kendi yetenekleri ve uzmanlıklarına karşı yükümlü değiller mi?"

"Yetenek ve uzmanlık ne işe yarar, Ferdinand, eğer kamu yararına değilse?" diye sordu Immermann, sertçe. Freiligrath üzgündü, ama, kamu yararı kavramının şiir nezdinde ne yazık ki pek bir anlamı yoktu.

Immermann karşı çıktı: "Börne'ye bir göz atmalısın, dostum! Kuşkularınıza doğru cevaplar onda var."

Friedrich tartışmayı merakla izliyordu. Börne! Bu adı daha önce de duymuştu. Belediye okulunda, Krummacher kavgasının ardından yaşanan olayı açık bir şekilde hatırlıyordu. Eczacının Hambach şenliğiyle ilgili anlatımı. Paris'ten bir Alman cumhuriyetçi gelmiş, muhteşem bir karşılama yapılmış, kutlanmış, saygı gösterilmişti...

"Börne?" diye sordu. "Nereden bulabiliriz kitaplarını?"

"Sayın içişleri bakanının polis arşivinde," dedi Püttmann, alay ederek. "Vatan hainlerinin suç aletleri arasında."

Kamu yararı, ulusal ilerleme karşısında şairin-yazarın yükümlülüğü üzerine gidip geliyordu tartışma. Saf bilim ve sanat savunucularının itirazları Friedrich'i kesin olarak karşı çıkmaya tahrik etti. "Yazar-şair, bilgin ya da filozof," diye haykırdı, "gerçeğin bilgisine kim sahip olursa olsun, eğer bütün kişiliğiyle, gerektiğinde hayatıyla arkasında durmuyorsa vicdansızlık etmiş olur!"

Fransız kadın koyu renk gözleriyle gülümseyerek bakıyor, cesaretlendirerek başını sallıyordu. Immerman olumsuzlayan bir hareket yaptı başıyla. "Bu kadar basit değil, genç dostum. Kendini feda etmek kolay. Bir zamanlar Giessen'deki ateşli üniversite öğrencileri, Kotzebue-Katili, Hessen'li asiler, Federal Meclis'e saldıran Frankfurtlular gibi gözü kapalı bıçağın üstüne yürümek, siyasal eylem değildir."

"İşaret verdiler ama!"

"Ve halkı korkuttular. Böylece Almanya'yı, bizi âdeta boğan Karlsbad Kararları, Viyana Bakanlar Sözleşmesi, gizli yüksek mahkemeler ve sansür makamları için olgun hale getirdiler."

"İyi de o zaman yapabileceğimiz ne kalıyor ki?"

"Her şeyden önce öğrenmek, değiştirilemez olanla değiştirilebilir olanı ayırt etmek. Sadece sonuncusu için güç, sebat ve cesaret göstermek anlamlıdır."

"Değiştirilebilir olan nedir?"

"Şu anda artık düşüncelerden ve duygulardan fazlası değil. Genel huzursuzluğu, Almanların sefil koşullarının gerçek sebepleri üzerine, iktidardaki prenslerin sadakatsizliği, görev ihmali ve beceriksizliği, ayrıcalıklarının kişisel amaçlarla kötüye kullanan, dolayısıyla da yitiren aristokrasinin ahlâksızlığı üzerine yöneltmek mutlaka mümkündür. Her yeni düşünceyi karalayan teolojik dogmatizmin vahim rolü. Tebaa ruhunu, dinsel yobazlığı yavaş yavaş sarsmak ve kafaların içine, siyasal düşünce, yurttaşların sorumluluk bilinci, kendine güven gibi yeni erdemleri yerleştirmek için fazla değil, ama yeterince uygun!"

"Kontes seninle tanışmak istiyor!" diyerek, arkadaşlarıyla birlikte yola çıkmak üzere olan Friedrich'i engelledi Freiligrath.

Kadının eli sıcak ve yumuşaktı, gereğinden uzun kalmıştı kendinin içinde. "Stadtkrug'ta bir öğlen vaktini hatırlıyor musunuz?" diye sordu, gülümseyerek. "Sarışın, ufak bir oğlandınız o zaman, ama eşrafın daimi masasında oturuyordunuz ve herkes sizi alkışlıyordu."

Friedrich hatırlamıştı, okulda yaptıkları muziplikten sonraki büyük gündü. "Aradan çok zaman geçti!"

Kontes onu tepeden tırnağa süzerken, Friedrich'in yüzü kızardıkça kızardı. "Çok zaman." Başını sallıyordu. "Evet, haklısınız, çok zaman geçti!" Biraz ara verdikten sonra devam etti: "Şimdiye geldiğimize göre şiirler yazıyorsunuz?"

Friedrich utangaç utangaç başını öne eğdi. Bu kadın, ona bakan bu koyu buğulu gözler, soruları, her şey kafasını karıştırıyordu. "Acemice denemeler," dedi küçümseyerek.

"Ah, şiirleri severim!" Gülümsedi ve hafifçe fısıldayarak rica eden bir tonda ekledi: "Bir gün ziyaretime gelmelisiniz! Bana şiir okumalısınız!"

Friedrich neşeyle eve gitti. Güzel Kontes'in gözleri kafasında yanıtıcı ışıklar saçıyordu. Acaba ziyaretine gider miyim? Belki bir gün gerçekten başarılı bir şiir yazdığımda. Nasıl olmalıydı bir şiir? Immermann'ın sözlerini hatırladı. İnsanların düşünce ve duygularını değiştirmek! Ulus-devlet sorunlarından, Almanya'da siyasal

hareketten kendilerini de sorumlu hissetmelerini sağlamak –sadece şair bunu yapabilir! Kendi gelişimini düşündü. Genç Siegfried, Cid, Don Quichote, Homeros’un kahramanları, Schiller’in Tell’i, nihayet Goethe’nin Faust’u. Okul döneminin modelleri bunlardı. Onlarsız kendisi ne olurdu acaba?

Ben şair olmak istiyorum! Sözcüklerin gücüyle bağnazlığı, sefil köle ruhunu kökünden kazımak, baş düşman Krummacher’in uğursuz iktidarını kırmak istiyorum! Freiligrath, Immermann –bunlar güçlülere karşı durabilen adamlar. Bilime giden yolu bana kapadın, baba. Lanet olası ticarethanene gitmeye zorluyorsun beni. Oğlun edebiyat dünyasına adım atsa ne derdin? Dünyada hiçbir güç onu engelleyemeyecek!

Bu bir karardı. Hobi olarak başlayan şey, şürler, taşlamalar, düzyazılar –şimdi ciddiye alınacaktı.

Kılıç gibi keskin sözler –düşünceleri.

*Bitmeli boyun eğişin gecesi!
Uyan artık derin uykudan, kalk.
Köleleştirilmiş halk!
Bir kez özgür nefes alırsan eğer
Kırılacak zincirler!
Yeni gün her şeyi değiştirecek*

Ama sonra, Freiligrath ve arkadaşlarında, kendisine sarsılmaz gibi görünen birçok şeyi sarsan o akşam yaşandı; Püttmann’ın heyecanlı, ölümüne ciddi yüz ifadesiyle Freiligrath’ın masasına gelip, Kral’ın Hannover’deki keyfi eylemiyle ilgili haberi verdiği o Kasım akşamı.

Saat epey ilerlemişti, keyifler doruktaydı. Alman *Adelszeitung*’tan bir şiir okununca, Freiligrath gülmekten katılmış, çok sayıda çaylağa cömertçe içki ısmarlamıştı.

“Hannover Kralı Ernst August, anayasayı despotça yürürlükten kaldırdı!”

Bir süre sessizlik oldu. Yenilerden biri şaşkınlıkla sordu: “Hannover’in anayasası mı vardı? İlginç...”

Püttmann haykırdı: “Kavramıyor musunuz! İngiltereli bitli teke, halkın kutsal yasasını ayaklar altına alma hakkı görüyor kendisinde!”

Freiligrath yatıştırarak Püttmann’a doğru yürüdü. “Önce otur Hermann!” Elinden gazeteyi alıp okudu: “Vatandaşlarımıza, İngi-

lizlerin denizaşarı sömürgelerde, Hintlilere ve zenci kabilelere davranmaya alışık oldukları gibi muamele yapıyor. Mide bulandırıcı, dostlar, mide bulandırıcı! Bu nasıl bir zavallılık."

Clausen: "Ama Hannover sömürge değil, federal bir Alman eyaleti. Hannover Kralı yönetmeliğe göre Frankfurt'un kararlarına bağlıdır."

"Federal Meclis kendi yetki alanında böylesine keyfi bir eylemi kabullenemez." Bunu söyleyen Potthoftu.

Clausen alaycı alaycı kahkaha attı. "Federal Meclis? Yüce prensler meclisinin, halkın haklarını savunacağını bekliyor musunuz cidden?"

"Ben Hannover'liyim!" diye cevapladı Potthof. "Bize pahalıya patlayan anayasamız, Federal Meclis tarafından onaylandı ve güvence altına alındı."

"Kusura bakma, sevgili dostum." Freiligrath gülüyordu. "Sizin sözümona anayasanızı biliyorum. Maskaralıktan başka bir şey değil! Az sayıda seçilmiş vergi konularında söz hakkı veriliyor. Hepsi bu."

Pütmann heyecanla araya girdi: "Hepsi buydu! Ama Ferdinand, Prusya'da sahip olduklarımızdan fazlaydı. Bütün Almanların gözünde umut ışığıydı." Clausen onu destekledi: "Bu konuda haklısınız."

Freiligrath başını salladı. "Böyle bakıldığında, elbette. Ve bu örnek öğretici olacak. Önce Genç Almanlar'ın yasaklanması, basın sansürü yasalarının sertleştirilmesi. Şimdi de bu. Böyle devam ederse, yakında kendimizi yine Ortaçağ despotizminin ortasında bulacağız."

Buraya kadar sessizce dinlemişti Friedrich. Yavaş yavaş olayın kapsamını kavradı. 1830 Paris olaylarını hatırladı. Son Bourbon kralı anayasaya dokunmaya kalkmış, bir öfke kasırgası sarmıştı Fransızları.

Friedrich ayağa fırladı. "Tabii eğer Almanlar bu gelişmeyi yine bir şey yapmaksızın seyredelerse..." Herkesin kendisine soran gözlerle baktığını hissetti, Freiligrath'ın sesini duydu: "Başka ne yapacak ki, Almanlar?" Friedrich cevabı seziyordu. Evet, ne yapacaklar? Yemek masasında oturan babasıyla annesi, August amca ve Luise hala, kasvetli büro çalışanları, koro derneğinin odası, binlerce ofis, büro, toplantı salonları geldi gözünün önüne... Tabii

hiç kaale de almayabilirlerdi –kaale alınırsa, başlar sallanacak, biraz kızılacak, sonra yine günlük işlere dalınacaktı. Başka hiç, hiç, hiçbir şey...

“Bir protesto deklarasyonu kaleme almalıyız, yakıcı, net, bir kılıç gibi keskin bilenmiş. Hemen, şimdi, buracıkta! Hepimiz imzalarız, ekspres postayla Federal Meclis’e, Hannover’deki bitli İngiliz keçisine, Prusya Kralı’na göndeririz. Püttmann onu *Barmer Tageblatt*’ta yayınlar, Bay Potthof da *Elberfelder Zeitung*’a götürür. Birilerini harekete geçirir mi geçirmez mi, görelim bakalım. Ünlü Freiligrath, Clausen, Potthof, Köttgen, Püttmann, Köster gibi şehrin tanınmış isimleri...” Friedrich yarıda kesti. Reddedildiğini hissetmişti.

Aradığı gözler ona bakmaktan kaçınıyor, omuzlar kaldırılıyordu üzülererek, utangaç, reddederek. “Yani yazmıyoruz,” dedi hayal kırıklığıyla. Göğsü daralmıştı. Büyük laflar, özgürlükle, uyanan kendine güvenle ilgili kulağa hoş gelen sözler... Oturdu.

“Ben basarım!” dedi Püttmann, boğucu sessizliğin içine. “Sansürü aşar, işimi feda eder, ceza davası riskini üstlenirim. Ama eğer buradaki herkes... O zaman yaparım!”

Dr. Clausen, liberal Clausen, liselilerin idolü boğazını temizledi. “İyi de süreç ve arka plan hakkında ayrıntıları biliyor muyuz ki?”

Köster: “Ayrıca ne kadar öfkeli olursak olalım, önce halkın nasıl tepki vereceğini beklemek gerekmez mi?”

Georg Weerth, ufak tüccar çırağı ilk kez söz aldı: “Peki halk kim, Hocam? Biz değil miyiz? Biz?”

“Tabii ben gerçek mağdurları kastediyorum. Hannover halkını.”

Tartışma bir süre devam etti! Friedrich artık pek dinlemiyordu, çünkü söyleyeceği tek bir söz her şeyi belirleyecek olan biri -Freiligrath- susmaktaydı. Nihayet ayağa kalktı. “Hermann, Friedrich, küçük dostum Georg –öfkenizi anlıyorum. Hepimiz bu duyguları paylaşıyoruz. Söylediğin doğru değil, Heinrich Köster. Mesele sadece Hannoverlilerin meselesi değil. Hepimiz, otuz altı eyaletteki bütün Almanlar mağduru. Bizler eğer halkın kutsal haklarıyla ilgili olarak aynı görüşleri paylaşmıyor olsaydık, dost olamazdık. Ama biz her şeyden önce, her bireyin vicdan özgürlüğüne saygı duyarız. Bu yüzden ben, nasıl olursa olsun, ortak bir deklarasyona karşıyım. Herkes kendi vicdanına göre hareket etmeli. Protesto etmek veya susmak –bu bir karar. Ben kendi payıma protesto edeceğim. Siyasal bir broşürle değil, şair olarak sahip olduğum araçlarla.”

Sıkıntı bir anda çözülmüştü. Herkes derin bir nefes aldı. Elberfeld'li liseliler bakaloryaları için, herhangi bir Prusya üniversitesine kayıt yaptırma kaygısı güden Friedrich ve Wilhelm Graeber, Blank, Wemhöfer, hepsi rahatlamıştı. Güç bir durumun üstesinden bu kadar bilgece, bu kadar toleranslı, bu derece tatminkâr bir ustalıkla gelen şaire yüksek sesle onay verildi. Bütün masalardan şarap siparişleri geliyordu. "Yaşasın şiir! Yaşasın Freiligrathımız!"

Friedrich kimseye fark ettirmeden kalktı. Dışarıda hava serindi. Siste uzaklık ve yalnızlık tadı vardı. Karanlık yolun üzerinde yavaş yavaş yürüdü vadiye doğru. Bierkirche'den gelen sesler azalmıştı. Goethe'nin bir dizesi gümlüyordu beyninde: *"Korkak düşünceler endişeli yalpalamalar..."*

Aniden yanında yürüyen biri belirmişti, elini omzuna attı. Freiligrath'ın yüzü. Yorgun ve bitkin görünüyordu.

"Hayal kırıklığı mı, dostum, hayal kırıklığı mı?"

Friedrich cevap vermedi.

"Bana eve kadar eşlik etmeni isteyecektim senden."

"Neden?"

"Biraz fazla içtim ve yolu pek o kadar iyi bilmiyorum. Bana kolunu ver!"

"Buyrun!" diye cevapladı Friedrich.

"Kış erken gelecek."

"Olabilir."

"İnsanlar ve hayvanlar sıkıntı çekecekler."

"Siz ve ben çekmeyeceğiz."

"Hayır, sen de ben de çekmeyeceğiz. Sadece yoksullar."

Konuşma sona erdi. Friedrich kolunda ara sıra tökezleyen şairle ormanda sessizce yürüyordu. Ancak aşağıda, Elberfeld şosesinde Freiligrath tekrar konuşmaya başladı. Artık soru sormuyordu. Söyledikleri bir monolog gibi duyulmaktaydı. Kendisinden, herkesin önünde ünlü şair maskesinin ardına gizlediği kendi iç güvensizliğinden söz ediyordu. Sonra gençliğini anlatmaya koyuldu. Beyninde en yüce ruhların düşünceleri, ama yoksulluğu nedeniyle ömrü boyunca onu küçümseyen bir sürü darkafalı küçük burjuvanın arasında, kendini beğenmiş, semirmiş bir geri kalmışlığın ortasında, küçük bir mini devlette tutsak kalan, Detmold'da küçük bir okul öğretmeni babasını betimliyordu sevgiyle. "En yoksulların çocuklarına duyduğu derin merhamet yüreğini yakıyordu. Ama babam,

yardım edebilmek için çok yoksul, çok güçsüzdü. Bu durumda beni, bilimin ışığı olmak için doğmuş, ama Weerthlerin ve Klostermeyer'lerin bedava yemeğine, ilkel, kibirli, varlıklı vatandaşların para bağışına muhtaç, Detmold lisesinin birincisi tek oğlunu, içi kan ağılayarak dışarıya, dünyaya gönderdi. Tüccar çırağı olarak şansımı deneyecektim. Yazıhanede yüksek taburenin üzerinde on dört saat. Bunun ne anlama geldiğini sana söylememe gerek yok. Bilimle ilgili düş bitmişti. Umut yok olmuştu. Geceleri Ossian'ın dizelerinin, Walter Scott'ın romanlarının, Uhland'ın baladlarının uzak dünyalarına kaçıyordum. O geceler, benim hayatımdı. Kendim de şiirler yazmayı deniyor, asla görmediğim uzak ülkelerde olduğumu düşünüyordum. Bak sen şu işe ki, fantazilerim basıldı ve beğenildi. Yoksul öğretmen çocuğu bir gecede ünlenmişti. Babam bunu göremedi. Durmadan daha çok şiir talep ediliyordu. Kalitesi ne olursa olsun, içeriği, halen mevcut sefil Alman gerçekliğinden yeterince uzaksa, okur şiirleri kapışıyordu. Yeteneğimin ne kadar büyük olduğunu bilmiyorum. Goethe, Shelley, Byron karşısında kıskançlıktan sararıp soluyorum. Kalemimle Börne, Heine, Büchner gibi mücadele etmem gerektiğini hissediyorum. Fikirlerini paylaşıyorum. Cesaretlerine hayranlık duyuyorum. Ama kaderlerini paylaşmaktan korkuyorum. Vatanından sürülmüş, yoksul insanların gri yokluğuna geri itilmiş –bundan korkuyorum. Alçak muhbir Menzel için taraf olmaya zorladılar beni. Heine'ye, Börne'ye ve yasaklı Genç Almanlar'a karşı ifadede bulunmamı istediler. Kendilerine aklın ve edebiyatın üzerinde bir yer atfeden prensler güruhuna karşı nefretimi haykırmak istememe rağmen, nötral bir platforma kaçıp kurtardım kendimi. Çöl balatları yazmak yerine, yoksulların sıkıntısından söz etmek istiyorum. Kendi vatanımda aklın alçaltılmasını teşhir etmek istiyorum. Yapabilir miydim yapamaz mıydım, bilmiyorum."

"Yapabilirdiniz!"

"Belki yapabilirdim. Ama cesaret edemiyorum. Korkudan. Korkudan." Gözleri yaşla doldu. Friedrich şoke olmuştu. Güçlü, özgüvenli bir adamın ağladığını görmek! Freiligrath'ın kolunu iyice kendisine doğru çekti.

"Bugün senin sözlerin, o ateşli coşku. Seni kucaklayabilirdim. Onun yerine... Ben şairlerin en sefili, en korkağıyım."

Bu itiraf karşısında Friedrich irkilmişti. Adama ne tavsiye etmeliydi. Ona nasıl teselli vermeliydi? Agnes'in anlattıklarını düşün-

dü. Ve yoksul insanların kaderini içerden hissetme konusunda ne kadar yetersiz olduğunu. Daha bir saat önce bağımsızlığı ve özgürlüğü nedeniyle kışkırdığı adama acıdığı için kendisi de ağlamak üzereydi. Onu teselli etmek için ne söyleyebilirdi? Hiç, hiçbir şey.

Rott'taki evin önüne geldiklerinde, Freiligrath öylece durup susarken, kendisinin bir şey söylemesi gerekiyordu. Ve o anda, öylece dökülüverdi dudaklarından: "Sizin için dua edeceğim."

Şairin gözleri fal taşı gibi açılmıştı, önce şaşkınlıkla baktı. "Çok şirinsin!" diye bağırarak katıla katıla güldü. Friedrich telaşla geri çekilmişti. Ama Freiligrath onu kucakladı. "Her şeyi unut, prensim, benden duyduğun her şeyi unut! Çocuksu inancını koru! Bir adamın mücadele edebilmek için ihtiyaç duyduğu cesareti verecektir sana. Ama eğer sadece mücadele etmek değil, aynı zamanda kazanan tarafta olmak istiyorsan, o zaman en iyisi mantığına güven! Darılmak yok, delikanlı, aramızda her şey olduğu gibi kalmalı. Sızlanma yok, kendini yiyip bitirme üzerine tek bir söz-cük yok artık!"

Eve giderken utançtan az kalsın ağlayacaktı Friedrich. Freiligrath'a söylediği sözler Snethlage'ye yaraşır şeylerdi, dindarca ve aptalca. Eline bir dal alıp öfkeden kudurarak yolun üzerindeki çalılıklara girişti. Eve vardığında biraz sakinleşebilmişti.

Şiire dayanmanın verdiği o büyük keyif paramparça olmuştu. Şairlerin büyük sözleri -kahramanca düşlerden alınmış bölük pörçük konular- onların hayatı değildi. Arada uçurumlar vardı. Belki de büyükbabasının dediği şey buydu? "Yeryüzüne bak ve korkma..."

Tanrı'ya dua ediyordu. Ama bir yerlerde içini kemiren bir kuşku vardı. Tanrı önünde kendini sigortalayan cesaretin ne değeri var? Ben babamın parasıyla yaşıyorum ve hiçbir kış üşümeyeceğim. Ama üşüyecek insanlar var. Ve donan insanlar. Hristiyanlar Hristiyanların donmasına izin veriyor! Tanrı ise bırakıyor, bütün bunlar olsun.

Bir gün yazıhanede, Freiligrath'la Kontes d'Bois arasında ilişki-den söz edildi! Şişko Bracke getirmişti haberi. Kâtipler gizli gizli Friedrich'e bakıyordu. Şairden ne zaman söz edilse, Freiligrath'a hayranlığı bilindiği için gözler kendisine çevrilirdi. "Parasını kazandığından daha çabuk yitirecek," diye yorum yaptı Bracke. "Ben kendi payıma fabrika kızlarını tercih ederim. Onlar sorunsuz. Küçük bir armağan karşılığında özel hizmetler vermeye bile hazırlar."

– “Paris’in fingirdek işçi kızları gibi mi?” – Bracke kıkırdedi. “Çabuk öğreniyorlar, yeterince sıkı eğitim verirsen!”

Freiligrath ve d’Bois! Yoksul öğretmen oğlu ve buğulu gözleriyle soylu, gizemli genç Fransız... Friedrich kafasında kuruyordu. Bir gün eve dönerken ikisiyle karşılaştı. Arabayı Freiligrath kullanıyor, Kontes yanında oturuyordu. Onu görünce gülümseyip başlarıyla selamladılar. Ah, bir şair olabilmek, darkafalıların dedikodularının üzerinde, bağımsız ve özgür!

Göttingen’li yedi profesörün protestosuyla ilgili haber gazetelerdeydi. Direnme cesareti gösteren bir de şehir vardı: başında belediye meclisi üyesi Johann Stüwe’yle Osnabrück. Alman Federal Meclisi’yle ilgili umudun anlamsız olduğu görüldü. İki süper güç Avusturya ve Prusya’nın oyuyla, gensoru açmama kararı alındı. Hannover Kralı’nın keyfi hareketine karşı en azından sekiz oy verilmişti! Bavyera, Saksonya, Weimar, güney-batı Alman prenslikleri, doğrudan imparatora bağlı şehirler. Yedi dürüst Göttingen’li, tavırlarının bedelini görevden alınarak ve sınırışı edilerek ödeler. Püttman, Barmen Gazetesinde, kamu hukukçusu Dahlmann’ın yorumdan birebir alıntı yapma cesareti göstermişti. Gazetenin bu baskısı Wuppertal’de sansasyon yarattı. “Bundan böyle öğrencilerime devletin en yüce ilkesi olarak, iktidarın hoşuna giden şey, yasadır diye mi öğreteceğim? Beni dinleyenlere gerçek diye yalan dolan satmaktansa, dürüst bir adam olarak ülkemden gitmeyi tercih ederim. Bu zamana kadar itaat yükümlülüğünü ne pratikte ne de teoride ihmal etme bilincindeydim; yalnızca kölelik yükümlülüğünü kabul edemiyorum.”

Freiligrath çevresinde Hannover’deki olaylar konuşulmuyordu artık. Şairi ilgilendiren başka şeyler vardı. Goethe’nin yayıncısı Cotta, dev baskı adediyle piyasaya sürmüştü şiir kitabını. Eleştirmenler övgü düzmekte birbirleriyle yarışmaktaydı. Yurtdışında da dikkatleri üzerine çekmişti. Ünlü şair dünyaya ıslıl ıslıl yüzünü gösteriyordu. Gerçekten de: Sızlanmaktan ve gözyaşlarından eser yoktu artık! Ama, böyle özetliyordu Friedrich, politika-dan da artık eser yoktu.

*Çadırlar, nöbetçiler, Dur! Kimsin! sesleri,
Tuna kıyısında karanlık gece,
Atlar duruyor çepeçevre...*

Freiligrath buydu, dili buydu, uzak bir dünyaya hayat veren, boğuk trampet ritminde atılıvermiş sözcükler.

Stadtkrug tören salonunun sahnesinde bir şarkıcı ve besteci vardı, şairin kendisi kadar ünlü, Alman devletlerinde çok tanınmış ve kutlanan biri, Carl Loewe. Ren boyunca çıktıkları bir turne-de, şair arkadaşına saygılarını sunmak için mola vermişti. Freiligrath Wuppertal'deki bütün arkadaşlarını cümbüşlü bir şenlik için topladı. Hepsi Barmen ve Elberfeld'deki en güzel kadınlarla birlikte gelmişlerdi. Beyaz hışırtılı ipekten giysiler, siyah özel dikilmiş gala kostümleri, binlerce mum ışığı. Güzel Kontes d'Bois eşliğindeki Detmold'lu yoksul öğretmen çocuğu, şampanya ve seçkin yemekler konusunda hiç cimri davranmıyordu. Prensler gibi hüküm sürmekteydi. Gerçekten de bir tür prens değil miydi; yeni kitabı *Şiirler* elden ele dolaşmaya başladığından beri Alman şairleri arasında birinci değil miydi? Uhland'la Rückert tozlanmış ve demode olmuş; romantizm toprağa verilmiş; Platen ölmüş; Lenau'un ruhu hâlâ uzak Amerika'da; Heine sürülmüş ve yasaklanmıştı. Ticaret yazıhanelerinin yüksek taburelerinde hesap yapmayı öğrenmiş, dönemin dilini bilen, dünyaya kapıyı açan ve başarıyı şiirinin ısrarlı ritmi içine akıllıca yediren biriye –o, zafer kutluyordu. Bu kadar az Almanlık, yeteneğin böylesine heba edilmesi karşısında bazıları ateş püskürse de, bu sadece onun popülaritesinin artmasına yarıyordu. Krummacher, dizginlenemez putperest gezgin ozanını istediği kadar aforozla tehdit etsin, genç olan ve bir frak edinme imkânına sahip herkes buradaydı, çünkü Freiligrath cemiyetine dahil olmamak yakışıksız sayılıyordu. Bu arada kimler dahil olmamıştı ki! Mısraları on ikişer heceli şiiri, altı ayaklı dizeden ayırt etmeyi ömürlerinin sonuna kadar öğrenemeyecek olan sırnaşık züppeler, yoksulluktan nemalanan gösterişçi spekülâtörler, tarlaları tesadüfen planlanan demiryolu hattı içinde kalmış, o yüzden şimdi beklenmedik bir servetin içinde yüzen yeni zengin kırolar, babalarının vicdansızca elde ettiği kârları, burada har vurup harman savuran trampacı fabrikatörlerin çocukları. Freiligrath hepsini çevresine gelişi güzel kabul etmişti. O Kasım akşamından beri tam bir popülarite kudurganlığı yaşıyor, içkiye dayanıklı ve ödeme gücüne sahip herkesle şerefe kadeh kaldırıyor; yeni arkadaşlarını kibirsizliğinden dolayı ona, gürültülü tezahüratlarla ve cömertçe içki ısmarlayarak teşekkür ediyordu. Artık daha rahat olan ve

daha iyi şarap türleri bulunan Stadtkrug'a geçilmişti. Freiligrath gecelerinde alkol tüketimi arttı. Edebiyat ve felsefe üzerine ciddi sohbetler uzun süredir yapılmıyordu. Kaba büro esprileri ve Alman ticaret hayatından en yeni hikâyeler uçuşuyordu havada. Freiligrath burada da usta olduğunu gösterdi; hazırcevaplığıyla ve görgülü üstünlüğüyle göz kamaştırıyor, gerzekleri etkilemek için gerekli tonu buluyordu daima. Dr. Clausen'la Elberfeld'li liselilerin çoğu daha Aralık ayında kendilerini geri çekmişler ve Hantschke'nin evinde eski masum Tütün Kurullarına yeniden başlanuşlardı. Friedrich kaldı. Püttmann, Köster, Köttgen ve Potthof'la birlikte şairin masasına oturabilen, kitlenin kışkandığı tercih edilenler arasındaydı. Diğer masalarda cahil ve zevksiz aptalların en büyükleri otursa da, burası katlanılabiliirdi.

Şimdi sırada Loewe'yi karşılamak için düzenlenen gala yemeği vardı. Friedrich hayatının ilk frakını giymiş, ilk balosunda... İçmişti, o sarhoşluk içinde asla dans etmeme kararını unutuverdi. Genç kadınlar herkesi büyülüyordu. İffetli piyestetler için dekolteleri çok cesur, dans adımları müthiş cüretkârdı. Orkestra Düsseldorf'tan gelmişti. Genç Johann Strauss'un yeni canlı ritmiyle Viyana valsi elektriklenme sağladı. Sonra Loewe'nin şair dostuna armağanı, Freilig balatlarından birinin bestesinin muhteşem ilk dinletisi geldi. Coşku olağanüstüydü. İki üç bis... Herkes birlikte söylemeye başladı: "Prens Eugen, soylu şövalye..."

Friedrich de katıldı. Toy tüccar aristokrasinin içine hayat, hareket getirmek istiyordun, Freiligrath. Başardın! Elbette, o yaz, ilk akşam ilan ettiğinden başka bir biçimde. Ama ne önemi var? Burada bulunanların hiçbiri insan tüccarı Krummacher'in eline bir daha düşmez. Friedrich, dışarıda duran meraklıları düşündü, koyu paltoları içinde zanaatkârlar, siyah giysiler içinde kadınlar. Evet, dinleyin bakalım, dinleyin ve görün –sizin dünyanız yeni kuşakla beraber sona eriyor...

Loewe resitalinin ortasında bir sarhoş aniden Friedrich'in boynuna sarılıp arsız arsız geveledi: "Engels, can dostum, gel seni bir kucaklayayım! Hiçbir yer bizim Ferdi'ninki kadar eğlenceli değil. Gel, iç bizimle!"

Beierlein adında genç bir adam, kötü ünlü bir trampacı şirketin junior şefiydi. Arkasında üç-dört tane daha sarhoş duruyordu, aynı çapta ilkel delikanlılar. Friedrich öfkeyle iterek susmasını işaret etti.

Şansa yine koro sıradaydı. Beierlein'in gevelemeleri arada kaynamıştı. Sonra alkış koptu. "Yaşasın Şarkıcı Yaşasın Besteci! Yaşasın Şair! Yaşasın Loewe, Yaşasın Freiligrath! Yaşasın Şiir, Yaşasın Müzik!"

Beierlein grubundan basık burunlu köylü tipli bir oğlansa boğuk sesle bağırıyordu: "Yaşasın tıkmak, içmek, yaşasın orospuluk!" Kimse onu kaale almıyordu. Dikkatler Freiligrath'ın masasına yönelmişti. Masada bardaklar doldurulmuştu, Loewe Kontes'le flört ediyordu: "Kadehimi büyük Fransız halkına kaldırmama izin verir misiniz? Ulusunuz şahsında özgürlüğün ve insan haklarının zaferlerine saygı duyuyoruz..." - "Ve devrimin!" diye tamamladı Freiligrath.

Çevrede duranlar alkışladılar. O esnada Beierlein sendeleye sendeleye onur masasına doğru ilerledi. "Devrim, özgürlük, ayak takımının egemenliği!" diye geveledi ağzında. "Kıvr zıvr!" Bacaklarını açarak Loewe'yle Kontes'in önünde dikildi. "*La grande nation*'un sunduğu tek şey konyak, peynir ve fahişeliktir!"

Salona buz gibi bir sessizlik çökmüştü. Kontes ayağa fırladı. "Coquin! (Alçak!)" diye bağırarak tombul surata öfkeyle bir şamar patlattı. Freiligrath kükrüyordu: "Konuklarıma hakaret, ha!"

"Sadece şakaydı," diye kekeledi, aklı başına gelen oyunbozan. Arkadaşlarının kendisini dışarı çıkarmasına karşı koymadı.

Friedrich, d'Bois'nun, "Hakarete uğrayan yalnız ben değilim," dediğini duydu, "Fransa'ya, ulusuma, halkımıza da hakaret etti."

"Sarhoş o, Claudine," diye yatıştırdı Freiligrath.

"Kusura bakma..." Herkese doğru dönerek, "Bu olayı unutalım, dostlar!" diye seslendi. Orkestraya işaret vermişti. Loewe, Kontes'i dansa kaldırıyordu: "İzninle, Ferdinand?" Kontes, Friedrich'e doğru çaresiz bir bakış fırlatarak boyun eğdi. Kendisine dans için partner arama hevesi bir şekilde kaçmıştı Friedrich'in. Ren halk şarkılarının özellikleriyle ilgili sıkıcı bir tartışma yürüten Püttmann'la Köster'in yanına gitti. Gözleri, zarafetle dans eden ve ter içindeki Loewe'yi kendisinden uzak tutmaya çalışan ince, çıtıptı d'Bois'nun görüntüsünü arıyordu durmaksızın.

Bir defasında dans ederek yanından geçerlerken, kadınla göz göze geldiler, kulağının dibinde sesini duydu: "Bir sonraki dansa beni alın, Friedrich, lütfen! Kurtarın beni!" Friedrich başını salladı. Yüzüne sıcak bir dalga bastığını hissetti, çevresine bakındı. Masada hiç kimse bir şey fark etmemişti. Elini şarap kadehinden çekti. Daha

fazla içmemeliydi şimdi! Asabi asabi ayağa kalktı. Kontes, diye geçiyordu kafasından, Kontes! Acaba yeterince iyi dans edebilecek miyim? Kalbinin gümbürdediğini hissediyordu. Hiçbir sebep yok, diye kızdı kendi kendisine. Dans bitmek bilmiyordu. Ara verildiğinde Beierlein yine kene gibi yapışmıştı koluna. "Yine buradayız, dostum." Basık burunlu tip ağzına bir kadeh dayamıştı. "İç bizimle, Engels!" Friedrich kadehi itip, bir şey söylemeden gitmeye yeltenince, diğeri onu tuttu. "Herkesle içmiyorsun galiba, öyle mi? Engels'ler bizden daha uzun süredir bir eli yağda bir eli balda yaşadığı için, kendini bir şey mi sanıyorsun?"

Friedrich sırnaşık oğlanı kabaca sepetlemek üzereydi ki, akli başına geldi, sakın sakın, ama buz gibi, "Ne yazık ki sizi tanımak gibi şüpheli bir şerefe nail olmadım," dedi.

O zaman grubun içinden başka biri çıktı öne. "Ben ısmarlıyorum. Beni tanıyorsun ama, değil mi?"

Friedrich delikanlıya baktı. Kızıl saçlar, çiller, o an hatırladı? Belediye okulu, Kaymakam'ın oğlu, Kont von Beyssel, hâlâ o zaman ki gibi şişman.

Dans bitmişti. Dev Wemhöfer ile birkaç arkadaşı Friedrich'in yanına geldiler. "Kavga çıkarmaya çalışan birileri mi var burada?" Kont'un oğlu yatıştırmaya çalışıyordu: "Kavga da nereden çıktı? Tekrar görüşmeyi kutlamak için içmek istiyoruz sadece! Eski husumetleri gömelim. Sonuçta hepimiz aynı cemiyette değil miyiz!"

"İçkinizi yalnız için!" dedi Friedrich, Wemhöfer de ekledi: "En iyisi kaybolun buradan, yoksa olay çıkacak."

Kaymakam'ın oğlu, takımıyla birlikte sessizce geri çekildi. Sadece sarhoş Beierlein ayrılmıyordu. "Evet, Engels. Biz trampacı fabrikatörleriz," dedi ağlamaklı. "Maaş yerine içki veririz, fabrikamızda pek şık Engels'lerin fabrikasındaki gibi okul da yok." Basık burunlu onu çeke çeke götürürken, Beierlein bağurmaya devam ediyordu: "Ama esasında hepimiz aynı şeyin peşindeyiz: Para, para, para!"

Friedrich, Wemhöfer'e yardımı için teşekkür etti. Birdenbire berbat bir ruh haline kapılmıştı. En berbat spekülâtör ve trampacı fabrikatör güruhuna dahil Beierlein haklı değil miydi? Lanet bezirganlık hepsini aynı yapmıyor muydu? Orkestranın tekrar çalmaya başladığını fark etmemişti. Ancak Kontes'in sesi onu düşüncelerinden kopardı. "Beni unuttunuz mu, *mon cherie*?"

“Özür dilerim, Kontes. Bütün hevesim kaçtı.”

Kontes ona bakarak, “Benim de,” diye fısıldadı ilgiyle. “Sanırım artık burada işimiz kalmadı, Friedrich.”

Dışarıda Friedrich’i Tilbury tarzı arabasına götürüp dizginleri eline verdi. “Yolu biliyorsunuz?” Friedrich başını salladı. “O zaman haydi! Daha ne bekliyorsunuz?”

Araba hafifçe yaylanarak parke taşlar üzerinde yol alıyordu. Atları tırısı kaldırdı. İstirap veren düşünceler bir anda yok olmuştu; hafif ve özgür hissediyordu kendisini.

“Neden ziyaretime gelmediniz?”

“Önce bir şiiri bitirmek istedim. Büyük, önemli bir şey...”

Kadının hafifçe tokat şaplattığını hissetti. “Budala! Bu yüzden bekletilir mi bir kadın?”

Cevap veremedi. Orman kenarındaki küçük şatonun içini hayal ediyordu. Onunla tek başına... Hassas durumlar, fantastik görüntüler... Kalbi dışarı fırlayacakmış gibi atmaya başlamıştı... Saçma!, diyordu mantığı. Güzel Kontes, seçe seçe seni mi seçecek –tüccarlık eğitimi alan çaylak bir oğlan! Arabasını kullanacak birine ihtiyacı vardı, sen de uygun düştün...

On beş dakika sonra sevimli, küçük bir oturma odasında, karşı-sındaydı. Kadın çay ve kurabiye getirmiş, anlatmasını istemişti. Friedrich anlattı da anlattı; evden, kardeşlerinden, Ulrike’den, liseden ve Hantschke’nin evindeki edebiyat çevresinden, vahşi bir korsan romanının fragmanından ve sonrasında olanlardan. Anne-sinden söz etmedi, garip bir biçimde Agnes’le ilgili de sustu. Ama esas inanılmaz olan, her şeyi eğlenceli, uçarı-ironik bir tonda anlatmasıydı. Sanki hiç ciddi problemler olmamış, van Haar ölmemiş, yazıhanede yüksek taburenin üzerinde umutsuzluk, gömülmüş umutlar, yakıcı vicdani sıkıntılar yokmuş gibi.

Buna rağmen ev sahibesi gülmüyor, ciddi ve düşünceli bir ifadeyle bakıyordu. O zaman kendisi de ciddileşip sustu. Kadın çay doldurmuştu, Friedrich’in saçlarını okşuyordu; yumuşaktı, ama asla anaç değildi. “Zavallı Fritz!” Yine yüzünün kızardığını hissetti Friedrich.

“Şimdi hakkımda her şeyi biliyorsunuz, Kontes...”

“Bana Claudine deyin!”

“Bense sizin hakkınızda hiçbir şey bilmiyorum, Claudine.”

"Hiçbir şey mi?" diye sordu, ironik bir vurguyla.

"Burada insanlar arasında dolaşan değişik romantik öykülerin dışında."

Kadın gülümsedi. "Oysa anlatmaya değer pek bir şey yok. Oldukça berbat duruma düşmüş soylu bir aileden gelen, Avrupa gezisi esnasında sevgilisini yitiren ve toplumdaki yerine uygun birinin eşi olmak için açık artırmaya katılmak yerine, yurtdışında mütevazı ama bağımsız bir hayatı yeğleyen genç bir kadın. Müthiş romantik öykümün hepsi bu." Fincanını bitirip ayağa kalktı. "Gitme vaktiniz geliyor."

Friedrich kalktı. Perde aralarından günün ilk ışıkları sızıyordu. "Evet, gitme vakti. Komşular buradan çıktığımı görürse, dedikodu olur yine."

Ev sahibesi paltosunu getirdi. "Ben canım ne isterse onu yaparım, insanların ne konuştuğuyla ilgilenmem –nasıl diyorlar sizde? – Umurumda değil. Ama anneniz sizin için kaygılanmasın."

Paltosunu giymesine yardımcı oldu.

"On sekiz yaşındayım," diye yalan söyledi, "Anneme gelince, Claudine..."

"Hışt!" dedi kadın, elini oğlanın dudaklarına koyarak. Friedrich o eli alıp öptü, sıkı sıkıya tuttu. Kadın elini çekmemişti.

"Claudine..." dedi ürkekçe. Kadın başını kaldırmış, ona bakıyordu. Dudaklarının çevresinde eğlenen şüpheci titremeyi, ezeli oyununu oynayan deneyimli fettan kadın pozunu görmedi. Sadece, kendi bakışlarının ağa takılmış bir kuş gibi çaresizlikle çırpındığı, içine hapsoldüğü gözlerini görüyordu kadının. Zarif omuzlarına sarıldı. Bedeninin sıcaklığı akıyordu kendi bedenine doğru. Saçlarının kokusu beynini uyuşturdu. Claudine başını geri attı, dudakları aralandı... Friedrich gözlerini kapadı, öptü, ilk kez her şeyi vermeye hazır bir kadını öpüyordu dudaklarından!

Birden kaçırverdi kadın. Sesi gayet rahattı. "Daha doğru düzgün öpüşmeyi bilmiyorsun, *mon cheri*," dedi gülümseyerek. Yüzüne düşen saçlarını sevecenlikle geriye doğru yatırdı Friedrich'in. "Ama öğreneceksin."

"Claudine!" diye fısıldadı Friedrich, onu yine kendisine doğru çekmeye çalışarak. Kadın ellerini itti. "Uslu çocuk ol!" Paltosunun düğmelerini ilikledi. "Tekrar görüşeceğiz."

"Bu akşam!" dedi Friedrich sabırsızlıkla. Claudine ise başını sallıyordu. "Cumartesi. Önümüzdeki Cumartesi çaya gel. Cumartesi iyi!"

"Bu kadar uzun mu, Claudine, bu kadar uzun mu!"

"Bu kadar uzun, *mon ami*, bu kadar uzun! Gelirken bana bir şiir getireceksin ve korsan öykünü. *Au revoir, mon ami!*"

"*Au revoir, Claudine.*"

Au revoir, au revoir! İşte dünya bu, hayat bu. Daha dün kederli, karanlık, bugün eşsiz parlayan bir ışık. Sabahın içine dalınıyor. Kiliseye giden erkenci dindarların yürüdüğü tozlu cadde üzerinden gidilmiyor, patika yoldan, soluk tikanıncaya kadar tırmanılıyor dağa. Ağaçlar kucaklanıyor, eğrelti otlarının üzerindeki çiy damlacıkları öpülüyor. Yürek çarpıyor ve dudaklar mutlulukla haykırıyor: "*Au revoir, au revoir!*"

Ama mutluluk kalıcı bir misafir değildir. Claudine'in kollarında ilk geceler, cennetin bütün kapıları açılmıştı önünde. Hafta arası günler geçmek bilmiyordu. Ama Cumartesi günleri, beklemenin cehennem azabını bütününüyle telafi ediyordu. Almak ve vermek. İlahi bir uyum. Modülasyon doğruydı. Melodiler iç içe akıyordu. Uyum-suzluk yoktu ve sonsuza kadar sürecek gibi görünüyordu. Ama sonra gizliden gizliye ilk yanlış notalar girdi araya. Önce fark edilmek-sizin. Claudine'in, henüz tolere edilebilen ufak bir keyifsizliği. Hemen sonra diğerinin, kendisine bahşedilen haftada bir gün hoşnutsuzluğu, daha fazlasını elde etme, başkalarıyla paylaşmak zorundayken tam sahip olma çabasının ilk işaretleri... Mart'ın vadettiği her şeyi Mayıs yerine getirmiyordu, ama gözüpek bir genci ateşli tutmak ve müstakbel şaire ilham vermek için hâlâ yeterliydi. Dizeler kâğıda dökülüyordu. Ah, her şey şiirdi. Duygular, düşünceler, beklemenin ıstırabı, doyumun sevinci...

Ama yobazlar! Binlerce gözleri ve koku alan hassas burunları vardı. Annesinin her hafta biraz daha asılan yüzünden, bardağın yakında taşacağını anlamak mümkündü.

Mayıs'ın son Pazar günü o an geldi. Babası, zafer kazanmış birinin pırıltılı keyfiyle Manchester'dan geri dönmüştü. Uzun süredir planlanan İngiliz şirketi mükemmel gidiyordu. Ermen&Engels, dünyanın en ucuz pamuğuyla Avrupa'nın en ucuz işgücü, İngiliz teknolojisi artı Alman ustalığı, Friedrich Engels Senior'un girişimcilik eseri tutmuştu. Dini bütün Kayyum Bey, Birleşik Kilise'nin Konsey Başkanı, Wuppertal'in en önemli girişimcisi olmuştu bir anda,

kardeşlerinden ayrı, kararlarında bağımsız. Tanrı biliyor ya, en büyük çocuğuyla, geleceğin Junior şefiyle Cumartesi günü bir şişe boşaltmak için iyi bir sebepti bu. Ama oğlu evde değildi. Annesiye kaygılı bir yüz ifadesiyle esrarengiz imalarda bulunuyordu...

Kiliseden sonra, nahoş sorgu için çalışma odasına çağrıldı Friedrich. Annesi orada oturuyordu ve Bay Büyük Girişimci. Niye red-detsin ki? Neden lafı dolandırısın? Yılmaz bir ruh hali içindeydi. İğ-renç sorgulamayı beklemedi.

"Evet, av köşkündeydim. Mart'tan beri her Cumartesi. İnsanlar doğru gözlemlemiş ve doğru sonuç çıkarmış..."

"Demek doğru, Kontes..."

"Evet, baba. Claudine'le ben..."

"Claudine!" diye haykırdı annesi, dehşetle.

"Birbirimizi seviyoruz."

Kayyum Bey önce şaşkın baktı, inanmaz gözlerle oğlunu süzü-yordu. Ama inatla beklenen fırtına kopmadı. Babası güldü, güldü!

"Bu durum seni pek kaygılandırmamışa benziyor!" dedi anne-si, hayal kırıklığıyla.

"Kaygı? Tam tersine, Elise. Tam tersine! Doğduğu ilk günden be-ri biliyordum, canım! O benim kanımdan. Katoliklerin üstünlüğüne karşı mücadele içinde bu toprak parçasını fethetmiş ve savunmuş olan Engels'lerin vahşi, ateşli kanı. Deli kan azmalı. Anlamsız baş-kaldırının tehlikeli yollarında olmaktansa, güzel bir kadının kolla-rında olmak yeğdir. Ve d'Bois, bağışla beni sevgili, değerli Elise'm, pek dindar seçkinlerimizden birçoğunun, önünde seve seve tes-lim bayrağını çekeceği kadar büyüleyici bir güzelliğe sahip..."

Annesi endişelerini belirtti. Friedrich'in gençliği, insanların de-dikoduları...

Babası son tahlilde ona hak verdi. "Doğru. Wuppertal'deki ko-numumuz itibariyle, kocakarıların hakkımızda ileri geri konuşma-sına izin veremeyiz. Deli kan azmalı. Ama burada değil! Herkesin herkesi adım adım izlediği bu şehirde değil."

"Onu gönderecek misin?" diye sordu annesi, şaşkınlıkla. Şimdi soluk kesen, kanın damarlardan daha hızlı akmasını sağlayan be-lirleyici söz söyleniyordu. "Evet, göndereceğim! Hem de ne kadar uzağa, o kadar iyi."

İlk sevince Claudine'le ilgili düşünceler karıştı. Nasıl karşılar acaba? Friedrich acele kadının yanına gitti. Bir kez daha aşkın mut-

luluğu. Sonra itiraf. "Gitmek zorundayım, Claudine." Kadın onun saçını okşayarak geri itti, gülümsüyordu. "Senin adına bir şans bu."

"Ama aşkımız..."

"Güzeldi, *mon cheri*, bu yaz gibi, güzel ama geçici."

Vedalaşmasını kolaylaştırdı kadın. Ancak şimdi tamamlanmıştı sevinç. Elberfeld'e gitmek için üzere çıktı.

"*Alea iacta est!*" Hantschke'nin tanıdık bildik evinde Graeber'lerin oda kapısını açtı. Aynen böyle olacağını düşünmüştü. Perşembe akşamı, sevgili eski çete toplanıyordu. Yoğun sigara dumanı altında lise son sınıf öğrencileri, Clausen ve Hantschke Baba'yla birlikte her zamanki gibi edebi-felsefik Tütün Kurulu'ndaydılar. "Selam, *amigos!*"

Wilhelm Graeber ayağa kalktı. "Siz kimsiniz? Tanıyamadık. Yoksa bu beyi hâlâ hatırlayan biri var mı aranızda?" Ve ölümüne ciddi suratıyla Strücker: "Ne münasebet!" Blank da onayladı: "Nasıl hatırlayalım? Bu herif ortalıkta görünmeyeli yıl oluyor." Karma-karışık bağrışıyorlardı: "Bu arada da çılgın söylentiler dolanıyor etrafta..." - "İçki alemleri ve aşk geceleri!" - "Güzel Kontes'in kollarında zevke dalmış ve Yunanca-İbranice fiil kipleriyle zamanların kuru dikenli çalılıkları arasında zavallı arkadaşlarını susuzluğa terk etmiş genç bir şair." - "Manevi açlığın kıyısındaki dostlarına, umutsuzluklarının tesellisi olarak küçücük bir dizeyi bile layık görmeyen sen ey dönek, kalk ayağa!"

Friedrich çantasından şiir defterini çıkarıp masanın üstüne fırlattı. "Sizi gidi inanç fukaraları! Sadakatimden nasıl şüphe duyabilirsiniz? İşte, size bir cilt dolusu şiir! Evet, efendiler: Afrodit'in baştan çıkarma sanatının tümüne vakıf bir Kontes vardı. Ama orada boğulmak istenen ezilmiş, aşağılanmış bir yüreğin umutsuzluğu da vardı. Büyük skandalı, majesteleri bezirgan patron önledi, sonuçta müsebbip olarak Sayın Junior'un, Yobazlar Vadi-si'nden uzaklaştırılmasına karar verildi."

Sürpriz mükemmeldi. "Uzaklaştırmak mı?" - "O da ne demek?" - "Gönderiliyor musun?"

"Evet, gönderiliyorum. Kederle eğilmiş, ıstırapla sınanmış halde koştum buraya geldim, bana acımanız için. Babamın mahkemesi, bir yıl hapis cezası için dünyaya sürdü beni!" Çılgın gibi, sevinçle gülmeye başlamıştı Friedrich. "Carunuz cehenneme, ne öyle kiskanarak bakıyorsunuz bana? Bierkirche'de tören salonu hazırlandı,

sizler için, bütün dostlarım için. Prens Friedrich olarak biz, bütün çeteyi veda davetine çağırmaktan onur duyarız!”

Friedrich veda konuşması için dolu kadehini kaldırıp arkadaşlarına baktı. Aynı Freiligrath'ın ilk akşamlarında olduğu gibi, Wuppertal'den herkes Bierkirche'de toplanmıştı. “Veda ederken teşekkürlerimi iletiyorum. Hepinize. Dört yıl önce burada ilk kez bir araya geldiğimiz de, kafam hâlâ çok karışık. Ortaçağ ve şövalye hikâyeleri dolanıyordu hayalet gibi beynimde. Muğlak özlem, şekilsiz düşler, hayatın anlamıyla ilgili kendi kendini yok eden kuşku. Olması gereken ve olacak olanla ilgili bilgiden yoksun, olanla ilgili kör bir başkaldırı. Günleri böyle geçiriyordum: hedefsiz. Dünyadan yüzlerime dünya için bakıyor ve umutsuzluğumla insanları küçümseyişimi bir kral pelerini gibi taşıyordum. Ancak bu berbat zamanda var olabilmek için insanın ihtiyaç duyduğu şeyi sizin yanınızda, sizinle birlikte geri kazandım: bilgi, dostluk ve inanç. Sizin aranızda çağımızın şiir ve müzik sanatının kapıları açıldı önümde. Ölçüsü ve egemeni insan olan, harika bir bahçe gördüm mutlulukla. O zaman anladım ki: Umudumuz, Michael Kohlaas'ın bizzat yaşadığı haksızlıkla ilgili anlamsız öfkede değil, Faust'un gerçeği bilme uğruna mücadelesinde yatıyor. Yalnızca o insanı özgürleşmiş eyleme götürebilir. Dünyamızı herkes açısından yaşanabilir bir yer haline getirebilelim diye, Tanrı'nın bize verdiği olanca güçle adaletin, özgürlüğün, mutluluğun yükselen dünyası için mücadele etmek! Veda yeminim bu. Kadehimi bunun için kaldırıyorum.”

3
ŞİİR YETENEĞİ

Frankfurt Federal Meclisi, Heinrich Heine'yle Genç Almanlar'ın edebi çalışmalarını yasaklama kararı aldığında, toplantıda bulunan Alman prensleri arasında hiçbiri, amaçladıkları etkinin tam tersini yarattıklarını sezmiyordu. Yasağa kadar bu isim altında edebi bir akım yoktu. Adı geçen yazarlar ne bir parti ne de bir ekol oluşturmuyorlardı, bir arkadaş çevresi bile değillerdi. Tersine: Hepsi, her türlü birlikten nefret eden birer bireyciydi. Heine hariç hepsi, neredeyse hiç tanınmayan, kendilerini kabul ettirmeye çalışan genç yazarlardı. Tek başlarına arenaya çıkmak, düşünceleriyle ve sözleriyle sonuç alıncaya kadar mücadele etmek istiyorlardı. Bağlayıcı bir programları yoktu, sadece yeni bir yola adım atmak için ortak umutları ve iradeleri vardı. Kendisine Freimund da diyen Wienbarg, seçkinlerin romantizm ekülüyle aralarına sınır çekmek için yaratmıştı bu birlikteliği.

Ancak bu kavram ve devlet için tehlikeli görülen bu gruba dahil edildiklerini öğrenen her şeyden habersiz yazarlar, Meclis'in söz konusu kararıyla dünya çapında ünlendiler.

O andan itibaren böyle bir grup artık gerçekten vardı. O andan itibaren edebi yeteneklerin en iyileri oraya akın etti. O andan itibaren, eski sistemi desteklemek istemeyen daha genç bütün yazarlar ondan yanaydı. Yasaklanan yazarlar ikametlerini ve isimlerini değiştirip yazmaya devam ettiler. Otuz sekiz yazında, yasağın üzerinden daha üç yıl bile geçmemişken Almanya'da en önemli dergilerin redaksiyon koltuklarını ve sütunlarını fethetmişlerdi, illegal basılan yazıları, kitapları elden ele dolaşıyordu ve geniş okur kitlelerinin dünyaya yeni bir bakış ihtiyacını karşılayan tarzda ortaklıklar oluşmaya başlamıştı. 'Genç Almanya', Almanya'da en önemli edebi hareket haline geldi.

Okumayı ve düşünmeyi bilenler, geçmişi sürekli karıştırıp durmaktan uzaklaşmaya başladılar; bugüne, dışardaki modern dünyaya çevrildi gözleri. Genç Almanlar'ın liberal tarzı, Biedermeier döneminin kalelerini sel gibi basmıştı. Ve yaşlanmakta olan Metternich, soylu meclisteki beyler, ona karşı koymak için yeterince ele, yeterince göze, yeterince kulağa sahip değildi.

* * *

Özgür!

Baba otoritesini Rotterdam'a doğru götüren vapurun giderek küçüldüğü Bremen şehir limanının rıhtımında durmuş, Weser neh-rinden bu tarafa esen rüzgâra vermişti yüzünü. Heyecan içinde son bir kez el sallıyor, sonra özgürleştirici bir U-dönüşü, dünyanın rengârenk flamalarının rüzgârda uçuştığı serbest limandaki binlerce yelkenliye bakıyor, gerisinde neşeli, temiz çatıların selam durduğu Hansa şehrinin surlarına doğru, katedralin yeşil kuleleri, belediye binasının tombul çatısı, Stephanus'un saygı uyandıran çatıları, Ansgarius ve Rembertus, sevimli dar sokaklar ve beyaz çarklı gemiler, Schütting'te rengârenk pazar tezgâhları, Bötticher Caddesi'nde serin tavernalar ve romantik çardaklar... Özgür!

Cebinde, siyah-kırmızı-sarı püsküllü, altın paralarla dolu kendine ait kesesiyle, ilk kez yalnız, İmparatorluk ve Hansa şehri özgür Bremen'de artık, sıkıntıları, vesayetleri, baskılarıyla Wuppertal çok, çok uzakta... Özgür, özgür!

Bahçeden ayrı girişi olan, düzayak sevimli odasını düşündü Friedrich, Weser'in hemen kıyısında, penceresi Weser ve kır manzaralı. Gerçi iyice zıvanadan çıkmaması için, babasının güvendiği, Martini kilisesinin rahibi Treviranus'un dindar papaz evinde kalacak. Ama gözleri, babalarından dolayı sert kilise disipliniyle utangaç alçakgönüllü bir ifade dışında, her türlü ifadeyle parlayan iki yarı yetişkin kızlarıyla hoş, çağdaş insanlar bunlar... Ayrıca harika bir patronu var. Amerika'yla ithalat-ihracat yapıyor, Heinrich Leupold, Saksonya-Kraliyet Konsolosu, nemli mutlu bakan gözlerinin çevresinde dünyanın en cömert kaz ayaklarıyla farfara bir patriark. Van Haar dedeyle Rostand baba hatırlanıyor ve biliniyor ki, bu keyfli ticarethane Prusya'da değil, yobazlar vadisinde değil, Engelsbruch'da değil...

Yüreği bayram ediyordu, ruhu ferahlamış, adımları kanatlanmıştı; karşıda caddenin ortasındaki Yankee bahriyelileri gibi pervasızca ıslık çalarak Stephani kapısına doğru yürüdü...

Ah, özgür, özgür, özgür!

Yaz mevsimiydi. Günlerden Pazar. Dünya öğle sıcağında huzur içinde pinekliyordu. Ortalıkta kimseler yoktu. Friedrich Marktplatz üzerinden tembel tembel yürüyerek karakolun yanından geçti. Borazan sesi duyunca merakla kulak kabarttı, yayvan Bremen ağzıyla komut sesleri. Nöbetçi silah omzunda ileri geri yürüyor. Yavaş yavaş sıraya giren, Düsseldorf tiyatrosundaki opera askerleri gibi kırmızı beyaz süslenmiş, onurlarıyla yaşlanmakta olan korkutucu savaşçılara bıyık altından güldü. Alanın diğer tarafından trampet gümbürtüsü, nal sesleri. Atın üstünde bir subay. Arkasında kaz adımlarıyla nöbet değişimi, sonsuz uzun ateş borularıyla on bir kumbaracı. Tavernalardan birinden, kaptan kasketi ve içkici burnuyla yaşlı perişan bir denizci sendeleyerek çıktı, hazrola geçip, R'lerin bowling topu gibi yuvarlandığı inanılmaz bir kuzey ağzıyla okumaya başladı: "Özgür imparatorluk ve Hansa şehri Bremen'in gururlu, muzaffer ordusu çok yaşa!" Kasketini salladı: "Ben bi Bremen yorddaşıyım, bi Bremen yorddaşı!"

Savaş kahramanlarının son derece ciddi yüzleri, zahmetli seremoni, onbaşının sanki bir kolorduyu muharebede yönetiyormuş gibi çıkan sesi, anlatılamayacak kadar komikti.

'Muzaffer' Bremen ordusu! Friedrich gülümsedi. 1830 yılında Rott'daki görüntüleri hatırladı, Prusyalıların batıya doğru marşı, at,

deri, erkek teri, tünün kokusu... Özgür İmparatorluk ve Hansa şehri... Prusyalı kumbaracıların tek bir bölüğüne karşı, milis teşkilatının bu kahramanları tarafından ne kadar süreyle savunulabilirdi acaba?

Anı ve şiddetli bir rüzgâr tozu dumana kattı. Friedrich gökyüzünde kopkoyu bulutları fark etmişti. Şimşek çaktı. Sonra yıkıcı şiddetli bir gökgürültüsü. Buhar tüten kaldırım taşlarının üzerinde yağmur şakırdıyordu. Friedrich sıra kemerlerin altına kaçtı. Nöbet değişimi seremonisini izliyordu. Gördüğü şey şaşırtıcıydı. Elinde olmadan kahkahalarla güldü. Askerler nöbet değişimi ritüelini bırakmış, büyük kapının kemeri altına sığınmışlardı!

Bir saniye sonra kahkahası yüzünde dondu kaldı. Borsa binasının yanındaki Wach Caddesi'nden gri bir insan kalabalığı gelmekteydi üzerine doğru; yorgun, perişan figürler, ellerinde son birkaç parça eşyaları erkekler, kadınlar ve çocuklar. Aralarda ev eşyalarıyla tek tük bir öküz arabası, el arabası, yularından tutulmuş bir keçi, tekerlekli tahta üzerinde çekilen bir sakat. Yürüyüş kolunun önünde, piyestetlerin giydiği uzun siyah paltolu, saçları ağarmış bir din adamı... Sonsuz uzun bir yürüyüş kolu. Kederli insanların hiçbir yağmurla ilgilenmiyor.

Friedrich sarsılmış, yanından geçen insanlara bakıyor, ara sıra Saksonya ağzıyla bir şeyler söylendiğini duyuyordu.

Bunlar kim, diye sordu kendisine? Çaresiz çevresine bakındı. Sorabileceği hiç kimse yoktu. Aniden cevabı buldu, sırtı ürpermişti: göçmenler. Yüzlerini görebiliyordu. Memleketinde fabrikalardan, Gemarke'deki dokumacı semtinden tanıdığı yüzlerin aynısıydı. Çile, umutsuzluk, açlık okunuyordu yüzlerinde, ama isyan ve son güçle kadere karşı durma kararlılığı da vardı.

Bremerhaven artık pek uzakta değildi, kuzeye doğru bir günlük yürüyüş sadece, denizaşırı fırkateynler orada rıhtımda demir atmıştı. Son vatan toprağını geride bırakacakları yer orasıydı, önlerinde belirsiz bir gelecek, bir daha görmemesine geride bırakacaklardı vatanlarını...

Hayalet geçip gitti. Fırtına da. Az sonra beyaz bulutların arasından yine güneş göründü. Ama öğle öncesinin coşkulu mutluluğuna geri dönmek artık mümkün değildi.

Bötticher Caddesi'ndeki gölgeli meyhanelerin yanından keyifsiz keyifsiz geçip eve gitti Friedrich. Sankt Martini'nin oradan küçük çarın tiz sesi çınılıyordu. Kilise meydanında bir fayton dur-

maktaydı. Kilisenin açık kapısından rahibin törensel sesi duyuluyordu. Friedrich merakla kiliseye girdi. Bugün vaftiz vardı, ama çiçekler, mutlu ebeveynler, törensel akrabalar ve acınaklı bebek yaygarası yoktu. Kendi yaşlarında genç bir kızla bir delikanlı, iki kardeş, taş havuzun başında elele duruyorlardı, üzerlerine su sıçratılıp Judith ve Jakob adlarıyla vaftiz edildiler. Goldmann kardeşler, şehir surlarının dışında Utbremen gettosundan Yahudiler, Friedrich biliyordu, çok zengin bir ailedendiler, ama ancak bu vaftiz işleminden sonra bütün haklara sahip Bremen vatandaşları olmuşlardı. Treviranus'un Hristiyanlık dersi verdiği çelimsiz, ürkek delikanlıyla daha önce rahibin evinde tanışmıştı Friedrich, karşılıklı birkaç dostça söz söylemişlerdi birbirlerine. Kızı ilk kez görüyordu; görkemli narin bir figür, beyaz dantellere bürünmüş, siyah saçları ipek gibi narin omuzlarına dökülmüş.

Friedrich'in ev arkadaşı, ressam Feistkorn, kızın güzelliğinden hayranlıkla söz etmiş ve sanki binbir gece masallarından çıkıp gelmiş bu şark incisine ders veren rahibin ne kadar şanslı olduğuna ilişkin kıskançlıkla homurdanmıştı.

Gerçekten de, seremoni bittikten sonra dönen kızın yüzünü görünce soluğu kesildi Friedrich'in. Gözleri kızın gözlerine hapsolmüştü, yay gibi kaşların altında koyu bir melankoli. Bu gözlerde fantastik bir şeyler vardı, şark geceleri, Kleopatra, haçlı şövalyelerin uzak kıyılara bitmek tükenmek bilmeyen seferi, Fortunatus, halifenin prensesini kuzeyin serin ormanlarına kaçırarak sarışın yiğit.

"Erkek kardeşim sizden söz etmişti, Bay Engels."

Büyü bozuldu. Sadece kuzey Almanlara özgü yayvan A ve yuvarlanan R'lerle, sesi son derece sıradandı.

"Sizinle tanıştığıma memnun oldum, Bayan Goldstein." – "Ben de sizi tanıdığıma memnun oldum." – "Hristiyan olarak yeniden doğuşunuzu kutlayabilir miyim?" – "Elbette."

Rahibin kızlarının kahve masasını kurdukları bahçeye yürüdüler yavaşça. Feistkorn sırnaşık sırnaşık Judith'le Friedrich'in arasına sokuşturuyordu kendisini. Üç kızın gevezelikleri ve kıkırdaşmaları görmezden gelindi, kahve alındı ve prensesin erkek kardeşine yönelindi. "Şimdi daha mı mutlusunuz?" Hüzünle omuz silketti oğlan. "Babam böyle emretti." Ama Judith ayağa fırladı, kızları, rahibin eşini, büyükanneyi, saygıdeğer rahibi öptü. "Evet! Ben mutluyum. Yeni inancım bana evliliğe giden kapıyı açıyor."

"Evliliğe mi?"

"Ben nişanlıyım."

"Öyle mi..."

Kardeşi Jakob dudak büktü. "Banaysa kışlaya giden kapıyı." O kadar acı duyulmuştu ki, masadaki kahkahalar sönüverdi, mahçup bir suskunluk oluştu.

Daha sonra Friedrich, Domplatz'da yaşadığı fırtına olayını anlatınca, şenlik havası tamamen bozuldu.

"Evet evet." Bremenliler başlarını sallıyorlardı. Denizaşırı liman şehri, Amerika'ya açılan kapı, göçmenlerin kaderiyle sık sık karşılaşıyordu. Manchester'ın ucuz patiskaları, İngiliz makineleri, buhar enerjisi -Slezya'da, Krkonose'de, Erzgebirge'de koca koca köylerin ekmeğini elinden alıyordu. Ve Okyanus ötesine giden yol birçokları için son umuttu.

"Siyasi mülteciler de buradan geçiyorlar. Düşüncesizce söylenmiş bir söz, kindar bir ihbar yüzünden yüksek mahkeme önünde korunmasız ava dönüşen zanaatkârlar, üniversite öğrencileri, Hristiyanlar." Ailede büyük bir otoriteye sahip olan, ama çok ender olarak söz alan, hâlâ zinde, ak saçlı kadındı konuşan. "İçlerinde bazıları açlıktan ve zayıflıktan, Utbremen'in dar sokaklarında telef oluyor. Cebinde denizaşırı yolculuk için altın parayla dolu kesesi, ama bir parça ekmek için harcayacak tek kuruşu yok."

Rahip başını sallayıp, milyonların varisi kıza açıktan bakarak konuştu: "Bizimse dua etmekten başka pek fazla yardım imkânımız yok."

Genç kadınlar sıkıntıyla susuyorlardı. Jakob ellerini kavuşturdu. Rahibin karısı ekmek dilimini sepete geri koydu. "Bildik bileli hep mülteciler. İnsanlar birbirinden nefret etmekten ne zaman vazgeçecek?"

Büyükanne aksi bir tonda açıkladı: "Güçlüler ve zenginler Hristiyanlık görevlerinin neden ibaret olduğunu anlamadan olmaz."

"Demek ki hiç olmayacak!" sözü çıkıverdi Friedrich'in ağzından.

Herkes ona bakıyordu. Anlaşılan yaşlı hanımın bilgeliğinin karşısına, kendi düşüncelerini koymak adetten değildi.

"Neden hiç?" diye sordu evin beyi.

"Çünkü o zaman güçlerini bırakıp servetlerinden vazgeçmeleri gerekirdi. Ama o zaman da artık güçlü ve zengin olmazlardı."

Yaşlı hanım ona baktı, şaşırmış gibiydi. "Keskin bir zekânız var, Friedrich. Ama siniklerin safına katılmak için henüz çok gençsiniz. Soğuk ve alaycı biri içinse fazla yufka yürekli."

Gece, Marktplatz'da yaşadıklarını dizelere dökmeye çalışırken, zekâmın canı cehenneme, yüreğimin canı cehenneme! diye ateş püskürüyordu Friedrich içten içe. Eğer diğer duygulu varlıkları uyandırmaya, içindeki yangını onlara göstermeye yetmiyorlarsa, canları cehenneme.

Bir sanrısı vardı! Avrupa'dan sürülenler, despotizmin kurbanlarının kendileri de, orada uzak Amerika'da, yerli kızılderili halklara karşı acımasız bir yağma sürdüren köle tacirleri, iktidar düşkünleri, özgürlük cellatlarına dönüşüyorlardı...

Yorgunluk üstün geldi. Uykusunda hâlâ altı ayaklı dizelerle ve bir kısa bir uzun hecelerle boğuşuyordu.

Ancak birkaç hafta sonra, sabah erkenden, Konsolos Leupold'un yazıhanesinde yüksek taburenin üzerinde, "Florida" şiiri dökülüverdi kâğıda kolayca. Derin nefes alarak kalemi kenara itti, kendisini uzun süre sıkıntıya sokmuş bir kâbustan kurtulmuştu. Biliyordu, şimdiye kadar ortaya çıkardığı en iyi şey buydu. Wuppertal'de yüzlerce çocuksu kekeleme girişimlerinin ardından ilk gerçek şiir! Evet, Claudine, eğer bir Cumartesi akşamı bununla huzuruna çıkabilmiş olsaydım... Belki o zaman o iyi yürekli, ironik gülümsemen görülmezdi yüzünde... Unut gitsin!

Öğle yemeğinden sonra, bir cenaze levazımatçısının masum yüz ifadesiyle herkesi, bütün dünyayı aptal yerine koyan, Bremen'in bütün hergeleleri arasında en uyanığı, uzun boylu kâtip Eberlein'dan, patronun, iyi yüreklilikle bağırıp çağıran Konsolos'un Kaşublar ve Leçiyaklar diye adlandırdığı şumarık oğulları Karl ile Wilhelm'e, çilli çırak Dirkheim'a kadar yazıhanenin bütün genç çalışanlarını bira içmeye davet etti. Herkes, sebebini bilmeksizin onu değişmiş ve harikulade bulmuştu. Kadeh kaldırıp, senli benli oldular. Kaşublarla Leçiyakların en büyüğü, şirketin daima para sıkıntısı içinde olan Junior şefi Karlcık, fırsattan istifade hemen üç Louisdor* kopardı kendisinden. Ancak Friedrich, akşam eve dönmeden önce eserini bir kez daha okuduğunda, kuşkuya düştü. O gecenin sürükleyici sanrısından, sıcak fırtınalarından en ufak bir ipucu yoktu. Kâğıtları, daha ön-

*) Eski bir Fransız para birimi. (ç.n.)

ce de diğer başarısız şiir denemelerin mahkûm edildiği, çalışma masasının gözüne tıktırdı üzüntüyle.

Kitap avcılığı tutku haline gelmişti. Prusya'nın Wuppertal'inde, fantastik fiyatlara sadece el altından bulunan kitaplar –Platen'in *Polonya Şarkıları*, Hoffmann'ın *Yeni Derleme'si*, Lenau'un *Yeni Şiirler'i* ya da genç Beck'in *Zırlı Şarkılar'ı*. Bunlar burada, saygın kitapçıların raflarında serbestçe ve kelepir fiyatlara satılıyor, hatta eskicilerden daha da ucuza alınabiliyordu. Jacob Grimm'in, Hannover krallığının bitli tekesine karşı savunması ve Rotteck'in Prusya'da yasaklanmış olan *Dünya Tarihi*'ni aldı Friedrich.

Pazar günleri, akşamları ve geceleri her şeyi okumaya, yanısıra kendi şiir denemelerini sürdürmeye, şehri, nehri, dışarıda şehir kapılarının önünde kırsal manzaranın buruk güzelliğinin tadını çıkarmaya yetmiyordu. Ne mutlu ki yazıhanede boş vakti vardı. Eberlein'la kardeş payı yaptığı, ama ondan çok daha çabuk, hem de tam Konsolos'un istediği gibi hallettiği yazışmalar ona okumak ve kendi mektuplarını yazmak için zaman bırakıyordu.

Yaşlı Leupold ise onun bu yan uğraşını sessizce görmezden geliyordu. Olsa olsa ara sıra, büyük balyaları, Brezilya'dan, Küba'dan, Florida ve Carolina'dan gelen kahve, şeker ve pamuk balyalarını teslim alması için serbest limana gönderiyor ya da malların denetimi için şirketin büyük deposuna gitmesini emrediyordu.

Bremen'deki bu ilk haftalar uçarcasına geçmişti. Her şeyi ilginç, uyarıcı, dünyaya açık buluyordu Friedrich. Bin çeşit şeyi aynı anda halletmek, hiçbir şeyi kaçırmamak istiyordu. Şaşırtıcı bir hızla taşralı olan her şey düşüncelerinden de davranışlarından da silinip gitmiş, bir metropol sakininin uçarı, ironik vurgusunu sanki kendiliğinden benimseyivermişti.

Tanıdığı, anladığı oranda küçüldü Hansa şehri Bremen. Ancak şair, başladığı noktadan bir adım bile ileri gidememişti henüz.

Eylül ayı kapalı havayla ve ciddi ruh haliyle başladı. Yazıhanede hafta başının, insanı esneten can sıkıntısı egemendi. Ev ise sessizdi. Leupoldların saygısızca 'Moruk' dediği Konsolos'un karısı, kocasıyla bir kavganın ardından küçük çocuğunu alıp büyükanne-nin yanına, köye gitmişti. Eşi sırf ona eziyet olsun diye aşçı kadını da yanında götürdüğü için, Konsolos karanlık düşüncelere dalmış, öc alma duyusuyla dolanıyordu ortalıkta. Tek değişiklik, Leu-

pold'un verdiği ilan üzerine geçici aşı olarak başvuruda bulunan kadınlardı. Eberlein onları kaçırmayı eğlence haline getirmişti.

Şimdiye kadar sadece 'son derece soylu mutfaklar'ı yönetmiş ve evde bir hanımın olup olmadığını bilmek isteyen rüküş, iri yarı bir kadınla dalga geçiyordu: "Yedi tane!" dedi. Bilgiçlik taslayarak saymaya başladı: "Ekselanslarının kendisi var tabii, Konsolos'un sayın eşleri, ayrıca iki zorlu kaynana, gıda maddeleri müfettişi bir bayan, çeşnicibaşı bir bayan..." Aday daha fazla beklemedi. "Ben en iyisi olduğum yerde kalayım!"

Balıketi bir köylü kız kararlılıkla, "Ahçı mı arıyıveryonz burya?" diye içeri dalınca, Eberlein gayet zarif başını sallayarak onayladı. "Neler yapıveesin istiyonz, hu?" Bunun üzerine Eberlein cenaze levazımatçısı yüz ifadesiyle: "Eh, bi kerem piyono çalıveemeli, bi de dans ediveemeli, en az bunları yapıveemeli." Kız sarsılmıştı. "Amaniin, hepiciğini ahçı mı yapıveesin istiyonz!" Ama yazıhanedekiler daha fazla dayanamayıp gülünce, kendisiyle kafa bulundüğünü anlayan kız öfkeyle saldırdı. Elberlein daha ne olduğunu anlayamadan ağzının ortasına güçlü bir şamar yedi. "Bah hele, sen kimlen dalge geçeyon!" diyerek yazıhaneyi terk etti kız. Kahkahalar esas şimdi patlamıştı.

Bu arada Karl Leupold'un gülen yüzü az sonra donup kalacaktı. Yazıhane kapısında, Friedrich'e de pek yabancı olmayan Böttcherklaus'e'nin sahibinin kırmızı kafası görüldü. Junior şef, babasının odasına açılan kapitone kapıya kaygıyla bakarak, ufak tefek şişko ziyaretçiyi dışarıya hole doğru iteledi. Friedrich cam bölmeden onları izleyebiliyordu. Şişko kollarıyla heyecanlı hareketler yapıyor, Karlcık ise onu yatıştırmaya çalışıyordu.

"Yine patlayan bir senet." Küçük kardeş Wilhelm sırttı. "Bakalım bu sefer nasıl çıkacak işin içinden!"

Uzun süre kafa yormaya gerek kalmadı. Peşinde alacaklısı, tekrar yazıhaneye döndü Karlcık. Sanki komut almış gibi bütün başlar masaların üstüne gömülmüştü, sadece Friedrich hilesiz hurdasız Junior şefin yüzüne bakıyordu. Fazlaca düşünmeksizin Friedrich'e doğru geldi Junior. Bal gibi tatlı bir dille dalkavukluk yapıyordu: "Fritzcik, benim yegâne dostum, kurtarıcım! Zavallı dostun Karl köşeye sıkıştı."

"İçki borcu mu?"

"İçki değil, dostum, kadınlar! İşte sana söylüyorum, kadınlar-
dan sakın! Önce kendileri soyunur, sonra seni soyarlar, sonuçta ce-
binde tek kuruş kalmaz! Şu tefeciye görüyor musun? Beni ihtiyara
ispiyonlayacak, üç kuruş para için!"

"Elli beş," diye vurguladı adam.

"Elli beş," diye tekrarladı Karl. "Topu topu on Louisdor bile
yapmıyor. Ee, mutlu bir ailenin huzurunu bozmaya, nazik bir baba
yüreğini tedirgin etmeye değer bir miktar mı bu? Çıkar at önüne,
Fritzim, at ki açgözlü ruhu sakinleşsin. Artık onun mekânında sa-
dece en ucuz şarabı içeceğiz!"

"Ama ne yazık ki sadece otuz kuruşum var, Karl."

Karl başını ellerinin arasına aldı. "Otuz sefil kuruş! Tanrım,
ben yittim! Lanet olsun, senin gibi uyuşuk bir oğlan parasını ne-
reye harcıyor böyle?" Gözü Friedrich'in yazıhanede okuduğu ki-
taba ilişti. "Kitaplar, tabii ya, kitaplar! Akıllı bir insan böyle bir şe-
ye parasını harcar mı? Pekâlâ, o zaman mukadderat neyse, o ol-
sun!" Alacaklısına dönüp yüksek sesle ve utanmaksızın devam
etti: "Duydunuz, bankerim şu an müsait değil."

Ziyaretçi borçlusuna suçlayıcı bir bakış fırlatıp, salonun arka ta-
rafındaki kapitone kapıya doğru seyirtmişti ki, Karl'ın aklına ani-
den bir şey geldi. "Bir saniye daha." Şişkoyu tutmuştu. "Çözümü
buldum! Niye, dostum," diye sordu Friedrich'e, "niye paran yok ki
senin?" Friedrich'in masasının kapağını kaldırıp hızla elini soktu
ve bir tomar yazılı kâğıt çıkardı... "İşte bakın, şiirler. Bir sürü hari-
ka dize, insanlık bunların açlığını çekiyor ve redaktörler de deli gi-
bi istiyor. Peki bunları n'apacağız? Paracık haline getireceğiz, *mon
cheri*. Pırıl pırıl, tertemiz paracıklar."

"Saçmalamayı bırak!" diye uyardı Friedrich. "O şeyleri hiç kim-
se basmaz."

Ama Karlcık kâğıtları cebine koymuştu bile. "Bekle gör!" Şaşkın
alacaklısına: "Bu akşam aşağılık paranı alacaksın, şanslı adam!" İş
başından aşkın bir tavırla yazıhaneyi terk etti.

Akşam Friedrich bu olayı çoktan unutmuştu. Odarın penceresini
sonuna kadar açmış, kulağında Weser'in çağıltısı, yeni aldığı Hei-
ne'nin *Seyahat Tabloları*'na dalmışken, şiddetli bir ses duydu. Karl
Leupold başını pencereden içeri sokmuştu. "Demek herifçioğlunun
meyhanesi burasıymış! Harika özgürlüğe sahip, imrenilecek durum-
da, her türlü kontrolden kesinlikle uzak. Peki o ne yapıyor? Oku-

yor!" Bir hamleyle odaya girdi ve kitabı çekip aldı Friedrich'in elinden. "Yazman gerek, şiir yazmalısın! Bir sürü şiirine ihtiyacımız var! İşte başlangıç için, Heyse Kardeşler'den bir senet." Friedrich afallamış yirmi Taler'lik senedi aldı. "Bir de nakit, küçük bir avans. Rakipten. Evet, kuşkucu herif! Karalamaların beğenildi! *Konversations-blatt*'ın Pazar baskısında ilk yayınrını görebilirsin, Antiqua'da ise birinci sayfada. Şimdi keşiş hayatına son veriyoruz. Dünyanın en can sıkıcı, en barbar, kuş uçmaz kervan geçmez yeri, hiç hak etmediği halde pırıl pırıl genç bir şair kazandı! Bu da kutlamak için bir sebep değilse artık!" Friedrich ürkerek yaygaracının ağzını kapattı. "O kadar bağırma, sersem! Rahip işin kokusunu alırsa, benim ihtiyar da öğrenir! O zaman özgürlüğüm sona erer." O an kavradı: Şiirlerim basılıyor! Gerçekten basılıyor! Ayağa fırlayıp paraları havaya savurarak sevinç çılgınlıkları attı: "Bremen'deyim, özgürüm, harika!"

Birkaç dakika sonra gala frakını giymişti. Yolda yürürken basım için "Florida"nın değil, Freiligrath'ın çöl şiirinin etkisi altında yazılmış lirik bir imge olan "Bedeviler"i seçildiğini öğrendi. Şaşırıldı. "Eğer basılacaksa, o zaman benim adım olmayacak, duyuyor musun?" diye iyice sıkıladı yanındakini. "Asla benim adım altında basılmamalı." Junior şefle birlikte, Bremen Ratskeller'in seçkin atmosferine attı adımı. Tavandan sarkan yüz adet lambanın saçtığı ışık göz kamaştırıyordu. Ayakları kalın halıların içine gömüldü. Masaların çevresinde oturan hanımlar ve beyler sanki fısıldaşıyor gibiydiler. Bardakların şingirtisi bile kadife perdelerle brokar kaplama duvarlarda boğuluyordu.

Karl Leupold, kelimenin tam anlamıyla yoldan iki kadın bulmuştu, sıra kemerlerin altında zevzeklik yapan iki çekici 'aktrist'. Ufak tefek sarışın olan, sanki doğduklarından beri birbirlerini tanıyorlarmış gibi, hemen Friedrich'in koluna asıldı. "Bana Laura diyebilirsin, küçüğüm!"

"Bir zamanlar Wilhelm Hauff'un oturduğu ve Heinrich Heine'nin kadehleri yuvarladığı masa bu," dedi Karl, kapitone döşenmiş huzurlu bir odaya davet ederken. Konukların çoğu ve ölçülü bir baş hareketiyle selamlayan dimdik garsonlar onu pek iyi tanıyormuş gibi görünüyorlardı. "Laura, lütfen oraya. Ve sen, canım," onun yanındaki kadını şakağından öptü, "buraya!" Cömert bir jestle arka sandalyeyi gösterdi. "Bu şeref yeri şairimize yakışır, şampanya lütfen, şef!"

Friedrich kolunda yine o yumuşak basıncı hissetti. Sarhoş edici misk ve gülyağı kokusunu içine çekti. Şampanya kadehlerde köpürüyordu. Kadehler onun için kaldırıldı. "Gökyüzünde parlayan şii-
rin yeni yıldızına!" Laura umut verici gülümsemekteydi. Karl'ın ya-
nındaki hanım hayran hayran başını okşadı. "Bana bir rol yazarsınız
artık, öyle değil mi? Ah, bir yazar! Bu duvarların arasında nihayet yi-
ne bir yazar!" Friedrich ışıldayarak salladı başını. Şampanya bedeni-
ni hafifletmişti, düşünceleri yaz güneşinin altındaki neşeli kuşlar gi-
bi zıplıyor, başı dönüyordu. İşte dünya bu, büyük, harika dünya bu!

Masanın huzurlu ortamında aniden, üzerinde Bremen ordusu-
nun üniformasıyla bir subayın yara izleriyle dolu yüzü belirdi. Fri-
edrich, herifçioğlunun kendisini ve Leupold'u dikkate almaksızın
kadınlara doğru rahatça eğilip kulaklarına bir şeyler fısıldadığını
izledi şaşkınlıkla. İki kadın kararsızlık içinde birbirlerine baktılar.
Gözleri salonun diğer tarafında sırtıp duran bir grup sivil giyimli
ve üniformalı yaşlıca beylere kaydı. "Hadi, kıpırdayın, gelin artık!"
dedi Teğmen, kaba bir vurguyla.

Bu kadarı fazlaydı! "Siz ne yaptığınızı sanıyorsunuz?" Friedrich
ayağa fırlamış, subayla kızların arasına girmişti. Kaba adam tek
gözlüğüyle ona döndü. Aşağılayan bir bakış, dişlerin arasından tıs-
lanan alçakça bir hakaret: "*Croquant, grossier!*" Friedrich cevap ver-
mekte gecikmedi, bütün salonun duyabileceği yükseklikte haykır-
dı kibirli maymunun yüzüne: "*Mal leche lourdaud!*" Aniden ölüm
sessizliği oluştu. Bütün gözler ikilinin üstündeydi. Karl dehşet için-
de ellerini kaldırmıştı. Teğmen başını geri atmış alaycı alaycı sırıtı-
yordu. "Size on saniye veriyorum..." Tam o anda sözü kesildi. İki
kız ayağa kalkmış, sağlı sollu Teğmen'in kollarından çekiştirerek
götürüyorlardı. "Bırak onu, Harald! Oğlanı rahat bırak!" Donakal-
mış gibi duran Friedrich'i kolundan çekip yerine oturttu Karl. "Sa-
kin ol! Bu Teğmen von Kotbek, şehrin en kötü ünlü düelllocusu!"

"Kibirli suratına bir tane..."

"Ama bu şıllıklar yüzünden değil!"

Kızlar artık yaşlı adamların masasındaydı; okşamalarına öpme-
lerine izin veriyorlardı. "Haklısın," dedi Friedrich, küçümseyerek
güldü. "Garson! Bir şişe daha!" Şampanyanın pusu içinde dağıldı
öfke. Sonunda gelen hesap, telif ücretinin neredeyse tamamı kadar-
dı. Friedrich'in gümüş paraları tutan elini Karl geri çekti. "Nakit
paraya ihtiyacımız var, Fritzcik! Hesabı imzala. Yeter!"

Stephani kapısının öbür tarafında, liman semtinin karanlık bir sokağında buldular kendilerini. Evin önünde kırmızı bir kandil yanıyordu. Şarap tatlıydı burada ve cehennem ateşi etkisi uyandır-maktaydı. Çürük, ucuz parfüm kokuyor, bir piyano durmaksızın vals müziği çalıyordu. Pelüş örtülü kanepelerinde yirmi dilde gevezelik ediliyor, kadınlar abartılı bir cüretkârlıkla işlerini görüyorlardı. Friedrich bütün bunlara aktif bir katılım gösterebilecek durumda değildi. En yakında olan çok uzak görünüyor, beden ve ruh arasında bağlantı yetersiz. Zaman zaman bilinç kopukluğu yaşıyor. Bir an Claudine'in dudaklarını düşünüyor, sonra bir çam kanyonunun gölgeli sükûnetine, serin kaynak suyuna, güzel kokan yosuna özlem duyuyor...

Boş banliyö yolunun üzerinde hafif buğulu gri sabah, tatsız tut-suz. Beyni zonklıyor, Karl'ın başı omzuna düşmüş, ağır; şehre dönmek için bindikleri faytonun sürücüsü yaşlı arabacıdan, ilgisiz-ce geçmelerine izin veren kapıdaki nöbetçiden utanıyor.

Rahibin evinde dürüst insanlar uykuda. Weser çağıldıyor. O es-nada Friedrich, çok uzun süre önce, dün akşam, gecenin nasıl baş-lamış olduğunu hatırladı... Basılıyor, gerçekten basılıyor! Ansızın beyninde yine mutluluk duyguları kanatlandı. Gelecekle ilgili düş-ler. İçkinin etkisi uçup gitmişti. Dışarı koştu, hızla giysilerini çıkar-dı. Bir sıçrayışta Weser'in serin dalgalarına attı kendisini. Alışkın olduğu gücün bedenini sardığını hissetti. Kuvvetli kulaçlarıyla su-yu yarmaya başladı.

Sabırsızlıkla beklenen sabah gelmişti. Sankt Martini kilisesinin çanları Pazar gününü haber vermekteydi. Gazete satıcısı, sabah ayininden çıkan inananları kaçırmamak için kilisenin ana kapısın-da duruyordu. İlk müşteri Friedrich'ti. "*Bremer Konversationsblatt!*" – "Buyrun, beyim." Yüreği atarak gazeteyi hızla açtı, soluğu kesil-di. Birinci sayfada: "Bedeviler". – "Bir tane daha, lütfen!" talebinde bulundu. Az önce sakın sakın sabah kahvesinin içildiği bahçeye koştu. Kayıtsızmış gibi davranarak gazetelerden birini masaya koydu. Oltaya ilk takılan rahip oldu. "Alabilir miyim? Heyse Bey-ler bize ne sunuyor bakalım?"

"Her zamanki şeyler."

Rahibin kızlarından daha büyüğü Maria araya girdi: "Yeni şiir var mı?" – "Elbette!" – "Bana ver, lütfen, bana ver baba!" – "Bitirin-ce veririm!"

Friedrich elini cebine attı. "Yanlışıklıkla iki tane almışım, küçük-hanuma takdim edebilir miyim, izninizle?"

"Oh, 'Bedeviler', yazarı anonim!" diye sevinç çığlıkları attı Maria. Rahip sayfayı çevirdi. "Haklısınız, Friedrich, her zamanki şeyler. Önemli tek bir satır yok."

"Ama... bence," diye itirazda bulundu Friedrich, "şu küçük şiir, oldukça iyi, sizce de öyle değil mi, Sayın Rahip?"

"Şiir, dostum! Günümüz gençlerinin karaladıkları bu uyduruk dizeleri okuduğunda insanın gözleri yaşarabilir. Bir Herder'e, bir Wieland'a, bir Goethe'ye, bunlar bizim dediğimiz günler nerede kaldı!"

Maria karşı çıktı: "*Aşkın kollarında düşlerle dolu*. Goethe de böyle yazmış olabilir." – Sanki ringa balığı salamura ile hadım edilmiş horoz kızartması karşılaştırılmış gibi, "Goethe!" diye tısladı Rahip, sesinde kutsal bir sitemle. Gazeteyi eşine uzattı. "Oku, Mathilde!" Kadın zamanı olmadığı için özür dileyip, her zamanki gibi huysuz huysuz bastonuna yaslanarak bahçeye girmiş olan büyükanneye havale etti. "İşte size dürüst bir yargıç. Hükmü büyükanne versin!"

Şimdi herkes merakla, şiire hızla göz gezdirip yargı bildiren yaşlı hanuma bakıyordu: "Fikir ve yaklaşım fena değil. Dil henüz tam şekillenmemiş. Gerçekten hissedilenin yanında yapay taklit de var. Ama sonu ne yazık ki, çok berbat!"

Friedrich gazeteyi koparırcasına çekip aldı. "Sonu mu?" Okur okumaz rengi attı, heyecanla ayağa fırladı, kekeleyerek özür diledi. Koşarak giderken, Rahip'in sesini duydu: "Genç dostumun neyi var?"

Odasında öfkeyle volta atıyordu. Redaktör denen şu özensiz herif! Benim için neyin önemli olduğunu kavramadı mı? Başka bir son yazıyor, acemice! Solgun, fikir fukarası bir kopya! Be adam, böylece nasıl bir felakete yol açtığını kavramıyor musun? Basılmış ilk şiirimi mahvettin, gülünç duruma düşürdün! 1838 yılında insanın başına böyle bir şey geliyor, bir de karşımıza Goethe'yi çıkarıyor beyefendiler! Onun her sözcüğüne, yellense bile vahiy inmiş gibi saygı gösteriyor, vecd içinde kendilerinden geçiyorlar! Ama genç, isimsiz bir şairin dizelerine çöp kutusundan çıkmış süprüntü muamelesi yapıyorlar!

Başını iki elinin arasına almıştı. O an kapının ürkekçe çalındığını duydu.

“Ne var?”

Çekine çekine girip, bir şey olup olmadığını sormak için geldiğini söyleyen evin küçük kızı Luise’yi sakinleştirdi Friedrich. Ama ufaklığın söyleyeceği bir şey daha vardı. Genç Bay Leupold, bir fayton ve iki kadınla beraber dışarıda bekliyordu.

“Ona söyle, cehennemin... pardon, yalnız gitsin. Ben rahatsızım.”

“Sizin için yapabileceğim bir şey var mı?” Friedrich hayır anlamında başını sallıyordu ki, birden aklına geldi, Goethe! Cotta’nın muhteşem baskısı büyükannede vardı. Bir defasında bunun kendisi için ne kadar değerli olduğundan söz etmişti. Bu baskının son ciltlerinde Goethe’nin edebiyat üzerine görüşleri de bulunuyordu.

“Evet, benim için bir şey yapabilirsin! Hatta kurtarabilirsin bile beni! Bana büyükannenden Goethe’nin son iki cildini getir!”

“İmkansız. Goethe’yi büyükanne asla vermez!”

“O zaman odasına gizlice girip çal benim için!”

“Çalmak mı?”

“Eğer buna cesaretin varsa tabii!”

Kız kısa bir tereddüdün ardından, “Yapacağım!” dedi. Yine o rahip kızı iffetine yakışmayan hoppa bakış... özveriyle fısıldadı: “Sizin için her şeyi yaparım! Ama önce şu iğrenç Leupold’la arabasını göndereyim!” Savaşçı bir kararlılıkla gitti.

Karl Leupold gibi birinden kurtulmak o kadar kolay değildi. Kapı hızla açıldı, Junior şef odanın ortasında duruyordu. “Senin neyin var? Güneş parlıyor, hava harika, biz bekliyoruz ve sen, baş rol oyuncusu, bugün binlerce kişinin okuduğu yeni keşfedilmiş şairimiz, kendi kabuğuna çekilmiş, dertleriyle ve acılarıyla baş başa?”

Bütün yaraları depreşmişti yine. “Şair!” diye haykırdı Friedrich. “Bu sözcüğü duymaya tahammülüm yok! O binlerce kişinin içinden, kötü şiirlerimin üzerinde ufacık etki bıraktığı tek bir kişi getir bana! En soylu düşüncelere, en iyi fikirlere, en temiz dize ölçüsüne sahip olan, ama duyguları kayıtsız bırakan bir edebiyatçıdan daha gülünç bir şey var mıdır? Heine, Lenau, Freiligrath, şiir bu.”

Korkmuş gibi ellerini kaldırarak kapıya kadar gerileyen Karl’ın peşinden gitti, yakasına yapışıp sarsaladı. “Bunu yapamadığım için delirebilirim, öfkeden çıldırabilirim! O heriflerin bunu nasıl yaptıklarını bulmam lazım, anlıyor musun: *Mecburum!*” Bitkin halde geri dönüp, sandalyenin üzerine çöktü.

“Tamam, tamam. Anlıyorum! Bayanlara da derim ki, Pegasus’la öfkeli bir kavgaya tutuşmuş, Euterpe, Erato ve ilham perisi denen diğer hain ayaktakımına karşı kudurmuş gibi saldırı halinde.”

Friedrich terliklerini kaptı: “Defol!”

Luisecik önlüğünün altında gizlice Goethe’nin iki cildini getirince sakinleşebildi ancak. O gün geçti, o gece de geçti. Yararlı gördüğü her şeyi büyük bir susuzlukla yalayıp yuttu. Sanat ve hayat, ideal ve gerçeklik, insan ve doğa –Weimar’lı ihtiyarın düşünceleri tekrar tekrar bu bağıntılara geri dönüyordu. “Doğa kendisi için faal gibi görünüyor; sanatçı insan olarak, insan için faaliyette bulunuyor.”

Faust geldi Friedrich’in aklına. Değişmezlik kaderine karşı aklın muzaffer başkaldırısı. Prometheus’un, tanrıların keyfilğine karşı hiddeti. “Bak işte, yerli yerindeyim; İnsanlar yetiştiriyorum bana benzer...” Bir zamanlar Frankfurt’ta ilk adımını atan, kendisini durmaksızın çalışan insan aklının büyük vizyonuna kaptırmış asi genç adam gibi, zamanın meydan okumalarının kendisini şaşırtmasına izin vermeden, çevresindeki dünyayı sarsan fırtınalardan etkilenmemiş gibi görünerek öldü ihtiyar adam.

Hayatının sonunda bu muhteşem adam, şiir diyarına ilk adımlarını atan en gençlere yöneldi. Mesajında yılgınlık, kendisiyle birlikte mezara taşınacak olan tükenmiş bir sanat çağına veda vardı. Daha genç olanlara, onların büyük ideallerine sempati duyuyordu. Ama kuşkuluydu da! Yeryüzüne uzak, mavi düşler içinde kendini yitirmeme, aksine ulaşılabilir olana, canlı olana yönelme uyarısı, büyükbabanın son sözlerine benziyordu. “Şiirsel öz hayatımızın içeriğidir; onu bize kimse veremez, belki karartabilir, ama köreltmez. Kendini özgür ilan etmek büyük bir kibirdir; çünkü böylece insanın kendi kendine egemen olma isteği ilan edilmiş olur; bunu kim yapabilir ki? Dostlarıma, genç şairlere bu konuyla ilgili şunu söylüyorum. Aslında şu an hiçbir normunuz yok, onu kendinize siz vermek zorundasınız; her şiirde kendinize sadece, bir yaşanmışlık içerip içermediğini ve bu yaşananın sizi ilerletip ilerletmediğini sorun? İlerleyen hayata tutunulmalı ve ortaya çıkan fırsatlarda kişi kendini sınamalı. Çünkü şu anda canlı mıyız değil miyiz, daha sonra bakıldığında canlı mıydık değil miydik karutnu burada bulur.”

Yeni şiirsel denemelerle geçirdiği sonraki gecelerden birinde, evinin önüne bir faytonun geldiğini ve kapının ürkekçe çalındığını duy-

du Friedrich. Saçağın altında yağmurdan korunmaya çalışan uzun mantolu bir kızın silüetini görüyordu. Çabucak sürgüyü çekti. Kadın başını açmıştı. Judith Goldstein'in şoke olmuş yüzü duruyordu karşısında. "Jakob, kardeşim Jakob ordudan firar etti!" diye inledi.

Merdivenin başında Rahip görünmüştü. "Doğru mu duyuyorum? Jakob firar mı etti?" Kız gözyaşları içinde, babasının haberi alınca nasıl sinir krizi geçirdiğini anlattı. "Nişanlım da kendini kaybetti." - "Peki ne tavsiye ediyor?" diye sordu Treviranus. "Jakob teslim olsun diyor." Rahip başını salladı, en mantıklısı buydu tabii. "Ama istemiyor, Rahip Bey!" diye haykırdı kız. Liman bölgesinde arkadaşlarının yanında bulmuştu onu. "Kışlaya katlanamadığına yemin ediyor, korkunç şeyler yaşadı. Her şeyin yeniden başlatacağını düşündüğünde korkudan tir tir titriyor." Jakob'la konuşması için ağlayarak yalvardı Rahip'e. "Sadece size güveniyor. Düşüncesiz davranışını telafi edebilmesi için ona yardımcı olacak yeterli nüfuza sahipsiniz belediye meclisinde."

"Yardımcı olmak istiyorum, çocuğum, onunla konuşmayı çok isterim. Ama bunun için onu görmem gerek. Protestan rahip olarak, suçun ve fahişeliğin sığınağı o semte gidemeyeceğimi anlatacaksınızdır, Bayan Goldstein." - "Ben onu size getiririm. Beni bekliyor." - "Gecenin bu vakti oraya gitmeniz mümkün değil." - "*Mecburum*. Yarın çok geç olabilir. Harald, Teğmen Harald sadece bu gece nöbetçi."

O ana kadar sessizce dinlemiş olan Friedrich, kızla birlikte liman bölgesine gidebileceğini söyledi.

Yolda Judith kardeşinin hikâyesini anlattı ona. Vaftizin kardeşine ne yararı olmuştu ki? Kışlada hâlâ 'Yahudi dölü' sayılıyordu, üstüne üstlük çelimsiz ve ürkekti. Babasının serveti biliniyordu. Irkçılığa bir de fukara erlerin, başçavuşların, subayların kıskançlığı ekleniyordu.

"Para ödeyip onu askerlik hizmetinden muaf tutmak babanız için kolay olurdu?"

Kız başını salladı. Babası tam da bunu istememişti. Oğlunun orduya gönüllü girmesiyle, Bremen yurttaşları arasında -o çok özlemlenen- eşitliğe kavuşmayı umuyordu.

Faytoncu aniden atların dizginine asıldı. İki de dehşet içinde, bir evi sarmış olan Bremenli muhafız bölüğünü gördüler. Judith feryat ediyordu: "Çok geç. Onu buldular."

Friedrich faytondan aşağı atladı. Tam o esnada zincire vurulmuş firari evden dışarı çıkarılıyordu. Oğlan kendisini tanıdı. "Yardım edin, Bay Engels!" Askerler tutsağı ite kaka götürmeden önce birkaç teskin edici söz söyleyebilen Friedrich, son olarak oğlanın korku dolu, umutsuz bakışlarını gördü.

Faytondan inip, kardeşinin arkasından koşmasına engel olduğu kız, kollarının arasında yığılıp kalmıştı.

Birdenbire korkunç bir kuşkuya kapıldı Friedrich. Judith'in nişanlısı, aristokrat bir subay?.. "Kardeşinizin gizlendiği yeri nişanlınıza ifşa etmiş miydiniz?"

Kız durakladı. Yüzünden öfke ve dehşet okunuyordu. "Harald'ın, dünyanın en soylu insanının sözünü tutmayacağını düşünmüyorsunuz herhalde?"

"Yani, biliyordu."

Judith hiddetle uzaklaştı yanından. "Size ne yaptı ki o? Neden onun hakkında böyle kötü düşünüyorsunuz?" diye bağırdı. Friedrich yatıştırmaya çalıştıkça, hezeyanı artıyordu. "Rahat bırakın beni! Bırakın!" diyerek deli gibi koştu faytona.

Friedrich arkasından bakıyordu. İkiricimliydi, döndü, tek başına şehre geri yürüdü. Yüreği burkuluyordu. Judith -güzel Yahudi kızı- ve genç sarışın, aristokrat bir subay... Birbirlerine derin bir aşk duyuyorlar, ama mutsuzlar, çünkü birleşmelerinin önünde çifte engel var. Sosyal sınıf ve din engeli. Kızın seven kalbi mutsuz, umutsuz. Bu durumda felaketi sezen baba, olağanüstü bir karar veriyor. O zamana kadar saygın, inançlı bir patriyark, ailesiyle birlikte Hıristiyanlığa geçiyor... Ama kızının mutluluğunu kurtarmak için, korkunç bir fedakârlıkta daha bulunması gerek. Çelimsiz oğlu gönüllü asker olmak zorunda... Bir Lessing, bir Shakespeare, bir Racine'e yaraşır tragedyanın dördüncü perdesi başlıyor... Ona yazacağım. En ağır biçimde kendimi suçlayıp, özür dileyeceğim!

Günlerce bu niyetle ve pişmanlık duygusuyla dolandı durdu. Bir gün öğleden sonra, yazıhaneden eve dönüş yolunda Martini sokağına sapıncaya kadar sürdü ıstırabı. Kilisenin önünde muhteşem bir düğün arabası duruyor, çiçekçi kızlar merdivenlere çiçek serpiştiriyordu. Halı serilmişti. Orkestra çalmaktaydı. Davet giysileri içinde kadınlar, fraklı ve üniformalı erkekler. Belediye binasının büyük kapısından beyaz duvağıyla Judith çıktı. Friedrich donup kalmıştı. Judith'in kolundaki adam... Ratskeller'deki subayın kibirli yüzü!

“Size n’oluyor,” diye dalga geçti yanına gelmiş olan ressam Feistkorn. “Kotbek ve sülalesi gırtlaklarına kadar borç içindeler. Yahudi tefecinin evindeyse herkes saygıdeğer birer Hristiyan artık. Para ve asalet. Bir el diğerini yıkar.” – “Peki oğlu?” – “İhtiyar Goldstein onunla ilişkisini resmen kesti. Söylenenlere göre, affedilmiş.”

Friedrich bu hikâyeyi hazmedinceye kadar birkaç saniye geçmesi gerekti, sonra güldü, yüksek sesle, alaycı, gözünden yaşlar akarak.

Artık sonbahar gelmişti. *Bremer Konversationsblatt*’da ara sıra hâlâ İsimsiz’in şiirleri basılmaktaydı. Çalışma masasının gözünden Karl’ın elde ettiği ganimetlerdendi bunlar. Şiire hiçbir etkiye bulundamayan, ama hiçbir şeyi de berbat edemeyecek olan amatörce buldalıklar. Bir daha asla bu konuda okurun fikri sorulmayacak! Başka, daha büyük planları var, Nibelungen söylencesinin dramatik tasarımı. Çocukluğunun kahramanı Siegfried, ama geleneklere, aristokrat kemikleşmeye, babanın vasiliğine karşı bir asi, halkın yardımcısı, yoksulların ve sıkıntıdakilerin koruyucusu... Wuppertal’le ilişki yeniden kurulmuştu. Bu arada Berlin, Bonn, Erlangen, Heidelberg’teki üniversite öğrencileriyle, terbiyeli birer teolog ya da hukukçu olmuş hemen hemen bütün Elberfeld’li arkadaşlarıyla yazışlıyordu. Ama kafalarında yeni bir ışık yanmasını sağlamak hiç o kadar kolay değildi.

Şehir merkezinin dışında, Schnoor Caddesi’ni sağlı sollu çevreleyen dar sokaklarda gezinirken bir kitabevinin vitrinini keşfetti. Rengârenk koruyucu kapaklarıyla kitaplar al beni diyordu. Yaklaştı. Birdenbire durakladı. Yasak isimler: Heine ve Wienbarg. Gözlerine inanamıyordu. *Romantik Okul* duruyordu orada ve *Estetik Seferler*. Heyecanla dükkâna girip, raflardaki kitaplara göz gezdirdi. Gutzkow’un, Büchner’in, Mundt’un, Laube’nin kitaplarını gördü; yasak kitaplar, kanun kaçaklarının edebiyatı. Satıcı gelinceye kadar beklemedi. Seçtiği kitaplar tezgâhın üstünde yığılmıştı.

“Merhaba, beyefendi.” Kitapçının sesiyle irkildi. Geniş omuzlu, açık sarı kıvrıkcık saçlı genç bir adamın dost yüzüne baktı. Bronzlaşmış yüzü, kavisli burnuyla, kitaplarla uğraşan birinden çok gözüpek bir denizciyi andırıyordu. “Her tarafı karıştırdığım için kusura bakmayın. Hep yasaklı yazarların kitapları, sadece ismen bilinen kitaplar.”

“Bremen’li değilsiniz galiba?”

"Allah korusun. Yazın geldim buraya. Wuppertal'den."

Sarınsın adam gülümsedi. "Aramaya devam edin lütfen! Burası Prusya değil. Federal Konsey'in bütün kararları buraya kadar ulaşmıyor. Bunların hepsini almak istiyor musunuz?"

"Daha da fazlasını. Bütün seriyi."

Friedrich, içinde babasının ona ayırdığı aylık bütçenin şingirdadığı para kesesini çıkardı. "Yalnız korkarım nakit param pek yetmeyecek."

"Wuppertal'den misiniz?"

"Evet. Burada tüccarlık eğitimimi tamamlayacağım. Leupold şirketinde."

"Leupold mu? O zaman siz yeni stajyersiniz! Daha önce haberi-nizi aldım ve ününüzü de duydum! Hepsi sizin olabilir, hesaba yazdırabilir, krediyle veya uzun vadeli senetle alabilirsiniz, nasıl isterse-niz." – "Buranın sahibi siz misiniz?" – "Evet, adım Carl Schüne-mann. Yasaklı Genç Almanlar'la ilgilendiğinize göre, bizim bile açık-ça sergilemeye cesaret edemediğimiz, ender bulunur çok özel birkaç şey daha sunabilirim."

Adamın eğilip tezgâhın arkasından çıkardığı şeyin üzerine atladı Friedrich. Bu bir düş değildi, işte orada yatıyordu: kötü ünlü Gutz-kow romanı *Wally*. Ve nihayet, dışlanmış devlet düşmanı Ludwig Börne'nin bir kitabı: *Dramaturjik Sayfalar*.

"Paris'ten Mektuplar'ı da temin edebilirim, efendim, eğer birkaç hafta sabredebilerseniz. Ne yazık ki Börne'nin son eseri *Fransızları Yi-yen Menzel*'i temin edemem. Siyasi-edebi vasiyeti. Ama tam bir dinamit! Bulundurmak bile hapisle cezalandırılıyor. Hamburg'ta bile her bir nüshası köşe bucak aranıyor. Kendisine ne zaman sorsam, iyi yü-rekli ihtiyar Campe'nin kulakları kızarır. Oysa biliyorum ki, bu ki-tabı basıyor! Aynı Heine'nin *Schwabenspiegel*'i gibi, Belçika'da, Fran-sa'da ya da başka bir yerde, gizli bodrumlarda basıyor. Satıyor ve ka-zanıyor. Federal Meclis'in yasağı –ona hayatının işini sağladı. Piyan-godan para kazandığı masalına inanıyor musunuz yoksa?"

Kese boşalmış, üstelik tüyleri diken diken edecek kadar borç-lanmıştı. Ayrıca, aralarında Hamburg'ta basılan liberal *Telegraph*'ın bulunduğu yarım düzine dergiye de abone oldu. *Telegraph*'ı Cam-pe adına redakte eden, Karl Gutzkow'dan başkası değildi

Adieu, ey eski Bremen'deki çekici liman meyhaneleri, ey serin Ratskeller, siz ey güzel kokulu kafeler, rengârenk kâğıt fenerlerle

süslenmiş, Strauss valsleri çalan beyaz çarklı gemiler, adieu, tom-bul yanaklı Bremenli güzeller! Şimdilik modanız geçti. Sağımda so-lumda duran paketlere bakın! Metternich diye birine uykusuz ge-celer geçirten, tahtlarında prensleri titreten kitaplar, düşünceler, en az altı ay için okunacak materyal! Kendisini bir tanrı gibi hissediyordu. Treviranus, umarın üçgen çatılı Martini kilisende, yüreği bu yüzyılın sırrını çözmek için yanıp tutuşan sağır, kör bir çılgının uzun gecelerine yetecek kadar mum vardır!

Friedrich, huzurlu ev sahiplerinin akşam yemeği masasında fazla uzun kalmadı. Rahip istediği kadar eğlenceli anekdotlar bulup çıkarsın, yarı ergen iki civciv istedikleri kadar cıvıldaşıp dur-sunlar ya da masa ve ev arkadaşı, uzun kıvrıcık saçlı Feistkorn anıt-sal tasarımlarıyla istediği kadar yüksek sesle övünsün, yeni kitap-lara duyduğu merak, gerektiğinden bir an bile fazla onu orada tut-maya yetmiyordu. Yorgun olduğunu öne sürüp odasına gitti.

O günden itibaren her gün böyle oldu. Yazıhaneden erken geli-yor, odasına kapanıyordu. Karl Leupold gibi içki arkadaşları, gay-retli, eğlenceli bir eski dostun açıklanamaz perhizinden şikayetçi olmak için fazlasıyla sebebe sahipti. Rahiple ailesi de, korumaları altına verilen gencin tavırlarındaki ani değişikliği çözmeye çalışı-yorlardı haklı olarak. Geceler boyu masada mumların yandığı, ki-tapların ve not kâğıtlarının tavana kadar istiflendiği dikkatlerinden kaçmıyordu. Civcivlerse, yanlarında oturup büyüleyici, haşarı şa-kalar yaptığı yaz akşamlarının yasını tutuyorlardı. Evin hanımına gelince, o Wuppertal'e, delikanlının iştahsızlığı, solgun görünü-müyle ilgili kaygılı mektuplar yazmakla meşguldü. Friedrich uya-rılara gülüyor, kitapları birbiri ardından deviriyordu, yetiştireceği çok şey vardı! Yasaklanmış akımla, bu edebiyatın modern üslûbuy-la, yazarlarının niyetleriyle ve kaderleriyle ilgili esas noktayı tah-mininden hızlı anlıyor ve kavırıyordu.

Metternich Avrupa üzerine ağını gerdiğinde, onlar henüz ço-cuktu. Teutonia'da dik kafalı üniversite öğrencilerinin belinin kırıl-ması, onların hayatla ilgili ilk somut eğitimi-ydi. Babalarının yüzün-de utanç verici uşakça korkuyu gördüler, okullarda dayakla ve din-le boyun eğme eğitime tabi tutuldular. Böylece otorite, yetki ve ki-lise adı altında her şeyden nefret etmeyi öğrendiler. Anneleri gibi teselli-yi Goethe'de, Schlegel'de ve Rückert'te bulmuyorlardı. Ro-mantizmin mavi çiçeği onlar için sararıp solmuş, çürümüş, koku-

yordu. Bir zamanlar Fransızların buraya taşıdığı Liberté mikrobu, içlerinde hızla çoğalıyor, çoğalıyordu, hiçbir Metternich'in kökünü kazıyamayacağı bir salgın hastalıktı bu.

Okul sıralarının altında gizlice elden ele dolaşan broşürlerle bildirileri okumaya ve düşünmeye başladıklarında, en deneyimli temsilcileri, prenslerin egemenliğine ve halkın köle ruhuna karşı mücadelede, silahı söz olan yetenekli gazeteci, sarayların sadaka-sıyla değil, dergilerin ve yayınevlerinin geliriyle yaşayan ilk Alman edebiyatçılarından biri, Ludwig Börne oldu. Yıldızları ise Heine; Michel'e lütfedilmiş romantizm arpına, hayallerinin melonkolisiyle Fransız esprisini, burjuva gururunun kasıtlı provokasyonlarını kaynaştırmayı bilecek kadar ustaca egemen olan Heine.

Börne ve Heine'yle birlikte vatanlarının sefaleti altında ıstırap çekiyor, hayata küsmüş, gelecekte umutsuz genç sinikler arasında, sadece istihzanın ve küçümsemenin aldatıcı ışıklarını saçıyorlardı. Bir kez daha yaz gelmişti, 1830 yılının sıcak yazı. Ve bu yaz onların hayatlarının dönüm noktası oldu. Paris'ten devrim haberleri geliyordu! Ruhsal ve bedensel olarak hasta, umutsuzluk ve çaresizliğin uçurumundaki Börne'ye haber, Bad Soden'da ulaşmış, çökmüş adama yeniden hayat vermişti. "Kalbim bayılacakmışım gibi çarpıyordu ve sıkışmış göğsümü sadece gözyaşları hafifletebilirdi." Heine o zaman, yarına inancını yitirdiği için, çoktan batmış olanın hayalini kurarak Helgoland sahillerinde yatmaktaydı. "O sırada, kıtadan kor gibi sıcak haberlerle kalın gazete paketi geldi, basılı kâğıda sarılmış güneş ışıklarıydı bunlar ve ruhumu çılgınca bir alevle tutuşturdular. İçimde kaynayan coşkunun ve büyük sevincin közüyle, sanki Kuzey Kutbu'na kadar bütün okyanusu ateşe verebilirmişim gibi geliyordu bana."

Peki, ya gençler! Gutzkow, Wienbarg, Laube gibi üniversiteyi bitirip henüz hayata atılmış ya da Mundt ve Kühne gibi hâlâ öğrenci, yüksek eğitilmiş, antik çağ bilgisiyle, Aydınlanma'nın evrensel düşüncesiyle, Hegel'in gelişim felsefesiyle tıka basa doldurulmuş, ama her türlü aktüel bilgiden ve siyasal altyapıdan uzak. Haziran coşkusu, ilkel bir tecrübenin şiddetiyle yaşadılar, artık silinemezdi. Sis perdesi yırtılmış ve sadece bir an boyunca, siyasal olarak aydınlanmış, özgüvenli bir ulusun karşı konulmaz gücü gözler önüne serilmişti. 1813 yılından ataların, halkın refahına hizmet

eden Alman imparatorluğuyla ilgili, dünyadan bihaber fantastik Barbarossa rüyası gibi bulanık ilüzyonları yok olup gitmişti.

Halklar hak ve özgürlüklerini hükümdar asası ve rahip giysisi-ne karşı mücadele içinde kazanmak zorunda. İhtiyarlar sadakatle bağlılıkları ve körü körüne güvenleri, kendi düşünce ve eylemlerinin yeteneksizliği yüzünden başarısız olmuşlardı, kendileri daha iyisini yapacaklardı!

Friedrich'in bütün kitapları okuyup bitirdiği sabah... On sekizinci doğum gününü atlamış, duygulu şarkılara ve kilise ziyaretlerine katılmadan tek başına geçirmişti Noel'i. 1839'un yeni yıl sabahı onu, kendi içine dönmüş, düşünceli, ama yeni fikirler ve planlarla buldu. Fritz Graeber'in haftalardır cevaplanmamış mektupları oracıkta duruyor, dindar erdemın katı inançlı yoluna geri dönme uyarısında bulunuyor teologumuz... yumuşakça, kaygılı. Budalaya bak! Zehir gibi bir cevap alacak. "Sadık olmak mı? Tüh, Tanrı cezanı versin! Saksonya sıradanlığına mı tabii olacağım? İğrenç. Genç bir Alman olmalıyım -ya da canı gönülden, çoktan öyleyim. Yüzyılın fikirlerini düşünmekten geceleri uyuyamıyorum; postanenin önünde durup Prusya armasına baktığımda, özgürlük ruhu kaplıyor içimi; ne zaman bir gazete dergi görsem, özgürlükle ilgili ilerlemeler arıyorum..."

Altına adını koyuncaya kadar, mektup uzadı da uzadı. Bu arada soba sönmüştü. Kürk ceketini aldı üstüne, boynuna kalın bir şal doladı, battaniyeyi de dizlerine örttü. Önünde, düzgün istiflenmiş bir dergi yığını durmaktaydı: *Telegraph für Deutschland*, yayıncı Karl Gutzkow. Masanın üstüne yeni beyaz kâğıt koydu, bir kaz tüyünü sivriltilip kalemini hazırladı. Coşkulu kıvrımlarla: "WUPPERTAL'DEN MEKTUPLAR" başlığını yazdı.

Gözleri uzaklara dalmıştı. Kafasının içinde yaz ve güneş vardı. Hafif hafif bir melodi çıktı ortaya: "Bu gece rüya gördüm..." Elini indirdi yavaşça. Güzel tablolar, kaygısız çocukluk yıllarından anılar geldi gözünün önüne... Başlığın üstünü çizip, kalemi bir kenara attı. Müzik kesilmişti. Bacaklarının üstünden battaniyeyi çekti, fırlayıp kalktı, odanın içinde dolanmaya başladı. İçinde başka bir motif belirmişti: Kilise müziği, hamalların naralarıyla karışık ve başka resimler, korkunç resimler, yoksulluğun, açlığın, çaresizliğin resimleri. Adımları giderek hızlanıyordu. Sonra yine oturdu masanın başına. Kâğıdın üzerinde uçarcasına gidip geliyordu kalem.

Lamba tükenmiş, sönmüştü. Dışarıda Weser'in karşı kıyısında hava ayınlanıyordu. Kürk ceket sırttan atıldı. Yeni bir bir sayfa daha dolmuştu. Diğerlerinin yanına koyup, son cümleyi yazdı:

"Bütün bölge piyetizm ve darkafalık selinin altında kalmış; orada öne çıkan şey günlük güneşlik bir ada değil, sadece çorak, çıplak kayalıklar veya uzun kumsallardır, Freiligrath ise bunların arasında düzenbaz bir kaptan gibi yolunu şaşırmış dolanıp duruyor."

Sonra bir zarfın üzerine: "Bay Karl Ferdinand Gutzkow, *Telegraph für Deutschland*, Hamburg..." adresini yazdı. Perdeleri hızla iki yana çekti. Sabah güneşi odayı parlak ışığa boğmuştu. Weser'in üstünde buz kütleleri sürüklenmekteydi. Bir zamanlar yazdığı bütün sayfaları çekmecelerden çıkardı, Wuppertal'den beraberinde getirdiği ve Bremen'de yeniden kaleme aldığı bütün dizeleri yuvarlak döküm sobaya tıktırdı. Çer çöp, saçmalıklar, çocukça denemeler... Mumun geri kalan son parçasıyla bir sigara yaktı, sonra da sobanın içindeki kâğıtları. Şeytani bir hazla alevlere bakıyordu. Komedi sona ermişti. Hayatın ciddiyeti başlıyordu!

4 KUŞKUNUN CEHENNEMİ

Giordano Bruno.

Rönesans filozofu Giordano Bruno, sonsuz, mutlak, tek maddeye, bütün varoluşun ilk sebebine ve etkin gücüne, bir zamanlar İyonya ve İskenderiye'deki pagan doğacı filozoflardan daha net ve daha bilinçli karşı çıktı.

Evrenin birliği, "her şeyi her şeyin içinden meydana getiren" görün-gülerin değişkenliği içinde, yaratılamaz ve sonsuz maddi töz temelinde bütün hayat biçimlerinin zorunlu bağıntısı, "böylece her şeyi her şeye dayanarak anlayabilen" düşününen insan aklı gibi doğanın sınırsız çeşitliliği –Giordano'nun ilahi mutlak kudretle ilgili vizyonu budur.

Daha önce hiçbir Hristiyan Tanrı'ya bundan fazlasını vermemişti; kili-se öğretisi, dogmatizm, Tanrı'nın kendisi daha önce hiç bu kadar ölümcül isabet almamıştı. Kim Tanrı'ya her şeyi verirse, onu yok eder, çünkü onu

kendi varlığının koşullarına tabi kılar. Gerekli olana çaresizlik içinde bulaşmış hükümdarın egemenliği ve keyfiliği, yaratıcının özgürlüğü sona erer.

Gerek Protestanlar gerekse Katolikler, Tanrı'yı hor hören bu adamın mahkûmiyeti konusunda hepsi hemfikirdi. Yazıları ele geçirilebildiği her yerde, ölümcül bir zehir gibi kilit altına alınıyor, yakılıyor, yok ediliyordu. Papacılar tarafından kovalanan, Lutherciler tarafından sakınılan, Kalvinistler tarafından dışlanan yazar, Venedik'te Papalık engizisyonunun pençesine düşünceye kadar ülkeden ülkeye sürüldü. Roma yedi yıl boyunca, bu beyni işkenceyle ve ayartarak yenmeye boşuna çabalamıştı. 1600 yılının 17 Şubat'ında Bruno, Campo die Fiorore meydanında odun yığının üstüne çıktığında başı dimdikti. Bedenini yakabilirlerdi, ama düşüncelerini asla. Çünkü bu, kendisini ilk kez onun vizyonunda gösteren insan aklının uyanan öz-bilinci idi. Dünyanın hiçbir gücü insanın bilgiye susamışlığını, mistisizm zindanlarının duvarlarını havaya uçurmasını ve gözlerini maddenin canlı gücünün etkin olduğu yere dikmesini engellemeyecekti.

Giordano'nun inancı gerçekleşti. Araştıran akıl, birkaç kuşak içinde kendisini dinsel önyargılardan kurtardı ve hayatın doğal sebeplerini aramaya girişti.

Giordano'nun idamından on yıl sonra Johannes Kepler'in astronomiye ilişkin başyapıtı yayınlandı. Galilei ve Newton, Descartes ve Leibniz, Bayle ve Pascal fizikle kimyayı bilim olarak temellendirdiler. Doğa araştırmasının her adımı aklın inanç karşısındaki otoritesini sağlamlaştırıyor ve felsefe bizzat bilgi sürecinin kendisini önyargıdan uzak araştırmanın konusu haline getiriyordu. Francis Bacon, görüngülerinin nedensellik bağlantılarından hareketle, doğanın objektif yasalarının araştırılmasının metodolojisini tanzim etti. Descartes, yeni bilimsel düşünce rüzgârları estiren, rasyonalizmin muhteşem yapısını kurdu.

Buna rağmen teoloji direniyordu. Ampirik ve rasyonel bilgi alanından sürülmüş, elinde sadece metafiziğin ve irrasyonelin geçit vermez cangılı kalmıştı. Tanrıların sağlam kalesi burada, müphem düşlerin, dizginsiz fantezilerin gölgeli dünyasında, ruhsal hareketlerin açıklanamaz labirenti, imajiner sezgiler, karanlık duygular ve hayaller içinde duruyor, Fransız aydınlanmasının büyük fırtınasına, teolojik despotizmin uygunsuz isteklerine karşı sağlıklı insan aklının öfkesine, Voltaire'in sinizmine, Ansiklopedistlerin eleştirel aklına ve materyalistlerin ateizmine karşı koyabiliyordu.

Bilincin sınırsız gelişme ve insan tarafından belirlenen mükemmelliğe yönelik önlenemez dürtüsü, gerçeklikte ne onay ne de umut bulamadığı sürece, hayal dünyasına tutunuyordu. Bilimin dünyevi olanı resmettiği, me-

kanik nedenselliğin ve rasyonalist olgunluğun gri tekdüzeliği, bilincin yarattıcı huzursuzluğunu doyuramıyordu. Bilim, doğanın sonsuz döngüsünü, doğal nedenlerden hareketle kolayca anlaşılır biçimde temellendirmişti, ama cansızdan canlıya, bilinçsizden bilinçliye, zorunluluktan özgürlüğe doğru gelişme süreci için açıklama bulamamış, dolayısıyla değişimi ve özgür iradeyi hedeflemek zorunda olan burjuvazinin siyasal ve toplumsal mücadeleler pratiğinde yetersiz olduğu görülmüştü. Fiziğin yüzü olmayan ideolojisini donup kalmışlığından kurtarma ve doğa olaylarının evrensel bağıntısını gelişme süreci olarak kavrama yönündeki spekülatif aklın o ilk çabası olan, Kant'ın çığır açıcı eseri Evrensel Doğa Tarihi ve Gökler Kuramı pek dikkat çekmiyordu. Böylece her şeye rağmen kafalarda, var olmanın, kör zorunluluğun fiziksel dünyasına ve bağımsız aklın, özgür iradenin hüküm sürdüğü ve dindirilmemiş özleme bir nebze umut bırakan metafiziğin doğaüstü dünyasına skolastik bölünmesi kaldı. Büyük Fransız Devrimi'nin ideolojik hazırlayıcısı Jean Jacques Rousseau bu bölünmüşlüğü saygı göstermek zorundaydı. Ve Königsberg'teki dürüst, eleştirel düşünür Kant da, bu şizofreninin üstesinden gelmek için hiçbir çare bulamadı. Böylece dinsel boyun eğişe karşı özbilincin burjuva hiddeti -yurttaşların kendi kaderini tayin uğruna siyasal devrimi gibi- nihayet bir uzlaşmayla sonuçlandı. Alanlar bölünmüştü. Bilim ve mistisizm, bağdaşmaz zıtlıklar, isteksiz bir toleransla birbirlerine katlanıyor, aydın teologlarla teoloji filozofları birlikte hayatı haklı göstermeye çalışıyorlardı. Ama dinsel ortodokslik, yitirilen iktidar pozisyonlarını geri kazanmak için karşı saldırıya hazırlanmaktaydı. Almanya'da yeni bir felsefenin saati, bilinci ve varlığı, düşünceyi ve dünyayı tekrar bir bütün olarak kavrayan, gelişimi üniter yasaların belirlediği diyalektik idealizmin saati çaldığında, düşünsel atmosfer buydu. Yeni felsefe Kant'ın gelişim fikirleriyle bağ kurdu; Fichte'nin sadece düşünce içeriği olarak var olan bir dünya kurgusu ve genç Schelling'in doğayı ve aklı mutlak özdeşlik olarak kavrayan fikirleri üzerinden, teolojinin gericiliğine karşı burjuva özbilincin son kozunu oynayan, ampirik bilimlerin keşfettiği ve rasyonel aklın kendi yaratıcılığıyla ortaya çıkardığı her şeyi terazinin gözüne atan ve bu arada insanın daha yüksek gelişimi ve irade özgürlüğüne yönelik temel içgüdünün hakkını veren o evrensel düşünüre açıldı: Hegel. Onun fikirleri ancak ölümünden sonra, 1830'lu yıllarda, evrensel etki kazanmaya başlayacak ve benzersiz bir zafer yaşayacaktır. 1839'da Hegel felsefesi, Almanya'da bilimsel düşüncenin bütün alanlarının içine işlemiş öncü pozisyonunu ele geçirmişti.

İlk gazetecilik çalışmasını Almanya'nın en sofistike dergisine ve edebiyat eleştirisinin en yetkili otoritesine göndermiş olan genç bir yazar, eziyetli bekleme süresini nasıl geçirir? Verilecek karara doğru atıyordu yürek. Yetersizliğin karanlık hiçliğine mi bırakılacak, yoksa yukarıya, yetenek ihsan edilenlerin ışıklı alanlarına mı çekilecek? Attığı adımdan dolayı günde yüzlerce kez pişmanlık duyuyordu: arsız, fıttırmuş delifişek! Kendini yargıcın eline kayıtsız şartsız teslim etmek, ha! Hem de doğrudan en son ve en yüksek merciye! Budala herif, bu kararın kesin ve bütün gelecek için belirleyici olmasını mı istedin? Kör gözlü zavallı ahmak!

Belirsizlik içinde geçen korkunç haftalar! Akşamları Karl Leupold'la eğlenceye dalınabiliyordu. Bremen'de, Wuppertal'in tamamındaki kiliselerden fazla dans lokalı vardı ve bu bir şey demektir! İşin içinde daima çok güzel kızlar oluyordu. Aktris, hizmetçi, senatör kızları... hiç fark etmez, hepsi çifte çekim gücü oluşturan Karl'la yanındaki şaire uçuyorlardı adeta. Geceler böyle geçiriliyordu.

Ama yazıhanede gündüzler hiç bitmek bilmiyordu, özellikle postacının her an gelebileceği öğle saatlerinde.

Çalışanlar, genç stajyerin geçirdiği değişimi şaşkınlıkla izlemekteydiler. Huysuz, sinirli, bir engerek yılanı gibi, saldırıya hazır görünüyordu. Günlerdir artık öğle yemeği yemiyor, ya çok (bir sürü öfkeli, delice, ister Latince, Yunanca, Almanca ister Bremen ağzıyla olsun, aynı ölçüde anlaşılmasın şeyler) konuşuyor ya da cinayet işlemiş biri gibi kızgın, inatçı, içe dönük tavırla saatlerce susuyordu. En iyisi, artık ona hiç bir şey söylememektir!

Dolayısıyla kâtipler yemeğe koşuyor, Friedrich'i korkularıyla baş başa bırakıyorlardı. Postacı geldiğindeyse, mektupları elinden hırsıyla kapıyordu: Wilhelm Graeber, annesi, Strücker, Wernhöfer, Mannheim'a, aristokrat yatılı kız okuluna gönderilmek istenen kız kardeşi Marie, Elberfeld'den, Berlin'den, Bonn'dan, Erlangen'den mektuplar. Bütün dünya yazıyor, sadece bir tek kişi yazmıyordu.

Hepipi topu elli sayfa metni okumak ve birkaç cümlelik dostça, ironik red cevabı formüle etmek için bu adam neden bunca zamana ihtiyaç duyuyordu?

Peki ya Delfi Kâhini, istenmeden gönderilmiş olan metinde bir şeyler bulmuşsa ve o yüzden karar vermek için zamana ihtiyaç duyuyorsa? Ya lütfkar hükümde bulunsun diye bir dünya dolusu

şairin Tanrı'ya yakardığı Karl Gutzkow, kestirmeden hayır demiyorsa? "Akıl almaz bir şey bu!" diye kaçırdı ağzından Friedrich.

"Akıl almaz olan ne?" Karl'ın sesiyle irkilip düşüncelerinden sıyrıldı. Junior şefin masasını karıştırıp durduğunu ancak şimdi fark ediyordu. "Sen ne arıyorsun ki? Belki yardımcı olabilirim?" diye sordu.

"Şiir tabii ki, şiir! Beş paramız kalmadı."

"Aramana gerek yok. Hepsini yaktım."

Karlcık şaşkın bakıyordu. "Çıldırдың mı sen? Bremen'de bütün editörler dizelerin için yanıp tutuşuyor ve sen aziz budala..."

Bremen'deki redaksiyonlar! Ne anlamı vardı ki? Ama Karl Leupold gibi birine bunu anlatmak... Sinir törpüsü, şiirleri neden yaktığını bilmek istiyordu. "İnsanların üzerine salıverilmeyecek kadar kötüydüler."

Cevap alaycı bir çığlık oldu: "Kötü mü? O aptal editörlerle zevksiz okurlar için fazlasıyla iyi!"

Friedrich bir şey söylemedi. Haklıydı Karlchen, fazlasıyla haklı! Onlara verilen şey ne kadar bayağıysa, bir o kadar severek basıyorlardı. O ise, isteneni vermek yerine, Gutzkow diye birini bekliyordu...

Aniden harika bir fikir geldi aklına. "Pekâlâ o zaman!" diye bağırdı. "Hatırlarını kırmayalım. İstedikleri kadar şiir verelim onlara. Masaya geç! Hece vezniyle dikte edeceğim. Aklıma gelen en aptalca, budalaca şeyler. Ve sen bunları, gizemli isimsiz şairinin en yeni yaratıları olarak *Stadtboten*'a, *Bremer Konversationsblatt*'a, *Unterhaltungsblatt*'a götüreceksin." Dikte etmeye başladı:

Bilge değil bütün yazılardan kendisine

Söz tufanı katmak isteyen biri bilinsin

Varoluşun varamayacaktır gizemine

Sırtında ağır yükünü taşısa da bilimin!

"İyi, mükemmel! Ama o kadar hızlı gitme!" Friedrich, diğerleri geri dönene kadar bu tarzda devam etti. Karlcık sevinç çığlıkları atıyordu. "Basacaklar. İddiaya var mısın? Ama artık yeni başlayanlara ödedikleri telif ücretiyle kurtulamazlar elimden!"

Gerçekten de: Bastılar. Önce *Stadtbote*, sonra diğer gazeteler de paylarına düşeni aldılar. Theophil Hildebrandt takma adını uygun görmüştü Karl. Friedrich, bu şair bozuntusuna karşı öfkeli okur mektupları yazıyordu. Eberlein'a, bunları rakip redaksiyon-

lara götürme görevi verildi, telif ücretlerini de o tahsil ediyordu. Bremen’de gerçek bir şiir savaşı patlak vermişti. Vakur aile reisi Treviranus’un bizzat sahibi olduğu *Kirchenbote*, ‘arayış içindeki’ genç şairi savundu, teşekkür olarak da şair, “Dindar Bir Bakireye İlanı Aşk” şiirini bedava verdi.

*Günahkâr şehvet duygusu değil,
İten beni şiddetle sana!
Memelerinin yuvarlaklığı, ah,
Benim için boş bir sayıklama
Tanrı’nın kutsayan eliyle sadece
Birleşmek istiyorum seninle!
Eğer dua ederek bir melek, “evet” derse kulağına
O zaman ey bakire, bin sandalıma!*

Şahane bir eğlenceydi ve zaman zaman Gutzkow’un cevabını endişeyle beklemeyi bile biraz olsun unutturuyordu. Cevap tam da bu dönemde geldi. Yazıhanede, yeni ölümsüz Hildebrandt şiirlerinin en komik yaratım coşkusunun ortasında postacı duruyordu: “Bay Engels için Hamburg’tan bir şey daha var burada.”

Friedrich’in rengi attı. Ancak özlemle beklenen mektubun yerine kalın bir zarf gelmişti. Herşey açıktı. Metni geri göndermişlerdi. Üzülerek ve teşekkür ederek. Budala herif, başka bir şey mi bekliyordun yoksa?”

“Neyin var, Fritz? Kötü bir haber mi?”

“Yok canım!” Eliyle önemsemeyen bir hareket yapıp, Hamburg’tan gelen zarfı bir kenara attı. Ancak akşama doğru tekrar aldı eline. Kahretsin, sonuçta beyefendilerin red kararlarını nasıl temellendirdiklerini bilmek istiyor insan. Mührü koparıp elini zarfın içine soktu... Kâğıt bir tuhaf! Tomarı çekti çıkardı, donup kalmıştı: İlk düzeltme nüshası! İlk düzeltme nüshası! Birinci sayfada başlık. Onun başlığı! “Wuppertal’dan Mektuplar. Friedrich Engels”

Elinde değildi, ayağa fırlayıp nüshayı sallayarak zaferini haykırmak zorundaydı: “Başardım, başardım!” Neyin söz konusu olduğunu anlayamayan Kâtiplerin şaşkın yüzlerini görünce, Konsolos’un odasındaki Junior’ın yanına koştu, arkadaşını kucakladı, sevinç çığlıkları attı: “Oltaya geldi! Basıyor!”

“Kim? Ne?”

“Gutzkow! *Telegraph*’ta.”

“Göster!”

Friedrich kendisini kanepenin üzerine atıp mektubu okudu. Editörün adına bir çalışma arkadaşı, Dr Wihl, “gerçi konu nazik olduğu için tereddütleri olmakla birlikte”, metni Mart ve Nisan ayında yayınlamak istediklerini yazıyordu. “Bay Gutzkow’un selamı var, başka çalışmalarınıza da açık olduğunu bildiriyor. İlgili tarafların epey yaygara koparması beklenebileceği için, isminizi koymamanızı ısrarla tavsiye de ediyor. Ekteki nüshayı düzeltmelerinizle birlikte ekspres postayla hemen geri göndermenizi rica ederiz...”

Elbette! Önce insanı beş hafta boyunca bekletin, sonra ‘ekspres postayla’, ‘hemen’ geri isteyin, üç kez de çizirin altını.

Ya adı? Silmeli, elbette silmeli. *Telegraph*, yasak olmasına rağmen Wuppertal’e de gidiyor, Bremen’deyse her kitapçıda ve gazete satıcısında bulunabiliyordu. Yazısının pasajlarını, aniden başkalarının gözüyle görmeye başladı; babasının, Caspar amcanın, diğerlerinin...

Karl Leupold’un sesiyle kendine geldi. “Şanslı herife bak! Almanyanın’ın önde gelen edebiyat dergisinin birinci sayfasında çıkıyor. Kadınlar dünyası ayaklarının altına serilecek. Sanki bir şey olmamış gibi orada oturuyor!” Junior kapıya koşup, koparırcasına açarak haykırdı: “Bira, Elberlein! Bira! Hayır, şarap! Hayır! Köpüklü şarap! Şampanya! Beş şişe!”

Friedrich Karl Leupold’u kapıdan çekti, ilk düzeltme nüshalarını elinden aldı. “Dinle Karl, bu konuda susacaksın! Hiç kimseye tek kelime etmeyeceksin. Bu işin artık şakası yok! Bu bir savaş ilanı...” Eski dünyaya, eski iğrenç dünyaya yüzüne karşı ithamda bulunacaktı. Ama Karl’ın inek gibi bakan gözlerinin gelecek zevklerin önsezisi içinde pırıldadığını görünce bıraktı. Yanıp tutuşan bir savaşçı yüreğini harekete geçiren duyguları Karl Leupold hissedemezdi ki.

Bir hafta daha, ilk muharebesini kazanmış genç bir kahramanın duygusallığı içinde yaşadı. Sonra o gün geldi, *Telegraph*’ın 49. sayısı Bremen’deydi, ilk sayfasında kendi eserinin başlangıç bölümü... Ayağının altındaki zeminin sallanmaya başladığı gündü bu...

Akşam rahibin evine geldiğinde, her zaman o kadar huzurlu olan holün bir cadı kazanına dönüştüğünü gördü. Öfkeli kalabalık bağırıyordu: Alçaklık, rezillik! Kalleşçe iftira! Kapkara sakallı, peygamber kılıklı Vaiz Mallet yumruklarını havaya kaldırmıştı. “Hepimizi, bütün piyetisleri hedef alıyor bu! Bizim de karşı saldırı-

nda bulunmamız gerekiyor." Sanki Bremen'li reform kilisesinin bütün ruhban sınıfı ve yönetim kurulları burada toplanmıştı.. Friedrich merakla, öfkenin sebebini öğrenmeye çalıştı. Çok olağanüstü bir şey olmuş olmalıydı. O esnada "Telegraph-Makale" sözlerini işitince yıldırım çarpmışa döndü. Ürkmişti: Yoksa makalem?.. Artık kuşkusu yoktu! Lise müdürü, Dr. Toel 49. sayıyı tutuyordu elinde yakınlıkla. Şimdi katedralin rahibi Paniel almıştı sözü, *Telegraph*'ın yazı işlerine karşı suç duyurusunda bulunmayı öneriyordu. Aslında Ortodoksların ve Piyetistlerin hasmı olan ve her yerde çağdaş rasyonalizmi savunan, ufak tefek, çelimsiz Paniel! Friedrich onu, dünyaya açık, liberal vaazlarından dolayı takdir ederdi.

Aman Tanrım, araları en bozuk Protestan cemaatler, makalesini lanetleme konusunda birleşmişlerdi. İsmi silme tavsiyesinde bulunmuş olan Gutzkow'un bilgeliğine sessiz bir teşekkür!

O anda patronunun kavgacı eşini gördü, kadın da kendisini görmüştü. Ya oğlundan, yazıyı kaleme alanın kim olduğunu öğrenmişse...

Ama hayır! Hiçbir şey bilmiyordu. Katılımcı bir yüz ifadesiyle ona doğru geldi. "Zavallı çocuğum, okudunuz mu? Sizinkilere nasıl iftira atmışlar?" Sıvışmak için çok geçti. Diğerleri de genç Wuppertal'liyi fark etti. Doğrudan mağdur dindamları olarak, en canlı sempati ona gösteriliyordu. Friedrich elinin sıkılmasını ve teselli sözcüklerini kabul etti şaşkınlıkla. Ev arkadaşı Feistkorn dergiyi eline vermişti. "Öyle anlaşılıyor ki, neler olup bittiğini henüz bilmiyorsunuz? Okuyun! Burada herhangi bir Cizvit ya da Yahudi, mezhep rekabeti nedeniyle kirli Piyetist avı işine soyunmuş yine." Friedrich az kalsın öfkeyle karşı çıkacaktı. Neyse ki zamanında tutabilirdi kendisini. Toplantı sürüyordu. Rahip Treviranus, Hamburg Senatosu'na bir protesto notası kaleme alması için kuşatılmıştı...

"Evet, sevgili kadeşlerim," diye söze başladı evin reisi, biraz çaresiz, kekeleyerek ve beceriksizce, "eğer isterseniz Pazar vaazımda ortak öfkemizi ifade edeceğim..."

O an merdivenin en üst basamağından gelen sert bir sesle sözü kesildi: "Hayır, Georg-Gottfried!"

Friedrich merdivene doğru baktı. Büyükanne Treviranus. Sert, solgun yüzü, bir elinde bastonu, diğerinde dergi, dimdik duruyordu orada. Sözlerini pekiştirmek için değneğiyle üç kez vurdu yere.. "Bunu yapmayacaksın!"

Ortam aniden sakinleşmişti. Treviranus ne yapacağını bilemeden sordu: "Makaleyi okudun mu, anne?"

Yaşlı hanım dergiyi tutan elini havaya kaldırdı. "Evet, okudum, izinle, oğlum." Sesini yükseltti, şimdi orada bulunan herkese hitap ediyordu. "İsa adının alçakça kötüye kullanılarak binlerce kez yaşanan adaletsizliğin katliamlarına karşı inançlı bir yüreğin haklı öfkesinden başka bir şey görmüyorum burada." Yüksek sesle okudu: "'Ama alt sınıflar arasında, özellikle Wuppertal'de fabrika işçileri arasında korkunç bir sefalet egemen. Frengi ve göğüs hastalıkları inanılmaz boyutlarda... Beş kişiden üçü veremden ölüyor... Yalnızca Elberfeld'de okul çağında 2.500 çocuktan 1.200'ü okula gönderilmiyor ve sırf fabrika sahipleri, bu çocuklara verdikleri ücretin iki katını bir yetişkine ödemek zorunda kalmasınlar diye fabrikalarda büyüyorlar.'"

Genel homurtular arasında sordu: "Bu bir yalan ya da iftira mı acaba? Gerçek olduğunu biliyorsunuz! Kendi gündelikçilerinizin ailelerine bakın! Liman semtine gidip balyacılar bakın! Anavatanlarındaki sefaletten kurtulmak için ellerinde avuçlarında ne varsa feda ederek yola koyulan binlerce göçmen arasındaki din kardeşlerinize sorun." Gazeteyi yine burnunun önünde tutarak alıntılamaya devam etti: "'Zengin fabrikatörlerin vicdanı ise çok geniş ve bir çocuğun deyim yerindeyse mahvolmasına izin vermek, hiçbir Piyetist ruhu cehenneme göndermez, hele de her Pazar iki kez kiliseye gidiyorsa.' Neye karşı protesto etmek istiyorsunuz? Biri yüzünüze ayna tutmaya cesaret ettiği için mi yoksa? Yoksa kendi vicdanınız mı kaşınıyor? İsa da, Tanrı adına işlerini sağlama alan kendini beğenmiş sahte sofuları ve bezirgânları kutsal öfkesiyle kırbaçlayarak kovalamadı mı? Martin Luther ve Ulrich Zwingli? Papacı düzenbazların yüzünden riyakarlık maskelerini çekip aldıkları için, 'Yakın onları!' diye haykırılmadı mı?"

Herkes mahçup mahçup susuyordu. Bazıları Bayan Treviranus konuşurken sıvışmışlardı. Büyük bir yükten kurtulmuş gibi derin nefes aldı Friedrich. Kadının yanına gitmek, sarılmak, öpmek istiyordu. O esnada kadın bir işaretle onu yanına çağırmıştı. "Merdiveni çıkmama yardım edin, Friedrich."

Oda kapısının önünde durdu. "Eğer yine Goethe'ye ihtiyaç duyarsanız, kendiniz gelin bana! Ödünç verme konusunda size bir istisna yapmaya karar verdim." O sırada göğüslüğünden bir kâğıt

parçası çıkarıp Friedrich'e uzattı. "Ama not kâğıtlarınızı kitapların içinde bırakmayın!" Friedrich kendi el yazısını gördü: "Wuppertal'den Mektuplar", ilk taslak, üzeri çizilmiş. Bütün kanının beynine sıçradığını hissetti. O her şeyi biliyordu. Yaşlı kadının delici gözlerinin içine dikmişti gözlerini...

"Etki uyandırmak istiyordunuz, değil mi? İşte uyandırdınız. Böyle mi hayal etmiştiniz? Yoksa dehşete mi düştünüz? Birçok yeteneği olan varlıklı, genç bir adamsınız. Önünüzde mutlu, kaygısız bir hayat duruyor. Bu yol ise size sadece bela, yoksunluk, hayal kırıklığı, yalnızlık, zulüm getirir. En iyi dostlarınız size sırt çevirecek. En saygın insanlar sizi taşılayacak ve yardım etmek istediğiniz kişilerse – kim bilir?"

Heyecanla cevap vermeye hazırlanıyordu ki, yaşlı kadın sertçe geri çevirdi. "Odanıza gidin! Hamburg'tan gelen genç bir adam saatlerdir bekliyor sizi."

Friedrich aşağıya, odasına koşup, hızla açtı kapıyı. Yüzünde yumuşak gülümsemeyle otuzlu yaşlarda, ufak tefek bir adam ayağa kalkmıştı. "Adım Wihl, Doktor Ludwig Wihl, deyim yerindeyse Gutzkow'un toz bezi. Sizi bulur bulmaz Hamburg'a götürmekle görevlendirildim."

"Bay Gutzkow benimle konuşmak mı istiyor?"

"Evet, öyle."

"Burada olup bitenleri duydunuz mu?"

"Bu daha bir şey değil. Redaksiyona gelen mektuplarda çok daha acayip küfürler okuyabilirsiniz. Ölüm tehditleri bile var. Uzun zamandır hiçbir makale bu kadar sansasyon yaratmamıştı. Ama coşkulu onay da geliyor. Gutzkow'un burnu yine iyi koku aldı! Sabahdan akşama bir numaralı atraksiyonumuz oldunuz. Bu arada şimdiye kadar nerede yazıyordunuz? Hangi isim altında saklanıyorsunuz?"

Friedrich başını salladı. "Bu benim ilk çalışmam."

Ziyaretçi duraksadı, kelebek gözlüğüünü burnunun üstüne oturttu. "Görüyorum, görüyorum, daha bir çocuksunuz, gencecik bir delikanlı."

"Yakında on dokuz olacağım."

"On sekiz yaşında, aman Tanrım! Bu ünlü Prusyalı ticari şirketin adını eski kurtlardan kim kullanıyor diye haftalarca kafa patlattık: Friedrich Engels, İthalat-İhracat, Düsseldorf-Rotterdam."

“O benim babam...”

Alster şehri üzerindeki sonsuz grilik, Heine'nin kötü niyetli bir iftirası olmalı diye düşündü Friedrich, çünkü Mart ayının bu gününde Hamburg göğü masmavi ve güneşliydi. Büyük bomboş gökyüzü, sokakların kafa karıştırıcı bina yoğunluğuna tuhaf bir yabancılık ve yitiklik katıyordu. Posta istasyonundan, Hoffmann ve Campe kitap fabrikası olarak kullanılan uzunlamasına bir kışla binasının bulunduğu Gaensemarkt'taki dar caddelere pek uzak değildi.

Ciltçilerin, matbaacıların ve dizgicilerin uzun salonlarının yanından geçen bir servis merdiveni, çatıdaki büro katına çıkıyordu. Delici bir keten yağı verniği, naftalin ve alkol karışımı kokusu vardı, her yeni gazete ve her yeni kitapla birlikte yola çıkardı bu koku. Yavan tatlımtrak bir koku, ama geleceğin yazarı için, dünyanın bütün gül, mirra ve misk kokularından daha çekici. Neşeli, umut dolu düşüncelerle ve fantastik gelecek planlarıyla sersemlemiş halde tavan arasındaki odaya attı adımı; pırl pırl canlı gözlerle, eski bir iş arkadaşı gibi kendisini selamlayan adam oradaydı. Gençliğiyle ilgili şaşırımlar yoktu, alışılmış yüzeysel selamlamalar yoktu. Sadece nesnel bir saptama: “Demek, bir çaylak.”

Dr. Wihl çıkıp kapıyı kapattı. Şimdi çılgın gençlik, yükselmiş ünlü kişinin karşında tek başına oturuyor, onun bir şey söylemesini bekliyordu. Ünlü kişi ayağa kalktı, koltuğa rahatça oturup bacak bacak üstüne atmış gençliğin etrafında dolaştı bir kez.

“Pekâlâ, genç dostum, size gezi muhabirliği teklif ediyoruz. Sabit maaş, harcırah ve daimi bir sütun! Alman eyaletlerinden dinsel, sosyal ya da buna benzer konular. Yeni başlayan biri için, tanınmayan biri için epey bir şey. Üzerinde kendisini sınavabileceği ve kendi tarzını bulabileceği bir oyun alanı, bir manevra alanı. Ama siz sahip olduğunuz o mantık ve yürekle, sarkazm ve kutsal ciddiyetle bu konuyu sunmak için doğru tarza sahipsiniz, dürüst insanlar üzerinde inandırıcı etki uyandırıyor bu.”

Buraya çağrılmasının sebebi buydu demek. “Alman eyaletlerinden dinsel, sosyal konular.” Ne lütuf! Hemen ardından da, gerçi senin kendine özgü bir tarzın yok, ama dürüst budalalar için işe yarar bir hünerin var, üstelik de inandırıcı. Uzman olan bizler için kesinlikle değil, bizi böyle kazıklayamazsın...

“Pekâlâ, Bay Engels, koşulları konuşalım!”

“Üzgünüm, Bay Gutzkow. Teklifinizi kabul edemeyeceğim. Benim makalem bir gezi raporu değil. Yazdığım şey, kendi deneyimlerimdir. Amacım göze girmek için etkilemeye çalışmak değildi, inanın bana lütfen! Vatanımla ilgili endişe, kendi dinsel inancımın gelişimiyle ilgili kaygı beni buna itti.”

Karl Gutzkow’un yüzünde hafif ironik bir gülümseme belirdi. “Dinsel inancınız, sevgili dostum...”

Haddini bilmez arsız gençlik, ünlü kişinin sözünü kesti: “...pazarlık konusu değildir, sayın editör.” Amaçlanandan daha saldırgan olmuştu bu.

Ünlü kişi yutkundu. Yüzünde şaşkınlığın ilk izleri görünüyordu. Kurtuluşu çatı katındaki küçük odayı boydan boya geçmekte buldu, elinde küçük bir puro kutusuyla döndü. “Siz de alır mıydınız?”

Elbette, biz de alırız! Sigara içmeye lise birinci sınıfta başladık, okul şairiyken kesin olarak öğrendik. Bu marka iyi yannuyor ve kötü kokuyor. Üçüncü romanını yazmış ve ikinci tiyatro oyununu yayınlayan biri için berbat bir marka. Ünlü kişi acıma duygusu uyandırmaya başlıyor. Aman şimdi zaaf gösterip öksürmeye kalkma sakın!

Gutzkow bariyerin, çalışma masasının arkasına geçmedi tekrar, gecen yanındaki boş koltuğa oturdu. Yüzü düşünceli bir hal almış, sempatikleşmişti. “Yani bütün o alaycılığın ardında, her satırınızdan başını uzatıp bakan büyük ciddiyet, kutsal isyan hesaplanmış değil. Oynanmış olan sadece umursamaz şüphecilik! Beni bağışlar mısınız? Biz Berlinliler tuhaf adamları. Sanssouci sarayından Büyük Frederik dönemine ait alaycılardan, onuncu kuşağa kadar kurtulamayacağız herhalde.”

“Saray soytarısı olarak Voltaire diye birini tutmuştu kendisine. Ama hiç olmazsa bu arada Almanca öğrendiler.”

Gutzkow kuşkulu, küçümseyici bir yüz ifadesi takınmıştı, ama gecen yargısını önemsiyordu. “Öyle mi diyorsunuz?”

Friedrich dürüstçe cevapladı: “Mükemmel bir Almanca. Canlılığı ve duygu derinliği karışımı takdire şayan.”

“Teşekkürler.”

Böylece gerçek, candan sohbet başladı. Aynı taraftaki iki arkadaş; aradaki yıllar unutulmuştu.

Konuşmanın bir yerinde Gutzkow derin düşüncelere daldı. “Deminden beri kafa patlatıyorum: Bana birini hatırlatıyorsunuz,

ama kimi? Şimdi biliyorum! Aradan on yıl geçti. Henüz lisedeydim. Sizin yaşlarınızda. O sıralarda Berlin'e ünlü bir eleştirmen geldi. Uhland tarzı birkaç liseli şiiri ve zavallı Grabbe üzerine Jean Paul tarzında öğrenci mizahıyla görüşme sağladım. Karalamalarımın her satırını okumuştı ve kapıda iki cümleyle işimi bitirdi: Peki sizde hakiki olan ne, genç adam, melankoliniz mi yoksa insanları küçümseyen sinizminiz mi? Bir devrimciyle tanışmaya çalışmadan önce kararınızı verin! Ünlü eleştirmen, Ludwig Börne'ydi." Purosundan nefes çekti. "Börne'yi okudunuz mu, Bay Engels?" diye sordu, doğrudan doğruya.

"Sadece Bremen'de bulunabilenleri: *Dramaturjik Sayfalar* ve *Paris'ten Betimlemeler*.

"Hepsini okuyun! *Paris'ten Mektuplar* ve öncelikle *Fransızları Yiyen'i*."

"Nereden bulayım?"

Gutzkow ayağa fırladı. "Wihl! Börne var mı bizde?" diye seslendi, kapıdan dışarı.

"Ama Şef! Polis son aramayı önceki gün yaptı." – "Tedarik edebilir miyiz?" – "Hamburg'ta artık edemeyiz." – "O zaman Bay Engels'e Paris'teki tedarik kaynağımızın adresini ver!" – "Tamam, Şef!" Gutzkow tekrar konuşma yöneldi. "Onu okumalısınız! Bremen'de yalnızsınız. Tek yazar. Herkesin kafasında yalnızca iş olan kültürsüz, barbar bir yerde tek başına. Orada yanıtıcı ışık saçan bir Freiligrath bile yok. Börne, işte sizin adamınız o!" Gutzkow görüşmeyi sonlandırdı. "Yazık, sizinle çalışmayı çok isterdim. Ne zamandan beri ilk kez yetenekli biri çıktı karşıma. Birdenbire çok şey istiyorsunuz. Ya hep ya hiç. Er ya da geç ödün vermek zorunda kalacaksınız." Bir makbuz yazdı. "Umarım en yakın zamanda 'kendi', içsel' inancınızdan hareketle yeni bir şeyler gönderirsiniz."

Friedrich makbuzu tam imzalayacakken, "Bir saniye!" diye kolunu tutarak engelledi Gutzkow. "Takma adınız yok mu? Kendi adınızla imzalamamalısınız. Yoksa bir sonraki aramanın ardından kara listeye girersiniz ve daha başlamadan yasaklı olursunuz, aydınlanmış din kardeşlerinizse dönek ruhunuzu cehenneme yollar."

Friedrich düşündü. Hemen bir isim bulmak o kadar kolay değildi. İyi ki, Immermann'ın "Münchhausen"ından gençliğinin baş kahramanı aklına geldi. "Oswald," diye yazdı.

Gutzkow bu adı görünce yüzünü alaycı bir gülümsemeyle buruşturdu. Tamamen farklı yorumlamıştı: "Oswald, Britanya'nın vahşi Angluslarıyla Saksonlarını, İsa Mesih sürüsünün mümin kuzularına dönüştüren kutsal Oswald. Tanrı aşkına, aydın Hamburg'lu okurlarımızda benzer bir şey denemeyin sakın! Kimse inanmaz size."

Engels şaşkınlıkla baktı. "Demek siz de Piyetistlerden nefret edenlerdensiniz. Ve makalem sizin için çok uygun bir lokmaydı!"

Gutzkow bıyık altından gülerek ellerini havaya kaldırdı. "Niye hemen öfkeleniyorsunuz, genç adam? Tanrı hakkındaki görüşlerinizin, ortodoks İncil öğretilerinden herhangi birinin Tanrı kavramıyla uzaktan yakından benzerliği olduğuna inanıyor musunuz gerçekten?"

Friedrich dik kafalılıkla karşılık verdi, her Hıristiyan görüşünün, Pietizmin de yenilenebileceğine inanıyordu.

"Öyle mi? Teolojik sorunlarla ilgileniyor musunuz?"

"Doğrudan ilgilenmiyorum."

"O zaman ilgilenmelisiniz!" Gutzkow çalışma masasının çekmecesinden bir avuç altın para alıp saymıştı bu arada, sonra masanın altına uzanarak bir kitap çıkarmış, paranın yanına koymuştu. Friedrich başlığı okuyunca şaşkınlıkla uzandı. Gerçekten de, David Friedrich Strauss'un *İsa'nın Hayatı*'ydı. Eleştirel bir teolog tarafından şimdiye kadar kaleme alınmış, tanıdığı bütün inançlı Hıristiyanlar tarafından nefret edilen en kötü ünlü kitap. Ama elbette hiçbirini okumamıştı, görmemişlerdi bile. "Bu kitap sizde var demek?" dedi şaşkınlıkla.

Karl Gutzkow gülümsedi. "Sizindir. Armağan ediyorum."

Friedrich coşkuyla teşekkür etti. Yazar elini uzatmıştı. "Gelecekteki işbirliğimize!"

İğrenç kitap! Daha Hamburg'ta okumaya başladı; İsa'ya inancı, sefil, müşkülpesent, şaşkın bir teoloğun dengesini bozamayacağı kadar derin kök salmış kibirli biri pozlarındaydı hâlâ. Posta arabasında okumayı sürdürdü, artık daha düşünceliydi. Bremen'deki ilk gece son sayfayı okuduktan sonra belliydi artık: İnancın neşeli, güvenli bulutlarından, kuşkunun cehennemine yuvarlanmıştı.

Ve yine çatlak kayalar üzerinde öfkeli fırtınalar esiyordu...

Korkunç düşünceler! Gece gökyüzünde yıldızların tanıdık dünyası, insan ruhunun kırılğanlığı üzerine koruyucu elini koyan du-

yarlı merhametli varlık yok. Tanrısal kudret ulaşılmaz bir uzaklığa itilmiş, buz gibi gri bir heybet, kozmosu sonsuz yörüngelere zorlayan ve insan, onun mücadeleleri, ıstırapları, özlemleri, umutları hakkında hiçbir şey bilmeyen yabancı, akıl ermez zorunluluk. Kozmosun sınırsızlığı içinde bir toz tanecigi üzerinde mikroplar. Ürperdi.

Bütün duyularıyla bu düşünceye isyan ediyor, kederli yüreği haykırıyordu: Hayır! Hayır!

Ama kitap, Hegel'in felsefesine dayanan, kılı kırk yaran bir mantıkla inceleyen ve sadece: Orada göksel bir baba yok, gibi yıkıcı bir hükme izin veren, satın alınamaz bir soruşturma mahkemesinin soğukkanlı tutanağı orada yatıyor. Senin, bir insanoğlunu kurtarıcı olarak gönderen, yukarıdaki merhametli bir kılavuza mübarek inancın, reşit olmayan ilk Hıristiyan cemaatin hayal ürününden başka bir şey değil.

Korkunç, dehşet verici bir düşünce!

Bütün mücadeleler niçin? Uykusuz geceler? Şiirin büyüü? Beethoven senfonilerinin içinde mutluluk verici ölümsüzlük duygusu? Çok yaşlı ağaçların gölgesinde Tanrı'nın kollarında mutlu güvenlik? Agnes'imın gözleri, büyükbabanın şefkatli gülümsemesi? Bunların hepsi, hepsi Tanrı'nın herkesin üzerine titreyen elinden değil mi? Ezilenlerin ıstırapı? Aforoz edilmişlerin cesur mücadelesi? Kurtuluşun akkor esintisi içinde alevlenen yürekler Tanrı'nın adaleti değil mi? Bütün bunlar, mantığın eleştirel fikirleri önünde dayanamayan boş kuruntu mu sadece? Hayır! Hayır!

Friedrich dudakları bembeyaz dolanıyor, kitaba karşı öfkeden kuduruyordu. Yüreği Strauss'a ve elinde düşüncenin cellat satınyla dev bir kara gölge gibi onun arkasında durana, Prusyalı Hegel'e karşı nefret ve öfke doluydu.

Ama kuşkunun zehri tahribatına devam ediyor ve düşünceleri mantığın delillerine tekrar tekrar geri dönüyordu.

Friedrich bütün Nisan ayını dini yazılarla araştırmaların, cinci Strauss ve onun büyücüsü Hegel'in diyalektik idealizmine karşı teolojik broşürleri inceleyerek geçirdi. Ama bütün bu karamalar ona, Strauss'un mantığına karşı herhangi bir silah sağlamadı. Engizisyon kokan bu sefil, iğrenç eserleri öfkeyle bir kenara attı. Hıristiyan inancımızın boğulmasının suçlusu bu tür sırtlanların kirli elleri!

Ama imanın başka, daha iyi koruyucuları var! Şefkatli Treviranus'un yanına, Rahip'in yalnız olduğunu bildiği Sankt Martini kilisesinin levazım odasına gitti.

Çektiği vicdan azabını ve kuşkularını, vahiy gerçeğine karşı kanıtları sundu.

Evin reisi gözlerini faltaşı gibi açmış, himayesi altındaki kişinin parçalanmış ruhuna bakıyordu artan bir dehşetle. Friedrich bir cevap alana dek uzun süre beklemek zorunda kaldı. Çok alçak bir sesle, yumuşak ve hafifçe geldi cevap: "Evet, Friedrich, doğrudur. Çelişkiler var. İnkâr edilemez."

"O zaman kutsal kitabın her sözcüğünün Tanrı'ya ait olduğunu nasıl öğretebilirsiniz?"

"Öyledir!"

"O zaman Tanrı kendi kendisiyle çelişiyor demek ki?"

"Neden çelişmesin, Tanrı olduğuna göre? Suyu şaraba çevirdiği, ölümlere hayat verdiği, güneşi durdurduğu zaman da kendi yasalarıyla çelişmiyor mu?"

Friedrich donakalmış, rahibe bakıyordu. Sanki sözlerinin korkunçluğundan hiç etkilenmiyormuş gibi levazım odasındaki işlerine devam ediyordu Treviranus. "Siz kesinlik arıyorsunuz. Ama Tanrı hakkında kesinlik yoktur. Sadece Evangelistlerin dört kitabına saf inanç vardır. Bunda en ufak bir kuşku, insan mantığına göre her türlü yorum denemesi bile, daima yeni, giderek daha büyük, giderek daha felaket çelişkilere yol açar."

"Hayır," diye karşı çıktı Friedrich. "Tanrı insanlara kapamaları ve karanlıkta el yordamıyla yürümeleri için vermedi gözlerini. Düşünmekten vazgeçmemiz için vermedi bize aklımızı!" Levazım odasından heyecanla ve hayal kırıklığına uğramış olarak ayrıldı.

O anda arkasından Treviranus'un sesini duydu: "Dur, evladım!" Rahip birdenbire değişmişti. Telaş ve korku vardı yüzünde, Friedrich'i omuzlarından kavrayıp yakardı: "Geri dön, evladım! Çok geç olmadan dön. Yaşlılığın eşliğindeki bir adamın deneyimlerine inan. Bu yolda yürümeye devam edersen, Tanrı'yı yitireceksin!"

Friedrich başını salladı. "Onu ararken nasıl yitirebilirim ki?"

"Senin arayışın, sadece kanıtlanmış olanı gerçek kabul eden aklın kibridir."

"O zaman Tanrı'nın varlığı için bir kanıt yok?"

Treviranus üzüntüyle başını salladı.

“O zaman Strauss haklı olabilir?”

“Öyle olsa n’olur?” diye sordu Rahip. “Sadece bu dünya kavranabilir, evladım. Tanrı’nın öbür dünyadaki varlığı değil.”

Friedrich evin reisine hayretle baktı. Teolog, Tanrı’ya inancı ideolojinin şekilsizliğine havale ediyordu, Hristiyanlık karşıtı Strauss’tan daha kötü. “Hayır,” diye haykırdı. “Tanrı gerçektir! Aynı zamanda düşünülmemeyen bir gerçek yoktur. Gerçeğe ancak onu arıyorsam yaklaşabilirim!”

“Hiçbir şey kazanmayacaksın, aksine her şeyi yitireceksin. Günnün birinde, akıl almaz ve değiştirilemez Hiçlik önünde çıplak ve tek başına kalakalacaksın. Hayatın anlamsız, kör, doğal zorunlulukları önünde gece gündüz dehşet içinde, ölümün korkunç, kaçınılmaz uğurumundan dolayı umutsuz geçecek.”

“Tanrı’ya inanmanızın sebebi bu mu, Hiçlik’ten korku mu?”

“İnanç korkuyu umuda dönüştürür. Akıl umudu yok eder. İnsanlar bu gezegende olduğu müddetçe, Tanrı için var olan tek gerekçe sadece budur. Ama dünyanın sonuna kadar yeter. Dua et, evladım, Tanrı’ya yakar ki, sana yüklediği bu sınavı başarıyla geçesin.”

Gerçek uğruna her türlü özveriye hazır, cesur araştırmacı ruhun meydan okuyan duygusu içinde, Treviranus’u korku inancıyla baş başa bırakıp yanından ayrıldı. Umudun hatırlanması gerçeği aramaktan vazgeçmek, korkaklıktır, kölece teslimiyettir, ihanettir. Eğer Tanrı ise, o zaman bütün olanların yasallığı içindedir. Bir zerre bile bunun dışında hareket etmez. Doğanın uyumu ve güzelliği içinde peki? Hayır, Bay Goethe. Doğa aslında güzel değil. O yasaya uygun. Onun uyumu cibri, kör, statik zorunluluktur. Armonik güzellik tablosu ancak bakanın gözünde ortaya çıkıyor. Güzel olmak için düşleriyle insana, şehvetli coşkulu fantezisiyle şaire ihtiyaç vardır. Öyleyse tanrısal olan insanın içinde mi? Onun duygusunda mı? Ama o zaman bütün o vahiy inancının yapısı yerle bir oluyor! Strauss onu yok etmekte haklı!

Katedral’e, Paniel’in yanına gitti; orada yumuşak karşılandı ve aç bir ruhu doyuramayacak olan teolojik rasyonalizmin cılız kuru otlarıyla baştan savıldı: Düşünülen şeyin gerçeği, düşünülmüyor olmasında yatar. Görülebilir olmayan da, ruhun içinde kabul bulduğu için, bu sadece Tanrı’dan hareketle açıklanabilir. Var olma, yokluğu öncelediği için, yokluğu var olmaya nakledecek aşkınsal bir yaratının varlığı zorunludur.

“Peki ya İnciller, Doktor Bey, bütün Hıristiyan inancının dayandığı kitapların kitabı?”

“Sadece yorum, dostum. Tanrı mesajının insan aklına, o zamanın sınırlı, aydınlanmamış insan aklına göre yorumu.”

“Yani masal?”

“Siz masal deyin. Ama rasyonel özünü arayın. Her masal manevi bir anlam içerir, dört İncil ise Tanrı’nın insanlara manevi mesajını, yedi kat mühürlenmiş ve şifrelenmiş bir mesaj. Her kuşak onun sırlarına giderek daha derin nüfuz edecektir.”

Herkesin başka bir açıklaması var. Herkes kendisine kendi teorisini kuruyor.

Ah, Babil karmaşası! Reçeteler ve öğütler yerine, akla yatkın açıklama yapabilecek kimse yok mu?

Kulağında Treviranus’un uyarısı: “Dua et, evladım, Tanrı’ya yakar!”

Yakarıyorum, dua ediyorum, ama aydınlanma yaşamıyorum. O haklı: Ortodoks olandan bir milimetre bile sapan, feci biçimde sınırağa düşüyor. Ama elinde değil, Sayın Rahip! Kendisini inandırıcı biçimde dayatan bir şeyi, ne kadar istersem isteyeyim, düşüncemden uzaklaştıramam.

Geceler boyu odasında gözleri açık yatıyordu. Baş ağrıyor, kalbi göğsünden fırlayacakmış gibi çarpıyordu. Dünya sarsılmaya başlamıştı. Belirsizlik bir hastalık gibi güçlerini kemiriyordu. Tanrı’ya dua etmeyi sürdürmekteydi. Ama bir zamanlar yatıştırıcı yanı bulduğu yerde şimdi, suskunluğun kara duvarı yükseliyordu. Her şeye kadir Tanrı ölmüştü; karmaşa içindeyken daima soru sorulabilecek, aşına sesi hâlâ duyulabilen, gülümsemesi görülebilen vefat etmiş büyükbabadan daha ölüydü. Büyükbabanın düşünceleri canlı kalmıştı, ama O, hiç yaşamamış bir şey gibi ölüydü.

Friedrich nereye giderse gitsin ve nerede olursa olsun, kaçırılmaz son düşünce kendisini takip etmekteydi: O, gerçekten hiç yaşamadı. Bir zamanlar olduğu yerde, ürkütücü bir uçurum dalga geçiyordu. Ben tanınmaz, kanıtlanamaz, tasavvur edilemez olanım. Her şeyden en anlamsızı benim. Ben bu dünyadan olmayayım, kesin olmayayım, gerekli olmayayım, var olmayayım. Ben Hiç’im.

Ve insan ruhunun eski acıları saldırdı üstüne; çocuksu güvenlik duygusunun mağara karanlığından, güneşin parlak ışığına çıkan,

dünyanın sonsuzluğunu gören ve kendi terk edilmişliğini sezmeye başlayan olgunlaşmış bilincin ıstırabı.

Yazıhanede oturmuş, Detroit'e faturayı yazmak yerine haç üzerine haç çiziyordu. *Times* gazetesindeki, Paris'te bastırılmış olan Blanquistlerin Mayıs ayaklanmasıyla ilgili, normal koşullar altında içinde heyecan fırtınaları koparacak haber bile, uzaklaşmış bir dünyanın solgun yankısı olarak ulaştı ona. "Louis Auguste Blanqui," diye yazıyordu İngiliz gazetesi, "komünist terör egemenliğini kurmak için, insanların mülkiyet hakkını ortadan kaldırmak isteyen fanatik, zalim bir komplocu, ölüme mahkûm edildi". Friedrich gazeteyi kenara attı. "Fanatik, zalim komplocu..." Acı acı güldü. İsa Mesih de 'insanların mülkiyet hakkı'na karşı mücadele etmemiş miydi? Louis Auguste Blanqui, adil bir dünya uğruna bir şehit daha. Daha sonrası için bu ismi aklımda tutacağım. Ama öncesinde, adalet, insan onuru, özgürlük için bütün bu özverili mücadelelerin bir anlamı olup olmadığını bilmek zorundayım. Neredesin, Tanrım? Sonsuz gerçek nerede, biz ölümlülerin hayatımızı adamamız gereken yasa nerede?

Aniden güçlü bir el taburenin üzerinden çekip aldı onu. Karşısında Konsolos duruyordu, yüksek sesle bağırıp çağırmaya başladı: "Hay haçlara gerilesice, lanet! Hay Kashubialı Kraven, intihar mı edeceksin, bu ne hal böyle? Limburger peyniri gibi solgun, duvar kâğıdının üzerindeki zavallı tahta kurusu gibi ezik. Hemen ceketini ve şapkanı alıp gidiyorsun, gözüm görmesin seni! Lanet olsun! Seni babana bir hayalet olarak mı geri göndereceğim? İhtiyar Leupold ne Ledşiakmış, ne sert amirmiş diye mi düşünsün! Al şu otuz gümüş parayı, Grohn okul müdürü Lüders'e de bir şeyler karaladım. Seni, bir Türk paşası gibi parıldayana kadar iyice beslesin, bağ bahçe dolaştırsın. Deniz bilir misin sen? Deniz. Deniz?" Friedrich ürktü.

"Ne? Aziz Pankratius, Bremen'de bir yılın neredeyse bitecek, sense denizi bile bilmiyorsun? Ama eminim Ratskeller'e, Böttcherklause'ye, Teetzin'in balo evine ve limandaki o eğlence yerlerine götürmüşlerdir seni benim lanet olası serseriler!"

"Hep denize gitmek istemişimdir. Her Pazar," diye kekeledi Friedrich.

"Hemen hüngürdemeye başlama şimdi. Grohn'da atlar da var, üç saatte boğaz kenarına götürürler seni. Deniz havasının, şu ki-

lise suratına söyleyecek bir çift lafı vardır mutlaka, küçük dilini yutacak, kulaklarına inanamayacaksınız! Kitap yok tabii! Hep oku, hep oku, hep taburenin üzerinde otur, bir filin bile yanaklarına renk gelmez böyle."

Yaşlı Lüders harika bir arkadaşı, genç kalmıştı ve köydeki herkesle senli benliydi. Rousseau tarzında bir doğa fanatığıydı, her boş saatini bataklık ormanında veya Lesum'la birleştiği yerde, geniş ve haşmetli bir gayretle denize doğru akan Weser'in sularında geçiriyor, hayat kaynaklarının sırrını çözmek isteyen pagan bir rahip gibi organizmaların dünyasını dinliyordu. Mayıs ayı bütün görkemiyle nehrin, küçük köyün, çayırların, fundalıkların üstüne çökmüştü. Midyeler, minicik yengeçler, ender bulunan solucanlar, sölenteler, deniz yosunları ve kara yosunları avı Friedrich için kısa sürede, nihai gerçek arayışı kadar büyüleyici hale geldi. Lüders basit, dümdüz düşünen bir adamdı. Birkaç sözcükle, büyük sırrın neden sadece en basit olanın içinde aranması gerektiğini açıklamıştı. "En ilkel olana gidersen, başlangıca varırsın. Kafa karıştıran pırıltılı biçim, zamanın aldaticılığı kaybolur. Her şeyi bir şeyden hareketle gördüğün noktayı bulursun. Organik olanın alfası ve omegası, hayatın yok edilemez ebedi ilkesi. Nihai sır sonuçta ilk başlangıçtakinin basit gerçeğidir."

Friedrich'in bir akşam, karşı çıkış noktalarını açıkladığı yumuşak başlı öğretmen, ne yaygara kopardı ne de sızlandı, ne özlü sözler söyledi ne de teselli etti, sadece başını sallayıp anladı. Ertesi sabah avluda eyerlenmiş bir Holstein aygırı duruyordu, Lüders dizginleri Friedrich'in eline verdi. "Denize git, Fritz! Senin aradığın şey kilisenin tanrısı değil, kendi hayatının anahtarı. Belki onu orada, bütün hayatın geldiği yerde bulabilirsin."

Jade'nin ardında, dizginleri çekiştirmeye başladı aygır. Son fundalıklar cılızlaşmıştı. Sazlıklarla ince kum, katır tırnağı içinde birleşiyordu. Hayvan kulaklarını dikmiş, burun deliklerini şişirmişti. Kuzeyden serin tuzlu rüzgâr esmekteydi. At bayırı hızla tırmanıyordu. Bağrış çığrış bir martı sürüsü havalandı. Dünya, önce fark edilmeksizin, sonra daha belirgin, ısrarcı, egemen, sonsuz bir çağiltı ve gümbürdüyle dolmaya başlamıştı. Birdenbire uzakta, sarı verimli toprakların ortasında yeşil pırıltılı dev bir alan belirdi, ufkun gri sisi içinde gökyüzünün sonsuzluğuyla birleşiyordu. Hayvan durdu, yeri eşeledi, başını kaldırarak, sanki sırtında-

ki yabancı delikanlıya: Al işte burası, demek istiyor gibiydi. Doğanın tarifsiz, canlı gücü. Deniz.

At şimdi onu adım adım, ritmik bir eşitlik içinde kumlu çakıllı kıyıya serbestçe vuran köpüklü dalgaların yuvarlandığı alana yaklaştırıyordu.

Deniz.

Köpüren dalgaların sonsuz bir huzursuzlukla yüzeye çıktığı, güneş ışınlarının dans eden binlerce aynadan gözlere düştüğü, gökyüzünün yansıyan mavisi ve denizin yeşiliyle güneşin sarısının harika bir renkte buluştuğu uzak yeşil alanın üzerinden bak, bütün dar kafalı kaygıların kaybolur, özgürleşir, sonsuz ruhun gururlu bilinci içinde eriyip gidersin.

Budalaca, her şeye kadir yüce Tanrı imgesi öldü. Ama yitirilenin içinden, durmaksızın çalışan doğanın her şeyi yapabilme gücü doğuyordu yavaş yavaş. Her şeyin içinde etkili olan tek şey, yaşlı Lüders'in en küçük sölentelerinin içinde olduğu gibi, basit gerçek evrenin sonsuzluğu içinde, Tanrı bu. Yüreğimiz, durmaksızın arayan ruhun yakıcı özlemi ona doğru akın ediyor. Gururlu özgür akıl, hiç ar duymadan onun önünde eğiliyor. Hissediyoruz, içinde hayat, hareket ve biz varız! Nefesi çevremizde her şeyi ve bizi sarıp sarmalıyor. Dalgalar içtenlikle el sallıyor, gökyüzü yeryüzünün çevresinde sevgiyle yayılmış ve güneş ışığı öylesine tarifsiz bir parlaklığa sahip ki, insan eliyle tutabileceğini sanıyor, bütün doğa bizimle öylesine akraba.

İç yine huzur dolmuştu. Sakin kararlılık. Dinini yeni sağlam temel üzerinde yeniden kuracak, Lüders'in dediği gibi 'kendi hayatına giden anahtar'ı. Grohn'a, okul binasına gece geç vakit döndü, yaşlı öğretmenin hâlâ açık pencerenin yanındaydı. Şükranla kucakladı onu.

Vedalaşırken, küçük ince bir kitap hediye etmişti Lüders, Schleiermacher'ın *Monologlar*'ı, 1800, yeni yıl baskısı.

Evde onu mutluluk verici bir haber beklemekteydi. Richard Roth, uzun zamandır görmediği eski dostu Roth, Plauen'li amcasının yanında kâtip olarak işe başlamak için Bremen'e geliyordu.

Friedrich güneyden gelen ekpres postayı saatlerce beklemek zorunda kaldı. İlk inen şişman, iri yarı bir delikanlıydı, şapkasını sallıyordu. "Fritz!" Richard'ın o çok tanıdık sesi, sonra kocaoglanı kollarında hissetti. Bir parça Barmen, bir parça çocukluk günleri.

"Nihayet bir arkadaşımı burada, yanımda görmek beni ne kadar mutlu etti; vurdum duymaz, kalın kafalı, sevgili eski dostum Richard Roth!" Richard'ın eşyalarını yakındaki Gartenstrasse'ye taşıdılar. "Anlat, konuş artık, memlekette ne var ne yok! Eski yuvamızda en ufak, en önemsiz haberleri almadan bırakmam seni."

Roth sersemlemiş halde başını salladı. "İyi de, oğlum Fritz. Bizde hiç yenilik yok ki."

"Delisin sen! Konuş be adam, yoksa şuracıkta geberteceğim seni!"

Richard var gücüyle düşünüyordu. Aniden bir şey geldi aklına. Durdu. "Evet, yeni bir şey var!"

"Eh, nihayet!"

"Sana bir demiryolu yapıyoruz artık!"

Friedrich iç geçirdi. "Buna yenilik mi diyorsun sen?"

"Ha, biliyorsun demek."

"Eh yani, bütün gazeteler yazdı. Tanırım!"

"O zaman bana, henüz bilmediğin şeyleri söyleyeceksin!"

Gülmekten gözleri yaşardı Friedrich'in. Richard da bir süre sonra anlayıp gülmeye başlamıştı. Yüksek sesle, içtenlikle gülüyordu. Bir yıl kalacaktı Bremen'de. Friedrich onu kıskanıyordu. "Bütün bir yıl! Şanslı herif seni! Ben sonbaharda yobazların yanına, baba hegemonyasının altına dönmek zorundayım."

Geri kalan zamanı birlikte geçirme sözü verdiler birbirlerine.

Ama haftalarca planlarını gerçekleştiremediler. Friedrich'in vicdani çatışmalarını paylaştığı Fritz Graeber, arkadaşının ruhsal selametiyle ilgili kaygıya kapılarak, güya Strauss'u çürüten, ama gerçekte kokuşmuş ihbarlardan başka bir şey olmayan, resmi teolojinin bir yığın broşürünü yollamıştı. Eski arkadaşına korkunç bir öfke duydu Friedrich. Oldukça iyi, özgür düşünceli bir liselinin, Berlin'de bir teoloji öğrencisi olarak bu kadar derine batabilmesi, *Evangelische Kirchenzeitung*'ta, on dokuzuncu yüzyıl bilimine karşı Ortaçağ'ı yeniden kurmaya çalışan ve Avusturya'yla Prusya polis memurlarına arka çıkan Hengstenberg diye birinin gerici ruhsuz bataklığına saplanması inanılmazdı. Bu utanç verici yazılar hakkında tek sözcük etmeye değmezdi. Yalnızca biri, Prusyalı genç soyluların ıslah olmaz bir kölesi olan Heinrich Leo diye birinin broşürü Friedrich'in ilgisini çekti. Herif Strauss'un kitabını fırsat bilip, bizzat Hegel'in öğretisine karşı cepheden saldırıyor, o zamana kadar

düşünce dünyasının tartışmasız egemenini, Prusya hükümetinin bile devlet filozofu olarak kabul etmek zorunda kaldığı adamı ateist, Hristiyanlığın düşmanı ve sadakat maskesi altında Hristiyan-monarşist sistemi imha eden biri olarak damgalıyordu.

Bu saldırı Hegel kampında bir hiddet fırtınasına yol açtı. Hegel'i savunmak için bilimsel dergilerde çıkan her şeyi okumaya Friedrich'in geceleri yetmiyordu. Ama ne kadar okursa okusun, bu makaleler onu ikna etmiyordu. İnanılmaz bir fikre kapılmıştı! Ya Leo ithamlarında o kadar da haksız değilse? Ya hararetle tartışılan, "Edimsel olan her şey akılcıdır, akılcıdır olan her şey edimsel," cümlesinin ardında, iktidara karşı bir reveranstan daha fazlası gizliyse? Devrim de edimseldi, Genç Alman muhalefeti de, halkın kendi kaderini tayin hakkı için mücadele de, özgürlük fikri de! Kıpırmızı yüzüyle yazıhaneden çıkıp kitapçısı Schünemann'a koştu, Hegel'den ne varsa hepsini ısmarladı.

Richard Roth'a sözünü hatırlamıştı.

Ertesi Pazar iki arkadaş at kiralayıp yaz sıcağı şehirden çıktılar. Kırılarda at koşturdular, Weser kıyısında giysilerini fırlatıp serin sulara atladılar.

Ayrıldığından beri memleketinde neler olup bittiğini yavaş yavaş öğreniyordu Friedrich. Ama kısa süre sonra, Freiligrath'ın, Kontes'in ve eski arkadaşlarından çoğunun da sırt çevirdiği Wuppertal dedikodularından sıkıldı. Geri dönüşünü ya da işletme yönetimi bir gün kendisine verilecek, babasının yeni fabrikasının faaliyete geçtiği, gözlerden uzak Engelskirchen'i düşündü dehşetle.

Kendisini anlattı, aylarca arkasında gömüldüğü korkunç kitap yığınlarını, son on yılın yeni edebiyatını, Herder'den Strauss'a teolojiyi, felsefeyi anlattı. "Genç Almanlar'dan oldum ben. Gutzkow beni bombardımana tutuyor, acele yazı göndereyim diye. 'Genç Almanya'. Nasıl buluyorsun bunu? Bremen'e geldiğimden beri nasıl bir uşaklık altında yaşamış olduğumuzu biliyorum! Artık içimde devrim bilinci fokurdamadan, Prusyalı bir soyluya bakamıyorum. Dindarlıktan uzaklaştım. İnsanlara düşünmeyi yasaklayan çocukça bir inancın soytarlıklarına son. Bilimin reddettiği bir şey, hayatın içinde de var olmamalı artık!"

Richard dikkatle dinliyor, çok azını anlıyordu. Ama eski Kadet reisinin değişim yaşadığını hissediyordu. "O zaman can yoldaşların, Graeber kardeşlerin, aramızda kalsın diye bana anlattığı şey

doğru demek ki? İnsan tüccarı Strauss'un eline düşmüşsün? Tanrı seni tekrar doğru yolu soksun diye dua etmek gerekiyormuş?"

"Ee?" diye sordu Friedrich.

"Ee. Ne?"

"Sen de benim için dua ediyor musun peki?" Kocaoğlanın üstüne atladı, çimenlere yuvarlayıp sıkıştırmaya başladı. "Her sabah, öğlen ve akşam, zavallı şaşkın ruhum için uslu uslu dua ediyor musun peki?"

"Evet-evet-evet!" diye sızlandı arkadaşı. "İlla ısrar ediyorsan!"

"Şansın varmış!" Friedrich onu rahat bıraktı. Birlikte neşeyle gökyüzünün mavisine doğru güldüler. "Zavallı Graeber'ler, acınası küçük rahipçikler. Friedrich'i tartışmaya davet edeceğim. Bakalım Strauss diye birinin bilimsel argümanlarını çürütmeye yetecek mi teolojik bilginliği." Friedrich derin bir nefes aldı. "Evet, Guillermo, *jacta est alea*,* ben Straussçuyum, ben, zavallı bir şair, dahiyane David Friedrich Strauss'un kanatları altına gizleniyorum. Dinle bak, nasıl bir adam o! Dört İncil kaos halinde karman çorman orada duruyor. Mistisizm ise secdeye varmış, onlara tapıyor –bak, şimdi David Strauss'u görüyoruz, genç bir Tanrı gibi, kaosu alıp gün yüzüne çıkarıyor ve –adios, inanç! Bir sünger gibi delik deşiksin! Ben Hegelcilere ulaştım ve engelleri aşarak galip gelen mantığın yenilmez gücünü biliyorum. Ama burada güneşin altında yatıp, gökyüzüne bakarken, rüzgârı, denizin uzak olağanüstü nefesini hissederken, o zaman Herder'in ve Schleiermacher'in de haklı olabilecekleri fikrine kapılıyorum. Dini bilinç, insanın daha yükseğe doğru ebedi dürtüsü, sadece insan ruhunun kozmos ile karşılaşmasından kaynaklanır."

"Oğlum, seni dinleyince insanın başı dönüyor, karmakarışık oluyor. Ama konuşmaya devam et, konuş! Tanrım, Fritz, ne kadar uzun süre sesinden mahrum kaldım!.."

Friedrich, Graeber'e sonraki mektubunda, "Sana hiç çekinmeden söylemek istiyorum ki, artık sadece aklın önünde direnebilecek bir öğretiyi tanrısal sayma noktasındayım," diye yazdı ve böylece büyük İncil tartışmasını açmış oldu. "Dünyanın dini bilincinde radikal bir değişim görmeyi umuyorum; önce bir kendim netleşseydim! Ama sakın sakın ve rahatsız edilmeden gelişmeye zaman bulabilirsem, o da olacak. İnsan özgür doğmuştur, özgürdür!"

*) 'Ok yandan çıktı' anlamında, Sezar'ın ünlü sözü: "Zarlar atıldı." (ç.n.)

Big Richard'a bu konuyu bir daha açmadı. Bu herif din konusunda hiçbir ahlâki ciddiyete sahip değildi. Ama müzikten biraz anlıyordu. Beraberinde koro derneğine, eski Riem'e sürüklüyordu Friedrich'i. İlk Ren müzik festivalinin anıları canlanmıştı. Her Çarşamba akşamı, genç orkestra şefi Carl Kosmaly'nin, Mendelssohn ve Dresdenli dostu, Davidsbündler çevresinden Robert Schumann'ın yeni bestelerini çaldığı Stephani kilisesine gidiyorlardı. Friedrich, org galerisinin altındaydı. Müzik üzerine doğru akıyordu, yabancı ama yine de tanıdık. İçinde Bachvari bir şeyler var, ama tuhaf biçimde değişmiş. En derinliklerinde, patlamaya hazır ıstıraplı bir isyan...

Kilise loş, kocaman mekân neredeyse bomboştu. Friedrich arkadaşının elini sıkı minnetle. O esnada ana sahurun yarı karanlığında, en önde sunağın yanında, iyice örtünmüş, siyah giysiler içinde narin bir kadın gördü. Tam kendisini bu değişik müziğe kaptırmışken, birden yere yığıldı kadın. Richard'la birlikte endişe içinde kadına doğru koştular. Judith von Kotbek'ti; titreyerek ağlıyor, kriz geçiriyordu. Ne yapacaklarını pek bilemeden ilgilendiler, en yakın sıraya oturtular. Kız da şimdi Friedrich'i tanımıştı. Kesik kesik konuşmaya başladı. "O öldü, Bay Engels. Öldü. Kardeşimi katlettiler."

Friedrich anlayamadı. Asker kaçağının aylar süren ceza davası- nı izlemişti. "Ama o affedilmedi mi?"

"Af mı, evet, dayak cezası aldı, yüz değnek. Elliye belki dayanabilir, hayatta kalabilirdi. İkinci kez işkence düşüncesi onun için katlanılmazdı. Sabahına hücresinde asılmış buldular. Ben de suça ortağım. Ben! Onu şehre geri götüren benim."

Friedrich donakalmıştı.

Şehir surlarının dışında ıssız bir mezarlıkta, gri bir sabah. Utbre- men'den, yoksulların hamisi Libertin papazı, Hristiyan cenaze tö- reni yapmayı kabul etmişti. Açık mezarın başında sadece Judith'le Friedrich vardı. Umutsuzluk içindeki kızı mezarın başından yumu- şakça çekip, girişte bekleyen faytona götürdü Friedrich. Vefat ede- ne ilişkin birkaç laf etmişlerdi. Son yolculuğunda bile bulunmayan ebeveynleriyle akrabalarına öfkeliydi kız. Bremen'de Protestan pa- pazlar arasında, birinden diğerine nasıl koşuşturduğunu, defin iş- lemini reddetmek için her birinin nasıl bahane uydurduğunu anlat- tı. "Neden?" diyordu kız. "İnsanlar neden bu kadar zalim? O kime ne yaptı ki? Hayatım bitti benim. Artık mutlu olamam."

Evde, Rahip Treviranus, eşi, kızları, kiracı Feistkorn masanın etrafında Pazar yemeğindeydiler. Friedrich yemeğe daveti sessizce reddetti. "Hristiyan olarak gömüldü," dedi acı acı. "Köpek gibi toprağa atılmaması için bir Libertin ona merhamet gösterdi." Papaz karşılık veremedi, selamsız sabahsız uzaklaşıp odasına gitti.

Gözü Grohn okul müdürünün veda hediyesine ilişmişti. Schleiermacher'ın *Monologlar*'ı. Önce isteksizce çevirdi kitapçığın sayfalarını ve hatırladı: Kant, Herder ve Goethe, Fichte'nin mutlak Ben'ine karşı. Ateistler arası kavga. 1799. Genç bir teolog cesaretle filozofun tarafını tutmuştu. Schleiermacher, Snethlage'nin öğretmeni ve örnek aldığı kişi. Ne kadar geride kalmıştı her şey! Niyetin iyiydi, sevgili ihtiyar Lüders, ama dünya başka bir yöne doğru gelişti. Fakat sonra kitap ilgisini çekti. Okudukları, kendisinininkine benzeyen sorular, karşı koyuşlar, kuşkulardı. Ve cevaplar veriliyordu, gerçek, derin cevaplar.

"Bugünden hoşnut yaşayan ve başka bir şey arzulamayan, kendi dünyasının ilk temellerini atan yarı barbarların çağdaşıdır; onların hayatının devamını yaşar, onların isteklerinin tamamlanmasının tadını çıkarır hoşnutlukla ve onların kucaklayamadığı daha iyi olanı o da kucaklamaz."

"Benim gibi geleceğe ait olan herkes sevgi ve umutla yakınlaşsın ve daha iyi zamanlar için suç ortaklarının güzel özgür ittifakı, herkesin her türlü eylemi ve sözüyle daha sıkı bağlansın birbirine, daha da gelişsin.

"Kader, yalnızca manzum tanrılara hakimdir, çünkü onların kendi içlerinde etkili olması gerekmez ve ölümlülerin en kötülerine, çünkü onlar kendi içlerinde etkide bulunmak istemez; kendine yaraşır şekilde hareketini bizzat kendisine yönelten insana hakim değildir."

"Köleleri titrerken gördüğüm her dakika, bana hoş geldi, özgürlüğün sevgili bilinci, yeniden hoş geldi!"

Friedrich'in bakışı olağanüstü bir vizyon kazandı. Din, yürek işiydi ve yüreği olan herkes dindar olabilirdi. Din ağacı yürekten filizleniyor ve bütün insanı gölgeliyordu. Aklın temiz havasından gıdasını alıyordu... Schleiermacher buydu.

Ah, Moritz enişte ve sen anne, bu kitapçığı benden niye sakladınız ki? Eziyet çeken zavallı yüreğim böylesi manevi gıdalar için haykırırken, neden önüme kuru ot koydunuz? Beni özgür düşüncelerden korumak zorunda olduklarına inanan budalalar! Schleier-

macher'e dayanarak, Neander'e ve Maerlin'e dayanarak, muhalif Strauss'a belki daha iyi göğüs gerebilir ve bugün hâlâ Hristiyan dininize inanabilirdim ve sizin de yitirilmiş ruhum için endişe duymanıza gerek kalmazdı.

Schleiermacher benim için artık çok geç. Hegel'in icracısı Strauss konuştu ve İncil'den masalların çürük tahtası üzerine kurduğunu inancı yerle bir etti.

"İnsanın Tanrı bilinci, Tanrı'nın öz bilincidir." İçimdeki bütün hayatın nabzını ve etkisini hissetmek için, münferit, tesadüfi bir insan olarak yaşamaktan vazgeçiyorum...

Hegel! Daima Hegel! Herkes onu alıntılıyor. Herkes ona dayanıyor. Gutzkow, Ruge, Gans, Neander, Wienbarg; Heine bile. Asil Strauss, onun öğrencisi olmaktan dolayı ne kadar gururlu. Bu Hegel denen adamın düşünmediği bir fikir var mı acaba? Şunu bir bitireyim, ondan sonra bizzat Hegel'i ele almak zorundayım.

Friedrich, edindiği Hegel eserlerinden oluşan hatırı sayılır yığına baktı. Erken dönem başyapıtı *Tinin Fenomenolojisi*, *Felsefe Tarihi Üzerine Dersler*, *Din Felsefesi*'nin Marheinecke Edisyonu, başyapıtı *Man-tik*. Keşke bu adam daha anlaşılır bir Almanca'yla yazmış olsaydı!

Ruh hali şimdi, Friedrich Graeber'e yazmaya başladığı uzun mektuba devam etmeye uygundu. Hayır! İncil'e bağlı dindar teoloji öğrencisinin duyarlılığına saygılı dikkat yok artık! Dogmatik soylu Hristiyanın mektubu hak ettiği cevabı almalı. "Kuşku duymamak, dediğine göre, manevi özgürlükmüş? En büyük manevi uşaklıktır! Sadece, inancıyla ilgili bütün kuşkuların üstesinden gelmiş biri özgür olabilir!

"Her gün, evet neredeyse bütün gün gerçek uğruna dua ediyorum, kuşku duymaya başlar başlamaz bunu yaptım, ama yine de sizin inancınıza geri dönemiyorum...

"Sen tabii, sıcak yatağında yatar gibi rahatsız inancının kucağında ve Tanrı'nın, Tanrı olup olmadığına karar vermek zorunda olduğumuzda, biz insanların geçmesi gereken mücadele sürecinden bihabersin; ilk kuşkuyla birlikte hissedilen böylesi bir yükün, yanında veya karşısında olma, taşımaya devam etme veya sırtından atma kararını gerektiren, eski inanç yükünün basıncını bilmiyorsun..."

Kâğıda döktüğü düşünceleri bir de temize çekmek istemiyordu canı. Herifçioglu biraz uğraşsındı! Yatmadan önce yarım saatini dışarıda, nehrin serin sularında geçirmek istiyordu.

Bir gün yazıhanede, Konsolos'un odasından gök gürültüsünü andıran sesi duyuldu: "Hayır! Allahın cezası, Kaşub! İşte geminin belgeleri. Dediğim gibi olacak! *Psia krew pirunie*, artık sabrım taştı. Kalk git, serseri!" Sonra upuzun Lehçe bir küfür geldi, Karl Leopold göründü yazıhane girişinde, ardından büyük bir gürültüyle kapandı babasının kapısı.

"Amen!" dedi Karl, Engels'e gemi kartını göstererek. "Ah, şehvet içinde geçen harika, tatlı hayat bitti! Zavallı Karl soğuk denizlere açılmak zorunda. Ama ebedi ilkbaharın muhteşem sahillerine gitmiyor. Hayır! Kuzeye, çiçeklerle süslenmiş kızların, davetkâr şarap bağlarının olmadığı, sadece kutup aylarının, kürk avcılarının, ren geyiği kızaklarının olduğu karanlık soğuk kuzeye."

Friedrich arkadaşına elini uzattı. "Taziyelerimi sunuyorum! İhtiyarı yumuşatamadın demek?"

"Bir saat içinde yelken açıyor 'Gustov Adolf'. Pekâlâ o zaman, elveda kardeşim! Henüz öpülememiş kızları teselli et. Metanetli içki arkadaşlarıma selam söyle! Güzel vakit geçirdik. Ruhum, Malmö'deki Eskimo çadırlarının sefil ateşinde, evlilik boyunduruğu için yeterince yumuşadığında geri dönebilirim ancak."

"Sen de beni düşünerek avut kendini!" dedi Friedrich, hüzünle. "Benim güzel zamanlarım da yakında bitecek. Baba hegemonyası, yakın zamanda yobazlar vadisine dönmeyi emrediyor."

Faytoncu kapıda belirmişti. Friedrich Karl'ı kapıya kadar geçirdi. Konsolos ona sesleniyordu. "Nihayet gitti mi, o Kaşubyalı melun?" diye sordu ihtiyar ve denizaşırı ticaretin büyük yazışma defteriyle, kenarları altın yaldızlı vekaletleri uzattı. Sürpriz olmuştu Friedrich için. "Denizaşırı ticareti mi yürüteceğim?"

"Hadi ordan, lanet silahşör! Konsolos Leopold'un gözleri yok mu sanıyorsun, kahrolası Krakowiak, lanet olası işlerimi aylardır zaten yapıp durduğunu -kimden öğrendiğini kutsal Nepomuk bilir ancak- görmediğimi mi sanıyorsun? Ay sonundan itibaren maş alacaksın, babana ise ailevi bir trajedi yüzünden şirketin senden vazgeçemeyeceğini yazacağım. Kalıyorsun! Yoksa küf bağlayana kadar otursun dursun patiskaları üzerinde. Ve eğer şu kahrolası çirak çetesi," diyerek herkese doğru döndü, "bugünden itibaren istediğinde koşturup biranı getirmezse, şeytan görsün yüzlerini! Duydunuz mu? Çarmıha gerilesice sersemler, yoksa daha anlaşılır mı konuşayım?"

Friedrich sokağa fırladı, yolun karşısına geçerken, gerisinde şişman bir pazarcı kadının oturduğu sebze tezgâhına çarpınca, kadına sarılıp öperek haykırdı: "Bremen'de kalıyorum!"

Pazarcı kadın gülümsedi, Bremen ağzıyla, "Ne güzel, delikanlım!" dedi. Friedrich koşmaya devam ediyordu, el arabasında gazete satan bir adam çıktı karşısına. "Bremen'de kalıyorum!" Adam şaşkın baktı önce. Sonra büyük bir ciddiyetle salladı başını.

Ama sevinç esas Richard'ın yanında iyice zıvanadan çıktı. Arkadaşıyla beraberken Bremen dünyanın en güzel yeri idi! Şehri boyan boya dolaşıp gelecek aylar için planlar yaptılar. Akşamları büyük tiyatro salonunda oturup Beethoven dinliyorlardı: Beşinci, Altıncı, Yedinci Senfoni. Orkestra şefi Stegmayer'in temsil ettiği kuzey Alman ağırlığıyla, yepyeni bir Beethoven'la tanışıyorlardı Friedrich. Artık gençliğin dizginlenemez gücüyle kadere karşı coşkuyla başkaldırmayan, aksine değiştirilemez olanın önünde erkekçe eğilen ve kararlı adımlarla yoluna devam eden olgunlaşmış Beethoven. Alçakgönüllülük ve ağırbaşlılık. Doğanın üstünde, canlı olan her şeyin üstünde yatan derin melankoli. Çünkü geçici, geri getirilemez, tekrarlanamaz, ama yine de yitirilmiş değil. Eskinin yok olduğu yerde, yerine hemen yenisi geliyor, daha mükemmel, daha güzel... Olmak ve yok olmak, sürekli değişim, sürekli isyan, mücadele içinde kendini kanıtlama, devamlılık ve istikrar için hararetli çatışma, boşuna, ama yine de boşuna değil, çünkü her şeyin üzerinde bir yasa gerçekleşiyor –hayatın ebedi, ölümsüz yasası. Onun önünde eğilmek korkaklık, dalkavukluk değil, çünkü o bizim içimizde de var, kendi varlığımızın, sonsuz içinde kök salmış ve kişiliğimizin ötesine, ölümsüzlüğe ulaşan ölümsüz parçası: insan.

İşte yine orada duruyorlar: Sokrates, İsa, Bruno, Hus, Müntzer, Rousseau, Robespierre, Börne –zehirlenmiş, çarmıha gerilmiş, yakılmış, intihara sürüklenmiş, kelleleri uçurulmuş, yasaklanmış, sürülmüş.

Tanrı, O'nun olanlarla böyle ilgileniyor!

Hayır, Tanrı değil. Dişleriyle tırnaklarıyla iktidara yapışan egemenler. Muhaliflerini yok edebilirler, ama insanlığın kurtuluşuyla ilgili düşüncelerini asla. O, insanların içinde, evrenin kendisi gibi sonsuz ve yok edilemez. O, bize umut ve zafere güveni, öfkenin cesaretini ve karanlığa karşı mücadeleyi kazanmak için gerekli silahları veren, dünyayı değiştiren güçtür.

20 Temmuz civarında babasından, ekselansları, büyük tüccar Friedrich Engels Senior'dan uzun bir mektup aldı Friedrich. Çok değerli Bremen'li iş arkadaşının, dünya ticareti yürütülen yazıhanesinde, gerçek vasıflarının nihayet ortaya çıkmasıyla ilgili bir sürü övgü vardı. Mektup Anvers'ten gönderilmişti; çünkü Britanya Adaları'nda yaşanan 'kaygı verici olaylar', İngiltere'deki mal varlıkları nedeniyle, babasının aniden Manchester'a gitmesini gerektirmişti. Konsolos'un da her zaman güller açan yüzünden kaygı okunuyordu. Bizzat Tanrı'ya ait tüccar ülkesi Albion'da akıl almaz bir şey olmuş, büyük fabrikaların mülksüz ücretli işçileri, yayındıkları *people's charter* bildirisiyle, bütün sınıflar için eşit oy hakkı talep etme cesareti göstermişlerdi!

Bir milyondan fazla İngiliz, Avam Kamarası'na gönderilen bir dilekçe imzaladı. Ancak sözümona halkın sadece mutluluğunu düşünen seçilmiş milletvekillerinin ezici çoğunluğu, bu inanılmaz teklifi kutsal bir öfkeyle reddetti. Bunun üzerine Birmingham'da, orduyla polisin şiddetli müdahaleyle cevapladığı ciddi bir halk ayaklanması yaşandı.

Çartistler buna, 12 Ağustos için genel grev ilan ederek karşılık verdiler. Mülkiyetin güvenli kalesi İngiltere, bir anda kaynayan caddesi kazanına dönmüştü.

Friedrich içgüdüsel olarak burada yeni bir şeyin, asla mümkün görünmeyen bir şeyin patlak verdiğini hissediyordu. Halkın en yoksul tabakaları, bütün bir ülkenin cahil, kaderlerine teslim olmuş, geçim kaynaklarını güya yalnızca, onlara ücret ve ekmek veren işverenin becerisine borçlu olan sanayi işçileri, özgürlük bayrağı altında birleşip, yüzyılın fikirlerinin siyasal mücadelesine üçüncü güç olarak müdahalede bulunmaya başlıyordu. Kötü, trampacı fabrikatör sözcüğü, dizginsiz açgözlülüğün karanlık uyarı işareti, hür teşebbüsün hastalıklı kâr hırsı yine yine geri gelmişti. Paris'te kitlesel devrim, Lyon'da barikatlar... Zengin İngiltere'de akıllı, ileri görüşlü, her şeye kadir sermayedarlar, bunu unutacak kadar kör olabilirler mi? Kendin için -aristokrasinin ayrıcalıklı asalaklarına karşı- talep ettiğin özgürlüğü, elleriyle çalışmaktan başka imkân olmayan kader mağduru insanlar için reddedebilir misin?

Friedrich, İngiliz gazetesi bulmak için ayakları yara olana kadar koşturdu, limanda İngiliz denizcilerden bilgi almaya çalıştı. Bir şey anlamadan bakıyor, ellerini sallayıp, "Ah, çılgın Çartistler," diyorlar-

dı. Birmingham ayaklanması kanla boğuldu. Patronunun yüzü yine gülüyordu. Babasının Manchester'daki Ermen&Engels fabrikasından gönderdiği kargoyu birlikte denetlediler, geminin yarısı kelepir patiskayla yüklüydü. Manchester'daki dokuma fabrikası son hızla çalışıyor, İngiltere'de işler geliyordu. Friedrich bütün malı yüksek kârla, alışılmış yükleme komisyonu ve borsa harçlarını ödemeksizin, açık deniz gemisinden Hannover'li bir nehir teknesinin sahibine doğrudan satmayı başardı. Ülkede istikrar sağlandığı için İngiliz mallarının fiyatının günden güne düşeceği belliydi. Konsolos ellerini ovuşturuyordu. "Baban büyük bir ticari yetenek. Ama sen bir gün ticaretin dahisi olacaksın!" Ekstra kârın iyi bir bölümünü kâtiplerine bağışladı. Keyifleri yerinde, yazıhaneye geri döndüler.

"Size iletmem gereken bir şey var, Bay Engels, öğleden sonra bir Fransız geldi. Çok gizemli bir Fransız. Paris'ten. Sizin için küçük bir paketi vardı."

Fietje, en genç cıрак Friedrich'i karşılamış, saygıyla şapkasını almış, paltosunu çıkarmasına yardımcı olmuştu

"Küçük bir paket mi?" diye sordu Friedrich.

Fietje başını sallayarak onayladı. Gutzkow'un Paris'teki adresi! Friedrich sevinmişti. "Nihayet geldi, Börne!"

Oğlan, "Hayır," dedi başını sallayarak, "Adı Lutrec." Cebinden bir kâğıt parçası çıkarmıştı. "Paketi yalnızca size verebilirmiş. İşte, Bremen'deki adresi."

'Zur Rose, Rosenstiege', yazıyordu kâğıtta. Bu sokak, liman semtindeydi. Orta Çağ'dan kalma ahşap karkas bir binada, meyhanenin dövmeye demir tabelası asılıydı. Ferah bir denizci meyhanesine girdi Friedrich. Alçak kemerli odalar iç içe açılıyordu. Girişte, gerisinde çizgili denizci gömleği giymiş iri yarı sakallı bir adamın oturduğu, etrafı kuşatılmış bir tezgâh vardı. Masalar dünyanın her yerinden gemicilerle doluydu. 'Mischa' dedikleri meyhaneci, müşterilerin hepsiyle senli benliydi. Geniş elmacık kemikleri, R'leri dilini yuvarlayarak söyleyişi, sesli harfleri kaydıran telaffuzu, Rus kökenli olduğunu gösteriyordu. Tezgâhtaki gemiciler arasında kendisini bir hayli yabancı hisseden Friedrich'i fark etmesi epey zaman aldı. Friedrich çevrede duran müşteriler tarafından gözlenip enine boyuna tartıldığı hissediyordu. İri yarı adam da ne istediğini sormadan önce, küçük gözleriyle tepeden tırnağa süzmüştü zaten.

"Mönsieur Lutrec'i arıyorum."

Adam omuz silkti. Monsieur Lutrec diye birini tanımuyordu. Ancak Friedrich notu gösterince başını salladı meyhaneci. Merdivenleri işaret etti. "En yukarıya zorunda sen gitmek."

"Attacco! Cavation! Battuta! Riposte!" Daha merdivenlerde bir eskrim hocasının berrak, delici sesini, metal şıngırtılarını, atak haykırışlarını, hamle adımlarını duydu Friedrich. Eskrim salonundaydı. Yüzlerinde koruma maskesiyle gençler, ellerindeki çeşitli türde kılıçlarla birbirlerine saldırıyor, ufak tefek zarif bir Fransız da bir o çiftin bir bu çiftin yanına sıçrayıp duruşlarını, kılıç tutuşlarını düzeltiyor, cesaretlendiriyor, bağırıyor, övüyor ve kızılıyordu. Friedrich daha ne olduğunu anlayamadan ufak tefek adam ona bir eskrim kılıcı fırlatmış, önünde saldırı pozisyonuna geçerek hayırmıştı: "Detache!" Friedrich fazla düşünmeden hocanın üstüne atıldı. Mücadele bir dakika bile sürmedi. Eskrim sanatında pek iyi değildi Friedrich. Hemen ilk çalırın ardından eskrim hocasının kılıcının ucu göğsüne oturdu. "Öğrenmek zorunda siz daha çok şey!"

Friedrich nihayet arzusunu dile getirme fırsatı buldu. "Monsieur Lutrec diye birini arıyorum..."

Eskrim hocası reverans yaptı. "O olmak ben. *S'il vous plait?*"

"Adım Friedrich Engels."

"Ah, *commerçant*. Gelin!"

Sandık odasına götürdü onu, iyice bağlanmış küçük bir paket verdi. "Paris'ten Monsieur Barrois'nun içten selamlarıyla."

Cebinden birkaç altın çıkarıp Lutrec'e uzattı Friedrich. Fransız şaşkınlıkla altın sikkelere bakıyordu, heyecan içinde teşekkür edip reverans yaptı. "Eğer yine malıruz olursa kaçırılacak..." Gözüyle küçük pakete işaret edip merakla fısıldayarak sordu: "Elmas, öyle değil mi?"

Friedrich paketi açtı. En çok birkaç gümüş para değerindeki iki basit kitaba bakıyordu Lutrec hayretle. Kitaplardan birini aldı, başlığı okudu. "Börne! Superb!" diye haykırdı. Hemen cebinden paraları çıkarıp Friedrich'e geri verdi. "Paranız, *mon ami!* Republican d'Allgemagne Börne'nin arkadaşlarından almamak para ben." Kapıya doğru koşup, salona seslendi: "Herkes gelmek buraya! Bir dostumuz var! Bizimle kaçak konyak iç!"

Şişeyi dolaptan alırken, delikanlılar da geldiler. Lutrec tanıştırdı: "Bu Monsieur Engels, benim dostum, sizlerin dostu! Sevgili dostumuz!"

Burada yüksek eskrim sanatını öğrenenler, yaz tatilindeki lise mezunları ve üniversite öğrencileriydi. Sınavlarını yeni bitirmiş, ama henüz iş bulamamış bir hekimle bir hukukçu da vardı aralarında. Lutrec'le muvafakat içinde kendilerini yurttaş gururuyla, liberal ve muhalif göstermekteydiler. Derebeyliğe karşı zekice bir keskinlik ve tutkulu bir canlılıkla argümanlar ileri sürdüğü için, Friedrich'in özellikle hoşlandığı bir oğlan kendisini Jan Thorstrick olarak tanıtmıştı. "Eğer isterseniz akademik kulübümüz 'Germania'ya katılın: Liberaller, cumhuriyetçiler, meşrutiyetçiler. İsteddiğiniz her şey var, sadece şakşakçı prens uşakları yok. Her Cumartesi aşağıda Mischa'nın orada toplanıyoruz."

"Ama ben akademisyen değil, tüccarım."

"Önemli değil!" diye araya girdi Lutrec. "Börne'yi tanıyan, okuyan biri, bizdendir hiç kuşkusuz!"

Friedrich uzun süre düşünmedi. "Meslektaşlarımdan birine de yanımda getirebilmem koşuluyla."

"Kokuşmuş dar kafalı biri ya da polis muhbiri olmadıkça hemen gelsin!"

Friedrich uzun boylu düşünmeksizin, bir sonraki Cumartesi katılacaklarına söz verdi. Değerli, yeni kitaplarını alıp eve gitmek için can atıyordu.

Önce birincisi! Evin bahçesinin en arkadaki köşesinde gizlenip *Paris'ten Mektuplar'a* başladı. 1840 yılının sıcak yaz günleri canlanmıştı gözünde. Börne, kendine güvenen bir halkın, alçakça aşağılanmaya daha fazla katlanmama cesareti gösterdiği ve zincirlerinden kurtulduğu Fransa'nın kutsal toprağını öpüyor...

Kitabı bir hamlede yalayıp yuttu, kanayan yüreğiyle kendi vatanının acınası durumuyla karşılaştırmalar yapan cumhuriyetçi bir Almanın gözüyle yaşadı Paris'i. Börne'yle Belçika'daki devrimden, Kadetlerin ayaklanmasından, Temmuz fırtınasının harekete geçirdiği İspanya'daki, Portekiz'deki, İtalya'daki başkaldırılarından haberdar oldu, çocukluğunun Almanyası'nda yaşanan bitkisel uyku ortamına sadece soluk, uzak bir akis olarak sızmış olaylardı bunlar. Sanki içinde büyüdüğü zamanı, çevresinde neler olup bittiğini ancak şimdi anlayarak, kavrayarak ikinci kez yaşıyor gibiydi. Sonra, tarzı! Genç Alman edebiyatçıların düzyazılarında, Heine'nin *Seyahat Tabloları* ve *Çağın Değerlendirmeleri*'nde, Wienbarg ve Gutzkow'da, eski ustalar Lessing, Goethe, Jean Paul karşısında o kadar

modern ve takdire değer olarak hissettiği her şey, o koca meşe ağacı Börne'den çıkmış gibi görünüyordu! Parlak yazar, okurlarının içinde gerçeğin ateşini yakmak için, dilsel ifadenin bütün imkânlarını kendi yazım tarzında birleştirmekteydi. Hayatın zenginliğini elle tutulur biçimde ileten epik, sakın anlatıyla yer değiştirerek, tek bir sözcükle konuyu on ikiden vuran, yoğun kısalık ve özlük. Pırlıtlı tasvirler ve parlak espri kıvılcımlarıyla yer değiştiren basit, doğal dil –genç güçlü bir Ganymed, başının çevresine güller dolmuş, elindeyse Python'u vuran gülle.

“Asla iyi bir yazar şöhretinin peşinde olmadım, asla bir yazı ustası sayılmak istemedim. Karakterim bana kutsal bir görev yükledi, elimden geldiğince onu yerine getiriyorum. Düşünceler, sözcükler, sadece ihtiyacım olduğu sürece değer verdiğim, kullanır kullanmaz attığım araçlarımdır.”

Dokuz yıl önce Paris'in banliyölerinde yurttaşların silahlandığı o günün, 27 Temmuz sabahının şafağı söküyor... Friedrich Börne'nin son kitabı, *Fransızları Yiyen Menzel*'i okumaya başlamıştı; muhbirle hesaplaşma, kendisini çiğneyen çizimleri yalayan korkak darkafalı güruhla hesaplaşma, Börne'nin erken ölümünden kısa süre önce bitirdiği, insanı sarsarak uyandıran özgürlük yergisi.

“Savaş içindeki asker, nişan aldığı saflarda soylu bir adam olduğu, bir dostu olduğu endişesiyle, savaşın suçlusu olmayan çok sayıda kişinin olduğu endişesiyle kurşun atmaktan geri durmamalıdır. Onların kurşunları da hedefi vuruyor. Savaşın acımasız kanunu bu: Sadece *mağlup edilen* sevinebilir, sadece o *affedilebilir*.”

Burada bütün mesafeli ironi yok oluyor. Yanan yürek artık görmüş geçirmiş üstünlüğün ardına gizlenmiyor. Peygamberin sofu İncil ciddiyeti, Jakoben Almanın vasiyetinde soluk alıp veriyor.

“Bütün hükümdarlar tebaalarının, aslında olmadıkları babaları olsalar, tebaalarının mutluluğu, hoşnutluğu dışında bir kaygıları bulunmasa bile, bu durumda bile o halklar, özgürlük olmadan, onur olmadan acınacak halde olacaklardır. Yalnızca özgürlük, bir halkın bütün güçlerini geliştirebilir! Yalnızca o, bir halkın gizli, filizlenen gücünü gün yüzüne çıkarabilir!”

Bu günü yazıhanede yüksek taburenin üzerinde geçirmek Friedrich için imkânsızdı. İzin alıp kiraladığı bir balıkçı teknesiyle Weser üzerinde nehir yukarı kürek çekti. Az sonra gökyüzü bulutlanmıştı. Aniden çıkan şiddetli rüzgâr nehrin altını üstüne getiriyordu. Uzak

şimşekler çakmaktaydı batı ufkunda. Hafif kayık bir yükseliyor bir alçalıyor, gökgürültüsü giderek yaklaşıyordu. Derin bir karanlık çökmüştü yeryüzüne. Aniden çakan şimşek.. Şehrin silueti bir an için hayaletimsi bir ışığın içinde belirdi. Sağanak yağmur kamçılıyordu yüzünü. Börne'nin içinde deşelediği öfkeyi yeniden alevlendirmek için çok uygun bir andı. Öfkeyle asıldı küreklere. Güçlü hareketlerle sallanan tekneyi güneye, kurtancı kıyıya doğru sürdü. Düşünceleri, anavatanına, ayağa kalkacak ve mücadele edecek Alman hemşerilerine ilişkin dik kafalı düşünceleri Homerosvari dizelerle akıyordu...

Prenslerin saraylarının çürük ahırlarına dalacak gök gürültüsüyle, şimşekle, fırtınayla ve yağmurla bütünleşmiş hissederek kendisini, zincirlerinden boşalmış elementlerin içine haykırıyordu düşüncelerini.

Richard'ı erkenden yazıhanesinden aldı. Ludwig Börne'nin son yazısıyla silahlanmış olarak Stephanitor kapısından çıkıp liman semtine yürüdüler.

Rose'de en arkadaki kemerin altında toplanmıştı Germanen. Mekân tıka basa doluydu, kalın puroların nikotin bulutlarıyla kaplıydı her yer. Duvarda siyah-kırmızı-sarı bir flama asılıydı. Diğer müşterilerin odalarına giden iki kanatlı kapı açık duruyordu. Friedrich sıranın üstüne çıkmıştı. Genç insanların yüzlerini, tezgâhın gerisindeki iriyarı Mischa kadar dışarıdaki denizcileri de görebiliyor, yüksek sesle Börne okuyordu: "'Alman prensleri, Devrim adlı kedi evde olmadığı zaman, ulaşabildikleri her şeyi kemirerek masanın üzerinde zıplayıp durmuyorlar mıydı fareler gibi? Halkları için, zorunlu olduklarından fazlasını ve zorunlu olduklarından önce bir şey yaptılar mı hiç? Ama zamana hükmetmek yerine ona itaat eden prenslerin ve halkların vay haline?'"

Onu dinleyenler sadece 'Germanen' değildi. Dışarıdaki masalarda da sessizlik olmuştu. Mischa işine ara vermiş, gözünü bu tarafa dikmişti. "Fareler masanın üstünde, aynen! O leş kokulu piç kurulanı!" diye doğruladı dövmeli bir denizci, gök gürültüsü gibi bir sesle.

Friedrich okumayı sürdürdü: "'Almanya Fransa'yı yenerek sadece, yabancı boyunduruğu yerli boyundurukla değiştirmiştir.'" Onaylayıcı sesler duydu. "'O kahramanların, korkusuzca akan soy- lu karının yasını tutuyoruz. Cesur oldukları kadar bilge, güven duydukları kadar kuşkulu olsalardı, halkın özgürlüğü güvence al-

tına alıncaya kadar silahları bırakmazlardı: O zaman mutlu ve onurlu yaşadık vatanımızda ve siz zorbalığın alçak suç ortakları, utancınızı gizlemek için yeterince karanlık bir köşe buluncaya kadar dört dönmek zorunda kalırdınız dünyada.”

İnsanlar yan odaya açılan iki kanatlı kapının önüne üşüşmüş, alkışlıyorlardı. Friedrich okumaya devam etti: “Halklar sabırla değil, sabırsızlıkla özgürleşirler. Evet, eğer halk şikayetlerinin çaresini elde etme konusunda emin olmak istiyorsa, kendi meselelerinin üstesinden kendisi gelmek zorundadır!” Kitabı kapatıp, sıranın üstünden indi.

Genç insanlar hararetle tartışıyorlardı. Hukukçu seslendi: “Aynen! Bizim bir Alman anayasasına ihtiyacımız var!” Thorstrick hidetlendi. “Saçma, anayasaymış! Prensler güruhunun gitmesi gerek! İstisnasız hepsi, tarihin çöplüğüne!” Bir denizci bağırdı: “Yaşasın Cumhuriyet!” Hukukçu karşı çıktı: “Ütopya bu!” Bir üniversite öğrencisi, “Cumhuriyet, kaos, kanunsuzluk demektir. Halk önce yönetmeyi öğrenmek zorunda,” dedi. Thorstrick öfkeleni: “Halka yönetmeyi sen öğret, prens uşağı!” Öğrenci Thorstick’in boğazına yapıştı. “Ne dedin sen?” Orada bulunanlar karmakarışık bağışıyorlardı. Kavga herkesi sarmaya başlamıştı.

Friedrich taraflara şaşkınlık içinde bakıyordu. Kısa süre içinde çoğunluk bayağı birbirine girmişti, kavga dışarıdaki müşterilere de sıçramak üzereydi. Tekrar sıranın üstüne fırladı. “Sevgili dostlar!”

Kimse onu dinlemiyordu. O esnada iri yarı Mischa girdi arka odaya, döğüş horozlarının başı olan ikiliyi birbirinden ayırıp sakın olmalarını buyurdu. Şimdi Friedrich sesini duyurabilirdi. “Neden kavga ediyoruz ki? Hepimiz özgürlük dostu değil miyiz? Yoksa aranızda Almanya’nın şu anki durumunda, hain prensler güruhunun hegemonyası altında kalmasını isteyen var mı? İster cumhuriyetçi, ister meşrutiyetçi, ister demokrat, ister liberal, hepimizin düşmanı aynı. Ve hepimizin özlemle istediği tek şey, havayı arındıracak bir fırtına, ki soluk alabilelim.” Herkes hak veriyordu. “Aynen!” – “Böyle!” – “Bu konuda hemfikiriz.”

Friedrich devam etti: “Bugün 27 Temmuz. Dokuz yıl önce bugün, halk Paris’te Bourbone hanedanını devirdi. Bugünün kutlanması gerek!” Öneri hemen kabul edildi. Friedrich’in aklına, birkaç gün önce hızlı işlemiyle kazandığı para gelmişti. “Şehrin en şık lo-

kalinde!" diye haykırdı. "Herkesi Ratskeller'e davet ediyorum. Uyuşuk darkafalıların çürümüş kemikleri şoktan sızlasın, Bremen'de hâlâ, yüreklerindeki devrim ateşi sönmemiş adamların olduğunu görsünler!"

'Germanen' biralarını devirip yola koyuldular. Gemicilerin bazıları da peşlerine takıldı. Thorstrick önde flamayı taşıyordu. Neşe içinde karmakarışık sohbet ediyor, eski başkaldırı şarkıları söylüyorlardı.

"Gaudeamus igitur..." – "Yerin altında demiri var eden Tanrı ..."

Stephanitor'daki nöbetçi bakakalmıştı. Güruh neşe içinde, seçkin Ratskeller'in zarif atmosferine daldı. Uzun salon saniyeler içinde değişivermişti. Sıra sıra masalar bitıştırilmiş, 'Germanen' salonun ortasına siyah-kırmızı-sarı flamalarını dikmişlerdi. Ciddi daimi müşteriler, genç adamların gürültülü tavırlarını protesto ettiler. Mekânın sahibi yatıştırmaya çalışıyordu. "Ama beyler, rica ediyorum! Müşterilerimi kaçıyorsunuz!" Thorstrick yüksek sesle, kutlamanın sebebi ni ilan etti. Friedrich ekledi: "Bugüne saygı duyan herkes, kardeşçe davetlidir. Diğerleriyle bugünlük evlerine gitsinler ve eğer becerebilirlerse miskinlikleri ve korkaklıkları nedeniyle utansınlar!"

Ürkmüş müşterilere daha yakından baktı Friedrich. Bir bölmede kitapçısı Schünemann'ı tanıdı; kararsızlık içinde birbirlerini ikna etmeye çalışan, iyi giyimli birkaç yaşlıca beyle beraberdi. İçlerinden biri armatör ve senatör Carl Keutgen'di. Madalyaların, kılıçların ve apoletlerin parıldadığı ve Baron von Kotbek'in kibirli yüzüyle sırttığı, büfe yanındaki daimi masa kızgın protestoyla tepki gösteriyordu. "İnanılmaz bir şey!" – "Öğrenciler!" "Bu delikanlıyı tanıyor musunuz?" – "Serseriler mi?" – "Ayaktakımı!" – "Dışarı atın şunları!"

Fakat yabancıların oturduğu bir masadan onay geldi. Beyefendiler kalkıp masaya katıldılar. Biraz tereddüdün ardından başkaları da onları izledi. Bir kaptan arkadaşlarıyla birlikte masalarını iterek bitıştirdi.

Schünemann'ın yanındaki beyler de nihayet anlaşılmışlardı. En yaşlıları seslendi: "İzninizle, biz de katılacağız!"

"Bravo, Bay Senatör, bravo!" Bir kadın coşkuyla alkışlıyordu.

Friedrich garsona seslendi: "Şef, herkese Rüdesheimer!" Görevlinin patronuna danıştığı ru gördü, patron sonunda -tık basa dolu uzun masaları göz önünde bulundurarak- kararını vermişti. "Ne

istiyorlarsa getirin." Bu karardan sonra mekân sahibi hemen gayretli bir faaliyete geçti. Çevredeki garsonlara dönerek ellerini çırp-
tı. "Hadi *presto presto*, beyler. Kıpırdayın! Konuklarımız bekliyor."

Teğmen von Kotbek masasındakilerle birlikte lokali öfkeyle terk etti. Onlara katılanlar oldu. Lokalin bütün personeli ve yardımcı personeliyse artık masalardaki bardakları doldurmakla meşguldü. Bir öğrenci gidenlerin ardından alay ederek bağırdı: "Anca gidersiniz, beyler!" Friedrich ayağa kalkmıştı: "İlk kadehimizi, Avrupa'nın özgürlük seven bütün insanları için öncü ve umut olan, yürekli Paris halkına kaldırıyoruz!" Fransa'dan yaşlıca bayan: "*Vive la liberté! Vive la Allemagne!*" Hekim: "*Vive la France!*" Lutrec: "*Vive la révolution!*" Öğrencilerden biri piyanonun başına geçti. Lokal *Marseillaise* marşıyla inliyordu.

Delice coşkun bir akşamdı. Bolca şarap akıyordu, ama eski Alman cumhuriyetine ilişkin düşünceler daha sarhoş ediciydi. Herkes herkesle kardeşliğe içiyor, özgürlükle ilgili en güzel sözler birbirine söyleniyor, gülünüyor, şarkı söyleniyor ve zafere duyulan güvenle ağlanıyordu. İçkiciler arasında en taşkınlardan biri Schünemann'dı. Friedrich'in yanından hiç ayrılmıyordu. "Friedrich Oswald adında genç ve yetenekli bir yazarın edebi planları hakkında sizinle konuşmak için uzun süredir yanıp tutuşuyorum. Yayıncı olarak, anlıyor musunuz!" dedi.

Friedrich durakladı: "Nereden biliyorsunuz?"

"Ben sizin kitapçınızım, *Telegraph*'ın her sayısını okuyorum, Doktor Wihl ise iyi dostumdur. Ama endişelenmeyin: Sır saklamak, onur meselesi!"

Şafak vakti Friedrich peltek peltek konuşarak vedalaştı yeni arkadaşlarıyla. Başı değirmen dolabı gibi dönüyordu. Tümüyle yabancı en az altmış kişiyle kardeşliğe içmiş, para kesesi son kuruşuna kadar boşalmıştı. Harika bir gündü! Sallana sallana sokaktan aşağı yürüyordu. Mutlu bir sarhoşluk içinde, bir evin karanlık girişinden çıkan dört figürün aniden üzerine doğru geldiğini fark etmedi. Ne olup bittiğini anlayamadan yumruklanıp yere serildi. Bedeninde boğuk darbeler, tekmeler hissediyordu. İçgüdüsel olarak büzüştü. Çok uzaklardan geliyormuş gibi soluk soluğa, bölük pörçük öfkeli sözcükler duydu. Kotbek'in sesi geliyordu sanki bir yerlerden... Bedenine inen darbeler devam diyordu. Birden düdüğü sesi, uzaklaşan adımlar duyuldu. Friedrich yalnız kaldığı duygusuna kapıldı. Hare-

ket etmeye çalıştı, ama uzuvları sanki felç olmuş gibiydi. Derisi üzerinde ıslak bir şey akıyordu. Hareketsiz kaldı. Aklına gelen bir düşünceyle irkildi: Acaba ölüm bu mu? Sokağın pisliği içinde anlamsız, tek başına ölüm? Ama tuhaf, korku duymuyordu; sadece pişmanlık, tarifsiz bir pişmanlık...

Ah, insan sevgi içine doğar. Çocuğun gözleri dünyaya güvenle bakar. Çevresinde herkes yardımcı, arkadaş, şefkatli yaratıklardır. Onları kucaklamak, onlar hakkında hissettiklerini göstermek nasıl sonsuz bir özlemdir! Ama fark etmeksizin o katıksız özveri duygusu parçalanmaya başlar ve nefretin doğduğu bir an gelir...

Aniden oluğun nemini ve pis kokusunu hissetti tekrar. İğrenme duygusuna kapılmıştı. Olanca gücünü topladı. Başını kaldırmayı, bir koluna dayanmayı, bir dizini bedenine doğru çekmeyi başardı. Ayağa kalkarken böbrek bölgesinde saplanan bir ağrı hissetti. Sendeleterek ilk adımlarını attı. Ama Martinigasse çok yakındı. Orada bir bahçe kapısı, bir oda, büyük bir kap içinde temiz su ve bir yatak vardı...

Birkaç gün sonra her şey atlatılmış, vücudundaki kan oturmuş lekeler mavi-yeşile dönmeye başlamış, şiddetli ağrılar geçmişti.

Friedrich ilkin Rose'ye gitti. Mischa artık akciğer dostuydu. Yukarıda çatı katında, terlikleri ve sabahlığıyla odasından çıktı Lutrec, ayaklarını sürüyerek. "Siz misiniz, dostum? Bu ne hal böyle?"

"Bana bir eskrim kılıcı verin, Lutrec! Sizden ders almak istiyorum."

Fransız ellerini çırpı. "*Si bien!* Biliyor ben, yeteneğiniz var! Sonuna kadar sabretmek siz, ben yapmak sizi bir yılda en iyi gladyatörü Bremen'in."

Ratskeller'deki o akşamdan beri, artık Bremen'de tanınmayan biri değildi. Kendisinin tanımadığı bir sürü kişi yolda selam veriyordu. Rahip Treviranus'un orada ve yazıhanede davetler birikmişti. Herkesi reddetti, kartvizitleri pervasızca çöp kutusuna attı. Yapacak başka işleri vardı! Daha önemli şeylere kapılmıştı: hayatın temel sorunlarına cevap arayışı... Düşünmek ve var olmak, ruh ve dünya, insan bilinci ve doğanın ebedi yasaları; insan soyunun doğası ve kaderi. Ben neden benim? Yolum nereye gidiyor? Varlığımın anlamı ne? Cevabın Hegel'de bulunabileceği söyleniyor. Tutkuyla Hegel'in eserine saldırıp, çalışmaya koyuldu.

5
KALKAN VE KILIÇ

Hegel.

Geriye doğru, Almanya'da her türlü siyasal hareketin boğulduğu, Restorasyon'un en karanlık yıllarına doğru bir göz atmak lazım. Ama tam da Prusya'da felsefenin kurnazlığı, cehaletin taç giymiş zirvesi olan III. Wilhelm'e yağcılık yaparak sığınmayı ve bir memuriyet elde etmeyi başardı. Böylece 1818'den 1831'e kadar Berlin'de bir amfi, mutlak aklın kürsüsü, Ortaçağ despotizmiyle son hesaplaşmasını yapan tinin irade özgürlüğünün mahkemesi haline geldi. Elbette -halk kitlelerinde kıvılcımı çakan, dolayısıyla İngiltere'de, Hollanda'da, Fransa'da ve Kuzey Amerika'da burjuvazinin gerçek devrimlerini etkin biçimde hazırlayan bir Pierre Bayle ya da bir Rousseau'nun açık diliyle değil- tinin sözcüsü, sadece düşüncelerin sanal diyarında sahneye çıkıyordu. Dili, yetkisiz kişilerin dikkatli

kulaklarına karşı kat kat şifrelenmiş, kölenin yeraltındaki eşeleme faaliyete hareket özgürlüğü sağlamak için ihtiyaç duyduğu dalkavukça revranslarla, Prusya devletine karşı kamufle olmuş, ikiyüzlü tevazuyla tatlandırılmıştı. Diyalektiğin kor ateşini gün yüzüne çıkaran adam, dış görünüşüyle bile köstebeğe benziyordu. Ve o, özgürleşmiş özbilincin, "kendi özgürlüğü içinde ve kendi gerçekliğinin özgürlüğü içinde kavrayan tinin ışığına doğru binlerce yılı eşeleyerek kendine yol açan insan tini için" bu görüntüyü kullanmayı seviyordu.

Tıknaz, suratsız bir figür kürsüde oturmuş, hafifçe öksürerek elyazması yağının içinde bir şeyler arıyor. Dış görünüşü madun, saygıdeğer bir etki uyandırmakta, duruşu beceriksiz, bitkin. Kambur sırtı, ince tel tel ak saçları, hiçbir pırıltı, hiçbir ışık yok, en ufak bir çekicilik yok. Ama yine de tika basa dolu amfi, ayakta durulan galeri bölümünü dinleyiciler dip köşe doldurmuş. Ve salon mutlak bir sessizlik içinde, merakla yoğunlaşmış bekliyor. Neredeyse soluk almaya bile cesaret edilmiyor; sanki herkes, düşünce sürecine tanık olunmasına izin verilmiş olan beynin, tarih yaptığını seziyor gibi; tin dünya tarihi, akıl dünya devrimi yapıyor. "Felsefenin görevi, ana fikri olan düşünce ve varlığın birliğini bizzat konusu haline getirmek ve kavramak olarak belirlenir."

Sözcükler kesik kesik, neredeyse isteksizce, yayvan, monoton Svabya lehçesiyle dökülüyor ağzından. Öncülü masum duyuluyor. "Özbilincin kendi kendisini düşünmesiyle ve mutlak varlığı kendi kendisini düşünen özbilinç olarak kabul etmesiyle bu gerçekleşir."

Öbür dünya silinip süpürülmüştü. Ama bu dünyada da Fichte'nin Ben'inin uyuşuk yalnızlığı egemendi hâlâ. Kürsüdeki adam başını kaldırıyor. Gözlerinin coşkunluğu ruhunun ateşini gösteriyor. Tutku, evrenin varlık temelini, bütün hayatın gizli sırrını tin temelinde açığa çıkarmaya cüret eden düşüncenin zincirlerinden kurtulmuş tutkusu, yıkımın korkunç izlerini bırakmış yüzünde.

"Düşünce tarafından aklanmayan hiçbir şeyi duygusal eğilimde de kabul etmeyi istememek büyük bir dikbaşlılık, insanı onurlandıran bir dikbaşlılıktır."

Buz gibi gri, yaklaşılmaz isimlerden oluşan cümleler, karmaşık süreçler, çağlayan gibi, anlamaya çalışan dinleyicilerin beynini ısıtan diyalektik spekülasyonun salvo atışları. 'Olmak' fiili, zorlu cümle kuruluşlarının neredeyse tek dayanağı olarak işlev görüyor.

"Saf düşünce subjektif ve objektif karşıtlığına ilerledi; ve karşıtlığın gerçek uzlaşmasını en tepeye taşıdı, kendi kendisini feshetti, Schel-

ling'in dediği gibi, zıtlıklar kendi içinde özdeştir, sadece kendi içinde de değil, aksine, karışıklığı sürekli üreten ve sürekli uzlaştıran sonsuz hayatın ta kendisidir."

Tinin tözsel olan içinde kendini feshetmesi ve sonsuz oluş içinde yeni şekillenme. Zihnin bayat, değişmez bütün kanaatleri yok olup gidiyor, tesis edilmiş varlık, hareketsiz varoluş --düşüncenin embriyonik gelişiminin kuruntuları. Hepsi titreşen devreler içinde geçiş, ileriye doğru gelişme, gelişmenin daha üst bir aşamasında birleşme uğruna mücadele. Bilincin yaratıcı ıstırabı. Nesnel olanın bol miktarda kendi kavramının formuna akışı: Soyutlamanın somuta, somutun genele, genelin mutlaka doğru ilerlemesi.

"Sonlu olan her şey, kendi kendisini ortadan kaldırır. Bu itibarla diyalektik, bilimsel ilerlemenin ruhunu oluşturur ve nasıl esasen sonlu olan içinde yüzeysel değil, gerçek yükselişi barındırıyorsa, içkin bağıntı ile zorunluluğun bilimin içeriğine dahil olmasını aynen öyle sağlayan yegane prensiptir."

Bu adamın kavrayan düşüncenin sonsuz zahmetli çalışması içinde ortaya çıkardığı tinsel kozmos, süreçti. Mesafeli durmaya, yorumlamaya, temellendirmeye, yansıtmaya çalışıyor ve yaratıcı mimar rolü içinde giderek kendini yitiriyordu. Düşünmenin düşüncesi, soğuk sillogizmden, dogmatik katılıktan, formel boşluktan muaftır, verimsiz kuşkudan, coşkun sevinç çılgınlıklarıyla kendi etrafında dans eden soyut rasyonalizm gibi ampirik tekyanlılıktan arınmış. Nihayet, evrenin kalp atışlarının gümbürdediği yerde, gerçeğin nabzında.

"Tantae molis erat se ipsam cognoscere mendem. Ruhun kendini tanıması için, bunca çaba gerekiyordu."

Ne zaman başladı bu?

Dünyanın diyalektik olarak açıklanması için ilk önsezinin kıvılcımı bu beyinde ne zaman çaktı?

1789'un sıcak Temmuz ayı. Sadece Tübingen Manastırı'nın içi serin. Ağzdan ağıza fısıltıyla iletilen, Paris'ten mutluluk verici haberler. Halk Bastille'i basmış, iktidarı ele geçirmişti. Mahzenin gizli köşelerinde mum ışığı altında, suç ortağı Hölderlin'le birlikte Rousseau'nun ateşli özgürlük mesajlarını yalayıp yutmuş olan teoloji öğrencisinin yüreği gümbürdüyordu. Rousseau'nun düşüncelerinin, siyasal gerçeklikte vücut bulma mucizesi! Dünya görüşü dünya tarihi olmuştu! Tin kendisine yeni gerçeklik yaratıyordu. Suç ortakları, yüksek Tübingen dağı üzerindeki eski kalenin yanına kendi özgürlük ağaçlarını diktiler. Fidanın üzerine ay ışığı düşüyor-

du. Yıldızların sonsuzluğuna bakış. Ve Hölderlin'le diğeri, harika çocuk Schelling'le ilk çılgın dans... O an, aniden, özgürlük zaferinin sevinç gösterisi içinde, önsezinin parlak ışığı. Uzun süredir özlenen, hararetle ulaşmaya çalışılan, dur durak bilmeksizin aranan gerçeğin idraki:

Seni anlıyorum, Dünya! Sonsuz oluşunun muazzam boğucu buğusu içinde, bana doğru köpürüyor kendi iç varlığım. Sonsuz ayrılıktan sonra birleşme. Tinin dünya içinde tekrar tanınması. Dünya ruhu. Mükemmelliğe doğru zorlayan, durmaksızın faal yaratıcı güç. Subjektif sınırlamalarından çıkarak objektife yükselen insan tini içinde kendini tamamlıyorsun...

* * *

Sıcak Ağustos güneşi şehrin dar sokaklarını acımasızca yakıyor. Sadece Martini kilisesinin duvarları arasında hâlâ serinlik egemen, hâlâ açık düşünebilme imkânı var.

Friedrich kilisede sıraların üstünde uyuyordu. Sekiz gün neredeyse hiç uyumamış, üstüne üstlük yazıhanede, depolarda, gemilerin birbiri ardından yanaştığı limanda çalışmıştı durmaksızın.

Rüya görüyordu. Karanlık bir koridorda ağır ağır yürüyor. Sihirli bir güç çekiyor onu. Bir yerlerden ışık geliyor. Toprak, memleket, hava, özgürlük! O anda bir parmaklık şangırtısı duyuluyor. Duvarlar, her yerde duvarlar. Dünya dönmeye başlıyor. Kara kapılara vuruyor çekiçle. Duvarlar giderek yakınlaşıyor. Çaresiz, yitik, tuzağa düşmüş olmanın kesinliğiyle yıkılmış. O an aniden beliren kırmızı-sıcak ışık altında, tarifsiz bir ıssızlık içinde hüzünlü bir figüre bakıyor. Kendisi. Başını sallayarak kendisini selamlıyor, tekrar tekrar sallıyor başını. "Sen de mi, oğlum Brütüs..."

Uyandığında geceydi. Papaz yardımcısı içeride olduğunu fark etmemiş, kapıyı üstünden kilitlemişti. Levazım odasının penceresinden dışarı çıkmak zorunda kaldı. Buzlu bir cam gibi akan Weser nehri kıyısında yürüdü duvar boyunca. Hegel'in çetrefil, dikenli kitabının hâlâ açık durduğu odasına gitmeye cesaret edemiyordu: *Tin'in Fenomenolojisi*. Gece havası iyi gelmiş, belirginlik sağlamıştı. Artık hiçbir şeyi allayıp pullamak, üstünü örtmek mümkün değildi: Bir sınıra varmıştı; hayatında ilk kez, ilgilendiği her bilgi alanını, âdeta oyun oynar gibi fethetmesine imkân sağlamış olan fikir berraklığının sınırına gelmişti. Şimdi hayatta ilk kez kavrama yeteneğinin acizliği gibi acı bir gerçeği tatmak zorunda kalıyordu. Hegel kalesine taarruz, tam bir fiyaskoyla sonuçlanmıştı.

Gutzkow yine yazmış, verdiği sözleri artık yerine getirmesi, yeni bir şeyler göndermesi için uyarıyor, ısrar ediyordu -bir şiir bile dostça saygı görecekti-, yeter ki birkaç yazılı sayfa göndersin! Kendisini her şeye kadir hissetmiş, ama birdenbire artık ne yapacağını bilemeyen şapşal bir aklın ezici aşağılaması hakkında ne biliyordu ki Gutzkow? Sürekli başladığı yere geri dönen düşüncelerin ebedi deveranı içine hapsolmuş? Siz tabii, Bay Gutzkow, mutlak olanın diyarında kaygısızca hareket edebilirsiniz, son büyük filozof hakkında akıllı ve güzel sözler bulabilirsiniz. Siz onu konuşurken dinlediniz ve kavradınız. Bense anlayamıyorum. Son, ebedi gerçek, felsefe taşı, dünya ruhu... Erişilemez bir buz çölü üzerinde sözcükler, boş, müphem kavramlar bunlar. Zaman zaman çiçek açan bir ada parıldıyor, canlı hayatın tablosu, ama az sonra güzel bir yanıl-sama olduğu çıkıyor ortaya. Çünkü bilginin vadedilen zirvesine giden hedef henüz çok, çok uzakta... Bu durumda Tanrı ve dünya hakkında yazabilmek? İnsan kendisi karanlıkta ağır ağır ilerlerken, başkalarına akıl vermek? Utanmaz arsızlığım o kadar da ileri gidemez. İnsanlığı düşüncelerimle rahatsız etmeden önce yukarı çıkmalı, dünyayı her yönüyle anlamalı, derinliklerini tanımalıyım.

Friedrich Tin'in *Fenomenolojisi*'ni şimdilik bir kenara koyma ve önce Hegel'in *Tarih Felsefesi Üzerine Dersler*'ini ele alma kesin kararıyla eve gitti. Orada, herifçioğlunun somut tarihsel malzemeye ilişkin görüş bildirmesi gerektiği yerde, varmak istediği nokta en anlaşılır şekilde karşısına çıkacaktır. Kendisine bir evren yaratan, canlı olanı ortaya koyan, birlerce yıllık tarihi boyunca kendisine eziyet edilmesine izin veren insanlığı icat eden, nihayet Hegel adında bir beyefendiyle varlığının bilgisine ulaşmak için milyonlarca acı, çaba ve çatışmayı harekete geçiren dünya ruhu mu? Hengstenberg diye birinin gerici papaz beynindeki Hegel sistemi yansıması kadar ilkel asla olamaz bu felsefi yapı! Böylesine büyük bir şarlatanlığa bir Gutzkow, bir Heine, bir Rosenkranz, Gans, Marheineke, Michelet, bir Ruge, hele hele dahiyane Strauss kanmazdı! Aniden ürktü Friedrich, çünkü çok daha önemli beyinlerin çok farklı mistifikasyonları nihai gerçek olarak kabul ettiklerini düşündü. Ancak *Heidelberg Felsefe Tarihi Dersleri*'ne Hegel'in Önsözü'nü okuyunca sakinleşti.

"Gerçeklik için yüreklilik, Tin'in gücüne inanç felsefenin ilk koşuludur. İnsan, değil mi ki Tindir, kendini en yüksek olana de-

ger sayabilir ve saymalıdır, kendi Tin'inin boyutu ve gücü hakkında ne kadar büyük düşünse azdır. Evrenin ilkin gizli ve kapalı özünün bilginin yürekliliğine direnç gösterebilecek hiçbir gücü yoktur; kendini onun önünde açmalı, zenginlik ve derinliğini gözler önüne serip yararlanıma bırakmalıdır."

Filozofun sözleri ona, onun kendi yılgınlığına karşı söylenmiş gibi geliyordu. Felsefenin zirvesiyle bu kez başka koşullarda ilgilenmek üzere işe koyuldu. Sebatla ve ağırbaşlılıkla, sistematik çalışma ve sabırla... Kendisini azarlıyordu: İnsanlığın iki bin beş yüz yıl harcadığı şey için sen, lanet olası Kaşubyalı sefil Leçiyak, azıcık Yunanca öğrenmiş küçük bir kâtime, en azından bir yıl verebilirsin!

Yüzü yine solgunlaşmıştı. Büyükanne Treviranus iki yana sallıyordu başını. Ev sakinleri yemek yemesini istemeye bile cesaret edemiyor, Rahip'in kızları odasının önünden parmak uçlarına basarak geçiyorlardı. Konsolos Leupold, kitap kurdu diye çıkışıyor, Richard Roth ise ziyarete geldiğinde çaresiz bir öfkeyle süzüyordu Hegel'in kitaplarını. Arkadaşı yüzüne bile bakmıyor, hep aynı cevabı veriyordu: "Bunu aşmam lazım! Şimdiden seziyorum. Aradığım gerçeği, burada, Hegel'de bulacağım. Gerçi şimdiye kadarki en çetrefilli, en karmaşık bilim jargonuyla anlaşılmaz hale getirilmiş. Ama arkasında, şimdiye kadar hiç kimsenin düşünmeye cesaret edemediği, büyük evrensel bilgiler gizli: Aklın sarsılmaz yasalarına göre değişen insanlık! Özgürlük kavramının gelişimi olarak dünya tarihi! Elbette, darkafalılar bu kitaplardan devrimin soluğunun estiğini anlayamıyorlar."

O zaman Richard Roth, ağaç yapraklarının renk değiştirmeye başladığı pencereden dışarı hüznle göz atar: "Sonbahar geldi. Bu yaz ne kadar çok şey yapmaya niyetlenmiştik oysa?" derdi.

Schünemannın kuryeyle, matbaadan yeni çıkmış bir kitap göndermiş, yarı sıra da birkaç satır yazmıştı. "Siz Prusyalılar hakkında bugüne kadar kaleme alınmış en iyi kitap. Şimdiden yasaklandı ve bütün eyaletlerde toplatıldı!" Friedrich başlığı okudu: "J. Venedey: *Prusya ve Prusyalılık*." 'Siz Prusyalılar' diyerek biraz ironi yapmıştı kitapçı; Prusya vatandaşı oluşunu hedef alıyor, hiç kuşkusuz Prusyalı reformcuların, II. Friedrich ruhunu yeniden canlandıran devletle ilgili düşüncelerinden, siyasetin tamamlanmasını bekleyen Hegel'e de gönderme yapıyordu. Belki, Prusya'da kraliyet uşakları çevresinde yetiştigi bilinen Gutzkow'u da hedeflemekteydi.

Friedrich merakla okumaya başladı. Yazar, Köln'lü bir hukukçuydu, Börne gibi Hambach Festivali'ne katılmış, vatana ihanet sebebiyle zindana atılmış, ama Mannheim hapisanesinden Paris'e kaçmıştı. Prusya yasamasını, devlet yönetimini ve vergi politikasını ciddi bir eleştirel incelemeye tabi tutmuştu. Sonuçlar Friedrich'in aklına yattı: Finans aristokrasisinin yoksullar karşısında himayesi, mutlakıyeti ebedileştirilme çabası, siyasal entelijansyanın baskı altına alınması, halk çoğunluğunun aptallaştırılması, dinin kullanılması. Ama parlak bir dış politika, sınırsız bir böbürlenme ve sanki bilim teşvik ediliyormuş görüntüsü. Devletin gerici karakterinin açık şekilde görülmesini engelleyen -görmeyen sadece Hegel değildi- ve monarşist sistemin kendi kendisini yenileme yeteneğiyle ilgili sahte umutlar uyandıran bu görüntüydü.

Yazıhanedeki iş hafiflemişti. Sonbahar fırtınaları dolayısıyla bazı gemiler okyanusu geçememiş, Friedrich de zaten işinde belirli bir rutin kazanmıştı. Gutzkow'un yeni makale talebini yerine getirmek için zaman bulabiliyordu. Oswald takma adıyla yazdığı ilk edebiyat eleştirisi, eski *Deutscher Volksbücher*'in (Popüler Alman Kitapları) yeni baskısına tanıtım yazısı beğenilmişti. Ardından, *Gepanzerte Lieder* (Zırhlı Şarkılar) kitabıyla Freiligrath'ın yanı sıra her yerde coşkuyla kutlanmış, umut vadeden genç yetenek Karl Beck'in şiirinin derinlemesine tartışması geldi. Eleştirmen Oswald, genç edebiyat içinde 'yeni moda' bir eğilim olan, genel, siyasal bakımdan anlamsız bir melankoliye kapınılmasına karşı uyararak sesini yükselten ilk kişi olduğu için dikkat çekmişti.

Hegel okumalarında ilerledikçe, o anki edebi yayınların değerlendirmesinde kendisini bir o kadar emin hissediyordu Friedrich. Sadece siyasal-toplumsal bir form uğruna mücadele eden, insanın özgür özbilinci düşüncesinin ifadesini bulduğu bir edebiyat, dikkate alınmaya ve teşvik edilmeye değerdir. Tekrar şiir denemelerinde bulunma cesareti gösterdi. Ateşli Thorstrick'le arkadaşı Roth, ilk öykülerini okuduğu dinleyicileriydi. Ne yazık ki Thorstrick'in Bremen'deki günleri Ekim'de sona eriyordu. Sömestr başlangıcında Bonn Üniversitesi'ne kaydolmuştu. Dolayısıyla Friedrich şimdi, belediyenin yemekhanesinde Schünemann'la daha sık biraraya geliyor, müstakbel yayıncıya edebi planlarını anlatıyordu.

"Yüreğim huzursuz ve fokur fokur kaynıyor," diye yazmıştı, böylesi bir akşamın ardından Wuppertal'li dostlarına. "Zaman

zaman sarhoş kafamın içinde olağanüstü bir kor ateş yanıyor, huzursuzluğu çözecek ve kor ateşi alevlendirecek büyük bir düşünce bulma özlemi içindeyim. Şimdiye kadarkilerin yanında çocuk oyuncağı kalacağı büyük bir malzeme ruhumda cebelleşerek yükseliyor. Ortaçağ'da kendini gösteren modern sezileri görünür kılmak istiyorum; sert yer kabuğunun altında, kiliselerin ve zindanların temelleri altında gömülmüş, kurtarılmayı bekleyen ruhları açığa çıkarmak istiyorum."

Ocak ve Şubat aylarında peş peşe, Hegel'in felsefesiyle Börne'nin siyasal taleplerinin kriterlerini çağdaş şiire, anlatıya ve drama uyarladığı makaleler yazdı. "Zamanın Gerici İşaretleri" makalesinde, Ortaçağ'ın batık eski dünyasının, yüzleri daima geriye dönük hayranlarıyla, ilerlemeden ümitlerini kesmiş, şimdi tahrip edici bir şüphecilik içinde yorgun düşmüş bir zamanların liberallerine, "Güneşin altında yeni bir şey yok mu?" diye soruyor; "Hayır!" diyordu. "Yeterince yeni şey var, ama bastırılıyor. Katıksız gerçekler mücadele etmek ve katlanmak zorundaydı, işkence gördüler ve canlı canlı gömüldüler. Ufukta yeni bir gerçek yükselmeye başladığında, iktidarın habercileri, imparatorluklarının çökme tehdidi altında olduğunu pekâlâ bilir ve silaha sarılırlar."

Bir dizi yazarda, yeninin ilk adımlarını gördü ve mücadeleyi sürdürmeleri, cesaretlerini ve duruşlarını korumaları için onları teşvik etti. Edebiyatın, Hegelci felsefenin diyalektik ruhuyla bağlantısından, genç Alman edebiyatının muazzam bir yeni atılımını bekliyordu. Bunlar, Hegel'i incelerken aklına gelen ilk düşünce kıvrımlarıydı sadece. Henüz tamamlanmış, olgunlaşmış, siyasal-estetik bir program değildi. Henüz Hegel'in geçerli bilgilerini, zamana bağlı şifrelerinden ve subjektif dar kafalılığından arındırıp kristalize etmeye, devrimci çekirdeğini açığa çıkarmaya çabalıyordu.

Friedrich Mantık Bilimi'ni, Hegel'in en sona sakladığı temel eserini bitirdiğinde, mutlu bir gün, mutlu, özgürleştirici bir gün başlamıştı. Günlerden pazardı, yeni umut yılı, 1840 Şubat ayının ilk Pazarı. Hegel'de aradığı tarih yasası açıkça gözünün önünde duruyordu. Daima çıktığı yere geri dönen, doğrusal bir gidiş geliş değil bu, sonsuz bir dairesel hareket değil, aksine, çöküşüne karşı her türlü araçla direnen, önce hâlâ büyük güç araçlarına sahip, ama sonunda devrimci bir eylemle süpürülüp atılacak, köh-

nemiş eskinin dayanıklılığına karşı yaşama gücüne sahip yeninin kesintisiz mücadelesi bu. Tarih uyuşuk uyuşuk çevresinde kıvrıldığı görünmez bir noktadan hareketle akışına başlıyor; daireleri giderek büyüyor, hareketleri giderek hızlanıyor ve canlanıyor; nihayet alevli bir kuyruklu yıldız gibi, eski yörüngelerini sıyrıp geçerek, çoğunlukla kesişerek yıldızdan yıldıza fırlıyordu ve kendi etrafında her dönüşünde sonsuzluğa biraz daha yaklaşıyordu. Sonu kim tahmin edebilirdi ki?

Yeni edinilmiş bilgileri günlük hayatta denemek için dünya tarihiyle ilgileniyordu Friedrich. Verdiği sözü tutmayan, iktidardaki Prusya Kralı'nın utanmaz eylemleri Rotteck'te kayıtlıydı. Venedey'in Prusyalılıkla ilgili analizi doğrulanıyordu. Friedrich'in içinde her şey onu, yeni kazanılmış olan bilgileri pratik mücadeleye uygulamaya itmekteydi. Üniversitelerde yeni sömestr başladığından beri 'Germania' Kulüp'teki küçük kalabalık iyice daralmıştı. O sırada sürpriz bir biçimde, seçkin Union kulübünün daveti geldi. "Uygun bir Alman Anayasası" üzerine tartışmaya çağırıyordu bu. Friedrich katılmaya hemen oracıkta karar verdi.

Richard Roth'un kaldığı yerin önüne vardığında, karla kaplı sokaklar çoktan derin bir karanlığa gömülmüştü. "Richard!" diye seslendi yüksek sesle. "Richard!" Çevredeki birçok evin pencereleri açıldı. En son açılan arkadaşının çatıkındaki penceresiydi. "Ne var?"

"Çabuk giyinip in aşağıya! Beklenen an geldi! Bugün Alman eyaleti Bremen'in en önde gelen, en kibar, en boktan topluluğunu fethedeceğiz!" Friedrich altın harflerle basılmış davetiyeyi sallıyordu. "Le grande Club de Monseigneur 'Union' onur duyar."

Eski şehrin sokaklarında yürürlerken konuşuyordu Friedrich: "Seçkin tartışma kulüplerine istiyorlar beni. Canları cehenneme! Halkın kutsal hakkı söz konusuysen, majesteleri hükümdarın anlayışlı inayeti için yalvarıp yakaran bu miskinler, gerçekle ilgili bir kıvılcımın, olsa olsa devrimin yumruğuyla çakılabileceği taş giymiş boş kafaların aydınlatılması yaygaraları koparan bu kış yalayıcıların canı cehenneme. Bu zırvaları hezimete uğratmaya hazırım. Hegel ve Börne! Onlar benim kalkanım ve kılıcım. İnsan onuru için, tilsit peyniri gibi pazarlık yapmaya kalkışan bütün o bezirgân takımı sınırlarına davet edeceğim! Haydi, cesaret, Richard! Aslan

yürekli diye anılan büyük adaşını hatırla! Sen benim saray oğlunumsın. Eğer keseleri dolu bu şişko tüccarlara fazla küstah gelirsem, dürtüklersin beni!"

İki arkadaşı ufak tefek gayretli bir şişko karşıladı. Tartışma başlamış olmalıydı. Kesintisiz, monoton bir ses duyuluyordu şatafatlı salonda. Bağımsız imparatorluk şehri Bremen'in liberal büyük burjuvazisinin kaymak tabakası, pahalı gece giysileri içinde ortalıkta duran ve sunulan zengin içeceklerden yararlanan hanımlar beyler toplanmıştı. Friedrich'in Ratskeller'den tanıdığı Schünemann'la Senatör Keutgen başkanlık masasındaydı, başlarıyla selam verdiler. Yanlarında, Union'un başkanı olarak öne çıkan, toptancı Frese'nin bütün şehir tarafından tanınan keli parlıyordu. Konuşmacının süslü püslü ama boş sözlerinden bazıları çalındı Friedrich'in kulağına. "Böylece sayın davetliler, Frankfurt'taki Alman prenslerinin Yüksek Federal Meclisi'ne hürmetle ve gerekli saygıyla sunacağımız dilekçemizin amacını, yeterince inandırıcı ve yeterli gerekçelerle temellendirdiğimi sanıyorum."

Konuşmacıyı hiç dikkate almayan, aksine fütursuzca sohbet eden küçük grupların arasında dolaşıyordu Friedrich, Richard'la birlikte. Genel ilgisizlik konuşmanın ihtimalen daha da sıkıcı hissedilmesine yol açıyordu. "Böylece burjuva sosyal sınıfların organlarının ölçülü bir katılımının, bütün taraflar için tahmin edilemez avantajlar sağlayacağına ilişkin, hükümdarımızda bir anlayışın olgunlaşacağını umabiliriz."

İki arkadaş, genç katılımcıların yorumlarıyla eğleniyorlardı: "Bugün yine çok sıkıcı!" – "Ölümüne!" – "Hâlâ dilekçeden söz ediyor. Bu kaçınıcı allasen?" – "On yedinci." – "Ve hep aynı argümanlar." – "Yakında bir şey olmazsa, havai fişek patlatacağım artık!"

Ufak tefek gayretli şişko, kalabalığın arasından geçerek Friedrich'e yaklaştı. "Sayın Başkan saygılarını iletiyor, tartışma konusuna ilişkin konuşma yapma onurunu bize bahşeder misiniz diye soruyor, Bay Engels?"

Friedrich başını salladı.

Şişko teşekkür edip mutlu bir aceleyle başkanlık masasına doğru seyirtti. Richard Friedrich'i dürttü, genç bir adamı gösteriyordu. "Kossmaly," dedi, hayranlıkla. Friedrich kilise orgçusunu tanımıştı. Ama bakışları, Kossmaly'le sohbet eden genç kadının üzerinde kilitlendi. Altın pırıltılı dalgalı saçlar harika omuzlara dökülüyor.

Yüksek alnı, asil kıvrımlı profili antik bir heykel sanki. Kadın başını ona doğru çevirdi. Avizenin mum ışığı altında deniz mavisi-yeshilimsi parlayan kocaman, rüya gibi gözler...

Başkanlık masasında yorgun yorgun alkış tutuyorlardı. Konuşmacı nihayet bitirmişti. Şimdi Başkan ayağa kalktı. "Hanımlar beyler!" Kimse oralı olmayınca çanı çalıp bağırdı: "Sözü, en genç kuşağın temsilcilerinden birine verme mutluluğunu yaşıyorum: Bay Friedrich Engels!"

Friedrich irkildi. İlk olarak kendisine söz verileceğini hesaba katmamıştı. Salonu boylu boyunca geçerken dizleri titriyor, insanların birbirlerine adını fısıldadığını duyuyordu. Böylesine büyük bir topluluğa daha önce hiç konuşmamış olduğu geldi aklına. Şimdi bütün gözlerin üzerine çevrildiğini hissediyordu. Ona kale gibi gelen kürsünün arkasında cesaretini topladı tekrar. Başını eğerek ölçülü bir selam verdi Başkana. Şu kel kafayı öyle bir ateşleyeceğim ki, benden dolayı duyduğu mutluluğu sonsuza kadar yitirecek! diye düşündü. "Frankfurt'taki Yüce Prensler Meclisi'ne göndermek istediğiniz 'yürekli' dilekçeyle ilgili düşüncemi soruyorsunuz," diye başladı. "Ne düşündüğümü söyleyeyim: Boşuna posta ücreti ödemeyin. O kâğıtları Tanrı adına dingin bir yere taşıyın, en azından daha yararlı bir amaca hizmet etmiş olursunuz."

Friedrich, başkanlık kelinin altındaki suratın, tuzdan bir sütun gibi donup kaldığını gördü. Aynı anda da Kossmaly'nin yanındaki sarışın güzelliğin su perisini andıran gözlerinin içine baktı. Büyük bir ciddiyetle izliyordu. Ürkekçe gülümseme cesaretini buldu kendisinde. Kız teşvik edici bir hareketle başıyla selamladı. O andan itibaren sadece ona hitaben konuştu Friedrich.

"'Koşullara uygun bir anayasa yapılması' yönündeki itaatkâricalarınızın, taç giymiş vurdumduymazlarımızın hangisi tarafından duyulmasını bekliyorsunuz? Çok uzak olmayan bir geçmişte, mevcut anayasayı kişisel zenginleşme amacıyla yürürlükten kaldırmış, komşularımız arasındaki o kanunları hiçe sayan 'kamu yararının vekili'nden mi acaba?" Davetliler konuşmacı kürsüsüne yaklaşmışlardı. Salonda meraklı bir dikkat egemendi. "Yoksa 1815 yılında imparatorluğun yeniden doğuşunu korkudan titreyerek yaşarken, kendisini ikinci bir kez daha sıkıntıdan kurtarması için büyük bir halka anayasa sözü veren, yalan yere yemin etmiş o palavracıdan mı?"

“Prusya Kralı’na hakaret etmeyelim!” diye yalvardı kel kafa, titreyen sesiyle. “Az sayıdaki adil kişilerden biridir o!”

“O adı siz telaffuz ettiniz, Sayın Başkan, ben değil! Raportörler yanlışlık yapmasın diye belirtiyim dedim. Ayrıca bu salondaki herkes, Prusya Krallığı madencilik sektöründe kârlı işlemlerinizi biliyor. Soruyorum size, yanan bir evden, hayatını tehlikeye atarak kendisini kurtarması karşılığında, kölesine özgürlüğünü vadeden, ama sonra kurtarıcısına hak ettiği ödülü vermek yerine, zincirlerini daha çok sıkkan bir insanı nasıl tanımlarsınız? Böylesine bir yaratığa palavracı demek bile, dalkavukluk sınırına dayanıyor zaten. İtoğlu it, şerefsiz veya ucube gibi ifadeleri kullanmaktan Tanrı dilimi korusun! Eğer Hıristiyan eğitimimiz bizi itidale zorlamasaydı, ondan nefret etmemiz, ölünceye kadar nefret etmemiz gerekirdi. Ayrıca Sayın Başkan, Berlin’deki ortağınıza ilişkin, adaletin büyüklüğü hakkında büyüleyici bir tablo çıkarmak için, sadece tarihten yararlanmam yeterli. 1814: Adil Wilhelm İspanya anayasasını tanıyor. 1823: Adil Wilhelm, tam da bu anayasayı ateşle ve kılıçla yok etmek, İspanya halkına engizisyonun ve işkencenin soylu armağanını geri vermek için Fransızları İspanya’ya gönderiyor. Yirmi üç bin İspanyol, Sayın Başkan, aynı sizin gibi liberal anayasa yandaşları, en zalim biçimde katledildi. Gerçek kraliyet adaletinin kurbanları! Kralların ve prenslerin işledikleri suçlar bakımından, 1816’dan günümüze kadarki süreçten daha zengin bir dönem yok. Tarihin bize, prenslerimizin ne kadar yüce gönüllü devlet hizmetkârları olduklarına ilişkin anlatacağı eğlenceli hikâyeler var gerçekten. Düşüncemi mi istiyorsunuz? İşte buyrun: Halkın hakları için tek bir hükümdarın vicdanı kıpırdanıncaya kadar, Weser nehri kuzeyden güneye akar. ‘Özgürlüğe özgür olma izni ne zaman verilmiştir ki?’ diye soruyor Börne ve cevaplıyor: ‘Özgürlük verilmez, alınır.’ Prusyalı devlet filozofu Hegel ise şöyle yazıyor : ‘Büyük Fransız Devrimi’nin adamları, öznel bilginin, içgörünün, inancın yüce insan hakkını, dehaları, sıcaklıkları, coşkunlukları, ruhları, cesaretleriyle dövüşe dövüşe elde ettiler.’

“Köle ruhlu dilekçelerle değil. Ben Rheinlandlıyım,” diye devam etti, açıksözlülükle. “Yağma malı Prusyalılar olarak bizlerin, Prusya kökenlilere göre üstün olduğumuz özgürlükler, hükümdarların halka duyduğu sevginin yücegönüllülüğüyle verilmedi, Kon-

vent'in adamları, Republique Française'in özgür yurttaşları armağan etti onları bize. Eminim ki sizler, Bremen Cumhuriyeti'nin seçkin vatandaşları bana, prenslerle piskoposların açgözlülüğüne karşı özgürlüğü ve medeni hukuku kanlarıyla elde eden atalarınızın yiğitliğini, özverisini hatırlatmama izin verirsiniz."

Yeşil gözlü kız onaylayarak başını salladı.

Konuşmasını sonlandırırken, zafer, zafer diye sevinç çığlıkları atıyordu yüreği. "Tarih bize şunu öğretiyor: Sadece, tepesinde halının tokatları vızıldayan ve sarayının pencereleri devrimin taşlarıyla parçalanmış hükümdardan iyi bir şey beklenebilir."

Kürsüden indi. Dışarı atılacağından emindi, Richard'ın yanına gitti. Ama beklentisinin aksine salon tezahüratta bulunuyor, kalabalık gerçi coşkuyla değil, ama saygıyla ve uzun uzun alkışlıyordu. Birden önüne Senatör Keutgen çıkıp eğildi: "Bravo, genç dostum! Kazandınız. Mükemmel bir beyinsiniz, tehlikeli de bir hatip! Lütfen, masamı onurlandırın." Cevap beklemeksizin Friedrich'le Richard Roth'un kollarına asılıp, delikanlıları protokol masasına sürükledi. Friedrich'e doğru eller uzanıyor, iltifatlar yağıyordu: "*Merveilleux, grandios, harikaydınız!*" – "Biz de korkunç sıkıcı, yitik bir akşam olacağını düşünmeye başlamıştık artık."

Kitap basım sektöründen birkaç bey Friedrich'in yanına gelip, kendisinin Gutenberg'in icadının 400. Yıl Kutlamaları Hazırlık Komitesi'ne üye olmasını önerdiler. Belediye evrak memuru Dr. Meierhold elini sıktı. "İlgiyle dinledik sizi! Ve karar verdik: Büyük organizasyonumuzda açış konuşmasını üstlenecek sizden daha uygun hiç kimse yok Bremen'de."

Friedrich kesin olarak reddetti ve Bremen Bilim Okulu'nun müdürü Prof. Wilhelm Ernst Weber'e işaret etti.

Şimdi araya Schünemann girmişti. "Ama en azından kutlama programına yazılı bir katkı sunabilirsiniz?" Bremen'de sadece tartışmacı olarak değil, geleceği son derece parlak genç bir şair olarak tanınmak için de bunun iyi bir fırsat olacağını söylüyordu. "Amerika'yla ticaretin metropolü olarak rolü sürekli artan Bremen şehrine, kültürel alanda da ağırlık kazandırmak için, bir edebiyat dergisinin kurulması gibi projeler atılıyor ortaya."

Friedrich durakladı. "Edebiyat dergisi mi? Hem de Bremen'de?"

"Bizim burada sansür koşulları daha serbest. Her şeyden önce hiç kimse bizi, Hamburg'ta olduğu gibi Prusya'yı dikkate almaya zorlamıyor."

Friedrich düşündü. Doğruluk payı vardı. Gutzkow'un, makalelerinde Prusyalılığa karşı pasajların üstünü çizdiğine bir çok kez tanık olmuştu. "Peki, elemanları nereden alacaksınız?"

"Bazılarıyla görüşmeye başladık bile. Sadece Immermann, Droste-Hülshoff, Freiligrath, Wihl, Beuermann'ın adlarını vereyim. Görüşmediğimiz önemli biri daha var." Schünemann ona bakıyordu. "Siz!"

Friedrich güldü. "Bu bir teklif mi?"

Kitapçı başını salladı. "Oswald adı artık edebiyat polemiklerinde iyi bir üne sahip ve taraflar arası kavgada henüz yıpranmamış biri."

Friedrich omuz silkti. Schünemann'ın açıklaması hiç beklenmedik biçimde geldiği için, cevaplayacak durumda değildi. Salona döndü. Tezahürat heyecanı içinde sarışın kızı tümüyle gözden yitirmişti. Kossmaly bir grup gençle tek başına duruyordu. Su perisi hiçbir yerde yoktu. Bir hayal gibi kaybolmuştu... Düşünceli düşünceli tekrar masaya döndü Friedrich. Senatör kadehe şarap doldurmuş ve çok şey vadeden 'Eintracht' (Uyum) adını taşıyan Bremen anayasasının hukuki temelleri üzerine bir sohbeta çekmişti onu. Dalgın dalgın dinliyordu.

Schünemann teklifine geri döndü. "Paskalya hafta sonunu Bremerhaven'da, deniz kıyısındaki villamda geçerseniz nasıl olurdu Bay Engels? Her şeyi konuşabilirdik."

Friedrich cevaplamaya fırsat bulamadan Schünemann ayağa kalktı. "Sizi, küçük kız kardeşim Magdalena'yla tanıştırmama izin verir misiniz?"

Friedrich başını çevirdi ve nefesi kesildi. Masanın yanında, uzansa dokunacak kadar yakın ve canlı, hayal kadın duruyordu. Fırladı. Kızın eli soğuk ve sertti. Gülümsüyordu. Gözlerinde uzak bir ateşin parıltısı vardı. Friedrich kıza heyecanla yerini sundu.

"Gecenin kahramanıyla sohbet etmeyi çok isterdim," dedi kız, ışıltılı, çok genç bir sesle, "Ama ne yazık ki artık gitmek zorundayım."

"Belki Bay Engels hafta sonunda Bremerhaven'a ziyaretimize gelir," dedi kitapçı, soran gözlerle Friedrich'e bakarak.

“Evet, gelirim,” diye kekeleydi Friedrich çabucak, “Kesinlikle.” Yüreği sevinç çığlıkları atıyordu.

Akşamdan sabaha hava ısınmıştı. Mart güneşi Weser nehri üzerindeki son buz parçalarını eritti. Limanda yine yoğun yüklenme yapıyordu, yazıhanedeyse hummalı bir çalışma vardı. Richard Roth, şirketin yurtdışındaki işleriyle ilgilenmek için uzun süreliğine ayrıldı Bremen’den. Onunla birlikte keyifli olan tek şey de gitmiş oldu. Bremen şimdi Friedrich’e, kafalarında ticari işlerinden, vergilerinden, borsa kurlarından, hesap bilançolarından ve nakliye projelerinden başka bir şey olmayan sakinleriyle, bütün hüznü sıra-danlığını sunmaktaydı. Paskalya hafta sonu nihayet gelmişti. Bremerhaven’a gitmek üzere Hollanda bandıralı, çok direkli bir yelkenliye bindi. Daha büyük ticaret gemileri briklerin ve barkaların da girmeye cesaret ettiği Bracke’ye kadar nehir yukarı rotayı çok iyi tanıyordu. Yan tarafta, arkadaşı Lüders’in oturduğu sakin Grohl’la, harika Vegesack’a bir selam çaktı. Nehir genişledikçe yü-reği giderek huzursuzlanıyordu. İçini kaplayan deniz özlemi, yeşil yeşil parıldayan bir çift gözle açık sarı dalgalı saçları düşündükçe duyduğu endişeye karışıyordu... Ah, bütün o büyük, evrensel düşünceler, yeryüzünün bütün sevinçleri ve acıları tek bir varlığın içinde eriyor... Soğukkanlı akıl, bu kadar sevdalı çılgınlıkla müstehzi müstehzi dalga geçse n’olur. Duygu daha güçlü, umutsuz hüsnükuruntuları besliyor, güven yaratıyordu.

Bremerhaven’a beklenenden erken varmıştı. Yeni kurulmuş, görkemli liman tesislerini dolaşacak vakti vardı. Burada demir atmış üç beş direkli güçlü yelkenlilerden, yüksek donanımlı hızlı okyanus fırkateynlerden pek etkilenmedi. Liman binasında Schüemann’ların göndereceği faytonu beklemeye sabrı yoktu. Ora sakinlerinden biri, uzakta denizin içindeki buruna işaret etti, bir grup ağaç ve üzerine akşamüzeri güneşi düşmüş beyaz bir duvar görünüyordu. Seyahat çantasını omuzlayıp, gelgit döneminde sular altında kalan alanın üzerinde yola koyuldu. Mesafe, görüldüğünden çok daha uzundu ve yarımada’nın dalgalı tepelerine nihayet ulaştığında, kamış kaplı çatının önünde dururken, güneş artık denizin üzerinde batmak üzereydi. Yuvarlanarak gelip kıyıya çarpan dalgalar, kumullar, kayın ağaçları, düzayak villa tuhaf, gerçek dışı, solgun bir mor ışığın içine gömülmüştü. Bu görüntünün tadını çıkarmak için adımlarını yavaşlattı. Pencerelemin arkasında ışıklar

yanmıştı. Yayıncıyı düşünmüyordu, davet edilmesini sağlayan yeni edebiyat dergisiyle ilgili ilginç projeyi de düşünmüyordu, düşünceleri sadece Magdalena etrafında dönmekteydi. Belki de burada değil... Bu endişeyle, terasa kadarki son metreleri hızla geçti. Pencerelerden biri açıktı. Piyano sesi, rüya gibi melankoliyle gönül okşayıcı bir melodiye bağlanan akortlar duydu. "Chopin," diye geçirdi içinden, Schumann'ın dergisinde okuduğuna göre, Paris'te yaşayan Polonyalı besteci... Elbette birkaç notadan fazlasını bilmiyordu. Salonun loş ışığında piyanonun başında oturan kız gördü. Oradaydı! Soluk almaksızın dinledi. Magdalena'nın gelecek vadede genç bir piyanist sayıldığını öğrenmişti Roth'dan. Dinlediği şey, onun yeteneği hakkında hayal ettiklerini aşıyordu. Sadece büyük bir yorumcu böylesine parlak bir müzik yapabilirdi. Zafere duyduğu güven epey azalmıştı. Düşünceli düşünceli kapıyı çaldı, Schünemann'ın içten karşılmasına katlandı, kulakları hep müzikte ev sahibinin peşinden şömineli odaya yürüdü usulca. Masada Dr. Wihl'in oturuyor olmasına şaşırды. Haftalık dergi projesi, içeriği adı ve kapsamı bir dosyada taslak olarak hazırlanmıştı. Kapitone kapıdan boğuk geliyordu piyanonun sesi. Wihl'le Schünemann'ın anlattıklarını pek algılayamadı. Dergi, Alman edebiyatı içinde tartışan taraflar ve kavgalar karşısında bağımsız bir pozisyon alınmalı, daha genç edebiyatçılarla daha yaşlılar arasında, romantizmle modernlik arasında arabuluculuk yapmalı, bütün akımlara yer vermeliydi.

Schünemann'la Wihl durmaksızın konuşuyorlardı. Fazlasıyla Gutzkow'a göre şekillenmiş olan ve bu yüzden Mundt ile Kühne'nin çevresindeki Berlinli genç Almanlar'la, hatta Wienbarg'la bile husumet içinde yaşayan *Telegraph*'ın tek yanlılığından şikayet ettiler. Paris'te sürgünde olan Heine'nin, Ludwig Börne'yi anma konuşmasını yaparken, namuslu cumhuriyetçinin kutsal prensipleriyle müstehzi biçimde dalga geçmekten kendini alamamış olmasının, Börne ve Heine yandaşları arasında yol açtığı anlaşmazlıktan söz ediyorlardı.

Her yerde çekişme ve kavga vardı. Modernler romantiklere, kuzey Alman cumhuriyetçiler güney Alman cumhuriyetçilere, genç Hegelciler yaşlı Hegelcilere, Goethe yandaşları Goethe'yi hor görenlere karşı. Kırk yurtsever -ve her biri kurtuluşun yolu yordamıyla ilgili kırk farklı anlayışa sahip. Bütün bunlar çok sıcak konulardı. Farklı koşullar altında Friedrich tutkulu bir tartışmaya giri-

şirdi. Bütün akımlara yer vermek mi? Muhbir Menzel'e de mi? O da kendisine, "Özgürlük dostu," diyor. Diğer sorunlarda da Friedrich'in görüşleri vardı. Gutzkow hakkında çok daha olumlu düşünüyordu örneğin. Heine'nin saygıdeğer Börne üzerine yeni yayınlanmış bilimsel yazısıysa onu Wihl'den çok daha az kızdırmıştı. *Schwabenspiegel*'inin tahrifatından sorumlu tuttuğu için Wihl'e, Campe'nin bekçi köpeği diye hakaret etmiş olan Heine'yle halledilecek şahsi bir hesabı yok muydu Wihl'in? Bu akşam bütün bunlar tuhaf biçimde etkilemiyordu Friedrich'i. Durmaksızın müzik geliyordu kulağına. Sadece birkaç metre uzağında, duyularını uyuşturmuş, dünyayı bambaşka bir ışığa büründürmüş olan yaratık oturmaktaydı...

Friedrich'in dalgınlığından sıyrılması için, Schünemann'ın sorusunu kimbilir kaç kez tekrarlaması gerekti. "Bu konuda ne diyorsunuz?"

"Hangi konuda?"

Schünemann Wihl'e şaşkın şaşkın baktı. "Projemiz hakkında diyorum?"

Dergi... Bremen'de bu konuyu düşünmüştü. "İçeriğe ilişkin söylenecek çok şey olabilir. Ama finansman sorunu çözülmedikçe gereksiz tartışmalar bunlar. Eğer Federasyon ya da sadece Prusya ve Avusturya satışı yasaklarsa, kamuoyu ne kadar büyük ilgi gösterirse gösterebilir işe yaramaz. Dizgi, baskı, ücret giderlerini karşılayamayacak kadar düşük olur tiraj.."

Schünemann eliyle onaylamayan bir işaret yaptı. "Bu sorun bir yana, katılır mısınız?"

Bir kulağı hâlâ müzikte omuz silkti Friedrich. "Bunun meseleye bir faydası olur mu ki?"

Schünemann biraz gücenmiş gibi görünüyordu. "Olmasa neden burada toplanalım? Bütün proje sizin işbirliğiniz üzerine kuruldu. Bizi coşkuyla destekleyeceğinizi düşünüyorduk..."

Dr. Wihl elini Schünemann'ın koluna koyup güldü. "Ama görmüyor musun, Carl, bugün kulağı sadece Chopin'e açık. Ya da Bayan Magdalena'ya? Kim bilir?"

Friedrich mektepli oğlanlar gibi kızardı. Konu üzerinde yoğunlaşmak için zorladı kendisini. "Niye ben?"

Cevabı Dr. Wihl verdi. "Çok basit: Kısa süre içinde Gutzkow'un en önemli adamı konumuna geldiniz. Size ulaşabilmek için Gutz-

kow'dan adresinizi isteyen editörlerin talepleri yayınevinde yığılmış bekliyor. Ama ihtiyar kutsal bir hazine gibi koruyor sizi. Şaşmamak lazım! Yalnızca kendisine saklamak ve ihtimalen sonsuza kadar sefil bir acemi ücreti karşılığında elinde tutmak istiyor."

Friedrich Dr. Wihl'e şaşkınlıkla baktı. "Ama ben zaten acemiyim."

"Çoktandır değilsiniz!" Wihl çantasından bir deste mektup çıkardı. "Mektupları yanımda getirdim. Eğer bu teklifleri değerlendirdiyseniz, o zaman Oswald adı kısa süre içinde herkesin ağzında olacaktır. Yeteneğinizi göz önünde bulundurarak, Almanya'da uzunca süredir karşılaşmadığımız bir kariyeriniz olacağı kehanetinde bulunuyorum! Benim hatama düşüp, Gutzkow'un toz bezi konumuna itilmenize izin vermemeniz koşuluyla tabii." Schünemann ekledi: "Cömert ücret teklifimiz de bu yüzden." Dosyayı Friedrich'e uzattı: "Hiç olmazsa bir göz atın. Magdalena'yla Chopin kaçmıyor ya."

Friedrich dosyanın kapağını açtı. 'Sorumlu editörler' sütununda Ludwig Wihl'in adının yanında Friedrich Oswald yazıyordu. Sonra finansörlerin listesi vardı. Mali grubun tepesinde Goldstein adını okudu. "Goldstein Bankası ana sermayeyi oluşturuyor demek?"

"Onlardan çok elverişli bir teklif aldık. Bütün yetkilerimizi koruyacağız."

Friedrich düşünceliydi. "Goldstein..."

Schünemann onun kuşklarını anladığını sanıyordu. "O isim tamamen geri planda kalacak. Ve Yahudi bir işletmenin söz konusu olduğunu..."

Friedrich sözünü kesti: "Yahudi veya Hristiyan, hepsi boş laf. Bunlar büyük kapitalist. Bu tabakayı tanırım ben. Böylesi bir derginin imajı ve içeriği üzerinde etki sahibi olmadan para vermezler, tek kuruş vermezler."

"Bu bizim kendimizi nasıl güvence altına alacağımıza bağlı."

Wihl'in bunu söylerkenki güveni Friedrich'in bütün kuşklarını eritip yok etti. Yeni dergi boş bir hayal ürünü değildi. Bu iki adam enine boyuna düşünmüşler ve somut görüşmeler yapmışlardı. Onu, ancak yirmi yaşındaki bir acemiye ikinci editörlüğe seçmiş olmaları, ona böylesine güvenmeleri Friedrich'i derinden etkilemişti. Fırlayıp kalktı. "Size ancak teşekkür edebilirim!" diye bağırdı içtenlikle. "Mütevazı kişiliğim hakkındaki yüksek fikirleriniz için teşekkür ederim. Dikkatsizliğim için de ayrıca özür dilemek zorundayım. Lütfen bana biraz zaman verin, bunu inceleyeyim! Şu anda

kesinlikle düşünmüyorum." Kapıya doğru işaret etti. "Sadece dinlemek, bu müziğin içine gömülmek istiyorum..."

"Ve görmek!" diye tamamladı Wihl gülerek. "Evinde böyle bir büyücü varsa, konuklarım beni dinlemiyor diye şaşmayacaksın."

Şimdi Schünemann da kavramıştı. "Pardon!" diyerek kapıya doğru gidip sonuna kadar açtı. "Şimdilik işten ve sözleşmelerden tek bir sözcük bile etmeyeceğiz."

Friedrich hiç kıpırdamaksızın duruyor, piyanonun üzerinden Magdalena'nın gözlerinin içine bakıyordu. Kız onu tanımış, ciddiyet içinde başıyla selamlamıştı. Elleri zahmetsiz bir sevecenlikle kayıyordu tuşların üzerinde. Son haftalarda düşlediğinden daha güzeldi. Ah, güzelliğin ta kendisiydi. Ama o kadar uzak, o kadar ulaşılmaz, bambaşka bir dünyada.

Toparlan diye ikna etmeye çalıştı kendisini, o da başıyla selam verdi nazik, aldırılmaz bir tavırla. Otur, müziğin tadını çıkar! Friedrich Engels, nam-ı diğer Oswald diye dünyevi biri, bu masal perisi için fazlasıyla kaba...

Parça bitmişti. Büyücü kadın, müziğin sesini yavaş yavaş azalttı, sonlandırdı, piyanonun başından kalkıp yanlarına geldi gülümseyerek. Yüzü ışıldıyordu. Sesi gayet dünyeviydi. "Sonunda ıssız dünyamızın yolunu bulmuş olmanız ne güzel. Umarım Paskalya'yı burada geçirirsiniz!"

"Bana kalsa..." İçinde kopan fırtınaları ele veren bir iç çekiş, alevli ve ıstıraplı bir bakış. Kız duraksamış, neşeli gülümsemesi bir an için sönmüş, gözlerinde yas ve acı canlanmıştı sanki. Sonra hızla ondan uzaklaşıp diğerlerine döndü. "Umarım görüşmelerinizde ilerleme sağlamışsınızdır?"

Schünemann gülümseyerek yaklaştı. "Pek ilerleyemedik. Müstakbel editörümüzün kulakları yalnızca senin müziğini duydu."

Friedrich kanın beynine fırladığını hissetti. "Demek Chopin'i beğendiniz?" diye sordu kız, üzerinde fazla düşünmeden. Friedrich şaşkın bakıyordu. Beğenmek mi? Muhteşemdi, olağanüstüydü, diye haykırıyordu içinden, ama sustu. Magdalena gözlerini indirdi. Sanki Friedrich'in heyecanını kavramış gibiydi. Sessiz bir uzlaşma içinde o da sustu. Aniden, sanki uzunca süredir tanışıyorlarmış hissine kapılmıştı Friedrich... Her sözcüğü hançerede boğan aptal, alık sevdalılık...

"Gelin size odanızı göstereyim." Kız, içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarmıştı onu. Gelişigüzel konuşarak önden yürüyordu. "Schünemann'lar Bremen'in eski ailelerindendir. Bu evi babam, işleri bırakıp dünyadan elini eteğini çektikten sonra yapmış."

Çatı katında bir odanın kapısını açtı. Pencere, simsiyah suların üzerinden yıldızlı gökyüzüne doğru geniş bir manzara sunuyordu. Uzak gök gürültüsü gibi duyulan, dalgaların kıyıya vuruşları geldi Friedrich'in kulağına.

"Umarım rahat edersiniz." Kız gitmeye yeltenmişti. "Eğer bir şeye ihtiyacınız olursa..."

"Magdalena!" dedi boğuk bir sesle zar zor. Kız hemen ona doğru döndü, kocaman gözleriyle bakıyordu.

Şimdi açılmak zorundayım, mecburum, yoksa yakınında bir dakika bile huzur bulamam! Ama alışılmış boş lafları kullanmadan, nasıl başlamalı. İlan-ı aşkın alışılmış girişi, o toz pempe iltifatlardan oluşan laf kalabalığı olmadan? ... Mutlaka başka biri vardır, daha iyi biri, Kossmaly belki? Üzüntüyle başını sallayacak ya da kahkahalar atarak alay edecek benimle...

"İsterseniz benimle alay edin, Magdalena! Sersem, olgunlaşmamış, toy bir oğlan diye hakaret edin!" dedi hızla. "Ama gönlümde yanıp duran şeyi size söylemek zorundayım, Bremen'deki o akşamdan beri..."

"Yeter!" diye kesti kız. "Her şeyi biliyorum." Gülmüyordu. Canı sıkılmış gibi yüzünü çevirmemişti. "Her şeyi," diye tekrarladı alçak sesle. Gözleri gözlerindeydi. Bir saniye mutluluk, sonsuzluk! Aniden sanki kızın gözlerinde yine korku dalgalanıyormuş gibi geldi.

Ona doğru iki adım atıp ellerini tuttu. "Tek bir sözcük, Magdalena!" diye üsteledi. "Sadece bir tek sözcük! Düşlediğim her şey umutsuz bir çılgınlık mı, yoksa..." Kız elini Friedrich'in dudağına koyarak susturdu.

"Burada olmaz! Şimdi olmaz!" Yanından kaçtı. "Akşam yemeğiyle ilgilenmem lazım. Daha sonra, dostum, hepsi daha sonra!" Friedrich ne olduğunu anlayamadan kaçıp gitmişti.

Pencereyi açtı koparırcasına. Deniz gürüldüyordu. Gerindi. Taze tuzlu esintiyi soludu derin derin. Hayal mi? Hayır, hayal değil! Umut, umut!

Müzik sohbeti, Bremen'e özgü budalalıklarla ilgili espriler, Tanrı ve daha bir sürü şey üzerine havai nüktelerle dolu şaraplı, keyf-

li bir akşam... Sanki değiştirilmiş gibiydi. Magdalena yanında oturuyordu çünkü! Akşam üzerinin suskunluğundan eser kalmamış, dili çözülmüştü. Kafası özgür ve aydınlıktı. Espri ve zekâ fışkırıyordu. Akşam üzerinin konusuna da dönüldü tabii. Edebiyatın durumu üzerine düşüncelerini genel hatlarıyla ortaya koydu ve bütün muhalif, özgürlükçü edebiyatçıları içine alabilecek entelektüel bir hareket konseptini geliştirdi. Partiler üstü olmayı değil, gericiliğe karşı çıkan bütün tarafların, bütün ilerici güçlerin biraraya gelmesini düşünüyordu. "Size katılıyorum: Kişisel çekişmelere, yerel grupçukların ve kliklerin karşı karşıya gelmesine artık bir son verilmeli, ilerici kamp içersinde biçem sorunu ve üslûpla ilgili özellikler uğruna verimsiz kavga sonlanmalı. Onun yerine ilerlemenin, hümanizmin, özgürlüğün düşmanlarına karşı mücadele! Lessing, Kant, Wieland, Schiller, Fichte'den Goethe'yle Hegel'e kadar geçmişin büyükleri, Jean Paul, Uhland, Arndt, Brentano, Grimm'lerden Grabbe'ye, Heine, Immermann, Lenau, Platen ve Börne'ye kadar orta kuşak temsilcileri, daha gençler Gutzkow, Büchner, Wienbarg, Freiligrath, Hoffmann von Fallersleben ve Beck'ten radikal Genç Hegelciler Strauss, Ruge ve Venedey'e kadar kişilikleri, karakterleri, sanatsal üslûpları ne kadar farklı olursa olsun, yüksek insani gelişim düşüncesi, Almanya'nın siyasal-dinsel geriliğini aşma isteği, insanın Ortaçağ despotizminden kurtarılması umudu hepsini birleştiriyor. Şahsen birbirlerini sevip sevmemeleri, pratik-siyasal nihai hedeflerinin birbirlerininkinden millerce uzak olup olmaması bir yana -halkın dinle aptallaştırılmasına karşı, aristokrasinin ayrıcalıklarına karşı, Alman prenslerinin ve yardakçılarının kalles politikalarına karşı hepsi bir cephede duruyor."

Magdalena'nın cesaretlendirerek baktığını gören Friedrich heyecanla sürdürdü konuşmasını. Ayağa fırlayıp, birkaç adım attı salonda: "Ortak düşman hâlâ bütün iktidarı elinde tutarken, ayrıntılar üzerine kavga etmek, birleşmek yerine ayrışmak saçma."

Schünemann'la Wihl alkışlıyordu. "Bravo!" diye haykırdı Schünemann. "Dergimizin redaktöründen istediğimiz dil tam da bu!"

"Eğer bu konsepti onaylıyor ve destekliyorsanız, eğer büyük finansörünüz birlikte yürümeye hazırsa, o zaman sizinleyim. O zaman beni istediğiniz gibi kullanabilirsiniz. Bu davaya hizmet etmek için her şeyi geride bırakabilirim, babamın teveccühünü, lanet bezirgânlığı, kendi edebi planlarımı bile ikinci plana atabilirim!"

“İşte buna söz derim ben!” İki adam da ayağa kalkıp Friedrich’in elini sıktılar. “Bunun üzerine birliğimizi mühürleyebiliriz!”

Uyuyabilmek, sevdiğinin yakınındayken uyumak mı? Şafak ağarır ağarmaz dışarı çıkmış, burnun en ucundaki kayalığa gitmişti; çevresinde deniz, kafasında sıcak düşünceler. Paskalya güneşinin ilk ışınları sırtını ısıtıyor... Eskiz defteri yanında. Ama gözün gördüğünü, yüreğin hissettiğini bu kaba saba el nasıl yansıtsın? Çizimi yırtıp denize bırakmış, şiir yazmaya başlamıştı...

Aniden yumuşak bir el hissetti, Magdalena... Kucağından sayfayı alıp okudu:

*Unut artık çektirdikleri,
Acıları sana,
Yürü bütün yüreğinle,
O büyük özgür yolda.
Yere eğiliyor gökyüzü
Birleşiyor denizle-
İsteğin yeniden paramparça
Girmek mi ikisinin arasına?*

Diz çöküp, kâğıdı yerine koydu. “Devam edin! Yazmaya devam edin, Friedrich!” Kızın kolunu sıkı sıkıya tutmuştu. “Hayır. Şimdi olmaz!” Gözleri buluştu. Kızın yüzünde kararsızlık, elinden kurtulmak için çaresiz bir çaba. Sonra bedeninin sıcaklığı. Başı dönüyordu Friedrich’in. Gözlerini kapadı. Dudakları iradesi dışında onun dudaklarını buldu.

Deniz kıyısında bu Paskalya, kanat takılıp yükseklerde uçuldu. Toz pembe büyümlü duygularla dolu saatler geçirildi. En gizli düşüncelerini açıkladılar birbirlerine, binlerce konuda uyuştuklarını görek mutlu oldular. Friedrich, son filozofun Tanrı ideasını, insanın, doğanın karanlık ıstıraplı mücadelesine aklın ışığını taşıma görevini açıkladığında, kız ellerine sarıldı; söylediği şey, net sözcüklerle, belagatla tarif ettiği şey, çocukluğundan beri kendi sezgisi ve özlemiydi... Mutlu, dünyayla barışık, başladığı şiiri bitirdi Friedrich:

*Yere eğiliyor gökyüzü,
Kucaklıyor güzel dünyayı,
Ne mutlu kollarına,
Dünyayı sarıp sarmaladığı
Öpmek istiyor gibi onu,*

*Yukarı zıplıyor dalga,
Ama sen, sen paramparça*

*Tamamlamak mı dileğin görevini?
Bak, aşkın tanrısı
Nasıl iniyor dünyaya,
Kalmak için burada,
İnsanda sunuyor kendisini!
Taşımıyor musun her yerde
Tanrı'yı yüreğinde?
Öyleyse bırak serbestçe hareket etsin
Ve versin hakkını isminin!*

Ama mutluluğu gölgeleyen bir şey olduğunu hissediyordu Friedrich. En içten bağıllık anlarında canlanan korku tekrarlanıyordu. Magdalena'nın bir sıkıntısı vardı. Sorduğunda, kızın gözleri dolmuş, hıçkırıklar arasında sertçe susmasını rica etmişti sadece. Suçluluk duygusu Friedrich'in beynini kemiriyordu, bu soruyu bir daha asla sormamaya yemin etti kendi kendine.

Paskalya sonrası Salı günü, birlikte Bremerhaven'a gittiler. "Marie" isimli yelkenli teknede Kossmaly bekliyordu. Hayır, mesleki çıkarlar dışında hırslı orkestra şefiyle bir ilişkisi yoktu kızın. Şefle ortak bir konser yükümlülüğü, Friedrich'in sevdiğini üç uzun ay boyunca İsveç'e kaçırıp götürecekti

Rıhtımdaki vedalaşma ilişkilerini mühürledi. Sonsuz aşkın mutluluk verici duygusuyla sadakat yemini etmiş ve aynısını Magdalena'dan da istemişti coşkuyla. Magdalena'nın bakışları onu delip geçerek denizin uzaklarına dikilmiş gibiydi. "Sevgim senindir. Sadakatim de..." Gülümsedi. "Sonsuza kadar."

İlk günlerin mutluluk sarhoşluğu yerini sorumluluk bilincine bıraktı. Hayat boyu sürececek bir bağ... Aile kurmak... Yetenekli sanatçı kadına kendini geliştirmesi için serbest alan yaratmak... Geleceğe ilişkin düşünceleri ıslı ıslıldı. Ama ortaya yeni sorular da çıkarıyordu, şimdiye kadar üzerinde asla düşünmediği sorular, bu sorular için tek bir cevap biliyordu sadece: kendi mesleki temellerini sağlamlaştırıp güvence altına almak. Magdalena onu beklenmedik bir üretkenliğe itmekteydi. Ortaçağ İtalya'sında ilk demokratik cumhuriyeti kuran İtalyan devrimci ve halk kahramanı Nienzi'yi odağına alan, ilk drama denemesi bir hamlede başarılmıştı. Yeni öykü plan-

ları oluyor, kendine özgü üslup ve olgunlaşma belirtileri gösteren şiirler çıkıyordu ortaya. O günlerde, büyük İngiliz şairi Percy Bysshe Shelley'ye ait *Toplu Eserler*'in ilk sayısı geçti eline. Derin bir özgür insanlık özlemiyle kendisini yiyip bitiren bu son derece zeki adamın, coşkulu devrimci anlatım tarzı heyecan veriyordu. Saygın İngiliz aristokrasisi dostu, asil ruhlu Byron gibi onu da dışlamış, öfkeli bir nefretle Avrupa'da oradan oraya sürmüştü. Yaratıcı yıllarının altın çağında esrarengiz bir biçimde -belki kiralık bir katil eliyle- İtalya'da boğuldu. Yabancı dilde bir şiir Friedrich'i daha önce hiç böyle etkilememişti. Shelley'nin, Almanya'da tanınmayan eserini Almanca'ya çevirme kararı aldı. Ama önce Almanya'da gazete yazarı olarak, *Telegraph*'ın dışında yere sağlam basmak gerekiyordu. Ünlü özgürlükçü dergilerle bağlantı kurdu. Braunschweig'taki *Mittemachtszeitung*, modern edebiyat üzerine bir dizi yazma görevi vermişti. Karl Gutzkow'un edebi eserlerinin değerlendirmesiyle başladı işe. Diğer dergiler de yazı istiyorlardı. Kalem aldığı her makaleyi bilinen takma adıyla imzalamıyor, ancak onun üslubunu tanıyan işin uzmanları, satır aralarından Oswald'ın sesini çıkarabiliyorlardı. İkna edici mantığı ve gençlik ateşiyle bu ses, özgürlükçü görüşe sahip, birbiriyle kavgalı güçleri birleşmeye iterek, bütün saldırıları gericiğin karanlık savunucularına yöneltti. Polemik yazıları etkisini gösteriyordu. Makalelerinden alıntılar yapılmaya başlanmıştı. Restorasyon'un basın organları tanınmayan bu kişiye karşı karalama kampanyasına girişti. Hamburg'a, yazar Oswald'a gönderilen mektupları, Wihl aracılığıyla düzenli olarak alıyordu artık. Çağrılar ve polemiklerinin birçok kişide onay bulması onu sevindiriyordu. Bir gün, artık Düsseldorf'a taşınmış olan Püttman'dan mektup aldı. Püttmann planladıkları "Rheinland Edebiyat Yıllığı" için Oswald'den yazı istiyor, Immermann'la Freiligrath'ın desteklerini ve selamlarını iletiyordu. Kocaoğlan yapmacık saygılı bir üslupla yazmıştı. Oswald takma adı altında, bir zamanlar kardeşliğe kadeh kaldırdıkları, Barmen'li Freiligrath çevresinden genç dostunun gizlendiğinden haberi yoktu. "Bu yılın 27 Mayıs'ında, Köln 'Imperator' Otelinde Rheinlandlı ve kuzeybatı Alman şairleriyle yazarlarının buluşmasını düzenleme kararımızı, tam da sizin birleşme fikirlerinize borçluyuz. Davamızın en hararetli destekçisi olarak sizi, bu buluşmaya içtenlikle davet etmekle görevlendirildim. Sizi konuk etme fırsatını bize bahşederseniz memnun oluruz."

Friedrich mektubu öptü! Bu yolculuğu mümkün kılmak için yeri göğü harekete geçirecekti. Püttmann'la Immermann'ın önüne çıkıp, kendisini Friedrich Oswald olarak tanıttığında yaşanacak saheni kuruyordu hayalinde. Zaten memleketine çoktan yapmak zorunda olduğu, ama hep ertelediği yolculuğun zamanı gelmiş de geçiyordu. Aylardır annesiyle kardeşlerinin Fritz'lerine duydukları özlemi anlatan ağırlıklı mektuplarının başaramadığı şeyi, Püttmann'ın satırları başarmış, sıla hasretini uyandırmıştı. İlâveten de aşk mutluluğu! Memleketinden canlı bir parça olan Richard'ın eksikliğini duyuyordu. Mutluluktan taşan yüreği, birileriyle paylaşma isteğiyle yanıp tutuşmaktaydı. Ama Bremen'de bir Allahın kulu bile yoktu. Konsolos'un ağzını aradı dikkatlice ve hemen onay buldu, evet, hatta hararetle destek gördü. Ticarethanenin çıkarları, Hannover, Braunschweig, Westfalen, Wuppertal, Köln ve Ren nehrinden yukarı, Rotterdam'a kadar şahsi ilişkiler gerektiriyordu. Seyahat planlarını yazdığı Magdalena da sevincini paylaşmıştı.

Magdalena'dan aldığı her mektup, ebedi cennet bahçesinden ölümlülerin kucağına düşen bir meyve gibiydi. Yüreği sevinç çılgınlıkları atıyordu! Bütün bunlar gerçek mi, yoksa bir yanılgı, bir yanılsama mı gibi kuşkular uçup gitmişti. O yaşıyor, soluk alıyor, beni düşünüyor, öpüyor, benim gibi seviyor...

Friedrich bulutların üzerinde yaşıyordu sanki, bu arada hem yazıhanede hem de evde, pencerenin yanındaki masasında, durmaksızın çalışma gibi bir mucizeyi de gerçekleştiriyordu. Yola çıkmadan birkaç gün önce yazıhaneye gelen ulak, Friedrich'e bir zarf verdi. "Geceyi Bremen'de geçireceğim," yazıyordu kartta, "Ve sizinle mutlaka konuşmam gerek. Sizin K.G."

Karl Gutzkow, dedi Friedrich içinden. Yazıyı çok iyi tanıyordu. Adamın peşinden giderken huzursuzluk duydu. Martini Cadde-si'nde bir fayton beklemekteydi.

"Nereye gidiyoruz?"

"Şehir içine," diye cevapladı adam, sonra sessizliğe gömüldü.

Friedrich'in aklına, *Telegraph*'ın rakip organında yayınlanmış olan Gutzkow eleştirisi geldi. Şairle, asla kibarca ve coşkun bir dalkavuklukla kaleme alınmamış eleştirinin içeriğine ilişkin nahoş bir tartışmaya girmekten çekiniyordu... Genç yazar Oswald'ı keşfeden kişi, onun hamisi ve teşvikçisi olma özelliğine haklı olarak dayanabilecek bu ünlü kişiye karşı, pozisyonunu layığıyla savunma kararı aldı.

Fayton, katedralin arkasında yan sokaklardan birinde durmuştu. Arabacı kendisini izlemesini istedi. Demir kapıdan geçip bir otelin arka avlusuna girdiler. Dik döner merdivenlerden otelin koridoruna geçtiler. Adam bir kapıyı çalıp içeri girmesine izin verdi. Dairenin yarı karanlığı içinde Gutzkow ayağa kalkmıştı. Ulağın ücretini verip kapıyı kilitledi.

"Buyrun oturun!" dedi yorgun bir jestle. Yüzü bitkin görünüyordu. Oturmada önce perdelerin arasından bakarak caddeyi kontrol etti.

"Sohbetimiz için ayarlamak zorunda kaldığım bu tuhaf komediyi yadırgayabilirsiniz. Ama kendi güvenliğiniz için gerekli önlemlerdi bunlar. Prusya gizli polisi, Oswald adı altında yazı yazan adamı kovuşturuyor."

Buydu demek! Friedrich güldü. "Onur duyarım!"

"Hamburg'ta olup bitenleri öğrendiğinizde meseleyi o kadar hafife alamayacaksınız." Gutzkow, *Telegraph*'ın Hamburg redaksiyonunda yaşanan esrarengiz bir hırsızlık olayını anlattı. Hırsızların değersiz dosyalar arasında ne aradığını hiç kimse anlayamamıştı, ta ki içinde Oswald mektuplarının bulunduğu yazışma dosyasının yok olduğu anlaşılan dek. Öncesinde de Potsdam'dan ilgili bir 'ki-tapçı' gelmiş, 'olağanüstü yetenekli' Oswald, adresi ve gerçek adıyla ilgili sorular sormuştu. Tabii boş yere.

"Peki bu adamlar başarmış olsaydı? Burada, Prusya düşmanı Bremen'de bana ne yapabilirler ki?"

"Siz Prusya tebaasisınız, bunu unutmayın. Kimliğinizi tespit ettiklerinde, Prusya bölgesine girer girmez tutuklayıp yüksek mahkemenin önüne çıkarabilirler. Gece yarısı Bremen'den kaçırabilirler. Adalet Bakanı von Kamptz istifa etmek zorunda kaldığından beri Berlin'de rota sertleşti. Kamptz acımasızdı ama kudurmuş değildi. Ne de olsa kültürlü, stil sahibi bir entelektüel ve şahsen bana karşı yükümlü. Yenisi, düşünebilen ve yazabilen herkesten nefret ediyor. Edebi muhalefetin kökünü kazımaya ant içmiş."

"Bu kadar yolu bana bunu söylemek için mi geldiniz?"

"Sadece yolumu biraz uzattım. Berlin'e gidiyorum da."

"Kendi şahsınız için korkmuyor musunuz?"

"Bana bir şey olacağını sanmıyorum. Adım çok fazla tanınıyor. Yurtdışında sayısız kalem güvenliğimi korumak için nöbette. Berlin'de, evet Viyana'da bile oyunlarım oynanıyor. Metternich'le

Gentz *Richard Savage*'ı açıktan alkışladılar. Prusya'da buna çok dikkat edilir. Ama sizi Magdeburg'un ya da Wesel'in zindanlarına tıktıklarında, olsa olsa ailenizin nüfuzu ve parası işinize yarayabilir."

Friedrich sustu. Oğlunun, devlet karşıtı tehlikeli demagoji oyununu oynadığını babasının öğrenebileceği düşüncesi ona, gizli yüksek mahkemenin önüne çıkma fikrinden neredeyse daha korkunç görünmüştü. Gutzkow, peşinden gelip perde aralığından bakması için işaret etti. "Şu griler içindeki, kendi halinde iki adamı görüyor musunuz? Kötü ünlü yüksek mahkemenin hafiyeleri, Hamburg'tan Bremen'e kadar eşlik ettiler bana. Korkarım bu şefkatli eskortu size borçluyum."

Friedrich adamlara baktı. Güçlü Prusya devletinin, özgürlük isteyen tek bir sesi zararsız hale getirmek için bu kadar zahmete girmesini kavrayamıyordu.

"Kendi çıkarları ve saygınlığını göklere çıkaran bu saçma ve darkafalı politikayı Prusya daha ne kadar sürdürecekt?"

"Üçüncü Friedrich Wilhelm şahsında halktan duyulan nörotik korku ve Viyana'yla Petersburg karşısındaki aşağılık kompleksi iktidarda olduğu sürece. İhtiyarın çok hasta ve günlerinin sayılı olduğu fısıldaşılıyor. Ama o ve küçük kabinesi hâlâ iktidarda. Unutmayın: Ölümcül yara almış bir hayvanın sağı solu belli olmaz."

Friedrich, otelin girişinde duran iki siluete baktı tekrar. Birden aklına, hafiyelerin Bremen'deki işlerine çomak sokma fikri gelmişti. "Yakında bu iki yaratıktan kurtulacaksınız," diye kehanette bulundu neşeyle. Gutzkow'dan kâğıt kalem isteyip çabucak bir karikatür çiziktirdi. Yüce Prusya Kralı Fridericus Rex, sefil halefini tutmuş sarsalarken, Bakanları Pdowil ve Thulemeyer'e yönelik buyruğu dökülüyordu ağzından: "Gazeteleri mahçup etmemek gerekir!" Altını F.O. diye imzaladı.

"Mükemmel," dedi Gutzkow, karikatürü beğenmişti.

Bir zarfın üzerine alıcı olarak III. Friedrich Wilhelm von Hohenzollern yazıp Prusya sikkesinin tura tarafıyla mühürledi Friedrich. Vedalaşırlarken Gutzkow elini hararetle sıkmıştı: "Umarım ilişkimiz eskisi gibi sürer, ara sıra rakip kampa kaçamak yapsanız da?"

Atkıyla yüzünü örtüp şapkasını alına kadar çeken Friedrich, ön merdivenden aşağı inerek caddedeki adamların yanına yaklaştı. İngilizlerin kötü Almanca'sıyla birine, "Ah. Mister!" dedi, "Zaman kaç, söyler siz?"

Adam saatini çıkarıp has Berlin ağzıyla cevapladı:

"Dokuzu on geçiyor."

"*I thank you!* Doğru duymak ben: Sen var Berlinli olmak?"

"Aynen."

"*Very good, wunderfool!* Bende var bir *letter*, mektup, anlamak

sen, Berlin'e. Siz almak onu, ben vermek o zaman *money*." Friedrich

hafiyenin kulağına doğru eğildi. "Mektuplar, anlamak sen, postay-

la, sansür açmak, okumak." Adam reddedecekti, ama yanındaki

hevesle kabul etti. "Tabii ki mektubunuzu hallederiz, Mister! Her-

kes herkese elinden geldiğince yardım etmeli."

Friedrich gizli saklı bir şey yapıyormuş havasıyla mühürlü zar-

fı verdi. "*I thank you, very much!*" Cebinden bir altın sikke çıkardı.

"Bu olmak sizin ödül." Yavaş yavaş faytona geri dönüp ikiliyi me-

rakla izlemeye başladı. Zarfın üstünü okumuş olmalıydılar. Fried-

rich'in beklediği gibi hiç tereddütsüz mühürü kırdılar. Adamlar ha-

reketlenmişti. Tedirgin tedirgin çevrelerine bakarak 'İngiliz'i arı-

yorlardı. Friedrich ıslık çalıp faytondan el salladı. Hafiyeler çılgın-

ca bir hızla fırlamıştı. Friedrich arabanın gözden kaybolmadan, ha-

fiyelerin önü sıra gitmesini sağladı. Şehrin içinde bir oraya bir bu-

raya dolanıp, sonunda liman bölgesine, Ansgaritor'a geldiler. Misc-

ha'nın meyhanesinin önünde arabacının ücretini ödeyip lokale gir-

di Friedrich. Alelacele, peşinde kimlerin olduğunu anlattı Misc-

ha'ya. İki adam Rose'ye girdiklerinde artık tükenmiş haldeydiler.

Ama aradıkları kişi hiçbir yerde yoktu. Mischa'ya sordukları soru-

lar çok olumsuz sonuçlar doğurdu. Sarışın çam yarması, "Lanet

olası Prusyalı hafiyeler," diye küfürler eşliğinde yaka paça kapı dı-

şarı etti ikiliyi. Ne yazık ki orada da, Bremen şehrini ebediyen

unutmamalarını sağlayacak bir grup gemicinin eline düştüler.

Bütün bu süre boyunca sobanın arkasındaki bir masada sakın

sakin oturmuş olan Friedrich ayağa kalktı: "Harika iş becerdin,

Mischa!" dedi. "Şimdi bütün içkiler benden!"

Mayıs ayı, ilkbahar güneşinin parıltısı içinde sıcacıktı. Gökyü-

zünün geniş maviliği sonsuzluğa doğru kubbeleniyor gibi görünü-

yordu bu sabah. Seyahat için daha iyi bir hava olamazdı. Friedrich,

Braunschweig'a özel ulak postasıyla gitti. Leupold'un işleri göz

açıp kapayınca kadar bitmişti. G.C.A. Meyer Yayınevi'nde, sanki

Mitternachtszeitung'un ünlü editörü Brinkmann gelmiş gibi karşı-

landı. Yanında getirdiği edebiyat analizinin devamı takdir gördü.

Düzenli işbirliği için başkaca teklifler sunuldu. Öğle yemeğine yayınevi sahibi davet etmişti. Edebi hursları olan yayıncının en sevdiği projesi, matbaanın bulunuşunun 400. yıldönümünde, bir Gutenberg albümü hazırlamaktı. Bir yerlerden eline, İspanyol Jakoben Manuel Jose de Quintana'nın şiiri geçmişti. Ama Almanca'ya edebi çevirisinde sıkıntı vardı. Friedrich şiiri aldı. Aşırı coşkulu kasideler, Almanca ağdalı ve yapmacık duyuluyordu. Ama yazarın devrimci ateşi Friedrich'in hoşuna gitmişti. Dizeleri serbestçe yeniden yazmayı teklif edince, Meyer hiç tereddütsüz onayladı. Anlaşma bol bol içilerek ıslatıldı, Bremen'den gelen genç konuk, en yeni kuşağın müstakbel şairi olarak kutlandı. Friedrich neşe içinde ilk yazarlık sözleşmesini kendi adıyla imzaladı.

Ertesi gün Hamm'a gitmek üzere faytonda oturuyordu, başı kurşun gibi ağırdı, ama toz pembe bir geleceğe ilişkin harika umutlarla doluydu. Şehre varmadan az önce, sözleşmenin nüshasını çıkardı çantasından. Kendi gerçek adı altında basılacak ilk gerçek kitap! Şairler loncasına doğru belirleyici adım! Keşke büyükbabası da bunu görebilseydi! Birden duraksadı. Gözlerine inanamıyordu. Sözleşmeyi imzalayarak, ko-editör sıfatıyla maliyet masraflarına yüzde on katılma yükümlülüğü altına girmişti, eğer satışlardan ve mücbir sebeplerden dolayı planlanan gelir düşük olmazsa, bu tutar ücretten mahsup edilecekti.

Vay canına, şarap tanrısı Baküs adına! Friedrich Engels, aynı adı taşıyan baş spekülâtörün oğlu, dünya çapında Leupold&Oğulları şirketinin tam yetkili temsilcisi, Braunschweigli bir düzenbazın tuzağına düşmüştü. Bir an için bocaladı. Ama sonra öyle bir kahkaha patlattı ki, diğer yolcular boyunlarını uzatıp, kınayan gözlerle baktılar.

Hamm'da iki saat. Anularına sarılmış yaşayan sessiz, ama kontrollü bir hanımı -büyükannesini ziyaret. Tanıdık yollardan geçerek mezarlığa gidiş. Büyükbabanın mezarı üzerinde hâlâ, hâlâ taze çiçekler! Friedrich'in içinde artık yas yok, gülümsüyor. İyiliğe güzellik yakışır! Sen hayatını iyi kullandın! O kadar çok insanın yüreğinde kalıcı izler bıraktın ki. Ah, günün birinde senin gibi yuvasına, doğaya dönmek nasip olsun herkese!

Hamm'da ilk kez trene bindi Friedrich. Bir zamanlar kil ocağının büyülü dünyasının cezbedtiği yerde, çakı gibi üniformalı demiryolu memurlarıyla, bir Prusya kışlasına dönüşmüş Barmen istasyonuna kadar yol, iki saat bile sürmemişti. Her üç fabrika kapı-

sından birinin üzerinde, buharla çalışır yazıyordu. Şimdi bağıra çağıra kâr oranlarıyla övünen, bir zamanların coşkulu özgürlük savunucuları, Kadetler'den bazılarıyla karşılaştı. Wupper nehrinin öbür tarafında yüksek binalar. Rostand Baba'nın ve insan aklının karşı konulmaz gücüyle ilk kez burada mest olan küçük bir oğlan çocuğunun gururu, Engels değirmeninden artık eser yoktu. Germark'e'nin yıkık dökük evlerinin yerinde de inşaatlar var. Ama işçilerin yüzü değişmemiş.

Annesi onu kucakladı, güldü, ağladı ve kekeleyerek sadece tek bir cümle söyleyebildi: "Buradasın ya, nihayet geldin ya!" Kardeşleri büyümüştü. Frankfurt'ta tüccarlık öğrenen Hermann'la, Mannheim'da Grandükalık Enstitüsü'nde 'eğitilen' Marie dışında hâlâ beş taneydiler. Hepsini birbirinden ayırt etmek güçtü. Her biri için ufak bir armağan getirmişti. Tarifsiz sevinç çığlıkları atıldı. Ufaklıklar kene gibi yapışmışlardı. Sadece Rudolph kuşkuyla, mesafeli duruyordu. Evde hiçbir şey değişmemiş, ama yine de her şey yabancılaşmıştı... Nasıl bıraktıysa öylece duran üst kattaki odasında bile eski içtenliği bulamadı. Bu yüzden kendisine kızıyor, suçluluk hissediyordu. Ne kadar uzaklaşmış olduğunu hiç kimseye fark ettirmedi. Quintana'nın Gutenberg şiirini geceleri çeviriyordu. Çalışma başarıyla ilerledikçe, Meyer'in dolandırıcılığını bağışlamıştı. Bu çeviriyle, Bremenli matbaacıların Gutenberg şenliği için söz verdiği değerli bir katkıyı da sağlamış olacaktı. Ailesinin yanında, iki yıl önce evden ayrılmış olan, hep neşeli Fritz'i oynuyordu. Eski bağların ne kadar kırılğan olduğunu kimse fark etmedi.

Annesinin odasında baş başa kalacakları, özlemle beklediği an gelmişti. Aşkını anlatacaktı ona. Coşkun yüreğini açmak istiyordu. Son şiirlerini okumak, Schünemann'ın teklifinden söz etmek, yazarlık başarılarını anlatmak ve kesin olan hayat hedefini itiraf etmek istiyordu. Ama annesi endişe içinde, ilkin dinle ilgili meseleyi konuşmaya başladı. Liseden eski arkadaşlarının ortalığa yaydığı dedikodular ona kadar ulaşmıştı. Tartışma kızıştı. İki taraf da sert sözler söyledi. Friedrich yüreğini açamadı.

Ertesi sabah vedalaştılar. Babası Engelskirchen'de bekliyordu. Ama önce sırada Düsseldorf vardı, Püttman'la o büyük kendini tanıtırma sahnesi ve Immermann'ı ziyaret. Friedrich hiç ıstırap duymadan ilk trenle Wuppertal'den ayrıldı. Sanki üstünden büyük bir yük kalkmış gibi derin bir nefes almıştı. Sonnenborn'un ardından,

memleketinin dağlarına son kez baktığında, yüreğinde yine de sızladı; annesini huzursuz etmek doğru muydu sorusu içi içini yiyor, vedalaşırken ağlaya ağlaya el sallamış olanlara karşı soğuk davrandığı için kendisini suçluyordu... Gözlerini kararlılıkla öne, Düssel nehrinin vadiyi kestiği, büyük şehrin kule uçlarının artık görünmeye başladığı ve Ren nehrinin gümüşü bir çizgi halinde ufukta belirdiği noktaya çevirdi. Yobazlar vadisinin öbür tarafında ki her yer onun gerçek vatanıydı, dünyaydı, gerçek hayat el sallıyordu, özgürlük cezbediyordu!

Püttmann daha da şişmanlamıştı. Ev çocuk kaynıyordu. Genç arkadaşını içtenlikle karşıladı, ama ona çok vakit ayıramayacağı için üzgündü. "Birkaç gün içinde Köln'de şairler buluşması düzenleyeceğiz," diye anlattı coşkuyula. "Renli-Vestfalyalı bütün ilerici şairlerin ilk toplantısı." Katılmaya söz vermiş ünlülerin listesini sayıyordu. Aralarında Hamburg'tan yeni eleştirmen Oswald'ın da adı vardı.

"Bu adı hiç duymadım," dedi Friedrich ve Oswald hakkında fikrini anlattırdı Püttmann'a. Ancak ondan sonra tanıttı kendisini. "Bu herifin karalamaları hakkında böyle iyi şeyler düşündüğün için, sana bir sır vermek istiyorum. Sözünü ettiğimiz delikanlı önünde duruyor."

Püttmann'ın gözleri faltaşı gibi açıldı. "Oswald sen misin?"

Friedrich başını salladı. "Mektubunu aldığımda, Wuppertal'den ayrılışımdan beri düşüncelerimde büyük değişiklikler gerçekleşmiş olmasına rağmen, eski dostlarımla hâlâ aynı dili konuşuyor olmak çılgınca sevindirdi beni."

Geceyi Immermann'da geçirdiler. Sabahın erken saatlerine kadar oturdular. Immermann kıvılcımlar saçıyordu. "Son yılların büyük değişiklikleri, demiryolları, hemen hemen her gün yeni kömür ve demir ocaklarının açılması, maden ocakları ve giderek daha büyük fabrikalar; Ortaçağ'ın-monarşist egemenlik prensibiyle, feodal partikülarizmle, vatandaşların siyasal-entelektüel olarak sınırlanmasıyla çelişkiyi giderek daha aşık hale getiriyor. Ne kadar dar kafalı olursa olsun siyasal rejimin, halkın harika yaratıcı gücünün gelişimini engellemediği Fransa'ya baktığımızda utançtan yüzümüz kızıyor. Ren nehrinin öbür tarafında olağanüstü büyük bir edebiyatın geliştiğini görüyoruz. Hugo, Lamartine, Musset, Nodier, Gautier, Sand ve Girardin, Beyle, Balsac, Mérimée, Sainte-Beuve, Racine, Dumas, de

Vigny ve daha birçokları –hepsi dostluk, saygı ve hürmet içinde birbirine bağlı, halkın karakterinde kök salan ve Fransızların siyasal metanetini, adalet duygusunu, ulusal özgüvenini sağlamlaştıran dev bir entelektüel güç. Oysa bizde...” Immermann bir el hareketiyle hoşnutsuzluğunu belirtti.

Friedrich, “Göze batan bozuklukları sürekli olarak kınama ve halkı sarsarak uyandırma görevi, ulusun entelektüel eliti olan şairlerin ve bilginlerin değilse, kimin?” dedi yüksek sesle.

Immermann onayladı: “Ama yenilenme sadece Prusya’dan hareketle başlayabilir. Yalnızca Prusya, Almanya’da bir dönüşüm sağlayacak kadar güçlü. Zaman olgunlaştı. Almanya’daki koşullarımızla ilgili hoşnutsuzluk bugün artık bütün tabakaları kapsıyor ve sokaktaki vatandaştan en tepedeki hükümet çevrelerine kadar ulaşıyor. İçi boş biçimler, soyut ilkeler, üslûp sorunları ve yöntemleri üzerine yeterince uzun süre tartışıldı, ortak hedef, ortak siyasal-entelektüel sorumluluk ise unutuldu.”

Ancak sabaha karşı ayrıldılar, Köln’de yapılacak şairler buluşmasında bu çizgiyi izlemeye kesin kararlıydılar.

Engelskirchen’deki yeni fabrikada geçirdiği günler, babasının izinden yürümeme kararını iyice güçlendirmişti Friedrich’in.

Görkemli fabrika binaları neredeyse bitmişti, yüksek tempoda çalışılıyordu. Kafası insanlığın en yüce düşünceleriyle doluyken, babasının bilançoları, spekülasyonları, makinelerin teknik ayrıntıları, konak ve ileride park olacak yerin inşaat planlarına nasıl ilgi gösterebilirdi? İlgisizliğini fark ettirmedi, dolayısıyla da babasının seyahat kasasını cömertçe doldurarak, yolculuğunu İngiltere’ye kadar sürdürme imkânı sunmasını sağlamış oldu.

Köln buluşması, üç kafadarn bütün beklentilerini karşılamadı. Aşırı Alman milliyetçisi, Brentano’nun siyasal ölçülülüğü konuşmaların seyrini etkilemişti. Sonunda Köln’de de iki taraf oluştu, Freiligrath ise bir kez daha net tavır alamadı. Ancak ilk adım atılmıştı. Hâlâ gönülsüz güçleri müşterek bir harekette yavaş yavaş birleştirmek için, Immermann’ın otoritesi yeterince büyüktü. Köln’de geçen bu iki günün ardından Friedrich yeniden umutlandı.

Üstelik eski dostlukları yenilemiş, yeni dostlar edinmiş, Püttman’ın da ateşli bir Shelley hayranı oluşunu keşfetmişti. Püttmann, İngiliz şairin bazı şüirlerini çevirmiş olan genç bir edebiyatçıdan, Vestfalya’da, Münster şehrinde yaşayan Levin Schüc-

king'den söz etmişti Friedrich'e. İki arkadaş, görev bölümü yaparak Shelley'in eserini Almanca'ya çevirip birlikte yayınlama kararı aldılar. Schücking'i de çalışmaya katacaklardı.

Şiirlerini kamuoyuyla paylaşmaya nihayet ikna edebildiği, o küçük, ürkek Georg Weerth'le de tekrar görüşmüşlerdi. Püttmann'la Werth kendisini limana kadar geçirdiler. Yolculuk buharlı gemiyle, Ren'den aşağı Rotterdam'a doğru devam ediyordu, oradan da kanal üzerinden İngiltere'ye gidecekti. Dünyanın en büyük, en muazzam kalabalığı içinde iki gün -Londra. Bu mucizeyi ve olağanüstü, kusursuz insani kaosu hayretle izlemekten yorgun düşmüştü gözleri. Gayretle koşuşturan bu bireylerin, sonunda kaosa anlam ve düzen getirmek için hangi gizli güç tarafından ileri itildiğini düşünmekten acizdi beyni. Liverpool üzerinden Manchester'a tren yolculuğuysa tamamen farklı, zıt izlenimler uyandırdı. 'Rocket' hafif tepeli, parka benzer bir araziden geçiyordu hızla. Zaman burada durmuş gibiydi. İnsan hâlâ, *golden days of merry England*, İngiltere'nin altın devirlerinde olduğunu ve elinde tüfeğiyle ormanda yavaşça ilerlerken Shakespeare'i gördüğünü sanabilirdi. Bu yemyeşil adada, yolcuların gözünün önünde, ilahi komedyalarından birinin oynanmıyor olması şaşırtıcıydı.

Dünyanın tekstil metropolü Manchester'da, Leopold'la babasının borsadaki işlerini halletmek için iki gün ancak yetti. Victoria Mill'de bir kez bile yürüyemedi, ama babasının muhteşem fabrika kuruluşu tamamlanmış oldu. Kıvılcımlar saçan doğal Alman zekâsıyla, ama -Mistress Ermen'in coşkuyla iddia ettiği gibi- bir yabancının şimdiye kadar konuştuğu aksansız en güzel Cambridge İngilizce'siyle şaşırtıp kendine hayran bıraktığı Ermen'lere, kısa bir akşam ziyaretinde bulunabildi sadece.

Bir açık deniz şilebiyle Ren nehrinin ağzına doğru, sonra akıntıya karşı yol alarak Xanten'a geri döndü. Griesheim'ların şaşkınlıktan ağzı açık kalmıştı. Gülümseyerek o eski kaçış hikâyesi, Albay von Kamp'ın bulup getirdiği o sıırıslıkam bohça hatırlandı. Şimdi, dudaklarının üstünü hoş bir bıyığın süslediği, zarif bir centilmen duruyordu karşılarında. Friederike teyze schlug hayretler içindeydi. "Aman-Tanrım, genç hanımlar senden sakınmalı!" - "Artık sakınmalarına gerek yok, teyze. Artık yok," diye itirafta bulundu Friedrich fısıldayarak. "Artık sadece biri var. Ve onu dünyanın en baştan çıkarıcı güzelliklerinin tümüyle değişmem."

"O zaman mutlusun."

"Mutluyum, teyzeciğim, ilahların diyarındaki Ganymed kadar mutlu. İçimde öylesine güçler hissediyorum ki, devasa güçler, gökyüzünden ayı yere indirebileceğime inanıyorum!"

"Ah, çok sevindim. Büyükbabanın ilk torunusun sen, doğduğundan itibaren gözbebeğimiz oldun, ama yine de hep sorunlu çocuğumuzdun."

Friedrich Münsterland'a doğru yoluna devam etti.

*Karanlık, bataklıkta karanlık,
Çalılıklarda - gece
Sadece hışırdıyan saz
Değirmenin hemen yanında uyanık
Ve tekerlek göbeğine
Damlalar süzülüyor kabarık.*

Droste'nin şiirlerinde resmettiği Vestfalya doğasının hüznü melankolisi ve sükûneti içinde insanın, kendi Alman ruhunun bir parçasını tekrar bulabilmesi için, London City'nin hareketliliği, koşuşturan insan kalabalıklarının kasırgası ortasında yitik kalmış olması gerekir. Münster şehrinin üzerinde inatla nöbet tuttuğu, uğrunda hararetle mücadele edilmiş, acılara alışmış toprak, büyükbabanın vatanı. Hayat için en gerekli şeylerin çok büyük eziyetlerle elde edilebildiği fakir, çorak toprak. Sakinlerini yüzyıllar boyunca yeryüzünün en güçlülerine karşı meydan okumaya, insan onurunu, özgürlüğü yitirmektense, kanını canını feda etmeye iten şey neydi?

Püttmann, Friedrich'in Münster'e geleceğini bildirmişti. Onu karşılamak için posta arabasını bekleyen hülyalı, güzel bir delikanlı kendisini Levin Schücking olarak tanıttı. Friedrich hemen Shelley projesini konuşmaya başlamıştı. Schücking projeye içtenlikle katılmak istiyordu. İşbölümü konusunda çabucak anlaştılar; daha akşam olmadan, sanki kırk yıllık dost gibiydiler. Schücking onu Rüschaus'a, şair Annette von Droste-Hülshoff'un yanına götürdü. Açık pencerelerin önünde, yumuşak Haziran gecesi boyunca oturup Shelley'in, bir kuyruklu yıldız gibi, kısa süren yeryüzü yolculuğu hakkında konuştular. Schücking çevirilerini gösterdi. Droste en yeni şiirlerini okudu, piyano çaldı, şarkılarını söyledi. Genç Schücking gözlerini büyük bir bağlılıkla kadının

dudaklarına dikmişti. Şiirin büyüğü içinde dünyevi kargaşa yitip gitti. Evin arkasında, karasuluğun üzerindeki sis sütunları tarih solumaktaydı. Belki de, yeni Sion'un ütöpik diyarını, özgürlüğün, eşitliğin, kardeşliğin ilk krallığını inşa eden Johann van Leiden'in ruhu dolaşıyordu orada? Aşık çift, Magdalena'yı hatırlattı Friedrich'e. Şükran, inanç ve umut doluydu.

Ertesi gün şehirde Leupold'un işlerini bitiremedi. İnatçı tüccarlarla pazarlıklar, gereğinden uzun sürmüştü. Son ara durağı olacak Bremen-Osnabrück'e son posta arabasına yetişememişti. Bütün işleri halledebilmek için en azından sabah erkenden orada olmak zorundaydı.

Bir gün sonra yapılacak Gutenberg şenliğine katılımı ilan edilmişti, dolayısıyla Bremen'e geri dönüş tarihi kesin olarak belirlenmiş oluyordu. At ve araba kiralayıp gecenin içine doğru yola koyuldu.

Hannover Krallığı sınırında ayrıntılı bir kimlik ve eşya kontrolü vardı. Osnabrück yakınlarında cephe kıtalarıyla topçu birlikleri karargâhlarını kurmuşlardı. Belediye binasının önünde ağır silahlı nöbetçiler duruyordu. Friedrich vatandaşların huysuz, kararlı yüzlerinden okuyor, yazıhanelerdeki ve öğle yemeklerindeki sohbetlerden duyuyordu: Şehir, yeminini bozmuş olan Hannover Kralı'na karşı kafa tutmaktaydı hâlâ.

Dizginlenemez bir sevinç kapladı içini. Orta büyüklükte tek bir şehrin protesto isteğini kırmak için ne büyük bir çaba! Eğer Almanya'daki bütün şehirler, Oder ve Ren nehirleri arasındaki bütün vatandaşlar... O zaman Ortaçağ hayaleti ne kadar çabuk uçup gider, özgürlüğün, insan onurunun özlenen ülkesi ne kadar kolay kurulurdu!

Evde Magdalena'nın mektuplarını açtı. Kendisiyle, konserleriyle ilgili çok az şey yazıyordu. Satır aralarından bir şeyler çıkarmak mümkündü. Kraliyet sarayında verdiği Chopin konserinden sonra birçok davet ve teklif almış, hepsini reddedememişti. Dolayısıyla eve dönüşü -Friedrich hüznünlendi- birkaç hafta gecikecekti. Ancak Hazeran başlangıcında tekrar görüşebileceklerdi. Mektuplar yaşanan küçük olaylarla, kuzeydeki bu ülkenin insanlarıyla ilgili düşüncelerle doluydu. Friedrich'in seyahat mektuplarındaki her konuya özenle değiniyor, sadece tek bir konuya, en önemli konuya, ortak gelecekleri konusuna ilişkin tek bir sözcük etmiyordu. Ancak Friedrich biliyor, her hücresiyle hissediyordu ki, onun kalbi kendisine aitti...

Bu çelişkiyi nasıl açıklayacağını bilemiyordu. Geri dönüş tarihi ne kadar haftaları sayacak, sonra onu karar vermeye zorlayacaktı. Bremen'in en büyük eğlence bahçesi Lankenu'da üç yüz kâğıt fener yanmaktaydı. Bütün masalar Gutenberg şenliğine gelmiş konukların oluşturduğu renkli kalabalıkla doluydu, şehrin yarısı toplanmıştı. Koro derneğinin büyük korosuyla tiyatro orkestrası çar dağın içinde yer almıştı. Friedrich sahnenin önünde durmuş, Gutenberg şiirinin çevirisini ezbere okuyordu:

*İşte o büyük gün geldi,
İnsanın, her yerde aynı,
Bu aşağılanmadan, ayağa kalktığı azap içinde,
Ve var gücüyle gümbür gümbür
Bütün dünyaya haykırdığı: İnsan özgürdür!
Bu kutsal çağrıya sınırlar,
Zincir vuramadılar.
Sayesinde Gutenberg'in
Her yerde yankılandı
Ve çağrı mucize gibi
Anında kanatlandı.
Dağları aştı ve engin denizleri,
Azgın fırtınalarda bile,
Zorbaların haykırışı bastıramadı sesini.
Ve dört bir yana ulaştı gümbür, gümbür,
Aklın sevinci yankılandı: İnsan özgürdür!*

...

*Görmüyor musunuz? Görmüyor musunuz?
O büyük anıtın sütununu muhteşem ve asil,
Nasıl da parlayarak kamaştırıyor gözleri?
Piramitler aslında kudretli değil,
Esirlerin eseri, titreyerek korkusundan topuzun,
Ses çıkarmayan zulme!
Önünde kimsenin duramadığı,
Buharı sonsuz buhurun,
Gutenberg'e yerkürenin minnetle adadığı;
Küçük bir ödül büyük iyiliği için!
Şan olsun yıkana bu saçma egemenliği,
İsrarcı zora ve akla şan olsun!
Hızlı uçuş için güç sağlayan ruha!
Şan olsun zaferle taşıyıcısına gerçeğin,
Ve sonsuza kadar verimli kılana ellerini!
Sonsuz övgüler, iyilik getirene dünyaya!*

Alkış tufanı kopmuştu. Friedrich aceleyle sahneyi terk edip kalabalığın arasında kaybolmaya çalıştı. Ev sahipliği yapan kitap yayıncılarının masasında, törende konuşmacı olan Prof. Wilhelm Ernst Weber tarafından içtenlikle karşılandı. "Muhteşem!" Masanın diğer ucundaki meslektaşlarından biri kadehini kaldırdı. "Dostumuz Friedrich Engels'in şerefine! Yaşasın genç şairimiz!" Kadehler tokuşturuldu. Friedrich, kulağına, "Bugünden itibaren bütün Bremen'de ünlendiniz! Dergimiz şehirde inanılmaz satış yapacak," diye fısıldayan Schünemann'ın yanındaki yerine oturdu. Schünemann iç çekerek devam etti: "Sevgili kız kardeşimin bunu görememiş olması çok yazık!"

Friedrich fırsattan istifade sordu: "İlişkimizi biliyor musunuz?"

Schünemann gülümseyerek tapışladı omzunu: "Sevgili dostum! Magdalena'nın mektuplarında, bütün Bremen'de merak ettiği tek bir kişi var. 'O ne yapıyor?' - 'O nasıl?' - 'Çok fazla çalışmıyor mu?' - 'Neden artık onunla ilgili yazmıyorsun?!' - 'Neden bana onun bütün makalelerini yollamıyorsun!?' Bu delicesine tutkunluk tarafınızdan bir nebze bile cevap bulursa..."

Friedrich şiddetle sözünü kesti: "Bir nebze mi? Magdalena'yı seviyorum. Düşüncelerim, kalbim, ruhum, hayatım ona ait. Ben..."

"Yeter, yeter!" diye geri püskürttü Schünemann, gülerek. "Çılgınlık antik boyutlar kazanmaya başlıyor!"

Friedrich konuşmayı sürdüremedi, patronunun tuhaf bir biçimde sahneye çıkışı dikkatini dağıtmıştı. Abartılı jestler yaparak, kıpkırmızı yüzüyle kalabalığı ite kaka, çardağın önünde dans alanı olarak ayrılmış boşluğa çıktı Konsolos. Gümbürdeyen sesiyle herkesin dinlemesini sağladı. "Beyler! Efendiler! Arkadaşlar! Az önce bir haber aldım, Berlin'den bir haber. Son derece önemli bir haber..." Çardakta değneğini havaya kaldırmış olan orkestra şefi, yaşlı Riem kolunu indirdi. Konukların dikkati Konsolos Leupold üzerine yönelmişti.

"Prusya Kralı, Üçüncü Friedrich Wilhelm, geçen Pazar, akşam saatlerinde, Berlin'deki sarayında vefat etmiştir."

Bir an suskunluk yaşandı. Sonra sesler duyuldu: "Vefat mı etmiş?" - "Ölmüş mü?" - "Ölmüş gitmiş mi?"

Konsolos Leupold haykırdı: "Evet, dostlar!"

O an sevinç çığlıkları koptu. "Alçak herif gebermiş!" Buzlar çözülmüştü. Sanki uzun süre birikmiş bir basınç, doğanın karşı ko-

nulmaz gücüyle serbest kalıyormuş gibiydi. İnsanların kucaklaşmasını, öpüşmesini, sevinçten ağlayışlarını kederle izledi Friedrich. Şapkalar havada uçuşuyor, havai fişekler yükseliyordu göğe...

Friedrich, Schünemann'ın hararetle elini sıkıtiğıru hissedince yüzüne baktı. Gözleri Magdalena'nunkilere benziyor! saptamasında bulundu şaşkınlıkla, çünkü şimdiye kadar fark etmemişti. Weber'in tok sesini duydu. "Dönüm noktası bu! Almanyada dönüm noktası!"

Schünemann iki kadehi coşkuyla ağzına kadar doldurdu. "Haydi, birbirimize sen demenin şerefine, Friedrich!" dedi. Bir di-kişte içtiler.

Boş alana yığılan odunlar ateşlendi. Orkestra Beethoven'ın *Opferlied*'ini çalmaya başlamıştı.

Koro da katıldı ve o anda sanki görünmez bir el herkesi yerinden kaldırdı. Bütün yüzlerde aynı derin duygulanım vardı.

*Alevler titreşiyor, hafif parlak,
Aydınlatıyor karanlık meşe koruluğunu.*

Şenlik çayının üzerindeki herkes el ele tutuşup koroya katılmıştı.

Friedrich ürperdiğini hissetti. Nasıl benzersiz, kutsal bir an! İki bin insan, derinden etkileyen, güçlü bir duyguyla birbirine bağlanmış...

Profesör matbaacının yanında, tüccarın bakımlı eli balyacının pençesi içinde, senatör işçi kadınla yan yana... Köprü, Agnes, köprü! Köprü var! Aniden Rostand Baba'nın kitabından neredeyse unutulmuş o tabloyu hatırladı. Paris'te sokak savaşı. Bastille baskını. 1830 yaz günleri. Devrim. Haftalardan beri devrim oluşumunun sırrını çözmek için boş yere uğraşmıştı, işte şu an anlıyordu: Bütün bir halkın içinde çatışan tarafları ortadan kaldıran ve milyonlarca insanın içinde değişim için tek bir arzuyu uyandıran tarihsel an....

Orkestra Beethoven'ın *Opferlied*'inden son bölümü çalıyordu. Bir kez daha kalabalığın korusu duyuldu. Coşku, özveri, umut, birlik dolu – özgürlüğün ateşli duası. "Savun özgürlüğü daima, kalan ol ona..."

Prusya'daki gelişme, haftalarca Bremen'in en önemli konusu olarak kaldı. Veliaht prensin şahsiyle, fantastik beklentiler bağıntılandırılıyordu: Her fırsatta halkın sıkıntılarıyla ilgili aşırı bir hassasiyet göstermemiş miydi? Bu hükümdar nihayet söz verilen özgürlükleri, geçmişin alçakça baskılarından kurtuluşu getirecekti! Fri-

edrich kuşkuluydu. Ama iyimserler haklı çıkacak gibi görünmek-
teydi. Hükümdarın ilk resmi eylemleri sevinç yaratmıştı. Araların-
da genç şair Ernst Reuter ile ihtiyar Turnvater Jahn'ın da bulundu-
ğu, demagoji ve öğrenci birliklerine üyelik suçlamasıyla zindana
atılmış despotizm kurbanları serbest bırakıldı. Ernst Moritz Arndt,
Bonn'daki kürsüsüne geri döndü. Basına daha fazla özgürlük va-
dedildi. Prusya'daki yeni hükümdar, güney Almanyalı genç özgür-
lük şairi Georg Herwegh tarafından bile coşkuyla selamlanmıştı:

*Senin yanında Almanya'nın özlemi,
Seni gösteriyor ibre Kuzey gibi sürekli
Ey Prens, aç kendi bayrağını!
Yıldızsın sen, herkesin gözünü diktiği,
Son Prens, umutlandıran insanları!*

Halkın tahttaki değişikliğe bağladığı umutlar, Alman tarihinin
hiçbir döneminde, 1840 yılının o yaz günlerindeki kadar büyük
olmamıştı. Gururlu yurttaşlarıyla Bremen derin uykusundan
uyanıyordu. Zengin armatörler ve şehir eşrafı Union kulübünde
görölmeye başlanmıştı. Konsolos Leupold ilk kez lütfedip, Sena-
tör Keutgen'in masasında Friedrich'in yanına oturdu. Herkes hal-
ka yakın ve liberal görünüyor, Berlin'deki yeni hükümdarın ve
bütün Almanya'da dönüşüme yol açacak, elle tutulabilecek kadar
yakınlaşmış Prusya anayasasının şerefine içiliyordu. Beyler işle-
rinde büyük bir canlanma bekliyor ve yeni denizaşırı limana dev
yatırımlar yapmaya cesaret ettikleri, gözüpek kararları için birbir-
lerini kutluyorlardı.

Friedrich aniden aklına geliveren bir şeyi -her ikisi de buharla
çalışan Weser Denizcilik Şirketi'nin en önemli ortakları olan- Sena-
tör'le patronuna önerdi: Düşük fiyatlarla bir eğlence gezisi düzen-
lemeliydiler. Şirketin bir defaya mahsus kârdan vazgeçip, halktan
küçük insanlara, şehir devletinin yeni denizaşırı limanını kendi
gözleriyle görme fırsatı sağlaması ne olağanüstü bir jest olurdu!

İkisi de öneriyi derhal kabul etti. Hemen iki Pazar sonra şirketin
amiral gemisi demir aldı. Döner çarklar suyu eşeleyerek, ölçülü bir
hız kazandırıyor gemiye.

Friedrich kaptan köprüsünde, bacaklarını açmış kaptanın ya-
nında duruyor, derin bir huzurla sabah havasını içine çekerek göz-
lerinin önünde gerçekleşen gösteriyi izliyordu.

Asırlardır çeşitli zümrelerin, tabakaların ve sınıfların kesin bir biçimde birbirinden ayrıldığı yaşlı ve saygın eşraf şehri Bremen’de, böyle bir şey asla yaşanmamıştı!

Yüzlerce, binlerce küçük burjuva Haziran’ın bu ilk Pazar günü merakla Weser nehrinin kıyısında toplanmış, inanılmaz olayı seyrediyordu büyülenmiş gibi. Orada, nehrin üzerinde gördükleri şey bir düş değil, gerçektir: Weser Denizcilik Şirketi’nin, normalde sadece eşraftan ailelerin, olağanüstü zengin armatörlerin ve büyük tüccarların, toplumun en üst sınıflarından asil efendilerin gerine gerine oturduğu yeni, en iyi gemisi Roland’da, gerçekten de kendileri gibi kişiler, küçük insanlar, zanaatkârlar, kuryeler, balyacılar, arabacılar, tezgâhtarlar ve kâtipler vardı! Süslenip püslenmiş eşleri ve neşeli bir coşkuyla el sallayan çocuklarının yanında, yoksul Pazar giysilerini giymiş dimdik, gururlu duruyorlardı.

Friedrich bütün ayrıntılarıyla eşsiz gösterinin tadını çıkardı. Haklı olarak olayın yaratıcısı gibi hissediyordu kendisini.

Şehrin son kuleleri de Vegesack tepelerinin arkasında kalmıştı. Friedrich köprüden ayrıldı. Ara güvertede gemi bandosu çalışıyordu. Yemek salonundaki kaptan masasında, artık senli benli oldukları Schünemann beklemekteydi. Kendilerinin topladığı bu kalabalığın içinde nasıl hareket etmeleri gerektiğini hâlâ tam olarak bilemedikleri yüzlerinden anlaşılan, Senatör Keutgen’le Konsolos Leupold da oradaydı. Bremerhaven’da demir atmış okyanus gemisine geri dönen, şık beyaz kaptan üniforması içinde, tombul yanaklı bir Yankee de vardı masada. Terzinin kızlarından birine elle sarkıntılık ediyordu pişkin pişkin. Ufaklık yeterince dil bilmediği için, sırnaşgın edep sınırlarını fazlasıyla aşmasına engel olmakta sıkıntı yaşamaktaydı. Friedrich kızın yardım isteyen bakışlarını görünce, mesleğiyle ilgili bir sohbeta çekti Amerikalıyı. Ana dilinde konuşabilmenin verdiği sevinçle, şehvet ataklarının kurbanı kızı rahat bırakıp, denizcilik deneyimleriyle böbürlenmek için tümüyle Friedrich’e dönmüştü adam. Mosel’in tadı giderek güzelleşiyordu. Masadaki hava gözle görünür biçimde şenlenmişti. Diğer masalarda da kimse kendini kasmıyordu artık. Gençlik dans ediyordu. Kimsenin gözünün yaşına bakmadan bütün yolcular Polonez dansına kaldırıldı, saygıdeğer Senatör, Konsolos Leupold, diğer soylular. Dans ediliyor, bol bol içiliyor, herkes neşeyle vals söylüyordu. Gemi yolculuğun sonuna doğru yaklaşırken, herkes can ciğer dost ol-

muştı. Senatör, dans pistinde kendisini enerjiyle yöneten, -bir postacı- nın dul eşi- eti budur yerinde kadından hoşlanmıştı. Konsolos Leupold ise dili dolanarak ve nemli gözlerle Friedrich'e, bunun en- fes bir fikir olduğunu, bu tür yolculukların ileride düzenli olarak yapılması gerektiğini söylüyordu.

Friedrich sevindi.

Ah, bu 1840 yılının yaz günleri!

Bremen'de her şey ona yeni ve değişmiş gibi geliyordu. Güneş daha önce hiç olmadığı kadar parlak, işler büyüyor, Amerikan gemilerini doldurmaya yetişemiyordu şehir. Sanki Bremenli vatan- daşlar hantallıklarını üzerlerinden biraz atmış, birbirlerine daha da yakınlaşmış gibiydiler. 1815 yılında III. Wilhelm'in girişimiyle, al- çakça aşağılanmalara ve boğucu tazminatlara zorlanan özgür İm- paratorluk ve Hansa şehrinde, nefret edilen yaşlı baş düşmanın ölümü Prusya'ya duyulan nefret kâbusunu kırmış, yerini gerçek bir Prusya coşkunluğu geçmişti. Elbette ki bu arada ticari çıkarlar önemli bir rol oynamaktaydı. Friedrich, Bremen'in Alman Gümrük Birliği'ne katılımının ne tür avantajlar getireceğini biliyordu. Ama Schünemann gibi ciddi Bremenli işadamları, yeni hükümdarın giz- li reform planları hakkında inanılmaz efsaneler anlattıklarında, bu- nun tümüyle bir hüsnükuruntu olduğunu da biliyorlardı.

İncecik bacaklar üzerinde yusuvarlak göbek, domuz gibi küçü- cük gözlü tombul yüz -uzak çocukluk yıllarından kalmış yalın ha- yal kırıklığı- anavatan kurtarıcısı olarak fazlasıyla gülünç bir gö- rüntüydü bu!

Ama yine de tartışmalarda itirazlarını öne sürmüyor, hoşgörölü bir gülümsemeyle sınırlıyordu kendisini. Gözü pek cumhuriyetçi genç -bu haftalarda yumuşak ve uysal bir ruh hali içindeydi. Gül yapraklarının üzerinde yürüyordu. Gök mavisi karışıyordu bütün renklere. Her şeyi kucaklayan insan sevgisiyle kaplıydı duyguları. Chopin'in tınlarıyla ipekler dokunuyordu. Evet! Bir kızın zayıf yü- zündeki iki büyük göz, sert çelişkilerin zıtlığını yumuşatmaktaydı.

Magdalena!

Yorgun ve içi boşaltılmış özlem sözcüğü, onu düşündüğünde Friedrich'in yüreğinde kopan fırtınaları yansıtmaya yetmiyordu.

Magdalena Ağustos'ta dönecekti. Friedrich'in mektupla sürdür- düğü ısrarlarını ölçülü bir biçimde cevaplasa da, ağbısından bili- yordu ki -onun için sadece bir tek kişi vardı!

Gemi bandosu programını bitirmiş, Schünemann, Senatör ve Yankee kıpkırmızı yüzleriyle dans pistinden geri dönmüşlerdi.

Amerikalıyla Senatör arasında açık deniz gemiciliğinin geleceği hakkında tartışma çıktı. Carl Keutgen, gemi pervanesiyle birlikte buhar enerjisinin, denizleri de fethedeceğinden kesinlikle emindi. Buna karşılık Amerikalı, sadece rüzgârın gemilere tam hız verebileceğini savunuyordu. Leupold'la Schünemann ona katıldılar. Çarklı gemi Roland'ın rahat temposu, Okyanus geçişini aylar süren bir maceraya dönüştürebilirdi. Friedrich, Keutgen'in tarafını tuttu. "Gemi pervanesi tempoyu artıracaktır." Çocukluk günlerinden beri ısı enerjisi mekanik enerjiye dönüştüren makinelerle ilgilenmişti. Onların zaferine hiçbir şey engel olamayacaktı! Kendisine nihayet bir yandaş bulduğu için son derece memnun olan Keutgen, o andan itibaren Friedrich'i esir alıp derdini dillendirdi. İlk Alman açık deniz pervaneli buhar gemisinin inşası için, bir anonim şirketine yığınla para yatırmış, karşılığındaysa yelkenli armatörlerinin acımasız düşmanlığını kazanmıştı. Friedrich buharlı makineyi kabul ettirmek için babasının tek başına yürüttüğü mücadeleyi hatırladı. Keutgen'e, projesini basında enerji biçiminde savunma sözü verdi. Belki yayıncı Cotta'ya ait, Augsburg'ta yayınlanan etkili *Allgemeine Zeitung*'u bu işe koşmayı başarabilirdi. Senatör şükran duydu. "Geri döndükten sonra size bütün teknik evrakları göndereceğim!" dedi coşkuyla.

"Bremerhaven," diye seslendi dümenci. Sert bir sarsıntı hissedildi gemi gövdesinde. Kaptan masaya iki şişe Mosel getirdi.

Güzel geçen yolculuğun şerefine kadeh tokuşturuldu.

Şişko Yankee Friedrich'i kucaklamış sıkı sıkıya göğsüne bastırıyordu. "*Very good, Almanya,*" diye bağırdı, "*very good!*" Pencereden, gönderinde Amerikan bayrağı dalgalanan, rıhtıma yanaşmış açık deniz şilebini gösteriyordu. "*This is my ship!*" Masadaki herkesi gezmek ve öğle yemeği yemek için gemisine davet etti. Memnuniyetle kabul ettiler. "Navlununuz iyi mi?" diye sordu Friedrich, kaptana İngilizce olarak. "Çok iyi!" diye cevapladı Yankee, muzip muzip sıratarak. "Bir Amerikalının bu ülkede elde edebileceğinin en iyisi."

Karaya çıktılar. Karşıdaki beyaz liman restoranının garsonları, Roland'ın yolcularını bekliyordu. İnsanlar itiş kakış neşeyle lokale girdiler. Schünemann Friedrich'in yanına gelmişti: "Sağladığın şeyden dolayı mutlu musun?"

Soruya bak! Üç yüz insan neşeyle birarada. Üç yüz insan için, hayatları boyunca severek anacakları bir olay! Friedrich ışıldıyordu. O esnada gözü, ABD bandıralı geminin demir atmış olduğu iskeleye takıldı. İnsanlardan oluşan karanlık bir demet asılıydı iskelede; sırtlarında eşyaları sefil giyimli figürler, güçlü kuvvetli köylü delikanlılar, solgun dokumacılar, çocuklar ve yaşlılarla birlikte aileler. Friedrich irkildi. Göçmenler diye geçti kafasından yıldıırım hızıyla. "Bir Amerikalının bu ülkede elde edebileceğinin en iyisi!" Yankee'nin navlunu insan, Alman göçmenler! Masa arkadaşlarının oluşturduğu küçük grubun peşinden Amerikalı'nın Mary adlı gemisine çıktı.

Diğerleri kaygısızca Yankee kaptanın ardından yemek salonuna girerlerken, Friedrich güvertede çevresine bakındı. Kamaralar boş gibi görünüyordu. Yukarıdaki yük bölümleri kasa ve balyalarla tıkabasa doluydu. "Where are the emigrants?" diye sordu Friedrich, tepsiyle içki taşıyan bir kamarota. Adam, gemi gövdesinin alt bölümlerine giden yola açılan bir ambar kapağını göstererek, ilgisizce, "In the steerage!" dedi.

'Steerage' sözcüğü Friedrich'i şoke etmişti. Bununla gemiciler, omurganın üzerindeki en alt katı tanımlarlardı. Yük taşıyan kaptanların normalde sadece içme suyu stokları, petrol, kömür, katran varilleri gibi ucuz, bozulmayacak malları koydukları, geminin en karanlık yeri.

Dar merdivenden aşağıya, karanlığa indi heyecanla. Uzun koridorun sonunda bir kandil göz kırpyordu; ona doğru yürüdü. Yaklaştıkça mırıldanan insan sesleri duydu. Sonra hafif ışıklandırılmış uzunlamasına sintinede inanılmaz olanı gördü! Samanla kaplı yerde, tahtalardan yapılmış çok katlı kerevetlerin üzerinde bir sürü insan. Her yeri boğucu katran ve küf kokusu sarmış.

İki küçük oğlan gözlerini iyi giyimli bu adama dikmişlerdi.

"Nereden geliyorsunuz?" diye sordu Friedrich.

"Silezya'dan," dedi bir tanesi. "Amerika'ya gidiyoruz," diye ekledi daha küçük olan. "Anne babalarınız nerede?" Genç bir kadın kalkıp çocuklarının yanına geldi. "Ne istemiştiniz, efendim?" Friedrich ne yapacağını bilemeden kadına bakıyordu. Cebinden bir avuç bozuk para çıkarıp verdi. "Çocuklar için." Kadın reverans yapıp şükranla elini sıktı Friedrich'in.

Karşıda, bu sahneyi izlemiş olan iki genç adam oturuyordu. Selamlayarak onların yanına yaklaştı Friedrich. "Memleketiniz sizleri mutlu edemedi, öyle mi?" dedi sohbeti başlatmak için.

Adamlardan biri acı acı gülümsedi. "Mutluluk? Biz dokumacıyız, beyim. Zanaatkâruz. Fabrikalar bizi dilenciye çevirdi."

Friedrich anlamıştı. "Orada ne yapacağınızı biliyor musunuz?" Diğerleri cevapladı: "Çalışacağız, nerede ve nasıl fark etmez. Gerekirse gece gündüz. Geride kalanları: kardeşlerimizi, anne babalarımızı, büyükbabalarımızı yanımıza alıncaya kadar her kuruşu biriktireceğiz. Biz oraya gidebilelim diye, varlarını yoklarını harcadılar. Şimdi onların tek umudu biziz."

"Bol şans!" Friedrich zorlukla konuşuyordu. Beynindeki isyan, boğazını kilitlemişti. Kendini zorlayarak ayrıldı oradan. Artık koridora varmıştı ki, adını duydu.

Döndü. İki çocuklu bir kadın duruyordu karşısında. Bu yüz... belleğinde anılar canlanmıştı. Engels'lerin fabrikasında maaş ödeme günü... "Siz bizim fabrikada dokumacıydınız, değil mi?" diye sordu Friedrich, heyecanla.

"Evet," dedi kadın. "O zamanlar bana yardım etmeye çalışmıştınız."

Friedrich söyleyecek söz bulamadı. Kadın düşüncelerini okumuştu sanki.

"Bizim gibiler orada da gül bahçesinde olmayacak," dedi kadın, çocuklarına bakarak. "Ama onlar ileride daha iyi yaşasın."

Friedrich ceplerini karıştırıyordu. Bütün parasını çocuklara vermişti. Yüzünün kızardığını hissetti. Ailesinin örnek fabrikasında bile insanlar, çaresizlik içinde son adımı atmaya itiliyordlardı. Altın saatini zincirinden çıkarıp kadının avucuna koydu. Kadın ne olduğunu anlayamadan merdivene varmıştı bile. Bir tek şey düşünüyordu: Uzaklaş!

Yemek salonundan içki arkadaşlarının seslerini duydu. Yanke-e'nin gülüşü, Schünemann'ın yayvan Bremen ağzı, Senatör'ün derin kalın sesi, Konsolos'un gümbürdeyen konuşması. Uzaklaş, uzaklaş!

Ancak liman tabyasının karşı tarafında, kayalıkların yalnızlığında durup bir taşın üzerine bıraktı kendisini. Utanç, öfke ve kendi acizliğinin sefil duygusu kaplamıştı içini. Aman Tanrım, insanlar hayatlarını, çocuklarının hayatını, açık denize elverişli olup olma-

dığı belirsiz bir geminin alt güvertesine emanet edip, sevdiklerini tekrar görüp göremeyeceğini bilmeden uzak, çok uzak bir ülkeye doğru yola çıkmaları için neler hayatış olmalılar!

Son haftalardaki keyifli havayı düşündü, buharlı gemideki saatler, halk arasında yeni uyum hayali...

Magdalena, sevgilim, beni böyle utanç ve umutsuzluk içinde görmeye hazır mısın?..

Yavaş yavaş yatıştı düşünceleri, aynı anda bir kararlılık yükseldi içinde.

Gül yaprakları üzerindeki günler –geçti!

Artık parçalanmış dünyayı süsleyip püslemek için iç paralayıcı düşler kurmak yok!

Friedrich başlayan yağmura aldırmaksızın Bremen'e dönüş yolunu, dışarıda tek başına, Roland'ın davlumbazı üzerinde geçirdi. Güverte altındaki şenliğin gürültüsü buraya kadar ulaşmıyor, sadece gemi motorunun ve çark kanatlarının sesi duyuluyordu...

Artık Lutrec'e daha sık gitmeye başlamıştı. Bedeninin esnekliğini, hızını epe ve kılıçla mücadelede sınamak için karşı konulmaz bir istek vardı içinde. Artık uzun süredir zorlanmadan Fransızın rafine hünerlerine karşı koyabiliyor ve ateşli, vahşi ataklarla onu sıkıntıya sokabiliyordu. Haziran devriminin yıldönümü, geceleri Rose'den eski dostlarıyla içerek geçirdi. Ağustos ayıyla birlikte yazıhanede halledeceği işler çoğalmış, dergilerden de yerine getirilmesi gereken yeni siparişler almıştı. Özlemlenen gün birdenbire geliverdi.

Magdalena yorgun, bitkin indi posta arabasından. Onu karşılamak için kardeşlerin şehirdeki evine gelen ve binlerce soruyla hırpalayan tanıdıklarla akrabaların yanında, özel konuşma fırsatı yoktu. Bir yabancı gibi oturuyordu karşısında. Ancak şarap içerken gözleri birbirini buldu, birbirinin içinde kayboldu...

Bu geveze insanlar sonsuza kadar kalmaya gelmiş gibiydiler. Son şişe de çoktan dibini bulmuştu, ama şehir dedikoduları hâlâ tükenmemişti. Schünemann nihayet masayı dağıtmayı başardığında, o kadar geç olmuştu ki, Friedrich yalnızca kendisinin gitmeyip evde kalmasının yakışık alıp almayacağını düşünmeye başladı. Üstelik Senatörün karısı, Martini sokağına kadar kendileriyle gelebileceğini söylemişti. Friedrich tereddüt içindeyken Schünemann'ın sesi duyuldu. "Ortalığı toparlamamıza yardımcı olacaktın hani,

Friedrich!" Yayıncı bunu, koridordaki herkesin duyabileceği kadar yüksek sesle söylemişti.

"Söz verildiyse tutulmalı!" Senatörün karısı bir ona bir Magdalena'ya bakıp alaycı bir gülümsemeyle vedalaştı.

Schünemann sesini komik bir biçimde çarpıtıp Senatörün karısını taklit ediyordu: "Söz verildiyse tutulmalı," diye cırlayarak, kız kardeşini öptü, Friedrich'i kucakladıktan sonra çıkıp kapıyı ardından kapattı.

Yalnız kalmışlardı.

Magdalena masanın diğer ucunda duruyordu. İki eliyle, alnından geriye itti dalgalı saçlarını. Gözleri Friedrich'in üzerindeydi, hem yabancı hem yakın... Tuhaf gözler. Friedrich yanına geldiğinde hiç kıpırdamadı kız. Kollarını usulca onun kırılğan omuzlarına doladı Friedrich. Saçlarının muhteşem kokusunu içine çekti, bedenine kenetlenen ellerini, dudaklarının içinde titreyen dudaklarını hissetti.

Hiç konuşmadılar.

Etraflarındaki her şey, üzerinde kadehlerle masa, piyano, koltuklar, halının nakışları, ipek kaplı duvarlar, avizenin pırıltılı güzelliği düşsel biçimde uzaklaşmıştı. Friedrich gözlerini kapadı. Kıza duyduğu tarifsiz şefkat bedenini felç ediyordu sanki. Tüy gibi hafifti, kucağına alıp serinletici gece rüzgânının perdeleri havalandırdığı odasına taşıdı.

Yeryüzünde hiçbir güç birleşmelerini engelleyemezdi...

Düşsel bir andı bu. Friedrich boş caddelerde uyurgezer gibi yürüdü eve. Ancak odasında gerçekliğin bilincine vardı. Yatağa attı kendisini. Aşkın bütün gizemini kavrayıverdi birden. Seni şanslı herif, diye sevinç çığlıkları atıyordu içinden, seni şanslı herif!

Magdalena şehirdeydi, birkaç dakika uzağında. Ancak onunla geçirebileceği saatler sınırlıydı. Bremen'de çıkan gazetelerden ikisi, Magdalena'nın İsveç'teki başarılarıyla ilgili ayrıntılı haber yapmış ve kendi şehrinde ilk solo konseri için tiyatro salonunun verilmesini sağlamıştı. Yerel izleyici önünde başarılı olamama endişesiyle, sürekli enstrümanının başındaydı. Sanki hayatı söz konusuymuş gibi programı üzerinde çalışıyordu. Friedrich onun özgüvenini arttırmak için elinden geleni yapıyor, ama gün yaklaştıkça -ne kadar saçma olursa olsun, sonunda Friedrich'e de bulaşan- huzursuzluk ve güvensizlik çoğalıyordu.

Friedrich, locada Schünemann'la Kossmaly arasında oturmak yerine, konseri halk arasında izlemek için ön sıraları yeğledi. Programda Chopin, Schubert, Beethoven vardı... Başlamadan önceki sinir yıpratıcı dakikalar... Çevresindeki lakayt, geveze insanlar ona, binlerce başı olan bir canavar gibi görünüyordu. Nihayet perde açıldı. Reflektörlerin koni şeklindeki ışığı altında siyah piyano yapayalnız duruyor. O anda Friedrich, kamuya açık bir idam yeri sanırsına kapıldı ve sevgilisi adına müthiş bir korku kapladı içini. Birdenbire salon dayanılmaz sıcak gelmeye başlamıştı. Alnında ter damlacıklarını hissetti. Şakakları deli gibi zonkluyordu. Kendisi böyleyse, Magdalena ne durumdaydı acaba! İşte kulisten çıkıyordu. İzleyicilerin tezahüratını soğuk buldu Friedrich, kuşku içindeydi. Dev sahnede Magdalena minicik görünüyordu; çalmaya başladığında, Friedrich'in adeta soluğu kesilmişti, çok hızlı geliyor gibi geldi ona.

Başaramayacak! diye korktu. Ancak ilk parçaların zor pasajlarını mutlulukla geçtiğinde güveni biraz daha arttı. Fakat bin başlı canavarın ilgisizliği sürüyor, cılız nezaket alkışıyla yetiniyor, Friedrich'in çılgınca alkışlıyor olması da bir işe yaramıyordu.

Sonraki yarım saat durumda bir değişiklik olmadı. Friedrich Magdalena'nın, tutukluğunu aşmak için umarsızca çabaladığını, ama başaramadığını hissediyordu. Aradan sonra koltukların bir kısmı boş kalmıştı. Friedrich çevresindeki yüzlere gizlice baktı. Bazılarını tanıyordu. Gecelerine sık sık katıldığı dernekten koro üyeleri. Orada, mükemmel bir müzik uzmanı yaşlı Riem'in kır saçlı sempatik başı. Piyanist hakkında yüzüne yansıyan yargısı hazır gibiydi: İyi, çalışkan, yetenekli, ama olağanüstü değil, tabii gençliğinin, güzelliğinin büyüğü bir kenara bırakılırsa... Üçüncü gong. Sahnede. Yapayalnız piyano... Genç bir umut için darağacı. Ama benim aşkım senindir, aşkım sonsuza kadar!

Bu kez kendini uzun süre bekletti. Nihayet görüldüğünde aceleyle enstrümana doğru yürüdü, izleyiciler daha alkışlayamadan ellerini kaldırdı. Beethoven'ın *Appassionata*'sı. İlk akorda alkışlar kesildi. İşte o andı... Mucize, içinde dışsal olan, tesadüfi olan, bireysel olan her şeyin silindiği, sanatsal deneyimin dokunaklı bir güzelliğe ulaştığı, yorum, müzik ve dinleyicinin açıklanması mümkün olmayan o birleşmesi. Böyle devam et, böyle devam et, kızcağızım, onları avcunun içine aldın! Sonra kendisi içinde de zaman ve mekân silindi...

Son akort gitgide azaldı. Her şey donup kalmıştı. Magdalena hızla enstrümanın başından kalkıp sahneden ayrıldı. Salonda ancak şimdi şiddetli bir alkış tufanı kopmuştu. İnsanlar yerlerinden fırlıyor, alkışlıyor, ayaklarıyla yere vuruyor, Magdalena'nın adını haykırıyordu: "*Da capo, da capo! (Bis, bis)!*"

Zafer, zafer, zafer! diye sevinç çığlıkları yankılanıyordu Friedrich'in beyninde. Binlerce cehennemden kurtulmuş gibi hissediyordu kendisini.

Diğer genç insanlarla birlikte itiş kakış öne, sahneye doğru ilerledi; sevinçten sarhoş olmuş halde Magdalena'yı ilk kucaklayan olmak istiyordu. Nasıl bir gün, nasıl bir saatti bu!

Hemen ardından dehşet geldi. Çağrılan piyanist yerine sahneye organizatör çıktı. "Ani bir halsizlik nedeniyle sanatçımız kendisini mazur görmenizi rica ediyor..."

Sahnenin arkasında, soyunma odalarının girişi tıka basa insan doluydu. Schünemann'ların tanıdıkları, konser izleyicileri, ellerinde çiçekler, imza kitapçıkları. Zor kullanarak öne doğru ilerleyen Friedrich'in yolu iki görevli tarafından kesilmişti.

O an kapısı açılan soyunma odasından Schünemann çıktı. Friedrich görevlilerin yanından sıyrılmıştı. "Neyi var?" diye korkuyla sorduğu yayıncı, ürkütücü kaygılı bir yüz ifadesiyle bakıyordu. "Doktor Dahlberg yanında."

Doktor dışarı çıkıncaya kadar, belirsizlik anları. "İçinde bulunduğu koşullara uygun olarak durumu şimdi daha iyi."

Yatıştırıcı duyuluyordu. "Yanına gidebilir miyim?"

Doktor onu tepeden tırnağa süzdü. "Sanırım siz, Bay Engels'siniz?"

Friedrich başını salladı.

Doktor soyunma odasının kapısını gösterdi. "Bekleniyorsunuz."

Magdalena dar koltuğun üzerinde kıpırtısız yatıyordu. İçeri girdiğini görünce, bembeyaz yüzünde hafif bir gülümseme belirdi. "Daha iyiyim, canım," diye fısıldadı bitkin.

Yanına gidip diz çökerek başını ellerinin arasına aldı. "Ne numaralar çeviriyorsun sen böyle?"

"Beethoven, biliyor musun, sanırım onun için fazla güçsüzüm."

"Kendin için bir şeyler yapmalısın, yavrucuğum! Daha az çalışmalı, daha çok yemelisin. Güçlenmelisin!"

"Biraz da olsa başarabildim mi?"

"Biraz mı? Muhteşem bir başarıydı."

"Sen beğendin mi, onu bilmek istiyorum?"

Friedrich kınayarak baktı. "Bunu nasıl sorabilirsin?"

"Beni eve götürür müsün?"

"Fayton dışarıda bekliyor."

"Hayır, yürüyelim."

Friedrich'in yüzünde endişe ifadesi belirmişti. Daha bir şey söyleyemeden, Magdalena ayağa kalktı. "Doktor bana temiz hava ve hareket tavsiye etti."

Yazı andıran ılık bir hava vardı. Burada, yukarıda şehir artık derin bir gece istirahatine çekilmişti. Friedrich sevgilisine sıkı sıkıya sarıldı. Birçok kuşağın ruhunu soluyan çok yaşlı eşraf evlerinin arasından, Bischofsnadel sokağından geçtiler. Sevdiğinin sıcaklığını, doğanın harika bir armağanı olarak kendi canlılığını hissediyordu Friedrich, ama yine de hüznü bir duygu kaplamıştı içini. Apassionata'nın motifleri hâlâ beyrinde çınlamaktaydı.

Ancak katedralin avlusunda konuşmaya başladı. "Bu sonatı çeşitli duyguların dramatik etkisiyle sarhoş olmuş halde ne kadar çok dinledim. Ama bugün, bu müziği yaratan insanın yüreğine baktım. Trajik bir ihtilaf yok orada, ruhu parçalayan karşı konamaz bir kaderle kavga yok. Ezizet görmüş yaratığın Tanrı'ya ve dünyaya karşı feryadı yok. Her türlü acıyı çekmiş bir yürek var, ama yine de sevgi dolu. Binlerce yaradan kan akıyor ve yine de kesintisiz bir güce sahip. Dehşeti atlatmış ve sağlam adımlarla yolun sonuna kadar yürüyen, uçurumun başında bir insanın yüz ifadesi var."

Magdalena durdu. "Sağlam adımlarla yolun sonuna," diye tekrarladı belli belirsiz. "Bu duyguyu mu hissettin?"

Friedrich kızın yüzünden bir korku gölgesinin geçtiğini gördü. "Sen böyle çaldın, hayatım!"

İnanmaksızın başını salladı Magdalena; itirazlarda bulunuyor, tematik bağıntılarda tereddütlerden, dinamik kontrastların sığlaştırılmasından söz ediyordu.

Friedrich biraz sert sayılabilecek biçimde kesti sözünü. "Hepsi saçmalık. Hiç kimse daha fazlasını veremez!"

Schünemann'ların evine gelmişlerdi. "Bu gece beni yalnız bırakma!" dedi Magdalena.

Salon bir çiçek deniziyle ve kutlamalarla süslenmişti. Masanın üzerinde iki kadeh, bir şişe şampanya ve Schünemann'ın burada olmadığı için özür notu duruyordu.

"Çok yazık!" Magdalena gülümseyerek kadehleri doldurdu. Tamamen değişmiş gibiydi; neşeli, içi içine sığmıyordu sanki. Şarap yüzüne canlılık getirmişti. Son haftaların bütün gerginliği bitmiş, ani rahatsızlık atlatılmış gibi görünüyordu.

Yan yana yatarken, sonra, pencereden yıldızlı gökyüzüne bakarlarken, Friedrich için soruların sorusunu, kızın bütün mektuplarda cevapsız bıraktığı, birlikte bir geleceğe ilişkin soruyu sorma anı gelmişti. Ama o yine kaçamak cevap veriyordu. "Gelecek? Geleceği düşünmek neden? Mutlu değil miyiz, şimdi, şu an? Bu anı sıkıca tutmak için neler vermezdim!"

Friedrich sustu. Magdalena iyice sokulmuştu. Friedrich kıpırdaymıyordu. Magdalena onun omuzlarını, boynunu, yüzünü öpücüklerle boğdu. "Alnundaki bu kırışıklar da ne?"

Nefes alışları sıklaşmıştı. "Ah, Magdalena, ruhum, korkuyorum." "Korku?"

"Seni kaybetmekten – ya da asla tam kazanamamaktan."

"Canım..."

"Sen büyük bir sanatçısın. Ya ben?"

"Böyle olduğun gibi, mükemmelsin benim için."

Friedrich onu öptü, ama hemen yine sorusuna döndü. "Ancak karım olduğunda, mutlu, gerçekten mutlu olabilirim."

Magdalena zor nefes alıyordu. Friedrich kendisini kucaklayan kolların gevşediğini hissetti. "Sana bir şey söylemek zorundayım, Friedrich," diye başladı kız, tereddüt ederek.

Ret cevabı, kesin, geri dönülmez hayır, geçti Friedrich'in kafasından yıldırım hızıyla. "Bir şey söyleme!" diye yalvardı aceleyle. "Bana bir umut ışığı bırak, hiç olmazsa hafif bir ışık!"

Onu kendisine doğru çekmek isterken, ürktü. Gözlerinde sonsuz bir hüznün gölgesi vardı, yanaklarından aşağı gözyaşları süzülüyordu. O an aralarında, sanatçı kadının yalnız ve özgür kalma gibi tuhaf isteğinden daha kötü bir şey olduğunu sezdi. Başka soru sormaya cesaret edemedi. Özenle sildi gözyaşlarını, ne verecek bir öğüdü vardı ne de nasıl yardım edebileceğini biliyordu. Ağaran günün gece gökyüzüne karışan ilk gri renklerini gördü, yıldızlar

birbiri ardından sönüyordu. Bizim aşkımız da böyle sönebilir mi, yumuşak, sessizce, alacakaranlıkta? Hayır, asla! Asla?

Yazın son günlerinde deniz kıyısındaki villada dinlenmek için Bremerhaven'a gidiyordu Magdalena. Ertesi hafta sonu Friedrich de gelecekti, öyle anlaşımlardı. Ancak planlanan yolculuktan önceki akşam yazıhaneden eve giderken, kilise meydanında papazın evinin önünde bekler buldu Magdalena'yı. Friedrich şaşırılmıştı. Kız sıkıntılı görünüyor, yüzüne bile bakamıyordu. "Seni bekledim," dedi ifadesiz bir sesle, "Vedalaşmak için."

"Vedalaşmak?"

Çantasından bir mektup çıkardı. "Oku!"

Friedrich gönderene baktı. "Frederic Chopin..." yazıyordu zarfın üzerinde.

"Madam George Sand'ın Nohant'a davetini iletiyor."

Friedrich, içten bir sıcaklıkla yazılmış satırlara hızla göz gezdirdi. "Yani, burada herkes çok sevinecek, eğer siz kış boyunca..."

"Kış boyunca mı?" diye sordu Friedrich, şaşkınlıkla. "Bütün bir kış boyunca mı?"

"Reddedemedim, hayatım."

Üzüntülü üzüntülü başını salladı. Chopin'den davet. Hangi piyanist reddedebilirdi ki? "Elbette edemezdin. Ne zaman gidiyorsun?"

"Hemen yarın."

Weser nehrinin karşı kıyısına, bozkır dinginliğine sandalla geçirdi onu. Sarsıldığını fark ettirmedi, keyfi yerindeymiş gibi davranıyordu. "Yılın yarısı, nedir ki? Yine mektuplar yazacağız, mümkün olduğunca sık. Bin kilometre nedir ki, sekiz ya da dokuz gün yolculuk, lafını etmeye değmez. Kendimize bir yıldız seçeceğiz, her gece gözlerimiz orada buluşacak. Ama geri döndüğünde, o zaman yirmi yaşımda olacağım ve artık düğünümüzden başka hiçbir şey konuşmayacağız!"

Sandaldan indiklerinden beri hiçbir şey söylememiş olan Magdalena başını salladı. "Ben senin karın olamam, Friedrich. Ben sağlıklı değilim."

Friedrich güldü. "Sağlıklı. Kim sağlıklı ki?"

"Kötü bir hastalığım var. Kesin değildi, ama kısa süre önce kesinleşti. Ciğerlerim."

Büyük sır buydu demek. Her üç kişiden biri gibi akciğer rahat-sızlığı. Şefkatle kucakladı kızı. "Aramıza giren başka bir şey olmasın da."

Hızla kurtardı kız kendisini kollarından. "Anlasana," diye yalvardı, "Anlasana! Beni gitmeye zorlayan şey müzik değil, hocam Chopin değil, son iyileşme umudu."

Weser'in kıyısında oturdular. Şehrin çatıları batmakta olan güneşin altın rengi altında parılıyordu. Güneyde güneşin, birçok hastada sağladığı mucizevi iyileşmeden, birçok hastalığın şifresini çoktan çözmüş tıptaki müthiş ilerlemelerden söz etti Friedrich. "İyileşeceksin!" dedi. Friedrich'in sağlam umudunun coşkun gücü, Magdalena'nın yüzündeki karanlık gölgeleri de kaçırmıştı.

Ancak ertesi gün, posta arabası sisin içinde kaybolup gittiğinde, son kez "Adieu" dendiğinde, ancak o zaman olayın tam olarak bilincine vardı Friedrich. Altı ay, altı uzun ay tek başına ve terk edilmiş... Şehir ona bomboş görünüyordu. Yanında duran, Magdalena'nın ağbisinin sesi bile avutmuyordu kendisini. Vegesack'da yedek askerlere verilen bir eğitime celb edilmiş olan Schünemann, sadece kız kardeşini geçirmek için izin almıştı. Bremen ordusunun üniforması, keskin deri ve tütün kokusu onu kendisine yabancılaştırıyordu. Lesum kıyısındaki kampa kadar arkadaşına eşlik etmek için faytona bindi Friedrich.

"Projemizin ne durumda olduğunu bilmek istemiyor musun? İyi haberlerim var. Finansman güvence altına alınmış gibi görünüyor. Onun dışında da her şey gayet iyi gelişiyor. Berlin'de Veliht, siyasi tutanaklar için genel af çıkarılacağını, düşünce ve basın özgürlüğü olacağını duyurdu."

Friedrich gerçekliğe döndü. Ah evet. Dergi. Bağımsız bir gelecek umudu, eğer sağlıklı geri dönerse Magdalena'yla ortak bir hayat.

"Konuyla ilgili benim yapabileceğim bir şey var mı?"

"Yazmak, yazmak! Oswald'ın sesini herkese duyurmak."

Bremen'li yedek askerlerin kampında, bütün bu eğitimi eğlenceli bir maskaralık, günlük görevlerden hoş bir kurtuluş olarak gören bir dizi tanudikle karşılaştı. Renkli çadır şehirde, tanktan toptan çok, bira fıçısı vardı. Bira çadırlarında faaliyet yoğundu. En saygın vatandaşlar, namuslu adam maskelerini çıkarmış, Bremen gece hayatının en kötü ünlü ehlikeyfleriyle içki yarışı yapıyorlardı. Friedrich ancak sabah saatlerinde, oldukça çakırkeyf halde eve döndü.

Aslında bu Pazar gününü Magdalena'yla birlikte deniz kıyısında geçireceğini aniden hatırlayınca ayıldı. Beklenmedik vedanın hüznü kapladı içini tekrar. Artık uyku muyku kalmamıştı. Hâlâ dokunulmamış halde masasının üstünde duran Pazar gazetesini aldı eline kararsızlıkla. Frankfurt, Berlin, Viyana'dan alışılmış saray haberlerinin bulunduğu ilk sayfayı geçti. Paris'te işçi huzursuzluklarıyla ilgili haber, Magdalena'ya ilişkin yeni kaygılara yol açtı. Ama sonra sakinleşti. Onun yolculuk rotası uzağa, Fransa'nın en güneyindeki taşra bölgelerinden birine gidiyordu. Gazeteyi bir kenara bırakmak üzereyken, gözü siyah çerçeveli küçük bir nota kaydı.

"Bugün Düsseldorf'tan öğrendiğimize göre 25 Ağustos akşam saatlerinde, drama ve roman yazarı Karl Leberecht Immermann kırk dört yaşında vefat etmiştir..."

Immermann ölmüş. 25 Ağustos'ta ölmüş. Magdalena'nın konser verdiği saatlerde en verimli çağında bir insan, bir yol arkadaşı, bir dost, Alman edebiyatının yenilenmesi için bir umut, anavatanın belki de yegâne büyük umudu yatmış, son nefesini veriyordu...

Friedrich şaire bir şiirle veda etmek için kaleme uzandı.

Dışarıda güneş yükselmişti. Sokak ve kilise meydanı, Pazar günlerine oldum olası sabah ayiniyle başlayan, neşeyle gevezelik eden insanlarla canlanıyordu. Ah, dışarıdaki şu figürler ona ne kadar yabancı! Başka bir dünyadan gölgeler, karaltılar.

Dünyası daha da boş hale gelmişti. Yüreği çok uzaklara özlem duyuyordu.

Ertesi gün yine yazıhanedeydi. Hiç canı istemeden, okumayı bekleyen mektup yığırına girişti. İşler hâlâ büyük bir hızla geliyordu ve yaşlı Leupold keyifliydi.

"Ee, evladım!" Friedrich'in omzunu tapışladı. "Yanına yaklaşamayan şu küçük Schünemann, Barmen'den aptal oğlanın biri gelip, Bremen'li bütün çapkınları devredışı bırakıyor." Kapının orada tekrar dönüp: "Bu arada bir şey daha diyecektim, Fritz. Hani şu Yankee'yi hatırlıyor musun? Kamarasında oturmuştuk!"

Hatırlamaz mıydı!

"Amerika sahillerinde, hoop gitmiş, içinde canlı namına ne varsa hepsiyle birlikte batmış."

6
ATEŞİ ARIYORUM

Danışma kurulu üyesi von Rochow, elinde bir dosyayla Kral'ın küçük çalışma odasına girdi. "Eyalet Meclisi'nin biat mektubu, Haşmetmeap." "Diğerlerinin yanına koyun." Prusyalı Friedrich Wilhelm hoşnutsuz bir el hareketi yaptı. Yorgundu. Königsberg'e yaptığı uzun yolculuktan yorulmuştu; sıkıcı meclis ya da bakan brifinglerini dinleyip, fikir beyanında bulunup imzalamaktan ibaret olan hükümet etmenin umutsuz gündelik işlerinden yorulmuştu, ülkenin her bölgesinden gelen sayısız biat ifadelerinden de yorulmuştu. Düşünceleriyle yalnız kalmak istiyordu. Yıllarca uğraşıp yazdığı ve saatlerce ezberlediği taç giyme konuşmasının maroken ciltli el yazması, çalışma masasında duruyordu. Konuşmayı aynanın önünde bir kez daha yapmak, nüansları üzerinde çalışmak, efektleri denemek istiyordu. Hükümdarından uzun süre, çok uzun süre mahrum kal-

mak zorunda olan halk içinde sevgi ve hayranlığın kutsal ateşini yakma yeteneğine sahip olan 'Biz'i doğüstü ilham havasına sokacak iyi soğutulmuş bir şişe Assmannshaeuser şarabı, kapı perdesinin arkasına çoktan gizlenmiş beklemekteydi. Ama von Rochow yerinden kııldamıyordu. "Başka bir şey var mı?" diye sordu hükümdar. "Haşmetmeap belgeyi okumalı! Küstah, anayasa talebini içeriyor." Friedrich Wilhelm, memurun hareketsiz suratına bakıyordu şaşkınlıkla. İğrenç başkaldırı! Sadece ganimet olarak alınmış eyaletlerin göçmen Rheinlandlıları arasında değil, esas Prusyalılar arasında, imparatorluğun özü ve güç kaynağı, krallığımızın sağlam kalesi Königsberg'te de mi? "Haşmetmeap, taç giyme törenindeki konuşmasında isyankârlığa hak ettiği cevabı vermeyi asla unutmamalı ve ileride kamuoyunun önüne çıkışlarında, devlet için zararlı beklentiler uyandırmaktan kaçınmalıdır."

Von Rochow gitti.

Geride kalan için dünya kararmış, kutsal arife gününün keyfi yerle bir olmuş, taç giyme töreninde yapacağı konuşmanın eşsiz sanatsal değeriyle ilgili sevinci bozulmuştu.

"Tanrım. Böylesi körlüklere neden izin veriyorsun?" Assmanshaeuser'le birlikte hayal kırıklığı, acz içinde öfkenin gözyaşları geldi.

"Bütün kötülüklerin kökünü göster bana, göklerdeki babam, göster kötülüklerin kökünü, bahçenden söküp atayım!" Gözleri aynaya takıldı, kederli kederli başını sallayarak aynadaki yansımasına baktı. Evet, kökün nerede olduğunu biliyordu. Onun ayartmalarının tatlı, baştan çıkarıcı suyundan kendisi de tatmamış mıydı? Ratio et spiritus. Akıl ve ruh. Soğuk aklın, kendisini dünyanın ilahi düzeninden üstün görme kibri. Voltaire, Rousseau, Robespierre. Prusya'da ise Hegel diye biri.

"Onun tehlikeli felsefesinin küçücük bir parçası bile Prusya'da varlığını sürdürdükçe, başkaldırı sürecektir."

* * *

Sonbahar gelmişti ve belirsizlik Friedrich'in yüreğini parçalıyordu. Ekim ayına kadar hemen hemen her gün mektup aldı Magdalena'dan; yolculukla ilgili ayrıntılar anlatıyor, Nohant şatosundaki karşılaşmadan, şair Georg Sand'ın kendisine miras kalan aile mülkünde kurduğu bu "güzel canlar ve gerçeği arayan yürekler" in yurdundan coşkulu betimlemeler yapıyordu. Sand'ın samimi sevgisinden, yüreğinde aşağılanmış anavatarının büyük yasıyla soylu Chopin'in dehasından ve hepsi birbirine daha iyi bir dünya özle-

miyle bağı olan diğer konuklardan, şairlerden, bilginlerden hayranlıkla söz ediyordu. "Sen de artık burada yabancı biri değilsin. Senden söz ettim ve mektuplarındaki düşüncelerinin birçoğu burada onay buldu. Ah, buraya gelebilseydin! İçtenlikle karşılanacağını kesin." Son mektupta böyle diyordu. Sonra, tuhaf bir biçimde Lyon'dan, sadece bir kartpostal gelmişti, daha sonra ayrıntılı yazacağını vadediyordu, ardından hiçbir şey gelmedi, hiç...

Bilgi alınabilecek Schünemann, işleriyle ilgili Berlin ve Leipzig'e gitmişti, dolayısıyla bekleyip ummaktan başka yapacak bir şey kalmıyordu; belirsizliğin verdiği eziyet kuşkuya dönüşünceye kadar yine beklemek, yine ummak. Bir sabah postacı yazıhaneye üç mektup getirdi. Nihayet! diye sevindi Friedrich. Ama sonra dehşete düştü: Bunlar onun kendi mektuplarıydı, Nohant'ya gönderdiği son üç mektup. Alıcı bulunamadığı için geri gönderilmişti, yeni adresi beklemeliydi.

Demek ki artık orada değildi. Seyahat ediyordu. Yalnız değildi mutlaka. Artık hiç kuşkusu yoktu. Unutuldu sen, terk edildin ve unutuldu...

Genç Engels uzun aradan sonra tekrar 'Germanen' üyelerinin daimi masasında görüldüğünde, limandaki Rose'nin arka odasında yapılan karşılama görülmeye değerdi, bardaklar doldu boşaldı, özgürlüğün, devrimin şerefine içildi! Kalabalık, tuzu kuru dar kafalıları tartışmaya davet etmek için neşeyle Ratskeller'e doğru yola koyuldu. Gerçi Königsberger'den gelen haberlerle Berlin'de rota değişikliği hayallerine ket vurulan, yeni Prusya Kralı'nın hayranları biraz süklüm püklüm olmuştu. Ama meşrutiyetçiler hâlâ, Berlin'deki yeni hükümdarın iyi niyetine inanıyor, onun liberal düşüncelerinden kuşku duymuyorlardı.

"Reşit olmayan çocukları yönetmek, dejenere olanları cezalandırmak, terbiyeli olanları mülkümün idaresinde pay sahibi yapmak istiyorum," diye okuyordu dalga geçerek Friedrich, yeni Majesteleri, Kutsal Kral'ın taç giyme törenindeki konuşmasından. Ilımlılara rağmen gürültülü bir kahkaha kopuyor, dalga geçen ve meydan okuyan yasaklanmış cumhuriyetçi şarkılar söyleniyordu.

İki günde bir akşamları adamlarıyla birlikte Ratskeller'e geliyor, Bremen'li yurttaşların hantal oğulcuklarının zihinlerini ateşliyordu nüktedanlığıyla. Küçümsediği küçük burjuva dünyayı şoke etmeyi amaçlayan fikirleri, hiç olmadığı kadar harikaydı. Bir bıyık kulübü-

nün kurulması kararlaştırılmıştı. Birkaç düzine genç adam hemen kulübe katılıp, dudaklarının üzerindeki kılları uzattılar; ebeveynleriyle patronları dehşete düşmüştü. "Tabii yine Engels'in çılgınlıklarından biri!" diyorlardı ve sıkıntılı babalardan bazıları yaşlı Leopold'a şikayette bile bulundular. Ama o sadece gülüp Eflak küfürlerinden birini savuruyor ve kızgınlara kendi gençliklerini hatırlatıyordu. O stajyerinin değerini bilmekteydi. Yazıhanesindeki terbiyeli, ağırbaşlı suratsızların hiçbiri, yazışma yeteneği ve pazarlık yürütme ustalığı bakımından bu keratanın eline su dökemezdi.

Friedrich zaman zaman, ihtiyarın kendisini kaygıyla ve sempatiyle izlediği duygusuna kapılıyordu. Konsolos, içinde kopan fırtınaları seziyor gibiydi. Bir defasında yazıhanede yalnızlarken, ihtiyarın ağır elini omzunda hissetti. "Başını dik tut, delikanlı," dedi dayanışma içinde ve hiddetli bir sesle. "Bu yaşlı adama inan, melun bir eksik eteğin ardından yas tutmaya değmez!"

Tanrı biliyor, yaraları böylesine kanayıp duran bir kalbi avutacak doğru ses değildi bu. Ama yine de! O kaba saba uyarı, bir biçimde rahatlama sağlamış, olayları daha soğukkanlı değerlendirmeye başlamasına yardımcı olmuştu.

Kendi kendisine çıkıştı. Friedericus Engels -nam-ı diğer Oswald- adında delişmen bir delikanlının gönül maceraları ne kadar iddialı olursa olsun, dünya tarihi yine de kendi seyrini izlemekte ve amirane biçimde haracını talep etmektedir.

Alman topraklarında bu yaz, siyasal olaylar hariç, ne kadar can sıkıcı geçmiş olursa olsun, sonbahar hareketlilik getirmişti. Önce ve öncelikle Prusya'da. Kral'ın, Friedrich-Wilhelm-Üniversitesi'nde Hegelcilere karşı önlemleri, Berlinli üniversite öğrencilerinin açık direnişiyle karşılaştı. Yeni hükümdar tarafından sızdırılmış gerici devlet ve hukuk teorisyeni Julius Stahl, akademisyen gençliğin protestosu karşısında başarısız oldu. Başta dünyaca ünlü teolog Marheineke olmak üzere en saygın profesörlerin birçoğu, öğrencilerin boykot eylemine destek verdi. Doğu Prusyalı eyalet temsilcilerinin, dilekçelerine Kral tarafından sert bir ret cevabı verilmesini kabullenmeyi düşünmedikleri haberi geliyordu. Ama Bremen'in hemen yanındaki komşusu Hannover Krallığı'nda da bir şey oldu. Verdiği sözü tutmayan Kral, anayasa tartışmalarında gösterdiği direnişi cezalandırmak için, asi Osnabrück'e karşı yaptırımları şiddetlendirmiş, Kaliyet muhafızlarının

bir alayı, şehir merkezine gönderilerek, vatandaşların evlerine zorla yerleştirilmişti. O sırada heyecan verici bir olay yaşandı. Anayasanın çiğnenmesinin üçüncü yıldönümü olan 1 Kasım gecesi, Kraliyet birliklerinin cephaneliği, barut stokları patlatılarak havaya uçuruldu. Resmi ağzlar, dikkatsizlik diyordu. Ama el altından, yurtsever-özgürlükçü düşünceye sahip kişilerin gözüpek eylemi diye fısıldaşılıyor, Friedrich'in çevresindeki genç cumhuriyetçilerin yüreği de onlarla atıyordu. Nihayet bir eylem!

Friedrich o akşam eve, Magdalena faslının üzerine artık kesin bir çizgi çekme kararıyla gitti.

Yapılması gereken bir sürü iş birikmişti. Gutzkow uyarıyor, Braunschweig'lular bekliyor, Tübingen'deki saygın *Morgenblatt* ve Stuttgart'taki *Deutsche Courier* yazı istiyorlardı. Bu arada Augsburg'ta çıkan *Allgemeine Zeitung*, açık deniz için elverişli pervaneli gemilerle ilgili yazı dizisini basmış, anlaşılan heyecan da uyandırmıştı. Cotta'nın oğlu ona bizzat yazarak, farklı katkılarda bulunmaya devam etmesini rica etmişti. Bir sürü mektubun cevaplanması gerekiyor ve yaz başında tasarladığı lirik fragmanlar tamamlanmayı bekliyordu. İşe girişmenin zamanı gelmişti!

Papazın evinde o sıralarda, fikir alışverişinde bulunmak için, pasaklı küçük odasına ara sıra inen yaşlı hanım dışında kimse ilgilenmiyordu Friedrich'le. Kızlar kendilerine talip bulma peşindeydi, Papaz ise Krummacher'in Bremen'de bir oyunun sahnelenişi esnasında başlattığı, Ortodokslarla rasyonel Piyetistler arası büyük bir tartışmada arabuluculuk yapmakla meşguldü.

Friedrich'in çalışması beklenenden iyi yürüyordu. Gutzkow'a daha ilkbahar seyahatinden öncesöz vermiş olduğu, Siegfried'in memleketi Xanten'ın genel atmosferini betimlerken, kendisini harekete geçiren düşünceleri şöyle ifade etmişti.

"Siegfried efsanesinde bizi bu kadar etkileyen şey nedir? Öykünün asıl seyri değil, genç kahramanın uğradığı alçakça ihanet değil; onun kişiliğine verilen derin anlamdır. Siegfried, Alman gençliğinin temsilcisidir. Göğsümüzde, hayatın bütün sınırlamalarının hâlâ dizginleyemediği bir yürek taşıyan bizler, bunun ne anlama geldiğini biliyoruz. Hepimiz içimizde aynı girişim ruhunu, Siegfried'i babasının şatosunu terk etmeye iten geleneğe karşı aynı inatı hissediyoruz; biteviye düşünmek, yeni bir hareketten darkafalılara özgü korku, bütün ruhumuzla ters bize, dışarıya, özgür dünyaya

çıkarak, temkinliliğin sınırlarını yıkmak istiyor ve hayatın tacı hareket uğruna mücadele ediyoruz.”

Saat geç olmuştu. Aniden Schlachte Caddesi’nden gelen keskin bir patlama sesi duydu. Fitilli tüfek atışı gibiydi. Hızla pencereyi açıp geceyi dinledi. Sahil yolunun parke taşları üzerinde tapırdayan at nalları. Sesler yaklaşıyordu. Sonra iki- üç kez daha kurşun sesi, komutlar: “Devam edin! Büyük Köprü’ye doğru!” O an bahçenin öte tarafında, askeri bir eskortun dörtlüye geçtiğini gördü. Martini sokağından gelen komutu duydu: “Dur!” Sonra Teğmen Kotbek’in çok iyi tanıdığı sesi: “Mutlaka bu semtte olmalı!”

Bahçede bir şey hareket etmişti. Friedrich irkildi. En fazla iki metre uzağında, çalılığın içinden hayalet gibi iriyan bir adamın silueti yükseldi. Zincirin şakırtısı duyuluyordu. Ona doğru, pencerenin dibine kadar yaklaştı adam; Friedrich çizgili hapisane giysisini, sakallı yüzü, sivri burnu açıkça görüyordu. “Yardım edin!” Ucu zincirli demirden bir halka bulunan sağ kolunu uzattı kendisine doğru, sonra inleyerek yere yığıldı kocaman adam.

Friedrich pencereden dışarı fırladı. Adam çimenlerin üstüne dizüstü büzüşmüştü; bir eliyle karnını bastırıyor, parmaklarının arasından kan akıyordu.

Bir dakika sonra bütün ev alarına geçirilmişti. Rahibin yardımıyla yabancıyı hole taşıdılar. Bayan Treviranus’la kızlar heyecanlı tavuklar gibi koşuşturup duruyorlardı. “Kapıyı sürgüleyin!” diye emretti büyükanneleri, yaralının üzerine eğilirken. “Su! Havlu! Sargı malzemesi!”

“Ben...” dedi adam zar zor. “Şimdi konuşma!” diye sözünü keserek, kanla yapışmış ceketini omuzlarından sıyırdı yaşlı kadın. Kızlar dehşet içinde başlarını çevirdiler. Kaburga kemeri bir yara kanıyordu. Merdivenin tepesinde ressam Feistkorn’un meraklı yüzü belirdi. “Neler oluyor?”

“Hiş!” Treviranus dışarıya kulak kabarttı. Nal sesleri yaklaşıyordu. Sonra Kotbek’in sesi duyuldu: “Kilisede olmalı ya da Rahibin evinde!” Herkes dehşetle soluğunu tuttu. Sadece büyükanne sinirlerine hakimdi. “Yukarıya, benim odama getirin onu!” diye buyurdu. “Dikkat edin!”

Adam bütün ağırlığıyla Friedrich’in omzuna asılmıştı. Yüzünün önünde demir halkalı eli sallanıyordu. Rahibin karısı hapisane ceketini ve sargı malzemelerini getirdi heyecan içinde.

Holde demir kapının tokmağı gümbürdüyordu. "A ın. Kanun namına!"

Yaşı kadının odasına varmışlardı. Yaralı, beyaz  arşıflı yatağa yığıldı. Titreyen elleriyle bir yandan adamın yarasını saran Rahibin karısı, "Aman Tanrım, aman Tanrım," diye sızlanıp duruyordu.

Friedrich oda kapısında durdu, aşı ıyı dinliyordu. Rahibin sesini duydu. "Kim o?" – "Te men von Kotbek, kapıyı açın!" Kapının sürgüsü çekildi. "Bu da ne demek oluyor?" diye homurdandı Treviranus. "Gecenin bir yarısı bu ne gürültü?" Mahmuzlu çizmeler holün fayansları üzerinde şakırdadı. " zg n m, Bay Treviranus. Kaçak bir mahk mun peşindeyiz." Yaşı hanım sertçe araya girdi. "Ne mahk mu?" – " l me mahk m edilmiş tehlikeli bir provokatör." Treviranus şaşkınlıkla sordu: "Burada, bizim Bremen'de mi?" Yabancı bir ses cevapladı: "Hannover Kraliyet Yüksek Mahkemesi'nin kararı, Rahip Bey. Osnabrück'teki bombalama olayının lideri söz konusu."

Friedrich dikkat kesilmişti. Büyükanne devam etti: "Ve onu burada, Bremen'de, rahibin evinde arıyorsunuz?" – "Bu araziye kaçtı. Ne yazık ki köşe bucak aramak zorundayız." Büyükannenin sesi: "Bremen bölgesinde operasyon yapma hakkını Hannoverlilere kim veriyor?" Kotbek kibirle cevapladı: "Ben, Madam. Senato başkanının talimatı  zerine." Treviranus i  geçirdi: "Demek  yle!"

 izmeler holde yürümeye başlamıştı bile. Kapılar açılıyor, odalardan gürültüler geliyordu. Friedrich kapıyı yavaşça kapatıp yaralıya baktı. Bomba olayının lideri? Osnabrück'te cephaneli i...

"Aman Tanrım, aman Tanrım," diye sızlanıyordu kadın. "Yukarı gelecek, onu bulacaklar, aman Tanrım..."

Friedrich'in kafasından binlerce şey geçiyordu. Yaralıyı yatağın altına gizlemek? Kapının önüne barikat kurmak? Çıplak yumruklarıyla merdivende direnmek? Budalaca, saçmalık hepsi!

"Aman Tanrım, aman Tanrım, ne yapacağız? Yarası, aman Tanrım, askerler."

Yaralı do rulmuştu. "Kes artık, kadın!" diyebildi zorlukla. "Hiçbir Tanrı bana yardım edemez. Bırakın gelsin köpek sürüsü!"

Hayır, hayır, hayır, diye haykınyordu Friedrich'in içinde bir ses çaresizlikle. O an dışarıda at kişnemesi duydu. Pencereye yaklaştı. Askerlerin atları oradaydı. Bir nöbetçi kilise girişinin eşi ine oturmuş, sakın sakın piposunu t tt r yordu. Eğer kaçak pencereden

atlayabilseydi... Atlardan birinin sırtına... Onlar peşine düşmeden... Eğer adam yaralı olmasaydı. Eğer, eğer, eğer...

Birden gözü kanlı hapishane giysisine takıldı. Peki, ben onun yerine?.. Artık yitirilecek bir saniye bile yoktu!

Ceketi kapıp üstüne geçirdi Friedrich.

"N'apmak niyetindesiniz?" diye sordu Feistkorn, şaşkınlıkla. Friedrich ressama fısıldadı: "Liman bölgesine götürün onu. Rosengasse'de, Rose'ye. Sandalla. Meyhanecinin adı Mischa." Sonra pencereye gidip yavaşça açtı. Son olarak Rahibin karısının dehşet içindeki yüzünü gördü, ardından korkuluğa çıktı. Yere iniş iyiydi. Keçe terlikler gürültüyü boğmuştu. Kilise meydanında duruyordu. İşte orada, bir at. Sırtına atladı. Nöbetçi ayağa kalkmıştı. "Hü," diye haykırdı Friedrich, atı iki yanından ayaklarıyla dürterek. Hayvan tepki verdi, şahlanıp dörtmala koşmaya başladı. Arkasından bağrıışmalar, sonra kurşun sesi, ama Martini sokağının sonuna gelmişti bile, Wach Caddesi'ni geçip, dev odun yığınlarının her türlü görüşü engellediği, nehir akış yönünün aksine ilerleyen, aşağıdaki, kaldırım taşı döşenmemiş sahil yoluna saptı. Eski bendin yanındaki gürgen ağaçlarının altında atı durdurdu. Peşindekilerin nal sesleri yankılanıyordu -hâlâ epey uzaktaydılar. İnip atı geri kovaladı. Weser nehrinin kıyısında hapishane ceketini sulara atıp, odun limanındaki depolardan birine gizlendi. Bir saat bekleyip, nehrin akış yönünde gezine gezine Martini sokağına kadar yürüdü, Yağmur başlamıştı. Arka bahçelerden geçerek eve ulaştı. Rahibin evinin bahçesindeki iskeleye baktı. Sandal yoktu. Kadınlar tir tir titreyerek karşıladılar kendisini.

"Aman Tanrım, ya sizi vursalardı," diye sızlandı Bayan Treviranus, o sırada büyükanne ıslak gömleğini çekip çıkarmıştı. "Yaralıyı limana götürüyorlar," dedi. Bir saat sonra, Feistkorn'la birlikte çıkagelen din adamının yüzünde mutlu, müşfik bir gülümseme vardı. "O güvende, evladım, limandaki arkadaşlarının yanında."

Ertesi gün Mischa haber ilettili. "Hastamız daha iyi. En kötüsünü atlattık. Genç dostuyla tanışmak istiyor." Friedrich çok sevindi.

O neşenin ortasında gelen postacı işle ilgili yazışmaları verdi Friedrich'e. Sonra, "Bir mektup daha var, Lyon'dan," diye ekledi. Friedrich'in kalbi göğsünden fırlayacakmış gibi gümbürdüyordu. Magdalena'nın el yazısını tanımıştı. Unutmamış demek! Posta damgasına baktı. Mektup beş haftadır yoldaydı. Oysa kendisi...

Şüphe duymuştu... Diğerleri heyecanına tanık olmasınlar diye yazıhaneden çıktı, zarfı ambarda açtı. Birkaç satırdı, hastalığın yeniden nüksettiğini ve Lyon'lu doktorların, İsviçre dağlarında yeni bir hastane tavsiye ettiklerini bildiriyordu. Ardından gelen şey Friedrich'i allak bullak etti. Onunla ilişkisini bitiriyor, artık kendisini düşünmemesini, adresini bulmaya çalışmamasını istiyordu. Friedrich hiçbir şey anlamıyordu; kızın neden böyle davrandığını, sevdiğini hasta biriyle ilişkisinden azat ederek, aslında kendisinin nasıl bir mahrumiyete katlanmayı göze aldığını anlamıyordu. Aşağılanmış, ihanete uğramış hissediyordu, kendisini bırakmıştı işte...

Yazıhaneden izin alıp, limana doğru yürüdü. "Bu yaşlı adama inan ...değmez." Konsolos'un sözleri dönüp duruyordu beyninde. Sonra gece yaşadığı macerayı düşündü. Hannover'lilerle baş düşmanı Kotbek'i aptal yerine koymuş ve bir halk kahramanını alçakların elinden kurtarmıştı. Böylece Magdalena'nın yarattığı incinme duygusu hafifledi.

İki nöbetçinin, gelip geçen herkesi kartal gözlerle izlediği şehir kapısından rahatça çıktı. Peşinden kimse gelmemesine rağmen, dokların üzerinden geçerek yolu uzattı. Mischa onu arka kapıdan çıkarmış, karman çorman avluların, depoların, istiflenmiş kasaların ve işliklerin arasından götürüyordu.

"Takma adı 'Schmied'," dedi. "Bir kanun kaçağı. Katillerin elinden ilk kaışı değil bu."

Alçak bir evin kapısından geçtiler. Yarı karanlığa gömülmüş minicik bir odaya girmişlerdi. Yaralı yatakta yatıyordu, sargısı vardı. Gür kaşların altında gözleri parladı, doğrulmaya çalışıyordu. Friedrich'in hatırladığından daha yaşlıydı. Bir kız fırlayıp arkasına minder koydu. "Bizi yalnız bırakın," buyurdu yaralı.

Friedrich gözlerini yere dikmiş duruyor, ne söyleyeceğini bilemiyordu. Adam elini uzatıp, "Kardeşim!" dedi.

Uzanan eli tuttu Friedrich. "Biraz daha iyisiniz galiba?"

"Yaşıyorum, nefes alıyorum. Sadık dostların arasındayım ve özgürüm. Ve bunu sana borçluyum. Yaklaş! Yüzünü görmek istiyorum."

Yatağa yaklaşan Friedrich'in yüzüne bakıp sordu Schmied kod adlı adam: "Kimsin sen?"

"Bir özgürlük dostu," diye cevapladı Friedrich.

"Bir delikanlı. Neredeyse bir çocuk. Varlıklı bir ailedensin sen. Kime yardım ettiğini biliyor musun?"

Friedrich evet anlamında başını eğdi. "Osnabrück'de Kraliyet garnizonunun cephaneliğini havaya uçurma cesareti gösteren adama."

Adam boşver der gibi bir hareket yaptı eliyle. "Ömrünün yarısını zindanlarda geçirmiş ve bütün Alman eyaletlerinde tutuklama kararıyla aranan bir vatan haini. Cesaret mi, dostum?" Başını salladı. "O bir çılgınlıktı, siyasal bakımdan da anlamsızdı. Ama başka seçeneğim yoktu."

"Yoldaşların nerede?"

"Kurşuna dizildiler, zindana atıldılar, benim gibi kaçaklar. Onlar adına duyduğum kaygı ruhumu karartıyor. Küçük bir gruptu sadece. Hiçbir mücadele deneyimi olmayan, ama ideallerle ve dizginlenemez bir eylem dürtüsüyle dolu genç insanlar. Cüretkâr planlarını bana açtıklarında, onları yalnız bırakamazdım. Yenilgiyi bir gün atlatabilecekler mi acaba?"

"Yenilgi?"

"Bir işaret vermek, halkı sarsarak uykudan uyandırmak istiyorlardı. Ama kimse peşlerinden gelmedi. Kutsal yeminlerine safça güvendikleri cumhuriyetçi beylerse uzak durdular."

Friedrich isyan etti. "Ama biz, gençler, biz işareti anladık. Nihayet bir eylem! Alçak despotizmin suratına bir yumruk."

"Halk susuyorsa, bunun ne yararı var?"

"Özgürlük için hiçbir hareket asla anlamsız olmamıştır!"

"Özgürlük, delikanlı, büyük bir sözcük. Kimlerin ağzında dolanmıyor ki? Ama gerçekte ardında ne olduğuna dikkat et. Adi kâr hırsı, aşağılık kişisel çıkarlar, sosyal züppelik, yaralanmış ki-bir var mı yok mu? Ya da sadece genç fanatiklerin romantik macera hevesi mi?"

Friedrich afallamıştı, adamın sözlerini düşünüyordu. Son cümle, kendisini de hedef almıyor muydu?

"Fanatik tutkunluk ve insan hakkı olan özgürlük için en fazlasına cesaret etmek, gençliğin bir ayrıcalığı değil midir?" diye sordu.

"Anlamsız fedakârlıklar despotizmi güçlendirir. Ayaklar altında çiğnenen anavatanımızın bütün umudunun sizler olduğunu unutma!"

"Ne yapabiliriz, Schmied?"

“Her şeyden önce ayırt etmeyi öğrenin ve sahte peygamberlerin peşinden gitmeyin. Sadece, halkın devrimi uğruna kanlarını akıtmaya hazır olanlara –sadece onlara güvenin! Sadece bütün halkın ellerinde, bir mezarlıktan özgürlük yuvasına dönüşebilir vatanımız!”

“Halkın devrimi, Schmied...” Friedrich tereddüt ediyordu. Bu konuyu ne kadar çok düşünmüştü? O zamanlar, 1830 yazında, Rostand Baba ona, bilen herkesin, büyükbabanın bile, Clausen, Freiligrath, Immermann gibi kişilerin bile korktuğu devrim sözcüğünü açıkladığından beri. Schmied haklıydı: Hepsi özgürlükten söz ediyor, prenslerin vesayetinden ve keyfiliğinden yakınıyor, ama devrimi reddediyorlardı.

Sanki düşüncelerini okumuş gibi devam etti kanun kaçağı: “Özgürlükten söz edip, kitlelerin devrimci gücü karşında tir tir titreyen, gerçekte prenslerin uşaklarından daha iyi değildir, evet, onlardan daha beterdir, halkı aldatmaktadır çünkü.”

“Halkın devrimci gücü, bizde, Almanya’da, nerede o, Schmied? Alman halkı nerede, Schmied? Yüreklerinde öfke yanan adamlar nerede? Onlarsız Almanya’da değişim olmayacak kitleler nerede? Yurttaşlar mı? Onları tanıyorum. Onlar işleri ve konumları adına korkudan titriyorlar. Gece gündüz dua edip her şeyi Tanrı’dan bekleyen zanaatkârlar mı? Köylüler mi? Hepsi kendileri için yaşıyor. Altında, küçümseyecek baktığı daha yoksul biri olmayan hiç kimse yok. Kaderleri yalnızca fabrikaya bağlı olan ücretli işçiler mi? Halk kim, Schmied?”

Kanun kaçağı ona baktı. “Hepsi, delikanlı. Hepsi, insan yüzüne sahip, ama insan onurları ellerinden alınmış olan herkes. Yüresizliklerinden dolayı, korkularından dolayı, egoizmlerinden dolayı onları asla küçümsememelisin. Binlerce yıl kölelik onlara boyun eğdirdi. Ama bu dünyayı yaşanır kılan her şey yine de sadece onlar aracılığıyla olmuştur. Yaptığımız her şeyi, onlar adına yapıyoruz. Onların iradesi olmaksızın aciziz, kazan kaldırmış hayalperestlerden oluşan yasadışı bir avuç insanız sadece.”

Schmied’le konuşma, Friedrich’in yirminci yaş gününden birkaç gün önce olmuştu. Ratskeller’de, daimi masanın olduğu mekanda büyük bir kutlama yapılacaktı. Arkadaşları bıyıklarıyla geldiler; kimisinininki bir türlü çıkmak bilmiyordu, kimisi de patronunun emriyle kesmek zorunda kalmıştı, onlar kendilerine ayakkabı boyasıyla bıyık çizmişlerdi.

Kalabalığın keyfi yerindeydi, sadece yaş günü kutlanmak üzere toplanılmış olan kişi keyifsizdi. Köşesinde suskun oturuyor, çok az içiyor ve hemen hemen hiç gülmüyordu.

Günün birinde nihayet çıkagelen Schünemann, yazıhaneden Friedrich'i alıp muhteşem bir akşam yemeği ısmarladı. Gezide elde ettiği başarıları anlatıyordu neşeyle. "En sevindirici yansa, finansman kusursuz. Goldstein senin taleplerin doğrultusunda, editörlüğün bağımsızlığını büyük ölçüde tanıdı." Çantasından altın çerçeveli bir kart çıkarmıştı. "Bay Friedrich Engels-Oswald'ı, bankamızın resmi açılış törenine davet etmekten onur duyuyoruz," yazıyordu, altında da, "Goldstein ve Kotbek".

"Ve Kotbek mi? 'Yiğit' subayımız banka ortaklığına mı terfi etti?"

"Sadece eski soyluluk ünvanını ödünç verdi. Yaşlı Goldstein'in, yurttaşlık haklarını tam olarak elde edebilmek için yaptığı çok iyi bir hamle. Umarım bu yüzden daveti geri çevirmezsin."

Friedrich'in, Magdalena hakkında ayrıntılı bilgi alabilme umudu boş çıktı. "Ben de şimdi sana onu soracaktım. Davos'a gittiğinden beri sadece selam gönderdiği iki kartpostal aldım."

"Hiç olmazsa sende adresi var."

Schünemann durakladı. "Artık yazışmıyor musunuz?"

"Beni terk etti, Gustav."

Schünemann şaşkın şaşkın bakıyordu. "İnanmıyorum."

"Okumak ister misin?"

"Ama bir sebebi olmalı."

"Kendisini benim için katlanılmaz bir yük olarak görüyor ve beni özgür bırakıyor."

"Seni bu kadar az tanıyor demek."

Friedrich acı acı ve alayla güldü birden... "Bu kadar az."

"Yazık sana! Aklını başına toplamasını sağlayacağım."

"Yapma lütfen, Gustav. Bana adresini verirsen ona kendim yazarım."

"Elbette." Schünemann başını salladı. "Goldstein'larda görecek miyiz seni?"

"Parasına ihtiyacımız olduğuna göre, başka çarem yok galiba."

"İhtiyardan hoşlanacaksın."

"Sorun zaten, onun benden hoşlanıp hoşlanmayacağı."

Schünemann biraz yapay güldü. "Alaycılığını fazla abartmazsan." Vedalaşırken tekrar kız kardeşiyle ilgili konuya döndü.

"Ufaklıkla aranız, tekrar düzelecektir, eminim. Tabii Davos çok uzun sürebilir."

Friedrich hemen o gece Magdalena'ya uzun bir mektup yazdı. Yine cesaret bulmuştu.

Cumartesi öğlen saatlerinde bıyığını kesip, büyük bir özenle frakını giydi. Banka açılışına gidecekti. Başka zamanlar hor gördüğü beyaz eldivenleri bile unutmadı. Rahibin karısı hayran kalmıştı. Eğer hiç beklenmedik bir olay her şeyin akışını değiştirmemiş olsaydı, yaşlı Goldstein de mutlaka çok hoşnut kalacak, dergi meselesiyle ilgili her şey mutlaka iyi yürüyecekti.

Kapıdan çıktığında, gösterişli üniforması içinde yaşlı bir faytoncuyla çarpıştı. "Rahip evde," dedi Friedrich.

"Ben sizi arıyordum, Bay Engels," diye kekeledi adam. "Daha önce de bize yardım etmişsiniz."

Judith Goldstein'in, artık epeydir Barones Judith von Kotbek'in arabacısını o zaman tanıdı Friedrich. İhtiyar şaşkın haldeydi. Korku ve dehşet vardı yüzünde. Adamın kekeleyerek anlattıklarından, Barones'in evinde korkunç bir olay yaşandığını anladı. Ağbisinin intiharına yol açan koşullarla ilgili gerçeği öğrenmişti kadın. O gece Friedrich'in kötü önsezisinin gerçek olduğu çıkmıştı ortaya. O zaman nişanlısı olan Kotbek, kız ona güven içinde ağbisinin saklandığı yeri ifşa ettikten sonra, asker kaçağının yakalanması için emri şahsen vermişti.

Friedrich dehşete düştü. Durum ortaya çıktıktan sonra, genç kadının ruhunda nasıl bir felakete yol açmış olduğunu düşünebiliyordu. Ağbisinin ölümünden kendisi sorumlu, kocası adı bir ihbarcı ve katil... "Tanrı aşkına, söyleyin! Ne oldu?"

"Gitti. Kaçtı gitti. Öyle bir durumda ki, beyim..."

"Baba evine gitmiş ola..."

"Hayır, beyim. Sadece çocuğu gönderdi. Diğer akrabalarına da gitmemiş."

Ben nasıl yardımcı olabilirim ki, diye soracağı an, beyninde bir ışık çaktı. Faytona atladı. "Gidebildiğiniz kadar hızlı gidin, Wal-le'ye, Libertiner şapeline."

Şehir dışındaki küçük mezarlığa vardıklarında hava artık karar-mak üzereydi.

"Sizce Barones burada, ağbisinin yanında mı?.." diye sordu faytoncu.

"Az sonra öğreneceğiz."

O gün, intihar etmiş oğlanın tabutunu taşıdıkları o yola saptılar. Uzaktan kadının silüetini görmüşlerdi; yarı diz çökmüş, yarı yatmış, mezarın başında, hareketsiz...

Friedrich arkasında durup adını söylediğinde, başını kaldırdı. Üzerine diktiği gözlerinde onu tanıdığına dair bir işaret yoktu, hiçbir şeyi algılamıyor gibi görünen yaşsız gözler. İsteksizce mezar-dan uzaklaştırılmasına izin vermişti. Faytonun yanına vardıklarında, kendine geldi. "Hayır, şehre olmaz!" Kurtulmaya çalıştı. Friedrich onu tutmakta zorlanıyordu. "Şehre gitmiyoruz, Judith. Sizi Grohn'a götüreceğiz, anlıyor musunuz? Buradan pek uzakta olmayan, küçük bir yer. Orada bir arkadaşım var, eski bir öğretmen..."

Friedrich geri dönerken, Ansgaritor köprüsü artık kapanmıştı. Arabacı bekçiyi uyandırmak zorunda kaldı. Öğretmen Lüders'le karısı, Judith'i kabul etmişler ve uzun açıklamalara gerek kalmaksızın acısını anlamışlardı. Yeni banka binasında her yer hâlâ ışıklar içindeydi. Müzik çalıyor, kutlama yapanların gülüşmeleri gecenin içinde yankılanıyordu. Faytondan inip granit merdivenleri tırmanan Friedrich, giriş holünde sırma şeritli bir görevli tarafından durduruldu. "Davetiyeniz var mı?"

Bir şey söylemeden kartı adama bırakıp merdivenlerden tören salonuna çıktı. Avizelerin parlak ışığı gözlerini kamaştırmıştı. Dans eden çiftleri hayalet gibi görüyordu. "Nihayet geldin!" Schünemann'la Wihl ona doğru yürüyorlardı. "Hasta mısın sen, Tannm, nerelerdeydin?"

Friedrich salona baktı. "Goldstein hangisi?" diye sordu. Wihl, patriyarkal favorileri ve parıldayan madalya şeridiyle ufak tefek bir adamı gösterdi. Kotbek de yakınındaydı. Onu ilk kez üniformasız görüyordu Friedrich. Schünemann kolundan tuttu. "Biz senin adına ondan özür diledik. İyisi mi, hiç..."

Friedrich herhangi bir açıklamaya gerek duymadan favorili adama doğru ilerledi. "Adım Engels," diye tanıttı kendisini.

Adam, çevik küçük gözlerini kırpıştırarak baktı. "Geç geldiniz, genç adam. Paramla kariyer yapmak isteyen biri için biraz geç."

"Kızınızın yanından geliyorum, Bay Goldstein."

"Kızım, nerede saklanıyor o?"

Birden, pusuda bekler bir yüz ifadesiyle bankacının yanında bitiverdi Kotbek.

"Çok kötü durumda," dedi Friedrich. "Tükenmiş." Kotbek'e bakıp sesini, başkalarının da duyabileceği şekilde yükseltti. "Sevdiği ve körü körüne güvendiği adamın, ağbisini teslim ettiğini, ölüme sürüklediğini öğrendi."

Kotbek yıldırım hızıyla Friedrich'in yanına gelip yakasına yapıştı. "Sarhoş musunuz, be adam? diye tısladı. "Kendinize hakim olun."

Friedrich adamın elini yakasından çekti, koluyla iterek uzaklaştırdı. "Bana dokunmayın. Siz dokunmayın, Bay von Kotbek."

Favorili ufak tefek adam, çevik bir hareketle fırlayıp araya girdi. Şimdi sesi dalkavukça, yalvarır tondaydı. "Sevgili Bay Engels, çalışma odama gelin, insanlar..."

Ama 'insanlar' çoktan dikkat kesilmişlerdi; meraklılar halka olmuştu bile. "Neden çalışma odasına gidelim, Bay Goldstein?" diye sordu Friedrich yüksek sesle. "Size söyleyeceğim şeyi, herkes bilsin." Mahcup gülümseyerek etrafına bakınan Kotbek'i gösterdi haykırarak: "Bu adam, namuslu herkesin yüzüne tükürmesi gereken adi bir ihbarcı, pis bir alçak!"

Orkestra çalmayı bırakmıştı. Dehşetengiz bir sessizlik egemen-di salonda. Friedrich, sırtışı yüzünde donup kalmış Kotbek'e baktı. Sonra dönüp, ürkek ürkek ona yol açan insanların arasından sağlam adımlarla yürüdü, salonu boydan boya geçip mermer merdivenlerden aşağı indi.

Yukarıda, öfkeden çatallanmış sesiyle, "Sizi delik deşik etmek benim için zevk olacak!" diyen, kendini anca toparlamış Kotbek'i duyuyordu. O sırada artık caddeye varmıştı; soğuk kış havasını soludu, kendisini rahatlamış hissediyordu

Ertesi sabah Rahip, Senatör, Konsolos ve Schünemann odasında; her şeyi yoluna koyduklarını söylüyor, üzücü olayın en mantıklı biçimde çözümünü kabul etmesi için yalvarıyorlardı. Baron düellodan vazgeçiyordu, bir özürle, formalite bir özür dilemeyle yetinecekti, basında alenen bile olmayacaktı, sadece davet edilen dar bir çevrenin önünde. Friedrich sakın sakın, olup biteni anlattı. İyi niyetli bu insanlar, onu ikna edemedi sıkıntı içinde ayrıldılar yanından.

Bir saat sonra Bremen ordusundan ifadesiz suratlı iki subay gelip, arkadaşlarının düelloya davetini ilettiler. "Cevabımı ona bildireceğim!" dedi Friedrich. Beyler başlarıyla selam verip ölçülü adımlarla çıktılar.

Evdeki kadınlar yalvarıyor, feryat ediyorlardı; büyükanne, eğer böyle bir şeyi kabul edersen budalanın tekisin, diyordu. Friedrich evden kaçtı. Mutsuz genç kadın için kaygılanıyordu, bir fayton kiralayıp Grohn'a gitti. Burada hiç kimsenin olanlardan haberi yoktu, o da tek bir sözcük bile ağzından kaçırmamaya özen gösterdi..

Yaptığım şey mutlaka yanlış, kesinlikle anlamsız ve her türlü mantık kuralına aykırı. Ama yapmamazlık edebilir miydim?

Judith'i öğretmen evinin çatı katındaki küçük odada buldu, kendisi de o kuşkulu yaz günlerinde orada kalmıştı. Kadın yitlik halde pencerenin yanında oturuyor, dışarıya, Lesum nehrinin sazlık kıyılarına kadar uzanan bozkır manzarısına bakıyordu. Keyifli arazi şimdi Aralık ayının cansız donukluğu içindeydi, gri sisle kaplı, ıssız, buruk, kasvetli, hüznü dolu.

"Hâlâ yaşamak niye?" diye sordu Judith, monoton bir ses tonuyla. "Para ve iktidar hırsının insani olan her şeyi mahvettiği bir dünyada? Yehova nerede? Dünyada tek başımızayız. Merhamet yok, umut yok. Çaresizliğimiz kurtarılması imkânsız biçimde teslim olmuş. Ah Jakob, senin ölmediğine inanabilseydim keşke! Ruhunun Tanrı yanında yaşamaya devam ettiğine inanabilseydim! Hayır. Hepsi yalan. Bütün hayatımız yalan, riya, ihanet. Yitiğimiz biz. Dışarıda, ormanda şu dökülmüş yapraklar gibi." Başını sallıyordu. "Hâlâ yaşamak niye?"

Friedrich şefkatle sarıldı umutsuz kadına. "Yine de," dedi sarsılmaz bir ses tonuyla. "Bizim kusurlu varlığımızın ötesinde daha yüksek bir adalet var. Birileri ona tanrı diyor. Başkaları yasa. Ne dendiğinin bir önemi yok. Ama orada yukarıda, dünyanın dışında, dualarla bulmuyoruz onu. İçimizde aramak zorundayız! Göğsümüzün içinde gerçek aşkı yanıyor, adalet duygusu, daima daha yeni, daha yüksek bilgi dürtüsü ve binlerce insanın daha iyi bir dünya için sayısız mücadelesinin boşuna olmadığı ve olmayacağı inancı. Yüreğinin en derinliklerindeki kurallara göre yaşamış olan kuşakların sonsuz zincirinde, hiç kimse asla yitip gidemez."

Judith sessizce dinlemişti. Şimdi ona bakıyordu, başını salladı ve hüngür hüngür ağlamaya başladı.

Öğretmen, himayesi altındaki kadının durumuyla ilgili sakinleştiriyordu Friedrich'i. "Konuşmaya başladı ve gözyaşı döktüyse, en kötüsü atlatıldı demektir."

Bremen'e vardıklarında, Marktplatz'da faytondan inip Ratskel-ler'e, arkadaşlarının yanına gitti Friedrich. Suratlarını asmuş, onu bekliyorlardı. Lutrec'i de getirmişlerdi. Olay çoktan herkesin ağ-zındaydı. "Onun şeref kurallarına uymak zorunda değilsin," dedi sıkıntıyla bir hukukçu. "Mahkeme önüne çıkmaya cesaret edeme-yecektir." – "Herifcioğlu çok tehlikeli. Daha önce birilerini öldür-müş," diye küfür etti bir doktor. – "O alçak domuzu kaale almaz-san, Fritz, kimse seni kınamayacaktır." Bunu hüzünlü bir sesle söy-leyen Lutrec'ti.

Friedrich ayağa kalkıp, hepsi söylediklerinden farklı şeyler düşünen arkadaşlarının yüzüne baktı. Gülümsedi: "O domuzu kaale almayacağım!" Suratlar daha da asılmıştı. Yumruğunu ha-vaya savurup haykırdı: "Ağır kılıcım kaale alacak onu."

Herkes rahatlamıştı. Sevinçle alkışlayıp, Friedrich'in elini sık-mak için birbirleriyle yarıştılar. Lutrec kucakladı: "Ağır kılıçla, en güçlü olduğun silah, evet, tavsiye ederim."

Randevu tarihine kadar üç akşam eskrim salonunda çalışan Fri-edrich'i, "Rahat rahat uyuyabilirsin artık," diye evine gönderdi Lutrec.

Ormandaki ağaçsız alanın üstü, soğuk sabah sisiyle kaplaydı. Yüksek kara çamların altında çok sayıda fayton durdu. 'Germanen' elbette ki tam kadro Friedrich'in etrafında toplanmıştı, fakat yakla-şan karar anı karşısında zafere duyulan büyük güvenden geriye pek bir şey kalmamıştı. Karşı tarafta Baron'un yandaşlarına baktı Friedrich: Subaylar, birkaç züppe. Doktor, asistanıyla birlikte araç gereçlerini titizlikle hazırlayınca kadar beklenildi. Friedrich'in düello şahidi olarak Lutrec, karşı taraftan da bir subay silahları kontrol ettiler. Mücadelenin yapılacağı işaretlenmiş yere gitmenin zamanıydı. Her iki tarafın da sessizce reddettiği son bir uzlaşma gi-rişiminde bulunuldu.

Friedrich şimdiye kadar bütün bu faaliyeti, ilgisi olmayan biri gibi algılamış ve kendinden beklenen her şeyi neredeyse mekanik biçimde gerçekleştirmişti. Arkadaşlarının onu gelip aldığı sabahın erken saatlerinden beri, sanki söz konusu olan kendisi değilmiş, hatta ölüm kalım meselesi söz konusu değilmiş gibi tuhaf bir la-kaytlık içindeydi. Ancak işaret verildiğinde, hasmının kendini be-ğenmiş, sırttan yüzünü gördüğünde uyandı..

Lutrec özellikle başlangıç aşamasında dikkatli olmasını, riske girmemesini, savunmada kalmasını iyice kafasına sokmuştu. Ön çatışma, eskrim kılıcıyla yüzlerce kez çalışılmış bir oyundu. Bir çalım ve ardından ilk tehlikeli saldırı, kolayca savuşturuldu. Rakibinin yüzündeki sırtış yavaş yavaş yok oluyor, şiddetli öfke çarpıyordu yüz hatlarını. Friedrich ise keyifle, bedeninin genç kuvvetini hissetmekteydi. Saldırıları savuşturmak hoşuna gitmeye başlamıştı. Üç - dört kez karşı saldırıya geçme şansı buldu, ama uslu uslu Lutrec'in ona dikte ettiği rotada kaldı. Rakip kulağının yanından hafifçe yaralandı, yakalığa doğru akan ince bir kan çizgisi, istemeden olmuş gibi. Pardon. Friedrich gülümsedi. Adama duyduğu bütün öfke uçup gitmişti. Şehirdeki en korkulan düelloocu, aman Tanrım, sunabileceğiniz en iyisi buysa! O anda saldırı geldi. Battute bir salise gecikmiş, ama beden bilinçsizce reaksiyon göstermişti. Kılıç ılık çalarak omzunun yanından vızıldayıp geçti. Ardından bir dizi şiddetli darbe ve vuruş. Friedrich savuşturmakta zorlanıyordu. Bir darbe daha, gömlek kolunda küçük bir çentik. "Çakal!" diye haykırmıştı karşıındaki yüz ve nefret duygusu aniden yine canlandı. Düşmanının üzerine çılgınca saldırdı Friedrich. Rakibi geriledi, alnında ter tanecekleri belirmiş, kurtarışları yumuşamış, karşı ataklar isabetsizleşmişti. Devam, böyle devam et! Bir vuruş, Baron'un omzuna isabet etti. Adam sendeledi, düştü. Kendisini toparlayamadan Friderich'in kılıcı göğsüne dayandı. Acıdan gerilmiş, ölüm korkusu içinde bakıyordu gözleri, teslimiyetin işareti olarak elindeki silahı bıraktı. "Bit-ti," diye ilan ettiler düello şahitleri. 'Germanen' sevinç çığlıkları atıyordu. Friedrich döndü, eldivenleriyle silahı kenara attı. Kotbek yandaşlarının yüzünde sınırsız bir hayal kırıklığı vardı. Yüzbaşının yarasını inceleyen doktorun, önemli değil der gibi, sakinleştirici bir el hareketi yaptığını gördü Friedrich.

'Germanen' çevresinde toplanmıştı. Şarap dolu bir tas verdiler. "İç, iç! Karşıındaki sanki mektepli bir oğlanmış gibi bitirdin o büyük düelloğunun işini." Faytonlardan kasalar dolusu sekt ve kan-yak çıkarıldı. Su gibi indiriyorlardı midelerine. Yüzler ıslı ıslıldı. Mücadelenin ayrıntıları tekrar canlandırılıyordu. Öbür tarafta Baron'un yenik takımı alelacele kaçıp giderken, şişelerin mantarları patlıyor, küfürler uçuşuyordu havada. Siyah-kırmızı-altın rengi bir bayrak açılıp, müstehcen bir öğrenci şarkısı haykırılmaya başlandı ormana doğru.

Friedrich çaresizlik içinde duruyordu. Yolunu şaşırıp bir bal mumu müzesinin sahnesine çıkmış, rolünün ne olduğunu bilmeyen biri gibiydi. "Ne eğlenceydi ama!" diye bağırdı biri, boş şişesini yere fırlatarak. İsteksizlik kaplamıştı içini Friedrich'in. Yürümeye başladı.

"Bırakın beni, lütfen!"

Faytonların yanından geçip ormana girdi. O haykırışlardan hiçbir şey duymayınca kadar, ormanın yalnızlığı onu çevreleyinceye kadar dümdüz yürüdü. Yosunların üzerine bıraktı sonra kendisini. Üzerinde, bir balıkçıl kuşun daireler çizmekte olduğu gökyüzünün sütümsü griliği içinde, çamların yüksek tepeleri duruyordu.

Öfkeli bir alaycılığa kapılmıştı. Eğlence, bir eğlence! Sebebini ve niçinini unutmuş muydu hepsi? Eğlence! Ya sonuç başka türlü olsaydı? Nereye düştüm ben? diye sordu kendisine. İnsanın kaderiyle ilgili kutsal düşünceler. Börne. Hegel. Kendini en büyük olana layık görmek...

Bedeninin kavurucu ısısı hafifleyip, nemli soğuk uzuvlarına işleyinceye kadar uzun süre, yattığı yerde kaldı.

Sonra kalkıp yürüdü. Giderek artan bir hızla, ormanın seyrekleştiği, şerit halindeki nehrin, uzaktaki şehir evlerinin görüldüğü tepelere kadar devam etti.

Oraya mı dönecekti?

Bremen'de geçirdiği ilk yazı hatırladı hüznle, Wuppertal'in yobazlığından kurtulmanın mutlu duyugusu, insanlar arasında insan. Ya bugün? O an aklına Schmied geldi. Bir kişi, hiç olmazsa bir kişi! Ve ben onu bir haftadır ziyaret etmedim.

Kalabalık çoktan şehre varmış, sarhoş naralarıyla Rose'yi işgal etmişti. Fark edilmeksizin arka kapıdan geçmeyi başardı.

Schmied kaldığı yeri değiştirmişti. Bir kız Friedrich'i nehir kıyısına götürdü. Oradaki hangarda kırık bir el arabası tekerleğini tamir ediyordu Schmied. Friedrich'in girdiğini görünce gözleri sevinçle parladı, ama sonra ateş püskürdü: "Bir aristokratla düello mu! Eğer benim oğlum olsaydın, güzelce bir dayak yerdin benden! Düşünecek daha önemli şeylerin yok mu senin?"

Friedrich kendisini haklı göstermeye çalışmadı. Schmied artık iyileşmişti ve mümkün olduğunca çabuk, dostlarının beklediği Fransa'ya gitmek istiyordu. Onu buradan çıkarmayı düşünmenin zamanı gelmişti. Hâlâ aranıyor, limandan kalkan bütün gemiler ay-

rintılı incelemeden geçiyordu. Oldenburg'un açık deniz limanı Bracke'ye kara yoluyla gitmekten başka seçenek yoktu. Friedrich bu meseleyi Noel haftasında yoluna koyma sözü verdi.

Treviranus, yaşlı Leupold ve diğerleri yardım ettiler. Friedrich onu iyi giyinip kuşanmış halde ve gerçeğe yakın bir İngiliz pasaportuyla, Saksonya-Kraliyet Konsolosu'nun arabasında sınır kontrolünden geçirerek, kaptanı Leupold şirketiyle iyi iş ilişkiler içinde olan gemiye Le Havre'den bindirdi kazasız belasız. Direklerindeki Fansız bayrakları şiddetli Aralık rüzgârıyla dalgalanan gemiye kadar eşlik etti kanun kaçağına. Fransa, Nohant... Daha iki ay önce onunla birlikte gitmeyi ne kadar çok isterdi...

"Her şey için teşekkürler, Friedrich!"

"Benim teşekkür etmem gerek, Schmied. Karşılaştığımız için Tanrı'ya şükrediyorum. Fransa'da bol şans."

Schmied üzerindeki giysilere bakarak, "Almanya'dan ilk kez kaçmak zorunda kalmıyorum. Ama daha önce hiç İngiliz Lordu olmamıştım," dedi.

Geminin düdüğü duyuldu. Vedalaşma zamanıydı.

Schmied onu kendine doğru çekip kucakladı. "Hoşçakal, kardeşim! Seni asla unutmayacağım! Rüzgâr beni nereye savurursa savursun. Geri geleceğim. Devrim çanları Almanya üzerinde çalmaya başladığı gün tekrar görüşeceğiz!"

"Ne zaman olacak bu, Schmied, ne zaman?"

"Gerçeği mi duymak istiyorsun?" Kanun kaçağının yüzü karardı. "Şu an halkımızda siyasal eylem isteği yok. Eğer dış dünyayı görmüşsen, o zaman anavatanın nasıl derin bir karanlığın içinde yaşadığını anlıyorsun. Despotluk bir avuç prensin marifeti değil, vatandaşlarımızın lanet olası köle ruhluluğu ve itaatkârlığı bunu sağlıyor."

"Peki, ne yapabiliriz?"

"Sabırlı olmak, zaman olgunlaşınca kadar beklemek, ateşi söndürmemek lazım!"

"Sabır? Durmadan sabır!"

Zil sesi duyuldu ve gemiyi terk etmesi için Friedrich'e çağrı yapıldı.

"Hoşçakal, Friedrich!"

"Elveda, Johannes!"

Friedrich eve döndüğünde kar yağmaya ve Noel çanları çalmaya başlamıştı. Demokratın sorunsuzca yola çıktığını bildirdi iyi yürekli Leopold'a. Gece, Rahibin evine uzanan caddenin üzerinde, kiliseye gidenlerin arasında postacıyla karşılaştı.

"Size İsviçre'den bir mektup bıraktım, Bay Engels," dedi adam sevinçle.

Magdalena, nihayet! Kalbi çarpıyordu, sokağı hızla geçti.

Hol boştu. Mektup masanın üstünde duruyordu. Sadece Noel için kutlama kartı vardı içinde ve birkaç satır. "Mektubunu aldım. Ah, sana acı çektiirmek istemezdim! Beni ne kadar yanlış anladın? Kalbim sadece sana ait, asla, asla başkasının olmadı! Her şey, her şey gönlünce olsun, *mon amour*, mutlu ol..."

Odasının kapısını açtığı anda, irkildi. Schünemann oturuyordu. Bembeyaz bir yüzle Friedrich'e baktı. Elinde bir telgraf vardı. Konuşmadı. Sadece telgrafı tutan eli kalktı havaya. Friedrich ne yapacağını bilemeden o ele bakıyor, dehşeti kavramaya başlıyordu...

"O..." diye kekeledi.

Schünemann boğuk bir sesle konuştu: "Bugün gömülüyor. Son isteğine göre, Davos'taki dağ mezarlığına."

İnsan aklı yeryüzünde çok şey öğreniyor. Ama kadere karşı öfkeyle titremeden, gençliğin çiçek açan düşleri arasında erken ölüm katlanmak... Asla, hiçbir zaman!

İnsanlar geliyor, insanlar gidiyor. Hayata gözlerini açtıkları ilk andan itibaren geçiciliğin damgasını yemiş insanlar. Sebebini asla anlamadan, zamanı anlamsızca geçirenin vay haline. Geceler boyunca yıldızları seyretti Friedrich ve onun aşağıya bakan gözlerini gördü, aşkın en güzelinin yaşandığı yaz günlerindeki gibi capcanlı. Magdalena'nın acı veren anısından başka onu bu şehre bağlayan hiçbir şey kalmamıştı. Her zamankinden daha kasvetliydi şimdi.

Bremen'de dergi projesi kesin olarak bir kenara konmuştu. Prusyadakiler, köhnemiş egemenlik sistemini eleştiriye serbestlik sağlamak için, anın avantajlarından yararlanıyorlardı. Königsberg'teki *Hartungsche Zeitung*'ta, halkın haklarını açık ve net olarak savunan makaleler yayınlanıyordu. Johann Jacoby adı, vatandaşların despotluğa karşı dikbaşlılığının sembolü haline gelmişti. Bizzat Berlin'de, Hegelci aklın savunulmasına yönelik öğrenci eylemlerinden, devrimci değişimi giderek daha açık savunan *Athenaeum* dergisi etrafında bir kulüp şekillendi. Hegel'in ve Hölderlin'in memle-

ketinden Friedrich'e, Württemberg'li genç Georg Herwegh'in şiirlerinden oluşan bir kitapçık gönderilmişti, kendi ruhunda yanıp tutuşan şeyi etkileyici şiirsel bir güçle ilan eden şiirler.

"Koparıp atın çarmıhları yeryüzünden. Dönüşsün hepsi birer kılıca."

Friedrich inatla çalışmaya daldı, yazdı, okudu yine yazdı. Eski, neredeyse soyut hale gelmiş insan oğluna duyulan sevgi yeniden alevlenmişti ve zalimlere karşı kutsal öfke durmaksızın faaliyete itiyordu Friedrich'i.

Henüz Martini kilisesinde, Rahibin evinde oturmuş Weser nehrinin dalgalarını seyrediyordu, ama düşünceleri çok uzaklarda, insan aklının kurtuluşu için büyük meydan savaşlarının yaşandığı Spree nehrinin yeşil kıyılarındaydı.

Beklemek?

Hayır, Schmied, bekleyemem. Halkların kaderi, yaşın getirdiği temkinliliğe, deneyimlerinizin size öğrettiği dikkate değil, gençliğin dizginlenemez gücüne bağlıdır!

Her yerde, genç yüreklerde öfkenin ateşi yanıyor. Onun bekçisi olmak, gelecek kuşaklar için onu saklamak istemiyorum.

Ben ateşi arıyorum, Schmied, ateşi!

3. KİTAP

BİLGİYE GİDEN UZUN YOL

1 ÖZGÜRLER ARASINDA ÖZGÜR

Güneyden gelenler, kale şehir Berlin'in savunma hendekleriyle duvarlarını aşmak için, Halle Kapısı'ndan geçmek zorundaydı. Orta yaşlarda iki adam, kiralık bir faytonla Halle Kapısı'ndan geçtiğinde, 1841 yılı Ocak ayının son cumartesisiydi. Kalın kürk paltolara bürünmüş ve ciddi düşüncelere dalmış görünüyorlardı. Yola bakmıyorlardı. Birincisi iri yarı, güçlü kuvvetliydi. 13 Eylül 1803, Bergen auf Rügen doğumlu, Halle'de ikamet eden, bağımsız çalışan bilimci Doç. Dr. Arnold Ruge, diye okumuştı kapıdaki nöbetçi pasaportundan. Ufak tefek, çelimsiz ve daha yaşlı olan ikincisi, kendisini Saksonya vatandaşı, Leipzigli yayıncı Otto Wigand olarak tanıtmıştı.

Yanlarında çok az, Berlin'de birkaç gün kalmaya yetecek kadar eşya vardı. Kapıdaki nöbetçi seyahat amaçlarını sormaksızın geçmelerine izin verdi. Yağan karın ve buz gibi rüzgârın altında, geçerli bir sebebi olmadan kim yollara düşerdi ki?

Saat yediyi biraz geçe, uzak Königsberg'ten gelen ekspres posta arabası,  hrin kuzey doğusundaki König Kapısı'na tam zamanında ulaştı. Yolcular arasında Dr. med. Johann Jacoby diye biri bulunuyordu. İşg zar bir onbaşı tarafından eşyaları ayrıntılı aramaya tabi tutulmuştu. Rezidansa sokulması yasakeşya yoktu yanında, dolayısıyla sakınca görülmediği için şehre girmesine izin verildi. Faytonlardan birine el edip, Berliner Norden'da bir adres verdi Jacoby.

Ne onbaşı ne de arabadaki yol arkadaşları, doktor çantasıyla zararsız görünen bu adamın yanında, Kraliyet devlet düzenini için on araba dolusu dinamitten daha tehlikeli bir şey taşıdığından ş phelenmediler. Yapayalnız gecelerde, adil vatandaşlık vicdanının zorlaması altında yüreği yanarken, bizzat kaleme aldığı birkaç sayfa sık aralıklı yazı.  nemli bir şey değil. Sadece dört soru. Königsberg'li sıradan bir yurttaşın soruları, Prusya'nın yeni Kralı'na y neltiymiş dört soru: Biat meclisinde sosyal sınıflar ne talep ettiler? Onlara bu dilekçe hakkını veren şey neydi? Hükümdarın ağzından onlara ne bildirildi? Bundan sonra yapabilecekleri ne kalıyor? Königsberg'te bütün arkadaşlarının düşündükleri, kendi aralarında yaptıkları öfkeli tartışmalarda söyledikleri şeyleri yazmıştı sadece. Bu mütevazı satırların çevresinde bu kadar patırtı niye? diye soruyordu kendisine. Basmaya karar vermeden önce, Berlin'deki bu toplantı niye?

İki fayton da neredeyse aynı anda Oranienburg Kapısı'nın hemen yanındaki Linien Caddesi'ne vardı ve 165 numaralı evin önünde durdu; Berlin'in yoksul semtleri buradan itibaren başlıyordu. Jacoby'nin dostu ve akrabası, bölge doktoru Georg J. Waldeck'in muayenehanesiyle evi buradaydı. Genç Hegelcilerle ilişkileri vardı ve elyazmalarının nüshasını Halle Yıllıkları'nın yayıncısı, siyasal düşünceleri sebebiyle yıllarca hapis yatmış olan saygıdeğer demokrat Arnold Ruge'ye, dergisinde yayınlaması için önerme işini üstlenmişti. Waldeck akrabasını diğer iki konuğuyla taşıştırdı. "Yazımı yayınlayacak mısınız?" diye sordu Jacoby, ilgiyle.

Ruge, Wigand'la kendisine uykusuz geceler geçirten taşlamayı kaleme almış olan adamı inceliyordu. Doktor, yazısının içeriği ve tarzına bakarak hayal ettiği gibiydi aynı, dürüst ve namuslu. Ama sesinde ve sakın g zlelerinde onu, normal namuslu adam tipinden ayıran bir şey vardı: Boyun eğmezlik ve irade gücü. Ruge başını salladı. "Eğer bunu Yıllıklar'da basaysaydım, taşlamanızın olduğu sayı, son sayı olurdu."

"Başka bir fikrimiz var," diye sözü aldı yayıncı Wigand. "Yazınızı broşür olarak basacağız." – "Ama tabii biliyoruz ki," diye ekledi Ruge, "bu haliyle sansürü asla aşamayacaktır". Wigand pekiştirdi: "Kırpılmış

haliyle bile olmaz. Tek bir paragrafı bile Almanya'da hiçbir sansürden geçmez."

"O zaman niye toplandığımızı anlamadım."

"Sansür kurallarını aşmanın tek bir yolu var."

"Yani gizli, illegal bildiri olarak? O zaman hedef kitlesine ulaşır mı acaba?"

"Prusya'nın dürüst vatandaşlarına mı"? Ruge başını sallıyordu. "Pek sanmam. En uygun koşullar altında bile illegal materyallerin dağıtımı sınırlıdır. Yazının etki yaratmaya başlaması da çok uzun sürecektir. Bu yazının ihtiyacı olan şey ani, kitlesel yayındır."

Jacoby hayal kırıklığını ifade edemedi, yayıncı yine konuşmaya başladı. "Size başka bir yol öneriyoruz. İlegal basım, tabii anonim, ama benim yayınevimi aracılığıyla resmi dağıtım."

Jacoby, Wigand'a delici gözlerle baktı. "Böyle bir riske mi gireceksiniz?"

"Sizin riskiniz daha fazla. Ben Prusya tebaası değilim ve ne de olsa topu yazara atabilirim."

"Adımı vermeden mi?"

Wigand'la Ruge birbirlerine baktılar. Biliyorlardı, bu buluşmayı düzenlemelerinin sebebi olan esas noktaya gelmişlerdi. "Eğer her şey planlandığı gibi yürürse, Doktor Bey," diye başladı Wigand açıklamaya, "Polisiye önlemler gündeme gelemeden broşürlerin büyük bölümü satılmış olacak. Yazının yaratacağı etkiye güveniyoruz, Jacoby. Birkaç hafta içinde, yazarın yazısını üstlenmesi için koruma sağlayacak, az çok geniş bir cephe, bir kamuoyu oluşacaktır." Bir puro yakıp, planının devamını anlatmaya yeltendi.

Jacoby eliyle engelledi. "Teşekkürler. Anladım ve teklifinizi kabul ediyorum."

"Hayır," diye karşı çıktı bu kez Ruge, tezcanlılıkla. "Hiçbir şey anlamadınız! Majestelerine hakaretle, kamuoyunu infiale kışkırtmakla, hatta belki vatana ihanetle suçlanacaksınız. Birazcık tarih bilgisi olan herkes, 'Bir Doğu Prusyalının Dört Sorusu' ile bir zamanlar büyük Fransız Devrimi'ni tetikleyen Abbe Sieye'nin 'Üç Soru'su arasında paralellik kurabilir. Yüksek Mahkeme önüne çıkarılacak, hapse atılacaksınız. Gerici basın iftira ve nefret yağdıracak. Bütün devlet mekanizması silindir gibi geçecek üzerinizden."

"Henüz yapılmış bir şey yok," dedi Wigand. "Henüz bütün bunlardan kaçınabilirsiniz."

"Ve vatan can çekişerek eriyip giderken, uslu bir tebaa olarak sobanın arkasında rahat rahat yaşayabilirim?" Jacoby adamların gözlerinin içine baktı. "Hayır, beyler," dedi yavaşça. "En kötüsünü onurumla üstlenmeyi yeğlerim!" Ayağa kalkıp odada birkaç adım attı. Sonra ileri geri gezindi, aniden değişmişti. Gözleri hırçinlikle parılıyordu. "Ama Tanrı adına saltanat sürdüğünü iddia eden, halkta önce devletin dönüşeceği umudu yaratan, sonra onu alçakça kandıran birini, bana karşı bizzat harekete geçmeye zorlayacağım. Yazımın basılmış ilk nüshasını Prusya Kralı'na göndereceğim, hem de açık adım ve adresimle imzalayarak."

Waldeck onu kucakladı. "Böyle karar vereceğini biliyordum."

Ruge'yle Wigand, Jacoby'nin elini sıkıp, ittifakı mühürlediler.

Dört hafta sonra yazı bütün Prusya'da, bütün Alman eyaletlerinde yayılmıştı. Mükemmel bir organizasyonla, Almanya'nın bütün kitapçılarında aynı gün vitrine çıkması sağlandı, kitaplara erken el konmasını engellemek için Berlin'de ancak iki gün sonra, 22 Şubat'ta kitapçılara verildi. Prusya kabinesinin 24 Şubat'ta aldığı, yazının yasaklanması kararı ve birkaç gün sonra onu izleyen Federal Meclis'in bütün Alman eyaletlerini kapsayan yasağı çok geç kalmıştı. Polis, 3 bin baskının çok azına el koyabildi, Berlin'e gönderilen 340 adetten sadece 7 tanesini alabildiler. 2 Mart'ta Kral'ın emriyle, Jacoby'ye karşı adli takibat başlatıldı. Her şey aynı Ruge'nin önceden söylediği gibi olmuştu. Vatana ihanet ve Majesteleri'ne hakaretten dava açıldı, yıllarca zindan ya da idamla cezalandırılan suçlardı bunlar. Ama halk cephesi şekilleniyordu. Binlerce sıradan insan, Jacoby'ye armağan edilen bir sivil taç için kampanyaya katıldı. Yasağa rağmen satış, kamufle edilmiş yayınevleri üzerinden devam ediyordu. Yeni baskılar yapıldı. Yurtdışında çeviriler yayımlandı. Gericiliğin dürüst demokrata karşı kaydattığı cadı kazanı etki yaratamadan sönüp gitti. Ülkede birçok kitabevinin vitrininde 1841 yazında hâlâ onun portresi asılıydı.

Kamuoyunun etkisi altında mahkeme duruşmaları aylarca sürdü. İki mahkeme bu konuyla ilgileniyordu, Berlin'deki Kraliyet Yüksek Mahkemesi ve Königsberg Eyalet Yüksek Mahkemesi. Sanık giderek daha zorlu bir rakip olduğunu gösteriyor, günlerce süren sorgulara, adli makamların tuzaklarına düşmeden karşı koyuyordu. Onun tavız vermeyen tutumu, kimi muhalif beyinlere anonimlikten çıkıp, kendilerini kamuoyuna ilan etme cesareti verdi.

Yaz aylarını Barmen'deki babaevinde geçirmiş olan genç delikanlımız Friedrich Engels'in, Berlin'e doğru posta arabasına bindiği, 1841'in son Ağustos günlerinde durum buydu.

* * *

İşte yine yollarda.

Yine nal sesleri, yuvarlanan tekerlekler, çakıllı yollar üzerinde sarsılarak ilerleyen araba, pencerenin öte tarafında toz bulutları ve yavaş yavaş geçip giden manzara, uçsuz bucaksız, uçsuz bucaksız...

Yazın güneye, İsviçre'ye, Sankt-Gotthard geçiti üzerinden İtalya'ya yaptığı yolculuğun yorgunluğunu atamamıştı daha. İşte şimdi yine yolda, bu kez doğuya, esas Prusya'ya, despotizmin kalbine gidiyor, felsefik dünya ruhunun şehri, Hohenzollern hanedanının şehri, Hegel'in şehri – Berlin. Bana ne getirecek?

Friedrich'in beklentileri büyüktü. İlkbaharda, Junior ortak olarak işlerle ilgilenmesi için babası tarafından Bremen'den çağrıldığından beri, ilerlemeyle gericilik arasında entelektüel çatışmanın sahnesi haline gelmiş olan bu şehir onu giderek daha güçlü biçimde kendisine çekmekteydi. Birçok makaleden, bildiriden, mektup ve raporlardan, ama özellikle *Hengstenberg* gazetesinin ve iktidarın resmi basınının, Berlin Üniversitesi'ndeki Hegelciliğin barbarlığına karşı öfkeli saldırılarından biliyordu ki, bu şehirde düşünsel ve siyasal olarak kendisini bağlı hissettiği insanlar vardı. Wuppertal'de eski Piyetist riyakârlık egemenken, Berlin'de Hegel'in genç yandaşları, despotizmin düşünsel kalelerine karşı saldırı borusu çalmaktaydı. Ama son derece şaşırtıcı şeyler sadece üniversitede olmuyordu. Broşürüyle daha Bremen'deyken karşılaştığı Johann Jacoby'nin adı dönüp durmaktaydı Friedrich'in beyninde; bu broşürün siyasal etkileri ancak, *Dört Soru* yazarı, en yüksek yerden gelen emirle, vatana ihanetten suçlanıp ölüm cezasıyla tehdit edildiğinde açığa çıkmıştı. Halkın hakları uğruna mücadelesini Berlin Yüksek Mahkemesi önünde kararlılıkla ve korkusuzca sürdüren bu adamla kendisini derinden bağlı hissediyordu Friedrich. Hazi-
ran ayında özgürlükçü hareketler ülkede tekrar büyümüşü. Friedrich Yukarı İtalya'dan Wuppertal'e geri döndüğünde, ince bir şiir kitabı gençliğin kalbini fethetmiş, siyasal bir olay haline gelmişti: İlk edebi ürünlerini Oswald diye biriyle aynı zamanda *Te-*

legraph' da yayınlanmış olan genç Georg Herwegh'in *Bir Canlının Şiirleri* adlı kitabıydı bu.

Yazıhaneyle, dışarıda olup bitenler hakkında kimsenin en ufak bir fikre sahip olmadığı ev arasında geçen günler neredeyse katlanılmazdı. Ailenin huzuru adına, yayın faaliyetlerini gizli gizli sürdürmek ve kapsamlı yazışmalarını gizli bir adres üzerinden yürütmek zorundaydı Friedrich. Berlin'deki Genç Hegelcilerin dergisi *Athenaeum*'un yazı kurulu, saygın yazar Friedrich Oswald'ı daimi çalışanları arasına katmak istediğini bildirince, ailesiyle kopuş riskini göze alarak, kendi imkânlarıyla Berlin'e taşınmaya niyetlendiği sırada, Prusya'nın rezidansına legal yollardan gitme imkânı doğuvermişti.

Friedrich babasının onayını, üstüne üstlük bir de Berlin'de bir yıl kalmaya yetecek kadar bol para ve hayır duasını aldığını düşündü gülümseyerek. Elbette bunun için fedakârlıkta bulunmak gerekmişti. Fazla büyük bir fedakârlık mıydı acaba? Başını salladı. Hadi canım, yazıhane taburesiyle yobaz vadisinin sıkıntısından kurtulmak ve çağın mücadelelerinin yaşandığı yere ulaşmak için hiçbir fedakârlık büyük sayılmazdı!

"İlk defa yalnız yolculuk yapıyorsunuz galiba, genç adam?" diye düşüncelerini böldü, Magdeburg'ta arabaya binip yanına oturmuş ve o zamandan beri dev sepetinden çıkardığı bir sürü yiyeceği durmaksızın tıknıp duran, terli şişman bir nüne. Friedrich sohbetten kaçınmak için sadece başını sallamakla yetindi. Kadın ona kapağı açık bir kek kutusu tutmuştu. Yine konuşmaksızın başını salladı. İncinen şişman hanım, kutuyu geri çekip karşıda oturan yolcuya uzatmıştı. Tekrar rahatsız edilmemek için pencereye doğru döndü Friedrich.

Tarlalar ince şerit halinde gözlerinin önünden akıp gidiyordu. Patateslerle pancarlar hâlâ yemyeşildi, tahıl tarlalarında ürün kaldırılmıştı. Yaz, belki ileride bir gün, Almanya'da büyük dönüşümü, halkın hareketini getirdiği söylenecek, hatırlanmaya değer 1841 yılının sıcak yazı yavaş yavaş sona eriyordu.

Magdeburg'un bereketli topraklarının ötesinde arazi tenhalaşmaktaydı. Tarlalar daha büyümüş, köyler seyrekleşmişti; bodur çamların koyu yeşili içinde ormanlar, açık arazinin derinliklerine kadar uzanıyor, etrafı solgun sarı sazlık sahillerle ve beyaz kumla çevrelenmiş göller arasında bulunan düzlük ögle sonrasının güneşi altında parlıyordu.

Diğer yolcular susmuş, esneyip uyukluyorlardı, sonunda manzaranın monoton çoraklığından yorgun düşen Friedrich de geriye yaslanıp, derin bir uykuya daldı hemen.

Uyandığında, sağlı sollu duvarların yanından geçtiklerini gördü. Geniş bir caddenin üzerinde, kışla benzeri, uzunlamasına binaların arasında yol alıyorlardı. Pencereyi açtı. Cetvelle çizilmiş gibi dümdüzdü cadde. Bütün binalar birbirine benziyordu ve sadece tertemiz kaldırımın üzerindeki insanlar bunların kışla değil, apartman olduğunu ele vermektedir. Araba durmaksızın yol alıyordu. Yolun görüntüsünde hiçbir değişiklik yoktu. Berlin miydi burası?

"Charlottenburg, genç adam," dedi, karşısındaki adam Berlin ağzıyla, sanki düşüncelerini okumuştı. "Yumurtadan yeni çıkmış gibi. Etkileyici, ha?"

Friedrich başını salladı sıkıntıyla. Bu tekdüzeliğe baktıkça sırtı ürperiyordu!

Potsdam Kapısı arabanın son durağıydı. Yağmur başlamıştı. Yolcuları bağajlarıyla şehir merkezine götürmek için faytonlar hazır beklemekteydi. Friedrich, Elberfeld'den eski sınıf arkadaşı Feldmann'ın adresini verdi; hukuk öğrenimi görüyordu burada, yedinci sönestrdeydi ve Friedrichsstadt'ta, Prusya Krallığı'nın denizaşırı ticaretinde memur olan amcasının yanında oturuyordu. Binanın arka tarafındaki ev fazla uzak değildi. Kapıyı açan ufak tefek, şişmanca sarışın bir kadın yapay, aksansız bir Almanca'yla konuşuyordu. Friedrich beklenmekteydi. Zevksiz eşyalarla tıka basa doldurulmuş küçük bir oda olan 'salon'da kahve masası hazırlanmıştı. Prusya Kralı memurlarına iyi maaş ödemiyordu anlaşılan!

Sarışın kadın koridora doğru, "Gustav!" diye seslendi. "Bay Engel geldi."

"Engels! Yengeciğim." 'S' harfi epey bilgiçlik taslayarak vurgulanmıştı; sonra koyu renk takım elbise giymiş, burnunun üzerinde kelebek gözlükle tombulca bir adam girdi içeri.

Kapıda durup konuğa biraz tepeden baktı. "Ee, dostum, Berlin'e hoş geldin. Umarım yolculuğun iyi geçmiştir."

Bu kibirli maymun Feldmann mıydı gerçekten, bir zamanlar birlikte yaşanan, sohbet edilen ve içilen sevgili eski 'Baca' mıydı? Berlin'de öğrenim gören diğer Elberfeld'li de tam zamanında geldi; teolog Plümacher, müstakbel hakim adayı gibi o da yabancıydı,

Osterath'da papaz vekilliğine getirilme ihtimali vardı ve şimdiden papazlara özgü tatlı sert bir üslûpla donanmıştı.

Friedrich hayal kırıklığını fark ettirmedi. Berlin'e gelmenin tek fırsatını hiç tereddüt etmeden nasıl kullandığını anlatıyordu neşeyle. "Düşünemeyeceğiniz kadar sıkıcı ve ıssız bir Temmuz günü yoklama kağıdı çıkageldi..."

"Askerlik hizmetini yapacaksın demek?"

"Am Kupfergraben, ikinci Muhafız Topçu Tugayı, üniversitenin hemen yakınında. Ve oraya giden bir yol bulamazsam, şeytan canımı alsın!"

"Hâlâ o eski bilim düşleri." Plümacher hoşgörüsüyle gülümsüyordu. Feldmann şaşkınlıkla sordu: "Senin ihtiyar para karşılığında muaf tutturamadı mı seni?"

"O istedi. Ama ben istemedim."

"Sen mi istemedin?"

"Hayır! Sonunda onu, Junior şefin Kral'a ve anavatana karşı yükümlülüklerini sadakatle yerine getirmesinin, şirketin itibarı için sadece faydalı olabileceği konusunda ikna edebildim."

"Hayvan herif!" Feldmann coşmuştu. "Seni neyin beklediğini bilmiyor musun? Hem de bula bula, talimin en sert olduğu Berlin'i seçiyorsun."

"Berlin'i şart koştum. Yoklama komisyonuna tek koşulum buydu."

"Sen zaten hep..." diye başladı Plümacher, sesinde yumuşak bir kınama vardı. Friedrich alaycı bir biçimde tamamladı: "...Çılıgındım. Ama en azından sizlerin, saygın huzurlu bir burjuva hayatına giden doğru yolu bulmuş olmanıza sevindim."

Sözlerindeki ironiyi anlamayan Feldmann'ın 'Yengeciği' hararetle onayladı. "Güvenli bir gelecek, evet, çalışıp bunu elde ettiler, Bay Engel."

Friedrich konuyu üniversiteki duruma, Genç Hegelcilerin Restorasyon'la düşünsel çatışmasına, Stahl ve Savigny'ye karşı öğrenci protestolarına ve nihayet Königsberg'li cesur doktor Johann Jacoby'nin Yüksek Mahkeme önündeki yürekli mücadelesine getirdi.

İki öğrenci ona sadece acıyarak bakıyorlardı. Böyle bir şeyle uğraşmak ne sağlayabilirdi? Politika, felsefe -Tanrım-, hepsi ekmek getirmeyen işler. Jacoby -gerçeklik duygusu olmayan bir hayalpe-rest, ya Genç Hegelciler? Bir avuç çılgın yazar ve edebiyatçı, ayak-

larına çelme takılmış dünya düzelticileri, eleştirel teologlar, hatta ilan edilmiş ateistler, kimse onları ciddiye almıyordu, zaten kimse anlamıyordu da.

"Kimse anlamıyor mu?"

"Harika bir saray hikâyesi var. Majesteleri geçenlerde kültür bakanına sormuş: 'Sizce Hegel neden bu kadar ünlü oldu? Eichhorn verecek cevap bulamamış. Majesteleri cevabı kendisi vermiş: 'Çünkü kimsenin onu anlamayacağı gibi konuşmaktan çok iyi anlıyor.'" İkili gülmekten ölecekti nerdeyse. Bu tarzda devam etti, sonunda Friedrich'e fazla ilkel gelmeye başlamıştı. "Altı sömestr teoloji, yedi sömestr hukuk. Satacak daha orijinal esprileriniz yok mu gerçekten?"

"Daha orijinal şeyler satabilmek için herhalde tüccar olmak gerekiyor," diye sırttı Feldmann, ekşi bir suratla.

Ev sahibesi Friedrich'i cevap vermekten kurtarmıştı. "Bay Engel'e karşı kibirli davranmanız hoş değil," diye somurtarak, evi küçük olduğu için mahçup mahçup özür diledi. Konuğa sadece tavan arasında yer gösterilebiliyordu. "Ama pek öyle konforlu değil, Bay Engel."

Friedrich teşekkür etti. Kalacak yerim var diye yalan söyledi, az sonra da bavulunu alıp ayrıldı.

Cadde alacakaranlıktı. Hâlâ yağmur yağıyor, az sayıda yaya omuzlarını kaldırmış, başlarını içeri çekerek hızla geçip gidiyordu yanından. Ufak bir otel buldu. Küçük odanın penceresi dar bir avluya açılıyor, kare şeklindeki binalarda üst üste istiflenmiş çok sayıda evin içine bakıyordu. İnsan sesleri ve gayretli bir faaliyet, bu kuyunun içinde tanımlanması güç, sürekli bir gürültü halinde birbirine karışmaktaydı. Boğucu ve hüzünlü, Berlin'le ilgili büyük beklentileri karşılığında şimdiye kadar önüne çıkan her şey gibi hüzünlü.

Toz toprak içindeki seyahat giysilerini öfkeyle sıyırp, lavabonun yanına gitti. Yeniden giyinip dört basamağı atlayarak caddeye çıktı. "Üniversite'ye!" buyurdu faytoncuya, öylesine bir ivedilikle söylemişti ki, adam atları tırsa kaldırdı. Onu bulmak zorundayım, Hegel ruhunu bulmak zorundayım!

Faytoncu avluya girmiş, geniş dış merdivene kadar yanaşmıştı. Her yerde ışık yanıyordu. Bir kapı ardına kadar açıktı. Güvenlik görevlisi selamlayıp rahatça geçmesine izin verdi. Giriş salonu

bomboştu, ama amfilerden boğuk sesler geliyordu. Gözü bir tabe-
laya takıldı: "Marheineke – Hıristiyan Teolojisinde Hegelci Felsefe-
nin Önemi, Kamuya Açık Akşam Okulu. Amfi 13, Saat 6-8 arası."
"Şimdi bu, şimdi." Friedrich merdivenlerden yukarı koştu. Ama on
üç numaralı kapı, tehlikeli görünen bıyığıyla bir hademe tarafın-
dan kontrol edilmekteydi, adam yolunu kesti. "Kayıtlı mısınız?"

"Elbette. Yoksa neden burada olayım?"

"Ama sizi hiç tanımıyorum."

Friedrich gaddar bekçinin eline bir gümüş para sıkıştırdı. "Bu-
günden itibaren beni tanıyorsunuz, öyle değil mi?"

Gaddar bekçi topuklarını birbirine vurarak, "Elbette, Doktor
Bey!" dedi. Sonra gizli gizli fısıldadı: "Ara verinceye kadar bekle-
yin. Rahatsız edildiğinde çok can sıkıcı olabilir."

Friedrich kulağını kapıya dayadı. Güçlü, sıcak bir ses duydu,
her sözcüğü anlayabiliyordu.

"Gerek Piyetistlerin gerekse Ortodoksların, eski pozisyonlarını
geri kazanma şansları hiç yok. Birilerinin mistisizmi hiçbir fantezi-
ye sahip değil, aynı diğerlerinin dogmatizminin hiçbir akla sahip
olmadığı gibi. Hegel'in bize, düşünce gelişiminin bütün alanı üze-
rinde açtığı büyük, özgür bakışın tekrar karartılmasına asla izin
vermeyeceğiz!"

Friedrich gülümsedi.

Aniden amfide ışıklar çalınmaya başlamıştı. "Teoloji fakültesin-
de kâfirliğin işi yok!" diye bağırdı bir ses. Friedrich hızla kapıyı aç-
tı. Arka sıralarda bir grup dinleyici ayağa kalkmış yaygara koparı-
yor, ıslık çalıyordu.

Ön sıralardan karşı sesler yükseldi. "Susun!" – "Bağırانlar dışa-
rı!" Friedrich kendisine önde boş bir yer aradı.

Profesör kürsüde durmuş, sükûnet içinde, soğukkanlılıkla şa-
matanın biraz durulmasını bekliyordu. "Piskoposluğun gönderdi-
ği -ya da gönderen her kimse- yaygaracı beyler!" Sesi tekrar başla-
mış olan ışıkları bastırdı. "Burada üniversite ortamında bulun-
yorsunuz. O zaman dinsel inanç formlarının da, bilimin eleştirel
bakış açısıyla incelenmesine katılmak zorundasınız."

Ortalık tekrar sakinleşmişti, Marheineke devam etti. "Burada,
özbilincin iddiasını, bütün olayların nihai sebeplerinin bilinmesi
üzerinde temellendirmiş olan Hegel hakkında konuşuyoruz. Tan-
rı'yı hor görenler ve her türlü dinsel görüşün düşmanları gerçekte

Hegelciler değil, aralarında ilan edilmiş ateistlerin bulunduğu kendilerine solcu denenler bile değil, hayır, gerçeğe ve kesinliğe sonsuz dürtüsü içinde insan aklını budamak isteyenlerdir! Çünkü onlar Tanrı'yı, özgür düşünce tarafından ifşa edilmekten korkması gereken zalim bir öcü konumuna itiyorlar."

Komut verilmiş gibi yine şamata başlamıştı. Yaygaracılar artık ıslık çalmakla yetinmiyorlardı. Öne doğru ilerliyor, Marheineke'yi yumrukları ve hakaretlerle tehdit ediyorlardı: "Deccal!" – "Şarlatan!" – "Şeytanlık!" – "Kahrolsun Hegel!" – "Jakobenler!"

"Bunlar öğrenci değil, Edgar!" dedi, Friedrich'in arkasında oturan uzun boylu genç. Yanında oturan, güzel koyu renk saçlı, vahşi ışıklar saçan koyu kahverengi gözlü delikanlı haykırdı: "Satın alınmış provokatörler, muhbirler, üç kuruşa kiralık herifler!"

Uzun boylu olan ayağa kalkıp ceketini çıkardı. "Hadi o zaman! Patırtıyı sona erdirelim!" Friedrich'in yanında oturan fırladı. "Daha ne bekliyoruz?" Friedrich uzun süre tereddüt etmeden katıldı. Omuz omuza yaygaracıların üzerine saldırdılar.

Uzun boylu olan içlerinden birini yakasından tutup, "Defolun!" diye bağırarak kapıya doğru itirdi, kapının oradaki diğer öğrenciler de dışarı postaladılar. Beş dakika sonra akademik özgürlük tekrar tesis edilmişti, Marheineke dersini rahatça sürdürebilirdi.

Friedrich, Edgar dedikleri, koyu saçlı sıra arkadaşının kendisine baktığını hissetmişti. O da dönüp baktı. Edgar takdir ifadesi olarak Friedrich'in göğsüne hafif birkaç yumruk attı. Gülüştüler.

"Kendimi tanıtmama izin verir misiniz?" dedi sıra arkadaşı, dersten sonra, "Edgar Bauer."

"Yazılarından tanıdığım bir Bauer var, adı Bruno."

"Bruno Bauer benim ağbim."

Bu arada diğer dövüş horozları da toplanmıştı. "Bunlar da arkadaşlarım." Bauer isimlerini sayıyordu: "Doktor Karl Nauwerck, Ludwig Buhl, Karl-Friedrich Köppen, Rutenberg, Doktor Eduard Meyen." Neredeyse hepsi Friedrich'in *Hall Yıllıkları*'ndaki bilimsel incelemelerden, makalelerden ve siyasi-felsefi bölümün editörlüğünü Meyen'in yaptığı *Athenaeum* dergisinden tanıdığı isimlerdi.

"Dergimizi biliyor musunuz?"

"Ara sıra sizin için yazdım bile Doktor Meyen. Benim adım..."

Çelimsiz adam sözünü kesti. "Bir saniye, o zaman siz – Yo, hayır, yoksa? – Friedrich Oswald'sınız?"

“O benim takma adım.”

Meyen topluluğa seslendi: “Oswald burada, arkadaşlar. Kutlama için çifte sebebimiz var. Haydi ‘Stehely’ye!”

Ihlamurların altından karşıya, Gendarmenmarkt’a doğru geçtiler. Yağmur dinmişti, ağaçlar hâlâ yazın olduğu gibi yemyeşildi. Bulvarların üstüne fenerlerden hafif bir ışık düşüyor, rüzgâr Colosseum’dan dans orkestrasının sesini taşıyordu. Caddeler kalabalıktı. En gözü pek maceralara bile ‘sefahat’ yaftasını yapıştıran sıkıntılı Bremen şehrindeki katı-ailevi kısıtlamalardan tamamen uzak, bu anasının gözü, çekici şehir, paydos saatlerinin canlılığını yaşamaktaydı.

Cafe ‘Stehely’ dolup taşıyordu. Görünüşe bakılırsa Genç Hegelciler buranın ayrıcalıklı müşterilerindendi. Birinci katta, kızıl pelüş ve ipek kumaşlarla bezeli salon onlara ayrılmıştı.

Edgar Bauer ve Eduard Meyen Friedrich’le oturdular. Meyen *Athenaeum*’a yeni yazılar yazması için ısrar ediyordu. Geveze yeni Kral’la onun nefret dolu bakanı Eichhorn’un Anti-Hegel kampanyasından beri Berlin Üniversitesi’ndeki durumu anlattı Bauer. “Her renkten Hegelciler daha önce hiç bu kadar birlik olmamışlardı. Arkamızda sadece öğrencilerin çoğunluğu durmakla kalmıyor. Kürsülerde de Hegel’in ruhu her zamankinden daha canlı.” Hegel’in ani ölümünden sonra, filozofun daha genç öğrencileri, onun mirasını sürdürmek için bir Doktorlar Kulübü kurmuşlardı. “Ağabeyim Bruno da aralarındaydı. Arkadaşı, zehir gibi keskin bir felsefi zekâya sahip Karl Marx’la birlikte şimdi Bonn Üniversitesi’nde ders veriyor. Teolojik gericiliğin o kalesi de yakında bizim olacak!”

Bu arada kadehler şarapla doldurulmuştu. Cesur silah arkadaşı Oswald’ın gelişine ve Eichhorn taraftarı yaratıklar üzerinde kazanılan zafere içildi. Az sonra son derece aktüel olan, Almanya’da radikal değişim üzerine tartışmanın ortasındaydılar. Monarşinin kutsal öğeleri hakkında bu kadar açık muhakeme yürütülmesi Friedrich’i şaşırtmıştı. Kiliseye inancı aşmak, felsefenin eleştirel silahıyla feodal devletin temelini dinamitlemek –bu adamların hedefleri hiç de küçümsenecek gibi değildi. Hegel’in, eleştirel olarak çürütülmüş bir sistemin, mantık yasalarına karşı tutunmaya devam edemeyeceğine, daha iyi fikirlerin tarih yapıcı gücüne mutlak inancı, duyguları canlandırıyor ve farklı insanların yakın dostluğunu sağlıyordu.

Friedrich tartışmayı bir süre sessizce izledi. Ancak yayınların hangi halk gruplarına yönelik olması gerektiği tartışılmaya başlanınca heyecanla sözü aldı; genelde anlaşılır olmayı, halka yönelmeyi, çoğunluğun sarsılarak siyasal uyusukluktan uyandırılmasını istedi. Jacoby broşürünün eşsiz etkisine işaret etti. Orada bulunanların hemen hemen hepsi devrimci umutlarını ulusun kültürlü tabakalarına bağlamış olmalarına rağmen, kimse ona itiraz etmedi. Friedrich'in referans gösterdiği adama derin bir saygı besliyorlardı.

Meyen kadehini kaldırdı. "Johann Jacoby şerefine içelim! Düşman kalesine doğru anda muazzam bir top atışı yapan yürekli adama. Atışlarımız sessiz, ama derine, düşmanın kalbine nüfuz ediyor!"

Bu yorum herkesin hoşuna gitti ve Friedrich'in seve seve içine sürüklenmesine izin verdiği, zafere güven duygusunu artırdı.

Kafe kapanıyordu, oysa hiç kimse henüz eve dönme havasında değildi. Geceyi Bauer'in evinde sürdürme kararı alındı. Ferah öğrenci odasında herkes sakinleşmişti, kişisel konular konuşuluyordu; her birini daha yakından tanıma fırsatı buldu Friedrich.

Bremen'li 'Germanen' çevresinin gürültücü ahmaklarından farklı adamlardı bunlar! Uzmanlık alanlarına hakim olan, üretken, akıllı, bilgili adamlar. Hepsi bilimsel yayınlarla uğraşüyor, çalışmalarının seyriyle ilgili birbirlerine hesap veriyor, yeni düşünceleri tartışmaya açıyor, zamanın ve geleceğin temel sorunları üzerine entelektüel bir netlikle tartışıyorlardı.

Friedrich'in, Hegel felsefesine ilişkin yazılarından uzun süredir tanıdığı Bauer'le Meyen'in yanında, hüzünlü hüzünlü bakan çok uzun ve zayıf Karl Nauwerk oturmaktaydı. Felsefe bölümünde en sevilen doçentti, ama *Hall Yıllıkları*'nda yayınlanan tarih felsefesine ilişkin makaleleri yüzünden Majesteleri'nin öfkesini üzerine çektiği için, atılacaklar listesindeydi. Karşıda, içine siyasi kaçakları büyük bir beceriyle serpiştirdiği izinli basılan "Der Patriot" (Yurtsever) serisinin yayıncısı ufak tefek, korkunç bilgili Ludwig Buhl; onun yanında, Fransız Devrimi'yle ilgili bir eser üzerinde çalışmasını anlatan ünlü gazeteci-yazar Adolf Rutenberg vardı.

"Ya sen, Oswald, senin Berlin'de planın ne? Üniversitede kaydını nereye yaptıracaksın? Ne tür edebi projelerin var?" Bunu soran Karl-Friedrich Köppen'di. Şimdi bütün dikkatler Friedrich üzerine yönelmişti.

Cevap yerine cüzdanından, giderleri üstlenen babasının imzasıyla, Prusya Kraliyet Ordusu'na bir yıllık gönüllü asker olarak kabulünü onaylayan yoklama belgesini çıkardı. Belge elden ele dolaşırken Friedrich, "Evet dostlar, bugün hâlâ özgürler arasında özgür, ama yarın despotizmin hizmetinde bir savaş kölesi olacağım," dedi.

Belge Köppen'in elindeydi. "İkinci Muhafız Topçu Tugayı. Kor-general von Möller!" Başını sallayıp sakinleştirici bir ses tonuyla, "Bu dönemi çok iyi geçireceksin. Sen bu işi bana bırak!" dedi.

Köppen'in aynı zamanda Askeri Akademi'de savaş tarihi doçenti olarak çalıştığı, subay rütbesine sahip olduğu ve bir acemi ere hayatı kolaylaştırmak için epey imkânı bulunduğu anlatıldı Oswald'e.

Şafak sökerken dağıldılar. Friedrich'i ucuz otele götürmeyi Buhl'le Meyen üstlenmişti. Berlin'de geçirdiği ilk gününden ve gecesinden hoşnut, yatağa girdi. Uzun süredir aradığı insanları bulmuştu, düşünceler diyarında kafa denkleri, gerçek uğruna mücadele yoldaşları, daha iyi bir vatan uğruna devrimci mücadelede müttefikler.

Köppen'in aracılığı işe yaramıştı. Friedrich, Üniversite'nin üç adım arkasında, Weidendamm'daki kışlaya dostça kabul edildi. Bölük komutanı Üsteğmen von Wedell, yönetmelik çerçevesinde, Friedrich-Wilhelm Üniversitesi'nde öğrenimini sürdürme ve kendisine ayrı ev tutma imkânı tanıyan Majesteleri'nin talimatını bildirmişti bir yıllık gönüllü asker Engels'e. "Ayrıca bir de mektubunuz var, Engels," diye ekledi, Kraliyet Kuryesi aracılığıyla geldi." Mühürlü bir zarf uzatıyordu.

"Karl-Friedrich Moritz Snethlage," yazısını okudu Friedrich. "Akrabanız mı?" diye sordu bölük komutanı. "Eniştem."

"Evvelsi gün Majesteleri tarafından saray baş vaizi olarak atandı, dostum! Eğer rahip efendiye zaman zaman saygı ziyaretinde bulunmak gerekirse, itirazım olmaz. Özet olarak: Sizinle iyi anlaşacağız, Engels."

Friedrich, Dom kilisesinin yanında Lustgarten'daki papazın evine girdiğinde soğuk mermer şıklığıyla karşılaştı. Acemi erliğin ilk haftalarını geride bırakmış ve 'rahip eniştesini ziyaret amacıyla' aldığı iki izni, daha önemli işler için kullanmıştı. Ama artık ziyaretini ertelemek mümkün değildi.

İyi yürekli Moritz enişte! Yeni Majesteleri Kutsal Kral onu unutmamış ve Barmen birleşik kilisesinin dürüst din adamını, ihtişamlı Berlin Dom kilisesine atamıştı.

Kapıyı açan genç bir bayan, topçu muhafız alayının şık üniforması içindeki konuğu bir saniye süzdükten sonra kuzenini tanıdı. "Fritz!" Boynuna sarılıp evi ayağa kaldırdı. "Fritz geldi!"

Friedrich hayretler içindeydi: "Küçük Ada!" dedi. "Neredeyse tanıyamayacaktım!"

Şimdi Hedwig halayla güzel Luise de gelmişlerdi. Friedrich abartıyla hazrola geçip selam verdi. "Acemi er Engels, İkinci Muhafız Topçu Bölüğü'nde bir yıllığına gönüllü, emrinize amade."

Uzun koridorun arka tarafından eniştesinin, "Eh, yeğenimizin yüzünü görme zamanı geldi de geçiyor zaten," diyen sesi duyuldu, az sonra da çiçeği burnunda saray baş vaizinin kendisi görüldü. "Artık Bay von Wedell'e başvurup, senin için izin istemeyi düşünmeye başlamıştık."

"Kariyerinizde ulaştığınız bu yüce makam için yürekten kutlanm, Moritz enişte!"

Snethlage bir el hareketiyle geçiştirdi. "Nasılsın, evladım?"

"Yerlerde sürünerek Brandenburg'un o çok özel kumuyla fazlasıyla haşır neşir olmayı, onbaşımızın, bazen rahatsız edici sesinin büyüleyici fonksiyonelliğini bir yana bırakırsak, gayet iyi."

Hedwig hâlâ sitemle başını sallıyordu. "Baban seni parayla muaf tutturmayı ne kadar çok isterdi. Ama sen illa askerlik hizmetini yapacağım diye tutturdun."

Friedrich gülümsedi. "Kumla haşır neşir olayım diye değil, hala."

"Üniversite nedeniyle tabii," diye iç çekti evin hanımı. "Eski düşünden hâlâ vazgeçmediğini pekâlâ biliyoruz."

Asla da vazgeçmeyeceğim, diye düşündü içinden. Snethlagele re karşıysa, babasının emrine özveriyle boyun eğmiş mutsuz oğulu oynadı. "Bu konuda babamla konuşulamadığını biliyorsunuz."

"Büyükbaban o kadar erken ölmemiş olsaydı!" diye yazıklandı Hedwig hala.

Sonra kahve içilirken yine, güzel kuzenleriyle şakalaşan o eski şamatacı Fritz'di, Berlin'de nerede ve nasıl eğlenilebileceğine ilişkin ipuçları veriyor, iki büyüleyici genç hanım için, bir topçu erinin eşliğinde kamuya açık balo salonlarından birinde eğlenmenin asla yakışksız kaçmayacağını anlatıyordu. "Çünkü burada yobaz vadisinde

değiliz, aksine -eğer sayın yeni saray baş vaizi daha sert teamüller getirmezse- bir bütün olarak oldukça keyifli bir metropolde yaşıyoruz."

Eniştesi şakaya göz yumdu, şarap mahzeninden bir şişe getirtti ve sonra Friedrich'in öğrenimi konusuna geri döndü. "Üniversitede dersleri izliyorsun demek?"

"Boş bulduğum her dakika."

"Çok takdire değer! Peki nereye kaydoldun?"

"Felsefe tarihi Werder'den, metafizik Michelet'ten, devlet hukuku Henning'ten. Din felsefesi de..."

"Marheineke'den tabii?"

Friedrich başını salladı.

"Michelet, Werder, Henning, Marheineke," diye özetledi Rahip efendi, düşünceli düşünceli, "Hepsi Hegelci!"

"Neden gizleyeyim, Moritz enişte? Berlin'e Yüce Majesteleri'nin karşısında kaz adımlarıyla yürümeye gelmedim. En büyük filozofun geride bıraktığı her şeyi ilk kaynağından öğrenmek zorunda olduğum için buraya geldim ben."

Snethlage, Friedrich'in samimi itirafı karşısında alnını kırııştırıp bir yudum şarap almıştı.

Hedwig hala bu boşluktan yararlanıp bir teklifte bulundu. "Fritz, bizim yanımıza taşınmayı bir düşün. Eminim öğrenimin için gerekli sükûneti burada bulacaksınız."

Friedrich göz kırparak Luise'yle Ada'ya baktı. "Sükûnet bulacağım konusunda şüphelerim var, Hedwig hala."

Hala, küçük bir gecikmeyle kavradı, gülererek işaret parmağını salladı. "Berlin havası sana iyi gelmişe benziyor."

Saray baş vaizi yeterince düşünmüştü. "Hegel!" Endişeyle başını sallıyordu. "En büyük filozof? Çoktan ölmüş kişilerin hiyerarşisini tartışacak değilim seninle. Ama eskilerden biri, bizzat Hegel'in en büyük ilham kaynakları arasında saydığı biri hâlâ yaşıyor!"

Friedrich, Moritz eniştenin kimi ima ettiğini biliyordu. "Schelling! Bavyera'nın Katolik Majesteleri'nin kanatları altında. Canlı bir cenaze o, enişte. Otuz yıldan beri, Katolikliğin önünde secdeye vardığı günden beri, alayı valayla ilan edilmiş yeni felsefeyi boş yere bekliyor bütün dünya."

Moritz enişte anlamlı anlamlı gülümsedi. "Schelling'in hâlâ ne kadar canlı olduğuna çok yakında kendi gözleri ve kulaklarıyla tarıklık edebilecek Berlinli Hegelciler!"

“Öyle mi? Yoksa ihtiyar delikanlı Berlin’i ziyaret mi edecek? Belki de Hegel’in mezarı başında alçakça ihaneti için özür dileyecektir?”

“Ziyarete gelmiyor, Friedrich! Berlin artık onun gelecekteki faaliyet alanı olacak.”

Friedrich şaşkınlık içinde başını kaldırdı. “Bu bir şaka mı?”

“Asla. Bizzat Majesteleri onu Bilimler Akademisi’ne atadı.”

Friedrich hayretle baktı rahibe. “O zaman...”

“Bilgi kaynağımın güvenilirliğinden kuşku mu duyuyorsun? Saray, Berlin’deki bütün bu Hegel patırtısına nihayet bir son verme kararını çoktan aldı.”

Friedrich bardağını bir dikişte bitirdi. Az önce duyduğu şey onu alarına geçirmişti. Schelling Berlin’de! Bunun üniversitedeki bütün Hegelciler için ne anlama geleceğini gayet iyi biliyordu. Ayağa kalktı. Yeni tehdit hakkında arkadaşlarını bilgilendirmeden bir saat bile geçmemeliydi.

“Bunu asla başaramayacaklar, Moritz enişte, asla!” dedi vedalaşırken, öfkeli bir inatla.

Arkadaşlarını ‘Stehely’nin kırmızı odasında buldu. Schelling’in atanmasıyla ilgili haber heyecan fırtınasına yol açmıştı. Felsefeyi nasıl yozlaştığını, bir zamanlar mücadele yoldaşı olan Hegel’in düşüncelerine karşı tiradlarını burada herkes biliyordu. Friedrich gibi onlar da, bu atamanın bütün Hegelcilere karşı, Kral’ın kesin savaş ilanı olduğunu kavramışlardı. Şimdiye kadar yaşanmış olan her şey, Stahl’ın ve Savigny’nin atanması, Halle Üniversitesi’nde David Friedrich Strauss’un reddedilmesi, gerici tarihçi Ranke’nin göklere çıkarılması, Gans ve Michelet’e karşı engellemeler, Marheineke’ye karşı provokasyonlar sadece ön çarışmaydı. Belirleyici savaş daha önlerindeydi.

Düşmana nasıl karşı durulabileceği önerileri uçuşuyordu salon-
da; bildirilerle ve karikatürlerle, basında makalelerle ve açık tartışmalarla, dersleri boykot ederek ve protesto gösterileriyle. Ama bütün bunlar yeni bir şey değildi ve karşı taraf mutlaka hazırlıklı olacaktı. Öğrencilerin aydınlatılmasına yönelik geniş bir kampanya için zaman çok dardı. Bu tür eylemler Schelling adının daha genç kitle arasında duyulmasını ve hatta oradan yandaş akışı olmasını bile sağlayabilirdi. Schelling, tecrübesizliği ve bilgisizliği kullanmayı çok iyi bilen becerikli bir dalkavuk sayılmaktaydı.

Sonunda Bauer, "Henüz Hegel'in kürsüsüne çıkmadan, Berlin'e gelir gelmez karşılaşmalıyız onunla," diye haykırdı, "Akademi'deki hoş geldin ve kabul töreni esnasında!" Sesini alçalttı: "Bomba orada patlamalı. Bütün devlet adamlarının, dalkavukların, bakanların, hatta belki Kutsal Majesteleri'nin varlığında!" Bu fikir herkesin hoşuna gitti.

Bakanlık sekreteryelerinden birinde ilişkileri bulunan Meyen ile Akademi'de asistan olan Buhl, öngörülen tören hakkında bilgi edinmeyi üstlendiler ve hemen bir hafta sonra program akışının ayrıntılarını sunabilecek durumdaydılar. Schelling'i karşılamak için gerçek bir devlet töreni planlanmıştı. Talimat yeni devlet bakanının imzasını taşımaktaydı. Yabancı bir grandük gibi, kendisine daha binanın önünde Akademi Başkanı ve belediye meclisi tarafından, "halkın eğitilmiş tabakalarının sıcak katılımıyla" karşılama yapılacaktı. İzleyici çekmek için, bir askeri bando ile onur konuklarını karşılayan genç kızlar öngörülmüştü ve hoş geldin konuşmasını Akademi başkan yardımcısı von Raumer yapacaktı. Yüce Kral Hazretleri'nin telkini doğrultusunda saray ressamı Schwechten, zamanı geldiğinde Akademi binasının kapısından aşağı doğru açılacak, konuğu selamlayan bir tuval tasarlamakla görevlendirilmişti.

Buhl, karşılama törenine ilişkin bakan talimatının son cümlesini okudu: "Tören, yerel polis organları kullanılarak, muhtemel bozgunculuk girişimlerine izin verilmeyecek biçimde güvenlik altına alınmalıdır."

Friedrich Veliaht Prens'in Barmen'i ziyaretini hatırladı. O zaman da müzik, genç kızlar, halkın sıcak katılımı ve açılan rulo halinde pankartların yarattığı tiyatro efekti vardı. Birden durakladı: "Rulo pankartlar," dedi yüksek sesle. "Planlanan saygı gösterisinin tam zıttı bir şey çıksa açılan rulodan?"

"Nasıl yani?"

"Tuvali önceden değiştirmenin bir imkânı olsaydı..."

Arkadaşları gözlerini ona dikmişlerdi. "Berlin'in şimdiye kadar yaşadığı en harika şey olurdu bu!"

Saray ressamı F.W. Schwechten tam bir güvenilirlik ve çalışkanlık abidesiydi. Resim sanatı bilgisine sahip çok az kişi, müşterisinin niyetleri ve gizli isteklerine bu kadar isabetli ifade kazandırma yeteneğine sahipti; Werdersche Rosengasse'deki atölyesinden müşteriler daima hoşnut, evet, hatta coşkulu ayrılırlardı. Paraya çok fazla

ihtiyacı vardı; endamı yerinde delikanlılara özel merakı, oldukça büyük tutarlar yutmaktaydı. Bir gün, müzmin bekarın her Pazar kiliseden sonra sabah içkisini içtiği Lauchs Weinstuben'ın yakınlarında, her bakımdan mükemmel görünen iki genç bey kalçalarını sallayarak, esnek adımlarla boy gösterdiklerinde ressamın duyguları alevlendi. Asabi bir telaş içinde yuvarlanan iki kadeh Burgunder iletişimsizliğin aşılmasını sağladı. Kendilerini Avrupa turunda Hollandalı aristokrat çocukları olarak tanıtan delikanlılara atölyesini görmeye davet etti. Tabii oraya gidince de bir şeyler atıştırmanızı önerdi ve ustalara yaraşır, kusursuz donatılmış mutfağında hemen işe koyuldu, genç konuklarsa o arada atölyesini rahat rahat araştırabildiler.

Friedrich, Edgar Bauer'le birlikte merkeze geri döndü. Schelling için hazırlanan son derece tumturaklı selamlama pankartını görme fırsatı bulmuşlardı ve eserin grafik tarifini verebilecek durumdaydılar. Bilgelik Tanrıçası Pallas Athena kucaklamaya hazır kollarını açmıştı. Altında da defne yapraklarıyla çevrelenmiş, Latince: "*Salve in Berolina, o Schelling, te lucidum astrum philosophiae!*" – "Berlin'e hoş geldin, ey Schelling, sen ey felsefenin parlayan yıldızı!" yazılıydı. Ama daha da önemlisi, ölçüleri tam olarak almışlardı, hatta doğru malzeme kullanarak çizebilmek için tuval örnekleri bile vardı.

Prusya despotizminin şiddetli bir düşmanı olan genç ressam Wilhelm Scholz, pankartın biraz müstehcen bir kopyasını hazırlamak gibi nefis bir görevi büyük mutlulukla üstlendi.

Girişimin en tehlikeli bölümü henüz önlerinde duruyordu. 15 Ekim'deki resmi Schelling karşılaşmasına artık pek az zaman kalmıştı. Unter den Linden'de bulunan Akademi alanını incelediklerinde, karşılama töreni hazırlıklarının tamamlandığını gördüler. Konuşmacı kürsüsü kurulmuş, müzik bandosunun ve erkekler korosunun provası yapılmış, saray ressamı Schwechten de her zamanki gibi siparişi zamanında teslim etmişti. Devasa pankart rulo halinde kürsünün üzerinde asılı duruyordu ve meraklı gözlerle ona bakanlar, sadece oradan geçen zararsız yayalar değildi!

Şimdi sıra Teğmen Köppen'deydi. Mesele, lojistiğin bütün kurallarına uygun biçimde stratejik olarak planlanmak ve taktik olarak sahneye konmak zorundaydı. Her şey rulonun fark edilmeksizin değiştirilmesine ve muadilinin, Kraliyet patentli açma mekanizmasına uyumlandırılmasına bağlıydı.

On beşinden önceki gece soğuk, sisli ve nemliydi. Saat on ikiyi vurunca Lindenpromenade'de, şamdanların cam küreler içindeki gaz lambaları sönyordu. Yarım saat sonra gezintiye çıkmış son kişiler de Friedrichstadt'ın caddelerinden çekildi. Şehir derin bir sükûnet içindeydi. Hırsızlarla diğer ayaktakımının saati gelmişti. Ama süslenmiş kürsünün durduğu Akademi'nin önündeki alan, şehir polisinin bir ileri bir geri yürüyüp duran, sivri miğferli bir görevlisi tarafından denetlenmekteydi.

Köppen cep saatine baktı. "Şimdi!" diye emir verdi. Buhl baykuş sesini taklit etti. Cafcaflı makyaj yapmış iki genç 'bayan' çılgın gibi el kol hareketleri yaparak Promenade üzerinden geliyor, sivri miğferliye doğru koşuyorlardı. "Aman Tanrım! Tanrım, ah, Tanrım! Memur Bey, Memur Bey, çabuk gelin! Katil var, cinayet. Yardım edin!"

"Nasıl, nerede, ne?" Polis memuru şaşırmıştı. İki kız Opera alanına doğru işaret ediyordu, şaşkın polisin koluna girerek hızla sürükleyip götürdüler.

Köppen beklediği köşeden olup bitenleri izliyordu. Kısa bir ıslık ve Akademi binasına çok uzak olmayan Dorotheen Caddesi'nde bir giriş kapısı açıldı. Karanlıktan hafif, tenteli at arabası çıktı Akademi'yle Üniversite arasındaki bir grup ağacın altında durdu.

Yüzlerini örtmüş üç kişi arabadan atlamışlardı. İki merdiven kürsünün arkasındaki duvara dayandı., Neunköln'den tornacı kalfası iki genç oğlan yukarı tırmandılar. Friedrich'le Edgar uzun ruloyu getirdi. Diğer çözülüp aşağıya uzatılmıştı bile. Yeni rulo yukarı verildi. El çabukluğuyla asıldı. Eski rulo, merdivenler, yüzleri gizlenmiş kişiler, araba, hepsi neredeyse sessizce karanlıkta kaybolup gitti.

Akademi'nin önündeki alan yine derin bir sükûnet içindeydi. Polis memuru, yanlış alarm sebebiyle biraz kızgın, görev yerine geri döndü. Yönetmeliğin birinci kuralı uyarınca, görev yerini hiçbir koşul altında terk etmemesi gerektiği için, bu olayı üstlerine bildirmeme kararı aldı.

Eylemciler Bauer'in odasında uzun süre birarada kaldılar. Karl-Friedrich Köppen genel tezahürat altında yüzbaşılığa terfi ettirildi. Yirmi kez denemesi yapılmış olan eylem, en ince ayrıntısına kadar başarılmıştı. Son derece cüretkâr oyunun, her şeyi taçlandıracak bundan sonraki bölümünün planlandığı gibi yürüme şansı büyüktü. Ama zamanundan önce fark edilse de kısmi başarı olacaktı. Des-

potizmin her şeye kadir iradesi bile, hain Schelling için yeni bir resim çizdirip getirtecek sihirli güce sahip değildi.

Şarabın tadı güzeldi. Coşkuluydular. Ortak heyecan, mutlu atlatılan tehlike, arkadaşları birbirine daha da yakınlaştırmıştı.

"Nihayet tartışmanın dışında bir şey, nihayet sadece tartışma dışında bir şey, nihayet bir eylem," diye bağırdı Edgar Bauer ve herkes onu onayladı. Biri, bu gevşek arkadaşlık kulübünü, tüzüğü, örnek hedefi ve adı olan sağlam bir birliğe dönüştürme önerisinde bulundu.

Çoğunluk, "Hedef belli," görüşündeydi. "Bir tüzüğe ihtiyacımız yok," dedi Buhl, "Onun yerine dostluğumuz var."

"Adımız da var zaten," diye ekledi Bauer, Friedrich'e bakarak. "Oswald geldiği günün akşamı söylemişti: 'Özgürler arasında özgür'. 'Die Freien'! (Özgürler) Daha iyi bir ad var mı?"

Die Freien, daha iyisi yoktu. Bu adın hakkını verme yemini edildi ve bu adın bir gün tarihe geçeceğinden hiç kimsenin kuşkusu yoktu. Tarihsel bir ana tanıklık etmiş olma duygusuyla dağıldılar.

Friedrich ertesi gün öğleden önce Akademi önündeki alana geldiğinde, Schelling'in karşılanması için her şey hazır. Şehir itfaiyesinin üflemeli çalgılar orkestrası bir saattir çalışıyordu ve Ekim ayının pek hoş olmayan havasına rağmen izlemeyi, dinlemeyi seven Berlinlileri oraya çekmişti. Karşılama görevli genç kızlar üşüyecek birbirlerine sokuluyorlardı. Akademi üyeleri, üniversite senatosunun görevlileri, Belediye Başkanı ve belediye meclisi üyeleri vakur yüz ifadeleriyle kürsüde durmaktaydı. Hepsi tören giysileri içinde, nişanlarını takmışlardı. Başlarının üzerinde asılı duran pankart, yeni Akademi üyesinin görevdeki başkan tarafından selamlanacağı törensel ana kadar rulo halinde kalacaktı.

Friedrich, bir avuç 'Özgürler'i, kürsünün hemen önünde izleyicilerin arasında gördü.

Orkestra şefi şimdi değneğini kaldırmıştı. "Preussens Gloria" marşı duyuldu. Kraliyet armasını taşıyan dört atlı gösterişli bir saltanat arabası, geniş Linden yolundan yaklaşıyordu, Akademi önünde durdu. Üniformalı görevliler arabanın kapısını açtılar. Dimdik, vakur bir duruşla Schelling indi, peşi sıra da Bakan Eichhorn.

Genç kızlar ikisini kürsüye doğru götürdü. Belediye Başkanı cebinden bir kâğıt çıkarmıştı. Bir hoşgeldin ilahisi çağıldadı vahiy filozofunun kır saçlı başı üzerinden. Şimdi iki genç kız yaklaşmıştı. Ber-

lin şehrinin armasını taşıyan siyah beyaz bir kuşak vardı ellerinde, kutlanan kişinin omuzlarına astılar. Organizatör işaret verdi. Orkestra şefi konuğun onuruna fanfar çalmak için değneğini kaldırdı. Belirleyici an gelmişti.

Başların üzerinde duran rulo açıldı. Gerçekten krallara yaraşır boyutlarda dev bir kış izleyicilere doğru uzanıyordu. Cizvit cüppesi ve haçıyla zavallı bir Schelling sürünerek oraya girmek üzereydi. Bakışlarını bu sahnenin üzerinden gökyüzüne dikmiş Hegel'in, ulaşılmaz dev portresini tehdit ediyordu güçsüz minicik yumruğuyla. Hepsinin üstünde parlak harflerle şöyle yazıyordu: "*Salve in ano regio, o Schelling, te miserabilis servilus theologiae!*" – "Kralın götüne hoş geldin, ey Schelling! Sen ey teolojinin adi kölesi."

Sonrasında olup bitenler, bir opera obscura libretosundan alınmış gibiydi. Önce her şey organizatörün planına göre yürüdü. Seyir meraklıları, dev tuval üzerindeki rengârenk tablonun müstehcen içeriğini hemen kavrayamadılar, en azından sanat eseri arkalarında kaldığı için kürsüdeki aktörler açısından bu böyleydi. Prof. Raumer ciddi, vakur bir yüz ifadesiyle kürsüye çıkmış, tören konuşmasını yapmaya başlamıştı. Seçkinler, izleyiciler arasında yaygınlaşmaya başlamış olan tuhaf huzursuzluğa şaşıyordu. Korkunç şeyi ilk fark eden organizatör oldu. Ama kavrayamadı, sadece kollarını çaresizlik içinde iki yana açıp ne yapacağını bilemeden yığılıp kaldı. Başkan ise tedirgin, ama aralıksız sürdürüyordu konuşmasını. Bakan şimdi pankarta doğru dönmüştü, belediye başkanı, kürsüdeki protokol üyelerinin hepsi...

İzleyiciler zıvanadan çıkmıştı. Raumer cümlelerin ortasında kesti konuşmasını. Orkestra planlandığı gibi kraliyet marşını çalmaya başladı. Kürsüdekiler çaresiz bir kargaşa içindeydi. Profesörlerden ikisi sınırlarına hakim olmuş, arkasını dönmediği için hiçbir şey anlamayan Schelling'i büyük kapıdan geçirip binaya sokmuşlardı. Diğerleri de kaçarcasına onları izledi. Güçlü kuvvetli polisler izleyicileri ite kaka alandan dışarı çıkarmaya başlamıştı.

Zafer duygularını fazlaca göstermemeye çalışarak ölçülü biçimde geri çekildi 'Özgürler'. Olup bitenleri biraz uzaktan izleyen Marheineke'nin yanından geçtiler. Profesör selamlarına karşılık vermemişti. Gülümsemiyordu. Sadece buz gibi bir kınama vardı yüzünde. "Hegel'i savunmak isteyenlerin elinde daha iyi silahlar var!" dedi.

Kafadarlar başarılı oyunlarının zaferine gölge düşürülmesine izin verecek değillerdi. Zaferi hemen Hippel Weinstuben'da gerektiği gibi kutlama kararı aldılar. Friedrich'in canı istemiyordu. Edgar böğrüne dirsek geçirdi. "İhtiyarın huysuzluğu mu seni bu kadar etkiledi?"

"Sadece yalnız olmak istiyorum, Edgar. Belki daha sonra uğrarım."

Arkadaşı elini sıktı. "Anlıyorum," dedi.

Friedrich Gendarmenmarkt'ı geçip Friedrich Caddesi'ne yürüdü. Weidendammer köprüsünün öbür tarafında, Spree'nin diğer kıyısında ucuz bir konut bulmuştu. Pazar sabahı kederli bir monotonluk içindeydi. Friedrich Caddesi pergelle çizilmiş düzgünlükte sonsuzluğa uzanıyor gibiydi. Şehrin ona yaşattığı ilk korkuyu düşününce gülümsedi.

Adı şimdiye kadar sadece felsefe tarihiyle ilgili Hegelci zihniyette bilimsel yazılarla tanınmış Hegel'in öğrencilerinden birinin yeni çıkmış kitabı, Ludwig Feuerbach'ın *Hristiyanlığın Özü* henüz açılmamış duruyordu odasında. Friedrich'le yazışan Püttmann, özellikle cazip yeni bir eser olarak övmüştü bu kitabı ona, çünkü derinlik ve dilin güzelliği bakımından Strauss'tan Bruno Bauer'e kadar dini eleştiren bütün yazıları gölgede bırakıyordu.

İlk formayı keserek açtı. Daha ilk sayfalarda büyülenmişti. "Genelde din, insanın özüyle özdeş olarak, insanın özbilinciyle, insanın kendi özüne ilişkin bilinciyle özdeşdir. Ama din, genel ifade edildiğinde, sonsuzun bilincidir; yani insanın kendi özünün, hem de sonlu, sınırlı değil, bilakis sonsuz özünün bilincinden başka bir şey değildir ve olamaz. Din insanın 'kendi doğasının bilinci'nde olmasından başka bir şey değildir."

Bütün yorgunluğu geçmişti. Yatağının yanındaki saatin alarmı kışlaya gitme vaktinin geldiğini hatırlatana kadar okudu.

2 ZAFER VE GÜÇSÜZLÜK

Unutulmaz yıl, 1841...

Hayır, henüz Almanya'da dönüm noktasını getirmemişti, ama işaretlerini veriyordu. Burjuvazinin bilincinde değişiklikleri açığa vuran ve bizzat değiştirerek bilince müdahale eden, üç basılı ürün yayınlandı.

Önce Jacoby broşürünün görülmemiş etkisi. Sonra genç Herwegh'in özgürlük şiirlerinin eşsiz başarısı. Ve nihayet Hegel'in öğrencisi Feuerbach'ın kitabı. Berlin Üniversitesi'ndeki daha yaşlıca Hegelciler bu öğreniciyi hatırlıyorlardı.

Bavyera-Frankonya aksanlı genç bir adam Berlin Üniversitesi, Felsefe Bölümü dekanlığına gelip, fakültenin çok sayıda dersine kaydını istediğinde 1825 kış semestrinin başıydı. Hegel'in bütün derslerine, bunun yanı sıra da filozofun arkadaşları Marheineke'nin, Schleiermacher'in, Nean-

der'in derslerine ve daha genç doçentler Henning, Michelet ve Gans'ın seminerlerine de girmek istiyordu. Heidelberg'te başladığı teoloji öğrenimini bırakmıştı, çünkü insan varoluşunun inandırıcı bir yorumunu bulma dürtüsünü doyuramayacak olan Protestan Ortodoksluğun içi boşaltılmış dogmalarıyla beyninin tika basa doldurulmasına izin vermeyi anlamsız buluyordu. Odada toplanmış profesörler konuğu ilgiyle izliyorlardı. Heidelberg'linin tavrında ve sözcük seçiminde derin bir ciddiyet görülüyordu. "Ve bizden de şimdi sorununuzun çözümünü bekliyorsunuz?" dedi Prof. Hegel, gizlemediği bir sempatiyle.

"Bazı yazılarımızı okudum ve Daub'dan da hakkımızda epey bir şey dinledim. En azından boşa kürek çekmiyorsunuz gibi görünüyor."

Profesörler birbirlerine baktı. Adı ne de olsa bilginler dünyasında ünlü olan dekanlarına karşı bir hayli saygısızcaydı. Hegel'in yüzünde hoşgörülü bir gülümseme belirdi. Genç adama elini uzatarak hafif bir ironiyle, "Yüksek beklentilerinizin hiç olmazsa bir kısmını yerine getirmeye gayret göstereceğiz," dedi.

Kapı yeni öğrencinin ardından kapandıktan sonra, "Adı neydi?" diye sordu Hegel.

"Feuerbach," diye cevapladı Henning, "Landshut'tan Ludwig Feuerbach."

Hegel güldü: "Bizi Bavyera birası gibi yutabileceğini sanıyor." Ama hemen ilk seminerlerin ardından Bavyera'lıya saygı duymaya başladı. Böylesine konsantrasyonla çalışan ve böylesine bir tutkuyla meselelerin temeline inen bir öğrencisi daha önce hiç olmamıştı.

İki yıl sonra genç adam, akademisyen bir filozof için gerekli bütün sınavları büyük övgüyle geçmişti, artık vedalaşıyordu. Hegel'in kendi kürsüsünde doktorasını yapma teklifi bile onu Berlin'den ayrılma kararından çevirememişti.

"Sizi iki yıl boyunca dinledim, Sayın Profesör, hiç kesintisiz iki yılı felsefenizi öğrenmeye adadım..."

"Ve istediğinizi bulamadınız?"

Landshut'lunun cevabı gecikti. "Aslında, buldum. Ama yine de, şimdi sizin felsefenizin tam karşıtını öğrenme ihtiyacı hissediyorum. Erlangen'e gidip doğa bilimleri öğreneceğim."

Profesör derin düşüncelere daldı. Evet doğa bilimleri! Sanki ruhun dizginlenmemiş gücü, hareketli maddenin özü içinde bariyerleri havaya uçurmuş gibiydi. Fizikçiler, kimyacılar, biyologlar ve jeologlar doğanın şimdiye kadar kapalı bütün alanlarına nüfuz ediyorlardı. Görüldüğü ka-

darıyla zahmetsizce her ay nefes kesici yeni keşiflerde bulunuyor, birbiri ardından doğanın sırlarını çözüyorlardı, öyle ki insan her şeyi izlemeye, diyalektik öz bağıntısına yönelik inceleme yapmaya ve kendi sistemi içine sıralamaya pek zaman bulamıyordu. Berzelius, Fraunhofer ve Dalton atom teorisiyle ilgili çürütülmez kanıtlar buldular. Volta, Ampere, Oersted, Seebeck ve Ohm elektromanyetik dalgalar dünyasını geliştirdiler. Yeni kimya bilimi hızlı ilerlemeler kaydetti. Yenilerde Humboldt, genç bir Berlinli öğretmen olan Friedrich Wöhler'in, inorganik maddeden organik bir maddenin heyecan verici sentezini başardığını bildirmişti! Beşeri bilimler alanında önemsiz, ama Lamarck ve Goethe'nin durmaksızın aradığı, türlerin gelişiminin izinde karşılaştırmalı anatomisinin kalesi olan küçük Erlangen Üniversitesi'ndeki bu sürece, genç bir filozofun katılma isteği anlaşılır bir şeydi.

Landshut'lu akıllıca bir seçim yapmıştı! "Eğer ben de sizin gibi yirmi üç yaşında olsaydım, farklı davranmazdım!"

Sıkıca tokalaştılar. "Her şey için teşekkür ederim," dedi Feuerbach, samimiyetle. Fakat sonra özür diliyormuş gibi sessizce ekledi: "Ama bazen inanıyorum ki, eğer doğa olmasaydı, namuslu bakire 'mantığı'nın kendisi onu asla ortaya çıkaramazdı."

Öğrenci dekanlığı terk ettikten çok sonra, Hegel düşünceli düşünceli hâlâ kapıya doğru bakıyordu. Ludwig Feuerbach! Bu adı akılda tutmak gerekiyordu! Bir gün kendinden söz ettirecekti.

Doğal süreçlerin şaşırtıcı çeşitliliğinin temelinde, durmaksızın çalışan, insan tininde giderek daha açık biçimde kendini gösteren, daha yüksek bir aklın yaratıcı gücünün yattığı yönündeki inancımız, onun için sonsuz bollukta kanıt sunduğumuz sistemimizin bu kaçınılmaz ön koşulu, sonuçta yine de sarsılabilir mi? Terside de olamaz mı acaba? "Aklı yöneten doğa yasalarıdır." O zaman ebedi dünya ruhunun etkili olması için bütün kanıtlar bir hiç içinde çözülüp gitmez mi? O zaman bütün insan varlığını, kör, bilinçsiz evrenin sonsuz döngüsü içinde, artık sadece önemsiz bir epizod olarak kavramak gerekecektir. Ve araştıran insan tini soruların sorusuna: Neden bütün bunlar, neden? sorusuna asla bir cevap bulamayacaktır. Çünkü aklın oluşmadığı yerde, amaç da yoktur. Profesör sakinleşmişti. İnsan ruhunu, bilincin gururunu fazlasıyla tanıyordu. İnsan tini kendisini, evrenin gelişiminin en son ve en yüksek amacı olarak hissetmekten asla vazgeçmeyecekti! Tinin madde üzerinde önceliği prensibini kırmak isteyen, önce düşünce ve fikirlerin sonsuz dünyasını doğal sebeplerden türetmek zorundadır. Ancak bunu deneme cesareti göstermiş

Demokrit'ten Gassendi'ye, Holbach'a ve Malebranche'den Diderot'ya kadar bütün o önemli beyinler gibi, acınası biçimde başarısızlığa uğramadan kim yapabiliirdi bunu?

Sanki haklı çıkacakmış gibi görünüyordu. Filozof Feuerbach'ın ilk yazıları Hegelci sistem içinde kaldı. Kolera büyük filozofu ölümler kampına attığında, sistemi sarsılmaz biçimde ayakta duruyor, düşünceleri bütün muhalifleri üzerinde zafer kutluyordu. Ancak yıllar sonra, 1839'da, eski öensezisi doğrulandı. "Hegelci Felsefenin Eleştirisi Üzerine" adlı kısa yazısında Feuerbach, Hegelci sistemin idealist ana pozisyonuna karşı ilkesel itirazlarını bildirdi. Bu yazı dikkat çekmedi. Felsefenin ortodoks vasilerinden hiçbirini onu fazla ciddiye almadı. Ama ardından, iki yıl sonra, 1841 yılının yazında, Leipzigli yayıncı Otto Wigand, Hegel'den bu yana felsefik eser bakımından yayınlanmış her şeyi geride bırakan, Ludwig Feuerbach adını bir yıl içinde ünlendiren ve Batı'nın entelektüel tarihinde yeni bir bölüm açan kitabı piyasaya sürdü: Hristiyanlığın Özü.

* * *

Evdeki kitapla ilgili düşünceler kışla avlusunda bütün gün boyunca rahat vermedi Friedrich'e. Kapıdaki nöbetçinin yanından her zamankinden daha büyük bir sabırsızlıkla geçti. Yolda Edgar Bauer'le karşılaştı.

"Kafayı çektik ve boş yere seni bekledik."

"Halinden anlaşıyor," dedi Friedrich, neden gelmediğini açıklamaksızın. "Feuerbach okudun mu, Edgar?" diye sordu ansızın.

Arkadaşı eliyle reddeden bir işaret yaptı. "Göz gezdirdim," diye cevapladı. "Tabii dinsel inancın eleştirisi, bilinci kökten değiştirecek bir keskinliğe asla sahip olmamasına rağmen, çok ilginç ve orijinal. Hristiyan mistisizmi yerine doğanın ve kapsayıcı insan sevgisinin tanrılaştırılmasını eskiler, Böhme, Spinoza, Rousseau çok daha iyi becermiş"

Friedrich karşılık vermedi. Yorgun olduğu bahanesiyle sıvıştı. O akşam kitabı sonuna kadar okudu. Feuerbach'ın her senteziyle hemfikir hissetmiyordu kendisini, ama bir bütün olarak.. Edgar Bauer değil, Püttmann haklıydı! Genç Hegelcilerin Hristiyan inancına karşı ileri sürdükleri eleştirilerin hepsi, Feuerbach'ın vahiy inancını, öbür dünyaya inancı illüzyon olarak ifşa ettiği ve bütün tanrıları tahtından indirdiği çarpıcı argümantasyon karşısında ne kadar soluk, dar kafalı ve banal etki uyandırmaktaydı.

Strauss'la Bruno Bauer, Hristiyanlığa karşı öne sürdükleri her şeyde teoloji içinde kalıyorlardı. Hristiyanlığın teolojik kılıfının mantıksal çelişkilerini ve tarihsel çarpıtmalarını ortaya çıkarmakla sınırlıyorlardı kendilerini. Feuerbach, oluşum sırtını ifşa ederek, biz-zat Tanrı inancının üstesinden gelen ilk ve gerçek kişiydi. Aynı zamanda her inanç dogmatizminin insafsızlığına da dikkat çekiyordu.

Uzun süren Hegelci zihinsel çalışma döneminin ardından, Feuerbach'ın kendisini yine doğanın canlılık veren gücüne ve zenginliğine yöneltmesi sağaltıcı etki uyandırmıştı.

Friedrich okuduklarını uzun süre düşündü. Dinsel sisin son kalıntıları, son kuşklar ancak şimdi uçup gitmiş gibiydi sanki. Bakış-ları pencereden dışarıya, berrak Ekim gökyüzüne, yukarıya, yıldız-lara kaydı. Bir zamanlar ona yabancı, uzak ve olağanüstü heybeti içinde boğucu gelen şey, şimdi ne kadar yakın, ne kadar tanıdık, kendi bilinciyle ne kadar iç içe görünüyordu.

Sonraki haftalar kulüpten bütün arkadaşlarının Feuerbach'ı okumasını sağladı. Eşsiz esere karşı mesafeli duruşuyla Edgar Bauer'in yalnız kalmasına seviniyordu. Bütün diğerleri kısa süre içinde coşkulu birer Feuerbachçı oldular.

Üniversitede kış sömestri başlamış, Prusyalı bir acemi erin temel eğitimi de başarıyla tamamlanmıştı. O saçma kaz adımı öğrenildi, onbaşının memnuniyetine bütün komutlara otomatik olarak tepki verebilecek duruma gelindi ve Prusya Kraliyet ordusunda topçu eri gibi yüksek bir pozisyona terfi etme şansına sahip olundu. Gündüzleri uslu bir asker, akşamları 1841 yılında bir Alman üniversitesinin sunabileceği en iyi beşeri bilimcilerin yanında konuk öğrenci, Pazar günleriyle geceleri muhalif yazar ve 'Özgürler arasında özgür', karanlığın güçlerine karşı özgür varlık adına komplocu –gerçekten fırtınalı bir hayat, tam Friedrich'in zevkine göre. Peki öncesi? Artık çok uzaklara itilmişti.

Prusya Kralı'na, başşehri asi Hegel hayaletinden temizlemeyi teklif eden adam, bir zamanlar sapkın diyalektikçinin, küstah mutlak akıl yapısını kurduğu ve ağır silahlanmış ihtişamlı bir kale haline getirdiği podyuma çıkmak istiyordu 1841 Kasım ortasında. Yaşlanmakta olan vahiy filozofunun yüklendiği görev kolay değil saptamasında bulunmuştu Friedrich ve Hegel'i yok etmek isteyen adamın bu meseleden kendisini nasıl kurtaracağını merakla beklemekteydi.

Büyük amfide izdiham müthişti. Hegel'in hasımlarından hiçbiri, ama sayısız dostlarının da hiçbiri olayı kaçırmak istemiyordu.

Başlangıçtan yarım saat önce ayakta duracak yer bile kalmamış, meraklıların birçoğu da içeri girememişti. Friedrich en önden bir yeri zamanında güvence altına aldı. *Telegraph* acilen ayrıntılı haber rica etmişti ve Friedrich, Schelling'in ilk seminerinin tek bir sözcüğünü bile kaçırmak istemiyordu. İsteği dışında protokol sıralarına düşmüştü. Üstünü değiştirme fırsatı bulamadığı için acemi er üniforması içinde kendisini bir hayli yabancı hissetmekteydi, üstelik yakın çevresinde general üniformalı ekselanslar bile vardı.

En iyisi en az onlar kadar önemli biriymiş gibi yapmak, dedi kendi kendisine; ciddi bir yüz ifadesi takındı, cebinden not defteriyle dolma kalemını çıkarıp rahat rahat makalesini yazmaya koyuldu.

"Şimdi Berlin'de, tinin dünya üzerindeki gücü hakkında en ufak fikre sahip birine, Alman kamuoyunun politika ve dinle ilgili düşüncesi üzerinde, yani bizzat Almanya üzerinde egemenlik kavgasının verildiği yeri soracak olsanız, bu yerin üniversite, hem de Schelling'in vahiy felsefesi seminerini verdiği 6 No'lu amfi olduğu cevabını alırsınız. Çünkü şu an için, Schelling muhalefetinin örtbas ettiği Hegelci felsefenin, egemenliğini reddeden o münferit çelişkiler silindi ve geri çekildi..."

İyi bir giriş, saptamasında bulundu Friedrich, memnuniyetle. En aptal okur bile, burada ve şimdi, iki felsefik akımın bilginleri arasında kavgadan fazlasının söz konusu olduğunu kavrayacaktır.

Nihayet zil sesi duyuldu. Salon derin bir sessizliğe gömülmüştü. Hademe kapıyı açtı, Schelling başı dimdik havada, içeri girip kürsüye çıktı. Ak saçlarına ve göbeğine rağmen, genç görünmeye, etkileyici olmaya çalışıyordu. Ama Bavyera-Svabya ağzıyla konuşmaya başladığında, gösterişli etkileyiciliğinden çok şey yitirdi. Dikkatle giriş yapmıştı, zamanının çoğunu, görünüşe göre güçlü olduğu felsefe tarihiyle ilgili olayların mükemmel, pırıltılı yorumuyla geçirdi. Gizemli duyulan, kendi uydurduğu terminolojiyle bir cambaz gibi oynayarak dinleyenleri şaşırtıp, yepyeni 'Pozitif Felsefe'sine yönelik merak uyandırıyordu. Ancak ondan sonra Hegel'le ilgili konuşmaya başladı...

Beceriyle hareket ediyor, Hegel'le gençlik arkadaşlığını yâd ediyor, yüzyılın başlangıcında sıkıcı agnostisizmi felsefe semasını karartan Immanuel Kant'ın her şeye egemen öğretisine karşı,

Schellingci özdeşlik felsefesinin kabul ettirilmesinde, eski dinleyicisi ve arkadaşının yararlılıklarını neşeyle övüyordu. Eski gençlik ideallerine kendi ihanetinin üstünüyse, Hegel'in onu yanlış anladığını, bu yüzden de haksız yere tutarsızlıkla suçladığını temin ederek örtüyordu.

Öğrencilerden beklenen, hukuk ve devlet filozofu gerici Friedrich Julius Stahl'in, bir yıl önce dersi yarıda kesmesine yol açan türde protesto gösterileri olmadı. Genç Hegelci muhalefet sözcülerinin yanına yerleştirilmiş olan gizli ajanlar bu kadar yolu boşuna tepmişlerdi. 'Özgürler', Schelling'in zaten büyük bir protesto fırtınasına yol açacağından kesinlikle emin oldukları için, Kulüp'teki tartışmalarda bizzat Friedrich geri planda kalmayı savunmuştu. Ama vahiy filozofu, fazlasıyla akıllıydı ve risklerin farkındaydı. Söylediği her sözcük tam olarak tartışılmıştı; dinleyici kitlesi, konferansı reddetmekten ziyade, ilgili bir beklentiyle izliyordu.

Deneyimli doçent sesini yükselterek, bilmenin sonsuz gücü olarak akli kutsallaştırdığında, zihinleri iyice karıştırdı. Nerede olduğunu bir an için bile unutmuyordu. Hegelciliğin bu kalesinde, aklın önünde reverans yapmadan zemin kazanmak mümkün değildi. "Akıl," diye açıkladı, "var olanın, var olması önkoşuluyla, hangi yasalara itaat etmesi gerektiğini kanıtlayabilir, ama" diye sınırlandırdı, "bizzat varlık için kanıtı, gerekçeyi akıl sunamaz." Rasyonalizmin bütünü sadece muhtemel olanı kavrayabilirdi. Salt mantıksal ihtimal ile gerçeklik, gerçek gerçeklik arasındaki sınırı akıl aşamazdı. "Ve eğer insana, bütün deneyimlerin ve bütün düşünmenin ötesinde kesinlik sağlayacak durumda olan Birşey verilmemiş olsaydı, Kant'la birlikte, felsefenin son sözünün aslında söylenmiş olduğunu ve ondan sonra yaptığımız her şeyin beyhude çaba olduğunu söyledim." Bu 'Birşey'i, gerçekliği, duyusal dünyayı, 'pozitif' mevcut olan olarak oturtabilen ve mantıksal bilgi üzerinde kurucu bir azametle duran, gerçekte insanın bilincinde tek güvenilir olan bu şeyi, derslerinin devamında ortaya koyacağını ilan etti. Bu etkiyici vaatle, belli ki ilk dersinin sonuna gelmişti.

Friedrich kalemini yerine koydu. Artık açıkça görüyordu; kürsüdeki şarlatanının nereye doğru kürek çektiğini biliyordu, önsezi-lerin, aciz korkuların, mistik duyguların bulanık sularına, geriye, geçmiş yüzyılların ikiye bölünmüş dünyasına... Tarlayı sürmesi için Hegel gibi güvenilir bir koşum atına gönül rahatlığıyla bırakı-

labilecek, mantığın çorak dünyası, salt muhtemel olan, 'negatif' olan orada, buna karşılık aklın anlayamayacağı, sadece dahi peygamber Schelling'in kâhin bakışlarının ulaşabileceği canlı yaratı, 'pozitif' olan burada. Friedrich eliyle olumsuzlayan bir hareket yapıp yüzünü buruşturdu, yeni tulumlarda eski şarap* Bay Schelling! Hegel'i bununla mı yeneceksiniz? Schelling'in gözlerinin kendisine yöneldiğini gördü. Kürsüde duran adama sırtarak bakmak oldu cevabı. Adam bu genç-alaycı gülümsemeye görünür bir asabiyetle tepki vermiş, kürsüden inişi berbat olmuştu. Ne protesto etmek için ayaklar yere vuruluyor ne de onaylayıcı alkış tutuluyordu. Yaşlıca dinleyiciler hayal kırıklığıyla ya da kızgınlıkla terk ettiler amfiyi. Polis ajanları da sıvışmıştı. "Özgürler" in küçük grubuyla, öğrencilerin çoğunluğu kaldılar. Hararetle tartışıyorlardı. Bauer, Köppen, Buhl ve Kulüp'ten diğerleri, Schelling'in şarlatanlığına karşı öğrencileri protestoya yöneltmeye çalışıyorlardı.

"Protesto etmek mi?" diye sordu bir öğrenci. "Niye protesto edelim? Yaşlı delikanlıyı çok ilginç buluyoruz biz."

Edgar Bauer hiddetlenmişti. "Bu gevezeliklerin nesi ilginç? Kendini Hegel'in -ne yazık ki yanlış anlaşılmış- ustası olarak gösterip böbürlenmek, gençlik idealinden ayrılışını örtbas etme çabası?"

"İlan ettiği büyük 'Birşey'i, 'Pozitif'i kastediyorum ben." Diğer öğrenciler de onu desteklediler: "Hem de nasıl ilan etti!" – "Muhteşem!" – "Bir Cooper romanı gibi sürükleyici." – "Yeni bir felsefe." – "Şimdi bakalım, bunun altından ne çıkacak, görmek istiyoruz."

Sessizce dinlemiş olan Friedrich ayağa kalktı. "Ne çıkacağını sizze şimdiden söyleyebilirim."

Topçu üniforması içindeki bu genç oğlana baktı herkes.

"Bildik, tanıdık 'sevgili Tanrı'," diye başladı Friedrich, "Vahyedilmiş mübarek din. O gizemli 'Birşey'in ardında bu gizli, başka bir şey değil."

Öğrenciler kuşkuyla tepki verdiler. "Boş bir iddia bu," diye seslendi daha eski öğrencilerden biri, saldırganca.

Friedrich'in içinde öfke kabarmıştı. "Dünyanın, insan tını yardımıyla tanınabilirliğini yadsıyan, sadece mistik olana varabilir," diye açıklamada bulundu sertçe. "Evet, Beyler, aklın çirkin bir provo-

*) Matta 9,17: "Hiç kimse yeni şarabı eski tulumlara doldurmaz. Yoksa tulumlar patlar; hem şarap dökülür, hem de tulumlar mahvolur. Yeni şarap yeni tulumlara doldurulur, böylece her ikisi de korunmuş olur"a atfe. (ç.n.)

kasyonuna tanıklık etme gibi kuşku bir zevk tadacağız: Beş yüz yıl sonra ilk kez, felsefe adına bilimi tekrar teolojinin hizmetçiliğine alçaltma girişimini başlatıyor bu mükemmel ihtiyar delikanlı."

Sık sık Henning'in yanında gördüğü bir filozof, "Buna cesaret edemeyecektir!" diye bağırmaştı. "Hegel'in, mistisizm üzerinde aklın zaferini mühürlediği kürsüden bunu yapamaz!"

"Görevi tam da bu, başka hiçbir şey değil. Ve siz bunun farkına bile varmayacaksınız! Orfik bütünlük, madde, *quidditativ* ve *quod-ditativ* ninnüleri söyleyerek sizleri öylesine uyutacak ki, duyamayacak, göremeyeceksiniz."

"Ama Hegel'i, sistemin bütünü, mutlak aklın kanıtlanmamış bir önceden varoluş önkoşuluna dayandırmakla itham ederken haklı değil mi ihtiyar?" diye sordu düşünceli görünen, şişman bir hukukçu.

"Önceden varoluş kavramı, ancak bir papazın beyninden çıkmış olabilir," diye karşılık verdi Friedrich. Filozoflar onu onayladılar. Devam etti: "Bilimsel bir düşünür olan Hegel için, bölünmez tek bir evren vardır sadece. Mutlak olanla, kaçınılmaz olarak gerçeğin varoluşu ifade edilir. Onun öncesi ya da dışı, sadece teolojinin fantastik kuruntularında ya da akla, hele de mutlak olana dahil olmaktan çok uzak Schellingci vahiy felsefesinde vardır."

"İyi bir kontratak!" diye haykırdı Edgar Bauer. Bazı öğrenciler beğeniyle alkışlıyorlardı. Friedrich çoğunluk üzerinde üstünlük kazandığını hissetti. O sırada, şimdiye kadar geri planda durmuş yirmilerinin ortasında veya sonunda şık giyimli bir adam yaklaştı. "Her şeyi böyle iyi bildiğinize göre, genç dostum," dedi belirgin bir Rheinland aksanıyla, "O zaman son dönemde Hegelci sistemin çıkış noktasıyla ilgili, Hegel kampında yaşanan tartışmaları da açıklayabilirsiniz bize belki?"

Friedrich adamın neyi kastettiğini anlamıştı. "Eğer Ludwig Feuerbach'ı ima ediyorsanız, size söyleyebileceğim sadece şudur: Ne o ne de ciddiye alınması gereken herhangi başka bir filozof, evrenin bütünlüğü, iç mantığı ve diyalektik gelişimiyle ilgili Hegel'in ana fikrinden kuşku duymayı asla aklına getirmez. Eğer Feuerbach aklın, düşüncenin sadece doğanın içinde ve doğayla birlikte var olabileceğini kanıtlıyorsa, bu, Hegel felsefesinin bilimsel ruhundan ayrılma, ona ihanet değil, aksine tutarlılıkla daha da

ileri götürülmesidir. Bunu ise, herkese bir görev olarak miras bırakmıştır büyük düşünür."

"Cevap hiç fena değil." Yabancı gülüyordu. "Ama elimden o kadar kolay kurtulamazsınız. Sorun aklın önceliğiyle ilgiliydi, genç adam!"

"Aklın-olmayışı karşısında akıl daima önceliğe sahip olacaktır! Ve felsefeyi yeniden mistik spekülasyonlar kademesine indirme girişimine karşı çıktığımızda, bizim için önemli olan yalnızca ve yalnızca budur."

"O zaman Hegel sistemi sizin için, felsefede son söz demek oluyor?"

"Tersine! Bir başlangıç, yeni bir başlangıç, insanın araştırmacı dürtüsüne bir meydan okuma, öteye geçmek, yeni, daha iyi bilgiler uğruna mücadeleden asla vazgeçmemek için meydan okuma." Herhangi bir cevap beklemeksizin devam etti Friedrich: "Geçmişin cehaleti, agnostisizmin tekrarı, Hegel'in öğrettiği gibi bir düşünce-nin gelişim sürecini sarsamaz. Bunu olsa olsa *daha iyi* içgörü, daha iyi bilgi, bizzat bilimin gelişimi yapabilir. İşte, Feuerbach bu yolu yürüyor. Onun için de insanlar ve dünya, tin ve doğa bir bütün. Hegel'den hareketle, geriye, ikiye bölünmeye doğru giden bir yol yok. Bilgiyle inanç arasında bir uzlaşma olamaz, sadece ileri doğru yol, inancın bilgi tarafından yadsınması, belirsiz hipotezin bilgi tarafından ortadan kaldırılması olabilir. Ludwig Feuerbach bize ait. Kendi gençlik idealinden ayrılmış Schelling ise diğer tarafta duruyor. Bu yüzden Hegel'in bize hazırladığı bütün silahları kullanarak onunla mücadele edeceğiz."

Amfide sessizlik egemendi. Görünüşe göre soruyu soran da düşüncelere dalmıştı. Friedrich'in gözü kapının üstündeki saate takıldı. Dehşete düşerek, izin süresinin neredeyse geçmiş olduğunu saptadı. Kimseyle vedalaşmadan aceleyle salondan çıkıp kışlaya giden en kısa yolu seçti.

"Ee, Engels, dışın çekildi mi?" diye karşıladı onu Teğmen Baron Haller von Hallerstein, göz kırparak.

"Bildiriyorum efendim, oyuldu, Ekselansları."

"Talim için mangaya katıl!"

Askerlik hizmetlerini geride bırakmış iyi niyetli kişiler Friedrich'e, "Daima soğukkanlılığını koru ve asla dikkatleri üzerine çekme," telkininde bulunmuşlardı. "O zaman başına hiçbir şey

gelmez." Çok iyi niyetliyidiler! Onbaşı Krauschke'yi tanımıyorlardı! Onu bir şekilde memnun etmek kesinlikle imkânsızdı. Muhteşem Prusya-Krallığı ordusundaki acemi erlerin, sırf onu ölümüne kızdırmak amacıyla özellikle silah altına alındığı saplantısından muzdaripti bu adam. Ve bu canavarlara karşı kendisini umutsuz bir öfkeyle savunuyordu.

Şişman onbaşının tanıdık sesi geldi Friedrich'in kulağına: "Tembel kıçlı paytak ördekler sizi," diye küfür ediyordu. "Majesteleri sizi böyle görse, midesi kalkar. Manga, sağa dön! Tüfek indir! Tüfek omza! Beş saniye sonra diz çök: Bir, iki, üç! Öne çıkın, Engels! Prusyalı askerin tören yürüyüşü nasıl olmalı, gösterin bu çürük koltuk değneklerine... Aranızdan bir kişi bile yerinden kıpırdarsa, vay halinize! Topçu eri Engels, tören adımıyla, marş!"

Friedrich tören adımlarıyla taburun yanından geçti. Sol, sağ, sol, sağ... Lanet olası Schlossplatz'daki törenden sıvışmam mümkün olacak mı acaba? diye düşünüyordu, o arada mangadan epey bir uzaklaşmıştı.

"Topçu eri Engels, bölük dön!" Dönüp, geriye yürüdü. "Evet! Aferin, topçu eri Engels, sıraya gir!" Friedrich yönetmeliği birebir uygulayarak yürümeye devam etti. Krauschke'nin güçlü sesinin sel olup, arkadaşlarının üzerine çağıldığını duydu. "Gördünüz mü, besili yağ tulumları?" Hâlâ diz çökmüş durmak zorunda olan arkadaşları için üzülüyordu. "Anlamadınız mı, topçu eri Engels?" Friedrich kararlılıkla yürümeye devam edip haykırdı: "Evet, başüstüne, yağ tulumu!" Şeytana uyup, son sözcüğü, sahibine geri dönecek bir vurguyla söylemişti. Manga güldü.

Onbaşının sesi çatallanmıştı: "Topçu eri Engels, bölük dur!" Usule uygun verilen bu komutu yerine getirdi Friedrich.

Onbaşı öfkeyle burnundan soluyarak önünde duruyordu. "Kendinizi pek bir kurnaz sanıyorsunuz herhalde! Ama kurnazlığınız kursağınızda kalacak, güvenin bana! Dizlerinizin üstünde sürünerek geleceksiniz, ukala dümbeleşti sizi!"

Friedrich yine imalı vurguyla, "Baş üstüne, ukala dümbeleşti!" dedi.

Onbaşı afallamış halde alnından terini sildi. İntikam almak için akşam paydosunu kurban ediyordu. Hava artık kararmıştı. Friedrich bir saattir, kışla avlusunun yağmurdan ıslanmış kumu üzerinde tam donanımlı koşmaktaydı. Bir su birikintisinin ortasında-

ken, "Yat!" diye emretti onbaşının sesi. Birkaç adım daha gidip birikintinin arkasına yattı. "Yüzüstü dön, marş! Sürün!" Friedrich su birikintisinin yanından süründü.

"Sizi dize getireceğim. Dize getireceğim..." diye mırıldanıyordu Onbaşı, o anda Yüzbaşı'nın keskin sesiyle irkildi.

"Çıldırдың mı siz, Onbaşı Krauschke!"

"Emredin, Yüzbaşım."

Wedell şimdi Friedrich'e yönelmişti. "Topçu eri Engels, hemen tören üniformanızı giyip Tugay Komutanlığı'na gidin!"

Friedrich fırlayıp kalktı. "Başüstüne, Yüzbaşım!" Dimdik ve korkudan beti benzi atmış halde bölük komutanının önünde duran Onbaşı'ya sevimli sevimli gülümseyerek oradan uzaklaştı.

"Ekselansları, bir yıllık gönüllü topçu eri Engels'i yanına çağırıyor, peki bu salak onbaşı, bu yüzlerce boynuzlu sığır n'apıyor..." Wedell'in de sesi gür çıkıyordu.

İkinci Topçu Muhafız Tugayı Komutanlığı kışla kompleksinin dışında bir binada bulunmaktaydı. Nöbetçi subay ilgisizce yukarıyı işaret etti Friedrich'e. Ekselansları Korgeneral von Möller kendisinden ne istiyordu acaba? Komutanı sadece bir kez atın üzerinde, kurmayıyla birlikte teftiş için hangarlara giderken görmüştü uzaktan. Kapıyı açınca ürktü. Amfide Feuerbach'la ilgili tartışmayı yaptığı, Rheinland aksanlı şık giyimli adam odada oturmaktaydı. 'Özgürler'le ilişkisi ihbar edilmiş ve kızgınlığa yol açmış olabilir miydi?

Kaygısı hemen dağıldı. Alay komutanı onu sivil denebilecek derecede nazik karşılamıştı. Sempatik bir Köln şivesiyle konuşuyordu. Sivil olan ayağa kalkmıştı, Ekselansları tarafından tanıştırıldı. "Bu benim yeğenim Jeorg Jung. Tugayımda ünlü bir edebiyatçı varmış, inanılır gibi değil." Rheinlandlı elini Friedrich'e uzattı. "Sizinle tanıştığımıza memnun oldum." Generale döndü: "İzin verirsen Heinrich amca, Bay Engels'le baş başa görüşmek isterdim." General içten bir tavırla karşı kapıyı gösterdi. "Oraya girin! Rahat rahat komplo kurabilirsiniz orada. Ama uygun bir haraç almadan askerlerimin ayartılmasına izin vereceğimi sanmayın sakın!" Sade döşenmiş bir yatak odasına girdiler. Georg Jung kapıyı kapattı.

"Demek beni ayartmak istiyorsunuz?" dedi Friedrich, neyin söz konusu olduğundan habersiz.

"Doğrudan söylemek gerekirse: Aynen öyle. Köln'de yayınlanacak yeni bir gazetenin kuruluşu için konsorsiyumun temsilcisi ola-

rak buradayım. Elbette sıradan bir gazete değil, Prusya'da demokratik muhalefete görüşlerini aktarması için hizmet etmeyi bilinçli bir hedef olarak önüne koymuş ilk gazete. Heine, Herwegh, Hofmann şimdiden birlikte çalışma sözü verdiler. Camphausen adını duymuzsunuzdur belki?"

Friedrich olumlayarak başını salladı. Camphausen, Prusya devletinin burjuva özgürlükler yararına reformundan yana oldukça açık tavır alan, Rheinlandlı sanayicilerden biriydi.

"Onunla ortağız," diye devam etti Jung. "Bizimle editör olarak çalışmak ister misiniz? Size kültür ve tefrika sayfasını teklif ediyoruz. Yeterli maaşı olan çok iyi, bağımsız bir pozisyon."

"Neden ben?"

"Oswald adı altında yazdığınız makaleleri okuduk."

"Ve onun dışında hakkımda hiçbir şey bilmiyorsunuz?"

"Bu kadarı yeterli."

"Bunu hak etmek için ne yaptığımı bilmesem de, teklifiniz beni onurlandırıyor." Friedrich odada birkaç adım adıp, portatif yatağın yanındaki, arka planında Köln şehriyle Ren nehrini gösteren gravürün önünde durdu. "Üstelik, Almanya'nın en iyi yazarlarının söz sahibi olduğu dergide yazmak, bir zamanlar hayalini kurduğum şeydi."

Georg Jung yanına geldi, kolunu dostça omzuna koydu. "Evet deyin, daha Noel'den önce buradaki her şey geride kalacak."

Friedrich üzgündü. "Şimdi buradan gidemem. Edebi muhalefeti aştım artık. Hiçbir sonuca götürmediğini bizzat yaşadım, en iyi yaklaşımların ve en güzel niyetlerin sonuçta küçük çekişmelerle bittiği Almanya'da olmuyor bu iş. Artık kararın çok başka bir alandan, fikirlerin çatışmasından çıkacağını biliyorum. Sadece felsefe, Bay Jung, bize yolu ve hedefi gösterebilir. O yüzden buraya, Berlin'e geldim, Hegel'in ders verdiği şehre. Şimdi Hegelci ruhla inşa edilmiş olan her şeyi yerle bir etmek için, onun kürsüsünde kimin durduğunu biliyorsunuz! Burada bir sürü harika dost buldum. Kafa dengi insanlar. Hangi hedef etrafında birleştığımızı söylememe gerek yok!"

Georg Jung onu anlıyordu. "Sizin dostlarınız benim de dostumdur. Ama binlerce kişiye seslenebileceğiniz bir yerden, hedefinize daha iyi hizmet etmiş olmaz mısınız? Sol Hegelcilerin en iyi felsefecileri arasında: Feuerbach, Strauss, Bruno Bauer, Karl Marx'la yan yana?"

"Bu yüce beyinlerin yanında, Bay Jung, yetersiz bilgimle pek az bir ışık verebilirim. Buradaysa öğreniyorum."

"Son sözünüz mü?"

"Evet."

Jung elini uzattı. "Anlaşamadığımız için üzgünüm. En azından desteğinizi umabilir miyim?"

Friedrich zaman buldukça gazeteye yazma sözü verdi.

Ekselansları bu arada çay söylemişti. Bir saat kadar daha birlikte oturuldu. Tugay Komutanı şaşırtıcı bir açıksözlülükle, Gneisenau'daki merkez karargâhta emîreri olarak geçirdiği eski yıllarını anlattı. Bu arada, halk güçlerinin gelişebileceği, bütün Almanları kapsayan bir anavatan düşünden çoktan vazgeçmişti; siyasal angajman-ıysa artık sadece saray entrikaları ve yeni kralın kararsızlığı üzerine alaycı ifadelerle sınırlıydı.

Friedrich fikir beyan etmekten kaçındı ve Prusya'yla Almanya'nın geleceği hakkında ihtiyarla kavga etmeyi Georg Jung'a bıraktı.

Bu görüşme inanılmaz bir avantaj sağlamıştı. O andan itibaren Onbaşı Krauschke karşısında güvenlikteydi. Bölükte ayrıcalıklı bir konumun tadını çıkarıyor, azami ölçüde izin almak için bu durumdan sonuna kadar yararlanıyordu.

Haftalar uçarcasına geçti. Feuerbach'ın kitabının muazzam etkisi giderek daha belirginleşiyordu. 'Özgürler'in kulübünde bütün üyeler şimdi açıkca Feuerbach tarzı ateizmi kabul ediyorlardı ve 'Stehely'deki kırmızı odada sürekli yeni yüzler görölüyordu. Tek bir kitabın yürekleri böylesine heyecanlandırabileceği Friedrich'in aklının ucundan bile geçmezdi. Feuerbach'ın düşünceleri bütün fakültelerde tartışma malzemesiydi. Hemen hemen her gün gerici devlet ve kilise basırında, Feuerbach felsefesine karşı iğrenç hakaretler yayınlanmaktaydı. Johann Jacoby'ye karşı davaya bu gazetelerde artık hemen hemen hiç değinilmiyordu. Tezleri giderek daha karmakarışık ve anlaşılmaz hale gelen Schelling'in dersleri, aydınlatıcı Feuerbach karşısında geri plana itilmişti.

Hiç beklenmeyen bir olay 'Özgürler'in özgüvenini sarsarak ürkemelerine yol açtığında, Ocak ayı sona ermek üzereydi.

Bir akşam Friedrich kışlanın ana kapısından çıktığında, girişte bekleyen bir fayton gördü. Edgar Bauer binmesi için ona heyecanla işaret ediyordu. Hızla güneye doğru hareket ettiler. Friedrich, kimi öğrenci grupları tarafından, Schelling'in yetmiş yedinci yaş gü-

nü için fener alayı örgütlendiğini öğrendi. 'Özgürler' eylemi engellemek için boş yere uğraşmıştı.

Fayton bu arada Leipziger Caddesi'ne ulaştı. Yürüyüş kolunu gördüler, sarayın önüne doğru ilerleyen meşaleli yüzlerce öğrenci. Ana kapı üzerindeki balkonda, vahiy filozofunun yele gibi ak saçları parlamaktaydı. "Laudatus! Sağlığına! Schelling!" diye bağırıyordu öğrenciler, meşalelerini sallayarak. Düşmana, haine, Schelling'e saygı gösterisi!

Friedrich öfkeyle arabadan dışarı fırladı, önüne çıkan ilk öğrencinin omzuna yapıştı. "Ne oluyor? Ne yapıyorsunuz?"

Öğrenci, askere şaşkınlıkla bakıyordu. Friedrich onun yanından uzaklaştı. Kalabalığın içinde tanıdık bir yüz görmüştü: Feldmann. Oradaki herkesten uzun, iri yarı, geniş omuzlu Wuppertal'inin üzerine atıldı. "Demek sen de buradasın?"

Feldmann geri döndü. "Fritz!"

"Bu da ne demek oluyor? Bunu neden yapıyorsunuz? Buraya gelmeniz için emri kim verdi??"

Feldmann sırttı. "Hegeliniz öldü! Yaşasın pozitif felsefe!" Kitleyle birlikte koroyo katıldı: "Laudatus, Schelling, Laudatus, Schelling!"

"Hepiniz delisiniz," diye bağırды Friedrich, "Deli, deli!"

Ama kimse onu dikkate almıyordu. "Laudatus, Schelling!" Şarkılar. Sallanan meşaleler. "Hegel öldü! Yaşasın Schelling!"

Edgar Bauer, Friedrich'i kalabalığın arasından çekerek yere tükürdü. "Bok herifler! Sürü bunlar! Gel!"

O akşam 'Stehely'deki ortam sıkıntılıydı. Bauer ulaşabildiği herkesi toplamıştı. Sorular havada uçuşuyordu. Sövülüp sayılıyor, bağırılıyor, Schelling uşaklarına ve kendi hareketsizliklerine lanetler yağdırılıyordu. "Neden bizden hiç kimsenin bu konuda bilgisi yoktu?" – "Bilsek ne işimize yarayacaktı ki?" – "Karşı gösteri örgütlememiz gerekirdi." – "Karşı gösteri mi?" – "Bu papaz uşaklarına karşı bir miting, bir emniyet zinciri ya da ne bileyim, başka bir şey yapabildik." – "Sadece teologlar değil, hukukçular, tarihçiler ve filozoflar da vardı." – "Kendi yattıkları yeri pisleyen adi hainler." – "Hadi canım! Çalan her çanın peşine takılan aptallar, cahiller, koyunlar."

Bauer zorlukla sesini duyurabildi. "Bir şey yapılmak zorunda, arkadaşlar! Bu lekeyi temizlemek zorundayız!"

"Tek sorun, nasıl?" diye araya girdi Dr. Nauwerck. "Bütün Hegelcileri üniversiteden uzak tutmak için bahane kolluyorlar zaten."

Doçentlik kadrolarını önemli ölçüde azaltan yeni bir bakanlar kurulu kararı hakkında bilgi verdi. Marheineke'nin ardından, Henning de görevden alınma tehdidi altındaydı. Kendisinin doçentlik başvurusuysa çoktan reddedilmişti. "İlerlemenin ne kadar düşmanı varsa hepsi Schelling'in etrafında toplandı ve öğrencilerin pek azı, burada konunun özgürlükler olduğunu kavıyor. Bunak ihtiyarın şöhreti ve gizemli diliyle gözleri kamaşmış hepsinin."

O ana kadar geride durmuş olan Friedrich ayağa fırladı. "O zaman tek bir yol var: Onları aydınlatmak, karşı saldırıya geçmek, Schelling'in teorilerinin maskesini düşürmek zorundayız."

Nauwerck kötümserdi: "Ne işe yarayacak? Bize kim kulak veriyor ki artık? Hegel'in öğrencilerinden birinin işgal ettiği son kürsü de yakında el değiştirecek."

Yüksek alnı nedeniyle 'Stirner' lakabıyla anılan Schmidt adında yenilerden biri sordu: "Birkaç öğrenci daha çok ya da daha az yanımızda olması o kadar da önemli mi?"

"Daha önemli bir şey yok!" diye haykırdı Friedrich.

"Düşüncenin kendisinde hiçbir şey değiştirmez!"

"Tersine: Her şeyi değiştirir. Gücü, dünyayı değiştirici kuvveti, varlığı kesin olarak, ne kadar çok sayıda insanın onun doğruluğunu kavradığına, ona göre hareket ettiğine, hayata geçirilmesi için ona sahip çıktığına bağlıdır."

"Peki bu 'çok sayıda' kişiye kim idrak ettirecek?" diye sordular Friedrich'e.

"Biz! Hepimiz! Bizim görevimiz bu. Düşünceleri kitleye taşımak için varız. Tartışmalarla, gazete makaleleriyle, broşürlerle, kitaplarla."

"Schelling'le başa çıkabilmek için iyi niyet yeterli değil. Bunun için kapsamlı felsefik bilgiye ve keskin bir kaleme ihtiyaç var."

Köppen iç geçirdi. "Evet, keşke Karl Marx hâlâ burada olsaydı! Schelling'in önüne nasıl geçilebileceğini o bilirdi."

Friedrich şiddetle karşı çıktı: "Marx! Sürekli bu adı duyup duyuyorum. Bonn'daki efsanevi bir dahi ne işimize yarar? Schelling'e karşı kavga burada, Berlin'de verilmek zorunda. Hegelci ruhun yaşamaya devam edip etmeyeceği bize bağlı."

Şimdi tartışmaya Edgar Bauer dahil olmuştu. "Schelling'in sis perdesini parçalamak için gerekli özelliklere sahip birini biliyoruz aslında!"

"Söyle o zaman!" dedi Friedrich. Aynı anda da bütün gözlerin kendisine çevrildiğini hissetti.

"Sen."

"Ben mi?"

"Hani o, Schelling'in ilk dersinden sonra amfideki tartışmanı hâlâ gayet iyi hatırlıyoruz. Etkileyici olmuştu."

"Ama ben sadece kendi kendini yetiştirmiş biriyim. Ve asla bir dahi değilim."

"Hegel'i en az burada oturan herkes kadar iyi anlıyorsun. Ve zamanın var..."

"Zaman mı?"

Bauer gülümsedi. "Evet, zaman, espri yeteneği, keskin bir kalem, gerekli atılım ve gençliğin anladığı coşku."

"Bir broşür düşünüyoruz," diye açıkladı Meyen, kuru bir ses tonuyla. Diğerleriye tamamladılar: "Karşılaştırma için ders notlarımızı alacaksın. Gerektiği yerde yardımcı olacağız." – "Kısa kaleme alınmalı, net, ama buna rağmen bütün temel sorunları kapsamalı." – "Yayıncıyı şimdiden ayarladık." – "Baskı giderleri de hazır."

Friedrich kavramıştı. "Yani, bu konuda çoktan hemfikirsiniz?"

Bauer omzunu tapışladı. "Çoktan, evladım."

"Bu bir komplo. Sizin hatırunuza kendimi bütün dünyanın önünde rezil edecek değilim."

Köppen başını salladı. "En az rezil olacak biri varsa, o da sensin. Bir makaleden alıntı yapabilir miyim?" Friedrich'in çok iyi tanıdığı *Telegraph*'ın Aralık sayılarından birini açıp okumaya başladı: "'Schelling'in fikir silsilesini takip etmek ve büyük Usta'nın mezarını hakaretlerden korumak bizim işimiz. Kavgadan korkmuyoruz. Hasımlarımıza, gençliğin daha önce hiç olmadığı kadar kalabalık saflarımıza akın ettiğini, bize hakim olan düşüncenin daha önce hiç olmadığı kadar zengin geliştiğini, cesaretin, zihniyetin, yeteneğin daha önce hiç bu kadar çok yanımızda olmadığını kabul ettirmek zorundayız. Böyle gönül rahatlığıyla, yeni düşmana karşı ayağa kalkmak istiyoruz; sonuçta aramızdan, coşku kılıcının, dahi kılıcı kadar iyi olduğunu kanıtlayacak biri çıkacaktır.' Bu altın sözleri Friedrich Oswald adında biri yazmış."

"Adi çete!"

"Pekâlâ, ne zaman başlıyorsun? Çabuk olmak gerek. Vaktimiz yok! En iyisi kışlaya hasta olduğunu bildir. Akla gelebilecek her

türlü raporu düzenleyerek, Kral denen bitli tekenin elinden askerlerini almak için fırsat kollayan bir doktor tanıyoruz. Doktor Waldeck, Johann Jacoby'nin akrabası."

Boyun eğmekten başka çaresi var mıydı? Schelling'e karşı bir broşür! Kendi kendini yetiştirmiş tamamen önemsiz bir genç, ünlü, yaşlı bilgine karşı –eşit olmayan bir mücadele. Sahip olunan manevi destek dikkate alındığında, belki de değil. "Hegel'i savunan, daha iyi silahlara sahiptir!" Diyalektik aklın çürütülemez gücü, mistisizme karşı!

Dr. Waldeck'in Linienstrasse'deki muayenehanesi birkaç dakikalık mesafedeydi. Friedrich zilin ipini çekti, hemşire kıyafeti içinde genç bir hanım açtı kapıyı. Bilgisi vardı. "Doktor özür diliyor. Acilen gerçek bir hastaya gitmesi gerekti. Lütfen oturun," dedi. "Hasta kartı doldurmam gerekiyor. Formalite icabı. Friedrich Oswald..."

"Hayır, Engels."

"Pekâlâ, Friedrich Engels, doğum tarihi ve yeri?"

"28 Kasım 1820, Barmen, ikametgah Berlin, Dorotheenstrasse, 56. Meslek tüccar, şu anda İkinci Topcu Muhafız Tugayı'nda topçu eri, piyade, on ikinci bölük."

"Çocuk hastalıkları?"

Friedrich başını salladı. "Yok."

Genç hemşire 'hasta'yı tepeden tırnağa süzdü. "Zaten sağlıklı görünüyorsunuz." Başka bir konuya geçti. "Aslında, büyük Schelling'e karşı çıkacak olan bir yazarı farklı düşünmüştüm!"

Engels güldü. "Zayıf, solgun, gözlüklü ve aslan yeleli, öyle değil mi?"

"Eh, o kadar da değil..."

"Ve şimdi hayal kırıklığına uğradınız?"

Kız ayağa kalktı. "Pekâlâ, işte raporunuz!"

Friedrich kâğıdı cebine koymaya yeltendi.

"Bir saniye, en azından size hangi hastalığın yakıştırıldığını bilmek istemiyor musunuz?"

Friedrich kâğıda baktı. "Hipertansiyon. Demek öyle..."

"Yüksek kan basıncı demektir."

"Aha."

"Baş dönmesi, yorgunlukla kendini gösterir. Evde kalmalısınız, dinlenmeye ihtiyacınız var. Her türlü bedensel yorgunluk ve heyecandan kaçınmak gerek. Katı diyet, kesin sigara ve içki yasağı."

"İyi ki sağlıklıyım!"

"Bunu o kadar bağrarak söylemeyin! Ayrıca, doktorun bir koşulu var. Basılır basılmaz yazınızın bir nüshasını rica ediyor."

Friedrich kızın elini alıp nazikçe öptü ve önemle vurguladı: "Broşürü size bizzat getireceğime söz veriyorum. Değerli doktora teşekkürlerimi iletin, Bayan..."

"Hemşire Susanne," dedi kız, mesafeli, ancak biraz daha az mesafeli ekledi: "Susanne Esser."

Sonra kapıya kadar geçirdi Friedrich'i, ama tam çıkacağı esnada sordu: "Peki, niye artık dergilerde şiirlerinizi göremiyoruz?"

Friedrich şaşkınlıkla baktı kıza. Hiç beklemediği bir soruydu bu. Şiirlerini gerçekten kaale almış olan biri vardı demek? "Zaman şiir zamanı değil, benim yeteneğim de oldukça mütevazı zaten," diye cevapladı.

"Öyle demeyin! İyi şiirleriniz vardı." Ezbere okumaya başlamıştı:

*Soluyor batıda akşam kızıllığı
Sabredin! O sabah geliyor, özgürlük sabahı,
Yükseliyor güneş ve ebediyen parlıyor tahtı,
Uzarlarda kalıyor dertlerin karanlığı...*

Friedrich kulaklarını tıkadı. "Yapmayın, lütfen!"

"Ben beğeniyorum. Henüz bir Heine olmasanız da..."

"İşte gördünüz mü! Heine!" diye haykırdı Friedrich. "O bir şair! Ama o bile uzun süredir şiir yazmıyor. Şiirsel düşlerimizi devrimin zaferinden sonrasına saklıyoruz."

Kanatlanmış gibi mutlulukla ayrıldı. Bayan Esser, Hemşire Susanne... Beyaz önlüğün kapatamadığı fazlasıyla kadınsı endamının zarafetinden, gördüğü pek çok kadında sık rastlanmayan dürüst ve doğal karakterinden etkilemişti. Onu yakında tekrar görmek için bahanesi olduğuna sevinerek çalışmaya başladı.

"On yıldır Güney Almanya dağlarının üstünde toplanan, Kuzey Alman felsefesine yönelik, giderek daha tehditkâr ve daha karanlık bir fırtına bulutu asılıydı..." Sözcükler kolayca dökülüyordu kaleminden. Düşmana karşı mücadelede kendi kanaatinin ikna gücünü denemek zevkiydi. Geceyi gündüze kattı, ancak kalem elinden düştüğünde birkaç saat uyuyordu. Odasında kitaplar, çalışma masasında karalama kâğıtları, elyazması sayfalar, boş sigara kutuları ve tükenmiş mum kalıntıları üst üste yığılmıştı. Arkadaşları her

gün birçok kez geliyor, ihtiyacı olduğu her şeyi sağlıyor, çalışmadaki ilerlemeyi memnuniyetle kaydediyor, sobanın ateşini harlandırıyor, biten bölümlerin düzeltmelerinde yardımcı oluyor, özellikle beğendikleri bir şey olursa övgüde cimri davranmıyor, onu teşvik ediyorlardı.

Ah, 1842 yılının bu Şubat ayı! Dışarıda fırtınalar kopuyor, kar yağıyordu. Faytonların yerini kızaklar almıştı. Kışın bulundugu semtten gelen borazan sesi onu ilgilendirmiyordu. Zaman ve saat durmuştu. Tek bir görevle dolu, âdeta mest içinde geçiyordu günler ve geceler. Yaratıcı-tinsel çalışmanın mutluluğunu daha önce hiç böyle hissetmemişti. Hegel'i anlamaya yönelik ilk hamlesinde umutsuzluğa kapıldığı, Bremen'deki o korkunç dönemi düşündü merhametle gülümseyerek. Şimdi büyük filozofun bütün düşünceleri anadilinin alfabesi kadar bildikti. Sadece sınırsız bir cehalet ve korkunç bir yüzüne gözüne bulaştırma düşkünlüğü, Hegel'in özenli düşüncesine, gerçekte var olan dünyaya ilgisizlik isnat edebilirdi. Hegelci düşüncenin temeli tam da, görünüm biçimleri, diyalektiğin prensiplerine itaat eden evreni bir bütün olarak kavramaktan ibaretti! Evreni kaplayan tin, mistisizmin hayaletlerinden kurtulan ve bütün olayların iç mantığını kavrama gücü kazanan insanlığın özbilincinde kendini gerçekleştirir.

Evrenin sonsuz zenginliğini kendi içinde taşımaya yazgılı insan. Ne görkemli bir fikir! Bu fikri içselleştirmiş olan hiç kimse, köhnemiş, 'gerçek dışı' hale gelmiş bir despotizm tarafından haklarından mahrum edilmeye daha fazla katlanmaya razı olmaya-caktır. Devrime giden yolun kapısı açılmıştı artık.

Şimdi insan bilincini tekrar müphem inanç dogmalarının karanlık zindanlarına geri itmek isteyen biri gelmişti! Hasımının tezlerini çürütmek yetmiyordu Friedrich'e. Schelling'in şarlatanlığının karşısına, gerçek uğruna çabalarken kendi içinde yaşamış olduğu gibi, Hegelci felsefenin özgürleştirici gücünü koyma dürtüsü hissediyordu.

Yanıp tutuşan yüreğinin bütün coşkusu yansıttığı son söze, planlandığından daha önce ulaşmıştı. "Gelin o zaman en değerli ve en sevgili şeyimizi, özgürleşmeden önce bizim için kutsal ve ulu olan her şeyi, bu anka kuşunu taşıyalım odun yığınının üzerine! Gelin hiçbir sevgi, hiçbir kazanç, hiçbir servet, sevinçle ideaya feda edemeyeceğimiz kadar değerli olmasın -karşılığını hepimize vere-

cektir, bin katıyla! Gelin mücadele edelim, bırakın aksın kanımız, korkusuzca dikelim gözlerimizi düşmanın öfkeli gözlerine ve sonuna kadar dayanalım! Bakın, dağların doruklarında dalgalanıyor bayraklarımız! Kılıçları parlıyor yoldaşlarımızın, miğfer tepelikleri uçuşuyor, görüyor musunuz? Geliyorlar, bütün vadilerden, bütün tepelerden bize doğru akın akın, şarkılarını, borazan seslerini duyuyoruz; büyük karar günü, o büyük meydan muharebesi yaklaşıyor. Zafer bizim olmalı!"

Finiş! Üstesinden gelinmişti. Kalemi bıraktı. Yorgunluk bastır-mıştı. Soyunacak gücü bulamadı kendinde. Olduğu gibi yatağın üstüne serilip derin bir uykuya daldı.

Edgar Bauer'le Meyen'ın kapıyı çaldığını, ardından içeri girdiklerini fark etmedi. Gün ortasında uyandığında, üstünün özenle örtülmüş olduğunu gördü; sobada ateş huzurla çıtırdıyor, masanın üstünde bir şişe Burgunder duruyordu. Saate göz attı, on dört saat uyumuştı. Son sayfaları düzeltmek için fırladı. Ama masanın üstü bomboştı. Edgar'ın yazdığı notu gördü. "Hak edilmiş uykunu bozmak istemedik. Emeğine sağlık. Bundan sonrasını bize bırak ve iyice dinlen! Yaşasın özgür felsefe!"

Lavabodaki harika soğuk su, uyku sersemliğinin son kalıntıları-nı da aldı götürdü.

Kapı ürkek ürkek çalınıyordu. "Giyindiniz mi, Bay Engels?" Ev sahibesi, küçük bir devlet memurunun hâlâ dinç dul karısı, kahvaltıyla sabah gazetesini getirmişti. Aç kurt gibi saldırdı mis kokulu taze sandviçlere. Gazeteye bakınca tarihin bilincine vardı. Sevindi. Kocaman bir hafta daha tatil! Tanışmamış olsak da, saygıdeğer Dr. Waldeck'le, bilimsel düşünce tarzının berrak alanını görmüş kendisi gibi bir felsefe ustasını, orta halli bir şairin, tamamen etkisiz, şiirsel duygu boşalmalarının sisli alaca karanlığına geri göndermek isteyen -tanışmış olduğumuz- büyüleyici iyilik meleği, hemşire Susanne için üç kez -Çok Yaşa!

Haydi üniversiteye! Bakalım bu ilk felsefi tezime ilişkin arkadaşların ne gibi eleştirileri olacak? Sobanın arkasında onca gün mahrum kalan soğuk hava iyi gelmişti. Kar ve güneş gözlerini kamaştırdı. Ders programında Michelet'le Gans vardı. İkisine de girdi. Fakat 'Özgürler'den birkaçıyla karşılaşma umudu gerçekleşmedi. Çete, 'Stehely'de oturmuş, saçlarını başlarını yolarak elyazmalarıyla uğraşıyor olmalıydı. Gendarmenmarkt'a giderken yarı

yolda yönünü deęiřtirdi. Oturup tartiřsınlar! O kendi payına dūře-
ni yapmıř ve birkaç gūn tatili hak etmiřti.

Jaegerstrasse'de, kōředeki meyhanede zengin bir ōęle yemeği
yedi. Sonra şehri rasgele dolaştı, daha ōnce hiç ayak basmadığı dar
sokaklardan, hię gōrmedięi meydanlardan, kōprūlerden, evlerin
yanından geçti. Akşam olmuştu. Caddeler, işten eve dōnen her mes-
lekten insanlarla doldu. Bir kez zamana ve plana bağlı olmadan, bu
insan seli içinde sūreklenmenin harika keyfinin tadını akanyordu.
Yavař yavař bacakları yorulmuřtu, doęudan esen keskin rūzgārın
serinliğini hissetti bedeninde. Tabelaların yardımıyla, şehrin kuzey
doğusunda, merkezden pek uzakta olmadığını anladı. Alexanderp-
latz'da, ısınabileceği ve akşam yemeği yiyebileceği iyi bir lokanta
biliyordu. Adını, Doğu Prusya eyalet başşehrinden Berlin'e Kral
olarak dōndūęūnde, bu caddeden geçen, ihtiyar Fritz'in būyūkb-
basından almış olan Kōnigsstrasse'ye saptı.

Yōnūnū řařırmıř, Alexanderplatz'a deęil, Doęu Prusya'ya gi-
den ekspres postanın bulunduğu Kōnigstor'a çıkmıştı. Nōbetinin
yanından geçti. Aklına Johann Jacoby, çekici doktor asistanı Hem-
şire Susanne'nin akrabası, Kral'a, halkın kazanılmış haklarını ha-
tırlatma cesareti gōstermiř olan o adam geldi. evresi sessizleşmiş-
ti. Kraliyet Yūkssek Mahkemesi'nde davası hālā sūrūyordu. Vatana
iħanet suçlamasının dūřtūęū sōylenmekteydi. Geriye 'sayğısızca
eleştiri' (sanki, sayğılı, itaatkār eleştiri olabilmış gibi), 'tatminsiz-
lik ve hoşnutsuzluğa sebep olma' (her eleştirinin hedefi budur za-
ten) ve 'Majestelerine hakaret' (bir Kral'a, kendisinden ōncekilerin
ıkardıęı yasaya uyma yūkūmlūlūęūne sahip olduęunu hatırlat-
mak, incitici oluyor demek) kalıyordu.

Yan yolun ūzerinde, kilise bahçesindeki mezarlıęın karřısında
yolcu hanı vardı. Trafik tabelasında 'Yitik Yol' yazıyordu. Tuhaf bir
isim! Friedrich bu adı taşıyan yolu izlemenin cazibesine kapıldı. Bir
an gelecek, karanlık tepelerin ardında bir yerlerde fark edilmeksiz-
zin yitip gidecekti bu yol. Hep aynı, sonsuz am ormanlarının yal-
nızlıęının içinde duruyorsun, asla geri dōnemiyorsun. Bir Eylūl sa-
bahı Bremen'den ayrılan posta arabasının gōrūntūřu canlandı bel-
leęinde. Magdelana da yitik bir yol ūzerindeydi...

'Yitik Yol', sadece bir tabela, ama verimli bir gūnūn būtūn key-
fini kaçırabilir...

Akşam yemeğinden vazgeçip güçlü adımlarla şehre geri yürüdü inatla. Gerçeğe giden yol asla yitik bir yol değildir! "Yeni bir gün doğdu..." Adımlarının ritmiyle, Schelling broşürünün son sözlerini tekrarlıyordu beyninde. Büyük düşünceler, kulağa hoş gelen sözler. Feuerbach'ın doğaya coşkulu saygısı ve Hegel'in boyun eğmez akıl inancıyla dopdolu, karanlık üzerinde kazanılacak zafere inanç iliklerine kadar işlemiş. "Öncelikle fikir devrimciyleştiğinde, gerçeklik karşı koyamaz!"

Ancak aniden, aniden kuşkuya kapıldı. Schmied'in halkla ilgili sözlerini, Rostand Baba'nın içinde uyandırmış olduğu kendi samimi inancını hatırladı. Gerçek, köklü siyasal değişiklik, sadece milyonların gücüyle gerçekleştirilebilir! Akıl, özgüven, az sayıda kültürlü adamın kafasındaki fikirler –halk bunları anlamıyorsa ne yapabilirler ki? Jacoby, evet, onu binlerce kişi anladı, ama ya filozofların şifreli dili? İlerlemeye ilişkin inancımız, sonuçta bir illüzyon olduğu mu görülecek acaba?

Günlerce yeni kitapların başında oturdu. Feuerbach'tan bulabildiği her şeyi aldı. *Hegel Felsefesinin Eleştirisi*, *Pierre Bayle* ve *Ruge'nin Hall Yıllıkları*'nda polemik yazıları. Ayrıca Holbach ve Helvetius'a tekrar baktı. Büyük bir sorun, Aristoteles ve Platon'dan bu yana bütün felsefenin temel sorunu, onu ilk kez meşgul ediyordu: idea ve evren, bilinç ve varlık. Birbirleriyle ilişkileri neydi? Schelling yazısı üzerinde çalışırken, ona çok sağlam ve sarsılmaz haklılıkta görünen, ideanın önceliğine ilişkin mutlak inanç, Feuerbach'ın en yeni kitabını tekrar okurken içinde kuşku uyandırmıştı.

Kuşku – yine kuşku? Yine uykusuz geceler? Yine vicdanın, düşünmenin, asıl eyleme yol açabilecek tek şey olan gerçek bilgi uğruna mücadelenin ıstırabı?

"Dinin gizi antropolojidir." Bu net kanıtlama içinde ne kadar inandırıcı duyuluyor. İnsanın Tanrı'da taptığı şey, hayalindeki kendi özünden başka bir şey değil. Ama bu tezle ilgili ilk büyük coşkuyla gözden kaçırdığı şey, aniden aydınlanmıştı. İnsan türünün hayal ettiği, mükemmellik ve mutlak kudret olarak Tanrı, henüz eğitilmemiş olanın naif sezgisi için neyse, aynı kanıt aydın olanın felsefik düşüncesine de uygulanamaz mıydı? İnsanın hayal edilen mükemmeliği ve mutlak kudreti olarak idea, artık duyguya bağlı değil, aksine akılla temellendirilmiş?

Düşünceleri ürküttü Friedrich'i. Eğer bunlar doğruysa, Tanrı inancını eleştirel biçimde aşmış olan adam, böylece aynı zamanda Hegelci sistem dahil bütün idealist felsefenin temelini sarsmış olmayacak mıydı? Doğaya akılsal amaçlar atfeden felsefik spekülasyon, insanın kendi kendisine rasyonal ele alınan inancından başka bir şey olmayacaktı. Böylece Feuerbach'ın cümlesi genişletilebilirdi. Sadece dinin gizi değil, felsefenin gizi de antropolojidir... Çevremizde ve içimizde var olan, sonsuz etkin doğadan başka bir şey değil... Biz kendimiz, özümüz, sezme, hissetme, düşünme yeteneğimiz, onun sonsuzluğunun bir parçası... Ve en derinliklerimizde olup biten her şey, özbilincimizin sınırsız görkemi –onun yansıması mı sadece? Bizze daha yüksek bir aklın etkinliği gibi görünen şey, onun diyalektik yaratıcı gücünün mucizesi, gelişiminin en derin yasallığından başka bir şey değil mi? Demek insanın tabi olduğu doğru, demek kendi kaderinin efendisi değil, demek ebediyen bağımlı?

Hayır! Çünkü, kendi kaderini belirleme yeteneğine sahip insan, düşünce ve kararlarının efendisi olarak kalıyor. Sonra tarih var. Burada bilinçsiz doğa güçleri hareket etmiyor, burada insan özgür iradesinin amacına göre hareket ediyor. Peki ama insan ne kadar özgür? Kendi mahvına yol açmaksızın doğanın tek bir yasasını dahi çiğneyebilir mi?

Evet, evet, yine kuşku! Yine uykusuz geceler! Yine düşüncenin yorulmak bilmez huzursuzluğu, gerçek uğruna mücadelede vicdanın ıstırabı!

Bir cumartesi günü öğleden sonra Bauer kapıyı hızla açtığında, Friedrich'i kitapların üstüne eğilmiş halde buldu. "Demek buradasın! Düşüncelerin dışarıda, üniversitede bütün yürekleri heyecana boğarken, sen kitapların arasına gömülmüştün."

"Düşüncelerim mi? Yazımı geri istiyorum."

"Yazını mı?"

"Evet. Son bölümün üzerinde çalışmam gerek. Bak, görüyor musun? Feuerbach'ı yalayıp yuttum. İdeaların kökeni üzerine, Hegelci sistemin keyfiliği üzerine yazdığı her şeyi. Ve ideanın mutlak kudretini yüceltmedeki mutlaklıktan kuşku duyuyorum."

"Zavallı budala! Açıklamalarının doğruluğundan kuşku duyuyorsun, oysa ortaya çıktıkları her yerde tarih yapmaya başladılar bile! Evet, Amigo, yazın çoktan basıldı. Bütün amfilerde ve seminerlerde hüküm sürüyor. Gazeteler ilk eleştirileri yayınlamaya baş-

ladı. Hegel dostları uyuşukluktan kurtuldu. Marheineke ve Henning, yazından sayfalar dolusu alıntı yapıyor derslerinde. Ruge, ilk yayın hakkı *Yıllıklar*'ına verilmediği için küskün. Schelling bugün dersinde ilk kez öğrencilerin ortak tavrıyla karşılaştı. Vicdanını rahatlatmak için bu kadarı yeter mi?"

"Düzeltilme için ilk nüsha neden gelmedi bana?"

"Düzeltilecek bir şey yoktu! Her şey elyazmalarında olduğu gibi, kelimesi kelimesine basıldı. Doğrusu da buydu zaten. Önce daha azı, daha iyi mi olur acaba diye düşündüğümüz, coşkulu son söz bile iyi ve doğrudu! Öğrenciler o pasajları mitinglerinde okudular. İhtiyara karşı bu polemiğin arkasında, farklı düşünen birine karşı özel felsefik kavgasını yürüten akademik bir rekabetin olmadığını, aksine bir dönёge karşı aklın saygınlığını, özgürlüğün hakkını, bilinç devriminin onurunu en temiz düşüncelerle, tutkuyla ve hararetle korkusuzca ve kusursuzca savunan bir şövalyenin olduğunu herkes anladı. Pekâlâ, hadi artık giyin! Bütün çete 'Stehely'de seni bekliyor! İkinci broşürün hakkında görüşmemiz gereken çok şey var. İkinci broşür Schelling'e son darbeyi vuracak."

'Özgürler' güruhunun kendisiyle ilgili bu kadar doğallıkla tasarrufta bulunmasına şaşırılmış olan Friedrich, arkadaşının söz tufanını karşısında bir şey söyleyemedi. Sonunda teslim oldu. "Pekâlâ. Daha sonra geleceğim. Ama şimdi öncelikle felsefik boşalmalarımın bir nüsha istiyorum."

Edgar cebinden bir broşür çıkardı.

Friedrich özenle tıraş olmak, giyinmek ve boyun bağınyı modaya uygun bağlamak için uzun süre uğraştı. Linienstrasse'de 'Dr. med. Waldeck, Pratisyen Hekim' yazan kapının önünde dururken, yüreğinin çarptığını itiraf etmezse yalan olurdu. Önce hafif ayak sesleri duydu, sonra kapı açıldı. Koridorun yarı loşluğunda Hemşire Susanne duruyordu. "Ah, siz misiniz, Bay Engels."

"Broşürü getirdim."

"Çoktan okuduk!" Gülümsüyordu. "Ama sözünüzü unutmuş olmanız güzel. İçeri girin, dayım size hayranlığını ifade etmek istiyor!"

Muayene saati bitmişti. Kepsiz ve beyaz önlüksüz, düşündüğünden farklı görünüyordu, daha kız gibi, alımlı. Yumuşak kıvrımlarla bedenini saran ve bütün büyüsunü ele veren pembe renkli bir elbise giymişti. Muayenehanede ayağa kalkan otuzlu yaşların ortasında,

açık renk gözlü, gür kaşlı, kartal burunlu bir adam, Friedrich'in elini içtenlikle sıkıp tepeden tırnağa süzdü. "Yirmisinde çoktan edebi bir üne kavuşmuş, yirmi birindeyse yaşayan en büyük filozofla pervasızca tartışma cesareti gösteren delikanlı bu demek. Gerçekten, Susanne, abartmamışsın! Sadece iyi yazmıyor. İyi de görünüyor."

Kulaklarına kadar kızaran kız, "Rica ederim, Julius dayı!" diye kızdı.

Doktor ise gülüyordu. "Utaniyor! Şuna bakın, Engels! Bu kadın kısmı eşitlikten söz eder, idolleri George Sand'a benzemek için ellerinden geleni yaparlar. Ama gönül meselesi söz konusu olduğunda, hemen o eski küçük alıklara dönüşüverirler. Pekâlâ, beni bağışlayın çocuklar. Orada, içeride Fransız konyağıyla kahve bulacaksınız. Size iyi eğlenceler. Beni görev çağırıyor." Kapıda bir kez daha geri döndü. "Sırası gelmişken: Düşüncenin mutlak kudreti. Harika! On yıl önce Berlin'in kuzeyinde muayenehanemi açtığımdan beri, benim kafam da hep bununla meşgul. Ama tek bir hastayı bile iyileştirmeyi başaramadım bir türlü." Sempatik, ironik bir gülümsemeyle Friedrich'le yeğenine bakarak başını sallayıp çıktı, kapıyı kapadı. Yalnız kalmışlardı...

"Darılmayın, Bay Engels," dedi Susanne. "Pratik bir adamdır o. Soyut teorilerden ve felsefik sistemlerden pek anlamaz."

Friedrich, Susanne'ye baktı. "Peki siz?" diye sordu.

"Dürüst olmam gerekirse, ben de öyle," dedi kız, özür dileyen hafif bir gülümsemeyle. "Ama yine da yazınızı hayranlıkla okudum. Kanaatim güçlendi. En iyi çağdaş şairlerimizle boy ölçüşebilecek bir tarzınız var."

Friedrich kızın son sözünü duymamış gibi görünüyordu. "Düşüncenin gücü..." dedi, "Hegel'in dünya tarihinin seyrini ondan hareketle türettiği kesinlik... Ben kuşkuya düştüm." Odada bir aşağı bir yukarı yürüyordu. "Eğer düşünceler tarihi belirliyorsa, neden o zaman, on sekizinci yüzyıldan bu yana en büyük entelektüel kahramanların ve filozofların çoğunun etkin olduğu Almanya umutsuz bir siyasal gerilik içinde kaldı? Neden aydınlanmanın fikirleri, İngiltere'de, Hollanda'da, Fransa'da, İtalya'da ve koyu katolik gerici İspanya'da bile büyük devrimler alevlendirirken, tam da bizde siyasal etki yaratmadı?" Odada dolanmaya devam ediyordu. "Başka sebepler, fikirlerin dışında sebepler, daha derin etki eden, bizzat onlardan daha güçlü sebepler, insanların eylemini, ira-

desini, onların siyasal hareketini fikirlerden bağımsız etkileyen tarihsel koşullar olmalı. Değiştirilemez faktörler..." Heyecanla konuşuyordu. "Ama bu, mevcut koşulların değişimi için mücadelede bütün çabalarımızın anlamsız ve boşuna olduğu anlamına gelirdi!"

Konuşmaya devam etti, Hegelci tarih anlayışından yana ve ona karşı başka argümanlar saydı. Nerede bulunduğunu tamamen unutmuştu, toplumsal gelişimle ilgili insan bilgisinin eksikliğine karşı esti gürledi. Gözü nihayet, hiçbir şey anlamadan, şaşkın şaşkın öylece duran Susanne'ye takılınca, "Kusura bakmayın" dedi, "Heyheyler!"

?Heyheyler mi?" diye sordu Susanne.

"Babamın sık sık belirtmeyi sevdiği gibi, yine heyheylerim geldi anlaşılan."

Kız gülümsedi. "Devam edin lütfen, Bay Engels. Çok önemli düşüncelerinizi kesmeyin sakın. İzin verirsiniz, ben bu arada kahve yapayım."

Friedrich içten, kuvvetli bir kahkaha patlattı. Susanne'nin elinden tutup, ispirto ocağının durduğu odanın diğer köşesine çekti. "Kahve! Evet, kahve!" dedi bağırarak. "Size yardım edeyim!"

Lininenstrasse'deki evden ayrıldığında hava artık kararmıştı. Susanne! Öğleden sonra birlikte geçirilen yalnızca birkaç saatin ardından bu kadar yakın, bu kadar samimi, sanki yıllardır tanışılıyormuş gibi. Konuşmayı kolaylaştıran, düşüncelerin, fıkraların, gizli maceraların, unutulmuş sanılan anıların âdeta fıskırmasına yol açan, ilgili bir dinleme tarzı vardı kızın. Anlatılanların her nüansı yüzünde yansımaları buluyordu. Hafifçe serpiştirdiği, zararsız duyulan soruları, insanın kimseye ifşa etmeyeceği detayları ortaya dökmesine yol açıyordu. Aslında kendisinin kız hakkında hiçbir şey öğrenmemiş olduğunu ancak şimdi fark etti. Königsberg'teki akrabalarından, Berlin Yüksek Mahkemesi önündeki davasıyla yürekleri harekete geçiren Johann Jacoby'den söz etmişti sadece.

Friedrich düşünceli düşünceli Weidendamm köprüsünden geçti. Susanne! Daha önce bir kadınla bu kadar rahat konuştum mu hiç?

Bir kar yığıntısının üzerinden zar zor geçti caddenin diğer tarafına. Demek âşık oldum, her şeye rağmen, her şeye rağmen... Gözünün önüne Magdalena'nın yüzü geldi; gözlerinin sonsuz güzelliği, zaman ve sonsuzluk arasında bir insan ruhunun canlanması. Davos'un tepesindeki dağ mezarlığında, toprağı hâlâ taze yükseltinin

üzerindeki haçı görüyordu. Geçen yaz Mailand seyahati sırasında, mezarı başında vedalaşmak için, yolu uzatıp Sankt-Gotthard-Geçiti'nden gitmeyi seçmişti. Acı, hâlâ acı... Acaba bir gün atlabilecek miyim bunu? Neden atlatayım ki? O benim varlığımın bir parçası, soluk aldığım sürece unutulmayacak. Ama artık biliyorum, değerli anılar yaşayanın yüreğine kilit vurmuyor. Yeni aşk, yeni hayat. Susanne, dünyevi, kültürlü, yüzü gerçeğe dönük olan. Onu tekrar görmek istiyorum. Kalbini kazanmak için yanıp tutuşuyorum!

Üniversiteye varmıştı. En büyük amfiden gürültülü tezahüratlar geliyordu, sonra bir konuşmacının sesini duydu. İçeri girip arka kapıyı merakla araladı. Salonda çok sayıda öğrenci toplanmıştı. Bir defasında Schelling hakkında tartıştığı o teolog kürsüde durmuş, teatral tonlamayla bir şey okuyordu: "...Schelling gibi bir adamın, inanç ve esaret ağına böylesine düşmüş olmasına sadece üzülebiliriz. Daha gençken, farklı biriydi... Tanrı sarhoşu bir peygamberdi, yeni bir zaman kehanetinde bulunuyordu; kapıldığı ruhun heyecanı, sözcüklerinin anlamını çoğunlukla kendisi de bilmiyordu..."

O an kavradı Friedrich: Okunan şey – kendi broşürüydü!

"Ateş yandı, tükendi, cesaret yok oldu, mayalanan şıra berrak şarap haline gelemeyen ekşi sirkeye döndü. Dalgaların arasından neşeyle dans ederek ilerlerken, geri dönüp inancın sığ limanlarına sığınan pervasız geminin omurgası kuma öylesine gömüldü ki, hâlâ sıkışmış orada duruyor."

Dinleyici sıralarından yine alkış. Onaylayıcı sesler. "Devam, devam!" isteğinde bulunuyordu kalabalık. Friedrich bir süre daha dinledi. Sonra yavaşça kapıyı kapadı. Hiç kimse onu fark etmemişti. Parmak uçlarında merdivene gitti. Çıkıştaki bekçiye selamladı dostça. Avluda tekrar durup yukarıya, ışık yanan pencerelere doğru baktı. Yine alkış, onaylayıcı tezahürat. Bu etki! Bu etki, anlaşılmaz görünüyordu Friedrich'e.

Gerçekten düşüncenin gücü mü? Gerçekten, tinin silahını düşmana karşı mücadelede doğru mu kullanmıştı?

Sevinç, memnuniyet ve şükran duygusuyla kabardı göğsü.

Schelling'i izleyen kalabalık iyice azalmıştı. Vahiy filozofu en büyük amfiden küçük bir amfiye taşındı. Friedrich'in, arkadaşlarının hatırasına Schelling'e karşı kolayca kaleme aldığı bir hiciv de anonim yayınlanmış, ama kutsal öfkeyle yazılmış olan birincisinin

etki gücüne ulaşamamıştı. Birinci yazı aydınlar arasında hâlâ doluşmaktaydı. Marheineke de onu seminerlerinde kullanmaya devam ediyor, yurtdışından bile övgü dolu eleştiriler geliyordu. Lehçe çevirisi yayınlanmıştı. Yazarı hakkında tahminler yapılıyor, ama 'Özgürler' sır vermiyordu. "Jakobenlerin dili bu," diye esip gürüyor ve polisle yargıyı, yazarı bulmaya çağırıyordu *Protestan Kilise Gazetesi*. Friedrich ender ziyaretlerinden birinde Snethlage enişteyi, Hegel'in öğretisinin saray çevrelerinde bile, bütün kötulemelere rağmen hâlâ ne kadar çok açık ya da gizli dosta sahip olduğuna ilişkin yakınırken dinlemişti. Cafe Stehely'de yaşadığı bir olay da bunu kanıtlamaktaydı. Genç Rus filozof Michael Bakunin 'Özgürler'e katılmıştı. Bakunin devrimci demokrat ve sol Hegelci olarak tanınmasını sağlayan bir dizi bilimsel yayımla, Hegel kampında çoktan belirli bir üne sahipti. Friedrich bir akşam Gendarmenmarkt'taki kafeye girdiğinde, Bakunin yanına gelmiş, içtenlikle selamlayıp cebinden ufak bir paket çıkarmıştı. "Bunu esas sahibi olan size sunmak için kaç gündür bekliyorum."

Friedrich soran gözlerle küçük paketi aldı.

Bakunin gülümsüyordu. "Yanlışlıkla bana gönderildi."

Friedrich küçük paketi açtı. Değerli bir puro kutusuydu. Ekteki kartı okudu: "*Bravo pour le plaidoyer le grande Hegel.*"

Bakunin, "Adının ifşa edilmesini istemeyen yüksek rütbeli bir şahsiyetten," dedi.

Çağın siyasal hareketi içinde özgürlük düşüncesinin, önde gelen güç rolünü üstlenme iddiasından kuşku? Hegelci tarih anlayışının doğruluğundan kuşku? Ulusun kaderi açısından felsefik düşüncenin baskın rolünden kuşku? Genç bir adam, etkinliğini bu kadar hissedilebilir biçimde yaşarken, inancının doğruluğundan nasıl kuşku duyabilir?

Ama yine de geride kalan bir şey vardı. Susanne, Waldeck, Schmied, göçmenler, Wuppertal'deki insanlar, şirketteki sıradan delikanlılar, her gün sokaklarda gördüğü bir sürü insan, bir avuç 'Özgürler' dışında, onlar olmaksızın bir devrimin asla gerçekleşmeyeceği halk tabakaları... Onların hareketlerinin temelinde çok farklı motifler yatmıyor muydu?

"Nihayet geldiniz!" diye karşıladı ev sahibesi onu. Kötü durumdaydı ve heyecandan resmen titriyordu. "Haberiniz yok muydu? Ziyaretçiniz var!"

Friedrich sakın sakın paltosunu çıkardı. "Kim ki?"

"Bir hanımefendi!" diye fısıldadı ev sahibesi. "Gerçek bir hanımefendi!" diye ekledi derin bir saygı ifadesiyle, sonra sızlandı: "Bense onu mutfak önlüğüyle karşıladım!"

"Halam, baş saray vaizinin eşi hanımefendi mi?"

"Gerçekten hiçbir şeyden haberiniz yok!" İyi yürekli kadın Friedrich'e bir kartvizit uzattı. "Buyrun!"

Friedrich okudu: "Elisabeth von Armin?"

"İlla odanızda beklemek istedi."

"Bettina mı?" diye sordu Friedrich.

"Neyse ki odayı toplamıştım. Düşünsenize, mutfak önlüğüyle!"

Friedrich oda kapısına gitti. "Kapıyı çalmak gerek tabii."

Memurun dul karısı onu tuttu. "Durun!" Friedrich'in üstünü başını, saçlarını düzeltti. "Şimdi insan içine çıkabilirsiniz."

Kadın kapıyı çalıp açtı. "Bay Engels, Sayın Barones."

Friedrich içeri girince, çalışma masasında oturan Berlin'in en önemli kadını ayağa kalktı. Ellisini epey geçmiş olmalı diye düşündü Friedrich, ama gözlerinde hâlâ genç bir pırıltı vardı. "Ziyaretinizi neye borçluyum, Hanımefendi?"

Bettina memurun dul karısına yöneldi. "Bizi yalnız bırakma lütufunda bulunur musunuz!"

"Tabii, tabii!" Kadın reverans yapıp odadan çıktı. Ziyaretçi şimdi Friedrich'e dönmüştü. Biraz rahatsız edici biçimde tepeden tırnağa süzdü. "Friedrich Engels, nam-ı diğer Oswald... Wuppertal'li genç adam. Çok genç, diyebilirim. Ama şimdiden şöhrete kavuşmuş!"

Utana sıkıla konuşmaya başlamıştı Friedrich: "Biliyor musunuz..."

Bettina elini kaldırdı. "Bırakın meditasyona devam edeyim! Gutzkow'un keşfi. Elbette, 'Wuppertal'den Mektuplar!' Yoksullara derin bir şefkat besliyor. Sonrasında polemikler, gezi izlenimleri, Oswald takma adı altında birçok dergide şiirler. Kendisini dikkatle dinleten bir yetenek. Tanrı'yla ilgili kuşku. Anavatan için kanayan yürek. Dur durak bilmeyen gerçek arayışı. Börne, Hegel – nihayet, nihayet ışık." Çevresinde dolanarak birkaç adım attı. "Bir yıl önce: 'Lombard Gezileri'. Sevdiniz ve sevdiniz. Sonra ölümün gölgesi düştü. 'Bir zamanlar benden kaçınan sert bakışlar, göğün üçüncü katında öyle yumuşak duruyorlar...' Bunun üzerine gönüllü olarak, Berlin'e, muhafız topçu alayına gelir. Belki umutsuzluktan? Kötü

ünlü 'Özgürler' kulübünün üyesi." Friedrich'in önünde durdu. "Görüyorsunuz, hakkınızda bir roman yazabilirdim. Düzeltmek istediğiniz bir şey var mı?"

Kadının eksiksiz bilgisi Friedrich'i fazlasıyla şaşırtmıştı. "Şaşkınlım..."

Ziyaretçi kadın kızgın bakıyordu. "Benden saklanabileceğinize inandınız mı gerçekten?" Omuzlarından tuttu Friedrich'i. "Tamam değil mi, akşamları ara sıra salonumu şereflendireceksiniz?"

"Onur duyarım," diye kekeledi Friedrich, "Ama..."

"'Ama' yok! İlginç genç adamlar çok az. Hele şiirsel yetenekler hiç bulunmuyor."

"Şiir konusu, Hanımefendi..."

"Kapandı. Şimdilik. Şu an kozumuz felsefe. Ah evet, hayat hikâyenizin can alıcı noktasını unuttum. Felsefeyle ilgili bir polemik yazısı, yaşayan en büyük Alman filozofuna küstahça meydan okuma. 'Schelling ve Vahiy'."

"Bunu da mı biliyorsunuz?"

Bettina eğlenerek baktı ona. "Şimdi biliyorum. Şimdiye kadar sadece bir varsayımdı. Tarzınız sizi ele veriyor."

"Broşürü okudunuz?"

"Ve anladım." Kadın başını sallıyordu. "Sandığınızdan fazla heyecan yarattı. Anonim yazarı hakkında çok kehanette bulunuldu. Humboldt'la iddiaya girdim. O, genç Rus filozof Michael Bakunin olduğunu düşünüyordu. Bense Oswald diyordum. Ama kaygılanmayın. Bunu kötüye kullanabilecek hiç kimseye söylemem. Sansürcülerle benim de sorunlarım var ve mevcut sükûnete güvenmiyorum."

Bu arada kendisini tekrar toparlamış olan Friedrich, kadına doğru bir sandalye itti. "Oturmaz mısınız? Bir fincan çay..."

"Önce bana hangi akşam boşsunuz, onu söyleyin!"

Friedrich soran gözlerle bakıyordu kadına.

"İyi bir ahababım var," diye açıklamada bulundu Bettina, "En büyük dileği sizinle tanışmak."

"Kim olduğunu öğrenebilir miyim?"

"Evet. Eğer hoşunuza gitmezse ret de edebilirsiniz." Ara verip Friedrich'i süzdü. "Schelling!"

Schelling! Friedrich yutkundu. Gerçekten sürpriz olmuştu!

"En tehlikeli hasmıyla yüz yüze gelmeyi çok istiyor," diye ekledi kadın.

Friedrich söz verdi. Gelecek Cuma öğleden sonra için anlaştılar. Misyonunu başarıyla yerine getirmenin sevincini gizlemeyen Bettina, çay içmek üzere bir saat daha kaldı. Siyasal gelişmelerle ilgili en nazik konularda rahat rahat sohbet ediyordu. Saray camiasındaki klikçilik, yaltakçılık ve karaktersizlik konusuna gelince büyük bir öfkeye kapıldı. Kral'ın yakını ve sevdiği herkes ona iğrenç geliyordu. Anayasa, basın özgürlüğü, akıl ve ışık -talepleri bunlardı. Mayalanmakta olan kötü bir felaketin önüne geçmek için, tarihte hiçbir ülkenin bunlara Prusya kadar acil ihtiyacı olamazdı. Yetişip gelmekte olan kuşaktan çok şey bekliyordu. En yeni muhalif edebiyatın gelişimi hakkında Friedrich'in fikrini sordu merakla. Çok bilgili, yeni olan her şeye açık olduğu görülüyordu, isabetli yargıları Friedrich'i şaşırttı. Goethe, Beethoven ve erken dönem romantizminin egemen olduğu, eski, parlak gençlik yıllarında değil, bugünde yaşıyordu. 'Özgürler'in kulübü hakkında mümkün olduğunca her şeyi bilmek istiyor, Bauer, Köppen, Marx, Nauwerck, Buhl, Meyen, Rutenberg isimlerini yayınlarından tanıyordu. Gittikten sonra uzun süre daha kadını düşündü Friedrich.

Cuma günü yaklaştıkça, Schelling'le karşılaşma düşüncesi rahatsız etmeye başlamıştı. Susanne'yi ziyaret edip her şeyi anlatma ve fikrini alma ihtiyacı duyuyordu.

Saat geç olmasına rağmen, doktorun asistanı hâlâ bir sürü hastayla uğraşmaktaydı. Perşembe günüydü, Dr. Waldeck'in yoksul çocukları ücretsiz tedavi ettiği gün. Friedrich zayıf yüzlere baktı. Fabrikadaki çocuklarla ilgili anısı depreşti. Susanne ona sadece birkaç dakika ayırabilmişti. Beklememesini rica etti, çünkü perşembeleri hep çok geç çıkıyorlardı, ama bir sonraki akşamı ona ayırmaya söz verdi.

Ertesi gün Friedrich öğleden sonra, sözleştikleri gibi Arnim'lerin Friedrich Caddesi'ndeki konağına vardığında, kapıyı açan evlenme çağında narin bir kadın, kendisini Bettina'nın en büyük kızı Maxi olarak tanıtmıştı.

Evin hanımı tarafından eski bir dost gibi karşılandı. "İhtiyar beyefendiyi kütüphaneye aldık," dedi kadın. "Bekletmek istemeyiz kendisini."

"Size şans diliyoruz." diye fısıldadı bebek yüzlü, şımarık ikinci kızı; o esnada annesiye koluna girip kütüphaneye doğru götürmeye başlamıştı bile. "Haydi bakalım, savaş zamarı!"

"Ama önce bana, kimin tarafında olduğunuzu söyleyin hemen?"

"Böyle bir şeyi nasıl sorabilirsiniz? Artık yaşam kemale ermiş olsa da, kendimi her zamanki gibi kayıtsız şartsız gençliğe bağlı hissediyorum." Kapıyı açtı. "İşte en büyük rakibin karşında, Friedrich Wilhelm," dedi hafif ironik bir tonlamayla.

Schelling ayağa kalkıp ona doğru yürüdü. Friedrich'i görünce bir an için duraksadı. Sonra yüzünde ıslıl ıslıl, dostça bir gülümseme belirdi. Büyük teatral bir jestle kollarını açarak, "Gençliğin ta kendisi!" diye haykırdı. "Her şeyi beklerdim, ama bu..." Friedrich'i elinden tutup koltuklardan birine götürdü. "Geldiğiniz için teşekkür ederim. Oturun, lütfen! Bana karşı yazınızı büyük bir ilgiyle okudum ve kendisi öldükten sonra ardından böylesine atılan, böylesine sert savunucuları yetiştirdiği için, gençlik arkadaşım Hegel'e yalnızca gıpta edebilirim." Bettina çay doldurduktan sonra, "Sanırım ben artık gidebilirim?" dedi.

Friedrich, Schelling'le yalnız kalıyordu. Eğer filozofun yaşlı ve ünlü olma ayrıcalığını, tamamen önemsiz eleştirmenini paylamak ve haddini bildirmek için kullanan inatçı, dediğim dedik bir adam olmasını bekliyorduyorsa, yanılmıştı. İhtiyar ona neredeyse kendi düzeyinde biri gibi güleç ve dostane davranıyordu. Tartışmalı noktaları önce bütünüyle bir tarafa bırakıp, onun yerine Hegel kampındaki muhtemel çelişkilerle ilgili Friedrich'in görüşlerini sordu. Friedrich kendisini sınava çekiliyormuş gibi hissediyordu; kısa, objektif cevaplarla yetindi, açık vermekten kaçındı. Ancak Schelling, Hegel'e karşı Feuerbach'ı öne sürüp, ısırtıcı bir ironiyle, özdeşlik prensibini antropolojik kibrin uydurması olarak ilan edince, kan beynine hücum etti.

Schelling'in yüzünde içten bir gülümseme belirmişti. Sesinde sempati ve merhamet dalgalanıyordu. "Hayatın henüz başındasınız, sevgili dostum, dünyanın bir çırpıda fethedilebileceğine inanıyorsunuz. Birçok şey bana kendi gençliğimi hatırlatıyor. Yıllar geçtikçe insan değiştirilemez olana boyun eğmeye başlıyor."

"Asla!" dedi Friedrich, heyecanla. "İnsan boyunduruk altına girmek için değil, mücadele etmek için doğdu. En içten inancım odur ki: İnsan galip gelecek ve egemen olacak!"

Schelling düşüncelere dalmış başını sallıyordu. "Evet, evet! Ben de o zamanlar insan tininin her şeye kadir olduğuna, aklın ilahi bir gönderi olduğuna inanıyordum..."

“İlahi veya değil –doğanın kendisi gibi sonsuz o!” diye itiraz ederek araya girdi Friedrich.

Schelling üzgün devam etti: “Hegel’le Hölderlin, Tübingen Vakfı’nda oda arkadaşımı. *La grande révolution* bizim ortak gençlik deneyimimizdi. Rousseau ve Fichte ilahımızdı. Yeni bir dünya için büyük umut...” Sustu. Yüzünde takınmış teatrallikten eser kalmamıştı; çok yaşlı, çok yorgun ve çökmüş görünüyordu. Friedrich’in aklına büyükbabası geldi. Yaşlı adamı düşünceleriyle baş başa bıraktı. Ancak tekrar doğrulup bir yudum çay aldığı anda Friedrich, merhamet dolu bir sesle yavaşça sordu: “Gençlik ideallerinize neden sadık kalmadınız? Bu şehirde tin sahibi olan her şey, ateşli ve genç güçler, hakaret yerine tezahüratlarla karşıladı sizi!”

Schelling Friedrich’e tuhaf, delici gözlerle bakıyordu. Aniden başını salladı. “Hayır! Tarihin o zamandan bu yana nasıl bir seyir izlediğini bilmiyormuş gibi görünmüyorsunuz. Aklın imparatorluğu kaos içinde boğuldu. *La grande révolution* Napoleon’un otokrasi-si, özgürlüğe doğru gidilen yol mutlak keyfilik içinde son buldu.”

Friedrich ekledi. “Almanların ulusal kurtuluşuysa, Ortaçağ’ın restorasyonunda, biliyorum. Hegel de bütün bunları yaşadı ve yolundan şaşmaksızın ilkelerine sarıldı.”

Schelling eliyle reddeden bir hareket yaptı. “İnsan bilincinde kendi kendisini tanıyan dünya ruhu, pozitif realitenin sadece aksiyomlarının kanıtına hizmet eden mutlak rasyonalizm... Gerçekleri hiçe saymak ve dıştan hiçbir şeyin kendisini etkilemesine izin vermemek onun için kolaydı tabii.”

“Tersine,” diye karşı çıktı Friedrich, “Onun için inanılmaz zordu. Çünkü çevresinde bütün dünya teslimiyete, mistisizme, romantizme ve teozofiye batmışken, o bilimin zahmetli yolunda ilerlemeye devam etti.”

Filozof yine hafif ironik gülümsemesini takınmıştı. “Bilim. Büyük bir sözcük. Duyduğuma göre siz şiir de yazıyormuşsunuz, genç dostum. Ve sadece soyut kavramlar içinde düşünebilen dünyaya sırtını dönmüş bir insan izlenimi uyandırmıyorsunuz bende. Yerle gök arasında, ne kadar sofistike, üstün teorilerin olduğunu biliyorsunuz. Hegel diye biri size ne sunabilir ki?”

“Her türlü gerilemeleri ve çelişkileri aşan insanlığın gelişimine inancı. Bu gelişimin ruhu olarak diyalektiği, mükemmele doğru çaba içinde bilincin sonsuz itici gücünü. Olan her şey, yok olmaya de-

gerdir. Hayat, tarih, ebedi oluş, süreç, daha aşağıda olandan daha yukarıda olana geçiş –bunu bize Hegel gösterdi. ‘Ölümünden sonra’ üzerimizdeki etkisinin sırrı budur.”

Schelling düşünceli düşünceli Friedrich’e baktı. “Anlıyorum. Asla bitmeyen bir gelişimin hiçbir şey, kuruntudan başka hiçbir şey olmadığını kavramak için henüz çok gençsiniz. Hedefi, son noktası olmayan, anlamsızdır da.”

“Anlamsız mı? Eski, kokuşmuş toplumun çökmek ve nihayet insani bir düzene yer açmak zorunda olduğu gerçeği bir kuruntu mu? O zaman sizce insanlığın bütün mücadeleleri, ıstırapları ve öz-verilerinin anlamsız olması gerekirdi?”

Schelling hain hain yüzünü buruşturdu. “Siz de er ya da geç, pozitif var olanın, ne kadar yüce gönüllü olursa olsun, her düşünceyle alay eden içkin bir güce sahip olduğunuzu anlayacaksınız.”

“Tin de realiteye sahip, Sayın Profesör, doğa gücüne sahip, çünkü o doğal bir varlık, insanın içinde reel olarak mevcut ve onun iradesini belirliyor.”

“Böylece Hegel’i çok aşıyorsunuz. Eğer tin sadece doğal bir varlık olsaydı, doğadaki her şey gibi nedensellik içinde aciz, tutuk ve daha yüksek bir yazgıya gözü kapalı tabi olurdu.”

“Doğal zorunluğun iç yasalarını anlayıp, onları kendi iradesine tabi kılsa başka tabii.”

“İnsan tininin gücü buna yetmez.”

“Tabii, yalnızca ilahi vahyin eline bırakılmalı. Böylece mutlu mesut, teolojiye girmiş oluruz.”

Schelling irkilmiş halde elini kaldırdı. İlk kez özgüvensiz görünüyordu. “Beni yanlış yorumluyorsunuz, sevgili dostum.”

“Özdeşlik prensibinizle, insan aklının yenilmezliğinin ilanından vazgeçtiğinizde, siz kendi kendinizi yanlış yorumladınız.”

“Tin’in dünyası sınırsızdır. Eskiden olduğu gibi şimdi de buna inanıyorum. Ama realite içinde kendisini pozitif tesis eder etmez, her türlü özgürlükten, her türlü bağımsızlıktan uzaklaşır. Tin’in gücü burada sona erer, burada şunu ya da bunu isteme bilincine mutlak sınırlar konmuştur.”

“Sadece erken boyun eğen için, Sayın Profesör, insan hayatının anlamını dünyayı değiştirmekte gören için değil.”

“Bu sizin iradenize bağlı değil, genç adam!”

"Benimkine değil elbette! Ama ben yalnız değilim. Benim yanımda binler var. Ve milyonlar, bütün halk oluncaya kadar huzur bulmayacağız. Sizin kuruntu dediğiniz şey, Sayın Profesör Schelling, insan türünün gelişiminin devamına kesin inanç, bizi yenilmez kılan hayatımızın içeriği budur, gücümüz budur, umudumuz budur."

Friedrich hasmının yüzünün giderek donuklaştığını görüyordu. Bilgin aniden ayağa kalktı. Sesinde buz gibi bir reddiye vardı. "Karşımda, tartışılabilir, arayış içinde birini bulacağımı ummuştum. Ama şimdi görüyorum ki, çok fazla Hegel okumuş asi bir fanatikten başka bir şey değilsiniz."

"Akşam yemeğine kalmak istemez miydin?" diye sordu Bettina, dışarıda Schelling'le vedalaşırken. Teşekkür ederek geri çevirdi adam. "Kusura bakma! Şimdi yalnız olmam gerek."

"Solgun görünüyorsun," dedi Barones. Friedrich'e doğru göz atarak: "O kadar mı zorladı seni?"

Schelling sık nefes alıp veriyordu. "Ah, Bettina, bu dünya... Şu sizin Berlin'iniz... Soyut Hegel... Bu adamın neden böylesine bir etki yaratabildiğini hiç anlamamışımdır."

"Şimdi anlıyor musun?"

Schelling onaylayarak gözlerini yere indirdi. "Felsefesinin muhteşem yapısı değil. Her şeye rağmen etkileyici, evrensel bir dünyayı yorumlama girişimi değil, hayır, en yavan, en soyut olan, adını 'dialektik' koyduğu, her kavramı zıttından türeten tuhaf yöntemi bu etkiyi yaratıyor. Çelişki tını baştan çıkıyor. Faust ile Mefisto -bilincin, mevcut her şeyi yadsıma, yok etme ve yeniden başlama yönündeki sonsuz huzursuzluğu. Bununla başa çıkmanın yolu yok."

Bettina alttan ona doğru bakıp gözlerini kırptırdı. "Yani Hegel'e karşı haçlı seferinden vaz mı geçeceksin?" diye sordu, pusuda bekleyen bir tavırla.

Schelling cevap vermekten kaçındı. "Düşünmem gereken çok şey var. Sanırım Berlin'e gelmek hayatımın en büyük hatasıydı."

Bettina çabucak öneride bulundu: "Geri dönebilirsin!"

Filozof acı acı güldü: "Gençlik geri dönmemize izin vermiyor."

Yemek masasında Arnim ailesinin kızları Friedrich'i soru yağmuruna tutmuşlardı. "Anlatın, Bay Oswald." - "Tartışma nasıldı?" - "Yaşlılığa karşı gençlik mi?"

Friedrich diyecek bir şey bulamadı.

Maxi haykırdı: "Schelling küskün küskün terk etti savaş alanını. Onu yendiniz!"

"Yenmek," dedi keyifsizce Friedrich. "O kadar kolay olsaydı."

"Hadi artık kızlar, onu rahat bırakın, baş belaları sizde. Schelling gibi spekülâtif düşüncenin ustası olan birinin otoritesini sarsmak, eminim çocuk oyunu değildi!"

Uygun bir fırsat yakalar yakalamaz, kızlar üzülse de, vedalaştı Friedrich. Susanne onu bekliyordu. O da merak içindeydi. Friedrich karşılaşmanın seyrini genel hatlarıyla kısaca özetlemekle yetindi. İçeriği hakkında sustu. "Daha düşünülecek çok şey var," dedi kederle. "Hegel. Feuerbach. Henüz gerçeğin tamamı bu değil."

Susanne fazla üstelemedi. Friedrich'in başka şeyler düşünmesini sağlayacak bir sürpriz hazırlamıştı. Opera için iki bilet: 23 Mart, Saat 20:00, Balkon Locası... Ancak daha yakından bakınca, bir aydır Berlin'de el altından ticareti yapılan çok revaçta, nadir bulunan bir etkinliğin söz konusu olduğunu anladı Friedrich. Dahi, büyüleyici, ilahi Franz Liszt'in muhteşem açılış konseri! Büyük piyanistin hiç olmazsa, Berlin'de planlanan diğer konserlerinden birinde olmak için neler denemişti. Boşuna. Şimdiyse o olaganüstü gala akşamı için biletler!

Susanne'yi öpmek istedi. Ama o ustalıkla kaçtı. "Yirmi üçünü bekle!" dedi, umut verici bir gülümsemeyle.

Yirmi üçü, diye tekrarladı Friedrich içinden, Friedrich Caddesi'nden aşağı doğru yürüyordu. Yani bir haftadan fazla süre!

Odasına girdiğinde, kendisini bekleyen Edgar Bauer'le karşılaştı. Masanın başına oturmuş, küskün, kızgın somurtuyordu. "Bonn'daki alçaklar başardı." Cebinden bir mektup çıkarmıştı. "Ağbimin yazdıklarını oku!"

Friedrich şöyle bir göz gezdirdi. "Üniversiteden ihraç!" dedi şaşkınlıkla.

"Sadece o kadar değil. Doktor Karl Marx'a da doçentlik hakkı tanımıyorlar. Özgür düşüncenin düşmanları kazandı. Hegelci düşüncenin sonu bu."

"Son mu? Biz varız daha! Berlin'e, Halle'ye, Leipzig'e, *Yıllıklar*'a ve *Rheinische Zeitung*'a sahibiz daha!"

Edgar Bauer, Friedrich'e neredeyse öfkeyle bakıp bağırды: "Kavramıyor musun? Ne Bonn'da ne de başka bir Alman üniversitesinde Profesör Bruno Bauer ya da Profesör Karl Marx diye biri olacak."

"Aynı Profesör Strauss ve Profesör Feuerbach diye biri olmadı-
ğı gibi. Bu yüzden fikirleri daha mı az etkili, Edgar? Dünyanın hiç-
bir gücü gerçeği emirle ortadan kaldıramaz! Gericiliğin galip gel-
mesine hiçbir şey yapmadan seyirci kalmayacağız."

"Ne yapabiliriz? 'Özgürler' Kulübü'nün yapacağı protestoların
hepsi, gericiliğin değirmenine su taşıyacaktır sadece."

Friedrich düşündü. "Hayır, alışılmış tarzta hurgürlü protesto
yok," diye kararını verdi. "Akıl başka silahlara sahip."

Edgar alay ederek haykırdı: "Silahlar!"

Bu durumda Edgar'la konuşulamayacağını gördü Friedrich. Ko-
nuyu ertesi akşam diğer kulüp üyeleriyle birlikte görüşmeyi önerdi.

Kırmızı oda tıka basa doluydu. Bonn'dan gelen haber 'Özgür-
ler'i çok öfkeliendirmişti. Hepsini, gericiliğin yeni saldırısını zekâ ve
esprile cevaplama konusunda Friedrich'le hemfikir. "Aynen,
Fritz, ateşleyici yeni bir polemik yazısı!"

"Hayır," dedi Friedrich. Gece aklına daha iyi bir fikir gelmişti.
"Bu kez polemik yazısı yok. Hiciv yapacağız. Bir Hristiyan destan-
nı. O güruhu maskaralıkla öldüreceğiz." Ne düşündüğünü açıkladı.
"Dindar inanç bekçileri sürüsü korkunç şeytan dölleri, düşünen
Hegelsiler, ürkütücü ateistler, cehennem kaçkınları tarafından taciz
edilmektedir. Eskiden inançlı bir teolog olan, ama kurnaz Mefisto
Hegel tarafından baştan çıkarılmış Bruno Bauer, şeytani bir hileyle
sızmıştır kutsal kale Bonn'a."

Diğer kulüp üyeleri öyküyü tamamladılar: "Onunla birlikte, fel-
sefenin en tehlikeli ürünü kara canavar Marx!" - "Berlin'de, Leip-
zig'te ve Köln'de Hegel'in bütün vahşi şeytan dölleri saldırı için to-
planmaktadır." - "İnançlı sürü korkuyla vaveyla koparmaktadır ..." -
"Gökyüzünde melekler dehşet içindedir." - "Diyalektik, Tanrı'nın
inayeti olan Almanların harika dünya düzenini tehdit etmektedir!"

Friedrich genele egemen olan mücadele ruhuyla coşmuştu.
"Destan"ı gözlerinin önünde görüyordu artık. Öykü, dizeler halin-
de zahmetsizce biçimlenmekteydi:

Babil'den geliyor büyük orospu,

Akıl Tanrıçası, Devrim!

Danton Ruge'de yaşıyor, Bauer Roberpierre oldu

Marat ise Feuerbach, lanetlesin diye Tanrı!

Orada bulunanlar sevinç çılgınlıkları attılar.

“Adını buldum bile,” diye haykırdı Friedrich. “Küstahça kınanan, ancak harika biçimde kurtarılan İncil.”

Meyen tamamladı: “Ya da İnancın Zaferi.”

Arka taraftan, Friedrich’in daha önce burada hiç görmediği yaşlıca bir adam ayağa kalktı. “Şimdiden yayıncınız da hazır! Fikir ve başlık hoşuma gitti.”

Friedrich soran gözlerle adama doğru bakınca Edgar Bauer açıklama yaptı: “Onu tanımıyor musun? Leipzig’ten Otta Wigand. Schelling’le ilgili yazının yayıncısı.”

Friedrich anlamıştı. Leipzig’li ünlü Wigand, radikal muhalefetin büyük organizatörü. Elini sıkı içtenlikle.

Wigand: “Sizin Anti-Schelling iyi bir işti ve hâlâ talep ediliyor. Basıyoruz, basıyoruz, talebi yine de karşılayamıyoruz. Baskı dedi şimdiden, Schelling’in Pozitif Felsefe üzerine bütün kitaplarından fazla.”

“İşte izlenecek yol bu!” diye haykırdı Nauwerck. “Eğer hükümet bizimkileri kürsüden sürüyorsa, o zaman biz de fikirleri öğrencilerin kafasına dışarıdan ateşleyeceğiz.”

Friedrich ekledi: “Ağır toplar ve hafif baskılarla. Gerici barbarlığın ve aptallığın son kaleleri düşene kadar!”

Wigand gülererek başını salladı. “Bu dili beğeniyorum! Yeni yazınız için de telif hakkını alabilecek miyim?”

Friedrich sağ elini uzattı. “Siz almayacaksınız da kim alacak? Söz veriyorum!”

Friedrich uzun süre düşünmeden, kâğıt, mürekkep ve kalem getirtti. Yazıcı rolünü Buhl üstlenmişti. Friedrich salonda uzun adımlarla dolaşıp dikte ettiriyor, başarılı her pasaj sevinç çılgınlıklarıyla ödüllendiriliyordu. Müdahaleler havada uçuşmaktaydı. Friedrich kalabalığın beyin fırtınasına pek pabuç bırakmıyor, sadece sindirilebilir olanları alıyordu.

Geceyarısına doğru destanının birinci bölümü neredeyse bitmişti. Buhl sonucu bir kez daha yüksek sesle okudu. Kahkahalar ve coşkulu onaylamalar ona eşlik ediyordu. Topluluk her akşam biraraya geliyordu ve Friedrich gündüzleri görev başındayken düşündüğü dizeleri yazdırıyordu. Eser hızla ilerlemekteydi. Wigand içecek konusunda cimri davranmıyor, ‘Özgürler’ keyif içinde yaşıyordu. Daha dün belirsiz ve şüpheli görünen her şey unutulmuştu.

23 Mart, Berlin’li saray aristokrasisinin, yüksek aristokrasinin, para aristokrasisinin, ünlü Franz Liszt’i hayranlıkla izlemek için büyük operaya akın ettiği gün, beklenenden çabuk gelmişti.

Gözlere ve kulaklara sunulan her şey o iki saat içinde nasıl alı-
nabilirdi? Perde, Maestro için açılmadan önce izleyicilerin sergile-
diği şatafat neydi öyle! Görkemli atlı arabaların gelişini hayran-
lıkla izleyen binlerce kişi sarmıştı ıhlamurların çevresini. Fuaye-
ler, kulisler, merdivenler ve pencere çıkıntıları ekselanslarıyla,
prenslerle, düklerle, kontlarla, generallerle, baronlarla ve saray
müşavirleriyle tıka basa doluydu. Ya hanımların kılık kıyafeti! Bir
terzi ve kuyumcu ordusu katkıda bulunmuştu onlara. Beyler ise
göğüslerini, göbeklerini parıldayan nişanlarla madalyalarla dol-
durmuşlardı. Bu kadar liyakat karşısında derin saygıdan dizleri-
nin bağı çözülebilirdi insanın. Eğer Susanne olmasaydı, buna kat-
lanabilir miydi, gülmekten ya da ağlamaktan ya da şaşkınlıktan
patlamaz mıydı, diye sordu Friedrich kendisine. Susanne, en gü-
zel oydu... Sade giysisi çok pahalı değildi mutlaka, ama bir krali-
çe edasıyla duruyordu. Ve bu yaratık, doğanın bu mucizevi eseri
onun kolundaydı! Çevredeki her şeyi boşver delikanlı, bütün
maymunlukları, bütün yapaylıkları, korkunç aptal suratların
hepsini unut gitsin! Hayat güzel...

Sonra müzik, o müzik... Bir kişi, yalnızca tek bir kişi, dev sahne-
de tek başına –o zaman Magdalena gibi... Sadece bir kişi. Ama bü-
tün bir müzik dünyasını uyandırıyor. Dünyevi olan her şeyi, hisse-
dilmiş bütün kavramları aydınlatan sihirli bir dünya. Gözyaşlarını
geri it! Arkadaki, yanındaki, üstündeki, altındaki ağlayıp sızlan-
malara katılma! Yanında dipdiri hayat oturuyor ve gözleri sana,
umabileceğini söylüyor!

Rüya gibi olanın ardından şeytani olan, izleyiciye karşı titrek
alev kılıcı. Ama izleyiciler karşı koymuyordu. Çıldırıyor, coşku-
dan çıldırıyordu. Sonra yine dinginlik. Aşk düşleri. Bir aktör pi-
yanistin yanına gelmişti. Freiligrath’ın güzel şiirini okudu müzik
eşliğinde:

*Ah sev, sevebildiğin sürece,
ah sev, sevmek istediğince.
Saat yaklaştı, geldi zaman,
duracağın mezarların başında şikayete!*

*Yanıp tutuşmasına bak yüreğinin,
ve sevgi beslemesine, sevgi vermesine
Onun için de başka bir yürek
sıcacık vurduğu sürece!*

*Kim kucağını açarsa sana,
elinden geleni yap sevgi uğruna!
Mutlu et onu her zaman
Bir an bile kederlendirme*

*Dikkat et diline her zaman,
ağızdan kolayca çıkar kötü sözler!
Ah Tanrım, kötü bir niyetim yoktu, dersin
Diğeryise gider ve şikayet eder.*

Friedrich, Susanne'nin elini elinin üstünde hissetti.

Perde inmişti. Susanne hızla kalkıp, Friedrich'i vestiyere doğru sürükledi. Ancak bu anda izleyicilerin üzerindeki büyü bozulmuş ve şiddetli bir kasırga gibi tezahüratlar başlamıştı. Susanne onun mantosunu tutmasına bile fırsat bırakmadı. Aceleyle merdivenleri geçip, çok sayıda meraklının beklediği dışarıya çıktı. İçerisi hâlâ tezahüratla gümbürdüyordu. "Gelin!" Konserin başlangıcından beri Susanne'nin söylediği ilk sözcüktü bu. Kalabalığın içinden zar zor ıhlamurların karşı tarafına geçtiler. Hiçbir açıklama olmasa da, Susanne'nin kendisiyle yalnız olmak istediğini biliyordu Friedrich. Dinlenen şeyin etkisi yitip gitmesin...

Ama üniversitenin yanından geçemediler. 'Özgürler' grubu birdenbire çevrelerini sarmıştı.

"Friedrich, dostum!" diye haykırdı Edgar Bauer, onu kucaklayarak.

Friedrich neler olup bittiğini anlayamadı.

"Viktoria, Friedrich! Zafer!" diye sevinç çığlıkları atıyordu arkadaşları karmakarışık. "Düşman yenildi! Schelling az önce üniversitede, Pozitif Felsefe derslerini kestiğini ilan etti."

"Doğru mu bu?" Friedrich donmuş kalmıştı. "Gerçekten doğru mu bu?"

"Büyük salona gel! Orada ilanı okuyabilirsin."

Meyen de onu kucakladı. "Hey, canım kardeşim! Onu yendin. Berlin yine bize, 'Özgürler'e ait!"

Buhl gülerek yüzüne doğru haykırdı: "Hâlâ düşüncenin gücünden kuşku duyuyor musun?"

Friedrich bu haberin önemini yavaş yavaş kavıyordu. "Vay canına! Yüce Tanrım, kahretsin! Hâlâ inanamıyorum, Schelling gibi bir adam..."

"Bunun kutlanması lazım!" diye öneride bulunan Bauer, sevinç çığlıklarıyla herkesten onay almıştı.

Friedrich neşeyle gülerek göz kırptı: "Elbette. Kafa çekmek için bir neden daima bulursunuz siz."

"Karar verilmiştir!" diye açıkladı Bauer. "Ama bu kez gerçek bir şenlik! Bütün Hegel dostlarını biraraya çağıracağız ve Berlin'de bir güç olduğumuzu göstereceğiz!"

Friedrich birden duraksayıp çevresine bakındı. "Susanne nerede?" diye sordu.

Sevinirken birkaç dakikalığına kızı ihmal etmişti.

"Gitti," diyerek, o anda bir faytonun harekete geçtiği yolu gösterdi Köppen. "Faytonun içinde."

Friedrich bağırdı, el salladı, faytonun arkasından caddeye koştu. Çok geç. Araba yan sokakta çoktan kaybolmuştu. Ortalıkta boş bir fayton da görünmüyordu.

Nöbetçi kulübesinin önünde durdu Friedrich. Nöbet değişimi yapan askerler yanından geçmekte, üzerinde Prusya kartalı olan bayrak başının üstünde dalgalanmaktaydı. Üniversiteden bu tarafa doğru, Buhl'un berrak sesini duydu: "Dünyanın hiçbir gücü düşüncenin karşısında duramaz!"

Bu sesle alay ediyormuş gibi silahlı güç, hareketsiz yüz ifadeleriyle yanından geçip gitti. "Dünyanın hiçbir gücü düşüncenin karşısında duramaz mı?" Kahkahayı patlattı Friedrich, Susanne'ye karşı tutumundan dolayı kendisine duyduğu öfkeyle karışık alaycı, çok kızgın bir gülüştü bu. Aceleyle Spree nehrini geçip Liniens-trasse'ye gitti. Ama bütün ev karanlıktaydı artık. Seslenmelerine, ısıklarına cevap veren olmadı. En azından -Schelling, o büyük Schelling mağlup edildi, diye avuttu kendisini evine doğru giderken. Yarın Susanne'yle ilgili meseleyi düzeltereğim!

Topların başında saatlerce talim yaptıkları 'Grütmacher' üzerinde buz gibi bir rüzgâr esmekteydi. Gün bir türlü bitmek bilmiyordu. Nihayet döndüler ve Friedrich aceleyle kışladan ayrıldı. Friedrichstrasse'de bir şekerlemeciden en büyük şekerleme paketini

satın alıp, bu kefareti armağanıyla doktor muayenehanesinin önüne geldi. Bu kez kapıyı açan Susanne değil, Doktor Waldeck'in ev işlerine bakan yaşlı kadındı. "Üzgünüm genç beyefendi, Bayan Susanne hiç kimseyle görüşmüyor."

Friedrich korkmuştu. "Hasta mı yoksa?"

Hizmetçi kadın kararsız kaldı: "Ha... hayır..."

Friedrich anlamıştı. Şekerlemeyi kadının eline sıkıştırdı. "Ona selamımı ve en derin pişmanlığımı iletin."

"Güzel şekerlemeler," diye üzüntüsünü belirtti kadın. "Ama bilemiyorum, acaba..."

"Yarın akşam yine tam vaktinde burada olacağım!" diye veda etti Friedrich.

Ertesi akşam hizmetçi kadın, cep harçlığını daha anlamlı şeye harcaması mesajıyla birlikte şekerlemeyi iade etti.

Friedrich şekerleme kutusunu, o esnada, yoksul görünümlü anesiyle birlikte muayenehaneden ayrılmakta olan küçük bir hastanın eline tutuşturdu. Friedrich Caddesi'nden yine geri yürürken, "Benden bu kadar kolay kurtulamazsınız, Hemşire Susanne!" diye mırıldandı kendi kendine.

Üç gün geçmesini bekledi. Sonra kışladan çıkıp dosdoğru Edgar'a gitti, üniformasının ceketini çıkarıp Edgar'ın eline küçük bir sargı bezi tutuşturdu. Kolunu sargı beziyle tepeden tırnağa sarmasını istedi arkadaşından. Bir barakanın ardına gizlenip, Dr. Waldeck vizite turu için elinde doktor çantasıyla kapıdan çıkıncaya kadar, Linien Caddesi'ndeki evin önünde bekledi. Sonra içeri girip, Susanne'nin her zamanki gibi ortalığı toparlamakla meşgul olduğu doktor odasına kadar kolayca ulaştı. Kız dehşet içinde işini bırakıp, ona doğru seğirtmişti. "Aman Tanrım, ne oldu böyle?"

Mümkün olduğunca acı çeken bir yüz ifadesi takındı Friedrich. "Aksilik işte."

Kızın kendisini tedavi koltuğuna götürmesine izin verdi. "Doktor ne yazık ki gitti."

"Çok yazık!"

"Yaraya bir bakayım." Kız sargıyı açmaya başlamıştı.

Friedrich inliyordu.

"O kadar mı kötü?"

"Feci!"

Kızın narin ellerini, bedeninin sıcaklığını hissetmek olağanüstü iyi geliyordu.

"O akşam sizi unutmamın bağışlanamaz olduğunu biliyorum. Ama yeterince ağır bedel ödedim, beni bağışlamanızı rica ediyorum."

Susanne eğleniyor gibi görünüyordu. "Siz hiç vazgeçmez misiniz, Friedrich?"

"Ne şimdi ne daha önce sahip olmadığım, asla sahip olamaya-
cağım bir şeyden nasıl vazgeçebilirim... Ama buna rağmen yüreği-
ne söz dinletemeyen, zavallı gezgin bir ozanın elinden ne gelir ki?"

"Buraya hasta olarak mı geldiniz? Yoksa yaltaklanmaya mı?"

Friedrich yüzünü buruşturdu. "Ah, dikkat edin!" diye sızlandı.
"Hasta – evet... Sadece bir kişinin iyileştirebileceği bir hasta."

Susanne hileyi nihayet anlamıştı. O ana kadar sargayı özenle açar-
ken, şimdi bir hamlede çekip çıkardı. "Üçkağıtçının tekisiniz siz!"

Friedrich çabucak kızın ellerine sarıldı. "Bana bir şans verin, Su-
sanne, miniminnacık bir umut sadece, lütfen, lütfen!"

Kız elinden kurtulmuş, tepeden bakıyordu ona. "Pekâlâ," dedi
nihayet. "Cumartesi günü kahve içmeye gelin!"

Friedrich kızın ellerini öptü. "Teşekkürler, teşekkürler, hemşire.
Artık iyiyim. Tekrar yaşamaya başladım. Dünya artık yine yüzüm-
de neşeli bir gülümseme görmenin keyfine varacak."

Nisan ayının ilk Cumartesi, Berlin değişikliğe uğramıştı! Keli-
menin tam anlamıyla bir gecede ilkbahar geliverdi. Kışın son kalın-
tılarını şiddetli bir güçle yok eden erken bahar. Şehir, yaz sıcağı ve
pırıl pırıl güneş ışığı içinde sunmaktaydı kendisini. Sokaklar can-
lıydı. Genç yaşlı herkes ayakta, yüzleri neşeli, giysileri rengârenkti.

Kışladan ilk ayrılan şanslı topçu muhafızların arasındaydı Fri-
edrich. Giysilerini değiştirecek fırsatı bile tanımadı kendisine. Su-
sanne vedalaşırken, "Cumartesi akşamı görüşmek üzere," demişti
ve serbest hafta sonunun her dakikasından faydalanmak gerekti.
Linien Caddesi'ne giderken yolda ilkbaharın ilk habercisi bir buket
çiçek satın aldı, bir dakika sonra Susanne'nin önündeydi. Yüzünün
solgunluğu ürkütücüydü kızın. "Johann Jacoby burada," dedi.
"Bugün mahkeme kararı açıklandı."

"Ve?" diye sordu Friedrich, merakla.

"İki buçuk yıl kalebentlik," dedi Susanne, vurgusuz. Gözünde
yaşlar vardı. Kendisini uzun koridorun arka bölümlerine götürdü.

Oturma odasında Waldeck'in yanında asık, dertli bir suratla Jacoby'nin kız kardeşiyle resimlerini çok sık gördüğü Jacoby oturmaktaydı. Jacoby karardan dolayı sıkıntılı görünmüyordu, Friedrich'in elini sıkı içtenlikle, Schelling broşürünü övdü ve bundan sonraki planları hakkında bilgi aldı. Ancak daha sonra, öğle yemeğinde, Friedrich *Rheinische Zeitung*'ta davayla ilgili yazma niyetini ifade ettiğinde, gerekçesi hukuken her bakımdan şüpheli ve kolayca çürütülebilir olan karara gelmişti konu. Jacoby gülüyordu. "İstinaf mahkemesine temyiz başvurusunda bulunmamam tavsiye edildi bana. En yüksek mahkemenin vatana ihanet suçlamasını yeniden gündeme alma ve iki buçuk yılın kolayca ömür boyu hapse dönüşme tehlikesinin varlığına dikkat çekildi. Kral'a bir af dilekçesi vermenin daha güvenilir olduğu tavsiyesinde bulunuldu."

"Şeffaf bir plan," dedi Friedrich. "Kendi kendinizi suçlu ilan ediyor, üstüne üstlük Kral'a, kendisini lütufkâr bir hükümdar olarak gösterme fırsatı veriyorsunuz."

"Ve her şey boşuna yapılmış oluyor!" Jacoby gülümseyerek kadınlara baktı. "İşte, duyuyorsunuz."

Heyecanla, "Ama özgürlüğüne kavuşurdun, seni sevenlerin artık kaygılanmasına gerek kalmazdı ve yüzlerce hasta, o kadar acil ihtiyaç duydukları doktorlarına kavuşmuş olurdu!" diyen Susanne'yi, Jacoby'nin kız kardeşi sakinleştirdi: "Johann, neyin önemli olduğunu bilir. En iyisini bilir o, biz de ona uyarız."

Friedrich topluluğu kır gezintisine davet etmiş, daha yaşlı olanlar onun Susanne'yle baş başa kalma isteğini anlayıp, başka işleri olduğunu öne sürerek özür dilemişlerdi.

Weidendamm köprüsünde kiraladıkları bir kayıkla, şehir artık hiç görünmeyene kadar kürek çekti Friedrich. Hayvanat bahçesinde, sanki sevgililer için yapılmış ıssız bir yer buldu. Ama Jacoby'nin mahkûmiyetiyle bağıntılı güncel sorunlar zihinlerini meşgul etmeyi sürdürüyor, öpüşüp koklaşma arzularını bastırıyordu.

"Bazen Friedrich," dedi kız, "Johann Jacoby'yi düşündüğümde, bütün o kavgaları ve acıları, hayatlarının en güzel yıllarını zindanlarda geçirmek zorunda kalan zavallı insanları, sürgünleri, takip edilenleri, kanun kaçaklarını, o zaman kendi kendime soruyorum: Bütün bunların bir anlamı var mı? Özgürlük düşüncesi uğruna bu kadar çok özveri karşılığında tek bir zafer yok. Bu insanlar bunu neden yapıyor? Başka türlü çok daha mutlu yaşayamazlar mıydı?"

Kızın, bir sürü gürültücü serçenin boğuştuğu suyun üzerinden karşı kıyıya düşen bakışlarını izledi Friedrich. "Mutluluk nedir? Bu kuşlar gibi yaşamak mı? Rüzgâra kapılıp gitmek? Tesadüfen ve doğuştan payına düşeni almak? Onun ötesinde tek bir düşünceye sahip olmadan kendini o ana ve hırslarına adanmak?" Kızın gözlerinin içine baktı. "Ekmiyorlar, biçmiyorlar ve yine de yaşıyorlar... Mutluluk bu mu?"

Susanne susuyordu. Friedrich cevabı kendisi verdi.: "İnsan doğası bize, gerçek olarak kabul edilene doğru, olanca gücümüzle ulaşmaya çalışmayı emreder."

"Ama hep en zorunu, en sonuncusunu, bütün insanlığı mı seçmek gerek? Daha küçük olanın içinde de iyi bir şeyler yapılamaz mı?"

"Onun dışında da sobanın arkasında rahat, Tanrı'yı ve otoriteyi memnun eden bir hayat sürmek mi? Hayır, Susanne!" Susanne'nin söylediği şeyler, daha çocukken başkaldırdığı annesinin argümanları değil miydi? "Hayır!" diye haykırdı daha şiddetle, "Hayır, sevgili hemşire, hayır ve yine hayır! Olmaz. Küçük olanla, kolay ulaşılabilenle yetinmeyi kabullenen biri, daha gerçekten yaşamamışken, erkenden ölür. Hayat içinde rahat bir yoldan sesizce ilerlemek için vicdanına ihanet eden, insan onurunu feda eden bir adamı bağışlayabilir miydiniz?"

Kız cevap vermekte tereddüt etti. "Bilmiyorum. Ama annemin çektiklerini görünce... Siz erkekler, insanlığın geleceği adına büyük, önemli bir şey yapmış olma düşüncesiyle kendinizden geçebiliyorsunuz. Ama kadınlarınız? Onların tesellisi ne? Sizler uğruna akıttıkları gözyaşlarını kim dengeleyecek? Her insan sadece bir tek hayata sahip."

Friedrich gözlerini ona dikmişti. Bu dünyanın kadınları, anaları, hayatın koruyucuları, ailenin, ocaktaki ateşin bekçileri... İnsanlığın yarısı... Bir zamanlar Goethe'nin şiirlerini biriktirmiş olan annesi, kendi hayatını feda etmiş olan Ulrike, Agnes, hatta Magdalena... Onun sevgisiyle ısınmış, onun himayesi altında kendisini güvende hissetmiş, cennetin bir armağanı olarak onun güzelliğinin tadını çıkarmış -ve insan olarak onun amacının nerede yattığını asla sormamışlardı... Aniden kendisini bir aptal, bir budala gibi hissetti. İnsanlığın büyük düşünceleri... Peki, evdeki aç boğazları kim doyuruyor? Yeni hayatı sancılar içinde dünyaya getiren kim, dünyaya atılan her adımı kim koruyup kolluyor? Aile fertlerinden biri has-

talandığında geceler boyu yatağın başında kim nöbet tutuyor? Üzüntüyle bilincine vardı ki, daima kısır ve bağımsız bir erkek dünyası için düşünmüştü hep (Tin'in özgürlüğü, aklın dünyası, kozmosa kadar ulaşan idealler) ve günlük hayatın can alıcı öneme sahip dünyevi yükleri dayatılmış, bir dahinin de onlarsız var olmayacağı kadınları unutmıştı.

"Kahretsin, Susanne! Haklısınız, binlerce kez haklısınız. Bağışlayın beni! Her şey çok daha zor, çok daha kamaşık. Bana kızabilirsiniz, uçuk kaçık bir hayalperest diyebilirsiniz bana. Daha iyisine la-yık değilim."

Susanne gülümsedi. Saçlarını okşadı Friedrich'in. "Ama sempatik-çekici bir hayalperest!" dedi. Karşıdan en ufak bir yakınlaşma belirtisi beklemeksizin, başını ellerinin arasına alıp öptü delikanlıyı.

Friedrich kollarını dolamıştı kızın bedenine. Boğulan biri gibi sarılıyordu. Nihayet ayrıldılar birbirlerinden. Susanne ona bakı-yordu. O ise düşüncelerindeki çaresizliği gizlemek için gözlerini yere indirmişti. "Ah, Susanne..." diye kekeledi sıkıntıyla.

Yine kızın elini hissetti. "Böyle yapma, Friedrich, böyle yapma! Olduğun gibi kalmalısın. En büyük olanı düşünmek ve ona inan-mak zorundasın! Aydınlık bir gelecekte yaşamalı, bizim gibi sıra-dan karakterlere dünyayı göstermelisin. İnsanlık, hayata katlana-bilmek için düşlere, umutlara ihtiyaç duyuyor."

Aşk vardı ve daha da fazlası.

Harika bir ilkbaharın bu haftalarında Friedrich sevdiğini ziyaret etmek için her fırsattan yararlandı. Muayenehanenin toparlanma-sında ona yardım ediyor ve karışimleri, ilaçların etki biçimlerini, ci-hazları anlatıyordu. Hemşire Susanne, yoksul semtlerden gelen küçük insanlar ya da çevredeki kışılardan askeri doktorların ve sağlıkçıların gönderdiği acemi erlerden oluşan hastalarına karşı çok duyarlıydı. Binlerce umutsuz insanın kaderine aşınaydı. Acı-nın içinde boğulup gitmeden, onların derdine ortak oluyordu. Yo-rulmaksızın elinden gelen her şeyi yapıyor, değişmeyen güven ve-rici yüz ifadesini koruyor, hürmet görüyor, seviliyor, sayılıyor, sağ-lam ve emin biçimde kendi dünyasını yönetiyordu.

Susanne onu, şehir merkezinde içinde yetiştiği dolambaçlı so-kaklarda gezdiriyor, eski evleri gösteriyor, kocaman şehrin göbe-ğinde insanın yalnız kalabileceği, sarmaşık kaplı duvarlarla bö-ğürtlen çitleri arasında, yosun tutmuş köşe bucak yerlere, iyice ye-

re sarkmış salkımsöğütlerin altında oturulacak taşlara, gizli pasta-
ne ve eczane avlularına götürüyordu.

Üniversitede kaydettiği ilerlemeleri sormayı asla unutmazdı, Friedrich *Rheinische Zeitung* ve Ruge'nin yazılı ricası üzerine yenilerde *Alman Yıllıkları* için yazdığı makalelerin taslaklarını ona okuduğunda, ilgiyle dinlerdi. Düşüncesini rahatça ifade eder, başarılmış olana içtenlikle sevinir, bir şeyi beğenmediğinde itiraz ederdi. En sağlam teorileri, en güvenilir mantıksal çıkarımları basit bir soruyla hiç acı vermeden ya da yaralamadan sarsabilen bir tarzı vardı. Daima katılımcı, içten karakteri teşvik ediyor, cesaretlendiriyor, düşünceleri ve fikirleri kanatlandırıyor, gücü iki katına çıkarıyordu.

Kısa süre sonra içinde, hissettiği ve düşündüğü her şeyle ilgili Susanne'nin tavsiyesini alma ihtiyacını duyduğunu keşfetti. Ama buna her zaman cesaret edemiyordu.

Sanki o zamana kadar kapalı, yepyeni bir dünyanın kapısı ardına kadar açılmış gibiydi. Sadece dinlemekle kalmayan, her şeyi düzenleyerek, dikkat edilmesi gereken yerde özenle tartarak, ama cüretkâr bir tez, tecrübelerine ve hayat deneyimine aykırı düştüğünde kendi pozisyonunu enerjik biçimde savunan sevgili bir varlık.

Yaz gelmişti. Spittelmarkt'ta bir kestane ağacının altında oturuyorlardı. Hegelci diyalektiğin geliştirilmesinde sağlanan ilerlemeleri, ılımlı bir meşrutiyetçiliğin ve ruhsuz liberalizmin uzlaşmacılığını çoktan aşmış ve radikal bir politik dönüşümün gerekliliğine inanan 'Özgürler' Kulübü'ndeki artan devrimcileşmeyi anlatıyordu coşkuyla. "Hükümetin artan baskısı tam tersi etki yarattı. Giderek daha çok arkadaşımız 'Özgürler'in çevresinde toplanıyor. Demokratik cumhuriyete ve ateizme inancımızı açıkca ifade etmemiz artık kimseyi ürkütmüyor. Önemli şehirlerin hemen hemen hepsinde taraftarlarımız ve müttefiklerimiz var. Sadece *Rheinische Zeitung* ve *Yıllıklar*'a sahip değiliz, Königsberg'le Mannheim arasında bütün liberal gazeteleri gerekli malzemeyle besliyor, böylece onları kendi organlarımız haline getiriyoruz. Ülkeyi broşürlere ve bildirilere boğuyoruz. Yüksek mahkemenin bize karşı, dayınınıne benzeyen düzinelerce dava açması gerekirdi. Hükümetin resmi sansürüyle yayınlanan gazetelerde, Fransa'da bile vatana ihanet olarak cezalandırılacak şeyler var. En tuhafı, en şaşırtıcı olanı da, hükümetin buna tahammül etmesi."

"Belki de o kadar şaşırtıcı değildir," diye karşı çıktı Susanne. "Yürütülen bu tarz ajitasyonla hiç kimse ilgilenmediği için size göz yumuluyor." Yol üzerinde sakın sakın sohbet ederek paydos saatlerini geçiren çevredeki insanları gösterdi. "Seninkiler dahil hangi makalenizde, bu insanların günlük kaygıları ve sorunlarıyla ilgili bir şey var ki?"

Friedrich, Susanne'nin kolunun hareketini izledi, yaşlıların iki büklüm sırtlarını, anne ve babaların kederli yüzlerini, delikanlılarla kızların aşk sarhoşu gözlerini... Herkesi, halk arasından tanıdığı herkesi gördü. Bremen'liler, Wuppertal'liler... Etkilenmişti, sustu. Belki Susanne haklıydı? O istemeden, devrimin yapılamayacağı halk... İnsanların kaçacağı acaba Bauer'in, Rutenberg'in, Meyen'in ve Buhl'un soyut dilini anlıyordu? Stirner'in ve Bakunin'in bireyin özerkliği taleplerinde, insanın kendini gerçekleştirme arzusunu, devrimci mücadeleye çağırısı kim keşfedebilirdi?

Kral'ın yüce gönüllülüğü bu yüzden mi? Düşünce karşısında acizlikten değil, küçümsemeden dolayı mı?

"Öyle olsa ne çıkar?" diye haykırdı. "Spinoza da, Rousseau da çoğunluk tarafından anlaşılmadılar, aşağılandılar, ama fikirleri yine de etkili oldu. *Ancien régime*'in düşünsel temellerini yok ettiler, halk silahlara sarılıncaya kadar ateşi körüklediler..." Coşku içinde Hegelci tarihsel hareket kavramını açıklıyordu Susanne'ye.

Hayret eden gözlerle dinliyordu Susanne. Tek bir sözcüğe bile -yüzünden anlaşılmaktaydı bu- inanmıyordu. Ama karşı çıkmıyor, sadece gülümsüyordu. Yavaşça kucakladı Friedrich'i, bir annenin çocuğunu kucakladığı gibi yavaşça, usulca. Friedrich susmuştu. Onun dişiliğini hissediyordu, sıcak ve canlı. İç dünyasını harekete geçiren bütün düşünceler eriyip gitti. Gözlerini kapatıp kendisini kızın kollarına bıraktı. Kestane ağacında kuşlar cıvıldaşıyor, yoldan geçenler genç âşıklara dostça bakıyorlardı. Haziran ayıydı, doğurganlığın ilk ayı...

'Özgürler' planlanan şenliklerini nihayet yaptılar; bütün Hegel dostlarını davet etmişlerdi. Susanne kendisine yeni bir elbise dikti. Değişmişti, ilk balosuna giden gencecik kızlar gibi neşeli, sevinçli bir beklentiyle doluydu. Hippel'in dumanlı meyhane salonları, tören salonlarına dönüşmüştü. Bir dans orkestrası çalmaktaydı. 'Özgürler' bütün lokali ve bahçeyi kiralamışlardı. Grup halinde burada toplanmış olan Berlinli Genç Hegelciler, çifti coşkuyla selamladılar. Fried-

rich Susanne'ye, bilimci ve yazar olarak çoktan ünlenmiş, kulüp üyesi genç erkekleri tanıttı. Saçları kürsüde ağarmış bazı yaşlı bilginler de davete icabet etmişlerdi. Bunlar Hegel'i yaşarken görmüş adamlardı. 'Özgürler' bu çevrede Friedrich'in gerçek adının söylenmemesini kararlaştırdılar. Tanımadıkları öğrenciler ve genç hanımlar arasında gizli polis muhbirlerinin olup olmadığını kimse bilemezdi. Sadece edebi adı Oswald'la tanıtıldı.

Friedrich'in üstüne atılıp kucaklayan Edgar Bauer, ciddi, ağırbaşlı yüz ifadesiyle çoğu konuktan ayrılan, yüksek alınlı ufak tefek bir adamın yanına doğru çekti onu. "Bu benim ağabeyim. ünlü Bruno Bauer."

Teolog Friedrich'e elini uzattı. Görünüşe göre biraz neşeyle, Friedrich'in parlak tarzını övdü ve İncil için teşekkür etti. Daha uzun bir sohbete girme fırsatı bulamadı Friedrich. O sırada Meyen gelmiş, Friedrich'in koluna girip dans pistinin ortasına götürmüştü. "Bir saniye dinlemenizi rica edebilir miyim!" diyerek konuklara yöneldi Meyen. Konuşmalar kesildi. "Bu akşam," diye duyurdu, "Schelling'e karşı yazıları kaleme alan kişiyle ilgili sırrı resmen açıklama sözü vermiştik. İşte kendisi önünüzde duruyor: Friedrich Oswald, evet, büyük bir memnuniyetle açıklayabilirim: Kendisi 'Özgürler'den biridir!"

Bütün masalarda konuklar ayağa kalkıp alkışladılar. En coşkulu olan öğrencilerdi, saflarından "Vivat, Oswald! Vivat, Oswald!" sesleri duyuluyordu:

Bir öğrenci, onun üniversitede ilan tahtasına yeni asılmış Anti-Schelling yazısını *?littera exclusa?* ilan eden ve öğrenciler arasında bu anonim yazıyı bulunduran herkesin hemen kaydının silineceği tehdidini savuran bakanlar kurulu kararını yüksek sesle okuduğunda, zaferi doruk noktasına ulaştı. Sevinç çığlıkları! Kahkahalar! Zafer sarhoşluğu. Broşür her yerde bir bayrak gibi sallanıyordu.

Schelling'i mağlup eden Friedrich Oswald'ın sağlığına kadeh kaldıran Edgar Bauer'e alçakgönüllülükle cevap verdi Friedrich.

Sarhoş gibiydi! İlk bağımsız yazısı ve böylesine olağanüstü bir başarı! Friedrich'in düşünceleri geriye, Wuppertal'e gitmişti. Freiligrath'ın geceleri. Genel saygı gören şaire nasıl da hayrandı ve kendisinin de bir gün böylesine rağbet görmesini düşünüyordu. Ve işte şimdi bu düş gerçekleşmişti, hem de ummaya bile cesaret edemeyeceği ölçüde!

Müzik başlamıştı. "Oswald için ekstra bir tur!" diye bağırıyordu öğrenciler. Susanne ile dans ederek, el çırpan çiftlerin arasından geçtiler!

Danstan hemen sonra yine sağlığına kadeh kaldırıldı. Edgar Bauer onu çekiştirerek götürmeye çalışıyordu. "Şimdi yazarlık kariyerini hayatının sonuna kadar güvence altına alabilecek bir adamla tanışacaksın. Adını biliyorsun, ama ürkme sakın: En keskin karikatüristin çizemeyeceği kadar şişman kendisi." Yayıncı Wiggand'ın yanında, biftek yemekle meşgul şişman bir devin oturduğu masanın önünde durmuştu. "Al işte sana," dedi Edgar, "Doy-mak bilmez Arnold Ruge."

Ünlü yazar, vücut ağırlığından hiç beklenemeyecek bir canlılıkla ayağa kalktı. "Tanıştığımıza memnun oldum! Tarzınıza, düşüncelerinize, gençliğinizin kaygısız ateşine hayranım." Jung'un kitabı *Almanların Modern Edebiyatı Üzerine Dersler*'in mükemmel eleştirisi için içtenlikle teşekkür edip, Friedrich'e doğru bir sandalye itti. "En iyisi ben hemen, sizinle ilgili planlarımızı anlatayım."

Friedrich herhangi bir cevap veremedi. Nauwerck girdi araya. "Belki daha sonra, Arnold, şimdilik kendisi genelin malı. İhtiyar Marheineke'nin arabası az önce geldi. Schelling'e karşı polemüğün yazarını tanımak istiyor."

Bakunin'le dans ederek yanından geçen Susanne'ye özür dileyen bir bakış fırlatıp salondan ayrıldı Friedrich. Misafir odasında ak saçlı ihtiyar profesör bir bastona yaslanarak yukarı aşağı yürümekteydi. Marheineke soran gözlerle kendisine bakıncaya kadar saygıyla kapıda bekledi Friedrich. Sonra eğildi: "Oswald'la tanışmak istiyormuşsunuz, Sayın Profesör."

Marheineke'nin yüzü aydınlanmış, belli ki derslerindeki topçu erini tanımıştı. "O sizsiniz demek." Friedrich'e iyice yaklaştı, cebinden kelebek gözlüğünü çıkarıp burnunun üstüne oturtarak, miyopların yaptığı gibi Friedrich'in yüzünü inceledi. Kelebek gözlüğünü geri koyup, biraz şaşkın, sorgulayarak durdu, sonra tatmin olmuş halde başını salladı.

"Kutlamamıza katılma onurunu bize bahşetmek istemez misiniz?" diye sordu Friedrich.

Profesör, Friedrich'in kolunu tutmuştu. "Gelin! Burası çok gü-rültülü. Kutlamalar benim için çok geç artık. Ve buradaki bu insanlar..."

Dışarıya, fenerin altında tek başına bir faytonun beklediği caddeye çıktılar. "Kaç yaşınızdasınız, dostum?"

"Yirmi bir."

Marheineke, Friedrich'e soyu sopu, eğitimi, edebi faaliyeti hakkında her şeyi anlattırıp, planlarını sordu.

"Babama kalsa birkaç ay içinde onun işlerine katılmak zorundayım. Ama benim planlarım başka. Benim için sadece bir tek şey var: felsefe."

Marheineke susuyordu; birkaç adım atıp, Friedrich'in elini sık- mak için aniden durdu. "Sizinle tanıştığıma memnun oldum! Belki sizin için bir şeyler ayarlanabilir."

"Memnun ve müteşekkire olan benim, Sayın Profesör. Berlin'e geldiğimden beri bütün derslerinize girdim. Son büyük filozofun varisi olarak size hürmetim sonsuz."

Marheineke, Friedrich'e biraz isteksizce baktı; anlaşılmasa bir şeyler homurdandı. Sonra vedalaşırken, "Sizi daha uzun süre arkadaşlarınızdan uzak tutmak istemem," dedi.

Faytona doğru yürüdü. Yukarıda sürücü yerinde oturan faytoncu, binmesine yardımcı olmak için aşağı atlamıştı. Ama Marheineke aniden fikir değiştirip tekrar geri döndü. "Bizim saygıdeğer Börne gibi ben de, Alman halkının da bir Voltaire'e sahip olduğunu görmek istemişimdir hep. Doğa size doğuştan harika yetenekler vermiş, genç dostum! Kullanın onları! Her zaman sadece kendinize, yüreğinizden taşan iç gerçeğinize sadık kalın! O zaman bizim gibi birinin -yeterince genç olduğu sürece- sadece hayalini kurabileceği bir eser yaratacağınızdan hiç kuşku duymam." Başıyla lokale işaret etti. "Oradaki şu insanlar çok gürültücü, çok rahatsız edici, çok vasatlar. Bir gün kendiniz bunu göreceksiniz."

Profesör tekrar arkasına dönmeden faytona bindi. Friedrich uzun süre baktı arabanın ardından. Ancak faytonun sesi duyulmaz olduktan sonra kendine geldi. Susanne, kutlama, arkadaşları, aşk, zafer, gençlik cesareti, hayat, hayat...

Büyük adımlarla sıçrayarak lokale geri koştu.

"Ah, gelebildin demek!" diye karşıladı Susanne, onu.

Friedrich kızı kucakladı. "Binlerce kez özür diliyorum! Her şey benim için de sürpriz oldu. Ama yemin ediyorum, şu andan itibaren artık yalnızca senin için varım!"

Dans ettiler. Salon, neşeli insanlar, orkestra, kâğıt fenerler, her şey etrafında çılgın bir girdap gibi dönüyordu, önünde Susanne'nin yüzü, gözleri, gülüşü...

Ama aniden Waldeck'in gündelikçisi kadın belirmişti pistte. Yüzünde ciddi bir ifade vardı, işaret ederek Susanne'yi yanına çağırırdı. "Beni Doktor Bey gönderdi. Sizin yardımınıza ihtiyacı var. Hemen gelmeniz gerekiyor!"

Susanne ürkmüştü. "Ne oldu?"

"Vogtland bölgesinde kolera vakalarına rastlanmış."

Susanne'nin gözleri dehşetle bakıyordu. "Aman Tanrım! Hemen geliyorum!"

Friedrich kadınlarla birlikte salondan ayrıldı. Susanne vedalaşmaya yeltenmişti. Friedrich ise ona eşlik etmekte ısrarlıydı.

"Hayır, sen burada kalıyorsun! Bu senin kutlaman!" dedi Susanne.

Friedrich hiçbir şey söylemeden iki kadının kollarına girip, onlarla birlikte caddeden aşağı faytonların durduğu yere doğru yürüdü. Susanne bir kez daha ısrarla onu geri göndermeyi deniyordu: "Rica ediyorum, Fritz! Burada kal! O bölgeyi ve şu an orada olup bitenleri hiç görmesen daha iyi!"

Friedrich kadınların binmesine yardım edip kendisi de bindi. "Daha önce çok sefalet gördüm ben," dedi. Susanne ona endişeyle bakıyordu. Çaresiz omuz silkti. "Linien Caddesi'ne!" diye seslendi faytoncuya. Yolda tek bir sözcük bile etmedi. Tamamen değişmişti; ilerideki saatlerde yapacağı işine konsantre olmuştu bütünüyle.

Dr. Waldeck'in evinin yanında durdurdukları arabadan kadınlar indi, Friedrich ise faytonda bekledi. Susanne sadece birkaç dakika sonra hemşire kıyafetiyle dönmüştü, Hamburg Kapısı'na kadar devam etmesi için talimat verdi faytoncuya. Surlardaki düşkünler yurdunun yanında arabayı durdurdu. "İşte geldik!" diyerek önden yürüdü. Kapı kapalıydı, belli ki nöbetçiler takviye edilmişti. Kısa bir konuşmanın ardından polislerden biri kapıyı açtı. Şehirden dışarı çıktılar. Vogtland denen bölgedeydiler. Gece karanlıktı, hilal vardı, mat gri gökyüzü bulutlarla kaplıydı. Hava çok sıcaktı, neredeyse hiç esinti yoktu. Friedrich'in gözlerinin önünde korkunç bir sahne yaşanmaktaydı.

Sağda karayolunun yanında, akla gelebilecek her türlü kalas ve tenekeden derilip çatılmış, sefil bir kulübe sinmiş duruyordu. Giri-

şin önünde alev alev büyük bir ateş yanmakta, bir ambulansla iki itfaiye arabası dar yan yollardan birinde beklemekteydi. Parlak renkli ceketler giymiş, yüzleri maskeli kişiler pompalarla ve püskürtme hortumlarıyla çalışıyorlardı. Kulübenin kapısı açık duruyordu. Ciyak ciyak bağırان kadın ve çocuk sesleri gelmekteydi.

Friedrich, aceleyle oraya doğru yönelen Susanne'nin peşinden gitti. Tahta çitin yanında Waldeck'in hafif gezinti arabasını fark etmişti kız. "Burada, dışarıda kal!" diye emretti Friedrich'e, eve doğru yürümeye başlamışken Friedrich onu tuttu. "Yapabileceğim bir şey yok mu, Susanne?" diye sordu. Susanne bir an düşündükten sonra ambulansı gösterdi. "Oradan sana koruyucu önlük versinler."

"Doktor Waldeck'ten mi?" diye sordu sürücü, arka tarafa işaret ederek. "Bir tane seçin kendinize."

Şimdi Friedrich de diğerleri gibi, fenol kokan koruyucu kılıfa sarınmış olarak kulübeye geri döndü. İki kişi bir adamı sedyeyle dışarı taşırlarken, Susanne, sızlanarak kocasının sedyesine yapışan yırtık pırtık giysiler içindeki bir kadını sedyeden uzaklaştırmaya çalışıyordu. "Mahvolduk, mahvolduk!" diye bağırıp duruyordu kadın. Olup biteni kavrayamayan dört küçük çocuk ağlaşarak kapının önünde durmaktaydı. "Onu gömecekler mi?" diye sordu bir oğlan çocuğu.

"Hayır," dedi Friedrich, "O ölmedi ki. Hastaneye götürülecek, güzel bembeyaz bir yatağa yatırılacak. Orada yine sağlığına kavuşacak."

İki adam saman yatağı, çarşafı, hastanın üzerinden çıkan giysileri açık ateşte yakmakla meşguldü. Friedrich evin kapısına yaklaştı. Dr. Waldeck'in itfaiyecilerle birlikte, kimyasal bir sıvıyı sefil kulübenin içine püskürttüğünü gördü. Yakıcı buharlardan dolayı geri sıçradı. Waldeck başını hafifçe öne eğerek selamlamıştı kendisini. Sonra adamlardan birine dönerek konuştu: "Aileye, burada kalmak zorunda olduklarını anlatın. Karantina süresi bitinceye kadar kulübelerinden ayrılmamaları gerek."

Friedrich dehşete düşmüştü. "Ama bu insanlar oraya tekrar giremezler ki!"

"Başka nereye gitsinler, delikanlı?" diye cevapladı doktor.

Bir adam yağlı boya ve şablon yardımıyla evin kapısına kurukafa çizmekle meşguldü. "Bir avantajları var," diye saptamada bu-

lundu Waldeck. "Şimdi hiç kimse onları sokağa atamaz ya da ıslah evine kapatamaz."

"Kim bunu yapmak isteyecek ki?"

Caddeye çıktılar. Waldeck tam o esnada içine sedyenin sürüldüğü ambulansı gösterdi. "Şu adam onların tek geçim kaynağı. Şimdi kirayı neyle ödeyecekler?"

"Kira mı? Bu delik için mi?"

Doktor cevap vermedi. Maskeyi yüzünden çekip alınındaki teri sildi. "Bu dezenfeksiyon ve karantina önlemlerini tıbbi kuzenim Jacoby kazandırdı, son derece acımasız ama etkili. O zamandan beri kolerayı kontrol altında tutabiliyoruz. Ona daha önce kulak verilseydi, sizin Hegel ve daha binlerce başka insan bugün hâlâ hayatta olurdu."

Birdenbire ambulandan yine kadının bağırtısı duyuldu; hasta-bakıcılardan biri onu zorla arabadan koparmak zorunda kalmış ve bu arada yere itmişti. Ağlama krizi geçirerek orada öylece yatıyordu. Friedrich eğilince Waldeck onu şiddetle geri çekti. "Dokunma!"

Friedrich elini cüzdanına attı.

"Paranızı geri sokun! Burada sefalet içinde yaşayan binlerce kişiye yardım etmeye bir servet yetmez."

Ambulans gitmişti.

Yüzünde çektiği eziyetin bütün umutsuzluğuyla zar zor toparlanıp yerden kalkan kadına dikmişti gözlerini Friedrich. Çitin arkasındaki çocukları gördü, çaresiz yitik...

Bu tabloyu hayatı boyunca asla unutmayacak, asla, asla!

Donakalmıştı. Susanne'nin eli onu kendisine getirdi. "Devam etmek zorundayız," dedi kız. "En kötüsü bizi bekliyor daha." Karayolunun ötesinde, gecenin griliğinde göğe yükselen karanlık devasa karelerden oluşan sütunların görüldüğü yolu gösterdi. "Apartmanlarda."

Oraya doğru giderken yolda doktor açıklama yaptı: "Buradan pek uzak olmayan bir yerde fabrika işleten çalışkan bir işverenin aklına, proleter ailelerin sefaletinden kâr sağlamak için muhteşem bir fikir geldi ve buraya bu tür yedi çam yarmasını inşa etti. Her aile için sadece minicik bir oda, ama doğru dürüst, taştan bir binanın içinde. Ancak bu adam kendisinin ve kendisi gibilerin işçilerine verdikleri aylığın, kirayı ödemeye bile yetmediğini hesaba katmamıştı. Dolayısıyla, üç dört aile bir 'hücre'yi paylaşmak zorunda kaldılar, herkes

için geceleri ancak hasırın üzerine uzanacak kadar yer var. Burada biri hastalandığında on ya da yirmi kişiye birden bulaşıyor.”

“Peki, orada hastalanan var mı?”

“Ne yazık ki. Öncelikle bir odanın boşaltılıp ilaçlanması gerek. Ama insanlar kendilerini içeri kilitleyip, barikat kurdular. Barınaklarından çıkmaktansa, berbat biçimde ölmeyi tercih ediyorlar.”

Yaklaştıkça, çirkin taş devler daha da ürkütücü hal alıyordu; altı, yedi katlıydılar. Ortadaki binanın önünde arabalar duruyor, tek gözlü fenerler evin tünele benzeyen girişini aydınlatıyordu.

Salgın hastalıklarla mücadele biriminden adamların yanından geçip, moloz, çöp ve ağır kokuyla dolu bir arka avluya vardılar. Sadece iki, üç pencere deliğinde ışık vardı. Bunun dışında her şey koyu bir karanlık ve boğucu bir uyuşukluk içindeydi.

Yan binada aniden bir ses gürledi: “Açın! Açın!” Sonra sert vuruşlar sessizliği yarıdı. Waldeck adımlarını hızlandırmıştı. Arka girişten geçip dar bir merdivenden üst kata tırmandı. Fenerlerin aydınlatığı, kışlalardakine benzer bir koridora gelmişlerdi. Polisler, hastabakıcılar ve itfaiyeciler seferber olmuştu. Bazıları bir kapıyı kırmaya çalışıyordu. Sonunda gürültüyle parçalayıp, oda sakinlerini zorla dışarı sürüklediler. Odada bulunan her şey, giysi parçaları, saman şilteler, çamaşırlar yakılmak için pencereden dışarı atıldı. Her yaştan zavallı yirmi kişi saymıştı Friedrich, değersiz eşyalarına yapışan ve son güçleriyle tahliye edilmelerine direnen çocuklar, kadınlar ve erkekler.

Friedrich herhangi bir şey yapamayacak durumdaydı. Yardım etmek, gerekliliğini kabul ettiği kaba şiddete karşı çıkmak istiyordu. Nihayet odada hiç kimse kalmamış, Dr. Waldeck ilaç püskürme timiyle birlikte eyleme geçmişti. Yakıcı koku Friedrich’i biraz geri çekilmeye zorladı. Koridor duvarına yaslandı. Yaşadığı sarsıntı her türlü düşünceyi felç etmişti. Gözyaşlarını tutacak durumda değildi.

O ana kadar bebeklerle ve küçük çocuklarla ilgilenmiş olan Susanne yanına geldi. Alçak sesle, “Seni uyarmıştım,” dedi.

Friedrich çaresizlik içinde bakıyordu ona. “Artık daha kötüsü olamaz!” Sonra içinde birikmiş bütün öfke patladı. “Peki, bu insanlar neden böyle direniyorlar? Neden ölüme mahkûm edilmiş kasaplık hayvanlar gibi zorla sürükletiyorlar kendilerini? Her şeyin kendi iyilikleri için yapıldığı? Onları hayatta tutabilmek için tek yolun bu olduğu anlatılamaz mı onlara?”

"Onları hayatta tutuyoruz, evet," dedi Susanne, acı dolu. "Ama belki de huzur içinde ölmelerine izin vermek daha iyi olurdu! Evet, gözlemin doğru: İnsanlar kendilerini ölüme mahkûm edilmiş gibi hissediyorlar. Gerçekten de öyle, Fritz! Yıllar süren, yavaş, ıstıraplı bir ölüme mahkûmlar. Kolerayı atlattıktan sonra uzun süre iş göremez olacaklar. Toplum ise bir proleteri sadece, sabahın erken saatlerinden akşama kadar çalışabildiği sürece kıt kanaat hayatta tutuyor. Öylesine kıt kanaat ki, elde ettiği gelir karın doyurmaya bile yetmez. Artık çalışmadığında barınma, yemek yeme, soluk alıp verme, yaşama hakkını yitirir. Hastaneden çıktıklarında işsizlerden ve evsizlerden oluşan kanun kaçakları ordusuna katılır, er ya da geç polisin eline düşer ve hapis haneye tıklılırlar."

Bu arada Waldeck'in adamları da işlerini bitirmişlerdi. Odadan en son Doktor çıkmış, yanlarına gelip sessizce dinlemişti. Şimdi Susanne'nin sözlerini tamamlıyordu: "İnsan, mülkiyeti her şeyin ölçüsü düzeyine yükselttiğinden beri, yoksulluk, hapis hane ve zorla çalıştırmayla cezalandırılan bir suç haline geldi. İnsanın özbilincinin uyanması, kutsal özgürlük hakkı ve insan onuru, insan aklının gücü üzerine harika sözcükler buldunuz Bay Engels. Ama bütün bunlar, insan türünün, hayatları mülkiyetle güvence altına alınmış bir bölümünü ilgilendiriyor yalnızca. Çulsuz olanlar bütün bunların dışında. Onları hayat boyu yalnızca tek bir düşünce, bugün ve yarın karnımı nasıl doyuracağım düşüncesi kovalar. Açlığın hükmü sürdüğü yerde, Sayın Filozof, düşüncelerinizin bütün görkemi son bulur."

Friedrich cevap vermedi. Doktor birdenbire acele etmeye başlamıştı. "Devam etmek zorundayım," dedi.

Friedrich, Susanne'nin koluna girdi. Konuşmadan uzun koridor boyunca yürüdüler. O sırada sayısız kapılardan biri açılmış, küçük bir oğlan çocuğunun yüzü görünmüştü; ürkek ürkek bakıyordu. Dışarı çıkmaya cesaret etmiş, sessizce dilenerek yollarını kesmişti. Friedrich çocuğa bozuk para verdi ve o an sanki komut almış gibi bütün kapılar açıldı. Bir anda çevreleri diz çökerek, bağırarak, sızlanarak, birbirlerini kenara iterek dilenen yüzlerce çocuk ve sakatla kuşatılmıştı. Friedrich bütün ceplerini boşalttı, seçerek paylaşmaya çalıştı. Ama boşunaydı. Para kapabilenler, diğerlerinin saldırısına uğruyordu. Sonunda Friedrich cüzdanında ne var ne yok hepsini arka tarafa atıp, ganimet için birbirleriyle vahşi hayvanlar

gibi dövüşen bu insanların elinden Susanne'yle birlikte güç bela kurtuldu.

Dışarıya çıktıklarında soluk soluğaydılar; gecenin karanlığında durdular.

"Bunlar hâlâ insan mı?" dedi Friedrich umutsuzluk içinde, "Bunlar hâlâ insan mı? Ne hale getirilmişler?"

Fazla uzakta olmayan ateş sönmek üzereydi. Kara taş yığınının içinden çocukların yaygarası geliyordu hâlâ. Siyah fayton önlerinden geçti.

"Gel!" dedi Susanne. Kızın kendisini, sefil kulübelerle apartmanların yanındaki yoldan götürmesine izin verdi. Yürümesi gereken yolun en başında durduğunu biliyordu artık.

Hegel ve Börne, bilincin ve siyasal yapının devrimi –bu sadece başlangıçtı, karanlıktan dışarı atılan ilk, küçük bir adım.

"Benim burada işim var. Sen kutlamana, dostlarının yanına dönmelisin. Bizim faytonu al."

"Hayır!" dedi Friedrich, beklenmedik biçimde aksi. Susanne'den çok kendisiyle konuşur gibi ekledi: "Oraya geri dönemem!"

Yeterince, yeterince de fazlasını görmüştü ve yalnız kalması gerekiyordu. Faytoncuyu uykusundan uyandırdı, bir banknot bozdurup onu serbest bıraktı. Eski şehir sokaklarının labirentinde yürüyordu. Vogtland'da gördükleri gözünün önünden gitmiyor, Wuppertal'deki çocukluk yıllarından, Bremen'deki göçmenlerden görüntülerle iç içe geçiyordu. İnsanları derin bir sefalet içinde gördüğünde, yüreğinde hissettiği o eski öfke uyanmıştı. İnsanca birarada hayatın şekillendirilmesinin başlangıcı ve sonu bu insanlarda, bu en yoksullardaydı, orada yatıyordu. Bir toplumun değeri, adaleti insani yapısı, bir ulusun en büyük beyinlerinde, yönetenlerin yüce gönüllülüğünde, eğitilmiş tabakaların siyasal iradesinde, yeteneklilerle ayrıcalıklıların özbilincinin gelişimi için kendini sunan alanda ölçülmez, aksine sefillerin ve yoksulların hayat koşullarında ölçülür. Nasıl tek bir organizmanın sağlığı ve hayat gücü, sonuçta onun en zayıf ve en duyarlı organına bağlıysa, toplumsal organizmanın mükemmelliği de en alt sınıfların durumuna bağlıdır.

Evet Schmied, evet Susanne, evet Waldeck, binlerce kez evet! Bu uygunsuzluğu görmezden gelen, her türlü insani duyguyla alay eden, bu ayyuka çıkmış haksızlığı insanlık tarihinden kesin olarak

silmeğe yönelik olmayan her felsefe, her siyasal program, her inanç reddedilmelidir!

Fiedrich o gece uyumadı. Yatakta yatıp durum değerlendirmesi yaptı. Yüreğinin taşkınlığından geriye ne kalmıştı? Ayaklarının altındaki zeminin sallandığını hissediyordu. Daha dün sarsılmaz kesinlikteki düşünce dünyası, yerle bir olmuştu. Çalışma masasında duran bütün yayın taslakları, bilimsel görüşler kuşkulu hale gelmişti. İnsan aklına duyulan büyük umut daha önce de bir kez parçalanmamış mıydı? O zamanlar, Fransız Devrimi'ni izleyen o yıllarda... Hegel'in Büyük Fransız Devrimi'yle ilgili bir vecizesini hatırladı üzüntüyle: "Hukuk düşüncesi, hukuk kavramı birdenbire geçerlilik kazandı ve hukuksuzluğun eski iskeleti buna karşı direniş gösteremedi. Hukuk fikri içinde bir anayasa inşa edildi ve artık her şey bu temel üzerinde yükselecekti. Güneş gök kubbede durduğu ve gezegenler onun çevresinde döndüğü sürece, insanın baş üstünde, mevcut olanın fikir üstünde durduğu ve gerçekliği buna göre inşa ettiği hiç görülmemişti. Harika bir gündeğümuydu bu. Düşünen bütün varlıklar bu çağı birlikte kutladılar. O dönem yüce bir duygu egemendi, tinin coşkunuğu, sanki artık ilahi olanla dünyevi olanın uzlaşması söz konusuymuş gibi bütün dünyayı heyecanlandırdı."

Spekülatörler, korsanlar, finans devleri devrimin ideallerinin altını oyduklar, yolsuzluklarla iktidarı ele geçirdiler ve halkın sefaleti aynı kaldı.

Siyasal gelişimin geçmişini ve perspektifini insanın kurt doğasına, çıplak egoizme, iktidar hırsına ve kâr hırsına dayandıran o 'gerçekçi' düşünen kuşkucular, Adam Smith, Ricardo, Say, McCullach, Mill ya da Malthus gibi teorisyenler, ekonomistler haklılar mıydı yani?

Hayır, hayır ve yine hayır! Avrupa halklarının büyük umudunun akamete uğramasının sebebi insan doğası değildi. Devrim partilerinin iktidar açılımı anında, sosyal sorunları görmek ve çözmek konusundaki beceriksizliklerinden dolayı paramparça olmuştu. Halk güçlerinin sonunda Direktuvar'a, Napolyon despotizmine, monarşinin restorasyonuna yol açan bölünmesi böyle gerçekleşti. 1830 ve 1831'in devrimci hareketi de rüşeym halindeyken boğuldu; çünkü nihayetinde en alt halk tabakalarından duyulan korku, monarşiye karşı nefretten daha büyüktü. Ve geleceğin özgürlük uğruna, insan hakları uğruna devrimci mücadeleleri de aynı şekilde boşa olacak...

Friedrich'in soluğu kesildi. Uzuvarlarını artık hissetmiyordu. Aniden, gözlerini dikiği tavanın tebeşir beyazını algıladı. Giderek ya-kınlaşıyor, genişliyor, dünyaya karşı aşılmaz bir bariyer haline geliyor gibi görünüyordu. Dudakları hareketlendi, geri kalmış tek düşünceyi formüle etti: "Toplumsal adalet olmaksızın, insanın özgür olabileceğine inanmak nasıl bir pervasızlık, nasıl korkunç bir pervasızlık..."

Uzun süre kıpırtısız yattı. Böylece kaçınılmaz sonuç engellene-bilirmiş gibi, düşünce zincirini devam ettirmekten ürkerek sakını-yordu sanki. Oysa şu çoktan açıldı: Daha dün coşkulu gelecek bek-lentilerinin güvenli sığınağı, düşüncenin muhteşem sarayı –yerle bir olmuştu! Ama tuhaf bir biçimde acı duymuyordu; sadece güç-süzlük, tarıfsız bir yorgunluk...

Sabah kalktığında berbat durumdaydı, bitkindi. Bedeni askerlik hizmetini –bu arada topçu sınıfında bir tür astsubaylık olan bom-bardıman nişancılığına terfi etmişti- mekanik olarak yerine getir-mektedir. Yüzbaşı Wendell bunu fark etmiş, Ems tuzu, papatya ça-yı ve iki hafta yatak istirahati yazan sağlıkçıya göndermişti onu.

Friedrich toplumsal sorunlarla ilgili eserler temin etti. Almanca literatürde bunlardan pek fazla yoktu. Fichte'nin Geschlossener Handelsstaat'ı (Kapalı Ticaret Devleti) ve Alman toplum teorisyen-lerinin bazı kitaplarında karar kıldı. Onlarla birlikte barınağına giz-lenip, açık bir bakış ve yeni bir zemin kazanmadan orayı terk etme-me kararı aldı.

Susanne ona mesaj yollamış, Vogtland bölgesinde hâlâ gece gündüz çalışmak zorunda olduğu için birkaç gün ziyarete gelme-mesini rica etmişti. Friedrich için de uygundu.

Okudukları onu tatmin edemiyordu. Fichte gerçeklikten uzak, bulanıklaşmış, ama büyük umutlar vadeden bir teori sunmaktaydı. Bunun dışında her şey, kaderin sınıdığı muhtaçların üzücü alnya-zısını hayırseverlikle, Hristiyan insan sevgisiyle ve yoksullara devlet yardımıyla azaltılmasını bekleyen, duyarlı teorisyen bilgin-lerin müzmüz bir feryadıydı yalnızca. Sanki semptomları üzerinde çalışmak yerine, yoksulluğun sebeplerini ortadan kaldırmak, her türlü toplum öğretisinin ilk emri olması gerekmezmiş gibi.

1830'lu yıllarda, aralarında Hugo, Berlioz, Franz Liszt, Beranger, Heine ve Georg Sand gibi dünya çapında önemli bilgin, sanatçı, din adamı, yazar ve müzisyenin bulunduğu bir dizi Fransız ve Al-

man entelektüelin katılımıyla, onun toplumsal-etik mirası üzerinde romantik-coşkulu bir hareketin oluşumunu sağlayan, sosyalizm kavramının sahibi olan adamın adını o sırada hatırladı Friedrich: Saint-Simon.

Üniversite kütüphanesine doğru yola koyuldu. Saat henüz erkendi. Aynı umduğu gibi, sabah saatlerinde arkadaşlarından hiçbiriyle karşılaşmadı.

Bu Fransız geride, hemen hemen hiçbiri Almanca'ya çevrilmemiş muazzam eserler bırakmıştı. Friedrich sorularına cevap vadeden şeyi buluncaya kadar, uzun süre çok sayıda cildi karıştırmak zorunda kaldı. Sonra bir sürü kocaman kitapla yüklenmiş olarak odasına dönüp, büyük bir hiddetle okumaya girişti. Hemen ilk sayfalar onu cezbetmişti. Düzen seven bir insandı, ama tıraş olmayı bile unuttu, doğru düzgün giyinecek ve sakın sakın yemek yiyecek vakit ayırmıyordu kendisine. Şoke olan ev sahibesine herhangi bir ziyaretçiye içeriye almasını yasakladı, hatta temizlik için bile odaya girmekten men etti. Kadın bütünüyle çaresiz, odanın ve müşterisinin giderek bakımsızlaşmasına seyirci kalmak zorundaydı. Her gün yemekleri, aslan inine sürer gibi bırakmakla sınırlamıştı kendisini.

Arkadaşları, tanıdıkları Friedrich'in kapısını boş yere çalıyorlardı; mektuplar ve davetiyeler cevapsız kalıyordu. İlk adımlarını attığı yeni bir tinsel dünyada, henüz yabancı ve güvensiz hissediyordu kendisini. Önünde epey ağır bir çalışma durmakta, ama uzakta hafif bir umut ışığı parıldamaktaydı.

3 YENİ UFUKLARA DOĞRU

Avrupa ve Amerikan Cemiyeti üyesi, Fransız vatandaşı Claude Henri de Saint-Simon'un, o zamanlar adı kötüye çıkmış, bir o kadar da ünlenmiş şu meseli, halkın, Büyük Fransız Devrimi'nden hâlâ geri kalmış son haklarına karşı ultra-kralcıların saldırıya geçtiği, restorasyonun en yoğun olduğu o yıllarda, 1819'da kaleme alınmıştı:

"Varsayalım ki Fransa bir anda, en iyi fizikçilerinden, kimyacılarından, fizyologlarından, matematikçilerinden, şairlerinden, ressamlarından, heykeltıraşlarından, müzisyenlerinden ve yazarlarından ellişer kişi yitirmiş olsun; yine her birinden ellişer kişi en iyi teknisyen, sivil ve askeri mühendis, topçu subayı, mimar, hekim, cerrah, eczacı, denizci ve saatçi; en iyi elli bankacı, en iyi iki yüz işadamı, en iyi altı yüz çiftçi, her birinden ellişer kişi en iyi maden işletmecisi, silah fabrikatörü, sepici, boyacı,

madenci, kumaş fabrikatörü, pamuk fabrikatörü, ipek fabrikatörü, keten fabrikatörü, demir ürünleri fabrikatörü, çini ve porselen fabrikatörü, kristal ve cam fabrikatörü, armatör, nakliyecisi, matbaacı, gravürcü ve kuyumcu, aynı şekilde maden işleyen diğerleri; her birinden ellişer tane en iyi duvarcı, doğramacı, marangoz, soğuk demirci, tornacı, bıçakçı, döküm ustası ve diğer mesleklerden yüzlerce temsilci –bilimde, sanatta, el sanatlarında ve sanayide en değerliler, bütün olarak Fransa'nın en iyi 3 bin bilimcisi, sanatçısı ve emekçisi yitirilmiş olsun.

"Onlar Fransa'nın en önemli üreticileri; en önemli ürünleri tedarik ediyor, ulus için en yararlı çalışmaları yönetiyor ve ulusun bilimde, sanatta, el sanatlarında ve sanayide üretkenliğini sağlıyorlar; bu yüzden, onlar Fransız toplumunun asıl zenginliğidir. Bütün Fransızlar arasında ülkeye en büyük yararı onlar sağlar, en büyük saygınlığı onlar getirir, kültürünü ve gelişimini en güçlü onlar teşvik ederler. Ulus onları yitirdiği an, ruhsuz bir bedene dönüşür. Bugün yarıştığı uluslar karşısında hemen bir alt kademeye düşer ve kaybı tekrar dengeleyinceye ve yeni beyinler gelişinceye kadar, diğer uluslarla karşılaştırıldığında ikinci sınıf kalır. Bu talihsizliği telafi etmek için Fransa'nın en az bütün bir kuşağa ihtiyacı olacaktır, çünkü pratik yararlı işlerde öne çıkan insanlar gerçek birer istisnadırlar ve doğa istisnalar konusunda, hele de bu türden istisnalar konusunda savurgan değildir.

"Başka bir örneğe bakalım. Varsayalım ki, Fransa bilimde, sanatta, el sanatlarında ve sanayide sahip olduğu dahi insanları muhafaza ediyor, ama Yüce Kralı'nı, Kralı'n erkek kardeşini, Angouleme Dükü, Berry Dükü, Orleans Dükü ve Bourbon Dükü Hazretleri'ni, Angouleme, Berry, Orleans ve Bourbon Düşes Hazretleri'ni ve Ekselansları, Conde Kontesi'ni maalesef bir günde yitirmiş olsun.

"Aynı zamanda bütün yüksek makam sahiplerini, (faaliyet alanı olsun olmasın) devlet bakanlarını, danışmanları ve idari yargı yöneticileri, bütün mareşaller, bütün kardinaller, başpiskoposlar, piskoposlar, piskopos temsilcileri ve piskopos danışmanları, valiler ve vali yardımcıları, bütün bakanlık memurları, bütün hakimler ve bunun ötesinde bir de soylular gibi yaşayan en zengin 10 bin toprak sahibini yitirmiş olsun.

"Bu talihsizlik Fransızları üzderdi, çünkü onlar iyi yürekli idareler ve bu kadar çok vatandaşlarının ani ölümüne kayıtsız kalamazlardı. Ancak devletin en önemlileri sayılan 30 bin şahsiyetin bu kaybı, onları sadece duygusal olarak üzebilirdi. Devlet adına siyasi bir felaket olmazdı.

"Çünkü boşalan yerler kolayca yeniden doldurulabilirdi..."

"Bu alıntı çok kısa olmasına rağmen, yine de, siyasal organizmanın hasta olduğunu, hastalığının bütün bedeni ve uzuvları aynı anda sardığı için ciddi, tehlikeli ve özellikle kötü olduğunu yeterince kanıtladığımızı düşünüyoruz. Bu kanıtlama her şeyin önünde gelmelidir, çünkü kendisini sağlıklı hisseden (ya da sağlıklı sanan) biri, iyileşme için gerekli ilaç ya da hayat tarzı tavsiye eden doktorları dinlemekten hoşlanmaz."

Saint-Simon'un sunduğu ilaç, bütün insanların uyum içinde birbirine bağlandığı ve herkesin mutluluğunun, her bireyin mutluluğunun temelini teşkil edeceği, toplumun evrensel bir ortaklığı aracılığıyla toplumsal sorunlar çözümlünceye dek siyasal devrimin devam ettirilmesi idi.

Yeni toplum sisteminin teorik temelini oluşturmak için, bu bilgin yirmi yıl yoğun biçimde çalıştı. Daha önce hiçbir reformist, bütün insani ilişkilerin insancıl biçimde yeniden düzenlenmesi üzerine aynı uzak görüşlülükle, aynı bilgilerle, aynı titizlikle ve aynı evrensellelikle asla düşünmemişti. On dokuzuncu yüzyılın eşliğinde hayali tasarımı için, sosyalizm kavramını yarattı. Halk saflarında barikatlarında savaştığı Fransız Devrimi'nin hümanist idealleri bu dönemde un ufak oluyordu. Düşlenen 'aklın imparatorluğu'nun, sadece parazitlerden, finans ve arsa spekülâtörlerinden oluşan küçük bir tabaka için cennet, halk kitlelerinin kanı her zamanki gibi acımasızca emilirken, onların sınırsız zenginleşmesinin cenneti olduğu kanıtlanmıştı. Saint-Simon'un toplum analizinin doğruluğu giderek daha açık biçimde görülüyor, reform gerekliliği giderek elzemleşiyordu. Ama Direktuar'a, Napoleon Bonaparte'a, restorasyonun Bourbon Kralı'na verdiği bütün dilekçeler boşunaydı. Ege-men tabakalarda sadece alaycı kahkahalarla karşılaşılıyordu. Nihayet 1819 sonunda, altmış yaşındayken, amaçları uğruna halk iradesini mobilize etme kararı aldı. Programatik bir dergi olan Organisator'u kurdu ve ilk sayısını Mesel'le açtı. Dergi yayınlandıktan kısa süre sonra, kendisinden nefret edilen Berry Dükü bir suikastın kurbanı olunca, her türlü şiddeti kesin olarak reddeden, insan dostu soylu Saint-Simon Mesel'e dayanılarak, Kral'ın öldürülmesini teşvik sebebiyle mahkeme önüne çıkarıldı. Hegel'in yanında döneminin en önemli evrensel beyni bu büyük bilgin, beraat etmesini sadece, cezai ehliyetinin bulunmadığına karar verilmesine borçluydu.

Saint-Simon hayatının son yıllarını büyük bir yoksulluk içinde geçirdi, çevresinde az sayıda arkadaşı vardı, kendisiyle dalga geçiliyordu, terk edilmişti, sömürü sisteminin sosyo- ekonomik gelişiminin korkunç sonuçlarından sakınmak istediği dünya tarafından anlaşılmamıştı, hor

görülyordu, kendilerine insan onuruna yaraşır bir hayat sağlamak istediği, muazzam zihinsel çalışmasını, hayatının bütün mücadelelerini onların sosyal kurtuluşuna adadığı, haklarından mahrum edilmiş en yoksul ücretli köle sınıfı ve sefalet içinde yaşıyıp giden işsizlerden de tecrit edilmişti. 19 Mayıs 1825'te hayatı sona erdi. Fransa'nın kanayan binlerce yarası vardı. İlk büyük sanayi ve ticaret krizi kendini belli etmekteydi. Halk kitlelerinin sıkıntısı, sefaleti, açlığı ve ıstırapı hiçbir zaman bu kadar korkunç olmamıştı. Ölüm döşeğindeyken dünyadan aldığı son haber, Fransız burjuvazisinin büyük devrimin ideallerine korkakça ihanetiydi. Emekçilerin yoksullaştırılması insani bütün ölçüleri aşarken, mültecilere milyarlarca tazminat ödenmesiyle ilgili yasayı sessiz sedasız onaylamıştı liberal milletvekilleri.

"Boşuna mıydı, her şey boşuna mıydı?" diye soruyordu bilgin. Ona cevap verecek kimse yoktu. Ütopik sosyalizmin kurucusu, yeni insani bir sanayi toplumunun yürekli tasarımcısı, insan soyunun, yaşadıkları çağın ilerisinde olan bütün büyük peygamberleri gibi, çölde haykıranların yalnız ölümüyle öldü.

Tabutunun peşinden yürüyenlerin sayısı çok azdı. Ortaya attığı temel sorunların yakın zamanda bütün uygar dünyayı sarsacağını ve insanlığın gelecek kuşaklarınının tarihsel çatışmasının merkezine oturacağını sezen kimse pek yoktu henüz.

* * *

Friedrich bir akşam Saint-Simon'un kitaplarının başında otururken, koridorda ev sahibesinin heyecanlı sesini duydu. "Bir yararı yok, gerçekten yok, Bayan. Günlerdir yanına kimsenin girmesine izin vermiyor. Bana da vermiyor. Görevden döner dönmez odasına kapanıyor. O kibar Bay Bauer'i bile geri çevirmek zorunda kaldım."

"Belki benim için bir istisna yapar. Odası nerede?"

Friedrich dehşete kapıldı. "Susanne!"

Üzerine bir gömlek almak için çok geçti, odadaki korkunç kaosu ortadan kaldırmak ya da en azından saçlarına bir tarak vurmak için çok geç. İşte kapı çalırmış, açılmış, işte Susanne odada duruyordu bile. "Kılığımı bağışla," diye kekeledi, "Ziyaretin çok sürpriz oldu. Oysa mesajında..."

Konuşmasını sürdüremeden, kız yanına gelmiş, başını tutup dudaklarından öpmüştü. "Bana açıklama yapmak zorunda değilsin. Burada olup biteni görüyorum zaten." Kullanılmış bardaklarla açık

şarap şişesine göz attı. "Her şeye rağmen, puro ve şarap hâlâ tat veriyor demek. Bayağı rahatladım."

Friedrich kız için sandalyelerden birinin üzerini boşalttı, vitrin-den temiz bir bardak aldı. "Otur, lütfen! Benimle bir kadeh içer misin? Yoksa çay mı istersin?"

Davetine icabet edermiş gibi durmayan Susanne, şişeyi elinden aldı, mantarını sıkıştırıp vitrine koydu. "Yeterince içtin. Bir değişiklik yapıp, biraz yemek yemeğe ne dersin?" Kitapları kenara çekti, el sürülmemiş akşam yemeği tepsisini masanın üzerine koydu. Sonra Friedrich'le daha fazla ilgilenmeksizin sistematik bir toparlama faaliyetine girişti.

"Susanne," diye başladı Friedrich.

Sertçe sözünü kesti kız: "Ye! Yoksa bir dakika daha kalmam burada."

Friedrich kendisini yavaş yavaş sandalyeye bıraktı. "Gerçekten yapamam, Susanne."

Kız cevap vermedi, sakın sakın işine devam etti. Friedrich omuz silkip bir parça ekmek ısırdı gönülsüzce.

"Rica ediyorum, şu aptal toparlama işini bırak artık!"

Ekmeği zorlukla yuttu. "Susanne, nasıl bir durum içinde bulunduğumu tahmin bile edemezsin. Ayaklarımın altında zemin yok artık." Dolaba gidip Schelling yazısını çıkardı. Alaycı biçimde alıntılıyordu: "Bize bir hapishane gibi görünen dünya, kendisini bize gerçek şekliyle, hepimizin girip çıktığı muhteşem bir kraliyet sarayı olarak gösteriyor. Yoksullarla zenginler. Üst düzeydekilerle alt düzeydekiler... Düşüncenin gücüdür bu..." Başını iki yana sallayarak broşürü masanın üstüne fırlattı. Hiddetle bağırdı: "Bunu ben yazdım, Susanne -daha da kötüsü, buna inandım. Bütün dünyaya haykırdım!"

Susanne duraksamıştı, kaygıyla ona yöneldi. "Fritz! Neler kuruyorsun kafanda öyle?"

"Susanne, sevgilim, onlar, Vogtland'daki hastaların, apatmanlardaki o erkeklerle kadınlar ne derdi buna? Babamın fabrikalarının-daki dokumacılar, boyacılar, iplikçi kadınlar ne derdi?" Heyecanı artmıştı. "O sefaletleri, o umutsuzlukları içinde soğuk, çıplak bir alay gibi algılamazlar mı bunu?"

Alnına, ellerine dokundu Susanne. "Aman Tanrım, ateşin var senin."

Friedrich kızı algılamıyor gibiydi, öylesine güçlüydü kendisine sitemi. "Minberden aşağı kendilerine tek gerçek olarak ilan edilen dindar sözlerden daha iyi değil, daha kötü." Şimdi sesi ifadesizleşmişti: "Nasıl böylesine yanılabilirdim. Ateşi arıyordum! Nerede o, Susanne, nerede?"

Sevgilisinin gözleri kaygıyla bakıyordu ona. "Yardıma ihtiyacın var senin!"

Hemen ertesi sabah, onu ayrıntılı bir muayeneye tabi tutan Dr. Waldeck'i getirdi. "Sinirsel yorgunluk, dostum," saptamasında bulundu doktor, endişeli bir yüz ifadesiyle. "Küçük gri hücreler aşırı yüklenmiş. Bir süre kesin istirahat etmeleri gerek. Kitap yok, ders yok, tartışma yok, sorun yok, özellikle de felsefe yok!"

"Başka bir deyişle, düşünmeyi mi bırakmak lazım?" diye sordu Friedrich, aksi aksi gülümseyerek.

"İsrar etmek zorunda olduğum terapi tam da bu. Bir süre için, bırakın dünya olduğu gibi kalsın".

Friedrich üzerinde durmadan: "Elimden geleni yapacağım," dedi.

"Durumunuz sandığınızdan ciddi, Bay Engels!" Doktor gözlerini düşünceli düşünceli, büyük bir kaygıyla hastaya bakan Susanne'ye çevirdi. "Sanırım sizin için doğru reçeteyi biliyorum. Birkaç günlüğüne şehirden ayrılmaya ne dersiniz? Köpenick çevresinde eski bir balıkçı kulübem var."

Cevap beklemeksizin çantasını toparlamaya başlamıştı. "Elbette böylesine bir kür, bakım ve tıbbi denetim olmadan olumlu sonuç veremez." Kıpırmızı kesilen Susanne'ye baktı.

"Yani, sence?.." dedi kız.

"Hastamızın içinde bulunduğu durumun ciddiyeti göz önüne alındığında, asistanımdan birkaç günlüğüne vazgeçebilirim diyorum."

Susanne'nin yüzünden mutluluk okunuyordu, Friedrich ise sevinçten az kalsın doktorun boynuna atılacaktı.

Spree nehrinin, Büyük Müggel Gölü'ne döküldüğü Kaemmere-ihede burunlarından birinin üzerinde, Köpenicker Kietz'in yarım saat gerisinde, çok yaşlı görkemli kıyı söğütlerinin yanı sıra karanlığı içine gizlenmişti kulübe. Gölün tamamen ıssız batı kıyısında gizli saklı bir köşeydi burası. Yaprakların oluşturduğu çatıyı aşır, iki küçük pencereye ulaşmanın yolunu bulabilen sadece sabah güneşiydi. Kapı önündeki küçük çimenliğin üzerinden çalılığı geçen daracık bir

patika, gölün kıyısındaki sazlığa doğru kıvrılıyordu. Ahşap dar bir iskele sazlığın kenanna, suyun derinleştiği yere kadar uzanmaktaydı. Yolculuktan önce Friedrich eşyalarını toplarken Susanne bizzat başında durmuş, bütün kitapları, dergileri, basılı en ufak bir kâğıdı bile acımasızca valizinden çıkarmıştı. Kulübe, yarısı bir yatakla, diğer yarısı açık şömüne, kurt yeniği bir gardrop, bir sürü kapacak, olta ve alet edavatla dolu hemzemin bir odacıktan ibaretti. Çepeçevre çamla kaplı, üstü kapalı küçük bir sundurma, yemek odası işlevini üstlenmişti. Buradan dosdoğru, el değmemiş doğaya çıkılıyordu.

Tam öğle sıcaklığında gelmişlerdi; malzemelerini kulübeye taşıyıp, ısınan bedenlerini gölde serinlettiler. Hemen ilk akşam, çaydanlık ateşte fokurdarken, çöken karanlık çayır üzerindeki küçük ışık lekelerini söndürüp, çepeçevre çimlerle yaprakları doygun ve sakinleştirici bir yeşile gömdüğünde, hafif bir esinti rahatlatıcı bir serinlik ve nemli ıtırılı çam kokularını getirdiğinde, çalışkan kuş dünyası yavaş yavaş sessizleştiğinde, sazlık dünyası vıraklamalarla, gurultularla, cıvıltılarla, pırpırlarla uyandığında ve gölün sakin, yumuşak hışırtısı iyice yakına geldiğinde, doğa soluk alıp verdiği ve bir parçacık dünyaları onlara sonsuz gibi görüldüğünde, o anda Berlin, o hareketli şehir unutulmuş, acı veren düşünce fırtınaları, Vogtland ve Hegel akıl yürütmeleri, insanlığın geleceği uğruna utanç ve hiddet, kavga ve öfke o anda durulmuş, uzun süre yoksun kalkınan gençliğin şehvetli mutluluğu geri dönmüştü.

Önemsiz şeyler hakkında konuşuyorlardı. Söğüt ağaçları ne kadar yaşar? Hint, Çin ve Rus çayları arasındaki farklar nedir? Eskiden burada yaşamış olan balıkçılar acaba nasıl insanlardı? Acaba bir gün Berlin, Köpenick kadar gelişecek miydi?

Karşılıklı neşeyle lafa dalıyor, arada aniden susuyorlardı. Birbirlerine dünyanın bütün sözcüklerinden daha anlamlı anlar armağan ettiler. Aralarında masa, köşeli koltukta oturuyorlardı. Şehvetten başları dönerek, sarhoş eden, yerçekimini ortadan kaldıran, cezbeden ve ateşli Akdeniz şarabı gibi felç eden gözleriyle ve düşünceleleriyle okşuyorlardı birbirlerini. Gece perdesini indirip, gaz lambasının tanıdık ışığı çevresindeki koyu karanlık onları, yerkürenin tek sakinleri haline getirinceye kadar böyle oturdular. İlk temas anını, çaresiz kazazedeler gibi kucaklaştıkları anı böyle ertelediler.

Sabah, çimenlerle çalılıklar henüz çiy içindeyken, Susanne'nin yanından dikkatle kalkıp sabah serinliğini içine çekti Friedrich,

uzaklara yüzdü, sırtüstü yatıp akıntıya bıraktı kendisini, gökyüzünü seyretti. Sonra saatlerce ormanda dolaşabilir ya da bir balıkçının kayığına oturup sohbet edebilirdi. Ah, Susanne'nin uzun ve sağlıklı bir uykusu vardı ve geride ne tür sıkıntılar bıraktığını bildiği için ona saygı gösteriyordu Friedrich. Her sabah kontrolü zor cinsel arzuya, sabah güzelliği içinde onu uyandırma isteğine karşı mücadele etmek yerine, kulübenin çevresinde fazladan geniş bir kavis çizmek daha iyiydi. Yalnızca sabahın bu erken saatlerinde iç hesaplaşması için fırsat ve zaman bulabiliyordu.

Kulübeye geri döndüğünde kahvaltı hazırlanmış oluyor ve Susanne, kendisini de uyandırıp sabah gezintisine götürmediği için sitem ederek karşılıyordu onu. Bütün gün birlikteydiler, suyun kenarında çocuklar gibi dolanıyor, suda oynuyor, yüzüyorlardı, beyaz kumdan kaleler ve bentler yapıyor, dalgaların sanat eserlerini yavaş yavaş düzleyip eski düzeni kuruşunu izliyorlardı.

"Ah, bu günler hiç bitmese, Susanne!"

Ama bitiyordu. Ve son akşam, günlük hayatın gerçekliğini yeniden hatırlattı. Sağanak yağmurdan dolayı, kulübeye her zamankinden erken girdiler. Bir balıkçıdan iki alabalık satın almışlar ve zengin bir veda ziyafeti için kızartmışlardı. Susanne, dayısının gizli zulasından bir şişe şarap getirmiş, bardakları dolduruyordu.

"Son tatil gecemize," dedi neşeyle.

"Daha çok tatil yapacağız, Susanne!" diye vurguladı Friedrich.

Yumuşak, soğukkanlı kadını gülüşüyle gülümsedi kız. "Berlin maceran yavaş yavaş sona eriyor, canım."

"Ondan sonra serbest olacağım, Susanne, senin için."

"Benim için mi?" Gülerek Friedrich'in alnındaki inatçı perçemleri çekti. "Ah, delikanlım! Önce kendin için serbest kalabilirsen sevin. Hâlâ hayatın babana bağlı."

Friedrich yüzünü buruşturdu. "Babam, babam!" dedi hiddetle. "İşlerini günün birinde başka kimsecikler değil, benim yürütmem gerektiği sabit fikrinden bir türlü vazgeçmiyor. Ama ben bunu asla yapmayacağım!"

"Babanın isteğine boyun eğmekten başka ne gelir ki elinden?"

"Öğrenmeye, öğrenim görmeye devam etmek istiyorum. Burada, Berlin'de, Susanne. Marheineke bana destek sözü verdi. Üç, dört yıl içinde doktoramı yaparım."

Susanne yanına oturup, başını omzuna koydu. "Peki sonra?" diye sordu şefkatle.

"Şehir dışında küçük bir ev kiralarız kendimize. Kocaman bir bahçe içinde. Yazın orada cümbüşlü partiler veririm. Kışın kendimizi içeri kilitleyip, kimseyi sokmayız."

Susanne neşeyle gülüyordu. "Gerçekten devrimci bir düşü!"

"Hoşuna gitmez miydi?"

"Benim -belki. Ama böyle bir hayat seni ne kadar süre mutlu ederdi?"

"Seni seviyorum!"

Susanne ondan uzaklaşıp gözlerini gözlerine dikti. "Şimdi bana kafanın içinde gerçekten neler geçtiğini söyle! Yarından itibaren ikimiz için de yine hayatın ciddi yanları başlıyor, *mon cheri*."

Friedrich kendisine birdenbire çaresiz ve toy göründü. Kızın ondan ne kadar önde olduğunu hissediyordu. Aradaki birkaç yıl değildi belirleyici olan. Yaş farkını daimi bir ilişki için engel olarak asla kabul etmezdi. Deneyimi, hayat bilgisi, işi dolayısıyla sahip olduğu sağlam bağımsız pozisyonuydu onu üstün kılan, oysa kendisi hâlâ arayış içindeydi, aylık çeki olmaksızın hayatını zorlukla sürdürebileceği babasının iradesine bağlıydı.

Konuşmaya başladı. İçini açmaktan, hayatının yanlışlarını, insanlığın, bütün zamanların en büyük beyinlerinin kuşaklar boyunca boşuna araştırdığı o en yüce gerçeği bulmak için, gençlik yıllarındaki pervasızlığını itiraf etmekten utanmadı. Sefaletin acımasız, zalim gerçeğiyle karşılaştığından beri, kendi içinde sürdürdüğü çatışmayı anlattı. Ama artık geçmişti. Şimdi artık, çağın bütün yakıcı sorunları arasında, önce bir tanesinin çözülmesi gerektiğini biliyordu. Olanca gücüyle yönelmek istediği toplumsal sorun! Ya oraya giden yol?

Yoksullara karşı bariz adaletsizlik karşısında daha çocukken nasıl acı çektiğini, yardım etmek için nasıl çocuksu girişimlerde bulunduğunu anlattı. "Ama yavaş yavaş, adaletsizlik karşısında öfkemizin ne kadar aciz olduğu acı verici deneyimini edinmek zorunda kaldım. Ancak şimdi biliyorum: Nasıl ki tıp, patojenleri bilmeksizin hastalıkları yenemezse, toplumun kötülüklerine karşı da, köklerini, ortaya çıkış sebeplerini açığa çıkarmaksızın gerçekten mücadele edilemez. Bu adıımıysa sadece bilim atabilir. Almanya'da ve belki bütün dünyada henüz olmayan bir bilim."

“Öğrenim görme arzun bu yüzden. Ama aradığın bilgileri üniversitenin tozlu ciltleri arasında bulabileceğine inanıyor musun gerçekten?”

“Bilmiyorum, Susanne. Sadece bulunmaları gerektiğini biliyorum. Aksi halde insanlık kör ve çaresiz, kendi kendini imhaya doğru sürüklenecek.”

“Olaylara çok karamsar bakmıyor musun?”

“Dümdüz hedefine doğru yürüdüğü inancıyla daire çizmiş olan, ormanda yolunu yitirmiş biri gibi hissediyorum kendimi. Bir zamanlar başladığım yerde duruyorum yine, Susanne, sıfır noktasında.”

Susanne onun umutsuzluğunu gördü. “Ama artık tümünden silahsız değilsin, Fritz!” diye karşı çıktı.

“Artık sadece bir umuda tutunuyorum. Aklın muazzam çabalarının, Kant’tan Hegel’e kadar Alman felsefesinin boşuna olabileceğine inanamıyorum. Onların sonucu olan diyalektik aklın, insanın birlikte hayatının tarihindeki gizli güçleri ortaya çıkaracak güçte olduğu inancından vazgeçmeyeceğim. Ama benim ticari aklımın, cesur yüreğimin ve otodidaktik eğitimimin buna yetmeyeceğini de hissediyorum.”

Sustu. Her şey söylenmiş, Susanne artık bilmek istediğini öğrenmişti. Artık merhametle gülümsemiyordu, şefkatli, üstün, sempati gösteren bir jest de yoktu artık. Yüzünde hüznün vardı, ürküntü belki. Kaygısız içtenliğine ve dahiyane yeteneğine hayran olduğu, sevdiği, tadını çıkardığı bu delikanlı çok farklı biriydi...

“Başaracaksın,” dedi samimiyetle.

Neşeli denebilecek bir ruh haliyle geri döndüler Berlin’e. Herkes kendi yerine.

Çalışma masasının üzerinde Saint-Simon’un kitapları bekliyordu. İstirahat günleri Friedrich’e iyi gelmişti. Kısa süre sonra yine Saint-Simon’un ifade tarzının özelliklerine adapte oldu. Reformistin büyük vizyonu giderek daha net açılıyordu önünde: İş görebilir bütün insanların, planlı idare edilen bir sanayi toplumunda birlikte olduğu yeni, mutlu bir vatan. Herkes spesifik yeteneklerine ve bilgilerine uygun anlamlı işlerde görevlendirilmiştir. Bütün iş araçlarının, toprak mülkiyetinin, yeraltı zenginliklerinin, sermayenin ulusal bir fonda birleştirilmesiyle, ürecilerin parçalanmışlığı ortadan kaldırılacak ve üretimin tahmin edilemez biçimde artışına ulaşılacak.

cak, net ürünün adil paylaşımı, muhtaç olan herkese yeterli, insan onuruna yakışır bir hayatın garanti edilmesini sağlayacaktır.

Güzel bir düş! Friedrich kuşkuyla gülümseyip, Saint-Simon'un tasarımı, Campanella ve Thomas Morus'un önceki ütopyalarıyla karşılaştırdı. Bu daha fazlaydı. Burada bir adam toplumu hastalık semptomları bakımından bilimsel titizlikle incelemiş ve iyileştirilmesi için reel imkânları araştırmıştı.

Saint-Simon, gelecekteki devletin ideal nihai sonucunu tasarlamakla da sınırlamıyordu kendisini. Oraya giden tarihsel süreci betimliyor, yeni sosyalist toplumda gerçekleşecek moral değişiklikler üzerine öngöründe bulunmaya da cesaret ediyordu. Sağlıklı her yetişkin için çalışmak yükümlülüğünden, birinci derecede hayat gereksinimine dönüşecektir. Miras kalan mülk ve ayrıcalıklar temelinde asalak bir hayat sürdüren işe yaramaz 'avantacılar' tabakası, zamanla ortadan kalkacaktır. İnsanlığın bütün felaketleri için, bütün yıkıcı savaşlar ve krizler için, geniş halk kitlelerinin yoksulluğu, sefaleti ve açlığı için başlıca sebep olan, can alıcı öneme sahip hayat ve iş araçları üzerinde özel mülkiyet vergilendirmeye sınırlandırılacak ve miras hukukunun ortadan kaldırılmasıyla, bir kuşağın seyri içinde varlığını yitirecektir.

Friedrich okumayı sürdürdü. Sunulan kanıtların inandırıcı gücünden giderek büyüleniyordu.

Hayatın en acil ihtiyaçları güvence altına alındığında, kişiliğin gelişimi için yol açılır, kadınlar erkeklerin eşit haklara sahip partnerleri olurlar. Mantıksız ve ahlâki çürümeye yol açan geçmişin dinsel dogmalarından arındırılmış cömert bir halk eğitim sistemiyle, çocuklara bütün yeteneklerini tam olarak geliştirme imkânı sağlanır. Devlet insanlar üzerinde egemenliğin aracı olarak hizmet etmeye son vererek üretim, bilim ve sanat organizatörüne dönüşür. Bütün alanlarda en iyi uzmanlar devleti, karşılıklı saygı ve muhtaç olana kardeşçe yardım insani ilkesine uygun olarak idare ederler.

Sosyalist devletler kalıcı bir barış anlaşması yaparak ürünlerini değiş tokuş eder. Mülkiyetin tarihi gelişimi sonucu, toplumun birbirine karşı düşmanca duran sınıflara yıkıcı bölünmüşlüğüne yerine, herkesin iş görme gücü, yeteneklerinin ifadesi ve serveti, performansının ölçüsü olan dünya çapında bir insan topluluğu geçer.

İnsanlık, insanın insan tarafından sömürsünün yerine, doğanın insan tarafından sömürsünün geçtiği altın çağına adım atar.

Hayır, bu naif bir hayalperestin ürünü değildi. Uzağı görebilen bir bilgin, vatandaşlarına ve insanlığa yakarak gösteriyordu: Eğer isterseniz, geleceğiniz böyle olabilir!

Friedrich son kitabı özenle kapattı. Saint-Simon'un toplumu dönüştürmek uğruna yaşanan bir hayatın seyrinde yazdığı her şeyi okumuştı. Yaşamaya, mücadele etmeye değer yeni bir dünya açılmıştı önünde, akla yatkın bir insanlık perspektifi. Ona sıkıntı veren sorulara cevap bulmuştu. Saint-Simon... Hâlâ kavrayamıyordu. Bu yüzyılın eşiğinde bir insanın bu kadar uzak geleceğe bakabilmesi nasıl mümkün olabilirdi?

Fırlayıp dışarı koşmasına, Susanne'ye, arkadaşlarına, tanıdığı bütün insanlara olayı ilan etmesine ramak kalmıştı...

Ama sonra olmazlanarak başını salladı. Daha zamanı, çok zamanı vardı. Çok sık hedefe vardığını sanmıştı. Daha dört hafta önce, özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasını, insanlığın zaafı bakımından her derde deva gören birine boş gözlerle bakardı. Daha aydınlatılması gereken çok soru vardı.

Aniden tuhaf bir hüzne kapıldı. Kara bir gölge, yeni bilginin sevincini karartıyordu. Saint-Simon'un endüstriyel gelişimle ilgili kehanette bulunduğu her şey gerçekleşmişti. Ama bu süreç uyumlu insan topluluğu içinde değil, aksine, halkın sıkıntısı ve ıstırapı üzerinde yükselmişti. Bütün insanları doyurmak için yeterince mal üretiliyor, ama yine de en yoksullar çocuklarının ekmeği için dilenmek zorunda kalıyordu. Neden? İnsanları mantık yasalarına aykırı, insaniyet kurallarına aykırı davranmaya iten neydi?

Hastalık izni bitmişti. İster istemez günlük askeri hizmete tekrar başlamak zorundaydı. Bunun yanı sıra, elde edebildiği bütün sosyalist yazıları okumayı sürdürdü.

O günlerde babası tarafından yazılmış bir mektup geldi. İçine, üzerinde "Bayan Susanne Esser" yazan kapalı bir zarf da eklenmişti.

Babasının Manchester'daki fabrikası tam hız çalışmaktaydı ve Engelskirchen'deki büyük yatırım masraflarını karşılamak için yeterince kâr bırakıyordu. Babası, daha bu yıl sona ermeden Friedrich'i Engels&Ermen firmasının genel müdür yardımcısı olarak Manchester'a gönderme kararını bildirmekteydi. Oğlunun nişanlanma niyetini anlayışla karşılıyordu. Ama akademik kariyeri kesin olarak aklından çıkarmalıydı. Annesi yazdığı dipnotta, babası-

nın 'teklif'ini (daha ziyade bir emir değil miydi?) mutlaka kabul etmesini rica ediyordu. "Çok yakında bağımsızlığını kazanacaksın. O zaman, gönül işlerinle ilgili bizi sevindiren planlarının önünde de bir engel kalmayacak. Bayan Esser saygın bir aileye mensup. Onun hakkında yazdığın her şey, kendisiyle en yakın zamanda tanışma isteğimizi artırıyor. Bu yüzden Ekim'de, hizmet süren sona erdiğinde onu buraya davet etmekte bir sakınca görmedim." Anne! Friedrich, annesinin yazdığı satırları öperek sevinç çığlıkları atıyordu. Günlerden Perşembe olmasına rağmen, acele Susanne'ye gidip mektubu verdi.

Susanne önce biraz şaşırdı, sonra mektubu açtı. Yüzünde heyecan değil, sadece kararsız, tartan bir gülümseme vardı.

"Okudun mu?" diye sıklıştırdı Friedrich, sabırsızlıkla.

Susanne başını salladı. "Çok hoş! Benimle tanışmaktan memnun olacağını söylüyor. Bana yüreğini ve evini açıyor. Seninle birlikte Barmen'e gitmemi rica ediyor."

"Peki, sen bu konuda ne düşünüyorsun?"

"Ekim'e kadar daha epey zaman var."

"Topu topu iki ay," diye karşı çıktı Friedrich.

"Her şeyi iyice düşünmek için yeterli. Planlarınla ilgili babanın tavrı ne?"

"Seninle ilgili hemfikir. Hem de çok. Öğrenim planlarıymısa duymak bile istemiyor. Cazip bir İngiltere teklifiyle beni satın almaya çalışıyor. Manchester'da ortağı olduğu şirkette ana hissedar olarak çıkarlarını temsil etmemi istiyor. Bağımsız pozisyon, yüksek ücret, işle ilgili yetkiler."

"İngiltere..." dedi Susanne, düşünceli düşünceli. "Yeryüzünün en zengin ve güçlü ülkesi. Manchester, dünyanın sanayi merkezi. Orada, Almanya'daki bütün üniversitelerin sana verebileceğinden çok fazlasını öğrenecek, sorularına daha iyi cevaplar bulabileceksin. Başka çaren yok. Bu teklifi kabul etmek zorundasın!"

"Reddettim bile. Neden olduğunu da biliyorsun!"

"Tekrar düşüneceksin!"

"Demek sen de beni o bağınaz, sıkıcı İngiltere'ye göndermek istiyorsun," diye çıkıştı, "Her türlü insani hareketin boğulduğu, canlı dünyanın aktive ve pasife, ödeme bilançolarına, maliyet hesaplarına ve net kârlara bölündüğü bezirgânların, aptal bir iş anlayışıyla kendilerini yiyip bitiren Ermenlerin, dangalak tüccarların yanına."

"Burada farklı olan ne ki? Sadece hesaplanacak daha az şey var."

"En azından zihinsel hareket, idealler, umutlar."

"Etkisiz hareket, gerçekliği olmayan idealler, kum üzerine inşa edilmiş umutlar -bunları kendin söylemedin mi?"

Can sıkıntısıyla hak vermek zorunda kalmıştı.

Susanne onu öptü, yatıştırıcı bir tavırla gülümsüyordu. Şefkatli eliyle alnındaki inatçı perçemleri itti geriye. "Bugün daha hastalarım olduğunu biliyorsun."

Friedrich oradan ayrıldı. Yine atlatmıştı kendisini, ama huysuzluğunun sebebi bu değildi. Onu ne kadar çok sevdiğini ve ne kadar çok sevildiğini biliyordu. Onun oyalayıcı direncini, kendisine önemsiz görünen tereddütlerini eninde sonunda aşacağından ke-sinkes emindi.

Ama onu huysuzlaştıran başka bir şey vardı. Dünyanın parçalanmışlığı. Teori ve pratik. İdeal ve gerçeklik. Zenginlik ve yoksulluk. Ve hayatın acımasız gerçekleri karşısında aklın acizliği.

Bu arada, Fransız sosyalistin gelecekteki devletinde kendisini artık evindeymiş gibi hissediyor, Fourier, Mably, Morelly'nin teoriye kattıkları çeşitli farklılıkları biliyordu. En yeni yazarları da incelemişti. Peşlerinde Fransız kitle hareketinin şekillenmeye başladığı Proudhon ve Louis Blanc. Okuduğu her şey, yeni edindiği inancını sadece güçlendirebilirdi.

Almanya'daki koşullara uygulandığında da sosyalist teori doğruydur. Burada da fabrika sistemi tahmin edilemez boyutta gelişmeye başlamıştı. Neredeyse her gün yeni demiryolu ve buharlı gemi hatları işletmeye açılıyordu. Madencilik, demir döküm, çelik sanayi ve makine yapımı hızla gelişmekteydi. Kömür ve buhar, üretimin ana enerji kaynakları haline gelmiş, elektrikle ilgili araştırmalarla birlikte, ufukta daha iyi imkânlar belirmeye başlamıştı. Kimya ve tarımdaki dev adımlar -Friedrich Wöhler'le Justus Liebig tarafından temsil edilmekteydi-, tarımsal üretimde bir devrime yol açmıştı. Ama buna rağmen, insanlık dışı koşullarda yaşayan yoksulların sayısı her gün artıyor, bütün toplumun katkıda bulunmuş olduğu teknolojik ilerleme sadece küçük bir üst tabakanın işine yarıyordu. Almanya'da da güçlüler daha güçleniyor, zenginler daha zenginleşiyor, halk kitleleriye ilave hiçbir şey kazanmıyordu. Saçmalık! Saint-Simon, Fourier, Owen, onların öğrencileri, partileri, Fransa ve İngiltere'deki sosyalistlerle komünistler, toplumun radi-

kal bir değişimini, üretim araçlarının ortak mülkiyetini ve kamu yararına kullanımını, net ürünün adil paylaşımını talep ederken haklıydı, binlerce kez haklı. Okumuş yazmış hiç kimse bu argümanların ikna gücünden kendini kurtaramazdı.

Hedef açıktı.

Ya oraya giden yol?

Sosyalist Saint-Simon'un tasavvur ettiği şey, ısrarlı ajitasyonla güçlülerin ahlâki olarak inandırılması... Bu yol gerçeklikten ne kadar uzaktı! Ayrıcalıklı sınıfların bir gün ayrıcalıklarını gönüllü olarak bırakabileceklerini varsaymak, ne muhteşem bir hayal! Yerlerini halkın temsilcilerine ve hiçbir çıkar gözetmeyen bilimcilerine bırakmak için, görevlerinden istifa eden bakanlar, hükümet yetkilileri, gönüllü olarak erklerinden vazgeçen prensler? İnsan sevgisinden dolayı, topraklarını kamuya devreden büyük toprak sahipleri? Faaliyetlerinin kamuya zarar verdiğini anladıkları için, mülkiyetleri üzerinde tasarruf yetkisini elden çıkaran sermayedarlar ve fabrikatörler? Akla hayale sığmaz bir şey! Bütün bu toplumsal tabakaların temsilcilerini çok iyi tanırdı! İşlerinde toplum için Tanrı adına, merhametli bir şey yapma konusunda en ufak bir şüphe besleyen biri bile yoktu. Hayır, bu insanlara aklın hiçbir argümanı ulaşamazdı ve her türlü değişikliği engellemek için güçlerini kullanırlardı. Halk kitlelerinin devrimci şiddeti olmadan, güçlülerin anlayışı sayesinde devrimci bir radikal dönüşüm? Kendi içinde bir çelişki, imkânsız bir şey! Köhnemiş eski karşısında yeni, yalnızca amansız bir mücadele içinde kendisini kabul ettiriyordu.

Peki, bu prensibi faaliyetlerinin yasası haline getiren ve devrimci eyleme geçen halk güçleri neredeydi?

Genç Hegelci dostlarının zafere güven coşkunluğu içinde uzun süredir geri itilmiş o eski soru şimdi yine önünde duruyor ve amansızca cevap bekliyordu.

"Saygıdeğer Beyefendi!" diye yazdı, kendisini acil yeni makale için uyarı Dresden'deki Arnold Ruge'ye. "Bu kez size, artık makale göndermeyeceğimi bildirmek için yazıyorum. Bir süreliğine her türlü yazınsal faaliyetten vazgeçme, onun yerine daha çok araştırma kararı aldım. Bunun sebepleri çok açık. Gencim ve felsefe konusunda kendi kendimi eğittim. Kendime bir kanaat oluşturmak ve gerektiğinde onu savunmak için yeterince öğrendim. Ama başarıyla ve gerektiği gibi etkide bulunmak için bu yeterli değil."

'Özgürler arasında özgür' döneminin altına böylece son çizgisini çekmiş oldu. Sadece zihinde var olan bir dünyada, saf eter içinde düşünce oyununa son! Sadece karut göstermek isteyen, ama değiştiremeyen bir felsefenin lekesiz bilgisine son!

“Jagor’a,” diye emretti Friedrich, faytoncuya. Üstü açık faytonla Friedrich Caddesi’nde ilerliyorlardı. Susanne önce Treptow’da Zenner kaçamağı yapmayı önermiş, ama sonra şımarıkça bir şekilde, bir kez de o ‘görmekli dünya’ya girme fikri hoşuna gitmişti.

Şehir, dayanılmaz sıcak, kuru günler içinde kendi kendini tüketmeye başlamış, can çekişen bir yazın içinde uyukluyordu. Friedrich’in önünde sıkıcı haftalar vardı. Tam bir ay boyunca Susanne’yi göremeyecekti. Susanne, ağır sınavdan geçmiş akrabası Dr. Jacoby’nin muayenehanesinde yardımcı olabilmek için, yaz tatilinde Königsberg’e gitmeye karar vermişti. Jacoby’nin temyiz başvurusu henüz sonuçlanmamıştı. Hâlâ uzun süreli bir hapis cezası tehdidi altındaydı. Yüksek mahkemenin kararı her an keyfi olarak hukuki geçerlik kazanabilirdi. Susanne’nin posta arabası sabah erkenden, uzak kuzeydoğu vilayetine doğru yola çıkacaktı. Bugün birlikte geçirecekleri son gündü.

Friedrich, anne babasının yanına gitmek için Susanne’yi ikna etmeye kesinlikle kararlıydı. Üniversitede bütün sorunlar halledilmişti. Marheineke, Henning ve Rückert’le konuşmuş, ekstra ordinariyüs kaydı güvence altına alınmıştı Susanne’nin yardımıyla, böyle umuyordu, akademik kariyeri önündeki son engeli, babasının inadını aşmayı başarabilirdi belki. Bütün öğleden sonrayı, Susanne’ye bir nişan yüzüğü bulmak için harcamış ve kızın gözlerinin renginde, kenarları gri mavi karaca renginde parıltıyan dumanlı kuvarsda karar kılmıştı.

Fayton durdu. Faytoncu kapıyı açıncaya kadar bekleyip, sonra indiler. Adam yerlere kadar eğilerek bol bahşış için teşekkür etti. En iyi giysilerini giymişlerdi ve meraklı seyircilerin yanından geçerek Lindenboulevard üzerinden, tabelasında altın harflerle Traiteur Jagor yazan girişe doğru kibirle yürüdüler. Üniformalı bir görevli kapıyı hızla açtı. Hoş bir serinlik ve sükûnetle, mermer duvarlardan, ahşap kaplamalardan, kalın İran halılarından fışkırıyor gibi görünen ve arsız her gürültüyü başlamadan boğan o yüksek asalet atmosferiyle karşılaştılar. Şehrin bir numaralı restoranındaydılar, yüksek asaletle büyük paranın bulunduğu yer. *Le maitre de réception*

bir İngiliz lordunun tavrıyla yaklaştı yanlarına; onları sınıflandırmaya çalışıyor ve zarif bir yüz ifadesiyle karşılama seramonisini yerine getiriyordu. "Hanımefendiyle Beyefendinin özel istekleri var mı acaba?"

"*Sans doute, mon ami!* (Hiç şüphesiz, dostum!)" diye yüksek sesle karşılık verdi Friedrich, huysuz huysuz bir kaşını havaya kaldırarak. Bu adamı mahçup etme isteği, onu en uçuk taleplere itiyordu. "Serin, mahrem bir yer..." – "Palmiyeler altında tabii," diye ekledi Susanne, bir arşidüşes edasıyla. "Biz oryantal seviyoruz." – "Ama Prusya havası olmadan olmaz, canım! O yüzden Brandenburg Kapısı'na bakan bir pencere fena olmazdı. Bunun yanı sıra da İtalyanca müzik." – "İspanyol şarabı ve Fansız peyniri." – "Yanında hafif bir İngiliz çeşnisi." – "Olmasa daha iyi!"

Lord hazretleri asla etkilenmemişti. Başını eğerek ölçülü bir hareket yaptı. "Salon üç," diyerek talimat verdi. İki merdiven sahanlığı geçerek yukarı çıktılar ve her şeyi istedikleri gibi buldular. "Palmiyeler dışında," diye karşı çıktı Susanne. "Palmiyelerde ısrar ediyorum!"

Friedrich kapıya doğru işaret etti. Büyük saksı palmiyelerinden oluşan bütün bir batarya içeri itilip pencere çıkıntısının çevresine yerleştirildi.

Susanne yenilgiyi kabul etmişti. "Monsieur Jagor bir sıfır galip!" dedi, o esnada kırk sayfalık menü ile yirmiden fazla şarabın bulunduğu içecek listesi getirilmişti. Pencere perdeleri açılmış ve gerçekten de Brandenburg Kapısı'na bakış sağlanmıştı. Yaylı sazlar grubu Gluck'tan Bellini'ye geçiyordu. Friedrich'le Susanne birbirlerine bakıp, yan masalardaki müşterilerin dikkatini çekecek kadar yüksek sesle güldüler. Kelebek ve saplı gözlüklü gözler merakla üzerlerine çevrilmişti. Kafalar birbirine sokulup tahminler yapılmaya başlandı. Gençlikleriyle müşterilerin çoğunluğundan ayrılıyorlardı, özel olarak onlar için oluşturulmuş palmiye ormancığysa son derece özel bir görüntü sağlıyordu. Müzisyenler onlara doğru çalışıyor, hayran bakışlar üzerlerinde toplanıyordu. Pişkin pişkin üstün konumlarının hazzına varıp, yemeklerle Malaga'nın tadını çıkardılar. Genel teveccüh dalgası içinde teklifsizce gecenin içine süzülüyorlardı. Şarap etkisini göstermiş, Susanne Friedrich'e iyice yanaşmış, müzik daha da tatlılaşmıştı. Friedrich için hedefine doğru tam gaz ilerleme vaktiydi.

Susanne'nin elini tuttu. "Gözlerini kapat, canım!"

"Baş üstüne, efendim."

Yüzüğü parmağına geçirip, "Şimdi açabilirsin" dedi.

Susanne eline baktı. Yüzünde şaşkınlık vardı. "Hayır, bunu kabul edemem! Bu bir servet tutmuş olmalı."

"Kabul edeceksin! O benim nişan armağanım. Bayan Susanne Esser, size resmen soruyorum: Karım olma fikrine kendinizi alıştıracaktır mısınız?"

Susanne'nin nefesi daralmıştı. "Fritz..." diye başladı, tereddütle.

Friedrich kızın ağzını kapadı. "Eğer evet dışında bir şey söyleyeceksen, sus. Seni baskı altına almak istemiyorum. Sadece, artık sensiz bir hayat düşünemediğimi bilmelisin." İsrarla yalvardı: "Beni sevdiğini söyle!"

"Sevgili koca aptalım benim!"

"Hadi söyle!"

"Bundan nasıl kuşku duyabilirsin? Ama..." Yüzüğü çıkarmaya çalışıyordu Susanne.

Friedrich ona sarıldı. "Ama yok!" Bir öpücükle ağzını kapadı kızın. "Ama yok!"

"Pekâlâ," diyerek sonunda boyun eğdi kız. "Birlikte olduğumuz sürece yüzüğünü takacağım. Ama nişan yok!"

"Demek beni sevmiyorsun?"

"Budala! Tam da seni sevdiğim için, dünyayı tanıyınca kadar seni özgür bırakıyorum. Eğer sen, diyelim ki bir yıl içinde, hâlâ böyle düşünüyorsan... Ben buradayım, bir yere kaçmıyorum."

"Peki, annemlerin daveti?"

"O zamana kadar erteliyorum."

Bir şey söylemek, ona kesin kararlarını bildirmek istiyordu, ama o esnada salondaki tuhaf bir olay dikkatini çekti.

Biri elinde gazeteyle salona girmiş, müşterilerin oturduğu masalardan birine gitmişti. Masa heyecanlandı, hareketlendi. Yan masaya bir şeyler söylendi. Hızla yayılan yangın gibi bir haber etrafı sarıyor, telaşa, korkuya, dehşete yol açıyordu. Erkekler biraraya gelmişlerdi. Bazıları aceleyle mekânı terk ediyordu. Orkestra çalmayı kesmişti. 'İngiltere' sözcüğü dolanıyordu ağızdan ağıza. Friedrich, yanından heyecanla koşuşturarak geçen garsonu kolundan yakaladı. "Ne oldu?"

"İngiltere'de devrim patlak vermiş."

"Nereden biliyorsunuz?"

"Herkes bunu konuşuyor. *Times*..." Friedrich fırladı. Toplaşmış olan bir grup erkeğin yanına gitti. Bir biçimde gazeteyi kapıp Susanne'nin yanına döndü.

"Manchester'da Çartist ayaklanma," diye çevirdi. "Şehir asilerin elinde. Sanayi felç. Tahrik edilen işçiler terör ve dehşet saçıyorlar. Hükümet sıkıyönetim ilan etti. İngiltere bir devrimin eşiğinde mi?" Gazeteyi indirdi. Haber onu derinden etkilemişti. "Demek İngiltere!" Yüzü mutluluk ve heyecandan kızarmıştı. "*The old glorious Britain!* Kimin aklına gelirdi! Manchester işçileri! Bizim ihtiyarın feleği şaşacak! Baksana, burada herkes nasıl koşuşturuyor! İngiltere! Yıllardır her gün burada umduğumuz şey, zengin, tutucu İngiltere'de oluyor: İşçiler ayaklanıyor! Bunun benim için ne anlama geldiğini biliyor musun, Susanne? Yüzde yüz değişim ..." Aniden sözünü kesip gözlerini Susanne'ye dikti. Kız geriye yaslanmış neşe ve hüznle karışık gülümsüyordu. "Susanne, sen şimdi sanıyor musun ki ben planlarımı..."

Susanne acımasızca sözünü kesti. "Ben bir şey sanmıyorum. Biliyorum!"

Friedrich kendine güvensiz susuyordu.

Susanne kadehini kaldırdı. "Hayatının büyük umuduna!"

Friedrich tereddütle kadehini aldı. "Susanne!" diye kekeledi.

Susanne içkisini içti. Aniden gözlerinde yaşlar belirmişti. Hemen küçük çantasına yöneldi. "Sanırım nezle olacağım."

Gecenin geri kalan bölümünü, ertesi günün tamamını Manchester'daki olayları düşünerek geçirdi Friedrich.

Akşam görev bitiminden sonra kışla kapısına doğru ilerlerken, Susanne'nin artık şehirde olmadığına, Weidendammer köprüsünden geçiverip, onu görmeye, fikrini almaya gidemeyeceğinin bilincine vardı. Uzun bir gece vardı önünde, tek başına ve bomboş.

Bir sürü İngiliz gazetesinin satıldığı Unter den Linden'deki Cafe Spargnani'ye doğru yürüdü. Günlük gazeteler artık Manchester'daki olaylar hakkında daha ayrıntılı haberler vermekteydiler. Ama haberler birbiriyle çelişiyordu ve yorumların hiçbiri, şimdi ne olacağı sorusuna verilecek cevabı bilemiyordu. Friedrich İngiltere'deki siyasal ve sınai gelişim hakkında bir iki aktüel kitap satın aldı.

Birkaç hafta içinde İngiltere'deki dalga durulmuştu. Manchester işçilerinin büyük Ağustos ayaklanması -isyan genelde böyle tanımlanıyordu artık- sona ermişti.

Friedrich gazete haberlerinden ve yorumlardan, olayların gelişimi hakkında açık bir fikir edinebildi. Toprak sahibi aristokrasinin Tahıl Yasaları'na karşı mücadelede sahaya işçileri sürmek için, ayaklanmanın kıvılcımını işverenlerin kendisi ateşlemişti. Manchester'ın banliyösü Stalybridge'den iki işveren ücretleri kasıtlı olarak düşürmüş, bu fabrikaların işçileri iş bırakıp, serbest tüccarların planladığı gibi, protesto için Manchester'a doğru yola koyulmuşlardı. Ama şehir merkezine doğru ilerlerken yolda giderek daha çok fabrikanın personeli onlara katıldı; sonunda bütün fabrikalar ve kömür madenleri boşalınca mülk sahibi sınıflar dehşete düştü. İşçiler bağımsız talepler öne sürdüler. Şehir hiç savaşız ellerine geçmişti. Olağanüstü insan akını, resmi makamların her türlü direnişini anlamsız hale getiriyordu. Bütün erk şimdi işçilerin avcunun içindeydi. Ama işçiler bu gücü nasıl kullanacaklardı?

İki yıl önce yüzeysel olarak tanıdığı dev şehrin caddeleri ve alanları geliyordu Friedrich'in gözünün önüne: Her yerde işçi kalabalığı, boyacılar, dokumacılar, matbaacılar, büyük tekstil fabrikalarından iplikçiler, madenciler, ateşçiler, teknisyenler, İngilizler ve İrlandalılar, bütün Manchester'dan emekçi sınıfın erkekleri, kadınları ve çocukları... Ortalıkta duruyor, güçlerine şaşıyor ve liderlerinin emirlerini bekliyorlardı. Ama sadece işverenlerin acele verdiği, ücretlerin -şimdiye kadar olduğu gibi- ödenmeye devam edileceği teminatından başka hiçbir şey gelmedi. Çartistler harekete siyasal bir hedef belirlemek için, çok geç kalmışlardı. Öfkeli yürekler artık sakinleşmiş, çoğunluk tekrar işe başlamıştı. Gururlu zengin İngiltere sadece bir korkuyla paçayı kurtarmıştı.

Ama yine de belirleyici bir şey değişti diye karşı çıkıyordu Friedrich, İngiliz ve Alman gazetelerinin yorumcularına. Bundan böyle hesaba katılması gereken yeni bir güç, dünya tarihinin sahnesine adım atmıştı: sanayi proletaryası. Toplumsal sorun artık, sınıai bakımdan gelişen ülkelerin siyasal hareketinden ayrı düşünülemezdi. Mülksüz işçilerin umutsuz hayatlarına boyun eğdikleri dönem kesin olarak sona ermişti.

Bu konuyu düşündükçe, babasının teklifini kabul etmesini önerirken Susanne'nin ne kadar haklı olduğunu daha açık şekilde

görüyordu. Maddi üretim alanında, kendi vatanının geleceğini, çağdaş bir süreç olarak şimdiden yaşayan, ekonomik ve endüstriyel olarak çok ileri İngiltere dışında, sorularının cevabını nerede bulabilirdi?

Tam ret kararını geri almak için babasına yazacaktı ki, evden bir mektup geldi. İhtiyar teklifini yineliyor ve bilgisini tamamlamak için tam özgürlük tanıyacağı taviziyle daha da iyileştirmiş oluyordu. Mektup bu kez gerçekten acil bir rica vurgusuyla yazılmıştı. Ağustos krizinin dehşeti babasını çokça etkilemiş benziyordu. İşadamı artık dünyayı anlayamamakta ve Eccles'in Manchester'daki Victoria Mill'ine yatırdığı dev sermaye için kaygılanmaktaydı. İngiliz işverenleriyle karşılaştırıldığında, bazı sosyal haklar tanınmasına rağmen, İngiltere'deki işçilerinin iş bırakma eylemine katılması gerçeği onu şoke etmiş olmalıydı.

Yaz apansız sona ermişti. Eylül'le birlikte soğuk hava ve yağmur geldi. Bütün bu süre boyunca Friedrich 'Özgürler'in yanına hiç gitmemişti. Arkadaşlarının bütün ısrarlı davetlerine oyalayıcı karşılık veriyor, yükümlülüklerini öne sürüyor ve sabırlı olmalarını rica ediyordu. Ama artık günlerdir merkeze gidip, yeni pozisyonunu savunması gerektiğini düşünmekteydi.

Arkadaşlarınınsa sabrı tükenmişti anlaşılan. Bir akşam Edgar Bauer, Meyen, Stirner, Buhl ve Sass odasında oturmuş, sitemkâr sorularıyla onu bekliyorlardı.

Friedrich onların bitirmesini bekledi.

Edgar Bauer, Friedrich'in çalışma masasının üzerindeki kitapları göstererek, "Babeuf, Saint-Simon, Fourier, Owen, Cabet, Lamennais, Pilot, Dezamy... Sosyalizm, komünist ütopyaalar -bunlarla ilgilenmene kimin itirazı var ki? Mal paylaşımı, kadınlarda ortaklık, özel mülkiyetin ortadan kaldırılması, kahretsin, evet! Lanet olası darkafalı haşaratın korkudan donuna yapmasını sağlamak için en doğrusu bu! Ama bütün bunlar senin bizden uzaklaşmanı gerektirir mi? Tam da şimdi, dişe diş mücadele söz konusuysen, bütün yanlış ideallerin, bütün ikiyüzlü prensiplerin eleştirisi, ret, yok edilme saatinin geldiğini bütün dünyaya göstermeye hazır olduğumuz an?" diye çıkıştı.

Friedrich elinden geldiğince onları sakinleştirmeye çalıştı. Şarap ikram edip, o gece, partiden sonra içinde nasıl bir değişim gerçekleştiğini konuklarına açıklarken, pek de etkilenmediklerini fark et-

ti. Sosyalist fikirler tam bir anlayışsızlığa çarpmıştı. Edgar dışında hiç kimse kendisini dinlemiyor gibi görünüyordu. Hepsi de çok farklı sorunlarla meşgullerdi.

“Amigo, Friedericus!” diye seslendi Meyen, empatiyle, “Sana ihtiyacımız var. Tam da herkesin bize karşı yemin etmiş gibi görüldüğü şu anda. Ruge Berlin’e geldi, ılımlı olma uyarısında bulunuyor. Büyük umutlar beslediğimiz Marx kaygılı mektuplar yazıyor! Almanya’yı boydan boya dolaşma kararı almış olan Herwegh davetimizi açıktan reddediyor. Jung, Bakunin, Hess mesafe koyuyorlar. Eski grup küçük, kişisel kavgalara tutuştu. Bruno Bauer’in bile gözünün yaşına bakılmıyor. Hiç olmazsa sen aklını başına topla!”

Fiedrich kararından dönmedi. “Ben size fikrimi söyledim. Artık katılımda bulunamam. Bütün dünya hareket beklerken, bu sıradan palavralar, bu üst perdeden böbürlenmeler –söz düelloları, beyin jimnastiği. Benim için biraz ürkütücü.”

Konukları afallamış, bakıyorlardı. Meyen’in saç başı darmadağınaktı. “Artık hiçbir şey anlamıyorum! Sadece bütün değerlerin en radikal değişiminin tıne, oradan hareketle dünyanın kendisini nihayet yenileyeceği o serbest alanı yarattığını, aramızdaki çoğu kişinin anlamasını sağlayan sen değil miydin, senin atakların değil miydi?”

Friedrich arkadaşlarında nasıl bir hayal kırıklığı yarattığını acıya hissetti. Onlara karşı suçluluk duyuyordu. Ama başka bir yola girilmesi gerektiğini onlara nasıl izah etmeliydi? “Evet, doğru. Eduard!” dedi. “Kendimi de bundan dolayı sorumlu hissediyorum. Boş sözlerle, soyut düşüncelerle sarhoş olduk. Herkes en sivri düşüncelerini haykırdı. Kategoriler, kavramlar, duygusal boşalmalar içinde zevk ve sefa sürdük. Zihinsel spekülasyonlar alanına kaçtık. Kendimizi bütün dünyadan üstün gördük, bizimle ilgili başlarını sallayan insanlarla alay ettik. Dünya bizi rahat bıraktı. Biz kaale bile almadı. Kopardığımız büyük yaygara tek bir taşı, küçük bir toz taneciğini bile harekete geçiremedi. Ve biz kendi zavalı tinimizin her türlü kölelikten görkemli kurtuluşunu gerçek bir zafer gibi kutlarken, buradan iki mil bile uzak olmayan bir yerde insanlar en berbat sefalet içinde yaşıyorlar, açlıktan ölen çocuklar ekmek için haykırıyorlar, insanlar hayvan gibi çürümüş saman üstünde ölüyorlar.”

Yüzlerdeki reddedişi görüyordu. Akıllarını başlarına getirmek için son bir girişimde bulundu. “Kavrasanıza artık! Dünyayı fikir-

lerimize itaat etmesi için yükümlü kılamayız. Dünyayı değiştirebilmek için, önce biz dünyayı kavramakla yükümlüyüz." Arkadaşları anlamadan bakıyordu. "Ne demek istiyor ki?" diye sordu Stirner.

Edgar Bauer üzgün üzgün baktı ona doğru. "Anlıyorum. Liberaller senin kanına girdi. Devletin yenilenmesi, halk temsili, sosyal yasalar, hukuk düzeni ve ticari özgürlük vaazlarıyla Waldeck'ler, Esser'ler, Jacoby'ler. Siyasal kurumları, yaşayanların bilincinden silmek yerine, rehabilite etmek istiyorsun."

Friedrich kahkaha attı. "Üzerinde düşünülse de düşünülmeseler de onlar var."

"Düşüncenin harika doruklarından, şekilsiz, iğrenç realiteye inmek istiyorsun!"

"Realite olmaksızın her düşünce boş, içeriksiz, saçmadır. Ve ancak halka nüfuz etmişse gerçeklik kazanır."

"Yüce tinin en yüksek ilkelerini ayaktakımının içine taşımak istiyorsun."

"Halk olmaksızın dünya değişmez," diye ısrar etti Friedrich.

Springer öfkeyle fırlayıp kalktı. "Her gerçek düşünce, kitleleri kucakladığında sulandırılır, yerle bir edilir, ezilir."

Friedrich de aynı şekilde hiddetle karşılık verdi. "O zaman düşünülmüş olmasının hiçbir değeri yoktur"

Akıllarının onuru, mantıklarının üstünlüğü, her bireyin düşünsel özgürlüğüne duydukları saygıyla daima o kadar övünmüş olan bu dostane genç erkekler, aklın her türlü kuralına karşı, dönengi zan altında bırakan, hakaretler yağdıran, korkakça ihanetle, darkafalılıkla, din adamları ve sokaktaki ayaktakımıyla adice uzlaşıyla suçlayan ve başka bir ortamda belki ona karşı fiili saldırıdan çekinmeyecek, son derece sıradan isteriklerin hırıldayan sürüsüne dönüşmüştü birden.

"Yeter!" diye bağırarak hepsinin sesini bastırdı Friedrich. "Eğer sadece vicdanıma dayanarak hareket edebileceğimi kavramak istemiyorsanız, canınız cehenneme!"

Konuklar bir anda susmuşlardı. Stirner, Buhl, Meyen ve Sass selamsız sabahsız çekip gitmiş, geriye sadece Edgar kalmıştı.

Friedrich gülsün mü ağlasın mı bilemiyordu. "Üzgünüm, Edgar." Edgar'ın sessizce uzattığı boş kadehi dolurdu. Bir süre hiç konuşmadan durdular. Sonunda Bauer, "Bu kitaplar ne içeriyor, anlat bana!" dedi.

"Kişiliğin engellenmeksizin, özgürce gelişiminin garanti edildiği insan onuruna yakışan bir siyasal düzenin hayata geçirilmesi uğruna mücadelelerimizin, sonuçta sadece zenginleri daha zengin, yoksulları daha yoksul ve sefil yapmaya yarayıp yaramadığı acımasız sorusunu içeriyor," diye cevapladı Friedrich.

Arkadaşına her şeyi anlattı. Edgar etkilenmişti. Düşünceli düşünceli susuyordu. Yüzünde hüznün vardı. "Biz seni kaybettik," dedi sessizliğin içine.

Friedrich'in nefes alıp verişini duyuluyordu. "Belki de hiçbir zaman gerçekten size ait olmadım."

"Berlin'de kalmayacak mısın?"

"Hayır. Artık kalamam."

Edgar Bauer ayağa fırladı. Hiddetle konuşmaya başladı. "Lanet olsun! Sen benim en iyi arkadaşımdın, tek arkadaşımdın, en kutsal bağların bile paramparça olduğu bu dünyaya lanet olsun."

Friedrich de ayağa kalktı, Edgar'a doğru yürüyüp iki eliyle ceketinden kavradı. "Edgar! Dostum! Sizin yanınızda mutluydum. O parti, zafere duyduğumuz o güven! Bitmez tükenmez mücadelelerin ardından hedefe vardığımı sanıyordum. Beni her türlü kuşku ve güvensizliğin ötesine taşıyan, hayatımın en güzel, en harika günüydü. Ama sonra Vogtland bölgesindeki o korkunç gece geldi. Ve o an anladım ki: Ondan önceki her şey, her şey –sadece bir sarhoşluktu."

Barışmanın işareti olarak tokalaştılar. "Daha ne kadar buradasın?"

"Birkaç hafta daha."

"Ya Susanne?"

Friedrich ne cevap vereceğini bilemedi. Soru onu üzmüştü. Edgar'ı evin kapısına kadar geçirdi.

"Tekrar görüşecek miyiz?" diye sordu arkadaşı.

"Belki terhisimden sonra."

"Hiç olmazsa yaz bana!"

Friedrich başını salladı. Kucaklaştılar. Edgar Bauer hızla, beceriksiz adımlarla caddeden aşağı doğru yürüdü. Yağmur yağıyordu. Berlin öteki yüzünü göstermişti, suratsız ve gri. "Canı cehennem!" dedi Friedrich. Hemen o gece babasına onayını yazdı.

Sonraki günlerden birinde Susanne döndü. Sağlam ve enerjik, muayenehanede işinin başındaydı. Ama bir şekilde değişmişti.

Terhis zamanı geldi; arkadaşlarla, Wedel'le de saygılı, düzgün biçimde vedalaşıldı. "Ne yazık ki çavuşluğa terfi edemediniz, Topçu eri Engels. Son dönemdeki hizmet gayretiniz..."

"Bu yüzden dertlenmeyin, Yüzbaşım. Her şeye rağmen çok yararlandım."

"Bu beni memnun eder, eğer üniversitedeki öğreniminiz..."

"Sadece o değil. Askerlik hizmetinde de bir gün belki işe yarayabilecek çok şey öğrendim." İyi yürekli yüzbaşıya düşüncelerini daha ayrıntılı açıklamamayı yeğledi.

"Teşekkür ederim," dedi Yüzbaşı. Nizamiyeye doğru yürüyen Friedrich'in yüzü aydınlanmıştı. Dışarıda kocaman bir buket yıldız çiçeğiyle Susanne duruyordu. Arkasında da bir fayton. Miğferinin tepeliğini sallayarak kıza doğru koştu.

"Prusya'nın muhteşem Kraliyet ordusu sonunda onurunla terhis etti mi seni?"

Dalga geçerek apoletleri gösterdi Friedrich: "Gördüğün gibi, üstelik terfi ettirmeden."

"Tebrik ederim!"

Susanne faytona işaret etti: "Lütfen binin!"

Fayton yola çıktı. "Nereye gidiyoruz?" diye sordu Friedrich.

"Köpenick'e."

"Balıkçı kulübesine!" diye haykırdı Friedrich, sevinçle. Bir an için, Susanne'nin yolculuğa onunla birlikte gelmeye kararını belki de değiştirmiş olabileceği umudu parladı içinde.

Ama sonra kız her şeyi netleştirdi. "Vedalaşmamız için en doğru yerin orası olduğunu düşündüm." Bunu gayet doğal, acı ya da üzüntülü bir vurgu olmaksızın, neredeyse neşeyle söylemişti. Friedrich'in sıkıntısını fark edince çabucak konuyu değiştirip, İngiltere'deki Ağustos olaylarına geçti, olayların seyrini ve kendi yorumunu anlattı.

"Demek Manchester'a gitme kararı aldın," diye sonuç çıkardı sözlerinden.

Friedrich babasının son mektubunu okuması için verdi kıza. "Bu kez benden gerçekten ricada bulunuyor. Altından postunun kaydığını görüyor, Manchester'daki ortaklığına güvenmiyor ve beni bütünüyle yeni keşfetmiş gibi görünüyor. Şimdiye kadar utanç verici, iğrenç bir ayıp olarak kötülenmiş siyasal yaramazlıklarım, aniden değerlendirilebilir, yararlı bir şekil almış. Ticari işlerde doğ-

ru kararlar alabileceğim konusunda bana, ailede siyasal konuları bilen tek kişiye güveniyor. Yeni teklifi her bakımdan cömert.”

Susanne mektubu geri verdi. “Bunu kabul etmen doğrudur.”

Friedrich kızın elini tuttu. “Bu arada ortak geleceğimizle ilgili de düşündüm, Susanne!”

Susanne de onun elini sıkıyor, ama hiçbir şey söylemiyordu. Ancak akşam, elbette artık sonbahara dönmüş havanın ve yakın olan ayrılığın getirdiği bir miktar melankoliyle birlikte, yaz gününün bütün mutluluğunu bir kez daha tattıktan sonra, yatağın üzerinde oturup yavaş yavaş sönen ocağın ateşine bakarken, Friedrich yine ortak gelecekten konuşmaya başlayınca: “Aşkım,” diye başladı Susanne. “Bizim için ortak bir gelecek olmayacak.”

Bunu hiçbir kin, kırgınlık ya da teatrallik olmaksızın söylemiş, o esnada açık ve net gözlerinin içine bakmıştı. Net, hiçbir şeyle maskelenmemiş bir reddi bu. Sebepleri vardı. On yıllık yaş farkı, yalnızca taraflardan birinin feragatıyla uyumlu hale getirilebilecek farklı gelecek umutları, hayat planları. Öne sürdüğü bütün sebepler makul duyuluyordu, hiçbir gerekçeyle çürütülemezlerdi. “Ama aşkımız...” diye kekeledi Friedrich.

“İkimiz için de ömür boyu sürecek, unutulmaz bir anı olarak kalacak. Hiçbir karanlık an, hiçbir kasvetli tecrübe, hiçbir çatışma, hiçbir günlük kaygı, hiçbir kavga gürültü bu yazın mutlu haftalarına asla leke düşüremeyecek.”

Friedrich ona baktı. Her şeyi kavırıyordu. Akı, duyguları, ona kızın haklı olduğunu söylüyordu. Binlerce erkek binlerce aşkıyla böyle ya da benzeri biçimde vedalaşmayı adet edinmişti, ama bir kadın, kendisiyle evlenmeye kararlı bir erkeğe?.. Yutkundu, isyan etmek, bağırarak istiyordu...

O an kızın sevecen elini teninde, hafifçe dokunan dudaklarını kulaklarında hissetti. Bedenin arzusu harekete geçmişti. Bütün hıncı, gururunun isyanı güneşin altındaki kar gibi eriyip gitti ve Susanne’yle son gece, sonsuz bir sevecenlik içinde geçti.

Berlin’e veda vakti gelip çatmıştı. Sonuçta ellerini sıkmanın gerekli olduğunu düşündüğü az sayıda kişi vardı: Aileye selam yollayan Shethlage’ler; Marheineke, Edgar Bauer ve Köppen, sonra kocaman bir buket çiçek sunduğu için minnettarlıktan ağlayan ev sahibesi.

Bu kez Potsdam'a kadar trenle gidecek, oradan Köln'e ekspres postayı kullanacaktı. Susanne onu perona kadar geçirdi.

"Annene en içten sevgi ve selamlarımı iletmeyi unutma!" diye rica etti. "Ne zaman evde olacaksın?"

"Perşembe. İki gün Köln'de kalacağım. Orada *Rheinische Zeitung*'un müstakbel baş editörüyle buluşmayı umuyorum. Bütün dünyanın, Hegel'den bu yana en yetenekli felsefi beyin dediği şu Karl Marx'la. Ve eğer herifçioğlu birkaç çetin soruma yerinde cevaplar veremezse, bütün felsefenin canı cehenneme."

Kondüktör boru çalıp, yolcuların binmesini istedi.

Friedrich Susanne'yi kucaklayınca, kızın gözlerinde birden yaşlar belirmişti. Onu sıkı sıkıya tutmak zorunda olduğu duygusu etkisi altına aldı Friedrich'i. "Her şeyi bir kez daha gözden geçirelim istemez misin?"

Susanne onun saçlarını okşadı.

"Trene binmemem için, tek bir sözcük söylemen yeter," dedi Friedrich.

Susanne kararlıydı. "Sen burada kalamazsın." Yine anlayışla gülümsüyordu. "İçindeki o 'ateş'i biliyorum ben. Yaşadığın sürece onun peşinden gideceksin. Bense senin peşinden gelebilecek kadın değilim. Benim yerim burası. Biliyorsun..."

"Seni seviyorum, Susanne!"

Kız ona son bir öpücük verdi. "Hoşça kal, delikanlım! Önünde çok uzun bir yol var."

Rheinische Zeitung yazı kurulunun bulunduğu Splittergasse, eski Köln'ün karman çorman dar sokaklarının arasındaydı. Eski, saygıdeğer bir işhanında kapılardan birinin üzerinde "J. E. Renard & Comp Verlag", altında da "Rheinische Zeitung A.G – Editorial ve Nakliye Servisi" yazan tabelayı buldu. Daha dışarıdan, Hamburg'ta Gutzkow'u ziyaretlerinden hatırladığı naftalin ve petrol karışımı hafif kekremsi kokuyu hissetmişti. Bir avludan geçip uzunlamasına duran yan binaya doğru yürüdü. İlk bakışta karmakarışık gibi görünen farklı çalışma alanlarının bulunduğu büyük bir salona girdi –harf kasaları ve geniş çalışma masalarıyla dizgi bölümü, yüksek raflarıyla arşiv kabinleri, düzeltmenlerle editörlerin masaları. Öğleden sonraydı, en yoğun çalışma saati. Herkes işinin üzerine eğilmiş oturuyordu. Hiç kimse konuğu fark etmemişti. Friedrich kapıda durup güçlü bir sesle, "İyi günler, beyler!" diyerek dikkatleri

üzerine çaktı. Sadece tek tük cevaplar yankılandı selamına. Kapının yakınında oturan ve muhasebe defterine kayıt yapan yaşlıca bir adam -şirketin ticari temsilcisiydi herhalde- pek dostane olmayan bir biçimde başını kaldırdı.

"Birini mi arıyorsunuz?"

Friedrich saygıyla eğildi. "Rica etsem, Bay Doktor Marx'a geldiğimi bildirebilir misiniz!"

Muhasebeci değer biçmeye çalışan bir bakışla süzüyordu.

"Onunla konuşmak istiyorum," diye ekledi Friedrich. Muhasebecinin yüzü daha da aksilemişti. "Başka bir arzunuz yok yani, Bay...?"

"Pardon, benim adım Friedrich Engels. Berlin'den geliyorum."

Yaşlıca adam dikkat kesilmişti. "Berlin! Bak hele! 'Özgürler'den biri, öyle mi?"

"Çok doğru."

"Şanslı sayılırsınız!" diye tısladı cehennem bekçisi Cerberus, tuhaf ısırcı bir tonlamayla.

"Hadi ama, geldiğimi bildirin artık!" dedi Friedrich sabırsızlıkla.

Muhasebeci hiddetle devam etti: "Şanslı sayılırsınız ki, Doktor henüz göreve başlamadı. Çünkü sizin biraderlere karşı korkunç dolu kendisi!"

Friedrich lakayt cevapladı. "Sanırım aynı şey karşı taraf için de geçerli."

Yaşlı adam ayağa fırlayıp hakaret bombardımanına başladı. "Lanet olsun, siz kendinizi ne sanıyorsunuz da liberal hareketi karalıyorsunuz? Sizin çılgınlıklarınıza katılmayan dürüst demokratlara toptan hakaret ediyorsunuz? Ama eğer o kirli işlerinizden bir tekini bile yayınlayacağımızı düşünüyorsanız, yanılıyorsunuz." Öfkeden titreyen elleriyle masasından bir deste yazılı kâğıdı kaldırıp Friedrich'in eline tutuşturdu ihtiyar.

"İşte, buyrun, reddedilmiş elyazmaları. Bunların hepsini, Bay Doktor Marx'ın selamlarıyla birlikte geri götürebilirsiniz Berlinli arkadaşlarınıza." Friedrich elyazması sayfalarını karıştırıp geri verdi. "Teşekkürler, dostum, aralarında benden bir şey yok."

"Sizden mi?" Muhasebeci kınayarak başını kaldırmıştı. "Sizin gibi acemi bir delikanlı yazıyor mu bir de?"

İhtiyarın tavırları Friedrich'i eğlendiriyordu. Şeytana uyup, adamın kutsal öfkesini daha da tahrik etme isteğine karşı koyama-

di. Züppe edebiyatçı pozları takındı. Hor gören bir hareketle: "Yazılarımı ara sıra küçük gazetenizde yayınlama eğlencesini esirge-medim kendimden."

Bu kadarı ihtiyara biraz fazlaydı. "Ne dediniz? Küçük gazete mi?" Yakıcı bir öfke vardı gözlerinde.

Friedrich neşeyle adamın omzunu tapışlıyordu. "Ayrıca dostum, şimdi aklıma geldi de, telif olarak bana ödenmesi gereken hatırı sayılır bir meblağ olmalı hâlâ."

"Engels?" Muhasebeci kendinden emin başını sallıyordu. "Öyle biri hiç olmadı!"

Friedrich hesap defterine dokunup, "O harfine bir bakın, Oswald gibi!" dedi.

Oswald adı zavallı ihtiyarı elektriklendirmişti. İnanmaksızın gözlerini açtı. "Oswald? Nasıl? Siz Oswald mısınız?"

Friedrich kimliğini kanıtlama fırsatı bulamadan, editör koltuklarında oturanlardan biri ayağa fırladı. Canlı gözleri ve papaz sakalı olan göbekli, ele avuca sığmaz otuzlarında bir adamdı. Ateşli bir biçimde haykırdı: "Oswald? Doğru mu duydum? Friedrich Oswald?" İçtenlikle elini sıktı Friedrich'in. "Benim adım Moses Hess. Sizinle fikir alışverişinde bulunmak için uzun süredir fırsat kolluyorum. Biliyor musunuz, son makaleniz..."

Dış politikayla ilgili köşe yazılarına korkunç değer verdiği adamın ilgisi Friedrich'i sevindirmişti. "Seve, seve, Sayın Editör!" diye kesti, doktorun konuşma akışını. "Ama burada olmaz. Bu elektrikli atmosferde olmaz!" O arada salondaki diğer kişiler de işlerine ara vermişler, Friedrich'i selamlamışlardı. Huysuz muhasebeci sanki dönüştürülmüş gibi elinde bir kâğıt, reverans yaparak yanına yaklaştı. "İşte ücretinizin hesabı, Bay Engels!"

Friedrich kâğıda bir göz attı. "Pekâlâ!" Salondaki bütün çalışanlara döndü. "Domklaus diye bir lokanta biliyorum, güzel de bir şarap mahzeni var. İzin verirseniz sizi davet etmek isterim Doktor Hess. Ve tabii ekipten diğer beyleri de!"

Hess şapkasını aldı, diğerleri de mümkün olduğunca çabuk peşlerinden gelmeye söz verdiler. Friedrich kısa sürede editörle canlı bir fikir alışverişine başlamıştı. Moses Hess de, tutarlı Hegelciliğin hümanist idealinin, mecburen sosyalizme varmak zorunda olduğu görüşündeydi. Diğer meslektaşlar da geldiğinde,

toplumsal sorunların araştırılması için şu an en ilginç ülkenin İngiltere olduğu konusunda fikir birliğine varıldı.

Cafe Stehely'deki gibi boş lafların ve çekişmelerin yaşanmadığı, aksine sadece Ren'in iki yakasındaki insan türünün neşeli kaygısızlığı içinde, Renlilere özgü huzurlu, hoş bir akşam olmuştu. Üçüncü yarım litrelik baharatlı meyhane şarabında, buharla çalışan Grüneberger şaraphanesinin berbat Spree karışımı unutuldu. Şarabın tadı yine şarap gibiydi, kulağı yine Ren melodileriyle şenlenmişti, Friedrich kardeş şarkılarına katılma isteği hissediyor, yüreği çakırkeyf bir neşeyle sevinç çığlıkları atıyordu. Kendi yurdundaydı yine.

"Şimdiye kadar bize yapılan en güzel ziyaretti bu!" diye haykırdı, artık senli benli oldukları yeni arkadaşı Moses, geceyarısı çalan çan seslerinin arasında son kadehini kaldırarak. *Rheinische'*nin, sevgili Oswald amcamız gibi daha çok çalışana ihtiyacı olduğunu iddia ediyorum!"

Herkes avazı çıktığı kadar bağırarak onayladı. Friedrich İngiltere'ye gitmeden önce, Marx'la tanışmak için mutlaka tekrar uğrayacağına söz verdi. Söylenenlere göre Marx, önümüzdeki günlerde Köln'e tamamen yerleşecekti.

Friedrich Barmen'de trenden inip, Brucher Platz'a kadar kısa mesafeyi yürürken, artık tam olarak buraya ait olmadığı duygusuna kapıldı. Onu ilk gören Ulrike, bütün aileyi ayağa kaldırmıştı. Annesi -epey yaşlanmış görünmüştü Friedrich'e- onu sevgiyle kucakladı. Kardeşleri kendisine yüzlerce soru yağdırıyor, başından geçenleri anlatması için durmaksızın sıkıştırıyorlardı. Gerçi hep yüzeysel şeylerle ilgiliydiler; şehir, katedral, kraliyet sarayı, toplar, uniformalar, moda ve görgü kuralları -hepsi onun pek az ilgi gösterdiği şeyler olduğu için, genelde bilinenleri söyleyebiliyor ve kimseyi tam olarak memnun edemiyordu. Üzülerek, burada hiç kimsenin, annesinin bile, gerçekten yaşadıklarına en ufak bir ilgi göstermediğinin bilincine vardı. Sonunda kurtuluşu bir sürü hayali hikâyeye uydurmakta buldu; böylece nihayet hayret, hayranlık ve beğeni toplayabildi.

Freiligrath çevresinden hâlâ orada kalmış arkadaşlarını Bierkirche'ye davet etmişti. Clausen birkaç liseliyle birlikte geldi. Werth ise Bonn'dan. Bu arada Düsseldorf'a yerleşmiş olan Puttmann ile Köster, bütün Almanya'yı kapsayacak bir zafer gezisine başlayan Georg Herwegh'ten selam getirerek, ona hayranlık duyan Fri-

edrich'i sevindirmişlerdi. Friedrich'in Barmen'de geçireceği günler artık sayılıydı. Babası kendisini acilen, son üretim hangarının açılışının yapılacağı Engelskirchen'e beklemekteydi. İngiltere'de uzun süre kalacağı göz önüne alınarak alelacele toplandı bavulları, pek fazla üzülmeyen ailesi tarafından tekrar yolcu edildi.

Babası onu şaşırtıcı bir içtenlikle karşılamıştı. Gururla fabrikasını gösterdi. Bir yıl içinde burada olanlar ve tamamlanmış haliyle gördükleri, Friedrich'i de etkiledi. Güzel binalar, ışıklı, havadar hangarlar, pirinç kaplama pırl pırl modern makinelerin başında temiz önlüklü dost yüzler, ormanın yamacındaki yerleşim yerinde sevimli küçük işçi evleri, hepsinin çevresinde küçük bir bahçe, bütün bunlar Friedrich'in kalp atışlarını hızlandırdı. Bu tabloyu, Berlin'de Vogtland'da gördüğü korkunç sefaletle karşılaştınca, babasına takdirini ifade etmekten ve onu içtenlikle kutlamaktan başka yapacak bir şey bulamadı. Böylesi bir yüreklendirmeye fazlasıyla ihtiyaç duyuyor gibiydi babası; sevindi ve yeni okul, Protestan kilisesi, dev bir parkın ortasında planlanan ailenin oturacağı şatosunun krokisini de gösterdi. "Buradaki her şeyi bir an önce senin eline vermek istiyorum."

Fakat akşam, babasının bir kerevet üzerinde kaldığı yazıhanede birlikte otururlarken, alnunu kaygıyla kırıştırdığını gördü Friedrich. Engelskirchen fabrikası hâlâ çok büyük zararla çalışıyordu. Nakliye, malzeme, vergiler ve ücretler gelirin çok üzerindeydi. Oysa eğer ihmalkârlık, lakaytlık ve savsaklama yüksek verimli İngiliz makinelelerinin tam kapasiteli çalışmasını engellemese, durum farklı olabilirdi. Babası ondan, geleceğin patronundan, İngiliz işletme yönetimini yürürlüğe koymasını bekliyordu, sonuçta Manchester'daki fabrikayla aynı mal kalitesini ve aynı rantabiliteyi sağlamak zorundaydı.

Friedrich babasının kendisiyle ilgili planlarına ne onay verdi ne de karşı çıktı. Düşüncesini kendisine sakladı. Baba oğul arasında filizlenmeye başlayan içtenlik, nesnel bir soğukluk içinde sönmüştü yine.

Saptanmış yolculuk tarihine kadarki iki haftayı, İngilizce'sini iyileştirmek için kullandı Friedrich. Fabrikanın teknik donanımında çalışan İngiliz teknisyenlerle arkadaşlık ediyordu. Kısa süre içinde onlarla serbestçe ve güvenle konuşmaya başlamış, İngilizlerin kulağına yapmacık ve yapay gelen okul İngilizce'sinden kurtulmuştu.

Çoktan kavramış olduğu pamuk işiyle ilgili babasının her gün titizlikle verdiği bilgiler sınırına dokunuyordu ve valizleriyle sandıkları tekrar faytona istiflenip, vedalaşmak için elini babasına uzatabildiğinde sanki özgürlüğüne kavuşmuş gibi hissetti kendisini.

Köln'de bagajını istasyona yolladı. Bütün öğleden sonrasını Karl Marx'la önceden bildirilmiş görüşmeye ayırmıştı.

Rheinische Zeitung yazı kurulunun kapısını coşkuyla açtı. "Günaydın, beyler!" Çalışanların yüzü aydınlandı. Selamına dostça karşılık verdiler. Moses Hess küçük bölmesinden çıkıp içtenlikle elini sıktı. "Friedrich, sevgili dostum!"

"Siyasetin büyük şefi bugün müsait mi, Moses?"

Moses'in yüz ifadesi kaygılı ve düşünceliydi. "Hava gergin! Onu seninle görüşmeye hazırlamak için elimden geleni yaptım. Ama işler kötü görünüyor. Gece boyunca sansür görevlisiyle sözcük pazarlığı. Sabahleyin sayın hissedarların feryatları. Sonra Meyen'den alçakça bir mektup, Berlin'li kliğin bütün palavralarını basmadığımız için bizim doktoru kararsızlıkla suçluyor o itoğlu it."

"Şimdi de en kötü 'Özgürler'den biri. Bu kadarı da fazla!" Friedrich gülerek, kaygılı editörün önünde eğildi. "Moses, dostum, sen resmen titriyorsun! Tanrı aşkına! Bu karga karası Medusa kafasının içinde ne var ki, korkudan Prusyalıları titretmek yerine *sizlere* kan kusturuyor!"

"Söz konusu olan şey gazetenin varlığını sürdürmesi, Friedrich. Yasaklanmaması için her şeyi denemeye kararlı. Ama bunun için kamuoyuna ihtiyacımız var. Aboneler ve yine aboneler! Onlarıysa Berlinlilerin alışkanlık haline getirdiği gibi, içeriksiz lafazanlıklarla, düşüncesiz provokasyonlarla değil, sağlam bilgiyle kazanabilirsin. Zaten popülarite sağlayabilecek şeylerin çoğu lanet olası sansür tarafından çıkarılıp duruyor."

"Görüyorum ki, onun diyalektik dehasının bile sizleri kurtarmayacağı, lanet bir ikilem içinde bulunuyorsunuz."

"Eğer biri başarabilecekse, odur! Burada etkili olmaya başladığından beri abone sayısını ikiye katladı."

"Yüce hükümdarın öfkesiniyse, ona." Friedrich gülüyordu.

"Bunun için Berlinliler, tumturaklı yaygaralarıyla gereksiz biçimde katkıda bulundular. Ve korkarım, evladım, Berlinlilere karşı birikmiş bütün öfkesi, içlerinde en masumları olan senin üzerine boşalacaktır."

“Harika! Hiç olmazsa eğleneceğiz demektir.”

Ufak tefek adam yalvararak kolundan tuttu. “Hem senin hem de bizim için çok şeyin bağlı olduğu bu karşılaşmanızı ertelemeliyiz!”

“Ertelemek mi?” diye gürlledi Friedrich. “*I’m going the way at England, understand you?* Romalıların sorumsuzca Colonia adını verdikleri perişan hayali cennetinizde yolculuğuma ara vermemin tek sebebi, ekselansları bilge Majeste Doktor Carolus Marcus’u şahsen ziyaret etmekten başka bir şey değil.”

Orada bulunan bütün yazı kurulu çalışanlarına ve dizgicilere döndü. “Beyler, gördüğünüz gibi, yüce varlığın yanına girişi kendi başıma sağlayacak eşsiz bir yürekliliğe sahibim.”

Salonu boydan boya geçip, arkasında Dr. Karl Marx’ın odası bulunan kapitone derili çift kapıyı açtı. Odaya doğru kısa, düzgün bir reverans yaptı. “Adım Friedrich Engels. Eğer buranın şefi sizseniz, sizinle tanışmaya geldim.”

Muazzam siyah saçlı adam, davetsiz misafiri kaale almadan bir metni düzeltmeyi sürdürdü. Buna rağmen Friedrich pişkin pişkin kapıda duruyordu. ‘Özgürler’ çevresinde, *Rheinische*’nin siyasi editörü olmadan ve ‘kendi’ gazetelerini, radikal entelektüel eleştirinin organını, siyasal bir kitle gazetesi düzeyine düşürmek istediği için, aynı kişiler tarafından döneke ilan edilmeden önce, o kadar çok coşkulu övgüler duyduğu felsefe dehasını daha yakından izleme fırsatı bulmuştu.

Neyse, ne! Ziyareti şef editöre değil, sadece Bauer kardeşler, Köppen, Arnold Ruge, Waldeck, demokratlar, liberaller ve sosyalist Moses Hess gibi o kadar farklı kişilerin oybirliğiyle ‘Hegel’in yetkin halefi’ olarak adlandırdığı filozofa yönelikti. Ve bu adamın dış görünüşü, geniş omuzlu tıknaz endamı, yüksek alnı, siyah sakalı, bunların hepsi, filozof hakkında anlatımlara dayanarak oluşturduğu resme uyuyordu.

Marx nihayet ayağa kalktı, sanki yokmuş gibi Friedrich’in yanından geçip kapıya gitti. “Christian!” diye seslendi dizgicilerden birine, “Bunu birinci sayfa için hazırla!” Ancak geri dönerken Friedrich’in önünde durup elini uzattı, alttan eleştirel bakışlarla inceliyordu onu. “Friedrich Engels, demek öyle. Ermen ve Engels, Manchester, Barmen, Engelskirchen. Veliaht. Nam-ı diğer Friedrich Oswald. Gutzkow tavlasından, edip. Çok aranan radikal gazete yazarı. Hristiyanlık karşıtı filozof. ‘Özgürler’in ideolojik önderi! *Rhei-*

nische'nin Berlin muhabiri. Tüccar ve muhafız alayı topçu eri. Bu kadar genç bir adam için şaşkıncı derecede geniş bir faaliyet dürtüsü!"

Friedrich'in cevabı gecikmedi. "Yüzeysel hesaplarıma göre aramızda tam otuz ay var, Sayın Doktor. Elbette benim için hiç kimse sizin için olduğu gibi felsefe dehası demiyor." Marx'ın az sayıda yayınına da imada bulunarak ekledi: "Buna karşılık ne mutlu ki, sessizce olgunlaşma gibi sıkıcı bir yükümlülüğe de tabi değilim."

Yaptığı şaka adamı hiç harekete geçirmemiş gibi görünüyordu.

"Pekâlâ, buraya davetsiz girdiğinize göre, oturun bari! Sanırım, Berlinli 'Özgürler'in dahiyane yazılarını seri halde çöp sepetine atma cesareti gösteren yazı kurulunun utanmazlığı hakkında şikayette bulunmaya geldiniz. Haydi, atışa başlayın!" Cebinden saatini çıkarıp Fransızca, "*Ayez bien egal que mon temps est extremement limité!*" dedi.

Sen bana Fransızca'yla gelersen, ben de sana Latince'yle gelirim, diye geçirdi Friedrich içinden. "*Veritas est,*" diye başladı çabucak, "*concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur. Sed, non meum tantes componere lites.*"

"Latince mi sohbet edeceğiz?" Medusa kafalı adam gülümsüyordu.

"Bu dilde az sözcükle çok şey ifade edilebiliyor. Sizin vaktiniz de çok sınırlı olduğu için..."

"Diliniz tehlikeli derecede hızlı. O yüzden Almanca devam etmeyi yeğlerim."

"Kabul!"

Marx kapıyı kapadı. "Bir saat diyelim!"

Friedrich cevap vermedi. Sorularını sormaya ve bu adamın düşüncelerini öğreninceye kadar geri çekilmemeye kesin kararlıydı.

İki saat göz açıp kapayıncaya kadar geçmişti ve görüşmenin sonunu öngörmek hâlâ mümkün değildi.

Ancak şüpheli dinleyicisinin daha derin ilgisini çekmeyi başaran şey, ne Berlin Üniversitesi'ndeki düşünsel çöküş hakkındaki raporu, ne de liberal muhalefet kampında uzlaşmaya hazır oluş üzerine ironik ifadeleriydi. Bu konuların arkasında Marx sadece kendisini, 'Özgürler'in anlamsız çılgınlıklarını daha yumuşak değerlendirmeye yöneltme girişimi seziyordu. Friedrich konuyu hızla değiştirmiş ve sohbeti iktidarın siyasal krizine getirmişti.

Berlin'de çeşitli halk kesimleri arasındaki ruh halini anlatıyordu. "İster üniversite, ister sokakta faytoncular ve esnaf ya da memurlar, işadamları, evet, hatta subaylar arasında olsun, her yerde devlet üzerine aynı keyifsizlik, hükümet makamları karşısında şüphe. Halkın yeni krala bağladığı umutlar kaybolup gitti."

"Sizin gözlemlerinize göre," dedi Marx, düşünceli düşünceli, "Bu arada Berlin'de hayatından memnun olan tek bir meslek grubu bile kalmamış olmalı?"

Friedrich onayladı. "Üstüne bir de, giderek daha çok esnafı ve tüccarı iflasla tehdit eden sanayinin gelişimi ekleniyor."

"Prusya bu yönde mi gelişecek?"

"Sınai üretimde durmak yoktur, Sayın Doktor. Çok güçlü rekabet her girişimciyi, eğer fabrikasını korumak istiyorsa, üretimi sürekli artırmaya zorlar. Öte yandan, zaten sürekli finansal iflas tehdidi altındaki devlet, yüksek vergiler, gümrükler, krediler vasıtasıyla sanayiden kâr sağlar. Yani, sosyal barışı, eski sosyal sınıfların güvenliğini yerle bir eden tam da sanayi olmasına rağmen, devlet bu gelişime göz yummak zorundadır."

Bu arada konu açılmışken Friedrich, Engelskirchen'de örnek bir işletme kurmaya çalışırken babasının karşılaştığı zorlukları anlatmaya başladığında, dinleyicisinde değişiklik gerçekleşti. Huysuz, şüpheli sakınganlık, çok canlı bir katılıma dönüşmüştü. Tam bir sorgu başladı. Marx, işçi ve memurların çeşitli meslek gruplarının sosyal özelliklerine kadar her şeyi eksiksiz bilmek istiyordu. Yeni kuruluşun köylüler üzerindeki etkileri, toplumun eski temel direkleriyle, kiliseyle ve büyük toprak mülkiyetiyle ilişki. Dolayısıyla Friedrich, aslında onu tali olarak ilgilendiren, felsefi sorunlardan uzak, önemseyemediği bir alan hakkında konuşmak zorunda kaldı.

Yarım saat boyunca elinden geldiğince cevapladı editörün sorularını. Yanlış konuya hazırlanmış ve kurtarılabilecek ne varsa kurtarmak için umutsuzca çabalayan sınava girmiş biri gibi hissediyordu kendisini. Ama sınava çeken kişi, beklenenin aksine, tam da bundan hoşnuttu. "Yani eski yapıları ve dolayısıyla feodal sistemin temelini yok eden modern sanayinin, buna rağmen devlet tarafından tolere ve teşvik edilmek zorunda olduğu kanıtlanmış gibi görünüyor."

Friedrich ekledi: "Bu gelişmede pay sahibi olan girişimcilerle finansörler, ekonomik güç ve sosyal nüfuz kazanıyor. Ama artan

güçleri, siyasal haklardan yoksunluklarıyla göze batan bir zıtlık içinde. Sisteme giderek daha çok muhalafet etmeleri bu yüzden. Bu sıkıntıyı hissetmeye yetecek kadar duyarlı, ama gerçek sebeplerini kavrayamayacak durumdaki Kral, çareyi Orta Çağ korporatif sistemini tekrar kurmakta arıyor."

Marx düşünceyi devam ettirdi: "Ama bu yönde aldığı bütün önlemler ikilemi daha da derinleştirmek zorunda. Prusya'nın feodal bürokrat monarşisi, sadece modern gelişimin gereğini yerine getirmekten aciz değil. Mutlaklık iddiasıyla, bütün tabakaların toplu hoşnutsuzluğunu âdeta muknatis gibi çekiyor devletin üzerine. Haklısınız Engels, Prusya'nın durumu, Büyük Devrim'den önce Fransa'nın durumuyla çok benzerliklere sahip."

"Sorun sadece: Alman halkının, tarihsel gerekliliği anlamak ve ona göre hareket etmek için yeterli siyasal kültüre sahip olup olmadığı mıdır? Şimdilik halk kitleleri içinde, birbirine zıt kısmi çıkarları evrensel bir gönüllü harekette birleştirebilecek o genel büyük fikirlerin etkisini göstermesini boş yere bekliyoruz." Friedrich, Berlin'deki gözlemlerinden söz etmeye başlamıştı. "Devrimci birlik yerine daha ziyade özele, 'orta yola', salt maddi çıkarların egoistçe sınırlanmış alanına kitlesel halde bir kaçıştan söz edilebilir."

"Bu çıkarların korunmasıysa öte yandan mevcut bütün çelişkileri katlanılmaz biçimde keskinleştirmek zorunda. Bunun için en güzel örneği bize modern sanayinin gelişimi veriyor. Bir tarafta gücün ve servetin birikimi, diğer tarafta yoksullaşma ve köksüzleşme."

Friedrich rahat bir nefes aldı. Sohbet nihayet amaçladığı esas noktaya varmıştı! Siyasal kurtuluş yolunda devrimci sürecin toplumsal sorunla bağıntılandırılması... Vogtland'da Berlinli işçi ailelerinin kaderini anlattı. İşverenlerin bilançolarını düzeltmek için, yoksulluktan yararlanacak kadar vicdansızlaştıkları her yerde benzer şeylerle karşılaşılabilirdi. Tekstil üreticilerinin ve toptancılarının küçük bir tabakası, pazar gelirinin aslan payını almak istediği için, koca koca köylerin insanlık dışı koşullar altında yaşadığı Wuppertal'de, Silezya'da ve Böhmen'de. "Ama eğer yoksulluk ve sefalet olduğu gibi kalırken, endüstriyel gelişme seyri içinde belki daha da kötüleşirken, insanın kendi kaderini tayiniyle, ilerleme, demokrasi, özgürlük, eşit haklarla ilgili bütün o düşüncelerimizin ne değeri var?" Friedrich hızlı konuşuyordu. Söylenenlere göre pek zeki olan Trier'li bu dahiden felsefi bilgilerini koparabilecekti nihayet!

Marx, konudan kolayca uzaklaştırılmasına izin vermeyecek kadar çok ilgili görünüyordu somut olgularla. "Toplumsal ve ekonomik meseleyi kavrama konusunda şaşırtıcı bir yeteneğe sahipsiniz. Neden bu konuda hiç yazmadınız? Sanayinin durumu, çeşitli iş-kollarının geçim kaygısı, çalışan kitlelerin tedirgin edilmesi ve küçük memurların saflarında artan maddi hoşnutsuzluk hakkında edindiğiniz bütün bilgiler, özellikle yeni işletmelerle birlikte sayıları artan fabrika işçilerinin umutsuz durumu hakkında gözlemleriniz, bunlar tam da bir gazetenin kitleler içinde siyasal bilinç, kamuyla-devletle ilgili konulara katılım uyandırmak için bağlantı kurmak zorunda olduğu hassas noktalardır!"

Friedrich zaman kazanmak için bir puro yaktı. Biliyordu, şimdi arzuladığı konuyu konuşma şansı doğmuştu. "Bütün gözlemlerimi tek bir amaçla gerçekleştirdim," diye vurguladı, "Kamuyunda tarih yapan güçlerin bilinçlenmesini, çok sayıda taraf görüşlerinin ve grup çıkarılarının temelinde nihai, yönlendirici güdüler olarak bulunan, insanlığın o büyük idealarını kanıtlamak. Eğer tarihin, aklın düşünce belirlenimlerine göre seyrettiği yönündeki felsefi spekülasyon doğruysa, o zaman bu düşünceler öncelikle, devrimci dönemlerde tarihin yapıldığı yerde, halkın içinde bulunuyor olmalı. Ve eğer bu lanet olası maddi çıkarlar dışında bir şeyle karşılaşp, parmağım yara olana dek yazmayacak olursam, şeytan canımı alsın."

Marx başını kaldırdı. Hegelci sistemin ana fikrini hedefleyen bu atakların, spekülatif felsefeyi savunması için kendisine çıkarılmış bir davet olduğunu kavramıştı. İsteksizce sordu: "Yani, Hegelci tarih teorisi üzerine illa bir tartışma başlatmaya kesin kararlısınız, delikanlı?"

"Ben size en baştan söyledim, Sayın Doktor, ziyaretim filozofa, şef editöre değil."

Karl Marx, Friedrich'e mesafeli baktı. "Benden Hegelci sistemin savunmasını bekliyorsunuz! İşte, Berlinlilerin beni sürekli olarak çivilemek istedikleri nokta tam da bu. Ama isteneni yapmayacağım! Ah, şu Berlinliler! Felsefi spekülasyona herhangi bir geri dönüşün, Feuerbach'tan bu yana imkânsız hale geldiğini ne zaman kavrayacaklar? Sosyal vicdanınıza sadece katılabilirim. Felsefe varlığını yalnızca, soyut düşünce diyarını terk edip, gerçek dünyanın sorunlarını incelemeye yönelirse sürdürebilir: Tam da o küçümsenen maddi

çkarları şimdiye kadar hiç dikkate almadı felsefe. Felsefi spekülasyon, siyasal durumların değerlendirilmesinde, her şeyi eylemde bulunan kişilerin iradesinden hareketle açıklama konusunda aklımızı yeterince uzun süre çeldi. Ama her toplumda, gerek bireylerin gerekse kurumların eylemlerini zorunlu olarak belirleyen, özgür iradede olduğu kadar 'mutlak' akıldan, nefes alına yöntemi kadar bağımsız objektif koşullar mevcuttur."

Engels heyecanla fırladı. Bu faktörlerin önüne aşılmaz engellerin konulabileceği düşüncesine karşı, insan iradesinin yenilmez gücüne inancı, bütün içsel varlığı direniyordu. "Korkunç bir şey!" diye haykırdı. "Bu iddiayla egemenlerin bütün kepezeliklerini haklı çıkarmakla kalmıyor, devrimci düşüncenin elinden, dünyayı insanlığın ve aklın kurallarına göre değiştirme şansını da alıyorsunuz."

"Tersine! Bir düşüncenin dünyayı değiştirici, pratik bir şekle bürünebilmesi için yerine getirilmiş olması gereken tarihsel koşulların mevcudiyetine dikkat çekiyorum."

"Ama nasıl görünürse görünsün, bütün bu koşullar bilinçli ya da bilinçsiz insanların eseridir ve insanlar tarafından sürekli değiştirilir. Soruyorum size, Sayın Doktor, bütün bunlar sadece tesadüfün bir oyunu mu? O zaman Kant'tan, Fichte'den ve Hegel'den Strauss'a, Bruno Bauer'e ve Feuerbach'a kadar felsefenin bütün gelişimi başlı başına bir hata olurdu. Ya da bu süreç daha ziyade, son belirleyici sebebine sadece insan türünün doğasında, yani mutlak akla sahip olabilecek sağlam yasalara göre yürümüyor mu? Cevabını arayıp bulmamız gereken soru bu."

Filozofun yüzünde ironik bir gülümseme belirdi. "Neye niyetlendiğinizin farkında mısınız acaba?"

"Sanırım, evet!" diye cevapladı Friedrich. "İstediğim şey, doğrudan doğruya kesinlikle emin olduğum bir teoremin kanıtından fazlası değil."

Marx neredeyse acıyarak süzdü onu. "Yeni bir bilimin temelendirilmesinden daha azı da değil. Eğer insanın bütün faaliyeti, tarihe yön veren bütün çabaların temelinde yatan nihai sebepleri, milyonlarca tekil irade ve tekil eylemden kaynaklanan bileşkeyi bulursak, o zaman tarihi, tesadüfi olaylar ve vakalar toplamından, bir bilim mertebesine yükseltecek durumda olurduk elbette. Mevcut ilişkilerin öncüllerinden hareketle teorik yoldan, geleceği tahmin edebilir, etkileyebilir ve böylece insanları sonsuz sayıda do-

lambaçlı ıstırap dolu yollardan ve trajik yanlışlardan kurtarabilir-
dik. Sizin bilmek istediğiniz şey, Bay Engels, bilimin şimdiye kadar
çözmek zorunda olduğu en zor, en muazzam sorudur. Bütün insan
ilişkilerinin anatomisini gerektirir, bunun karşısında doğadaki or-
ganizmaların anatomisi gerçek bir çocuk oyuncağıdır. İnsan dü-
şüncesinin temelden değişmesi, her türlü felsefi spekülasyonun or-
tadan kaldırılması anlamına gelir.”

Öyle olsa n’olur! dedi Friedrich içinden, zorluklar beni gerekeni
yapmaktan caydırmayacak. Marx’a karşı soğukkanlıyı oynadı.
“Konuları istediğiniz gibi değerlendirin, Sayın Doktor. Alman bili-
minin dünyada övünç kaynağı olan ileriye görebilme, titizlik ve dü-
şünce derinliğine sahipliğiyle ünlü bir Alman bilginisiniz siz. Ben-
se kendi kendini yetiştirmiş biriyim sadece. Üstesinden gelineme-
miş bu sorunlar karmaşası içinde beni ilgilendiren bir tek şey var:
Halklar, bütün uğraşların ve çabaların odağı, ölçüsü, hedefi olma
onurunun sadece kendilerine, sadece insana yakıştığını; güçlü yü-
reklerin muktedir olduğu bütün cesaretin, bütün şevkin, bütün fe-
dakârlığın ve sadakatin sadece onların iyiliği için kullanıma değer
olduğu basit gerçeğini ne zaman kavrayacak? Doğaüstü ve dünyevi
zorbalığın elinde itaatkâr objeler olarak görevini yerine getirme
onursuzluğuna karşı, halk kitleleri ne zaman isyan edecek? Geç-
mişlerinin iğrenç canavarlarını, kendi kendini aşağılamanın en de-
rin fetişlerini, mezheplerinin, doğumlarının, eğitimlerinin, sosyal
sınıflarının ve mülkiyetlerinin ayrıcalıklarını ne zaman yok edecek
ve esas insanca tarihe, rasyonal, günlük ekmek derdinden kurtul-
muş, kendinden emin varlığın tarihine adım atacak? Bu ne zaman
olacak, Sayın Marx? Bu anı hızlandırmak için ne yapmak gerekir?
Bu son kutsal savaşı yürütecek taburlar nerede? Mücadelelerinde
hangi tinsel silahlara ihtiyaçları var?”

Friedrich düşermiş gibi kendisini koltuğa bırakmış, tekrar puro-
ya uzanmıştı. Şef editörün yüzünde hemen hemen hiçbir şey değiş-
memiş olduğunu fark etti. Bu soğukkanlı düşünürün önünde, böy-
le coşkulu bir patlamaya kapıldığı için neredeyse pişman olacaktı.

Muhatabı ona kararsızlıkla bakıyordu. Bir an için sanki daha
genç olana onayını ve sempatisini gösterecek gibi oldu. Ama ani-
den yine ölçülü bir nesnellığe döndü. “Bu soruların çözüm anahta-
rını İngiltere’de bulursunuz belki. Hess’ten duyduğuma göre, ba-
banızın işinde çalışmak için Manchester’a taşınmak üzeresiniz?”

Marx'ın konuyu kabaca kesişinden dolayı şaşırmış olan Friedrich, iğneleyici bir karşılık verdi: "Sadece o işle yetinme niyetinde asla değilim, Sayın Doktor Marx."

"Voila! İngiltere'de bir muhabir arayışı içindeyiz. İngiltere, demokratik hareket için, birden en önemli ülke haline geldi, Manchester ise dünyada ilerlemenin merkezi. İşçi huzursuzlukları, genel serbest oy hakkı talebiyle çartist hareket, İngiliz sistemini ebedi siyasal istikrarın örnek modeli olarak gören bizim Ren'li büyük sanayicilerimizin bütün hayallerini derinden sarstı. Siyasal istikrarın yalnızca, sanayinin özel çıkarının değil, aksine bütün halkın ulusal çıkarının yasa olduğu bir devlette güvence altında olduğunu onlara kanıtlayabilecek doğru adam sizmişsiniz gibi geliyor bana." Marx ayağa kalktı. "Anlaştık mı?"

Friedrich de ayağa kalkmış, ama uzatılan eli tutmamıştı.

"Neden tereddüt ediyorsunuz?" diye sordu Marx.

"Bir filozofun yanında sorularıma cevap bulmayı ummuştum."

Marx ona yine inceleyerek baktı. Sonra samimiyetle devam etti: "Size verebileceğim tek cevabı kendiniz buldunuz zaten. Doğrudur: Bu dünyada sefalet, sıkıntı, umutsuzluk ve nefret büyük boyutlarda var. Felsefenin en birinci görevi, halkın sıkıntısının gerçek sebeplerini açığa çıkarmak, sefaletten çıkış yolunu bulmak, halkın nefretini devrimin kılıcına dönüştürmektir."

Friedrich uzatılan eli sıkı. "Benden haber alacaksınız." Kapıda bir kez daha durdu. Marx son sözlerini söylerken, daha önce boş yere aradığı içten bir katılımin izlerini algılamıştı yüzünde. "Ve bir şey daha..." dedi.

Marx soran gözlerle bakıyordu.

"Bütün bu ıvır zıvırı bir kenara atın gitsin. Günümüz sansür koşulları altında Prusya'da iyi bir gazete çıkarma görevi karşısında, bir dahi bile başarısızlığa uğramak zorunda kalır. Siz filozofsunuz. Almanya'nın şu an içinde bulunduğu perişan durumda, dünyaya verebileceği tek şeyi, en büyük şeyi yapın: Halklara devrimin tinsel kılıcını hazırlayın!"

Marx gözlerinin içine baktı. Haklısın, binlerce kez haklısın! diyordu bitkin yüzü. Sanki çağrısı için elini sıkılamak istiyormuş gibi gelmişti Friedrich'e. Ama yine ironi maskesinin ardına gizlendi. "İyi niyetli öğüdünüz için teşekkür ederim, Bay Engels. Ama biz faniler, insanlığın büyük sorunlarına saygılarımızı sunmadan önce,

yemek, giyinmek, barınmak gibi dünyevi şeylerle uğraşmak zorundayız, bu küçük ayrıntıyı unutuyorsunuz.”

“Bağışlayın,” dedi Friedrich ve mahcubiyetini gizlemeye çalışarak kapıyı hızla çekti ardından.

Ne o ne de Marx, ilk karşılaşmalarında söylenen bu son cümle- nin, bir gün muazzam teorik yapılarının ana fikri, felsefenin temel- den değişimi için anahtarlardan biri haline geleceğini sezebilirdi. Friedrich -Marx’ın onunla vedalaşırkenki kabalığından dolayı kız- gın olmaktan çok keyifli- çevresine bakındı. Salon hemen hemen boştu. Medusa kafasının dört saatini gasp etmişti. Bu saatler içinde, ona bağladığı umudu yıkılmış olsa da, görüşme ilginç ve faydalı geçmişti. Büyük Alınan felsefesinin sonu mu? Belki. Ama onun yü- ce, dünyayı insan doğasından hareketle yeniden şekillendirme te- mel fikrinin sonu değil!

Moses Hess yanına yaklaşp, görüşmenin nasıl geçtiğini sordu merakla. Friedrich sanki başka bir dünyadan uyanıyormuş gibi bak- tı. Ne cevap vereceğini bilemedi, omuz silkti.

“Yazık!” diye üzüldü ufak tefek adam.

“Sen benim tanıgımsın, Moses!” diye haykırdı Friedrich aniden, hâlâ salonda olan herkesin duyabileceği yüksek bir sesle. “Yemin ediyorum: Bu aysbergi eriteceğim!” Herkese el salladı. “*Farewell, gentlemen! I may not be late for my train to Antwerpen.*”

İstasyona kadar yaya yürüdü. Düşünceleri artık İngiltere’de, ye- ni başlangıcın yapılması gereken yerde, Manchester’daydı. Marx’ın açıkça önüne koyduğu büyük görev onu caydıramazdı. Tersine: Sa- dece teşvik edebilirdi.

Köln’ü Anvers’e bağlayan trenin son vagonuna bindi. Karolen- jiyen şehri Aachen, bir zamanlar Alınan Ulusu Kutsal Roma İmpa- ratorluğu’nun merkezi, bugün Prusya-Hollanda-Belçika üçgeninin gelişmekte olan bu sanayi şehri geride bırakıldıktan, Eupen’de sı- nır kontrolleri ve gümrük işlemleri tamamlandıktan sonra tren ya- vaş yavaş sınırı geçerken, Friedrich vagonun arka tarafına çıktı.

Yanında, yeniyetme bir oğlanın elinden tutan, tümüyle siyah gi- yimli, iki büklüm yaşlı bir adam duruyordu. Demiryolu seddinin orada, üzerinde Prusya devlet arması bulunan yapayalnız bir sınır karakolu geride kalmış, selam duran bir sınır koruma görevlisi ya- vaş yavaş gözden kaybolmuştu. Artık sadece karşıdaki tepelik ara- zi görünüyordu. Karanlık ormanlar, sürülmüş tarlalar, otlaklar, va-

dinin ortasında bir çiftlik, çevrede tek tük meşe ve ıhlamur ağaçları. Yaşlı adam -belki bir göçmen, belki kanun kaçağı- alaycı bir tarzda oğlana, "Almanya, anavatan. Gerisinden böyle görünüyor demek," dedi. Oğlan ciddi ciddi başını sallıyordu. Yaşlı adam son derece aşağılayıcı bir tavırla tükürdü. "Canı cehenneme!" Oğlanla birlikte vagonun içlerine doğru ilerledi.

Friedrich tek başınaydı. Çok etkilenmişti. Gözleri, giderek silikleşen doğudaki sıradağlara takılıp kaldı. Her şey, şimdiye kadarki bütün hayatı, ufukta giderek inceliyor kararan o çizginin içinde, âdetâ rüyadaymış gibi eriyip gidiyordu. Atalarının ülkesi arkasında, yabancı ülke önündeydi. Ona neler getirecekti?

Almanya, zavallı, hırpalanmış anavatan, hoşçakal! Sana tükürmüyorum. Ama senin için veda gözyaşları da döküyorum. İnsanın içindeki soyluya ve iyiye olan hoş inanç, halkın özgürlük iradesinin yenilmezliğine ilişkin uzun süre görülen düş, aklın gücüne beslenen budalaca umut -hayallerim, orada gömülmüş yatıyor. Dışarıda gerçeği, tarihin yasasını aramak zorundayım.

4 SANAYİLEŞME ÇAĞINA HIZLI GEÇİŞ

Londra – Birmingham – Manchester. İngiltere'yi güneydoğudan kuzeybatıya kadar boydan boya geçmek için gece ekspresinin ihtiyaç duyduğu süre topu topu yedi saatti. 1842 yılının sonu... Birinci sınıf kompartımanlardan birinde oturuyordu Friedrich Engels. İngiltere'ye geldikten sonra ilk iki haftayı, Londra'da geçirmişti. Şimdi, makineleşmiş modern pamuk endüstrisinin merkezi, dünyanın çehresini ve dünya nüfusunun hayat koşullarını temelden değiştirecek olan teknolojik üretim devriminin çıkış noktası, Lancaster Kontluğu'nun metropolüne doğru yol almaktaydı. Manchester çevresindeki bölgenin endüstriyel gelişimini titizlikle incelemişti. 1764'te dokumacı James Hargreaves'in icat ettiği ünlü iplik eğirme makinesi 'Jenny', memleketlisi Richard Arkwright ve Samuel Crompton tarafından tarak ve ön eğirme makinesiyle donatılarak, 'Mule' (Katır) adını verdikleri daha gelişkin bir makine haline getirilmişti. Bu

sistemin çalıştırılması için yeni oluşturulan iplikhanelerde, James Watt'ın buharlı makinesi ilk kez sınai açıdan etkin biçimde kullanıldı. Pazarı aniden kaplayan dev ucuz iplik arzı, köy papazı Dr. Cartwright'ın motorlu dokuma tezgâhını beraberinde getirdi. Şehrin hızla gelişen tekstil endüstrisi, kömür ihtiyacını, sadece mekanize büyük işletmeler tarafından karşılanabilecek yüksek kaliteli çelik, makine ve işleme tesislerine ihtiyacı artırdı. Kısa süre içinde dünya pamuk hasılatı, bu sanayinin hammadde ihtiyacını karşılamaya yetersiz kaldı. ABD'de pamuk tarlalarında makineler ve buhar enerjisi kullanılmaya başlandı. Lancashire pamuk endüstrisinin yarattığı sınai ivmenin etkileri sonsuzdu. Teknolojik devrim yavaş yavaş bütün sanayi dallarını, kara, su ve demiryolu trafiğini kapsamıştı. Goethe'nin, tehditkâr biçimde yaklaştığını gördüğü sanayileşme çağı, Manchester'ın sanayi bölgesinde yaşanıyordu.

Bu arada Stockport'u geride bırakmışlardı. Vagon pencerelerinin ötesinde akıp giden Lancaster'ın çayırılık arazisi üzerinde, sırlıklam yağmurlu bir sonbahar sabahı ağarmaktaydı. Tek tük evler görünmeye başlamıştı, bir tramvay geçti, tren bir nehir vadisinin sisine gömülmüştü. Kompartıman aniden sarsıldı. Vagonlar gümbürdeyerek birbirine çarptı. Bedenler öne doğru eğildi. Buhar vanalarının tıslaması, frenlerin gıcirtısı duyuldu. Tren yavaş yavaş, neredeyse temkinle, sayısız gaz lambasının gündüz gibi aydınlattığı çelikten ve camdan yapılmış yüksek kemerli, görkemli bir hangara giriyordu. Altın rengi dev harflerle yazılmış büyük bir tabela görüldü: "Regend Street, Manchester" ... Geniş peron üzerinde yüzlerce insanın yarattığı izdiham... Sonra ani bir çarpma daha, tren durdu. Friedrich hedefindeydi.

* * *

İstasyondan neşeyle çıktı. Şehir onu nemli sis ve kara duman bulutlarıyla karşılamıştı. Geniş London Road bulvarında durdu. Böylesine görkemlisini Londra'da bile görmediği heybetli taş binalar yükseliyordu önünde; beş-yedi katlı oteller, mağazalar, işyerleri. Pırl pırl aydınlatılmış vitrinleriyle büyük dükkânlar dizilmişti alt katlarda. Sanki şehir sadece, insanlığa yeryüzünün bütün egzotik zevklerini, bütün lüks maddelerini, bütün şeytanlıkları ve egzantrikliklerini satışa sunmak için kurulmuş gibiydi. Kesintisiz insan kalabalığı bu dükkânların yanından geçerek, aceleyle güneye doğru akıyordu.

Aniden soluğu kesildi Friedrich'in. Bu kez oradan geçen ilgisiz bir yolcu olarak değil, aksine hayatını yıllarca burada geçirmek zo-

runda olan biri olarak gelmişti. İçindeki beklentiyi hissediyordu, sı-
cak ve ısrarcı. Durumunun dramatikliğini hissediyordu. Arkasında
bütün köprüler atılmıştı. Burada ya da hiçbir yerde. Karar anına
yaklaşıyordu!

Misafir olduğu ülkenin başşehrini, iş hayatını ve borsayı tanı-
mak için Londra'da geçirdiği günler, gergin bir havaya girmesine
yetmişti. Gri sokak geçitlerinden oluşan dev örümcek ağı içinde,
devasa taş yapılardan, çarklardan, gemilerden, meşguliyet içinde
oradan oraya koşuşturan çok sayıda insandan oluşan bu büyük ka-
os içinde, bu yoğun faaliyetin cadı kazanı içinde, kanalın üzerinden
atılan bir adımın, bu önemsiz yer değişikliğinin gerçekte, insanla-
rın birlikte hayatıyla ilgili şimdiye kadarki bütün ölçülerin, bütün
geleneksel kavramların, insan varlığının doğasıyla ilgili bütün ta-
savvurların kuşkulu hale geldiği yabancı bir dünyaya, başka bir ça-
ğa hızlı bir geçiş olduğunu kavramıştı.

Şimdi de Manchester'daydı...

"Mister!" Eşyalarının 617 numaralı faytona yerleştirildiğini bil-
diriyordu tuttuğu hamal. Friedrich ödemeyi yapıp kalabalığın ara-
sında faytonların durduğu yere doğru ilerledi. Arabacıya, onun ya-
nında yolculuk yapmak istediğini söylemiş, yukarıya tırmanmak
üzereyken, güney yönünde blok evlerin arasından korkunç bir
manzarayla karşılaştı. Bir dizi dev bacadan göğe doğru kapkara
dumanlar yükselmekteydi. Kocaman masal kahramanları gibi du-
ruyorlardı; yirmi, otuz, hayır yüz, gökyüzünü karartan, duman tü-
ten canavarlardan oluşan bir ormandı sanki. Sahil boyunca ince bir
yol, muhteşem London Road'dan bu cehennem mutfağına doğru
uzanıyor ve bu batakhane mavi önlüklü binlerce erkeği, kadını, ço-
cuğu bir girdap gibi içine çekiyordu. Friedrich aniden faytoncunun
dizginlerine asıldı. "Kahvaltı ettiniz mi, Mister?"

"Hayır, Sir!"

Cebinden bir Şilin çıkardı. "O zaman edin! Ve burada bekleyin!
Hemen döneceğim."

Paraya sevinen faytoncu reverans yaptı. "Teşekkür ederim,
Mylord! Bekleyeceğim!"

Friedrich yere atlayıp kalabalığın arasına karıştı ve hemen istas-
yonun arkasında başlayan fabrika semtine doğru sürüklenmesine
izin verdi.

Birkaç dakika sonra Medlock kıyısındaki çirkin semtteydi. Çok sayıda fabrika sireni ötmeye başlamıştı. İtiş kakış daha da şiddetlen-di. Az sonra fabrika o müthiş insan kalabalığını yutmuştu. Gecikmiş tek tük işçiler, ölüm kalım meselesiymiş gibi girişlere doğru koşu-yorlardı. Sonra yol süpürölüp temizlenmiş gibi bomboş kaldı. Çalışan makinelerin takırtı, tukurtu, cızırtı sesleri havayı titretiyordu.

Uyuşturulmuş gibi yol boyunca ilerledi Friedrich. Fabrikalar-dan birinin kapısının önünde, girişin üzerinde kalın harflerle, 'R. H. Greg - Wooltexture' yazıyordu. Bu adı, Engelskirchen'de incele-diği ticari raporlardan gayet iyi tanımaktaydı. R.H. Greg, Wooltex-ture, Manchester'ın en güçlü pamuk imparatorlarından biri, baba-sının Eccles'teki şirketiyle işbirliği içindeydi.

Fabrika duvarının yanında ara sokaklardan birine saptı. Yol aş-ağıya, nehir vadisine doğru gidiyordu. Sis içinde çok yavaşça, in-ce bir ahşap köprü'nün üzerinden el yordamıyla ilerleyebildi. Ayak-larının altında pis kokan kapkara nehir akıyordu. Karşı kıyıda ayakkabıları bataklığa saplandı. Köprüye geri çıkarak kurtardı kendisini. Kararsızlık içinde korkuluğa yaslanmıştı. Bir dizi evin cephesiyle karşı karşıya olduğu hissine kapıldı. Sis içinde daha ayrıntılı bir şeyler görmeye boş yere çabalıyordu. Sırtında tahta kü-fesiyle, kupkuru, iki büklüm yaşlı bir kadın köprüye çıkmıştı. Fri-edrich ona hitaben, "Sanırım yolumu kaybettim, orada kimse otur-muyor herhalde?!" dedi.

Yaşlı kadın cevap vermeksizin kikirdeyerek yanından geçip gitti. Geri dönmek üzereydi ki, fabrika gürültüsüne rağmen çocuk sesleri duydu. Çamura bata çıka bağırıtların geldiği yöne doğru ilerledi, bir duvarın yanına ulaşmıştı. Blok evlere doğru giden dar girişin karanlık deliğini gördü. Kötü kokulu atık sulardan oluşmuş küçük bir dere dışarıya akmaktaydı. Girişte yanından, böğürerek koşan iki domuz geçti.

Yüksek sıvasız duvarlar çevrelemekteydi bir avluyu. Çepeçevre basık domuz yuvaları ve helalar diziliydi. Hemen hemen bütün ev-lerin camsız pencereleri, karton ve kasa tahtalarıyla çivilenmişti. Birkaç küçük çocuk pisliğin içinde oynuyor, yaşlı bir adam bir bod-rum deliğinden deli deli bakarak sırtıyordu. Her yerde pencereler-in altında asılı çamaşırlar, buralarda insanların yaşadığını ele ver-mekteydi.

Friedrich'in yanında aniden tek kollu bir adam belirmişti.

Karanlık yüz ifadesiyle çıktı Friedrich'e: "Ne arıyorsunuz burada?"

"Şu evleri görmek istedim."

Sakat adam yolunu kesti. "Görülecek bir şey yok!"

"Buranın yöneticisi siz misiniz?"

Adam alay ederek kahkaha attı. "Yönetici! O herif polis koruması olmadan siste buraya gelmeye bir gün cesaret ederse, lanet olsun bana."

Tehditkâr bir cephe oluşturan yaşlı erkekler, kadınlar ve meraklı çocuklar toplaşmıştı aniden.

"Çekip gitseniz iyi olacak, Mister," dedi tek kollu adam.

Friedrich gitmeye yeltendiği anda deliklerin birinden gelen korkunç bir çocuk çığlığı duydu. İnsanlar hemen onu bırakıp, "Küçük Bobby!" diye bağışarak aceleyle bodrum girişine yönelmişlerdi.

Peşlerinden giden Friedrich, bodrumdaki rutubetli barnakta, kucağında bebekle yaşlı bir kadın gördü. Zavallı küçük oğlancığın boynu, üzerinde kan lekesi olan beyaz bir bezle sarılmıştı.

"Sıçan ısırgı," diye açıkladı sakat adam.

Çocuk yine çığlık atmaya başlamıştı. Ateşi var gibi görünüyordu. "Bazen gündüzleri bile deliklerinden çıkmaya cesaret ediyor o hayvanlar!"

"Hemen doktora gitmeli bu çocuk!" diye bağırdı Friedrich, kadına. Kadın tereddüt edince çocuğu alıp paltosuyla sardı. "Bana yolu gösterin!" Kadın kararsızlık içinde tek kollu adama bakıyordu. Friedrich kadını kolundan yakalayıp peşinden sürükledi. "Gel!" Kadın boyun eğdi. Sakat adam da peşlerinden geldi.

On dakika sonra fukara hastanesinin muayene odasındaydılar. Doktor telaşsız bir yüz ifadesiyle yarayı inceledi. "İyi görünmüyor. Birkaç gün burada kalması gerekirdi. Ama ne yazık ki," diye Friedrich'e döndü, "Beni yanlış anlamayın, bu bölgede... Yani on Şilinlik bir teminat karşılığında..."

"On Şilin," diye haykırdı tek kollu adam, dehşet içinde.

Friedrich'in cüzdanını çıkarıp, küçümseyerek uzattığı parayı, hızlı bir hareketle kaptı Asklepios'un işbilir havarisi.

"Hipokrat yemini bunu da içeriyor mu, Mister?" diye sordu Friedrich, beyaz önlüklü adama. Adam ona, sanki karşısında bir kaçık varmış gibi garip garip baktı. "Buralı değilsiniz galiba?"

Tek kollu adam yolda, "Size nasıl teşekkür edebilirim?" dedi.

"Teşekkür edecek bir şey yok," diye cevapladı Friedrich, aksi aksi. "Bir doktorun bir insana yardım etmeden önce para istemesi anlaşılır gibi değil."

"Bunda ilginç olan ne? Parasız bir insan – yaşamaya hakkı var mı ki onun?"

"Bunu siz mi soruyorsunuz?"

"İnsan böyle benim gibi..." Sakat adam boş gömlek kolunu gösteriyordu. "Artık bir şey kazanamayınca öğreniyor her şeyi. Lanet olsun, Mister, bunu her gün gazetelerde de okuyabilirsiniz."

"Sadece birkaç gündür İngiltere'deyim," diye açıklamada bulundu Friedrich. "Bizde, Almanya'da..."

Tek kollu adam şaşkınlıkla durdu. "Siz Alman mısınız?"

Friedrich başını salladı.

"Yazık," diye üzüldü tek kollu adam, "Keşke karım sizinle tanışabilmiş olsaydı! Kendisi Almandır. Son kez anadilinde konuşabildiğinin üzerinden yedi yıl geçti."

"Buraya nasıl geldi?"

"Ben yanımda getirdim. Saksonya'da yoksul bir dokumacı köyünden. Altı yıl önce orada mekanik dokuma tezgâhları kurmuştum."

Yürümeye devam ediyorlardı. Friedrich binalardan birinde meyhane tabelası gördü. Adamı bira içmeye davet etti. Bu erken saatte tek müşteri onlardı.

"Siz teknisyen misiniz?" diye sordu Friedrich.

"Teknisyendim, lanet olsun, Mister. O zamanlar kemiklerim henüz sağlamdı. İyi kazanıyordum. Dünya benimdi. Elisabeth'e altından dağlar vaat ettim. Zengin İngilterem benim! Bütün köy, şanslı olduğu için Elisabeth'le birlikte sevinmişti. Şimdiyse o lanet fabrikada, bayılıncaya kadar ayakta çalışıyor. Yirmi beş yaşında, ihtiyar ve tükenmiş. Ve ben ona bu sıçan deliğinden başka bir şey sunamıyorum." Sinirlenmişti. "Peki ona ne ödüyorlar, biliyor musunuz? Her gün on iki saat cehennem karşılığında, bir kadına ne kadar az para verildiğini biliyor musunuz?"

Friedrich sordu: "Ya siz? Kolunuzdan dolayı size bir şey vermiyorlar mı?"

"Tek bir kuruş bile yok, Mister. En fazla yoksullar evinde bir yer. Ama hapishane oradan daha iyi!" Adam ara vermişti. Sol eliyle bira bardağını tuttu. Bir yudum aldı. Gözlerinde öfkeli kıvılcımlar ça-

kıyordu. Eli bardağın çevresinde yumruk olmuştu. "Bir şey yapmalı, herhangi bir şey. Bir çıkar yol olmalı. Bir yerleri kundaklamalı. Ama kime karşı?" Kıvılcımların yerini umutsuz teslimiyet almıştı. "Ah, Sir, bu lanet ülke. Bir Şilin peşinde koşmak, büyük para kazanmak – hepimizi hayvanlara dönüştürdü. Size o kadar korkunç şeyler gösterebilir, öyle öyküler anlatabilirim ki..."

"Hadi o zaman, anlatın!"

Sakat adam şaşkınlıkla sordu: "İlgilendiriyor mu bu sizi? Vaktiniz var mı ki? İşleriniz yok mu?"

Friedrich başını iki yana salladı. "Henüz yok. Bugün sadece bir faytoncu, valizlerimle birlikte istasyonda bekliyor."

"O zaman benimle gelin," dedi sakat adam.

Sanayi bölgesi işverenlerinin, emek köleleri için kurdurdukları Medlock çukurundaki barınaklar arasında dolaştılar. Daracık bir alanda, ince duvarlı, dip dibe sıralanmış kulübelerde ve kötü kokan dar avlularıyla pencere deliklerinden içeriye güneş ışığı sızmayan yüksek, çok katlı taş kutuların içine on binlerce kişi tıkıştırılmıştı. Her yerde aynı tarifsiz sefalet görüntüsü. Adı Robson olan tek kollu adamın Friedrich'e gösterdikleri, fabrika sisteminin en talihsiz kurbanlarıydı. Sakatlar, hastalar ve 'yaşlılar', kırk yaşında artık bezgin, kocamış erkekler ve kadınlar, işsiz insanlar, asla bir daha maaşa ve ekmeğe ulaşma şansı olmayan insanlar, akrabalarının merhametiyle sefalet içinde yaşayıp giden kırık dökük yaratıklar. Çoğunun durumu Robson gibiydi: Bir zamanlar rağbet gören işgücü, mesleğinin ustası, hayat sevinci ve gelecek umutlarıyla dolu insanlar... Sanayi onların içini boşaltmış, sakat etmiş, işgüclerini zamanından önce ellerinden almış ve paçavra gibi tükürüp atmıştı.

"Tabii bunlar yoksulların en yoksulu," diye yorum yaptı Robson. "Ama sayıları muazzam olmalı, çünkü hemen hemen hiçbiri kırk beş yaşından sonra, makinelerin başındaki caniyane günlük çalışma mücadelesine katlanamıyor. Hâlâ işi olanlar daha iyi yaşıyorlar, hafta sonları aldıkları Şilinler ve Peniler, gerek gıda maddelerinin gerekse konyağın eksik olmadığı yeterli bir hayat sürmelerine imkân sağlıyor. Ama nereye kadar, Mister? Piyasada konjonktürel bir dalgalanma, yeni bir makine, işverenin yaptığı bir hesap hatası, hastalık, kaza, bir amirin keyfi davranışı bütün güzelliklerin sonunu getirebilir."

Geçim esaslarının, her gün, evet, hatta her saat yüzlerce tesadüfün tehdidi altında olan bu insanların düşünce dünyasını hayalinde canlandırmaya çalıştı Friedrich. Başaramadı.

Medlock köprüsünden geçip London Road'a geri dönerken öğleden sonra olmuştu. Kendisini paramparça hissediyordu.

Sabah kiraladığı fayton, hâlâ aynı yerde durmaktaydı. Faytoncu oturduğu yerde uyuyakalmıştı. Friedrich'in sarsarak uyandırdığı adam, gözlerini açar açmaz kızmaya başladı: "Siz, Mister, bunun size ufak bir maliyeti olacak! Bütün gün beni burada..." Aniden sözünü kesti, çünkü yolcusunun içinde bulunduğu durumu görmüştü... Yüzü yorgun ve bitkin, giysileri kirlenmiş. Faytoncu oturduğu yerden aşağı atladı. "Ne oldu?" Friedrich cevap vermeyince, anlayışla başını sallayarak içki içer gibi bir hareket yapıp, faytona binmesi için yardıma yeltendi. "Hiç olmazsa adresinizi verebilecek misiniz bana, Sir?"

"Dransgate. Oraya yakın bir ev arıyorum. Sakin bir yerde. Merkezden fazla uzak olmasın," diye cevapladı Friedrich. Faytoncu onu şaşırtıcı ölçüde ayık bulmuştu mutlaka.

"O zaman artık yola çıkma zamanıdır," diyerek yerine tırmanıp atları dehledi adam. Hâlâ çok yeşilliği olan bakımlı bir yerleşim bölgesine geldi. Bir zamanlar şehrin dış mahallelerinden olmalıydı burası. Gerçekten de bitişik düzen evlerden birinde: "İyi döşenmiş oturma ve yatak odası, hali vakti yerinde beylere kiralık" yazan levha vardı.

Kapıyı çok zarif, ama oldukça enerjik yaşlıca bir hanım açtı. Genç adamı tepeden tırnağa süzdü, biraz hırpalanmış dış görünümüne rağmen memnun kalmış gibi görünüyordu; nereden geldiğini, mesleğini sordu, puro içmesine bir itirazı yoktu. Evi gösterdi, şömineli geniş bir oda, yanında da küçük bir yatak odası. Ev kadının, Hindistan'a yerleşmiş küçük erkek kardeşine aitti, sade ve zevkli döşenmişti. Raflarda Friedrich'in kitapları için yeterince yer vardı. Kira uygun görünüyordu. Friedrich tereddüt etmedi. Peter Ermen'e, Manchester'a sağ salım geldiğini ve ertesi gün öğleden sonra kendisini ziyaret edeceğini bildiren bir not yazdı. Faytoncuya fazlasıyla ödeme yapıp, Victoria Mill'e götürmesi için notu ona verdi.

Valizleri boşaltırken, Miss Miller -ev sahibesinin adı buydu- şömineyi yaktı. Odaya hızla hoş bir sıcaklık yayılmıştı. Şansına kadın

pek meraklı görünmüyordu, konuşkan da değildi. Friedrich sadece, emekli oluncaya kadar yatılı bir kız okulunda Fransızca öğretmenliği yaptığını, Manchester şehrini uzunca süredir sevmediğini, sadece babasından miras kalan arazi nedeniyle hayatının son baharını burada geçirdiğini öğrendi. Kadının yaptığı çayla sandviçlerin tadını çıkardıktan ve huzur içinde bir puro yaktından sonra şömine ateşini seyrederken, şansının yaver gittiğini düşündü. Ama sonra yine gün içinde yaşadıklarını hatırladı. Bu şehrin, gözlerinin önünde bu sefalet dururken, sanki böyle bir şey yokmuş gibi rahat rahat yaşayan, gülen, güven altında oluşlarının, refahlarının tadını çıkaran 'hali vakti yerinde' vatandaşların karşısında dehşete düşüyordu.

Bugün, Milat'tan sonra 19. yüzyılın ortasında, hümanizmi, Aydınlanma'yı, Thomas Morus, Shakespeare, Berkeley, Byron, Owen ve Shelley'i ortaya çıkaran büyük felsefi çağlar yaşandıktan sonra, korkunç olanın üzerinden düşüncesizce atlayıp geçen nasıl insanlardı bunlar? Dünya önünde köle ticaretine karşı mücadele yürüten, insan haklarını ilan eden ve kendi ülkelerinde en korkunç sosyal adaletsizliğe göz yuman bu ülkenin politikacıları nasıl bir ikiyüzlülüğe sahip olmalıydı? Dünyanın en barbar ülkesinde, bu ülkenin en barbar şehrinde yaşamak zorunda kalmanın yarattığı mutsuzluk hissi rahatsızlık veriyordu.

Ertesi sabah ancak Miss Miller çayı getirince uyandı. Uzun süre uyumuştı. Bu arada bir yük arabası, yola çıkmadan önce Barman'dan, Bremen'den ve Berlin'den Manchester'a gönderilmesini sağladığı kitaplarının bulunduğu üç kasayla birlikte Ermenilerin selamını getirmişti, Eccles'teki köşklerinde yakın dostlarıyla ufak bir kutlama için beş çayına kendisini aldıracaklarını bildiriyorlardı.

Karşılama için ne büyük onur, dedi Friedrich kendi kendine. Evini düzenlemek ve *Rheinische*'ye ilk yazısının taslağını hazırlamak için günden yararlanmaya karar verdi.

Zengin bir kutlama masası, ışıkları avizelerin ve kupaların kristalinden yansıyan yüzlerce mum, gece giysileri içinde çok sayıda konuk! Friedrich, Ermenilerin salon kapısının önünde tedirgin durdu. Benim için mi, bütün bunlar benim için mi? İnsanlar karşılıklı dizilip koridor oluşturmuşlardı. "Happy birthday to you! Happy birthday to you!"

Birden aklına geldi: 28 Kasım, Cuma günüydü, yirmi ikinci doğum günü! Bu kadar çok yeni izlenim arasında tümünden unutmuştu.

Sıralanmış konukların önünden geçiriliyor, aklında tutamayacağı isimler uçuşuyordu havada. Önemli iş arkadaşlarının ve bu Alman gencinin sıkılganlığıyla harika eğleniyor gibi görünen, süslenip püslenmiş eşlerinin yüzlerine bakıyordu. Cüretkârca göz süzerek meydan okuyan ya da hafifçe kızarak gülümseyen kimi zarif kızların ellerinin, gereğinden fazla avcunda kaldığı da oluyordu.

Yirmi iki, evet, evlenme yaşı geliyordu. Hiç önemsiz olmayan bir şirketin genel müdür yardımcısı, o şirketten daha da önemli bir babanın veliahtı, Tanrım, evet, iyi parçaydı!

Friedrich gülümseyerek karşılık veriyordu. Başka ne yapabilirdi ki? Bu bir oyundu. Sıkça görmüş, sıkça uygulamıştı. İç dünyasının durumu göz önüne alındığında, ürkütücü bir yanı vardı. Ama kendisi dışında kim bunu böyle algılıyordu ki?

Evin hanımı tören havasında süslenmiş masaya davet etti konukları. "Doğum günü çocuğu baş köşeye!" Sağına ev sahipleri oturdu. Solunda iki kişilik yer boş bırakılmıştı. "En önemli konduğumuz için," diye fısıldadı Bayan Ermen, "Mister Robert Hyde Greg. Davete katılacağına söz verdi." Ticaret dünyasının ilkleri arasına giriş yolunun kendisine açılıp açılmayacağı, öncelikle Greg'in teveccühüne bağlı olduğu anlatıldı Friedrich'e.

Bu arada kadehler doldurulmuştu. "O gelmeden başlamamıza gücenmeyecektir," dedi Mister Ermen ve yayvan Flaman aksanıyla doğum günü çocuğunun sağlığına, memleketi Almanya'ya, Friedrich Engels Senior'un sınırsız kazanımlar sağladığı, Prusya'yla İngiltere arasındaki ticari ilişkilere, Avrupa halkları arasında serbest, sınırsız ticarete kadeh kaldırdı. Oğulun büyük esere, babasının anlayışına uygun olarak katkıda bulunacağına güvenini ifade etti ve biraz değiştirilmiş olarak Schiller'i alıntılararak klasik kültürünü gösterdi: "*Size aittir, ey tanrılar, tüccar./Onun aradığı mal-mülk, ama eklensin gemisine iyilik!*"

Herkes alkışladı, kadehler boşaltıldı, şimdi bütün gözler Friedrich'e yönelmişti, anlaşılan kendisinden bir karşılık bekleniyordu.

"Bu samimi karşılamadan dolayı ne kadar şaşkın olduğumu görüyorsunuz," diye başladı Friedrich, fazla tereddüt etmeden. "Mister Ermen'in şahsından beklentilerini yerine getirebilecek miyim, bilmiyorum. Ben burada ne babamın yerini doldurabilecek ne de Schiller alıntısındaki gibi tüccar olarak herhangi bir yarar sağlayabilecek durumdayım. Ben buraya öğrenmeye geldim. İngiltere,

dünyanın endüstriyel bakımdan en ileri ülkesi. Endüstriyel zenginlik onun umutlarını kanatlandırıyor. Dünyanın hiçbir yerinde böylesine hedef bilinçli girişim dürtüsü, bu kadar çok enerji, yararlı çalışma üzerinde yoğunlaşmış amaca yönelik faaliyet bulamazsınız!”

Ara verdi. Peter Ermen, böyle devam etmesi için cesaretlendirerek başını sallıyordu. Fakat Friedrich hallerinden memnun, tuzu kuru gülümseyen bu yüzlerin dikkatini, madalyonun öteki tarafına çekmekten alıkoyamadı kendisini. “Ama başka şeyler de gördüm. Zenginliğin ortasında sayısız insan, en berbat sefalet içinde yaşıyor. Bütün çabalarına rağmen, en ağır biçimde çalışmalarına ve büyük gayret göstermelerine rağmen, kendilerine ve çocuklarına insan onuruna yakışır bir hayatı sağlayacak durumda değiller.” Ev sahibinin yüzünün nasıl karardığını, orada bulunanların birbirlerine nasıl kırgın baktıklarını fark etti. “Romantik düşlerin ve saf düşüncenin ülkesinden getirebileceğim şu endişeli sorudan başka hiçbir şey yok: Bu ülkenin güç sahipleri, fabrikaların efendileri, bilimciler, pratik mantıklarıyla politikacılar, gelişen sanayilerinin diğer yüzüyle, çalışan sınıfın sıkıntısı ve sosyal güvensizliğiyle de başa çıkabilecek durumda olacaklar mı?”

Salonda huzursuz bir homurtu yükselmişti. Peter Ermen sözünü kesmeye çalıştı: “Sevgili genç dostum...”

Friedrich çabucak kadehini eline alıp devam etti: “Umarım anakarada, sizin sisteminizi eleştirenler, sanayi devletiyle birlikte herkesin herkese karşı amansız savaşını, bütün düşünsel ve ahlâki değerlerin yok oluşunu, insanca toplumun çöküşünün kesinkes yaklaştığıru görenler haklı çıkmaz! Kadehimi buna kaldırmak istiyorum.”

Topluluk kararsız bir sessizliğin içinde donmuş kalmıştı. Birkaç genç kızın alkışı hemen kesildi. Rutin olarak kadehlerine uzanmış birkaç kişi şok içinde ellerini hemen geri çektiler. Nahoş bir sessizlik olmuştu.

O esnada, Friedrich konuşurken, yanında çok genç ve çok güzel bir hanımla salona girmiş olan uzun boylu, sempatik bir adam durumu değiştirdi. Onaylayarak alkışlıyordu. Beklenen onur konuğu olduğu belli olan adam konuşmaya başlamıştı: “Çok iyi konuştu-nuz, genç dostum! Soylu düşünceniz ve insani dilekleriniz sadece alkışlanabilir. Temenninize katılmama izin verir misiniz?”

Topluluğun havası hemen değişmişti. Şimdi bütün eller kadehlere uzandı. Yüzler yine dostane, lütufkâr maskeler taşıyordu. Fri-

edrich fısıldaşmalar duydu: "Heyecanlı ve hayalperest, Alman işte." – "Ama inançlı ve özverili bir karakter!"

Peter Ermen yeni gelen konukları hemen Friedrich'le tanıştırdı. "Bu Mister Robert Hyde Greg! Borsa Kulübü ve Ticaret Odası Başkanı." Mister Greg gülümseyerek, ama yine de biraz gururla ekledi: "Madem bütün fahri görevleri sayıyorsunuz, Tahul Yasası'na karşı National-Anti-Cornlaw-Liga'da Ulusal Komite Musahibi." Eşinin ufak bir rahatsızlığı nedeniyle geciktiği için özür diledi; eşini temsilen kızı Jeannette'i yanında getirmişti. Friedrich'in elini sıkarak içtenlikle kutladı.

Şimdi kız da biraz çekingen yaruna yaklaşmıştı. "Ben de sizi kutluyorum, Mister Engels."

Yakından daha büyüleyiciydi. Hafif pembemsi oval yüzü, narin omuzları, ardında güzel gözlerinin gizlendiği gözkapaklarının mahçup ifadesi, yüksek boyunlu giysisinin altından belli olan büyüleyici iki küçük tepenin arasında bir bekçi gibi duran elmas haç kendisine Madonnavari bir hava veriyordu. Onunla flört etmemek Friedrich için imkânsızdı. Hafifçe eğilerek, Jeannette'in elini dudaklarına götürdü: "Böylesine güzel bir ağızdan gelen kutlamaya çok özel teşekkürlerimi iletmeliyim!"

Kız utangaç utangaç başını eğdi.

Mister Greg, yapacağı konuşma için herkesi susturmuştu. "Kutlama korosuna benim de katılmama izin verir misiniz, genç dostum?" Sesini yükseltti ve herkese dönerek devam etti: "Mister Engels'i, sadece bizlerin çok değer verdiği Alman iş ortağımızın varisi olarak değil, ülkemizin siyasal ve toplumsal sorunlarıyla da ilgili bir insan olarak şehrimizde selamlamaktan sizlerle birlikte memnuniyet duyuyorum." Mr. Greg bütününüyle, deneyimli, popülist bir hatibin konuşma tarzına geçmişti: "Evet, doğrudur. Tarih. Sevgili dostlarım, icraatlarımızı sadece makinelerimizin ve fabrika bacalarımızın sayısıyla ölçmeyecek, sadece ticari istatistiklerle ve üretim rakamlarıyla ölçmeyecek, aksine işletmelerimiz aracılığıyla kaç aileye güvenli bir hayat sağladığımızla da ölçecek. Çünkü ticaretimizin bütün emirlerinin üstünde, Tanrı'nın emirleri var."

"Eyvah! Çok uzun bir konuşma olacak bu!" diye fısıldadı Jeannette, Friedrich'e. Gerçekten de Mister Greg konuşmasını sürdürüyor, Hristiyan sorumluluğuna sesleniyor, serbest piyasa ekonomisinin, serbest rekabetin engelsizce gelişmesinin önündeki

son bariyerler de nihayet kalktığında, İngiltere'nin içinde yaşayacağı cennet benzeri koşulları tasvir ediyordu. Mister Greg'in söylediği her şey bir biçimde mantıklı duyulmaktaydı. Serbest ve Hristiyan sözcükleri gerçi biraz ukalaca kullanılıyor, ama çalışan bütün insanların refahı için uğraşan ve soylu, asalak büyük toprak sahiplerini iktidardan indirmek isteyen aydın, liberal bir işadamlarının yüreğinden dürüstçe geliyor gibi duyuluyordu. Prusya'da bu konuşma yüzünden, devleti tehdit eden halk kışkırtıcıları listesine konurdu kesinlikle. Demek İngiltere'de ortak bir dil bulunabilecek kişiler vardı! Üstelik bu adam nüfuza ve güce sahipti -ve âşık olunacak bir kıza. Belki de bu ülke daha iyi, daha sağlıklıydı, belki de burada yaşamak sandığından daha katlanılabilir olacaktı...

Akşamın seyrinde bütün ilgisi iyice açılan, daha cana yakın hale gelen Jeannette'e yöneldi. Şarap da üzerine düşeni yapıyordu. Medlock'taki korkunç görüntüler silikleşti. Az sonra artık sadece kızı görüyor ve duyuyordu.

Ancak gece geç vakit Mister Greg, eve bırakmak için arabasına davet ettiğinde, kendisini muhtemelen geri dönüşü olmayacak bir duruma düşürmek üzere olduğunun bilincine vardı Friedrich.

Arabanın arkasında Jane'e karşı biraz daha mesafeli davranıp, nazik babasını İngiltere'de toplumsal durumla ilgili bir sohbete çekmeyi başardı. Greg, şu an İngiltere'deki sosyal dengesizliklerin, feodal toprak mülkiyetini koruyan ve sanayinin engelsiz gelişiminin en önemli önkoşulu serbest rekabeti sınırlayan Tory'lerin (Muhafazakârların) Tahıl Yasası nedeniyle ortaya çıktığını anlatıyordu. "National-Anti-Cornlaw-Liga'da mücadelemiz bu yüzden..."

Friedrich Medlock'da yaşadıklarını ima edince, Mister Greg üzüntüyle başını salladı. "Evet, henüz yapacak çok şeyimiz var. Fabrikatörler arasında da insanları sev emrine uymaktan sorumsuzca kaçınanlar mevcut." Başka türlü de olabileceğine ilişkin Friedrich'in babası Mister Ermen'le birlikte, Victoria Mill'in mükemmel atölyeleriyle konutlarında inandırıcı bir örnek sunmuştu. Greg, Manchester'ın güneyinde küçük bir yer olan Quarry Banks'deki yeni fabrikasını görmeye davet etti Friedrich'i.

Friedrich Jane'le göz göze geldikten sonra şevkle kabul etmiş, birlikte yapacakları kır gezisi için hemen gelecek Cumartesi üzerinde anlaşmışlardı.

Baba kız gelip onu aldılar. Araba şehirden hızla uzaklaşıp, dışarıya, Cheshire'ın hâlâ yeşil çayırliklarına daldı. Chester'ın çok uzağında olmayan Dee nehrinin ağzında, geniş alana kurulmuş pamuk fabrikasıyla Quarry Banks'in kırsal idili yatıyordu. Havalandırması bile olan, yüksek, ferah salonları gezdiler. Engelskircen'deki gibi makineler parıldıyor, erkeklerle kadınlar saygıyla başlarını eğerek işverenlerini selamlıyorlardı. Mister Greg Friedrich'ten işçilere durumları hakkında ne düşündüklerini rahatça sormasını istedi. Tabii patronun yanında sadece olumlu cevaplar aldı Friedrich. Yazıhanede harika bir kahvaltı hazırlanmıştı. Mister Greg öğleden sonra işçilerin kulübelerini ziyaret etmeyi önerdi. Friedrich götürüldüğü evlerin, Medlock kıyısındaki sıçan delikleriyle karşılaştırıldığında, nasıl bir tezat içinde bulunduklarını görünce hoş bir sürpriz yaşadı. Her yer tertemizdi, hatta mobilyalar mütevazı bir refah düzeyine bile sahipti, çocuklar temiz giyimli, sofralar zengindi. Elbette sadece seçilmiş evlere götürüldüğünü fark etti -ama yine de, İngiliz sanayiın bütün işçileri sefalet içinde yaşamıyordu. Öyle anlaşıyordu ki proleterlerin kadri, işverenlerin ahlâki anlayışına önemli ölçüde bağlıydı. Ne mutlu ki babasının Victoria Mill'i de, işçilere katlanılabilir hayat koşulları sağlamaya çalışan işletmeler arasındaydı.

Sordu: "Tek bir buharlı makine, elle çalışan 200 bin işçinin yaptığı işi 200 işçiyle yapan bir makine sistemini nasıl çalıştırıyor? Bu muazzam verimlilik karşısında bütün insanlar için iyi hayat koşulları yaratılamaz mı?"

Geri dönüş yolunda Mister Greg, Friedrich'in sorularını cevapladı. Yoksul tabakalarda nüfus patlamasına, her gün yoksul insanlardan oluşan bir orduyu İngiltere'ye sürükleyen İrlandalıların göçüne dikkat çekti. Büyük şehirlerin sıkışıklığında alkol, sefih hayat da rol oynuyordu. Genel refahın en berbat düşmanıysa Tahıl Yasası'ydı ve öyle kalacaktı. Manchester'da vedalaşırlarken, Anti-Cornlaw-Liga'nın yakında yapılacak bir toplantısına katılmasını rica etti Friedrich'ten.

Böylece Friedrich NACL'nin düzenlediği bir kitle toplantısında, artık neredeyse dost olduğu, sosyal duyarlılığa sahip Robert Hyde Greg'le birlikte ilk sıralarda oturuyordu, yanında yine büyüleyici Jane vardı. Mister Greg konuşmacı kürsüsüne çıkmıştı. Kalabalığa Liga'nın hedeflerini açıklıyor, az sayıda asalağın, yararlı hiçbir iş

yapmaksızın açgözlülük ve savurganlık tutkusuyla zevk ve sefa içinde yaşamasına rağmen, halka yoksulluk çektiren muhafazakârların aristokrat rejimine karşı sert sözler söylüyor; bütün çalışan halka genel refah getirecek olan serbest rekabetin, Tahıl Yasası olmayan altın çağına övgü düzüyordu coşkuyla. "Geçenlerde, anakaradan ülkemize gelen, sınai verimliliğimizin hayranı genç bir dostumuz endişeyle şu soruyu sordu", Jeannette Friedrich'i dürtüklerken o devam ediyordu, "... İngilizler zenginliklerinin diğer yüzüyle, en alt halk tabakalarının sıkıntısı ve sosyal güvensizliğiyle de başa çıkabilecek mi? Liga diyor ki: Elbette! Ülkemizin bütün vatandaşları için eşit rekabet koşulları sağlanır sağlanmaz bunu başaracağız. *Laissez faire, Laissez aller!* Herkes için özgürlük ve eşitlik! Köhnemiş Tory yasalarını aşacağız!" Sonra da Tahıl Yasası'nın kaldırılması için meclise tekrar verilecek bir dilekçeyi onaylamaya çağırdı dinleyicileri.

Güçlü, coşkulu alkışlar Mister Greg'e karşılık verdi. "Bobby!" sesleri yükseliyordu taraftarların saflarından. Oylamanın önünde engel kalmamışa benziyordu artık.

O esnada arka sıralardaki katılımcılardan biri ayağa kalktı. Kırklı yaşlarda uzun boylu bir adamdı. Kırılmış saçları, dik duruşu, dudak kenarlarındaki derin çizgiler, sakın bakan gözlerin üzerindeki kalın kaşlarıyla vakur bir duruşu vardı. Konuyla ilgili olarak, dilekçenin oylanmasına geçmeden önce konuşmacının söyledikleri üzerine tartışma talep etti. Toplantıyı yöneten talebi reddetti. "Sizi tanıyoruz, Mister Leach! Liga'nın toplantılarını engellemeyi meslek edindiğinizi biliyoruz. Ama burada sizin Çartist propagandalarınızı dinleme gereği yok."

Arkadan şiddetli protestolarla tepki gösterildi. "Tartışma! Tartışma! Tartışma!" sloganları yankılanınca, toplantının yöneticisi sonunda bir tartışma açmak zorunda kaldı. Yine arka sıralardan bir adam söz aldı. Medlock kıyısındaki yoksul mahalleden tek kollu teknisyenin kürsüye çıktığını gören Friedrich gözlerine inanamadı.

"Sayın Başkan Mister Greg'in yüreklere işleyen sözleri beni derinden etkiledi. Herkes için refah, adalet ve özgürlük! Hangi İngiliz bu güzel isteklere kulağını tıkayabilir ki?" Topluluğa kesik kolunu gösterdi. "Ben gaziyim. Ama sağlam kemiklerimi Doğu Hindistan'da, Amerika'da yitirmedim, İmparatorluğun şanı şerefi için ordumuzun dünyanın her yerinde yürüttüğü sayısız kolonyal savaşlarda da yitirmedim. O yüzden de kolumu yitirdim diye

Kraliçe'den madalya almadım, ömür boyu emekli maaşı da bağlanmadı bana. Çünkü ben -saygıdeğer Mister Greg'in sözlerine göre- vatanımızın büyüklüğünün ve refahının bağlı olduğu o sinai zenginliği yaratmak için, İngiliz fabrikalarında her gün, her saat sağlıklarını ve hayatlarını ortaya koyan milyonlarca üyeli İşçi ordusuna dahilim. Adım Robson. Bir zamanlar teknisyendim. Aranana bir uzmandım. Dokumahanede zor bir tamirat yapmam gerekti. Elimden geleni yapıyordum, ancak yönetimden beyler için yeterince hızlı değildi. Ben işaret vermeden makineyi çalıştırdılar. Ve başıma bu geldi. Ah, keşke oracıkta geberip gitseydim! Kolumla birlikte işimi ve bir daha ücretli bir iş bulmakla ilgili bütün umudumu yitirdim."

Mister Greg sordu: "Ama size destek sağlandı herhalde?"

Tek kollu adam cevapladı: "Hayır. Fabrikatör bir Peni bile ödemeyi reddetti." Ailesiyle birlikte nasıl bir sefaletin içine düştüğünü anlatıyordu. Birkaç sözcükle, kazadan beri bir bodrumda sefalet içinde yaşadıkları semtteki koşulları betimledi. "Ama patronumun kârı için işimi ve gelirimi yitirmiş olmam yetmedi. O adam bugün hâlâ sırtımdan para kazanıyor. Sıçanların çocuklarıma saldırdığı o nemli bodrum deliği için ona beş Şilin kira ödemek zorundayım, çünkü o aynı zamanda, Deapness Ground'daki, ev diye kullandığımız bakımsız deliklerin sahibi."

Salonun arka sıralarındaki öfke had safhaya varmıştı. "İtoğlu it!" - "Kim bu zalim?" - "Belki o da Liga'dandır?" - "Sizin adaletiniz bu mu?"

Toplantıyı yöneten sesini zar zor duyurabiliyordu. "Eğer Tahl Yasası konusuna gelmeyecekseniz, Mister Robson..."

"Konuya geldik zaten!" diye haykırdı Leach.

Robson alçak gönüllülükle devam etti: "Benim gibi canı yanmış bir çocuğun, Anti-Cornlaw-Liga tarafından işçilerin desteğini kazanmak için söylenen güzel sözlerin samimiyetinden kuşku duymasına izin verin! Eğer Liga herkesin refahını ve özgürlüğünü gerçekten önemsiyorsa, o zaman Halk Bildirgesi'nin genel, eşit seçimler talebine neden katılmıyor?"

"Çok doğru!" diye bağırdı Çartist lider James Leach. "Avam Kamarası'na halkın gerçek temsilcileri girdiğinde, o zaman yüksek tahl fiyatlarının ve bütün diğer halk düşmanı gerici yasaların ortadan kaldırılması için bir gün bile beklemeye gerek yok!"

Arka sıralar tezahürat yapıyor, alkışlarla ve "Çarta!" - "Çarta!" - "Çarta!" sloganlarıyla onu destekliyordu. Şimdi ön sıralardaki katılımcılar hareketlenmişti. "Provokasyon!" diye bağırıyorlardı. "Çartist propaganda! Yeterince dinledik!"

"Sonuçta tahıl gümrüklerinin kaldırılmasıyla sadece daha büyük kâr amaçlayan fabrikatörlerin çıkarları değil mi söz konusu olan?" diye sordu Robson.

Toplantının yöneticisi fırlayıp konuşmacının sözünü kesti. Ama tek kollu adam hâlâ kürsüdeydi. Bir din adamı başkanlık divanından kalkıp gelmiş, sakat adamı çekerek kürsüden uzaklaştırmaya çalışıyordu.

O esnada Mr. Greg ayağa kalktı; din adamıyla toplantı yöneticisine doğru yakarır gibi ellerini kaldırarak: "Hadi ama! Bırakın onu, beyler!" dedi.

Salon susmuştu.

Greg seslendi: "Hiç kimse burada düşüncesini özgürce ifade edemediğini söylememeli. Adil bir ortam istiyorum! "Sevgili dostum," dedi Robson'a doğru, "Bu konuda ben de aynı sizin gibi öfke duydum..."

"Öfke mi, Mister Greg? Sanki siz daha mı iyisiniz?" diye seslendi Çartist lider.

"Evet, öfke, Mister Leach! Bu dürüst, çalışkan adamın başına gelen büyük talihsizlikten dolayı sarsıldım da. Evet, Mister Leach, kabul ediyorum: Ne yazık ki işverenler arasında da kara koyunlar var. Ama hiç kimse, sorumsuz tek tük bireylerden hareketle, işverenlerin çoğunluğuna ya da hatta Liga'nın milyonlarca taraftarına ilişkin sonuç çıkarma hakkına sahip değildir!" Robson'a dönerek: "Pekâlâ, Efendi, fabrikasında kolunuzu kaybettiğiniz o fabrikatörün üzerinde duralım."

"Ve ona ait evlerde, zavallı çocuklarımın sıçanlar tarafından ısırıldığı fabrikatör," diye ekledi Robson. Greg başını sallıyordu. "Hukuki bir yükümlülüğü olmasa da, hiç olmazsa doğru düzgün bir barınak sağlamalıydı size. Eğer toplantıdan sonra bana onun adını verirseniz..."

"Niye toplantıdan sonra? Kim olduğunu hemen söyleyebilirim!"

Arkadan sesler destek verdi. "Evet, hepimiz bilmek istiyoruz. Kim bu alçak?"

Mister Greg omuz silkti. "Pekâlâ, buyrun!"

Robson birden duruşunu değıştirdi. Şimdiye kadar gösterdiği soğukkanlılığı üzerinden silkip atmıştı. "O sorumsuz vurguncu burada oturuyor. Bunu onun yüzüne haykırabilmek için üç yıl bekledim!"

Sakat adam Greg'e doğru yürüdü... Greg'e doğru, evet, Greg'e doğru! Friedrich'in rengi atmıştı. Jane'in kolunu sıkıca kavradığını hissediyordu. Robson parmağıyla Greg'i gösterdi. "Sizsiniz, Mister Robert Hyde Greg! Siz! Siz!"

Bir an için salonda her şey donup kaldı. Sonra büyük bir gürültü koptu. Mister Greg bağınıyordu: "Yalan, iftira, para karşılığı provokasyon!" Arka sıralar yuhalayarak, ıslıklarla ve küfürlerle cevap veriyordu. Toplantıyı yöneten bir işaret yapınca, kapılar aniden itilerek açıldı. Düzinelerce polis ellerinde coplarla içerdeydi. Friedrich dehşet içinde olup bitenleri izliyordu. Salon göz açıp kapayıncaya kadar bir muharebe alanına dönmüştü. Üniformalılar, arka sıralardaki adamları acımasızca sopalayarak salondan dışarıya çıkarıyorlardı. Tek kollu adam kürsüden gaddarca çekilip, çıkışa doğru sürüklendi.

Friedrich, Jeannette'in elinden kurtuldu ve Robson'ın dışarı sürüklendiği kapıya koştu. Dışarıda büyük bir kalabalık toplanmıştı. Friedrich Robson'ı tutan polislerin arasına daldı, ama kenara savruldu. Öfkeden kendinden geçmiş halde, sakat adamla Çartist lider Leach'in birbirine kelepçelenmiş halde ite kaka polis arabasına götürüldüğünü gördü. O an operasyonu yöneten polis memurunu keşfetti. "Bu insanları neden tutukluyorsunuz?" diye haykırdı. "Onlar yanlış bir şey yapmadılar ki. Söyledikleri her şey gerçeği yansıtıyor. Tanıklık edebilirim!"

Polis şaşkınlıkla onu, giysilerini süzdü. "Yolu açın!" diye bu yurdu.

Friedrich daha ne olup bittiğini anlayamadan iki polis üzerine saldırmıştı. Elinden geldiğince direndi. Polis şefinin bir işaretiyle başka bir polis daha aralarına katılıp, ona arkadan saldırdılar. Yaka paça kenara çekilmişti. Polislerden birinin copu kaldırdığını gördü, omzunda bir darbe hissetti. Öfkeyle ellerinden kurtuldu, oluğun üzerinde tökezledi, başını sokak lambalarından birinin direğine çarptı. O esnada bazı Çartistler tarafından tutulup birkaç metre ileriye çekildi. Mavi önlüklü geniş omuzlu birileri polisle arasına girmişti. İşçilerin saflarındaydı. Koruyucu duvarın öte tarafında polisler boş yere bakınarak kendisini aramaktaydı.

"Lanet olası domuzlar!" deyiverdi Friedrich, Almanca.

Yanında bir ses yine Almanca sordu: "Alman mısınız?"

Döndü, iyi giyimli, geniş omuzlu bir adamla karşılaştı, yüzünü top sakal çevreliyordu.

"Evet. Sir," diye cevapladı. Adam Friedrich'in alnundan akan kanı sildi mendille. Friedrich mendili alıp yaranın üstüne bastırdı.

"Teşekkür ederim, Sir."

"Araya girmeniz hiç akıllıca değildi, Mister."

"Elimde değildi. Salonda olup bitenleri duymadınız mı..."

"Uzun zamandır burada değilsiniz herhalde?"

"Hayır."

Adam kendisini tanıttı: "John Watts." Friedrich de adını söyledi.

Bu arada tutsaklar kapalı polis faytonuna götürülmüştü. Kalabalık yuh çekiyordu. Friedrich Jane'i polislerin yanında gördü. Kız onu fark edince kalabalığın arasından yol açarak yanına doğru geldi. Yüzünde korku ve dehşet vardı. "Aman Tanrım, alınız kanıyor!"

Friedrich gülümsedi. "O kadar kötü değil."

Zarif kolları şefkatle sarıldı ona. "Gelin!"

Top sakallı adam cebinden bir kartvizit çıkarmıştı. "Görüyorum ki iyi ellerdesiniz." Kartı Friedrich'in eline tutuşturdu. "Sizinle sohbet etmeyi çok isterim."

Friedrich cevap veremedi. Polisler insanları iteleyerek uzaklaştırıyorlardı. Uslu uslu Jeannette'in kendisini salonun arka odalarından birine götürmesine izin verdi, ardından da hemen bir doktor geldi.

Bu arada toplantı, sanki hiçbir şey olmamış gibi devam ediyordu. Greg'in üzüntülü sesini duydu Friedrich: "Bu adamı hayatımda hiç görmedim. Bu iftira için ona kimin para verdiğini bilmiyorum. Liberal hareket, yozlaşmış muhafazakârlardan, kadınların ortak kullanımı için her türlü mülkiyeti ortadan kaldırmak isteyen sosyalist ya da komünistlerin karanlık tarikat üyelerine kadar yete-rince düşmana sahip. Burada herkes, ne Firma Greg'in merkezi Quarry Banks'de ne de Medlock bölgesinde, Robert Greg'in mevcut koşullar altında mümkün olan en yüksek ücretleri ödediğini onaylamayacak tek bir işçi bile bulunmadığını biliyor. Onun kulübeleri en iyi durumdadır. Neden her gün yüzlerce işçi tam da 'R.H. Greg - Wooltexture'a girmek için başvuruyor? Ama yine de taraf-sız bir inceleme başlatmaya daima hazırım. Suçlamaların bir sözcü-

günün bile doğru olduğu ortaya çıkarsa, ticaret odası başkanı olarak görevimi hemen bırakırım."

Aralarında artık tek bir muhalifin bile bulunmadığı toplantıda kiler çılgınca alkışlayarak cevapladılar.

"Ama doğru! Doğru!" dedi Friedrich sessizce, doktor yara bandını yapıştırırken.

Jeannette ürküdü. "Ne diyorsunuz siz öyle?"

Doktor çantasını kapatmıştı. "Bir dahaki sefere daha dikkatli olun," diye uyardı.

Friedrich dalgın dalgın teşekkür etti.

"Bir şey değil, Mister Engels," diyerek veda etti doktor. Friedrich Jeannette'le yalnız kalmıştı. Yine onun babasının sesini duydu. "Güveniniz için hepinize teşekkür ederim..." Friedrich başını salladı. "Ya evlerinin ne durumunda olduğu hakkında en ufak bir fikri yok ya da gerçeği söylemiyor."

Jane gözlerini kocaman açmış ona bakıyordu. "Oranın durumunu siz biliyor musunuz peki?"

Friedrich başını salladı. "Oradaydım. Buraya geldiğim ilk gün. Ama o evlerin babanıza ait olduğunu bilmiyordum. Orada gördüklerimi, Miss Jane, asla unutmayacağım." Ayağa kalktı. "Şimdi gitmek zorundayım."

"Nereye gideceksiniz?"

"Nezarethaneye. Sorgu hakimine. İfade vereceğim."

"Lütfen, önce babamla konuşun. Lütfen!"

"Bekleyemem. Tutsağın karısı ve çocukları var, Jane."

Kapıya doğru gitti. Kız donmuş gibi duruyordu. Merdivenlerden aşağı çıkışa doğru yürümeye devam etti. Cadde boştu. Polisler hâlâ salonu gözaltında bulunduruyordu. Ne tarafa gitmesi gerektiğini bilmiyordu, rasgele şehir merkezine doğru yürüdü. Aniden arkasında hızlı adımlar duydu. Jane!

"Nezarethanenin nerede olduğunu biliyorum," dedi kız, hâlâ soluk soluğaydı. "Yolu göstereceğim size."

Yarım saat bile geçmeden, Manchester şehrinin korku salmış sulh hakimi Mister Daniel Maude'nin karşısında oturuyordu. Dik-kate şayan bir görüntüsü vardı adamın! Dış görünüşünde, mimiklerinde, jestlerinde ve konuşma tarzında, ne de olsa sayısız insanın suçsuzluğu ya da suçluluğu, özgürlüğü ya da zindan hapsi, hayatı ya da ölümü hakkında karar veren fonksiyonunu hatırlatan en

ufak bir şey yoktu. Onu daha ziyade bir tiyatro grubunun menejeri, bir operanın bas baritonu ya da bir dans orkestrasının maestro-su olarak düşünebilirdiniz. Işıl ışıl keyfli, yuvarlak bir yüzü vardı. Neşeli bir dostlukla, neredeyse eski bir tanıdık gibi Friedrich'i bürosuna kabul etmiş ve sürekli gülümseyerek talebini dinlemişti. Şimdi aceleyle çalışma masasından kalkmış, tavana kadar dosya ve kitaplarla dolu üç duvar tarafından sıkıştırılmış gibi görünen makam odasının ortasında dolanıyordu.

"Evet, evet, evet, sevgili, çok sevgili genç dostum!" dedi tuhaf bir onay ve tereddüt karışımıyla.

"Biz bağımsız, özgür bir mahkemeyiz. Sizin ifadenize ihtiyacımız yok. Yeterli bir soruşturma tutanağına sahibiz. Gözaltındaki kişiyi ömür boyu sürgüne göndermeye yeter. Bir toplantının huzurunu bozmak, meskene tecavüz, devlet erkine karşı direniş, ayaklanmaya azmettirme, boykota kışkırtma, kamu güvenliğini ve anayasal düzeni tehdit ve saire ve saire..."

Friedrich'in omzuna dostça vurup, üç kitap duvarından birinin önünde durdu. Eski ve saygın büyük boy kitapların deri sırtını sevgiyle okşuyordu elleri. "Dört yüz yıl gibi önemli bir yaşa sahip devasa bir hukukumuz var, Fatih William dönemine ait, yürürlükten kaldırılmamış yasalar hariç. O zamandan beri, bir insanın yapıp yapamayacağı epey bir şeylerin yasaklanmış olduğunu düşünebilirsiniz. Bu bize, eylemden bağımsız yargılama imkânı sunuyor."

"İngiliz hukukunu yavaş yavaş anlamaya başlıyorum," diye araya girdi Friedrich, alay ederek.

"Eh, gördünüz mü, Mister Engels. Biz faili cezalandırıyoruz, fiili değil! Suçluya bakıyoruz ve ondan sonra, hangi cezanın uygun olduğunu biliyoruz. Mister Greg'le, adı neydi, şu sakat adam, ah doğru, Robson, arasındaki tartışmalara değinmemize hiç gerek yok."

"Tabii, tatsız biçimde ortaya bir tanık çıkıp, bu noktada ifade verme ısrarında bulunmadıkça!" dedi Friedrich.

Daniel Maude içtenlikle sordu: "Ama sevgili Mister Engels, bunu bize gerçekten yapmak istiyor musunuz?" Dosyayı tekrar eline alıp kaygılı bir yüz ifadesiyle sayfaları çevirdi, başını sallıyordu: "Evet, evet, evet, bu adamın durumu kötü. Ama biz demokratik bir ülkeyiz, Mister Engels ve habeas corpus yasasına sahibiz. Uygun bir kefalet ödeyerek faili hemen götürebilirsiniz."

Friedrich kulaklarına inanamıyordu. Dikkatle sordu: "Peki, kefalet ne kadar?"

Daniel Maude kestirmeye çalışarak ölçüp biçiyordu. "Doksan diyelim?" dedi yarı soru sorarak.

"Doksan?" Friedrich üzüntülü bir yüz ifadesi takınmıştı, doksan Sterlin olduğunu sanıyordu.

Daniel Maude fiyatı indirdi. "Siz olduğunuz için - seksen?"

"Sevgili Mister Maude, böyle bir miktar..."

Daniel Maude yakınmaya başladı. "Ah, bu günümüz gençliği! Giyim, moda ve her türlü ıvır zıvır hiç pahalı gelmez. Ama Hıristiyan insan sevgisiyle ilgili bir şey sözkonusu olduğunda, hediye edilse sevinecekler yani. Soruyorum size, seksen Şilin..."

Friedrich duraksadı. "Şilin mi dediniz? Şilin?"

Daniel Maude tekrarladı: "Üç çocuklu bir aileye babacıklarını geri vermek sözkonusu olduğunda bu birkaç Şilin çok mu yani?"

Friedrich karşısındakinin pazarlığa açık olduğunu kavradı. "Seksan Şilin, bu bana çok yüksek görünüyor."

"O zaman yetmiş. Son sözümüdür."

Friedrich üzüntüyle omuz silkti: "Yani, eğer iki kolu da olsaydı... Ama böyle. Altmıştan bir Şilin fazla olmaz."

Maude hemen elini uzattı. "Anlaştık!" diye bağırarak masasına oturup yazmaya başladı: "Manchester Sulh Hakimi olarak ben, Daniel Maude, gözaltında bulunun teknisyen George Robson'ın ve dokumacı James Leach'in altmış Şilin karşılığında kefaletle serbest bırakılmasına karar verdim, Madde..."

"Diğerini de mi?" diye sordu Friedrich şaşkınlıkla.

"Üzgünüm. Ama ikisini de almak zorundasınız." Engels'i pencerenin yanına götürdü. "Toplanan şu kalabalığı görüyor musunuz? Bütün bunlar budala teğmenin biri başıma Leach'i sardığı için. O herifi burada tutarsam, yarın sabah erkenden bütün Çartist çete tepeme binecek."

"Tamam o zaman."

Sulh Hakimi sevinmiş görünüyordu, parayı alıp Friedrich'in elini sıktı. "Sizinle tanıştığıma memnun oldum, Mister Engels. Babanıza saygılarımı iletin!"

Polis binasından çıktıklarında dışarısı artık alacakaranlıktı. Serbest bırakılan ikili büyük tezahüratla karşılandı. Friedrich'e teşekkür bile edemeden, kalabalık onları ortalarına alıp götürdü.

Friedrich arkalarından bakıyordu. İşçiler Leach'i omuzlarına alıp şarkılar söyleyerek yoldan aşağıya yürüdüler. Leach el sallayarak kendisine bir şeyler diyor, ama o gürültü içinde anlaşılamıyordu. O da el salladı. Kalabalık yan sokaklardan birine girip gözden kayboluncaya kadar uzun süre arkalarından baktı.

Tam gitmeye yeltenmişti ki, Jeannette'i gördü. "Miss Jeannette! Beklediniz mi?"

Kız kıpkırmızı olmuştu. "Onları kurtardınız," dedi hayranlıkla. "Böyle şeylerin sadece romanlarda olduğunu sanırdım hep. Siz bir kahramansınız!"

Friedrich karşı koydu. "Bunu da nereden çıkarıyorsunuz?" Sonra birden duraksadı, kızı kendisine doğru çevirip haykırdı: "Gözleminiz yaşarmış sizin!"

"Babamla konuşacağım. Ona her şeyi anlatmalıyım, siz dünyanın en iyi insanısınız. Bu zavallı sakat için neden çaba gösterdiğinizi anlayacaktır."

"Sakın söylemeyin! Eğer babanız dava açacak olursa, kendisine karşı tanıklık edeceğimi öğrendiğinde..."

Konuşmasını sürdüremedi. Jeannette aniden ona sarılmıştı, ürkek bir öpücük kondurduğunu hissetti.

"Jane! Kızcağızım!" diye kekeledi Friedrich, tümüyle sersemlemiş halde.

O kendisini toparlayıncaya kadar, caddeyi geçerek bekleyen faytona doğru koştu kız. Binerken bir kez daha el salladı. Fayton hızla yola koyuldu.

Yabancı yolun ortasında kendisini birdenbire terk edilmiş ve yalnız hissetti Friedrich. Saat daha sekiz bile değildi. Akli başında biriyle biraz daha gevezelik etme ihtiyacı duyuyordu. Polislere karşı azgın, salim kafayla bakıldığında oldukça komik saldırısı esnasında kendisine yardımcı olan adam geldi aklına. Elini cebine attı, adamın adını okudu: James Watts. Sıradan bir isim. Ama ünlü Robert Owen'ın yakın çalışma arkadaşı, ateist, sosyalist bir yazarın adı da böyle değil miydi? Friedrich, bu meseleyi aydınlatmak için hemen bir fayton kiraladı. Umduğu oldu. Top sakallı, iyi yürekli adam gerçekten de o yazardı. Genç Almanla bu kadar çabuk karşılaştığı için sevinmiş görünüyordu, hemen karısını harekete geçirdi. Az sonra şöminede güzel bir ateş yanmıştı. Tereyağlı ekmek ve Hint çayı vardı. Öğleden sonraki olaylar çabuk geçildi. Sohbet, Fri-

edrich'i şiddetle ilgilendiren konulara geldi. Watts, İngiliz sanayi bölgelerinde sosyalistlerin elde ettiği ilerlemeler; kapitalistler olmadan, işçilerin ortak mülkiyeti altında harika işleyen, Owenci örnek fabrika New Harmony'nin olağanüstü gelişimi hakkında bilgi verdi. Bu adam heyecanla ışıldıyor ve geleceğin sosyalist toplumunda insanların günlük birlikte hayatıyla ilgili çok basit, pratik şeylerden söz ediyordu. Birçok ortak yanları vardı ve hemen o akşam dost oldular. Friedrich cebinde, ülkenin siyasal ve toplumsal durumunu incelerken yardımcı olabilecek, sosyalist düşünceye sahip kişilere yazılmış bir sürü tavsiyeyle ayrıldı oradan.

John Watts onu ayrıca, her Pazar günü Manchester'dan çok sayıda sosyalistin serbestçe toplandığı Communists Hall'a davet etmiş, Friedrich yakın zamanda gelmeye söz vermişti. Şimdilik önünde, mahkûm edildiği lanet olası bezirgânlıkla ilgili can sıkıcı yükümlülükler vardı.

Bu arada Ermen'lerin yardımıyla Dransgate'de, borsanın yakınında bir büro kiralamış ve babasının tavsiye ettiği, son derece özenli muhasebecinin yardımıyla ilk iş bağlantılarını kurmuştu. Hammadde tedariki ve iki büyük fabrikanın öncelikle sürüm ve satışını korumak için söz konusu olan şey, borsada elverişli fırsat işlemleri yapmak değildi sadece; en önemlisi, piyasanın hummalı konjonktürel dalgalanmaları karşısında babasının iki işletmesini güvence altına alan, sermayesi güçlü iş ortaklarıyla uzun süreli anlaşmalar sağlamaktı. Peter Ermen ve oğullarının şimdiye kadar bu çıkarları gözetirkenki kararsız, ürkek küçük esnaf tavrı, Engelskirchen'den yakında beklenen dev üretim kapasitesiyle tamamen çelişki içindeydi. Yaşlı Ermen borsaya, küçük köylünün haftalık semt pazarına gittiği gibi gidiyordu: İşte benim malım ve fiyatı, kim satın alıyor? Borsada kullanım özellikleriyle değil, öncelikle kâr şanslarıyla hareket edildiğini kavramıyordu. Piyasadaki boşlukları gözlemek, trendleri zamanında algılamak ve doğru anda müdahale etmek gerekiyordu. Büyük anlaşmalarla binler kazanmak yerine, küçük partilerle ve Penilerle bezirgânlık yapmak anlamsızdı. Depolar dolusu malı satışa sunmak yerine, beklenen üretimle spekülasyon yapmak daha elverişliydi. Yüzlerce küçük anlaşmaya girmek yerine, bir hammadde ya da sürüm ve satış pazarını üstlenmek çok daha kârlıydı. Kendi üretim kapasitesinin çok çok üzerinde satış yapılabilirdi. Sadece ek ihtiyacın kelepire alınabileceği ve

nereden alınabileceğinden emin olmak gerekiyordu. Binlerce tuzağı olan bir poker oyunuydu bu, ama sistem bir kez rasyonel biçimde anlaşıldıktan sonra kesinlikle hesaplanılabildi. İnsan emeğinin ürünlerine, milyonlarca ücretli kölenin cefalarına burada yapılan saygısızlık iğrendiriyordu Friedrich'i. Ama ticaret başka türlü değil, böyle yürüdüğüne göre, sadece katılma ya da yok olma imkânı vardı. Her gün dört saat borsada, üç saat de büroda mesai yapmak yorucu ve sinir bozucuydu. Borsa komisyoncuları ve kâr avcıları arasında bu sefil hayatı üstlenmesinin sebebi olan, devrimci göreve yoğunlaşmanın bir yolunu bulmak gerekiyordu.

Watts'ın tavsiye ettiği sosyalistlerle görüştü; aralarında itibarlı kişiler vardı. Yoksulların haklarını koruyan bir avukat, hekim Dr. Kay-Shuttleworth, öğretmen, zanaatkârlar ve sıradan işçiler. İşverenler arasındaki kültürsüz tarudıklarının tersine, Avrupa edebiyatının hümanist fikirlerini ve Aydınlanma felsefesini kesinlikle bilen insanlar. Bu sanayi ülkesinin durumuyla ilgili tablo, Friedrich'in gözünde giderek netleşiyordu. İngiliz düşünce tarzı pratik olana yönelikti. Bu insan türü teorik düşüncelerle fazla uğraşmazdı. Hocaları Owen'ın, sosyalist işletmeler ve komünist yerleşimler kurarak, fikirlerini hemen pratikte denediği gibi, onların düşünce tarzı da aklı başında her insan için aşikar olan somut toplumsal reformlara yönelikti.

Aralık ayının haftaları uçarcasına geçti. Küçük Jane Greg - aman Tanrım, on altı yaşında- her gün yaşanan bir sürü yenilik arasında neredeyse unutulup gitmişti. Günün birinde Jane'in annesinden, samimi bir çay daveti geldi. "20 Aralık Cumartesi günü, sizi ağırlamaktan ailecek mutluluk duyarız..." Aslında Noel'den önceki bu son Cumartesi Berlin'e, Bremen'e ve Barmen'e çoktan gecikmiş mektupları yazmak istiyordu. Ama bu daha önemliydi. Eğer saygıdeğer Mister Greg ısrarcı olursa, tepesinde bir ceza davası tehdidi sallanan Robson'ı düşündü. Küçük Jane'in çok şey vadeden öpücüğünü düşündü...

O gün yağmur yoktu. Worsley'e bir mil bile olmayan yolu ya-ya tırmandı. Greg'lerin villası, büyük bir doğa parkı içinde münzevi bir konumdaydı. Gotik tarzda yüksek, dar pencere oyuklarıyla Westminster stilinde soğuk görünümlü, şatovari bir bina çok yaşlı ağaçlarla çevriliydi. Jane onu bekliyor olmalıydı. Ferforje demir yüksek kapıdan geçer geçmez karşıladı kendisini: "Babama her şeyi anlattım. Sanırım iyi sonuçlanacak."

Binanın içinde de gotik ciddiyet korunmuştu. Yüksek kemerli salonun havası biraz kiliseyi andırmaktaydı. Duvarlardaki İncil tasvirleri de bu izlenimi güçlendiriyordu. Mekân iki dev şömineyle ısıtılmasına rağmen, soğuktan ürperdi Friedrich. Bayan Greg kızının şaka olsun diye çarpıtılmış kopyası gibiydi; hâlâ nispeten genç, aynı şekilde sarışın, saçları aynı şekilde taranmış. Ama Jane'de zarif duran şey, onu çelimsiz gösteriyor, kızında etrafa genç kızlık alımlığının büyüğü olarak yansıyan şey, anneyi can sıkıcı ve cinsiyetsiz yapıyordu. Kendisinden küçük iki kardeşi daha vardı Jane'in, hantal iki oğlan çocuğu. Bir tanesi hem kel hem fodul, kolej forması giymişti, daha küçük olan şişmandı, sürekli bir şeyler çiğniyordu ve sırtışık bir küstahlığa sahipti. Mister Greg konuğa dostça hoşgeldiniz dedi. Sesi her zamankinden biraz daha yapmacık duyuluyordu. Önemsiz şeylerden konuşuldu. Friedrich'in borsada yaptığı takdire şayan işlerin bilgisi kendisine kadar ulaşmıştı ve öyle görünüyordu ki, pamuk piyasasında Engels'lerin fabrikaları şahsında Alman rekabetini, gelecekte daha ciddiye almak gerekecekti. Ancak oğlanlar çekildikten ve zahmetli biçimde çay servisi yapıldıktan sonra Robson meselesi konuşulmaya başlandı. Mister Greg sevgiyle kızına baktı. "Jane bana anlattı. Medlock'taki nahoş maceranız, o Çartistle tesadüfen karşılaşmanız." Friedrich'in sözü almasına izin vermiyordu. "Sevgili genç dostum, bir sakat için bu kadar hararetle angaje olmanız, sizi olağanüstü saygın kılıyor." Temin etti: "İş hayatındaki ihtilafların bütün talihsiz kurbanları için derin bir merhamet duyamayacak olan son kişi benim."

Şimdi ev sahibesi kadın da biraz ürkekçe lafa karışmıştı: "Mister Engels'in zavallı sakatına bir şeyler verilemez mi, Robert Hyde? Hristiyan insan sevgisine uygun bir davranış olarak!"

Mister Greg karısına pek dostane olmayan bir bakış fırlatınca, kadın hemen yine geri plana çekildi. Ama Jane de babasına ataklar yapıyordu: "Sen daha önce de bir sürü kişiye yardım ettin, baba!"

Mister Greg kızının elini tuttu. "Bunu yapmayı çok isterdim, Tanrı şahidimdir!" Az kalsın ağlayacak gibi görünüyordu. "Eğer ricacı olarak bana gelseydi. Ama bu hakaretten, Çartistlerin hizmetinde bu aleni, haince iftiradan sonra, benden merhamet bekleyemez."

Jane elini çekti. "Ah, baba!"

Mister Greg endişeli, acı çeken bir yüz ifadesiyle ısrar etti: "Gerçekten çok üzgünüm, Mister Engels. Bu adamın kaderi kötü. Ama

mevcut durumda başka bir seçeneğim yok. Yargılanması gerekiyor. İnanın bana, eğer şikayetimi geri çekersem, suçu kabullendiğim anlamına gelecektir."

"Bu adamı, gerçek dışı bir şey söylememesine rağmen, hapse mi attıracaksınız?"

"Gerçekler. Pekâlâ, kabul ediyorum, adam haklı. Deapness Gro-und'daki arazilerden birinde, bir bodrumda ikamet ediyor ve kolu- nu fabrikalarımın birinde yitirdi. Bu neyi kanıtlar? Babanıza so- run, bütün fabrikatörlere sorun! Hepsi, işçilerin güvenlik kuralları- na uymasını sağlamanın ne kadar zor olduğuna ilişkin bir sürü şey anlatacaktır."

Jane babasına dehşetle sordu: "Neden böyle? Neden böyle yapı- yorlar, baba?"

"Mümkün olduğunca rahat, kolay yoldan çok para kazanmak istedikleri için."

Friedrich acı acı gülümsedi. "İstemek mi, Mister Greg? Yoksa zorunda kalmak mı? Yoksulluktan kaçmanın tek yolu bu olduğu için, zorunda kalmak. Lanet olası bir ikilem, öyle değil mi?"

Mister Greg üzgündü. "N'apalım ki dünyanın seyri böyle, genç adam. Var olabilmek için hepimiz çalışmak zorundayız."

Bayan Greg köşesinden lafa karıştı. "Çok doğru, Robert Hyde! O zayıf kalbinle fazlasıyla çalışıyorsun sen!"

Greg karısının müdahalesini hiç dikkate almadan devam etti: "Kendilerine miras kalan toprak rantıyla yaşayan mavi kanlı asa- laklar hariç, insanlık eski zamanlardan beri bu ikilem içindedir."

"Ama bu ikilemden inanılmaz kârlar elde edilebileceğinin keş- fi, Mister Greg, ancak bizim dönemimize nasip oldu."

Mister Greg Friedrich'i öfkeyle süzüyordu. Sonra sertçe açıkladı: "Evet, Mister Engels, haklısınız. İyi kazanıyorum. Ve işletmele- rimin kârlı çalışmasından dolayı gurur duyuyorum. Parayı çalmı- yorum. Kimseyi dolandırmıyorum. Tanrı şahidimdir! Her Peni dü- rüstçe kazanılıyor. Malım karşılığında sadece, arz talep yasasına göre üzerine düşen fiyatı alıyorum. İster kumaş, ister ev olsun. Ay- nı şekilde aldığım her malı, gerek babanızın ipliklerini, gerekse do- kumacılarımın emeğini, her mal için dürüst piyasa fiyatını son ku- ruşuna kadar ödüyorum." Mister Greg ayağa kalkmıştı.

Aynı Jane gibi hareketsiz yüz ifadesiyle tartışmayı izlemiş olan karısı, Friedrich'e haddini bildirmek için boşluktan yararlandı.

"Nasıl konuşuyorsunuz öyle, genç adam! Kocam ömrü boyunca dürüst, çalışkan ve herkes tarafından takdir gören bir Hristiyan, namuslu bir adam olmuştur! Ve eğer..."

Daha fazla konuşmasına fırsat vermeyen Greg, savunmasını sürdürdü: "Eğer işçiler bana iki ellerinden fazlasını sunabilselerdi, yani üç ya da dört elleri olsaydı, Mister Engels, o fazlayı onlara re-el olarak ödemezsem, şeytan canımı alsın!" Bir yudum şarap içip devam etti: "Ben sosyal angajmanı olan bir işadamıyım! Ben de sizin gibi, işçilerime daha fazlasını veremediğim için üzgünüm. Kim çevresinde, ısırmak için fırsat kollayan aç kurtlar yerine, hoşnut yüzler görmek istemez ki? Ama yapabileceğim bir şey yok. Babanız beyefendiye sorun, Mister Ermen'e sorun, bütün işverenlere sorun! Eğer yarışta kalmak istiyorsak, her bir kuruşun hesabını yapmak zorundayız. Bizler tüccarız, ekonomistleriz. Yaptığımız her şeyde, rekabetin katı yasalarına tabiyiz."

"Ondan daha üstte bir yasa yok mu, Mister Greg," diye sordu Friedrich.

"Eğer o lanet Tory yasalarını ima ediyorsanız, onunla mutlaka başa çıkacağız."

"İnsanlık yasası, Mister Greg!"

Greg acıyarak baktı ona. "Sevgili evladım, biz işten konuşuyoruz!"

Jane babasının elini tuttu. "Ama o tek kollu zavallı adam, baba, onu bir de hapse atmaya kalkmayacaktır!"

Greg üzülerək omuzlarını kaldırdı. "Bana başka bir seçenek bırakmadı!"

Friedrich yavaşça, ama kararlılıkla konuştu: "O zaman, Mister Greg, duruşmaya geleceğimi ve iddia ne olursa olsun, sanığın lehine tarıklık yapacağımı bilin lütfen!"

Mister Greg gözlerini dehşetle ona dikmişti. "Bunu yapar mısınız? Böylece liberal hareketi sırtından vuracağınızı kavramıyor musunuz?" Ayağa kalktı. "Toryler bir skandala karıştığımı görmek için pusuda bekliyor zaten."

"Bana başka seçenek bırakmıyorsunuz, Mister Greg!"

Fabrikatör afallamış bir yüz ifadesiyle: "İş arkadaşımın oğlu bir... bir demagogtan yana. Bu... akıl almaz bir şey olurdu!" Birden eliyle kalbini tutup inleyerek sandalyeye yığıldı.

Mrs. Greg kocasının üstüne atılmıştı. "Ne yaptığınızı gördünüz mü?!"

Friedrich de korktu. Mister Greg'in gözleri kapalıydı, yüzünü acıyla buruşturuyordu. Friedrich şaşkın kekeledi: "Belki bir doçtor..."

Mrs. Greg çıldırmuş gibi haykırdı: "Şimdi gitmeniz ve bundan sonra da kızımızı rahat bırakmanız daha iyi olacak!"

Son olarak Jane'in dehşete düşmüş, çaresiz yüzünü gördü; babasının boğuk iniltisini duydu, uşağın nefret dolu soğuk bakışlarını üzerinde hissetti, sonra dışarıya çıktı.

Uzun adımlar ve karışık duygularla alacakaranlığın içinde yürüdü eve.

Ertesi gün öğleden önce bir sürprizle karşılaştı. Küçük evinde tek başınaydı, İngiltere'de saygın her vatandaşın kilisede geçirdiği saatlerdi, o sırada kapının çaldığını duydu. Gelen tek kollu Robson'dı. "Rahatsız etmek istemem, Mister Engels. Ama teşekkür etmek gerekiyor herhalde. Adresinizi bulmak hiç de o kadar kolay olmadı."

Friedrich ziyaretçiyi içeriye davet etti. Önce biraz tereddütten sonra, davete icabet etti teknisyen. Mendilinden üç Şilin çıkarıp masanın üstüne bıraktı. "Doktor masraflarının ilk taksidi bu, Mister. Daha fazlasını çıkaramadık." Ayrıca Friedrich'in kefalet için korkmasına da gerek yoktu, mahkemeden kaçmayacaktı.

Friedrich parayı geri itip, "Buna benden çok ihtiyacınız var," dedi. "Benim dilenci olduğumu mu sanıyorsunuz?"

Friedrich parayı adamın cebine soktu. "Bunu armağan olarak değerlendirmeyin, Mister Robson. Manchester'a geldiğim gün, bana ayırdığınız günün karşılığıdır."

"Oldukça yüksek bir bedel," diye homurdandı Robson.

"Aracı olduğunuz hayat dersi, benim için çok daha fazlasına değerdi. Ve eğer birgün yine zor durumda kalacak olursanız..."

Robson birden ayağa kalktı. "Lanet olsun, ben sadaka istemiyorum, ben hakkımı istiyorum, bunu anlamıyor musunuz?"

"Ben de size yardımcı olmak istiyorum, size ve ailenize," diye karşılık verdi Friedrich. "Dost olarak."

Robson'ın yüzünde olumsuz bir ifade vardı. "Sizin yardımınıza ihtiyacım yok, Mister. Henüz kendi ayaklarımın üstünde durabiliyorum. Karım kazanıyor hâlâ. Ben çocuklara bakıyorum. Karnımı-

zı doyurabiliyoruz. Eğer yardım etmek istiyorsanız, o zaman gerçek muhtaçların yaşadığı yoksullar evine ya da İrlandalıların semtine gidin."

Friedrich adamı kapıya kadar geçirdi. "Affedersiniz, Mister Robson. Size hakaret etmek istemedim, kesinlikle istemedim."

"Affedecek bir şey yok," dedi Robson, uysal uysal. Friedrich'e bakıyordu: "Ailesinin ekmeğini çalışarak kazanma imkânını yitirmiş bir işçinin içinde ne fırtınalar koptuğunu nasıl bilebilirsiniz? Niyetiniz iyi. En azından, çoğumuzun neden zenginlerin kırıntılarıyla yaşamaktansa, geberip gitmeyi yeğlediğini anlamaya çalışın."

Friedrich adamın arkasından baktı. Kendinden hoşnutsuzdu. Bu tür adamların güvenini, dostluğunu kazanmayı bir gün başara-bilecek miydi? O zamanlar, onu son kez gördüğünde Agnes'in ve-da sözlerini düşündü: İki ayrı dünya. "Aralarında köprü yok."

Yine içinde terk edilmişlik duygusu yükseldi. Uçurumlar arasında deli gibi tek başına dolaşıp duran biri – her zaman ve sonsuza kadar?

Masanın başına oturup *Rheinische Zeitung* için yeni bir makale üzerine düşünmeye başladı. John Watts'ın arkadaşlarının verdiği malzemeyi aldı eline. Baştan sona, kendisinin de ait olduğu sınıfa yönelik bir ithamdı; mülkiyet tekeli, kayıtsız şartsız onun insafına teslim olmuş yoksul işçi sınıfını yoksullaştırmak için acımasızca kötüye kullanmakla suçluyor ve bunu ispatlıyordu. İki sınıf arasında nasıl büyük bir uçurum açılmış olduğunu sarsılarak okudu. Robson'ın kendisine karşı güvensizliğini kavradı. Bu sakat adam gibi insanlar, haklarından mahrum edilmiş sefil yüz binler, onu, ona benzeyenler tarafından kendilerine yapılan haksızlığa göre değerlendirmekten başka bir şey yapabilir miydi? Artık ayırım güdememeleri, kimin dostları kimin düşmanları olduğunu bilememeleri, artık sadece eziyet çeken yaratığın kör nefretinin, bilinçsiz çaresizliğinin onları yönetiyor olması şaşırtıcı değildi... Peki ama o zaman onlara nasıl yardım edilecekti? Bu toplum kendi kendisini imha kısır döngüsünden nasıl çıkarılacaktı? Nabız atışları hızlanmıştı; başı ağrıyor ve düşünceleri sürekli olarak bu noktaya geri dönüyordu.

Gece yarısına kadar böyle düşündü durdu. Karanlık düşüncelerle huzursuz bir uykuya daldı. İstrabı dinmek bilmiyordu, sonra nihayet yorgunluk üstün geldi.

Güzel düş görmüş olmalıydı. Uyanır uyanmaz yüzünde bir gülümseme belirmiş, ruhuna umut dolmuştu.

Ancak ondan sonra nerede olduğu geldi aklına. Manchester. Sanayi çağı. Sınırsız zenginlik. Sınırsız yoksulluk. Korkunç kargaşanın şehrinde bu yeni sabah griydi ve sorunlarla doluydu. Ama o, alt edilmesine izin vermeyecekti. Bu ülkenin toplumunun içinde bulunduğu korkunç durum için sebepler ve belki felaketi önlemenin bir yolu olmalıydı.

Marx'la yaptığı sohbeti, filozofun, ahlâki prensiplerin temelinde yatan, 'hor görülen maddi çıkarlar'a yönelme uyarısını hatırladı. Tüccarlık eğitimine rağmen, İngiltere'nin sanayi çağına hızlı geçişini mümkün kılan ekonomik bağıntılar hakkında çok az şey bildiğini kendisine itiraf etmek zorunda kaldı. İngiliz ekonomi politikasının ünlü temsilcilerinin yazılarını edindi.

Tatil günleri yaklaşmaktaydı. Ermen'lerin davetine teşekkür etti; dağ gezisi yapacağını öne sürerek, odasında kitapların arasına gömüldü.

5 PARANIN EGEMENLİĞİ

Laissez faire, laissez passer – Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler! 1758 yılı Eylül rüzgârının, doymak bilmez deniz kurdu Albion'a doğru, zeki-esprili Paris'ten, fizyokratların bir toplantısından estirdiği ne mucizevi bir slogandı bu. Uluslararası ticari ilişkilerde hâlâ merkantilist prensipler egemendi. Koruyucu gümrükler ve feodal ayrıcalıklardan oluşan bir sistem, mal alım satımını sınırlamaktaydı. Yeni formül, piyasada 'güçlerin serbest oyunu'nu talep ediyordu. Herkes, devlet müdahalesi olmaksızın elinde ne varsa pazara getirmeli ve alabildiğini almalıydı. Paris kökenli sloganın, uzak kıtalardan gasp edilmiş, hileyle sahip olunmuş servetlerin en son, kurnaz işbilir bir şehirli orta sınıfın hızla kapan ellerine geçmiş olduğu İngiltere'de, Kutsal Ruh'un vahyi gibi duyulması hiç şaşırtıcı değildi.*

* Büyük Britanya Adası'nın bilinen en eski adı. (ç.n.)

Laissez faire, laissez passer! Sıkıntının giderilmesi için hayırlı bir yöntem olarak sınırsız serbest ticaret! Hor görülen küçük esnaf kafalıları, güvenilmez bezirgânlar, acımasız ganimet hırsı -para ve güçle dopdolu, ama centilmenlerin saygın işbirliğinden dışlanmış-, hızla toparladıkları kazançlarının bağışlanmasını, kötü ünlü faaliyetlerinin haklı gösterilmesini, spekülasyonun kutsanmasını bekliyorlardı, ki bütün dünyaya, en kirli korsan parasının bile tüccar mantığıyla, ulusun gururunu ve gücünü temsil eden sağlam müesseselere dönüştürülebileceğini gösterebilirler.

Laissez faire, laissez passer! Mal sahiplerinin serbest rekabeti. Glasgow'lu büyük bir bilgin olan Adam Smith, fizyokrat yaklaşımların derin anlamını kavradı. Bezirgâna değer vermeyi, selameti serbest ticarette aramayı öğretti İngilizlere. İnsanı harekete geçiren her şey, bencil arzuları tatmin etme güdüsüyle bağıntılıydı. Bireyin kişisel çıkarı, kendisini mümkün olduğunca ucuza zenginleştirmeye sınırsız düşkünlüğü, her türlü 'ticaret'in ortaya çıkmasına yol açıyordu. Adam Smith ahenkli, hoşnut insanlığın altın çağı için anahtarı, Tischleindeckdich mucizesinin herkes için en doğal biçimde gerçekleştiği serbest piyasayı nihayet bulduğuna inanan İngiliz siyasal iktisadının kurucusuydu. Ne mutlu ki, ya da ne yazık ki, doğa tek tek kişileri çok farklı arzularla ve bunları tatmin etme imkânlarıyla donatmıştı. Dolayısıyla herkes, fazlasıyla sahip olduğu için değersiz görünen şeyleri getirsin ve mutluluğu için gereksindiğini alsındı! Her şey piyasaydı; insanların bütün ortak hayatı, insanlar üzerinde ve arasında görünüşe göre anlaşılmaz görünmez eller, politika, hukuk, kültür, bilim, aşk, aile, ahlâk, arzuların, çabaların ve çıkarların karşılıklı yerine getirildiği üstü örtülü bir bezirgânlıktan başka bir şey değildi. Piyasayı serbestleştirin, küçük ayrıcalıklı bir tabakayı endişeyle ve doğaya aykırı biçimde koruyan mühürleri ve tabuları kırın, feodal çağın tekellerini ortadan kaldırın, kendi önyargılarınızı aşın, o zaman her şey kâr ve zarara göre pazarlanabilir, ucuz, hesaplanabilir olacaktır! Piyasanın serbest rekabeti, her şeye Şilin ve Peni'yle ölçülebilen adil değerini veren dürüst yargıydı. Ve ödeme gücüne sahip taleple tedariği doğru dengeye oturtma sürekli gayreti içinde, yeri doldurulmaz evrensel bir regülatördü, hayatın yüksek okuluydu. Yetenek, zekâ, fizik kondisyon ve katlanılan zahmet fazlasıyla ödül buluyordu. Tembellik, aptallık, boş vermişlik ve beceriksizlik pek bir şey bekleyemezdi. Ama hiç kimse de eli boş dönmezdi. Eğer satılabilecek hiçbir şeyin*

*) Bir Alman masalında istek üzerine anında kurulan zengin sofr. (ç.n.)

yoksa, sonuçta canlı bir insansın, ellerin ve zamanın var. Onları serbest piyasaya götür, değerleri neyse onu alırsın. Eğer karşılığında kazandığın bir servet değilse de, şikayet etme, her halükarda sen de oyunun kazananlarındansın. Ellerin ve zamanın evde son derece değersiz şeylerdir. Ama karşılığında pazarlıkla elde edebildiğin, isterse bir parça ekmek olsun, eğer açlıktan ölmek üzereysen, sana dünyanın bütün servetleri kadar değerli gelir! Gerçekten hiç kimse, en yoksulu da, serbest piyasadan zararlı çıkmaz! Bu onun mucizevi gücüdür: Katılan herkes sadece kazanabilir. Laissez faire, laissez passer!

Ve uzun süredir sıkıntıda olan Albion geliyordu. Bütün dünyayı şaşkına çeviren bir sanayi bitiverdi yerden. Ülkenin refahı, zenginliği ölçüsüz büyüdü. Piyasanın mucizevi gücü, kaba saba güvenilmez vurguncu yığınının, devletin hamili olarak önemlerinin kesinlikle bilincine varmış ve yavaş yavaş devleti kendi çıkarlarının savunucusu yapan bir sürü değerli girişimci, namuslu tüccar, saygın bankacı haline getirdi. Laissez faire, laissez passer!

Kıta Avrupası'nın bütün ülkelerinde burjuvazi, kârın Tanrı tarafından kutsanmış bu Eldoradosunu kıskançlık ve hayranlıkla seyrediyordu. Kıta Avrupası'nda kanlı devrimler, korkunç savaşlar, siyasal sıkıntılar, feodal sınırlamalar ekonominin gelişimini felç ederken ve her adım devlet bürokrasisine karşı son derece zahmetli ufak çaplı bir savaşla elde edilmek zorunda kalınırken, İngiliz adası gelişmenin ve siyasal istikrarın aktif ilerleyen ülkesi olarak kendini sunmaktaydı.

Laissez faire, laissez passer!

Ölçüsüz zenginliğe rağmen, en alt halk tabakalarının yoksulluk ve sefaletinin sürekli artıyor olması, saygıdeğer işadamlarının hemen hemen hiçbirini harekete geçiremiyordu. Hemen hemen hiçbiri, çıplak hayatları için her gün endişe duymak zorunda olan milyonlarca ücretli işçi ordusunun içindeki insanların kaderiyle ilgilenmiyordu.

Laissez faire, laissez passer!

İşçilerin Ağustos ayaklanması bile, İngiliz orta sınıfında bu prensibin mucizevi gücüne ilişkin kuşku uyandırmaya yetmedi.

* * *

Yeni yıl gelmişti. Friedrich tatil günlerini iyi kullandı. İlâveten ekonomi teorisini incelemiş olması, bu ülke ve girişimci sınıfın zihniyeti hakkında düşüncelerine netlik kazandırmış, onlar arasında müttefik bulma umudu önemli ölçüde azalmıştı.

Ocak ortalarında Moses Hess Köln'den, onu pek şaşırtmayan, ama yine de öfkeliendiren kötü bir haber verdi. Prusya Kralı 24 Aralık'ta halkına Noel armağanı olarak, "*Rheinische Zeitung* ve diğer basın organlarında demokratik fikirlerin tehlikeli biçimde yaygınlaşmasına dayanarak", her türlü eleştirel düşünce beyanını, basın organının yasaklamasıyla cezalandırma yetkisi veren yeni bir sansür yönergesi çıkarmıştı. Saksonya hükümeti de, Berlin'in diplomatik baskısı altında Arnold Ruge'ye ait *Alman Yıllıkları*'nın ve *Leipziger Allgemeiner Zeitung*'un yayını durdurma kararı almış, etkin burjuva-liberal Renli-Prusya muhalefeti bile, kendisi tarafından finanse edilen gazeteyi kurtarmayı başaramamıştı. *Rheinische Zeitung*'un yazı işleri müdürü Karl Marx'ın kaleminden çıkan üç makale, 1 Nisan 1843 itibarıyla bu gazetenin de yasaklanmasına yol açmıştı. Sadece ideolojik dalkavukluk anlamına gelecek, politika-dan kesin olarak uzak durma tavrı, organı korumak adına ufak bir şans yaratabilirdi...

Ancak bu koşullar altında gazetenin ne anlamı olacak ki? diye geçirdi Friedrich içinden. Kendisi için en azından bundan sonra birlikte çalışmak anlamsız hale gelmişti! Bu bağlamda Marx'a yazıp, muhabirlikten istifa etti.

Bu işin iyi yanı da vardı. Artık sosyalist literatürü incelemeye yeniden başlayacak zamana sahipti. Yazın son günlerinde kendini adadığı düşünceler, İngiltere koşulları altında yeni bir anlam kazanıyordu. 1843 yılının ilk haftaları böyle geçti.

Kış ılımandı. Şubat ortasında Britanya adalarında geceleri henüz hiç don yaşanmamıştı. Duvarları ince işçi kulübelerindeki yoksul insanları düşündü Friedrich. Hava Tanrısı sağolsun!

Bir Pazar günü, pek saygın Manchester toplumunda en nefret edilen, şeytani Çartist lider James Leach'e, çoktan gecikmiş ziyaretini yaptı. Sakat Robson için müdahalesi esnasında, onun için de kefil olduğu adam, Manchester'ın tarihi semtinde, Irk nehrinin kıyısında sessiz sakin, önemsiz bir zanaatkâr kasabası olduğu sanayi öncesi çağdan kalan semtte oturuyordu. Gösterişli sanayi merkezinin güneyindeki bu bölgede, Ortaçağ şehirli orta sınıfın huzurlu hayatından bir esintiyi tekrar bulabileceğine inanıyorduyorsa, hayal kırıklığına uğramıştı Friedrich. Şehrin bir zamanlar burada ikamet etmiş uygar vatandaşları çoktan taşınmışlar, sanayi kuşağının dışında daha iyi semtlere yerleşmişler ve eski şehri öylece yıkıma

terk etmişlerdi, ama fabrikalarının ücretli işçileri için barınak olarak hizmet verecek kadar iyiydi hâlâ. Tarıfsız bir pislik, tarıfsız bir yıkım, çamurlu yollar, unutulmuş moloz yığınları, çökmüş harabeler, boş her metrekaşe üzerine modern zamanın kötü inşa edilmiş çirkin blok evleri serpiştirilmiş, bütün bu rasgele biraraya atılmış, biraraya sıkıştırılmış, kötü kokan, çürüyen berbat kaos, eski şehrin dolambaçlı sokaklarına, içinde binlerce zavallı insan figürünün hayatta kalabilmek için umutsuz bir mücadele yürüttüğü dev bir süprüntü yığını görünümünü vermekteydi.

Çarpık çurpuk dar Long Millgate, bu bölgenin 'ana caddesi'ydi. Eskinin Radikal Reformcuları, bugünün Çartistleri olan devrimci demokratların parti merkezi buradaydı. Sendikaların, düzinelerce Lanshire serbest işçi birliklerinin bürosu buradaydı. Grevler, en berbat sömürücü firmalara yönelik boykotlar buradan yönetiliyordu. İşçi örgütleri burada, taraftarınca sarılıp sarmalanmıştı. Görevlileri burada serbestçe hareket edebiliyordu. Burada kitle ajitasyonunu serbestçe geliştirebiliyorlardı. Hiçbir polis timi, her şeye kararlı Çartistlerin, örneğin kitlesel bir mitingine engel olmak ya da mahkûm edilmiş bir asiye tutuklamak gibi düşmanca bir niyetle buraya girmeye cesaret edemezdi. Burada, toplum tarafından aşıktan ölüme çoktan mahkûm edilmiş olanlara da bir ömür süresi sağlayan, yoksulluğun dayanışması vardı.

Friedrich, Todd Street'de bir binanın arka tarafındaki eve gidecekti, Leach oldukça ayrıntılı tarif etmişti. İyi ki de etmişti! Çünkü insanlara sorduğu bütün sorular cevapsız kalıyordu. Merakla aranarak dolanıp duran iyi giyimli genç bir centilmene, burada sadece düşmanca, güvensiz gözlerle bakılmaktaydı.

İşçi önderini nihayet yakından tanıyacağı için seviniyordu Friedrich. Ocak ayı içinde Birmingham'da Ulusal Kongre'lerini hazırlamış olan Çartistlerin toplantılarında ve gösteri yürüyüşlerinde birkaç kez daha karşılaşmışlardı. Ama işçi önderi daima bir sürü taraftarıyla çevrelenmiş oluyor, yüzlerce sorunla uğraşması gerekiyordu, dolayısıyla onunla konuşmanın hiç imkânı yoktu. Sonunda bu Pazar için, evinde buluşmayı kararlaştırmışlardı.

Üstü kapalı kapı girişini buldu Friedrich. Leach orada beklemekteydi. Karmakarışık avlulardan ve geçitlerden geçirerek, eskiden muhtemelen memur konutu olarak kullanılmış gizli saklı bir binaya götürdü kendisini. Sadece en gerekli şeylerle döşenmiş odada, bütün

bir duvarı kaplayan bir sürü kitap görünce şaşırdı Friedrich. Ev sahibi çay ve tereyağlı ekmek hazırlamıştı. Keyfi yerindeydi. Ulusal Kongre, geleceği belirleyecek önemli kararlar almıştı. Partiyi, şiddet yoluyla siyasal değişim araçlarından en başta feragat eden ılımlı reform hareketinin dümen suyuna geri sokmak isteyen, küçük burjuva uzlaşmacılar reddedilmişti. Çartist *The Northern Star* gazetesinin devrimci şef editörü, Leach'ın arkadaşı, Leedsli Julian Harney, Parti'nin yönetim kadrosuna yükselmiş, Ağustos ayaklanması günlerinde kendiliğinden ortaya çıkan "Siyasal erk aracımız, sosyal mutluluk amacımız" sloganı, Birmingham'da delegelerin çoğunluğu tarafından kabul edilmişti.

"Gerçi Parti'den bir fraksiyon ayrıldı, ama büyük çoğunluk şimdi, sıkıntı içindeki sanayi işçilerinin çıkarlarını sahiplenmeye ve serbest ticaret yanlıları, liberallerle ve Tahul Yasası karşıtları partisinin ikiye bölünmüş şiarlarının yüzünü açığa çıkarmaya kesinlikle kararlı."

Basit bir pamuk dokumacısı olan Leach, Manchester'ın hemen hemen bütün meslek gruplarıyla fabrika personelinin çalışma koşullarını ve sosyal durumunu çok iyi biliyordu. Gelişme, fabrikatörler ve finansörleri için ne kadar göz alıcıysa, proletarya için o kadar acı vericiydi. Teknolojik her yenilik, işçilerin hayat koşullarının kötüleşmesine yol açıyordu. Bir sürü meslek üretim sürecinde yavaş yavaş gereksiz hale geliyor ve bir zamanlar iyi ücret alan kalifiye işçiler, geçici işçi ve işsiz statüsüne düşüyor, bu arada yüz binlerce çocuk ve kadın, makinelerin başında bedensel olarak fazla bir şey gerektirmeyen işleri, düşük bir ücret karşılığında üstleniyorlardı. Bu süreç acı sonuçlarıyla birlikte durmaksızın devam ediyordu. Verimliliği ölçüsüz derecede artıran makine sistemi, eskiden büyük saygınlığa sahip yüz binlerce zanaatkâr ve kalifiye işçi için, bütün hayat umudunun sonu anlamına gelmekteydi. Elbette, az sayıda işçi de bu durumdan kazançlı çıkıyordu: işverenin, katı disiplin aracılığıyla işin akışını sağlamak için artan sayıda ihtiyaç duyduğu teknisyenler, gözetmenler, ustabaşılar. Ama geri kalan herkes hayatını aynı sefillik ve güvensizlik içinde sürdürmeye çalışmaktaydı. Herhangi bir gün fabrikadan atılabilir, işlerini, maaşlarını ve ek-meklerini yitirebilirlerdi, çoğu durumda evlerini de. Çıplak hayat adına duyulan endişe birçoklarının fabrikatörler ve hizmetkârları tarafından yapılan her türlü eziyete, aşağılanmaya, keyfi davranışlara onursuzca katlanmalarına yol açıyordu.

Friedrich, Leach'ın anlattıklarını sessizce dinledi. Sonra da düşünceli düşünceli konuşarak, şu moral bozucu sonucu çıkardı: "Demek o çok övülen serbest rekabetçi sistem altında bilim ve teknolojiadaki ilerlemeler, sayıları giderek artan mülksüz ücretli işçi kitlesini zamanla mutlak köleleşmeye sürüklüyor."

Leach hak verdi. "İşçiler, işverenlere karşı ortak hareket ederek direnebileceklerini ancak yavaş yavaş kavıyorlar. Bütün bir meslek grubunu çıkarları etrafında birleştirmenin mümkün olduğu yerde, işverenlerin keyfiliğine sınır konabiliyor. Fabrikatörler, bütün bir fabrikayı felç edebilecek grev riskine girmemek için, ister istemez asgari ücret ödemek zorunda kalıyorlar. Ama tam da sendikaların başarıyla faaliyette bulunduğu yerlerde işverenler, teknolojik yenilemeler ya da başkaca hilelerle, işçiler karşısında tam bir hareket serbestliği kazanmak için her türlü çareye başvuruyorlar."

Friedrich aniden, teknolojinin gelişimiyle beraber hayatlarının akışı sekteye uğrayan ve bir zamanlar büyük saygınlığa sahip zanaatkarların bütün trajedisini, aynı zamanda da Çartist hareketin çoğu liderinin yanılığını kavradı. Toplumsal sefaletin köklerinin mülkiyet ilişkilerinde yattığını çoktan kanıtlamış olan sosyalistlerin bulgularını kabul etmek yerine, sefaletin sorumluluğunu, hiçbir şeyin durduramayacağı ya da hatta geri döndürülemez olan endüstriyel gelişime, üretimin bilimsel-teknolojik ilerlemesine yüklüyorlardı.

Leach, âdeta onun düşüncelerini onaylarcasına devam etti: "Bugün her işçinin anladığı acımasız gerçek bu. Ülkemizin felaketini fabrika sistemi üretti. Bütün kötülükler ondan kaynaklanıyor. Halk kitlelerinin mutlak yoksulluğu, umutsuzluğu, tarifsiz acıları onunla geldi. Parlamento ve devletin bütünüyse, ulusu paramparça eden bu saçma süreç karşısında tamamen pasif ve hiçbir şey yapmadan duruyor."

Peki, bunu nasıl değiştirmeyi düşünüyorsunuz? diye sormaya yeltendi Friedrich. Ama Çartistlerin genel ve eşit oy hakkının yürürlüğe sokulması taleplerini biliyordu zaten, böylece emekçi halk parlamentodaki çoğunluğu ele geçirecekti. Yandaşlarının sayısı dışında ortaya koyacakları bir şeyleri bulunmayan çartistlerin imkânları, mülk sahibi sınıfların, muhafazakârlarla liberallerin sahip olduğu imkânlarla karşılaştırıldığında, gerçekleşmesi çok uzak bir gelecekte yatan hayalci bir düşünce, bir düştü bu. Friedrich kuşkusunu belirtti.

“Unutmayın ki,” diye karşı koydu Leach, “Taraftarlarımızın sadece sayısı değil, umutsuzlukları da sürekli artıyor. Ömür boyu süren bir ölüme katlanmaktansa, siyasal erk uğruna silahlı mücadelede hayatlarını tehlikeye atmaya hazır olacaklardır. Her şeyi göze almış böylesine bir orduya karşı egemen kliğin yapacağı bir şey yok.”

Çartistlerin sosyal programını anlattı: Büyük şehirlerde işsiz kitlere yeniden insan onuruna yakışır bir iş hayatı sağlamak için, gayri menkullerin parsellere ayrılması, sanayi sistemini insanileştirmek için fabrika yasası, işçilerin korunması ve asgari ücret zorunluluğu.

Friedrich, bu tür önlemlerin etkinliğine ilişkin kuşkularını Leach’e açıklamaya çalıştı. “Ben tüccarım. Bir işverenin devlet yasalarını atlatmak için binlerce imkâna sahip olduğunu bilirim. Yönetmelikler ve denetim ağları istediği kadar sıkı olsun, işverenler kârlarını güvence altına almak için daima bir yol bulurlar. Eski düzen el altından kaçınılmaz olarak yeniden kurulacak ve sosyal devletinizin elinden, sonunda yoksulluğu eşit biçimde paylaşmak dışında bir şey gelmeyecektir.”

Leach güldü. “Önce bir iktidarı alalım, bütün insanlara yaşamaya değer bir hayat temin etmenin yollarını buluruz mutlaka.”

Uzun süre birlikte oturdular. Yanlarına başka işçi önderleri de geldi. Friedrich bu adamların yürekliliğinden etkilenmişti, ama teorik sorunlara neredeyse hiç önem vermediklerini hemen fark etti. Sadece en yakında olanlar ilgilendiriyordu onları. Bu devrimciler, sınıflarının kurtuluşu için kanlarını canlarını feda etmeye hazır-
dı. Gece geç vakit ayrıldı Friedrich yanlarından.

Gri kış haftaları geçip gitti. Günler uzamış, gökyüzü berraklaşmıştı. Güneş zaman zaman ısıtan yüzünü gösteriyordu bulutların arasından. Sadece entelektüel faaliyete sığınarak katlanılabilen borsayla bürodaki saatler, hep aynı hüüzünle geçiyordu. İngiltere’nin geleceği, dünyanın geleceği nasıl olacaktı? Çartistlerin devrimci kararlılığı, Communists Hall’deki Owencıların sosyalist düşünceleriyle birleşseydi...

“Mektuplarınız, Sir.” Genel Temsilcilik sekreteri Mister Bucklehurst onu düşüncelerinden koparmıştı. İsteksizce yığını karıştırdı. “Bundan sonra önüme sadece en önemlilerini getirirseniz memnun olurum, Mister Bucklehurst.”

“Nasıl isterseniz, Mister Engels.”

Friedrich birden durakladı. Zarflardan birinin üzerinde gönderen "Karl Marx, Köln..." yazıyordu. Mektubu yırtarcasına açtı.

"Sevgili Engels!" diyordu. "Uzun süredir size yazmak istiyorum. Ancak bugün yazabilmemizin faturasını, siz İngiliz aslanının nabzını yoklamak için Kanal'ı geçtiğiniz günden beri peşimi bırakmayan, *le pruisse* sürüsünün hesabına yazın." Nihayet, 'Buzdağı'ndan kişisel bir ifade! Okumayı sürdürdü: "Son derece aydınlatıcı başlamış olan yazı dizinizi, *te best what ever cun read we* (İngilizcem *allright* mı?) aniden kestiğiniz için size zaman zaman kızdım. Ama artık gerekçelerinizi onaylıyorum. Riyakârlıktan, sansürün aptallığından, kaba otoriteden ve bizlerin eğilip bükülmelerimizden, omurgasızlığımızdan ve iğrenç söz cambazlığından bana da artık gına geldi. *Alea iacta est*. Zarlar atıldı. Az önce *Rhenische*'nin editörlüğünü kesin olarak bıraktım. Sekiz ay boyunca, özgürlüğün hizmetinde en bunaltıcı angarya işi yaptığım yerden yazdığım son satırlar bunlar. *Mais oui*, burada önümde durduğunuz anı hâlâ çok iyi hatırlıyorum. Evet, *mon cheri*, siz haklı çıktınız. Resmi olarak makbul basın özgürlüğü görüntüsünden, bir nebzecek gerçek özgürlüğü zorla koparmak için umutsuz çabam, uzun süreli başarılı olamazdı. Derinde her şey, yüreği ve yumrukları kullanmak için haykırırken, sadece iğne uçlarını batırarak vuruşmak zorunda kalmanın aşağılayıcılığına daha uzun süre katlanmak mümkün değildi. Özgürlüğün hizmetinde olsa bile, kölece çalışmak iç karartıcı, çetin bir alın yazısıydı. Dolayısıyla, artık beni belirsiz bir hayatın beklediği endişesine rağmen, yine bilginin yolundan güvenle ve kararlılıkla sonuna kadar yürüyecek özgür bir insan olarak hissediyorum kendimi. Sizden," diye bitiyordu mektup, "haber alabilirsem sevinirim. İngiltere'yle ilgili bir sürü sorum var. Sizin ilginç bulduğunuz her şey, benim için de büyük epistomolojik değere sahip görünüyor. Bu konuda ayrıntı daha sonra, bugünlük adios. Sizin Marx."

Friedrich mektubu hemen cevapladı. Görevini bırakma kararından dolayı Marx'ı tebrik ediyordu. Herwegh'in ricası üzerine, "Londra'dan Mektuplar" adı altında yayınlanacak bir dizi makale için materyal toplamaya başlamıştı. Oradan ufak bir derleme yapıp, bazı düşünceleriyle birlikte Marx'a gönderdi.

Bir gün öğleden sonra, her zamanki gibi eve giderken yanına yaklaşan tanımadığı bir kadın, "Mister Engels?" dedi fısıldayarak.

"Ne istemiştiniz?" Kadın gizemli tavırlarla bir mektup verdi. "Bunu size vermem ve cevabını almam söylendi bana."

Friedrich zarfı yırtarak açtı. Zarıf, güzel bir yazıyla kaleme alınmıştı. Jane! Yalnızca genç bir kızın ilk aşkına yazabileceği türde içten bir ilan-ı aşktı bu. Annesiyle babasına rağmen kendisini savunduğu için korkunç şeylere katlanmak zorunda kalmıştı. Üç ay köye, büyükannesinin yanına sürgüne gönderilmiş, postaya gizlice mektup verme imkânı bile olmamıştı. Pazar günü Worsley'de Sankt-Georg-Şapeli'nde gizlice buluşmaya çağırıyordu.

Kadın, Greg'lerin evinde güvenilir bir hizmetçi olmalıydı, soran gözlerle bakıyordu. Friedrich cevap vermekte tereddüt etmedi. "Ona sadece şunu söyleyin," dedi komplocu bir ses tonuyla: "Geliyorum."

Kız randevu için romantik bir yer seçmişti. Şapel, küçük bir ormanın içinde, çok eski gürgen ve çam ağaçlarının ortasındaydı. Jane kasvetli kubbenin altında tek başına durmaktaydı. Friedrich yanına yaklaşıncı, başını çevirdi. Baktı. Tanrım, ne kadar gençti... Friedrich kendisini bir melodramın içindeymiş gibi hissediyordu. Bir iç çekiş, "Ah, Frederick," biraz gözyaşı, sevgilinin kollarına kendini bırakırverme... "Bu anı ne kadar bekledim, bir bilsen..."

Ormanda gezindiler.

Gözyaşları çabucak dindi.

Kız daha da güzelleşmiş, çekicileşmişti. Durmaksızın Güney Wales'de geçen monoton aylardan söz ediyor, ama bu arada sürgünde hiç öyle çok eziyet çekmiş gibi görünmüyordu. Sevimli yüzü pembeleşmiş, ciddi, acı çeken ifadesi hızla kaybolmuştu. Neşelenmiş, içi içine sığmıyor gibiydi. Ne yazık ki yağmur yağmaya başladı, dolu gibi damlalar düşüyordu. Faytonlarına sığındılar. Babasıyla Friedrich arasındaki tartışma konusunu ancak şimdi konuşuyorlardı. Elbette ki babasına o zaman bir şey olmamıştı. Güçlü ve sağlıklı işlerini yürütüyor, her zamanki gibi Tahl Yasasına Karşı Birlik için çalışıyor ve Robson'a karşı davada ısrar ediyordu. "Ya sen?" diye sordu Friedrich.

"Ben senin yanındayım! Ne olursa olsun!" dedi kız. Sonra güvensizleşerek ekledi: "Ama belki benim gibi işe yaramaz bir yaratığı beğenmezsin sen?"

Friedrich kıza baktı. "Aksine! Daha çok beğeneceğim başka bir yaratık düşünemiyorum bile."

Jeannette inceleyerek gözlerinin içine bakıyordu.

Friedrich kararsızlık içinde: "Birkaç ay önce hiç düşünmeksizin evlenme teklif ederdim sana. Ancak..."

Jeannette konuşmasını sürdürmesi için ısrar etti. "Bugün değişen ne?"

Friedrich açıklamaya yeltendi, ama sonra boşver diyen bir hareket yaptı. "Hadi canım! Aramızda hiçbir şey değişmedi! Gel! Daha neşeli bir yer biliyorum."

"Bugün Pazar, Bayım!" diye itiraz etti Jane. Pazar günleri İngiltere'de hiçbir eğlence hoş karşılanmazdı.

"Gittiğimiz yerde, Pazar günleri de eğlenilebilir." Ön camı açıp arabacıya seslendi: "Ancoat'a, Communists Hall'e!"

Jane, beklenebileceği gibi şaşkın bir yüz ifadesiyle, "Nereye gidiyoruz?" diye sordu.

"Eğer istiyorsan seni eve de götürebilirim."

"Hayır, hayır, seninle geliyorum. Sadece, biliyor musun, şu sosyalistler..."

"Korkunç insanlar," diye tamamladı Engels, alay ederek. "Yol kesiciler, asiler, kemerlerinde kanlı hançerleriyle suikastçiler..."

Jane surat asarak uzaklaştı ondan. "Benimle dalga geçiyorsun."

Friedrich kızın koluna tuttu: "Beni bir kez daha affedebilir misin?"

"Hayır," dedi Jane, Friedrich'in koluna girip başını omzuna yasladı.

Communists Hall. Sosyalistlerin toplantı yeri, buluşma yeri ve sosyal merkezi. Daha önce bir çok kez Pazar buluşmalarına ve akşam konferanslarına gitmişti. Hall, çok sayıda salon ve konferans mekânlarından oluşuyordu. Pazar günleri çoğunlukla Manchester'ın farklı halk tabakalarından sekiz bin kayıtlı üyenin üç bin kadarı, birkaç saat birlikte geçirmek için buraya geliyordu. Bugün de kalabalıktı. Büyük salonda bir müzik grubu çalmaktaydı. Şarkı söylemek ve dans etmek için daha genç kuşak toplanmıştı burada. Daha yaşlılar ön salonda, uzun bir masanın etrafından oturup tartışıyor, güncel konuları görüşüyor ya da birbirlerine fıkralar anlatıyorlardı. Kadınlar için çay, erkekler için beyaz İngiliz birası Ale ikram ediliyor, açlar için dağlarca tereyağlı ekmek dolaştırılıyordu. Her yerde rahat, neşeli, rahat bir hava egemendi.

Friedrich, yanındaki milyoner kızının buraya hangi duygularla adım attığını biliyordu. Onunla birlikte ön salona geldiğinde, çe-

kingen, ürkek, koluna yapışmıştı. Bu çevreye attığı adım onun için, şimdiye kadar cüret etmiş olabileceği bütün şımarıkça çocukluk ve gençlik muzipliklerini gölgede bırakan terbiyesizlikte bir şeydi. Ürpermışti. Friedrich kızın kolunu sıkıca kendine doğru çekti.

"Burası gerçekten o kadar da korkunç mu?" diye sordu, sevecen bir ironiyle.

"Hayır," dedi Jane. Salondan çıkan geniş omuzlu John Watts, yeni gelenleri içtenlikle selamladı. Friedrich yanındaki kızı tanıttı. Bir masada iki sandalye boşaltılıp yer açılmıştı.

Ateşli bir lise öğretmeni olan Laurence Pitkeithley elini Jane'e uzattı. "Hoşgeldiniz, Miss Jane. Kendinizi evinizde gibi hissedin." Jane için çay doldurdu, Friedrich için Ale ve tereyağlı ekmeklerle dolu bir tabağa işaret etti. "Biz zengin değiliz, ama verdiğimiz şeyi seve seve, yürekten veririz."

Jeannette başını yana eğdi. "Teşekkürler, Mister."

Sohbet esnasında masaya genç görünen bir adam daha gelmişti. "İngiltere'deki araştırma çalışmalarınızı duydum ve onları görmeyi çok isterim." Kendisini tanıttı: "Southwell."

Friedrich duraksadı. Militan ateistin adı ona yabancı değildi. "Siz Southwell misiniz, Charles Southwell? *Orakel*'in (Kehanet) yayıncısı?"

"Beni tanıyor musunuz?"

"Evet. Derginizin gayretli bir okuruyum. Ve inanın bana, Berlin'deki tek okurun ben olmadığımı rahatlıkla söyleyebilirim."

"Berlin'densiniz demek, o zaman Almanya'daki en yeni gelişmeleri anlatabilirsiniz mutlaka?"

"Elbette ki anlatabilirim!"

"Şu anda Berlin 'Özgürler' kulübünde neler olup bittiği bizi çok yakından ilgilendiriyor."

"O zaman doğru adrestesiniz!"

Friedrich konuşmasını sürdüremeden, John Watts omzuna yavaşça dokundu. "Diğer salondaki gençler arasında, Almanya'dan bir konuşumumuz olduğu konuşuluyor. Sizi selamlamayı çok istiyorlar."

"İsteklerini yerine getirelim mi, Jane?" diye sordu Friedrich. Bu kadar çok yeni izlenimden hâlâ biraz sersemlemiş halde başını salladı kız. Onlarla birlikte masadaki herkes ayağa kalkmıştı. "Hep birlikte gidelim."

Salona girdiklerinde orkestra, fanfar çalarak kesti müziği. Şef: "Bu akşam Alman konuğumuzu selamlamaktan dolayı mutluyuz. Onun şerefine Almanca bir şarkı çalacağız," diyerek üzüntüyle ekledi: "Ne yazık ki şarkı söyleyecek kimsemiz yok."

Friedrich seslendi: "İzin verirseniz şarkıyı ben söyleyeyim!" Dinleyiciler bu duyuruyu sevinç çığlıklarıyla karşıladılar. Bir sıçrayışta sahnede idi Friedrich. "Ve karlı dağlarda..." çalmaya başlamıştı orkestra. Kolayca İngilizce'ye çevrilebiliyordu. Az sonra sözleri herkes öğrendi. Bu arada yüzlerce genç kız ve oğlan sahnenin etrafında toplanmıştı... Nakaratı hep beraber söylüyorlardı, Friedrich başka şarkılar da söylemeyi kabul edinceye kadar alkışlamaktan vazgeçmediler. Orkestra basit melodilere kolayca ayak uydur-maktaydı. Genç Almanın şarkı söyleme beceresini izlemek için diğer salonlardan giderek daha çok kişi geliyordu. Ancak beş-altı şarkı -neşeli, kederli, aşk şarkıları, yol şarkıları, aklına ne geliyorsa- söyledikten sonra onu rahat bıraktılar.

Jane'in yanına döndü; tuhaf biçimde parlıyordu kızın gözleri, kendisine doğru çekti Friedrich'i.

Faytonları Ancoat'tan ayrılırken artık akşam olmuştu. Jane hâlâ Hall'de yaşadıklarıyla meşgulmüş gibi görünüyordu. İyice Friedrich'e sokulmuş, sanki yitirmekten korkuyormuş gibi kolunu sıkı sıkıya tutuyordu.

Doğudaki sanayi bölgesini boydan boya kattetiler. Fabrikalar derin bir Pazar sessizliği içindeydi. Taştan canavarların arasında, hiç insan olmayan bomboş caddelerden geçtiler.

Söylediği şarkılardan sonuncusu Jane'i çok etkilemişti. "Sözlerini tekrar söyle bana!" diye rica etti.

Friedrich şarkının sözlerini tekrarladı: "Bir orak hışırtısı duydum..."

"Güzel bir yer, senin ülken, şarkılar da güzel," diye fısıldadı Jane. "En güzel şarkılar ne yazık ki hüznü." "

"Evet, hüznü, çok hüznü. Manastırda, Lüneburg'lu bir Almanca öğretmenimiz vardı. Bize sık sık Almanya'dan öyküler anlatırdı. Hep hüznüydü, öyküleri de öyle. Ona 'Crape' (Matem tülü) derdik, kendisiyle dalga geçtiğimizde daha da hüznlenirdi." Bir süre daha, onun yaşındaki kızların yaptığı gibi gevezeliğini sürdürdü. Friedrich cevap vermeyince sonunda sustu. Sanayi bölge-

sinden çıkmışlardı, şimdi şatafatlı ıslıl ıslıl London Road üzerinde ilerliyorlardı.

"Frederick..." diyerek suskunluğu ürkekçe bozdu Jane. "Sana bir şey sormam lazım. Ama benimle alay etmemelisin."

"Sor hadi!"

"Sen onlardan biri değilsin, di'mi?"

"Kimlerden?"

"Sosyalistlerden?"

Jeannette'e baktı. Ne cevap vermeliydi? Bu insanların derdinin ne olduğunu biliyor muydu acaba? Birçok noktada Owen yandaşlarının hayallerini aşan kendi bakış açısını anlatmak için ne kadar açıklama gerekli olacaktı? Sonunda kıza sordu: "Hâlâ onları o kadar korkunç mu buluyorsun?"

Jeannette, görüldüğü kadarıyla biraz üzüntülü, hayır anlamında başını salladı. "Hayır, hiç korkunç bulmuyorum."

Bir süre daha yine suskun yola devam ettiler, sonra Jeannette birden patladı: "Ama onlar evliliği ortadan kaldırmak ve kadınların ortak kullanımını getirmek istiyorlar, öyle değil mi?"

Friedrich gülümsedi: "Peki, sen bundan ne anlıyorsun?"

Jeannette tereddüt etti: "Bir kadının, onu isteyen herkese ait olmasını."

Elinde olmadan güldü Friedrich.

"Aptalca bir şey mi söyledim?" diye sordu kız, süklüm püklüm.

Kızın başını okşadı Friedrich. "Çok aptalca bir şey. Doğru olan tam tersidir. Kadın, güçlü cinsin kendisi için iddia ettiği hakların aynısına sahip olmalıdır. Evlilik yasası gereğince onun üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunabilen hiçbir erkeğin malı olmamalıdır artık. Kadın kendisinden başka hiç kimseye ait değildir." Şefkatle kolunu kızın omzuna attı. "Ve tabii özgürce kalbini armağan ettiği adama. Ama o zaman bu karşılıklıdır ve ikisi için de yapılabilecek bir şey yoktur zaten."

Jeannette kollarını onun boynuna doladı. "Ve üçüncü bir kişiyi de hiç ilgilendirmez?"

"Hiç kimseyi!"

Öpüştiler.

"Bazen böyle aptalca sorular sorarsam kusura bakma," dedi çocuksu bir tavırla dudaklarını büzüp somurtarak. "Ama bütün bun-

lar benim için o kadar yeni ki. Bana karşı sabırlı davranmalısın, Frederick."

Dransgate'e varmışlardı, Friedrich'in evi artık pek uzak değildi. Kız arabadan inmesini rica etti, çünkü piyano öğretmenini ziyaret edeceği gerekçesiyle dışarı çıkmıştı. Şimdi faytonda onu görmelelerinden korkuyordu.

Çarşamba günü öğleden sonrası için yeniden sözleştiler. O zaman dans dersinden kaytarabilirdi.

Dans dersi, aman yarabbim! Friedrich kızla ilişkilerini düşündüğünde huzursuzluk hissediyordu. Agnes, Magdalena, Susanne, şimdi de Jane Greg diye biri... Bir milyonerin, sosyalist sözcüğünü duyunca ürperen, piyano dersi alan, manastır okuluna giden küçük kıızı. Ama doğa onu, hayal edilebilecek her türlü baştan çıkarıcı büyüyle donatmıştı. Âşık mıyım? Bilmiyordu. Onun hakkında ne biliyorum ki? Ben de bir zamanlar ihtiyarların masallarına inanmadım mı? Ben de bir zamanlar inançla bir tabloya bakmadım mı, bulutların üzerinde her şeye kadir bir babaya saygı göstermedim mi? Ne kadar zaman önceydi bu? On yıl. Çok uzun bir süre değil, ama yine de arada dünyalar var.

Çarşamba günü ona her şeyi söyleyeceğim. Karşısındakinin kim olduğu hakkında bütün gerçeği. Eğer beni tekrar görmek istemezse –o zaman rahatça yaşanabilecek bir maceradan fazlasını yitirmiş olmam.

Yine eski şapelde buluşup tepeye giden yolda dolaştılar. İlkbahar öncesi pırlıl pırlıl bir gündü. Mart'ın son günü. Güneş sırtlarını ısıtıyordu, baharın zafer alayını artık hiçbir şey durduramaz gibiydi.

Küçük Jane aşkından yanıp tutuşuyordu. Öyle sokulmuştu ki, Friedrich kalp atışlarını duyduğunu sandı. Olayları akışına bırakmak, onu öpmek, onun sevecen bağlılığının tadını çıkarmak, dünyayı unutmak arzusuna karşı koymak o kadar kolay değildi... Ya sonra?

Aşkımı buldum ben

Menekşeler ve yeşil yoncalar içinde

Alçak sesle, kulağa dokunaklı gelen komik bir aksanla söylüyordu kız.

Hayır, hiçbir şeyin ertelenmemesi gerekti!

“Benim sosyalistlerden olup olmadığımı sormuştun. Evet, Jane. Sana söylemek zorundayım. . Evet, onlar gibi düşünüyor ve onlar gibi hissediyorum.”

Kız durup, baktı. Gözlerinde korku yoktu, şaşkınlık bile yoktu. “Tahmin etmiştim, hissetmiştim, Pazar günü Hall’de.”

Friedrich çok gerilerden başladı. Wuppertal’de yoksullukla ilk karşılaşmalar. Dağ Vaazı. İnsanın her türlü baskıdan kurtarılması. En büyük Alman ozanının uyarısı: *?Asil olmalı insan/ yardımsever ve iyi!*” Tinin yenilmez gücüne inanç. Vogland’daki gece...

“Evet, Jane. Ülkemde çok sefalet, zulüm gördüm, insanların acısına tanık oldum. Ama biz yoksul, bölünmüş, parçalanmış, uzun savaşların ardından yaraları kanayan bir ülkeyiz. Bize kalan sadece düşünce, daha iyi bir gelecek umuduydu. Ülkemde birçok kişi gibi ben de uzun süre, endüstriyel gelişimin ortaya çıkardığı muazzam zenginliğin, yoksulluğu ve sefaleti ortadan kaldırmaya yönelmek zorunda olduğuna inandım, yeter ki halk kendisini zalimlerinden kurtarma gücünü bulsun. Halkımızın sizin ülkenize ne kadar büyük bir inanç ve umutla baktığını anlatayım mı sana? En büyük Alman bilgini, filozof Hegel, sizin sisteminizde, hümanizmin yeryüzünde gerçekleştirilmesini görüyordu. Sonra ülkenizde durumun gerçekte nasıl olduğunu öğrendik. Zenginliğinizi hiç insanca kullanmadığınızı öğrendik. Buraya geldim ve okunan her şeyin doğru olduğu, hayır, korkunç bir biçimde okunanları aştığı kanıtlandı. Yeryüzünün en zengin ülkesinde, mülksüz sınıfa mensup milyonlar için, elleriyle çalışmaya muhtaç olan insanlar için, en korkunç sefalet! O zaman onların ne kadar haklı olduğunu, herkes için özgürlük, adalet, eşitliğin yalnızca, insanın kendisini kâr hırsı ve mülk edinme canavarından, başkalarının sırtından zenginleşme ve diğer insanlar üzerinde güç kullanma şeytani dürtüsünden kurtardığında mümkün olabileceğini anladım!”

Jane gözlerini ona dikmişti. “Communists Hall’de insanları birbirine bağlayan şey bu mu?”

“Evet. Bu şehirde tanıdığım en soylu insanlar onlar. Çoğunlukla kendileri yoksul koşullarda yaşamalarına, günlük ekmek uğruna sıkıntı ve endişe çekmelerine rağmen, önce kendilerini düşünüyorlar, aksine bütün ülkenin, bütün ulusun, evet, insanlığın esenliği için çalışma gibi ahlâki bir boyuta sahipler.”

"Sen bilgili bir adamsın, Frederick. Bir sürü kitap okudun. Benim gibi hiçbir işe yaramayan, aptal yaratık senin karşında nedir ki?"

"Ama yine de nihai netliğe kitaplar aracılığıyla ulaşmadım, Jane." Durdu. "Medlock'ın kıyısında Deapness Ground'daki işçi barınaklarında ulaştım. Babana ait evlerde, Jane. Belirleyici an oydu!"

Jeannette anlamıştı. Yavaşça, "Beni Deapness Ground'daki evlere götür!" dedi.

Bu rica Friedrich için öylesine beklenmedik biçimde geldi ki, cevap vermeden önce bir süre geçmesi gerekti. "Peki. Eğer illa istiyorsan. Ama seni uyarıyorum."

Regent Street istasyonuna otobüsle gittiler.

Yarım saat sonra Jane, Engels'in yanında Robson'ların bodrumundaydı. Bu sefer ailenin bütün üyeleri oradaydı: Anne, baba, iki çocuk, büyükbaba. Odarın ortasında bir çocuk tabutu duruyordu.

"Sıçanlar, Mister Engels," dedi tek kollu adam, boğuk sesle. "Ufaklık kurtarılamadı."

Jane'in rengi atmuştu. Titreyerek Friedrich'e tutundu. Tek kollu adam tabutun kapağını kaldırdı. "Daha fazlasını görmek ister misiniz, Miss?" Tabudun içine sadece bir anlığına bakan Jeannette dehşetle haykırdı: "Hayır!"

Friedrich ona yetişmekte zorlanıyordu. Kız ancak köprüde durup, korkuluğa yapıştı. Gücü tükenmişti. Ruhen çökmüş halde Friedrich'in kollarının arasına yığıldı, ağladı, ağladı...

Kayıtsızca Friedrich'in kendisini evine bırakmasına izin verdi. Friedrich kaygılanmıştı, onu kendine getirmek için ne yaptıysa boşunaydı. Tek bir sözcük söylemiyordu kız. Fayton ferforje demir kapının önünde durduğunda, derin düşünceler arasından sıyrılıp, kendi kendine konuşur gibi kekeleydi: "Babam, benim iyi yürekli babam, o bunu bilmiyor. Hayır, o bunu bilmiyor!"

Ani bir taşkınlıkla Friedrich'in göğsüne kapaklandı, yüzünü yalvarırcasına öpücüklere boğuyordu: "Frederick, aşkım, ah, inan bana! Babam bunu bilmiyor!"

Birkaç gün sonra Friedrich'e, "Sizin Robert Hyde Greg," diye imzalanmış. "Özel bir görüşme için." Anti-Cornlaw-Liga Kulübü'ne davet geldi.

Aynı gün Jane'den bir pusula da posta kutusuna iletilmişti. Babasının davetine icabet etmesini rica ediyordu içtenlikle.

Şehir merkezinde, eski kilisenin yakınındaki Freetrader kulübüne ilk gidişi değildi Friedrich'in. Aralık'ta onu buraya Peter Ermen götürmüştü. Hemen hemen her akşamı burada geçiren daimi konukların bazılarını tanıyordu. Doğum günü kutlamasından, borsadan, çeşitli ziyafetlerden ve iş görüşmelerinden aşına yüzlerdi. Hepsi zengin tüccarlar, bankacılar ve fabrikatörler, dirsekleri ve önsezileri güçlü işadamlarıydı. Sosyal hiyerarşileri, duyguları kadar basitti. Birbirlerini, normal insanlar arasında saygınlık için belirleyici olan, zekâ, etkinlik, çekicilik, deneyim, beceri, karakter gibi insan niteliklerinin o geniş yelpazesine göre değil, sadece ve sadece birinin sahip olduğu menkul ve gayri menkul sermayeye göre sınıflandırıyorlardı. Her ismin arkasında Sterlini gösteren rakam vardı. Parayla bağıntılı olar her şeye mükemmel biçimde egemenlerdi. Onlar için Sterlin ve Şilin'le ölçülemeyen hiçbir şey yoktu. Bunlar düşüncelerinin sığılığı, yazıhane, borsa, aile, kilise ve kulüp arasında sürdürdükleri hayatlarının aptallığı, cehaletleri ve zevksizlikleri kimse tarafından aşılamayacak, dünyanın en sıkıcı erkekleriydi. Ama sağlık, iştah ve güç saçıyor, iş söz konusu olduğunda, her türlü ölçüyü aşan bir aktivite geliştirebiliyorlardı.

Burada, Kulüp'te uygar insanlar gibi görünmek için çırpınmaktaydılar. Bazıları lordların centilmen kulüplerinde görgü kuralı olduğu üzere, siyah frakların içine tıktırmıştı bedenlerini. Ama kendilerini dizginlemekte zorlanıyorlardı. Ölçü ve üslup duygusuna sahip değillerdi. Böylece kulübün asil dış görünüşü, seçkin donanımı, eğitilmiş zarif personeli, bütün o şık atmosfer konuklarla zıtlık içindeydi. Bu sefer de Friedrich kendisini, en sevdiği oyunun kötü bir gezgin tiyatro tarafından berbat edilişini izleyen tiyatro uzmanı gibi hissetti.

Bu adamları-kadınlar bu kutsal mekânlarda sadece mutfakta ve açılış saatleri dışında temizlik için bulunabilirlerdi- birbirinden ayırmak mümkün değildi. Şurada, fabrikatörlerin en deneyimli temsilcisi, Long Millgate'de en eski pamuk fabrikasının sahibi, Liga'nın kurucusu ve lideri Cobden vardı, orta ölçekli girişimciler Aston'la Sharp alçak gönüllülükle bir köşede oturuyordu. Şurada alnı açılmış inşaat müteahhidi Hanfrey, arazi spekülâtörü ve kötü ünlü trampacı fabrikatör Birley ile birlikte ayakta duruyordu. Topancı Birch'le banker Flemming ise ötede istakoz tıknırmaktaydı.

Friedrich başıyla selamlayarak hepsinin yanından geçip, arkaya, Mister Greg'in kendisini beklediği masaya doğru ilerledi. Tartışmadan bu yana Jane'in babasıyla hiç karşılaşmamıştı, bu adamın kendisinden ne istediğini merak etmekteydi. Mister Greg koltukta oturmuş somurtuyor, Friedrich'in borsada sıkça karşılaştığı olağanüstü şişman bir adamı dinliyordu. Kadeh tokuşturdular. Kadehini indirirken Friedrich'i görünce yüzü aydınlanmıştı Greg'in. Ayağa kalkıp kollarını açtı. "Sevgili dostum!"

Dostane tavıra şaşırان Friedrich, adamın amaçladığı kucaklaşmadan kaçınıp, el sıkışmakla yetindi.

"Sizin -her şeye rağmen," dedi Greg, ışıldayan bir yüzle, "Dave-time icabet etmiş olmanıza sevindim." Friedrich'i yağ tulumuyla tanıştırdı. "Almanya'dan Mister Frederick Engels."

Adam biraz fazla içmiş benziyordu. Cam gibi gözlerle hiç çekinmeden tepeden tırnağa süzdü Friedrich'i. "Ah! İyi yürekli genç Alman," dedi alaycı alaycı sırtarak. İhlaya tıslaya yağ kütesini koltuktan çekti. "O zaman ben sizi önemli işlerinizden alıkoymayayım," dedi göz kırparak ve Cobden çevresindeki grubun yanına gitti.

"En baştan aramızdaki anlaşmazlığı ortadan kaldırmak için, Frederick, hemen haberi vereyim: Himaye ettiğiniz kişiye karşı davamı geri çektim, ayrıca Deapness Ground'daki evlerin sağlıklı yaşanacak bir yer haline getirilmesi için talimat verdim. Bu bana epey pahalıya mal olacak, dostum!"

"Ani cömertliğiniz beni şaşırtıyor."

"Cömertlikten söz etmeyelim, sevgili dostum. En iyisi, teslimiyet diyelim." Dostça takdir ederek Friedrich'in omzunu tapışladı. "Kaynaklarınızı hafife aldım, başlangıçta. Hasmunuzun kampında son derece inatçı bir müttefike sahipsiniz!" Friedrich'e göz kırptı. "Ona karşı koyamıyorum işte. Yani her alanda galipsiniz, şimdi artık sakın sakın geleceğiniz hakkında konuşmalıyız."

"Geleceğim mi, Mister Greg?"

"Güvence altında, biliyorum. Babanız beyefendinin serveti malumum. Ama buna rağmen! Kendi ayakları üzerinde durmak her zaman daha iyidir." Greg esas konuya girdi. "Pekâlâ, uzun lafın kıssası, bu durumda size işletmelerimde ortaklık sunmaya hazırım."

Friedrich kuşkuyla Greg'e baktı. "Kendi görüşlerimden vazgeçmem koşuluyla, öyle değil mi?"

Mister Greg karşı çıktı. "Tanrı korusun! Beni ne sanıyorsunuz? Almanya'da değilsiniz, Frederick." Sesini, salondaki herkesin duya-cağı kadar yükseltti. "Biz liberaliz, biz özgürlüğü sever, herkesin gö-rüşüne saygı duyarız." Kadehini sonuna kadar içip boşalttı, herkese fikir, konuşma ve basın özgürlüğü tanıyan İngiliz anayasasının ayrı-calıklarından söz etti bir süre daha. Epey içmiş olduğu anlaşılıyordu. Biraz laubali bir tavırla oradakileri de sohbete dahil etti. "Hakkı mı-yım, beyler?" Diğerleri mutlak bir inançla onu onayladılar.

"Öyledir. Evet. Herkes istediğini düşünebilir, konuşabilir ve is-tediğine inanabilir."

Friedrich araya girdi: "Sadece, ekonominin çıkarlarına aykırı ol-mamalı."

Greg yeni bir kadehe uzandı. "Ekonomide de güçlerin mutlak serbest oyununu savunuyoruz."

Yağ tulumu gümbürdeyen sesiyle bağırdı: "*Laissez faire, laissez passer!* Bizim tek yaşamız bu!"

"Ülkenizi bir krizden diğerine sokan bir yasa," diye açıklamada bulundu Friedrich. "Milyonları sınırsız sefalete sürükleyen ve yok-sulları giderek daha da yoksullaştıran bir yasa."

Şimdi devreye Mister Cobden girmişti. "Pekâlâ, genç dostum! Ama şu şehre bir bakın! Büyüyor, gelişiyor, kabına sığmıyor. Her yerde yeni fabrikalar, yeni yollar, yeni evler."

"Ve bin kat yeni sefalet!" diye haykırdı Friedrich.

Cobden kabul etti: "Tembeller, zayıflar, hayatlar karşısında aciz-ler yarı yolda kalıyorlar."

Sharp ekledi: "Doğal seleksiyonun bir sonucu. Bu olmasaydı in-sanlık kendi doğurganlığından dolayı çoktan yok olmuştu."

"Elbette, suçsuz kurbanlar da var ve daima olacak," diye kabul-lendi Cobden. Bu arada bütün grup Greg'in masası etrafında toplan-muş, birbirlerinin sözlerini tamamlıyorlardı: "O, her şeye kadir Tan-rı'nın elinde olan bir şey, bizim değil." – "Ama herkesin kazanma şansı var." – "Herkes kendi mutluluğunun mimarı." – "Herkesin oyuna katılma özgürlüğü var."

Kendisini dört bir yandan sıkıştırılmış hissededen Friedrich tam cevap verecekken, hafif sarhoşlaşmış yağ tulumu önüne dikildi. "*Laissez faire, laissez passer!*" dedi peltek peltek. "Her şey kendiliğin-den düzene girer. Bizim prensibimiz bu, Mister Engels. Bize suna-cak daha iyi bir şeyiniz var mı?"

"Size yok, Mister. Sizin nezdinizde her şeyin mükemmel işlediğini görüyorum. Bu prensip için sizi kutlanm." Friedrich ayağa kalkıp genele yöneldi: "Ama belki burada, insanların çoğunluğunu çaresizce orman kanunlarına feda eden bir ekonomik sistemin yerine, üretimin ve paylaşımın, aklın ve insancılığın yasalarına göre düzenlendiği bir sistemin geçirilmesi gerektiğini kavrayacak biri vardır."

"Bizler liberal işadamlarıyız. Her türlü düzenleyici yöntemlerin kullanımını reddediyoruz." Bunu söyleyen Cobden'di. "Biz hiç kimseyi evlerimizde oturmaya ya da fabrikalarımızda çalışmaya zorlamıyoruz. İşine gelmeyen, istediği yere gidebilir. Ama hiçbir zorlamaya tabi kılınmamıza da izin vermeyiz."

Greg: "Tanrı'ya şükür ki, yeryüzünün en özgür ülkesinde yaşıyoruz!"

Friedrich kendisini sakın olmaya zorladı. "Özgürlük, kim için? Gerçekleri söylediği için hapse attırdığınız tek kollu adam için mi? Fikirlerini ifade ettikleri için toplantılardan coplanarak çıkarılan farklı düşünenler için mi?"

Bu arada serbest ticaret yanlılarının sayısı artmıştı. Arada gide-rek şiddetlenen laflar atılıyordu. "Kiralık provokatörler!" - "Tahrikçiler!" - "Çartistler!" - "Ayak takımı!"

Friedrich serinkanlılıkla cevaplıyordu: "Hayır! Tek özgürlükleri açlıktan ölmek ya da iyi kötü sizin koşullarınıza boyun eğmek olan işçiler."

"Dünyanın hiçbir yerinde işçilere bizdeki kadar yüksek ücret ödenmiyor!"

"Eğer burada bile işçiler sosyal olarak güvenli koşullar altında yaşayamıyorsa, serbest piyasa ekonominiz için daha da kötü."

"Sosyal güvenlik, Mister Engels, hiç kimse için yok. Bizim için de yok. Güvenlik, babalarımızın kanlarını canlarını feda ettikleri, özgürlük için hepimizin ödemek zorunda olduğu bir bedeldir."

"Hayır, Beyler!" diye karşı çıktı Friedrich. "Hayır! Sizin kastettiğiniz özgürlük, atalarınızın, güçlü aristokrasinin despotluğundan zorla elde ettiği özgürlük değil. Bütün dünyanın hayran olduğu en büyük şairlerinizin, Shakespeare'in, Byron'ın, Shelley'nin bir zamanlar sözünü ettiği özgürlük bu değil. Siz bununla sadece, mülkünüzün sınırsızca genişlemesini kastediyorsunuz. Sizin taptığınız özgürlük tanrıçasının adı paradır!"

Adamlar şimdi ona gerçekten de biraz düşünceli bakmaya başlamışlardı. Etkilenmeyen tek kişi trampacı fabrikatör Birley'di; gü-lüyordu. "Diyelim ki öyle, genç dostum, bu sizi niye kızdırıyor?"

"Sisteminiz halk kitleleri için insanlık dışı olduğundan ve bar-barca sonuçlar doğurduğundan dolayı, Mister Birley."

Cobden hoşgörüyü açıkladı: "Siz henüz çok gençsiniz ve tipik bir Almansınız. Ormanların, yün eğirme odalarının ülkesinden ge-liyorsunuz. Sizin oralarda hâlâ masallara ve perilere inanılıyor. Dünyayı fikirlerle düzeltmek istiyorsunuz. Biz İngilizler pratik bir ulusuz. Evet, biz esnaflardan ve tüccarlardan oluşan bir ulusuz. Biz paradan yanayız. Kazandığımız parayla bu ülke yeryüzünün en güçlü, en zengin ülkesi oldu. Paramızla köle ticaretini ortadan kal-dırdık ve Almanların asla başaramayacağı bir şey başardık: Aristokrat otokrasiyi yendik."

Şaşkın şaşkın dinlemiş olan Mister Greg ekledi: "Aynen öyle! Li-berallerin, bizim, aşağılanan orta sınıfın parlamentoda kazandığı her milletvekili sandalyesi, nakit Sterlinle satın alınmıştır."

"O zaman, parlamentonuzun rüşvetçi milletvekillerinden olu-şuyor olması size gurur veriyordur herhalde, Mister Greg?"

Mister Greg biraz mahçup görünüyordu. "Dünyayı para yöne-tiyor, Frederick. Ve eğer sizi buraya dostça kabul edip, argümanla-rınızı sakın sakın dinliyorsak..." Aniden isterik biçimde azarlama-ya başlamıştı: "...Ve sizi köpek gibi kovalamıyorsak, bunu ne cazi-benize borçlusunuz, genç adam, ne de dünyayı iyileştirme fikirle-rinize; yalnızca ve yalnızca babanızın servetine borçlusunuz. An-cak mülkiyetin, servetin, para kazanmanın ayıp bir şey olmadığını, aksine her İngilize onur veren bir şey olduğunu öğrendiğinizde, ancak o zaman bu ülkeyi anlayacak ve bizden biri olacaksınız."

Şimdi sessizlik egemendi. Herkes gözünü, bir sanığa bakar gibi Friedrich'e dikmişti. Friedrich yavaşça: "Size teşekkür ederim, Mis-ter Greg, herkes için refah ve adaletle ilgili kamuoyu önünde yap-tığımız konuşmalar hakkında ne düşünülmesi gerektiği konusunda gözlerimi açtığımız için."

Mister Birley sırttı. "Bu dolmayı yuttunuz mu gerçekten? Ama genç dostum! Herkes için refah ve adalet – bunlar hiçbir normal in-sanın mümkün ya da hatta arzu edilebilir sayamayacağı hayaller. Her türlü endüstriyel gelişmenin sonu olurdu bu. Communists Hall'deki Owencılarn vaaz ettiği türden koşullar altında, tek bir iş-

çinin bile fabrikalarımızdaki ağır, güç tüketici işi yapmaya hazır olacağına inanıyor musunuz yoksa?"

Bu kadar küstahlığa şaşırان Friedrich, hemen bir cevap bulamadı. Soran gözlerle, onu çevrelemiş olan adamların yüzlerine baktı. Trampacı fabrikatörün vicdansızca yaptığı açık itirafa karşı çıkan kimse yoktu. Yüzünde bayağı aptalca bir ifade olmalıydı, çünkü herkes keyiflenmişti. Bu insanların gülüşü, argümanlarından daha çok etkiledi onu. Bu düzenbaz vurguncularla tartışmanın ne kadar anlamsız olduğunu şimdi biliyordu artık. Aniden kendisini soytarı gibi hissetti ve gülmeye başladı; diğerlerinden daha yüksek sesle, herkes onun kahkahasına katılıncaya kadar çınlata çınlata güldü. Ancak bu ürkütücü gülüş başladığı gibi aniden durdu.

Friedrich yüzündeki bütün kanın çekildiğini hissediyordu. "Haklısınız, Mister Birley," diye fısıldadı, "Budalanın biriyim ben, beyinsiz bir sersem. Bağışlayın! Nasıl bir çevrede olduğumu unutmuşum."

Çevresine bakındı. Mr. Greg yalpalayarak yanına gelmiş, omzunu tapışlıyordu. "İşte bu kadar, Frederick! Tahtınızdan inin aşağıya! Siz zeki bir insansınız! Oyunbozanlık yapmayın!" Ortalıkta duran garsonların birinden bir kadeh alıp Friedrich'e uzattı. "Bizimle için! Burada ne kadar çok arkadaş bulabileceğinizi tahmin bile edemezsiniz!"

Friedrich geriye doğru bir adım atıp eğildi. "Teşekkür ederim!" Herkese doğru: "Şimdi arkadaşlarımı nerede aramam gerektiğini biliyorum." Hızla kapıya doğru yürüdü. Orada bir kez daha durdu. "Görüyorum ki beyler: Platon'la Aristoteles'ten iki bin yıl sonra, insanlığı yaban hayatın kaosa ve kurt kanununa geri götürmek istiyorsunuz, çünkü bu sizin için çok para kazanmanın en rahat yolu. Çünkü bu yol, can sıkıcı sosyal sorumluluk yükümlülüğü olmaksızın bütün gücü elinize veriyor. İnsanlık size, niyetlerinizin peşinden gelmek gibi bir lütfu göstermeyecek." Acı acı haykırdı: "*Laissez faire, laissez passer!* Yaşasın serbest piyasa ekonomisinin yasası! Bu yasa, beyler, bir şeyi kesinlikle kapınızın önüne dikecek: toplumsal devrim!"

Şaşkın işadamları herhangi bir cevap vermeden, çıkıp kapıyı çarparak kapadı.

Soğuk akşam havası esiyordu sımsıcak başının etrafında. Görkemli binanın geniş merdivenlerinden yavaş yavaş indi. Market Street, Pazar günü sükûneti içindeydi. Yalnızdı Friedrich, ama bir

yükten kurtulmuştu. Tekerlekli arabanın üzerinde, bacakları olmayan bir sakat dilenerek önüne çıktı. Verdiği altın parayı öpüp laf kalabalığıyla teşekkür eden adamın sözünü kesti Engels: "Percy Bysshe Shelley'yi tanıyor musunuz, dostum?" diye sordu.

Dilenci hiçbir şey anlamaksızın bakıyordu. Friedrich zamanı ve mekânı unutarak alıntıladi:

*Berrak nehrin akıntısında kurmuşlar tahtlarını
Tertemiz suyunu nehrin, utanç ve kanla kirletirler.
Ama, binlerce uçurumdan fışkıran suların,
Çağıldayarak dolaşıp etrafında iyice kabarır nehir.
Ve hem tahtlar, hem caniler uzaklara sürüklenir,
Ezilerek dalgaları tarafından sonsuzluğun.*

Dilenci önce bön bön, sonra korkuyla baktı yabancıya ve çabucak kaçıp gitti.

Friedrich birdenbire özgür ve şen hissetmeye başlamıştı kendini. Çevresine bakınarak bir fayton ararken, aniden biri girdi koluna. Jane'di. "Babamla konuşabildin mi?"

"Onunla ve diğerleriyle."

"Kötü müydü?"

"Geride kaldı, Jane. Artık birbirimizle bir ilişkimiz yok."

Jane endişeyle sordu: "Ne oldu ki?"

"Hiç. Hiçbir şey. Hepsi pek saygın, pek namuslu centilmenler. Ülkelerine yararlı yurttaşlar. Çalışkan, tutumlu, dini bütün, hatta hoşgörülü. Ne hazımsızlık çekmesi ne de vicdan azabı duyması gerekmeyen, rahat rahat uyuyan, gerçekten dürüst adamlar. Hepsi aynı, aynı yüz ifadelerine sahip, düşüncesizce aynı şeyleri zırvalıyorlar, aynı arzulara, aynı görüşlere, aynı dar kafalılığa sahipler. Jane, hiç olmazsa tek bir tanesi topluluktan farklı olabilseydi! Hiç olmazsa birine -ne olursa olsun, dost ya da düşman- birine diyebilseydim ki: Senin damarlarında kan, kafanda düşünceler var, sen sevebilir ve nefret edebilirsin. Sen bir insansın."

Jane afallamış bakıyordu.

"Beklemen çok hoştu, Jane. Ama şimdi eminim eve gitmek isteyeceksindir."

Jane hiçbir şey anlamıyordu.

Friedrich kızı omuzlarından tutup sarstı. "Anlasana! Onlarla işim bitti. Babanla ve onun gibilerle ilişkiyi kopardım."

Kız şimdi yavaş yavaş uyanıyordu, inanamadan kekeledi: "Hayır!"

"Kızcağızım anlasana! Babanın dünyasıyla benim dünyam arasında hiçbir ortak nokta yok."

Jeannette çaresizce başını sallıyordu. "Frederick, benim..." O anda sözü kesildi. Caddenin öte yanından babasının sesi yankılanıyordu. "Jeannette!" Mr. Greg araba yolunun üzerinde, açık bir fayton kapısının önünde durmaktaydı. Friedrich'e bakmaya bile tennezzül etmedi. "Kızım, gel lütfen!" diye buyurdu.

Jane'in gözleri çaresiz babasıyla onun arasında mekik dokuyordu. Yavaşça fısıldadı: "Neden, Frederick, neden?"

Babasının isteğine uydu. Friedrich kızın arkasından bakıyordu. Bu sayfa da kapanmıştı...

Ama henüz tam kapanmamıştı.

Jane, küçük Jane, durumu kabullenmek istemiyordu. Gerçeği, Friedrich'in içinden geldiği dünyadan, onun -bütün eleştirel mesafeye rağmen- binlerce bağla bağlı olduğu sınıftan kesin olarak kopuşunu kavrayamıyordu.

Freetrader Kulüp'deki ziyaretinden iki akşam sonra, eve her zamankinden daha geç gelmişti Friedrich; iyi yürekli Miss Miller neşyle fısıldayarak karşıladı onu: "Bugün geç kaldınız? Uzun süredir hasretle bekleniyorsunuz."

Friedrich gardropta Jane'in kakım kürkünü gördü.

Kanepenin üzerinde büzüşmüş oturuyordu, her zamankinden daha baştan çıkarıcıydı, sehpanın üzerinde Miss Miller'in ikram ettiği çay durmaktaydı.

Mesafeli bir biçimde, buraya gelme sebebini sordu Friedrich.

Jane şaşkın şaşkın bakarak, "Ah sevgilim, benimle nasıl konuşuyorsun?" dedi.

"Baban sana benimle ilişkiyi kesin olarak yasaklamadı mı?"

Jane başını öne eğdi. "Seninle yine gizlice buluşursam beni kilit altına almakla ya da yine Galler'e sürmekle de tehdit ediyor. Ama n'apiyim ki ben seni seviyorum, ne derlerse desinler her zaman da seveceğim."

Friedrich kızın kollarını yavaşça boynundan indirdi, babasının emrine uymasının, uslu bir kız olmasının kendisi adına daha iyi olacağını söyledi. Kişinin kendi kararlarını verebilmesi için yirmi

bir yaşımda olınası gerekiyordu. "O zamana kadarsa, daha birkaç yıl baba otoritesine boyun eğmek zorundasın."

"Olmaz," diye haykırdı Jane çabucak. "Sanki hiçbir şey olmamış gibi, annemle babamın yanında yaşayamam. artık." Elleriyle yüzünü kapadı. Hıçkıra luçkıra: "Artık onlarla şimdiye kadar olduğu gibi konuşamam. Babamın gözlerinin içine bakamam artık. Gözümü nereye çevirirsem çevireyim, ne yaparsam yapayım, hep o korkunç görüntü geliyor aklıma."

Kız sakinleşinceye kadar bekledi Friedrich. "Bunu aşacaksın, Jane. Günün birinde artık bunu düşünmeyeceksin."

"Asla, asla! Yoksa hissedene bir varlık olamam."

"Böyle konuşma, Jane! Babalarımıza, çocukluğumuza eşlik eden bütün o iyi yürekli dostlara, tanıdıklara bak. Fabrikalarında çalışan insanların nasıl acı çektiğini görmüyorlar mı sanıyorsun? Ya da annelerimizi düşün! Sanıyor musun ki, pahalı dantelalarının içine ne kadar çok gözyaşı, ne kadar çok sefalet ve acı dokunduğunu tahmin edemeyecek kadar dünyaya yabancılar? Ama yine de vicdan azabı duymaksızın, zenginliklerinin tadını çıkıyorlar. Evet, sonuçta bir de, onları boğaz tokluğuna kendileri için çalıştırarak, en yoksullara iyilik ettikleri masalıyla kendilerini kandırıyorlar. Onlara kâr sağlayan koşulların adaletsizliğiyle ilgili her türlü duyguyu yitirmişler."

Jeannette ürkek ürkek bakıyordu. "Ben onlar gibi olmak istemiyorum." Boynuna atıldı, yüzünü öpücüklere boğarak yalvardı: "Gel gidelim, kaçalım buradan! Uzaklara. Başka bir ülkeye. Çok geç olmadan."

"Jane..."

Kız devam etmesine izin vermedi. "Bir teyzem İtalya'da, Trentino Alpleri'nde yaşıyor. Lago Maggiore'de çok eski beyaz bir evi var. Orada yaşayabiliriz. El değmemiş doğanın içinde. Sırf kendimiz için. Sadece kendimiz için. Aşkımız için. Sen yazabilirsin. Ben sana bakarım. En gerekli olanla yetiniriz. Ellerimiz temiz kalır!"

Friedrich kızın kollarından kurtardı kendisini. "Neler düşündün böyle, çocuk!.."

"Ben ciddiylim!"

Friedrich gülümsedi.

"Sana bir şey açıklamam lazım, canım..." Jeannette şimdi sakin-di. Ölümüne ciddi bir yüz ifadesiyle: "Eğer beni götürmezsen, bit-tim ben!"

Soran gözlerle baktı Friedrich. Bir süre ikisi de sustu, sonra Friedrich ifadesiz sir sesle, "Neler saçmalıyorsun sen?" dedi.

"Babam beni evlendirmek istiyor. Başka biriyle, Frederick." Kız başını onun kucığına koymuştu. Ağlıyordu.

Friedrich çaresizce teselli etmeye çalıştı. "Hadi sakinleş! Sana zarar vermek istemezdim... Yüzüstü bırakmam seni. Kızcağızım, benim küçük kızcağızım, her şey yoluna girecek!"

Jeannette başını kaldırdı. Acı ve gözyaşlarıyla gerilmişti yüzü. "Burada olmaz! Bu korkunç ülkede olmaz!"

Friedrich doğruldu. "Şimdi beni dinle, Jane! Dünyanın her yerinde yoksulluk, sefalet, umutsuzluk var ve insanlar aşağılanıyor. Korkunç olandan kaçamayız. Eğer insan kalmak istiyorsan, tek çare isyan etmek!"

"İsyan etmek mi? Kime karşı? Saygı duyduğum babama karşı mı? Sevdiğim anneme karşı mı? İçinde mutlu ve umut dolu yaşamış olduğum bir dünyaya karşı mı?"

"Bir gün karar vermek zorundasın, Jane!" dedi Friedrich, usulca. "Onlardan yana ya da onlara karşı."

"Ama onlar kötü insanlar değil" diye isyan etti kız. "Onlar hep en iyisini istediler."

"Kötü ya da iyi, Jane. Onlar mülklerinin kölesi. Mülk onların vicdanını kararttı. Onlarla, muhtaç insanlar arasına aşılmaz bir bariyer çekilmiş. Mülk onların düşüncesini zehirliyor, içlerindeki insani bilinci örtüyor. İyi ya da kötü, Jane. Varoluşlarının anlamının aslında neden ibaret olduğunu asla kavramaksızın yaşıyorlar ve öyle de ölecekler." Odanın içinde birkaç adım adıp sonra Jeannette'in önünde durdu. "Ama, Jane, vay kötülüğün kaynağını görmüş olanın haline, görmüş ve kanıyla canıyla ona karşı mücadele etmeyenin vay haline! O daha da suçludur. Nereye kaçarsak kaçalım, ellerimizi temiz tutamayız. Bilen, sorumluluğu taşır ve karar vermek zorundadır. Kim ki bu karardan kaçınırsa, insanlık dışı davranıyor demektir."

Jeannette artan bir korkuyla dinlemişti. "Mücadeleden, öfkeden, devrimden söz ediyorsun. Düşüncesi bile korkunç, dehşet verici! Kan akacak. Yine suçsuz kurbanlar acı çecekler. Ve sonuçta yeni nefret, yeni anlaşmazlıklar, yeni adaletsizlikler ortaya çıkacak. İnan bana, Friedrich, hiçbir insanın kader rolü oynama hakkı yoktur."

"*Laissez faire, laissez passer!* Şimdi baban gibi konuşuyorsun."

"Ah, Frederick. Seni anlıyorum, inan. Seni anlıyorum. Kalbim bana senin haklı olduğunu söylüyor, haklı, binlerce kez haklı. Ama karşısında savaşmak istediğin dünya – o çok güçlü." Kız Friedrich'ten uzaklaştı. "Ah, keşke oraya hiç gitmemiş olsaydım! Bodrumda o korkunç şeyi hiç görmemiş olsaydım." Yine gözyaşlarına boğuldu.

Friedrich ne yapacağını bilmeksizin kızın yanında duruyordu. Ne yapmalıydı? Ona nasıl yardımcı olabilirdi? Bu sorunla yalnızca kendisi başa çıkabilirdi, yalnızca kendisi!

Yavaş yavaş sakinleşen kızın elini tuttu Friedrich. "Çok geç oldu. Seni eve götüreyim."

Kız başıyla onayladı.

Faytonda hiç sesini çıkarmadan, hiç kıpırdanmadan Friedrich'e yaslandı. Ancak fayton, baba evinin biraz ötesinde durduğunda korkuyla fırlayıp kulak kabarttı. Friedrich de kızın adının seslenildiğini duymuştu. Kalkmak isteyince kız engelledi. "Bekle!" Pencereden dışarıya işaret etti. "Beni arıyorlar."

Parkın ortasındaki şato pırıl pırıl aydınlatılmıştı. Köpekler havlıyor, adamlar bağıırıyordu: "Jane! Miss Jeannette!"

Fener ışıkları geniş park içinde dolanmaktaydı.

Jeannette, Friedrich'in koluna yapıştı. "Beni bırakma! Beni onlara bırakma! Seni seviyorum! Sadece senin yanında mutlu olabileceğimi biliyorum. Ama onlar buna izin vermeyecekler."

"Sadece yeterince kararlı durmalısın. Er ya da geç baban, iki aşığın birbirinden ayırmak istemenin ne kadar aptalca bir şey olduğunu kabullenecek."

Kız umutsuzca elini salladı. "Hayır, hayır, ben onu daha iyi tanıyorum. Sen fikirlerinin peşinde koştukça, evimizin eşliğinden içeri adım atamazsın. Biliyorum, biz bu ülkede asla mutlu olamayız."

"Saçma. Bir, iki yıl inat edersen, babanın direniş kalesi silahları indirecektir."

Jeannette'in adını bağırarak erkek sesleri giderek yükseliyordu.

"Hayır, Frederick, ben o kadar güçlü değilim."

"O zaman ben sana yardımcı olacağım. Tek bir sözün yeter, elinde bir buket gülle babanın önünde dururum. Bakalım, sadece vicdanının sesini dinleyen coşkulu genç bir adama karşı söyleyecek bir şeyi var mı?"

"Her şeyin iyi gitmesi için sadece dua edebiliriz."

"Dua mı, Jane..." dedi Friedrich, tereddütle.

Jeannette endişe içinde sıkıştırdı. "Dini inancın var, öyle değil mi, Frederick? Annemle babamın iddia ettiği gibi, Pazar günleri kiliseye gitmediğin yalan. Söyle, lütfen, yalan olduğunu söyle, iğrenç, alçakça bir yalan! Hadi söyle!"

Friedrich kalkıp arabadan aşağıya indi. "Hadi gel, Jane!" Kız hiç sesini çıkarmadan inmesine yardımcı olmasına izin verdi. Soğuktan ürpermişti. "Hava soğuk. Sanki yine kış gelecekmiş gibi." Kol kola, yoldan aşağı kızın evine doğru yürüdüler. "Annenle baban haklı, Jane. Ben ateistim" dedi alçak sesle.

Jeannette aniden durdu, yüzünde şaşkın bir ifade vardı. "Sen – tanıdığım en iyiliksever, en özverili insan – dinsiz misin? Hayır! Hayır!" Zavallı Jane, diye düşündü Friedrich.

"Tanrı yok, Jeannette," dedi alçak sesle. "İnsanların yüzyıllar boyunca öteki dünyadaki varlığa atfettikleri her şey – kendi fantazilerinden kaynaklanıyor. Görünüşe göre kaçınılmaz kadere karşı koyacak gücü kendilerinde bulamadıkları için, kendilerine yüce bir güç yarattılar. Ama, bizim üzerimizde daha yüce bir adalet yok, Jane. İnsanın insana yaptıkları hiçbir şeyle haklı gösterilemez. İnsanın eseridir o. Sadece insan onu değiştirebilir. Dünyanın hiçbir gücü sorumluluğumuzu aklayamaz."

Jeannette bir an için aklı karışmış gibi göründü. "Hoşçakal!" dedi sonra, ifadesiz bir sesle. Hızla, neredeyse ürkerek ondan uzaklaştı, parkın demir kapısına doğru yürüdü.

"Tekrar görüşecek miyiz, Jane?"

Jeannette bir kez daha durdu, tereddütle geriye doğru baktı. Sonra içgüdüsel olarak ona doğru geldi, kolyesini çıkarıp eline sıkıştırdı. "Bunu Robson'lara ver, Frederick!"

Ne yapacağını bilmeden kolyeye bakıyordu Friedrich. Bir şey söyleyemeden Jeannette koşup gitmişti. Park kapısının açıldığını gördü. Sonra yine eline dikti gözlerini. Ah, Jane! Demek senin vicdanın bu!

Öfkeyle kolyeyi yere fırlatmak üzereydi ki, aklı başına geldi, cebine soktu kolyeyi. Mutlaka işlerine yarayacaktır, Robson'ların. Lanet olsun!

Faytonun yanında bir kez daha durdu, Greg'lerin evine baktı. Hüzünlendi. Elveda, kızcağızım...

Biliyordu, bu vedaydı. Jane'e veda. Çoktan yitik bir dünyaya veda. Sonsuza dek veda...

6
KARAR

1843 Nisan başı, Manchester.

Friedrich Engels hayatının dönüm noktasındaydı. O günlerde kaleme aldığı yeni bir yazı dizisinde, deneyimlerinden hareketle durum değerlendirmesi yapmıştı. "Demokratik Parti İngiltere'de çok hızlı ilerlemeler kaydediyor. Liberalizm ve muhafazakârlık, plutokrasi ve aristokrasi... önemsiz şeylerle ilgili sıkıcı bir ağız dalaşı yürütürken, ulusal kilise çürük yapısını biraz daha ayakta tutabilmek için bağınaz eğilim üzerindeki bütün nüfuzunu kullanırken, Tahıl Yasası Karşıtları Birliği, pamuk dokuyan Lordların cebine milyonlar akacağı çılgın umuduyla, yüz binleri kaldırıp atarken –bütün bunlar olurken, aşağılanan ve dalga geçilen sosyalizm, sakin ve emin adımlarla ilerliyor... İngiltere'de partilerin, sosyal katmanlarla, sınıflarla özdeş olduğu; muhafazakârların soylularla ve yüce kilisenin

bağnaz, katı ortodoks fraksiyonla özdeş olduğu, liberallerin fabrikatörlerden, tüccarlardan ve muhaliflerden oluştuğu, alt orta sınıfın 'radikaller' denenleri ifade ettiği ve nihayet Çartizmin gücünü emekçilerde, proleterlerde bulduğu bilinir. Sosyalizm, kapalı bir siyasi partal değildir, ama bir bütün olarak alt orta sınıftan ve proleterlerden oluşur. Dolayısıyla İngiltere'de, bir sınıf toplum içinde ne kadar dipteysse, sözcüğün alışılmış anlamında ne kadar 'cahil'se, ilerlemeye bir o kadar yakın olması, bir o kadar fazla geleceğe sahip olması gibi tuhaf bir olgu görülmektedir. Bir bütün olarak, her devrimci dönemin karakteristiğidir bu... Ama büyük bir altüst oluşun bu alameti, şimdi İngiltere'de olduğu kadar belirgin, bu kadar açık seçik kademelendirilmiş olarak, herhalde hiç görülmemiştir."

Genç Alman filozof, karar aşamasında bunalım yaşıyor. Şimdiye kadar varlığının en derinliklerinde inandığı her şey çürük çıktı.

Her şeyi kapsayan büyük bir aklın, düşünme yeteneği sayesinde, aklı başında her insanın hareketini belirleyen doğanın bu muhteşem armağanı sayesinde, insanları birleştireceği – hayaldi. Her normal insanın içinde bir vicdanın bulunduğu, istediği kadar üstü örtülmüş olsun, onu, kendi esenliğinin ötesinde, tarihsel olarak sınırlı grupların, kastların, sınıfların ve ulusal çıkarların esenliğinin ötesinde, bütün türün, bütün insanlığın esenliğini düşünmeye iten, insanca bir yüreğin çarptığı – hayaldi.

Bir zamanlar, Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik bayrağıyla tarih sahnesinde yerini alan burjuva sınıfı, İngiltere'de olduğu gibi, ekonomik ve siyasal açıdan egemen sınıf haline geldiği an, hümanist ideallere ihanet ediyor ve halk kitlelerini, Antik ve Orta Çağ'ın despot rejimlerinde bile daha kötüsü olamayacak bir duruma geri itiyordu.

Ne yapmak lazım?

Bu sınıfın içinde kalıp, eleştirmeni, anlayışa çağrı yapan rahatsız edici uyarıcıyı oynamaya devam etmek mi? Sağır kulaklara boş uyarılarda bulunmaya devam etmek mi? Yoksa bu sınıftan kesin olarak ve bütünüyle ayrılıp, ona ölüm kalım savaşı ilan etmiş olanların saflarına katılmak mı?

* * *

Friedrich kısa ama derin bir uykudan uyanıp oturma odasına geçtiğinde, geri sıçradı. Şöminede çıtırdayan ateş, bir sığırı kızartmaya yeter de artardı. "Niyetiniz beni kızartmak mı, Miss Miller?" diye sordu, o an elinde dev bir alışveriş sepetiyle koridora adımını atmış olan ev sahibesine.

Kadın sepeti yere koydu, odaya girip perdeleri açtı. "Dışarıya bakın! Yine kış geldi. Kendimi bildim bileli Nisan ayında asla bu kadar soğuk ve bu kadar kar olmamıştı."

Gerçekten de evlerin, yolların üzeri beyaz bir halıyla kaplıydı ve kar hâlâ yağıyordu. Bir sürü çocuk karın içinde coşkuyla debelenmekteydi. Bahçe çitinin yanında bir yük arabası duruyordu. Arabacı yakacak odunları boşaltmakla meşguldü.

"Her ihtimale karşı sizin için odun siparişi verdim," diye açıkladı Miss Miller.

"Ama depoda üç kış yetecek kadar odunumuz var."

Kadın endişeli bir yüz ifadesiyle: "Öyle demeyin! Böylesi kış gecelerinde birçok kişi donmuştur," dedi.

"Ben daha çok, bir mum gibi eriyip gitmekten korkuyorum," diyerek güldü Friedrich. Gözü, şöminenin üstündeki rafa koyduğu Jane'in kolyesine takıldı. Birden Robson'ları hatırladı. Şehirdeki bütün yoksullar gibi, beklenmedik biçimde gelen soğuk hava, onlar için de kötü sonuçlar doğurabilirdi. Aniden yardım etme kararı aldı, koparırcasına açtı pencereyi. "Hey, Mister," diye seslendi arabacıya. Adam işine ara verdi.

"Odunu tekrar geri yükleyin, lütfen!"

Arabacı şaşkın şaşkın bakıyordu. "Sipariş sipariştir, Mister Engels," diye homurdandı.

"Parasını ödeyeceğim. Sadece başka bir adrese götüreceğiz."

Arabacı lakayt bir tavırla omuz silkti. "Nasıl isterseniz."

"Lütfen, lütfen kızmayın, Miss Miller!" dedi şaşkın ev sahibesine suçlu suçlu gülümseyerek. "Size Deapness Ground'daki Robson ailesini anlatmıştım ya..."

Kadın hemen kavradı. Tek bir sözcük bile söylemeden Friedrich'in başını ellerinin arasına alıp alnından öptü. "Muhtaçlar için çarpan altın gibi bir kalbiniz var. Tanrı sizi ödüllendirecektir."

Friedrich tam evden çıkarken kadın onu durdurup, dolu alış-veriş sepetini eline tutuşturdu. "Robson'lara selamımı götürün."

Bir saat sonra yük arabası Deapness Ground'da ana girişten geçiyordu. Arabacının yanında oturan Friedrich duraksadı. Tuhaf bir manzarayla karşı karşıyaydı. Taş toprak dolu çok sayıda yük arabası vardı. Bir grup polis, Robson'ların bodrumdaki odasını çakıl taşıyla doldurarak kapatmakla meşguldü. Biraz ötede diğer bod-

rum evleri de boşaltılıyordu. Eşyalar pencerelerden dışarıya uçuyor, insanlar zorla dışarı sürükleniyordu.

Friedrich bir sıçrayışta arabadan inerek polislerden birinin yanına koştu. "Neler oluyor, Çavuş?"

Polis memuru aksi aksi homurdandı. "Görüyorsunuz işte. Mister Greg evlerini rehabilite ediyor."

"İnsanları böylece sokağa nasıl atarsınız?" diye kızdı Friedrich.

"Ben boşaltma emri aldım, Mister. Hem siz kimsiniz ki?"

Friedrich cevap vermedi. Avludaki insanlar arasında Robson'ların bir tanıdığını görmüştü. "Mister Childer, Robson'lar nerede?"

Yaşlı adam miyop gözlerini kırpıştırarak bakıyordu. "Ah, siz miydiniz, Sir. Robson'lar dün taşındı, akıntı yönünde bir parça ilerleyin, Oxford Road'un arkasında, Medlock kıyısı 112, 'Yeşil Ada' meyhanesi. Little Ireland, anladınız mı? Robson'ların orada bir akrabası var."

Friedrich teşekkür etti. Bir dakika sonra yine arabacının yanında oturuyordu. "Little Ire," dedi. Arabacı yolu biliyordu. Araba geniş Oxford Road yanında, Medlock üzerindeki yeni köprüden az önce sağa, nehir kıyısında eğri büğrü taşlarla döşenmiş bir yola döndü. Ana caddenin yanındaki arazilerin son duvarlarını da geçtikten sonra, hiç beklenmedik biçimde, birkaç yüz eski, yıkık döğük kulübenin bulunduğu, yirmi ya da otuz metre derinlikte küçük bir vadi görüldü. Çepeçevre yüksek fabrika duvarlarıyla, çöp ve moloz yığınlarıyla dış dünyadan ayrılmıştı. Manchester'ın kötü ünlü İrlandalılar gettosu, Little Ire duruyordu önlerinde.

Friedrich arabayı durdurup aşağıya baktı. İğrençlikte başka sanayi bölgelerindeki bütün işçi semtlerini gölgede bıraktığı söylenen bu kenar mahalleyi daha önce duymuştu. Şimdi gördüğü şey, her türlü beklentiyi aşıyordu! İnsan barınağından çok yıkık hayvan ahırına benzeyen bu çürümüş, basık barakalarda sefil hayatlarını sürdüren İrlandalı göçmenler, idareten branda bezi yapıştırılmış camsız pencere deliklerinin arkasında dışkı, pislik, iğrenç çöpler arasında, bu pis koku ve fabrika dumanıyla yüklü havanın içinde ömür dolduran bu cins, gerçekten de insanlığın en alt basamağında duruyor olmalıydı!

Bu arada biraz ötede, paçavralar içinde yarı çıplak, buz gibi havaya rağmen yalınayak bir grup şüpheli delikanlı toplanmıştı.

"Gerçekten de oraya inmek istiyor musunuz, Sir?" dedi arabacı.

"Korktunuz mu?" diye cevapladı Friedrich, meydan okuyan bir karşı soruyla.

Geniş omuzlu arabacı, oturduğu yerin altından kalın, boğumlu bir baston çıkardı. "No, no, Sir."

Friedrich, merakla yanaşmış olan bir oğlana seslendi: "'Yeşil Ada'ya nasıl gidilir, delikanlı?"

Oğlan, Medlock kıyısında hafif yüksekçe duran bir araziye gösterdi. Uzun ağaçlar arasında çok eski bir değirmen görünmekteydi, kimbilir hangi sebeplerle yüksek fabrika duvarları arasında varlığını sürdürebilmmişti. Friedrich oğlana bozuk para fırlattı. Üç dakika sonra dumanaltı meyhaneye girmişti. Saat daha öğle öncesi olmasına rağmen masalar, hararetle, pişkin pişkin, gürültülü ve kaygısızca içen, hırpani İrlandalı erkeklerle doluydu. Tezgâhın arkasında, İskoç beresi takmış zayıf bir adam vardı. Aşağı doğru sarkan bıyık uçları, içe göçmüş avurtları ve sinirle seğiren gözleri adama huysuz bir görüntü veriyordu.

Friedrich adını söyleyince, adam merakla baktı: "Ah, Mister Engels. Sizi duydum." Robson'lar aleyhinde acıklı bir tirada başlamıştı, karısının akrabasıydılar, insan ne yazık ki akrabalarını seçemiyordu. "Ceplerinde bir kuruşsuz buraya gelip, yumurcaklarını evimize bırakıyorlar. Onları besleyecek parayı nereden bulacağım? Anneleriyle babaları çekip gitti. Güya iş ve ev arayacaklarmış. Rica ederim, Mister Engels! Kara listedeki bir sakatı kim işe alır ki? Ve yine hamile olduğu belli çelimsiz karısını! Rica ederim, Mister!"

"Dünden beri yoldalar mı?" diye sordu Engels, endişeyle.

İskoçyalı onayladı. "Dün sabahattan beri. Bir daha yüzlerini görür müyüz, şeytan bilir. O zaman sırtıma iki yumurcak daha binmiş olacak." Sonra, müşterilere hizmet eden bir kadın gelip sözünü kesinceye kadar yine şikayet ve küfür dolu konuşmasını sürdürdü. "Yeter ama artık, Quentin! Geri geleceklerdir. Kuzenimle karısı, çocuklarını yarı yolda bırakan insanlardan değiller. Gece dönememiş olmalarının bir sebebi vardır elbet. Kar, soğuk."

"Nereye gitmek istediklerini bilmiyor musunuz, Mistress?" diye sordu Friedrich.

"Saygıdeğer Bay Greg onları Manchester'ın her yerinde kara listeye aldırıldığı için Warrington'a gideceklerdi. Düşünsenize Mister Engels, zavallı kadın geçen hafta, beş yıl boyunca çalışmış olduğu

dokumahaneden atıldı. O zamandan beri çalınmadık kapı bırakmadı. Ama deneyimli dokumacıların acilen arandığı fabrikalarda bile, adı öğrenilince geri çevrildi. Evvelsi gün de evlerinden çıkarıldılar! Ne mutlu ki, Warrington'da bir Fransız yeni fabrika açmış, bunu duyunca yine cesaretlendi. İngiliz kan emicilerin kara listeleri bir Fransızın umurunda mıdır, Sir, sorarım size? Orada mutlaka iş ve ev bulmuşlardır, çocukları almak için de ancak karanlık çöktükten sonra geri gelebilirler."

Çocuklar kapıda durmuş, Deapness Ground'a ziyaretlerinden tanıdıkları beyefendiye dikmişlerdi gözlerini. "Annemle babam ne zaman gelecek?" diye ağlamaya başladı kız.

Meyhanecinin karısı çocukları acele dışarı itti. "Buraya girmemelisiniz! Kusura bakmayın, Sir," diyerek Friedrich'e döndü, sonra masalara bira götürdü.

Meyhaneci sızlanmaya devam ediyordu. "İki çocuk! Bunun günümüzde ne anlama geldiğini biliyor musunuz? Zaten yıkımın eşindeyim. Bu heriflerin yazdırdığı veresiyeleri bir bilseyiz."

Bu yaygara Friedrich'in sinirini bozuyordu. "Yeter ama artık!" diyerek laf kalabalığını keserek tezgâhın üzerine bir altın para fırlattı. "Alın! Sanırım bir süreliğine yeter!"

Meyhaneci parayı hızla kapıp itaatkâr şükran duygularını göstermek için bir takla atmadığı kaldı. "Eğer beyefendi burada beklemek isterse. Eğer beyefendinin herhangi bir arzusu varsa..."

Friedrich tiksiniyor, masalarda oturan tuhaf figürlere döndü. Adamların hiçbirinin üstünde yaması, deliği ya da yıpranmış kolu olmayan bir giysi yoktu. Buna rağmen tasasız görünüyor, sanki hiçbir eksikleri yokmuş gibi şakalaşıyor, gülüyorlardı. Büyükçe köşe masalardan birinde yaşanan bir olay dikkatini çekti Friedrich'in. Gözleri ateş saçan genç bir kız, yaşlıca sarhoş bir adamı eve götürmek için umutsuzca çabalıyordu. İhtiyar cevap vermek yerine, bir dikişte bardağını boşaltıp, içki arkadaşlarına doğru haykırdı: "Kahrolsun İngiliz kan emiciler! Yaşasın özgür İrlanda! Sankt-Georg-Kanalı'nın öbür yakasındaki kardeşlerimizi yarı yolda bırakmayacağız! Bilmeliler ki: İrlandalı bir adam -nerede olursa olsun- anavatanının yanındadır. MacPeterson, içkileri tazele! Herkesinkini! Burns babanın parası var, o ödeyecek." Kasıntı tavırlarla masanın üstüne elli Şilin atmıştı. Hızlı bir hareketle parayı kapıp, kapıya doğru kaçmaya çalışan kızın yolunu genç bir oğlan kesti. Babası olduğu anla-

şılın sakallı adam hiddetle peşinden fırlamış, parayı kızın elinden almaya çalışıyordu. Sarhoş olduğu için yenik düştü, kız kendisini şiddetle çekip kurtarmıştı. Vahşi yaratıkların naralarıyla kahkahaları arasında adam yere yuvarlanıp pek yumuşak denemeyecek biçimde kışının üstüne oturdu. "Haline bakmadan bir de İrlanda'yı kurtarmaya kalkıyor!" diye dalga geçti genç bir oğlan. "Bravo Mary!" diye tezahürat yaptı müşteriler. Kız korkulu gözlerle babasının düşüşünü izlemiş, şimdide endişeyle üzerine eğiliyordu. Sakallı adam çaresizliğini gösteren bir hareket yaptı. "Bana paramı ver, Maria! Paramı ver! Maria, lütfen!"

Kız babasının ayağa kalkmasına yardım etti.

"Lütfen, lütfen, Mary, para!"

Kız, bir alay eden topluluğa bir acınacak haldeki babasına baktı.

"Lütfen, Mary!"

Yaşadığı çaresiz iç çatışma kızın yüzüne yansıyor. Sonunda ihtiyara parayı geri verdi.

"Sağol, Marycik, kızım benim!"

Topluluk böğürdü: "Bravo, artık içmeye devam edebiliriz."

Kız sıkıntı içinde lokalden ayrıldı. Kapıda kendisini kucaklamaya kalkışan sarhoş bir oğlanı öfkeyle itip çıkmış, kapıyı çarparak kapamıştı. Baş örtüsü oğlanın elinde kaldı. Zafer kazanmış gibi örtüyü aptal aptal sallıyor, "Kara canavar Mary," diye şarkı söylüyor, du peltek peltek.

Friedrich örtüyü oğlanın elinden alıp kızın peşinden gitti. "Hey, Mister!" diye arkasından seslendiğini duydu oğlanın.

Yanaklarından yaşlar süzülen kız ne yapacağını bilemeden dışarıda duruyor, siyah saçları rüzgârda dalgalanıyordu. Gözlerini öfkeyle, sarhoş adamların naralarının duyulduğu meyhaneye dikmişti.

Friedrich elinde baş örtüsüyle kıza yaklaştı. "Miss..." dedi tereddütle. Kız onun farkında bile değildi. Dudakları titriyordu. Aniden ellerini yüzüne kapayıp hüngür güngür ağlamaya başladı. Sanki her an yere yuvarlanacak gibiydi. Friedrich ona destek olup örtüyü uzattı. "Başörtünüz, Miss!" Kız örtüyü mekanik hareketlerle alıp, gözyaşlarını kuruladı.

"Size herhangi bir biçimde yardımcı olabilir miyim?"

Kız yüzüne bakmaksızın öylece konuşmaya başladı: "Onu gördünüz mü? Babam bütün haftalığını içkiye yatırıyor. Evdeyse an-

nem hasta, yatakta. Ufaklıklar ekmek diye bağıyor. Oda soğuk... Ah, bu lanet olası meyhane! Havaya uçurabilseydim şunu!" Ancak şimdi başını kaldırıp, yabancıyı görmüştü, birdenbire düşmanca bağırdı: "Kimsiniz siz? Ne istiyorsunuz? Bütün bunlardan size ne ki?"

Aniden ortaya çıkıp üzerine saldıran bir sürü yeniyetme sarmıştı Friedrich'in etrafını, kendisini savunmakta güçlük çekiyordu. Oğlanlardan biri şapkasını kaptı, ikisi paltosunu çekiştiriyordu. Biri kene gibi bacaklarına yapışmıştı. Friedrich ıslak karın üzerinde kayıp yere düştü.

Her şey o kadar çabuk olup bitmişti ki, Friedrich ne olduğunu tam kavrayamadan, kız oğlanların üzerine atıldı. "Bırakın onu!" diye bağırdı hiddetle. "Pat, Mike, şapşallar!" Hâlâ Friedrich'in bacağına asılmakta olan bir afacanı yakasından tutup kaldırdı. "Çabuk defolun! Ben kendimi koruyabilirim!"

Oğlanlar hemen çekilmişti. Friedrich toparlanıp ayağa kalktı, şapkasını aldı, üstünü başını düzeltti.

Kız ona kuşkuyla bakıyordu. "Kimsiniz siz?"

"Mr. Robson'ın bir arkadaşı."

"Siz?"

"Tanıyor musunuz onu?" diye sordu Friedrich.

Kız başıyla onayladı. "Burada herkes onu tanır."

"Aileyi evden çıkarmışlar."

Kız kocaman açtığı gözlerini ona dikmiş bakıyordu. "Onları giderken gördüm, Dün, şafak vakti. Zavallı çocuklar! Sanki..." dedi, sustu.

Friedrich: "Sanki, ne?" diye ısrar etti.

"Bir his sadece. Açıklayamam. O kadar çok kişi gidip, çocuklarını geride bırakıyor ki. Bir daha görüşmemek üzere."

Friedrich başını salladı. "Robson'lar mı? Asla!"

"Asla mı, diyorsunuz?"

"Onlar iyi ebeveynler."

"İyi ebeveyn, evet. Ama ya çocuklarını artık besleyemediklerinde?" Kız Friedrich'in yüzüne bakıyordu, gözlerinde öfkeli bir pırıltı vardı. "Yoksulluk hakkında ne biliyorsunuz ki? Aç çocuğuna bir parça ekmek veremeyen annenin nasıl duygular hissettiğini biliyor musunuz?"

Friedrich cevap veremeden kız çekip gitmişti.

Aşağıda, yolun yanında, uzunlamasına bir kulübenin arkasında kaybolduğunu gördü. İrlandalı kızın söylediklerini düşünüyordu. Ya kız kaygılarında haklıysa? Ya Robson'lar o umutsuzluk içinde... Bu düşüncenin sonunu getirmeye cesaret edemedi.

Elinde boğumlu bastonuyla arabacı geldi yanına. "Sizi uyarmıştım, Mister." Friedrich cevap vermedi. Hemen Robson'ları aramaya başlama kararı almıştı.

"Peki arabadaki yükümüz n'olacak şimdi, Mister?" diye soruyordu arabacı. Friedrich düşüncelerinden sıyrıldı. Biraz düşündükten sonra yolun aşağısını işaret etti. "Kızın peşinden evine gidin! Her şeyi oraya bırakın. Odunu, yiyecekleri."

"Ya sonra, Mister?"

Friedrich adamın parasını verdi. "Ondan sonra size ihtiyacım yok artık." Ardından meyhaneye geri döndü.

"Bu karda gerçekten de Warrington'a mı gideceksiniz, Sir?" diye sordu İskoçyalı.

"Bana en kısa yolu tarif edin! Gerisini bırakın, benim sorunum olsun."

Dışarı çıktığında meyhanecinin karısı bir köpekle arkasından geldi. "Mister Engels! Köpeği yanınıza alın! Hava çabuk kararıyor ve geceleri yolunuza bir serserinin çıkıp çıkmayacağını asla bilemezsiniz?"

Friedrich kısa bir tereddütten sonra köpeğin ipini tuttu. "Teşekkür ederim, Mistress Patterson. Adı ne köpeğin?"

"Pluto." Kadın akrabalarının bir battaniyesiyle, çift için içinde ekmek olan küçük bir paketi de eline tutuşturdu. Friedrich eğer bu lursa, bunu Robson'lara ileteneğine söz vererek peşinde köpekle yoldan aşağı yürüdü.

Başlangıçta hızlı bir fayton kiralama niyetindeydi. Ama nehir vadisinde hiçbir at arabasının giremeyeceği kestirme bir yaya yolu vardı. Robson'larla orada karşılaşması pekâlâ mümkündü. Hızla yürümeye başladı. Warrington kasabası, Liverpool'a giderken yarı yoldaydı, dolayısıyla önünde birkaç saatlik yürüyüş vardı. Çok az sayıda kişiyle karşılaştı. Yanında çelimsiz bir kadınla tek kollu bir adamı hiç kimse görmemişti.

Friedrich Mersey nehri ağzında uyuklayan kasabanın önüne vardığında, hava kararmaya yüz tutmuştu. Kar artık yağmıyordu. Günbatımının turuncu rengine batınıştı kasaba. Tuhaf bir halsizlik

çöktü Friedrich'in üstüne. Alelacele yaptığı kahvaltıdan sonra hiçbir şey yemediği geldi aklına. Kimseye sormadan kasaba sınırındaki yeni fabrikayı buldu. Makinelerin gürültüsü kulaklarında güm-bürdüyordu. Bekçi kulübesindeki adama derdini anlatabilmek için, başını küçük pencereden içeri sokmak zorunda kalmıştı.

"Evet, evet!" diye başını salladı adam. "Çelimsiz bir kadınla tek kollu bir adam, dün buradaydılar. Bütün gün ustabaşını beklediler. Ama sonra yine çekip gitmek zorunda kaldılar."

"Ne zaman oldu bu?"

"Dün akşam geç saatte. Kar yağmaya yeni başlamıştı. O tarafa, Glacebrook'a doğru gittiler."

"Nereye gittiler?"

"İşte, tekrar geriye, demiryolu seddi boyunca."

Demek tekrar geri döndüler. Hem de dün. Ama ulaşmadılar! Friedrich'in yüreği birden deli gibi çarpmaya başladı. Yorgunluk ve açlık unutulmuştu. "Polis karakolu nerede?" diye sordu aceleyle.

Bekçi, köşeyi dönmesi gerektiğini gösteriyordu: "Hemen belediyenin yanında. Ama hiç suçlu gibi görünmüyorlardı. Terbiyeli insanlardı. Temiz giyimliydiler."

Friedrich hiçbir şey söylemeden gösterilen yöne doğru yürüdü.

Warrington'ın mülayim, rahatına düşkün komiseri, Manchester'a giden demiryolu hattının arama ekibiyle araştırılması ricasını dinlerken, karşısında bir akıl hastası varmış gibi bakıyordu. Ancak, işin ucunda birkaç Pound olduğunu öğrenince, ertesi gün araştırma başlatmaya razı oldu polis memuru. Hemen bir şeyler yapmaya, hiçbir biçimde ikna olmuyordu. Kayıp çiftin durumu onun için çok açıktı. "Yükümlülüklerinden kaçan bütün ebeveynleri arayacak olsaydık, o zaman Britanya adasının tamamı polislerden oluşmak zorunda kalırdı, Mister. Siz hayal görüyorsunuz, genç dostum."

Friedrich sessizce ayrıldı. İçten içe adama hak veriyordu. Bir huzursuzluk duygusu, demiryolu seddinin yanındaki yoldan gitmeye itmişti onu. Saatlerce rayların yanısıra bata çıka ilerledi. Köpek de arkasından sürünerek geliyordu. Baş dönmeğe başlamıştı. Keşke Warrington'da hiç olmazsa biraz güç toplamış olsaydı! Yol hiç bitmeyecekmiş gibi görünüyordu. Friedrich gıcırdayan karın üstünde mekanik adımlarla ilerliyor, artık soğuğu hissetmiyordu. Rüzgâr yoktu. Pırıl pırıl yıldızlı mehtaplı gecenin ortasındaydı,

mutlak yalnızlık. Uyanık mıyım, düş mü görüyorum? Sırtı ürperdi. Birdenbire sanki burada daha önce yürümüş hissine kapıldı. Ama o an uyumuştı. Kar, kızgın çöl kumuydu, tepeleri beyaz çalılık-larsa kayalık... İnsanın unutamadığı düşler olması... Beynin uy-kuda da düşünmeye devam etmesi... İstese de istemesek de dü-şünmek zorunda kaldığımız şeyler olması... İçimizde düşünen bir şey var! Doğanın sonsuzluğu, evren. Ve biz bu düşüncenin peşin-den gidiyoruz, davranışımızı o belirliyor. Kendi dürtümüzden ha-reketle davrandığımızı sanıyoruz, kendi bağımsız aklımıza hayra-nız, gerçekteyse doğanın değiştirilemez, ebedi yasasına tabiyiz. Özgürlük, ey o güzel yüce sözcük, insanın, doğada gelişim seyrini, nedensel bağıntılar ağını anlama ve kendi kararlarını, harekete geç-mek için kendi iradesini uyumlu hale getirme yeteneğinden başka ne var arkasında. Böylece insan cinsinin bilgisi, kısa ömür süreleri içinde bunda pay sahibi olan kuşakların sonsuz zincirinin bilgisi, yavaş yavaş, yavaş yavaş doğanın aklına yaklaşıyor. Buna katkıda bulunmaksa bireylerin kararına kalmış.

Köpeğin aniden havlamasıyla ürkererek düşüncelerinden sıyrıldı. Olduğu yerde durdu. Köpek kulaklarını dikmişti. Yakınlarda bir şey dikkatini çekmiş olmalıydı. İleride, yılan gibi kıvrılarak vadiyi geçen küçük derenin şırıltısı belki?

Köpek ayağa fırladı. Heyecanla kuyruğunu sallamaya başladı, koku almıştı. "Neyin var, Pluto?"

Hayvan bir kez daha havladı, fırlayıp, karla kaplı düzlüğün üzerinde çılgın gibi koşmaya başladı. Friedrich arkasından sesleni-yordu. Köpek koşmaya devam etti, giderek küçüldü, küçüldü, be-lirsiz bir kara lekeydi artık, sonunda gecenin içinde kayboldu.

Friedrich köpeğin ipini çözdüğü için kızdı kendisine. Bir tav-şanın peşinden gitmiş olmalıydı. Little Ire'den ayrıldıklarından beri Pluto'da bir şey yememişti. Friedrich kızgın kızgın köpeğin izlerini takip etti. Uzaktan Pluto'nun havlaması duyuluyordu. Daha hızlı yürümeye başladı. Şimdi kara leke yine yaklaşıyordu, giderek büyüdü. Az sonra Friedrich koşarak gelen köpeği gördü. Hayvan iki adım kala önünde durdu, uluyarak ona doğru başını uzatıyordu.

"Hadi, Pluto, ne var?" Friedrich köpeğin yanına gidip, boynunu tapışladı. "Eğer karnın açsa, ihtiyar, kendine bir tavşan tutmalısın! Sana verecek bir şeyim yok."

Demiryolu seddine geri dönmeye yeltendi, fakat hayvan yerinden kıpırdamıyordu. Sonunda omuz silkip yürümeye başladı Friedrich. Köpek peşinden gitti, çevresinde zıplıyor, geldiği yöne doğru biraz uzaklaşıyor, geri dönüyor, tekrar tekrar çevresinde zıplıyordu, Friedrich nihayet anlamıştı: "Bana bir şey göstermek istiyorsun? Pekâlâ. İnatçı bir herifsin sen!"

Köpek önü sıra koşuyor, onu, karla kaplı, sık çalılıkların akarsuyu örttüğü nehir vadisine götürüyordu.

Aşağı sarkan dalları kıyıdaki suya kadar ulaşan dallı budaklı yaşlı bir söğüdün üzerinde oluşmuş kar tepesinin önünde yine durdu köpek, havlıyor, uluyordu.

Friedrich çalılığa yaklaştı. Pluto sürünerek dalların altına girmiş, hemen ardından ağzında renkli bir atkıyla dönmüştü. Korkuyla aldı atkıyı Friedrich..

Büyük bir heyecanla, ağaç tepesinin altına ulaşınca kadar kardaki deliği genişletti. Çakmağını yaktı, deliği aydınlattı ve o anda dehşet içinde geri sıçradı. Birbirine sokulmuş Robson'lar, ağaç gövdesine yaslanmış oturuyorlardı. Yüzleri kaskatı.

Cansız, ölü.

Warrington polisinin incelemelerini bitirmesi, doktorun arsenik zehirlenmesi teşhisini koyması, ölüm belgelerinin düzenlenmesi ve cesetlerin serbest bırakılması, o geceyle ertesi gün sürdü.

Robson'ların Manchester yoksullar mezarlığına sessiz sedasız gömülmesi engellenmeliydi. Ölülere, Robson'ın üyesi olduğu, Medlock kıyısındaki Metodist kilisesi rahibinin himayesi altına verme kararı aldı Friedrich. Genç rahiple, bebeğin cenaze töreninde tanışmıştı. Rahip Painter, Çartist hareketin kurucularından biri olan militan metodist vaiz, Joseph Rayner Stephens'in arkadaşıydı. O zaman, küçük Robson'ın mezar başındaki vaazı, sömürü sistemine karşı öfkeli bir ithamdı.

Friedrich ölülere Manchester'a getirdiğinde hava artık kararmıştı. "Toplu intihar!" yazıyordu resmi onaylı soruşturma tutanağında. İntihar! Yüreği sıkışıyordu Friedrich'in. İntihar! Çaresiz bir öfke içinde düşünceleri bu sözcük etrafından dönüyordu. İğrenç, insanlık dışı bir sistem tarafından ölüme sürüklendi. Böyle yazmalıydı!

Manchester'a giden yol Eccles üzerinden geçiyordu, Ermen'lerin köşkünün yakınından. Bu insanların felaketinin müsebbibi olan adamın oturduğu Worsley'e de çok uzak değildi!

Friedrich cebinde Jane Greg'in inci kolyesini hissetti. Boğuk bir sesle faytoncudan, yolu biraz uzatarak, Worsly üzerinden geçmesini rica etti. Kolyesini geri almalıydı! Olup biteni ilk önce o ve ailesi duymalıydı. Herkes öğrenmeliydi. Bütün şehir, bütün ülke, iki masum insanın umutsuz eyleminden haberdar olmalıydı!

Greg'lerin villasının pencereleri pırıl pırıl ışık saçıyordu. Friedrich arabayı ana kapıda durdurdu. Giriş açıktı. Evin önünde birkaç fayton park etmişti. Salondan sesler geliyordu. Görünüşe göre konuklar vardı. Zili çaldı.

Kapıyı açan uşağın yüzü, ziyaretçiyi tanıyınca hemen karardı. "Mister Engels? Sizin geldiğinizi haber verebileceğimi sanmıyorum..."

"Gerek yok," diye cevapladı Friedrich ve adamın yanından geçerek eve girdi. Birkaç adımda ulaştığı salon kapısını açtı. Jeannette'in, son günlerin moda bir parçasını cansiperane yorumladığı Steinway piyanonun etrafında toplanmıştı herkes. Greglerin dışında belki altı ya da yedi konuk vardı, İçlerinde sadece Mister Cobden'i tanıyordu Friedrich. Jane dışında hepsi sırtları girişe dönük durdukları ya da oturdukları için kimse onu fark etmedi. Göz göze geldiklerinde kız çalmayı kesmiş, şaşkınlık içinde gözlerini ona dikmişti. Diğer konuklar ancak şimdi fark ediyordu.

"İyi akşamlar, beyler!" Friedrich reverans yaptı. "Rahatsız olmanın lütfen! Miss Jeannette'le bir saniye konuşmak istiyordum sadece." İnsanlar ona dehşet içinde bakıyorlardı, Islak paltosu, karla kaplı çizmeleri ve bitkin, solgun yüzüyle sanki başka bir dünyadan geliyor gibiydi. Mister Greg zorlukla kendisini topladı. "Bu ne cüret," diye kekeledi, "Bu saatte evime izinsiz nasıl girersiniz!"

Friedrich ona bakıyordu. "Elbette ki haklı sebeplerim var, Mister Greg"

Greg kalbini tutarak, "William!" diye seslendi kapıya doğru. Kendi yaşlarında bir adam yanına gelmişti. "Robert, emredin, bu küstah oğlanı dışarı atayım."

Friedrich kısa ve şişman adamı tepeden tırnağa süzdü. "Kendinizi fazla zorlamayın, Mister," dedi.

Mistress Greg isterik çığlıklar atıyordu: "Yeterince zarar vermediniz mi, Siz... Siz bir canavarsınız!" Bu arada uşak iri yarı bir hizmetçiyle kapıda görüldü. Donakalmış olan Jane ancak toparlan-

muştı. "Dokunmayın ona!" diye bağırarak Friedrich'in boynuna atıldı. "Ah, Darling! Ne oldu?"

Uzulca, ama kararlılıkla kızın kollarından kurtulup, cebinden kolyeyi çıkardı Friedrich: "Ben sadece, bunu sana geri vermek için geldim."

Jeannette şoke olmuş kolyeye bakıyordu. Mrs. Greg şaşırmıştı. "İnci kolyen?"

"Robson'lara vermedin mi?" diye sordu Jane.

"Artık ona ihtiyaçları yok, Jane."

Kız soran gözlerle ürkek ürkek baktı.

"Robson'lar, Jane, öldü."

"Öldü mü?"

"İki saat önce buldum onları. Buraya fazla uzak olmayan bir yerde. Glacebrook'la Warrington arasında. Zehirlenmişler, karın içinde. Başka çıkar yol bulamadılar. Babanın cömert onarım önlemleri sayesinde."

Greg sararmıştı. "Neler diyorsunuz?"

Jeannette babasına bağırды. "Ne yaptın sen?"

"Böyle olsun istemedim!" diye kekeledi adam. Konuklara doğru döndü. "Tanrı şahidimdir, böyle olsun istemedim." Ellerini ovuşturarak Friedrich'e doğru yürüdü. "Mister Engels, yemin ederim..."

"Bunu kendi vicdanınızla halletmelisiniz, Mister!" dedi Friedrich. Jeannette'e elini uzattı. "Hoçakal, Jane! Sana mutluluklar dilerim!" Gitti.

Kız peşinden antreye çıktı. "Ya çocuklar? Çocuklar?"

"Çocuklarla ilgileniliyor."

Bütün bedeni sarsılarak ağlayan Jane'in trambzana yapıştığııı gördü. Sonra çıktı, arkasından evin kapısı kapandı. Park yolu boyunca yavaş yavaş giriş kapısına doğru yürüdü. Salondan yine sesler geliyordu. Bir bardak şıngırdadı. Bir adam güldü. Dışarıda cenaze arabası duruyordu.

Friedrich'in anlattıklarıyla sarsılan, Medlock kıyısındaki yoksulların iyilik meleği genç rahip, cesetlerin küçük kilisede muhafaza edilmesini sağladı. Öfkeden titreyen dudaklarla dua okudu. Sonra Friedrich'e döndü. "Onların çilesi bitti. Ama çocuklar. Zavalı çocuklar..."

Friedrich sessizce başını salladı. "Onların yanına gitmeliyim," dedi zorlukla nefes alarak.

Rahip elini onun kolunun üstüne koyup, "Hayır," dedi. "Siz değil. Siz yapacağınızı yeterince yaptınız. Bunu bana bırakın! Ben onları Tanrı adına vaftiz ettim. Beni tanıyorlar." Kamuoyunu uyandırmak için Robson'ların ölümünü vesile etme konusunda Friedrich'le hemfikir, cenaze töreniyle ilgili Leach'le ve sendika liderleriyle konuşmaya söz verdi. "Size söz veriyorum," dedi kararlılıkla, "Bu ikisi azizler gibi gömülecek. Onlar intihar etmediler. İnsanlık dışı bir sistemin kurbanı onlar!"

Friedrich eve geldiğinde yorgunluktan ölüyordu. Miss Miller onu koridorda, korku ve sitem dolu bir laf kalabalığıyla karşıladı. Arabacıdan bilgi almıştı, neredeyse polisi harekete geçirmek üzereydi. Friedrich eliyle boşverin der gibi bir hareket yaptı. O hüzünlü hikâyeyi bir kez daha anlatacak gücü bulamadı kendisinde. Miss Miller'in başka bir haberi daha vardı. "Ayrıca Burns adında genç bir İrlandalı hanım sizi bekliyor. Zavallı şey. Ama eli pek bir maşalı. Bu havada geri yollayamadım onu. Mantosu da yok."

"Peki, tamam." Dün Yeşil Ada'da gördüğü kız odasında oturmaktaydı. Sahip olduğu tek 'iyi' giysisini giymiş olmalıydı, basit bir yazlık elbise. Siyah saçları ipeksi bukleler halinde omuzlarına düşüyordu. Güzelliğiyle ilgili değerlendirme yapmasına fırsat bırakmadı kız.

Friedrich odaya adımını atır atmaz ayağa fırlamıştı. Gözleri kıvılcımlar saçıyordu, sesi saldırgandı. Dün evlerine gönderdiği arabaydı derdi. Teşekkür yerine, hakaretler yağdırıyordu. Niyeti neydi? Zengin olduğu için Tanrı rolü oynayabileceğini mi sanıyordu! Tanrı'nın kendilerine, yoksulların safdilliğinden yararlanma hakkı verdiğini düşünen zenginlerin kibrini lanetledi uzun uzun. "Evet, doğru," dedi öfkeyle. "Büyükanнем, annem, ufak kardeşlerim, arabadaki malzemeleri kendilerine Tanrı'nın gönderdiğine inanıyor. Öylesine aptallar ki, arkasında gerçekten ne olduğunu tahmin bile edemiyorlar. Eğer bilselerdi Tanrı nimeti'nin bir parçasına bile el süreceklerine, donmayı ve açlıktan ölmeyi yeğlerlerdi."

"Peki, sizce arkasında ne yatıyor?"

"Benden hoşlanıyorsunuz!" dedi kız, karşı tarafı silahsızlandıran bir açıklıkla. "Arkasında bu yatıyor. Beni yatağınıza istiyorsunuz. Masum İrlandalı bir kızı yatağa atmak, siz İngiliz centilmenler arasında son moda bu. Her şeyin satın alınabileceğine inanıyorsunuz."

Friedrich kızı baktı. Haklıydı. Söylediği şey genelde yaşananlara uygundu. İstisnaların da olabileceğini nereden bilebilirdi? Yorgun argın bir sandalyeye çöktü. "Onca yolu bana bunu söylemek için mi geldiniz?"

Mary öfkeden köpürüyordu. "Çok daha fazlasını!"

Friedrich eliyle olumsuzlayan bir hareket yaptı: "Gerekmiyordu, Miss Burns, artık rahatça dönebilirsiniz! Düşündüğünüz her şeyi söyleyin, ama mümkünse bu kadar bağırmadan."

Kızın aklı karışmıştı, biraz şaşkın bakıyordu. Tedirgin tedirgin, devam etti: "Lanet okuyarak geri göndermek için, bizimkilerin elinden her şeyi almaya içim elvermedi, o yüzden geldim!" Kız başını kaldırmış, ateş saçan gözlerle ona bakıyordu. "Siz de zaten aynen böyle olacağını hesapladınız, aynen böyle, değil mi?"

Saldırganlığına rağmen güzel bir kız, çekici, diye geçti Friedrich'in aklından. "Araba, yerinde bulamadığım biri içindi. Onu ne yapacağımı bilemiyordum. Bir şekilde elimden çıkarmam gerekiyordu. O esnada siz geldiniz. Ani bir fikirdi işte. Karşılığında teşekkür beklemiyorum."

Kız sofaya çöktü. "Sadece ödeme bekliyorsunuz, biliyorum. İşte buradayım. Ama önce sizden nasıl nefret ettiğimi bilmelisiniz!" Haykırdı: "Paranızdan ve hepinizden nasıl nefret ettiğimi!"

"Nefretinizi anlıyorum, anlıyorum nefretinizi."

"Neden bizi rahat bırakmıyorsunuz?" diye sordu kız aniden, bambaşka bir ses tonuyla, yalvararak. "Neden bize de bütün İngilizler gibi iş ve adil ücret vermiyorsunuz? Geberip gitmeye mahkûmsak da, neden bize en azından insanlık onurumuzu bırakmıyorsunuz?"

Friedrich ona cevap veremeyecek kadar bitkindi. Omuz silkerek ayağa kalktı, kapıya doğru yürüdü, açıp dışarı seslendi: "Miss Miller! Miss Burns'ın bu gece bir yatağa ihtiyacı olacak."

Miss Miller hemen gelmişti. "Tamamdır, Mister Engels."

"Yarın sabah onu evine, annesinin yanına götürün lütfen."

Kız ayağa fırladı. Genç adamın kesin kayıtsız tavrına öfkelenmişti. "Mister Engels, size söylemek isterim ki..."

Miss Miller kararlılıkla tuttu kızın kolundan. "Küçük odada uyuyacaksın, evladım!" Kız tereddüt içinde bir Miss Miller'e bir Friedrich'e bakıyordu. "Kimse sana bir şey yapmayacak, kızcağızım!"

Mary Burns kadının elinden kurtuldu. "Mister Engels, eğer sa-
nıyorsanız ki..."

Friedrich aksi aksi kızın sözünü kesti. "Gidin lütfen! Yorgunum.
Zorlu iki gün ve kötü bir gece geçirdim."

Kızın birden aklına geldi. "Robson'ların eve hâlâ dönmediğini
biliyor musunuz?"

Friedrich ona baktı. "Hayır, Miss Burns," dedi alçak sesle. "Dön-
düler."

Kız ürperdi. "Öyle bir söylüyorsunuz ki, sanki..."

Friedrich'in gücü tükenmişti. "Gidin lütfen, ben de bağırma-
ya başlamadan önce!"

O gece her zamankinden daha uzun uyudu. Sonra yataktan
hızla fırlayıp, Robson'ların kaderi ve ölümü üzerine bir yazı kale-
me almak üzere hemen masasının başına oturdu. Nesnel bir ha-
ber olmalıydı, kısa, Manchester'ın en çok okunan yerel gazetesi
Penny-Magazin'in kullandığı telgraf stilinde; orada yayınlatmayı
düşünüyordu çünkü. Binlerce kişi okuyacak, birçoğu cenaze töre-
nine gelecekti. Belki, düşüncesizce günü yaşayan, sadece kendi
şahsi çıkarlarını gözetmeye çalışan o saygın insanların bir kısmı-
nı lakaytlıklarından uyandırmayı da başarabilirdi. Bütün hikâye-
yi otuz satıra sığdırması hiç kolay olmadı, *Penny-Magazin*'in aza-
mi satır sayısı buydu.

Tepesinde alışılmadık bir kapı sesi kulak kabartmasına yol açtı.
Ah, doğru! İrlandalı kız! Miss Miller onu çatı katındaki boş odaya
yerleştirmişti. Dün akşamki sahneyi hatırlayınca elinde olmadan
gülümsedi! Ev sahibesinin, "Günaydın!" diyen sesini duydu. Ses
şömineden geliyordu, anlaşılan üstündeki odayla doğrudan bağ-
lantısı vardı. İradesi dışında yukarıda, kadınlar arasında geçen di-
yaloğa tanıklık etti.

"El yüz yıkama için su mutfakta. Acele et! Faytonu çağırdım bi-
le," diye buyurdu Miss Miller.

"Fayton mu?" diye sordu kız, uykulu bir sesle.

"Seni annene götüreceğim fayton."

"Yolu tek başıma da bulurum."

"Olabilir. Ama Mister Engels talimat verdi. Ve öyle de olacak."

"Kendimin efendisiyim ben, istediğimi yaparım!" Mary'nin se-
si artık daha cevval ve asi duyuluyordu.

Miss Miller kızdı: "Aptal veledin tekisin sen! Dün seni en baştan dışarı atmalıydım! Üstelik de yalancısın! Beni çağırdı demiştin! Sonra bir de Mister Engels'e ne terbiyesiz şeyler söyledin öyle... Dayağı hak ettin aslında!"

"Bütün İngilizler gibi konuşuyorsunuz... Dayak atmak, tekmelemek, zehirlemek istiyorsunuz bizleri! Ama bir gün biz İrlandalılar özgür olacak ve bütün bu rezaletlerin misillemesini yapacağız!"

"Aman Tanrım! Şimdiden titremeye başladım." Ev sahibesi gülüyordu. "Ömrüm boyunca böylesine nankör, küstah bir yaratıkla karşılaşmadım! Ama güzelsin! Genç beyefendinin sana karşı böyle hoşgörülü ve sabırlı olmasını anlayabiliyorum."

"Bana dokunmaya kalksaydı hele!"

Fridrich kızın gözlerindeki kıvılcıma görür gibi oldu.

Miss Miller cevabı yapıştırdı. "Ateşli gözlerinin büyüüne kapılmadığı için öfkелisin. Hadi kabul et, bütün gece odanın kapısı açılsın diye bekledin durdun..."

"Asla bir İngiliz'e ait olmayacağım."

"Birincisi, o bir İngiliz değil, bir Alman."

"Ama zengin."

"Elbette zengin. İngiltere'nin en güzel, en zengin kızlarına sahip olabilir, gününü gün edebilirdi. Ama o zenginler gibi yaşamıyor."

"Nasıl yani?"

"Sabahtan akşama kadar çalışıyor. Gündüzleri babası için yazıhanede. Akşamlarıysa yoksullar için."

"Yoksullar için mi?" diye sordu Mary, kuşkuyla.

"Evet, yoksullar için!" diye vurguladı Miss Miller, ısrarla. Bir süre sessizlik oldu.

Sonra Friedrich kızın sesini duydu, düşünceliydi: "Demek Alman?"

"Evet, Alman ve filozof. Ama sen bunun ne olduğunu da bilmezsin." Miss Miller hararetle ekledi: "İsa Mesih'in: 'Yüce Tanrı önünde, bütün insanlar eşittir' sözünü, yeryüzünde gerçekleştirmek istiyor o!"

Şimdi yukarıda kapı açılmıştı. Merdivenlerde, koridorda ayak sesleri duydu.

Mary Burns! Friedrich geri yaslandı. Gözünde canlandırıyordu kızını. Gözlerinin ışıltılı siyahı, her hareketi ateşli karakterini yansı-

tan yüzünün çekiciliği, omuzlarının üstündeki ipeksi siyah bukleler... Yeni açan vahşi bir gül... Böyle bir kız tarafından sevilmek...

Zorla sıyrıldı bu düşüncelerden. Douglas'taki tablo geldi gözlerinin önüne. Söğüt ağacının altındaki iki ölünün korkunç görüntüsü. Yüreği burkuldu yine. Sakın duyguların esiri olma şimdi! Yazı için salim kafaya ihtiyacın var!

İki saat sonra Penny-Magazin'in yazı kurulunda şef editörün karşısında oturuyordu. Engels'in verdiği metni okuyup bir kenara koydu adam. "Hikâyeniz iyi, Mister Engels. Hatta mükemmel. Ama karşı taraf daha hızlı davrandı. Bizzat Mister Cobden araya girdi. Avam Kamarası ara seçimlerinde yaratacağı etkiden endişeleniyor. Yayıncımız tembih etti..."

Friedrich devamını getirdi: "...Trajik olaya yol açan koşullar hakkında hiçbir şey yayınlamamanızı istedi." Editörün masasının üstünden bir gazete aldı. "Bir bilmeceyi çözmem için bana yardımcı olun lütfen, Mister Flunders! Şu yukarıda yazan şeyin anlamı ne ki? Herkes için Özgür, Bağımsız Sabah Gazetesi?"

"Eh, bunu biz de kendimize sık sık soruyoruz, Mister Engels."

Friedrich ayağa kalktı. "O zaman muhafazakâr basını denemekten başka çarem kalmıyor."

Mister Flunders kuşkuluydu. "Orada da pek şansınız olmayacak. Greg ile muhafazakârlar arasında savaş baltası gömülmüş gibi görünüyor. Bu konuda yerel muhabirimizn açıklayıcı bir haberini gösterebilirim size." Prova baskısını uzattı Friedrich'e.

"Ticaret Odası'nın iyi haber alan kaynaklarından öğrendiğimize göre, muhafazakârların bakanı, Londonderry Markisi Lord Charles William Vane'in adı çıkmış oğlu, gezgin Richard Thomas Stewart, Greg'lerin evinde konaklamış. Mister Robert Hyde Greg, ileride hısım olacağı Durham'li aristokratların gelirlerinin azalmasına katkıda bulunmamak için, National-Anti-Cornlaw-Liga'ya sırt çevirmeyi düşündüğünden bu yana, evin on yedi yaşındaki alımlı kızıyla bekâr delikanlı arasında bir ilişkinin önünde artık hiçbir engel kalmamış."

Sanki redaktör pusuya yatmış, bu haberin kendisinde nasıl bir etki uyandıracağını izliyormuş gibi bir duyguya kapıldı Friedrich. Elbette ki genç Alman'ın, güçlü Greg'in kızıyla ilişkisi Manchester'lı uyanık dedikodu muhabirlerinin gözünden kaçmamıştı. Fri-

edrich kontrollüydü. "Omnia vincit Mammon. (Para her şeyin üstesinden gelir.)" – "Mutlu olur umarım!"

Şef editör içtenlikle başını salladı. "Gördüğünüz gibi, baykuşun hizmeti ayağına gelir. Yani Mister Engels, Tanrı şahidimdir, inanın bana bu hikâyeyi basmayı çok isterdim. Birinci sayfada! Bu Greg'lere, halk adına konuşma küstahlığında bulunan bütün bu sahtekâr hırdavatçı güruha bir şamar atmayı çok istiyorum."

Friedrich yazısını geri aldı. "İlan yazsak nasıl olur?"

"Ölüm ilanı mı?"

"Ölüm sebebiyle birkaç söz ve cenaze töreniyle ilgili bilgiler."

Mister Flunders alnını kırıştırarak düşündü. Sonunda karar verdi. "Tamam, bunun sorumluluğunu üstleniyorum."

Friedrich çalışma masasının üzerindeki boş sayfalardan birine uzanmıştı. Editör rica etti: "Ama lütfen, Bay Engels, eğer dikkate alırsanız..."

Friedrich başını salladı. "Dikkate alacağım."

Friedrich bu görüşmeden sonra, haberi Manchester'ın herhangi bir gazetesinde yayınlama çabasının anlamsız olduğunu kavradı. O zaman geriye sadece, merkezi Leeds'de olan ve Çartist lider Fergus O'Conner'la genç redaktör Julian Harney'nin yönetiminde bulunan çartistlerin yayın organı *The Northern Star* kalıyordu. Friedrich'in Bradford'da zaten şirketle ilgili işleri vardı, oraya yakın olan Leeds'e de uğrama kararı almıştı. Hiç beklenmedik biçimde Harney tarafından içtenlikle karşılandı. James Leach kendisine, genç Alman filozofu ve yazarıyla tanıştığını anlatmıştı. Yetenekli gazeteci, onun *Rheinische Zeitung* muhabiri olduğunu biliyor, sadece adını tanımakla kalmıyor, İngiliz işçi hareketine sempatisini ve tarzını da biliyordu. Friedrich'in Robson'ların cenaze törenini, fabrikatörlerin insanlık dışı sömürü sistemine karşı bir gösteri haline getirme fikrini olağanüstü buldu. "Robson'ların örneği, Anti-Corn-law-Liga'yı, olanca iğrenç ikiyüzlülüğü içinde ortaya çıkarmak ve ortak düşmanı bütün işçilere göstermek için çok uygun."

"Umarın sadece işçilere değil," dedi Friedrich. "Başkalarını da düşünmeye itebileceğimizi umuyorum."

Harney bu bakımdan şüpheliydi. İngiltere'nin orta sınıf denen kesimini tanıyordu. Kitlesel olarak serbest ticaret yanlılarının bir uzantısıydı sadece. Durumu iyi yurttaşlar endüstri sistemine, İngiltere'nin şanına, büyüklüğüne tapıyor... ve toplumsal uygunsuzluk-

ların köklerini proleterlerin savurganlık tutkusuyla dizginsizliğinde, sınırsız doğurganlığında ya da tembelliğinde gören Malthaus'la Marcus'un teorilerine inanıyorlardı.

Friedrich ona bu noktada hak vermek zorunda kaldı. "Sosyalistler hariç," diye itirazda bulundu, Communists Hall'de tanıdığı insanları anlattı, toplumsal koşulların temelden değişmesi için ciddi olarak çaba harcayan ve bir sınıfın diğeri tarafından sömürü imkânının bulunmadığı bir endüstri toplumu amaçlayan kültürlü kişiler vardı aralarında.

Harney, insanlığı ahlâki inanç yoluyla iyileştirmek isteyen Owen'ın sosyalist düşüncelerinin yandanlaşlarını pek beğenmiyordu. O, kitlelerin gücüne güvenen kararlı devrimciler Thomas Paine ve Gracchus Babeuf'ü örnek almaktaydı. Haklarından yoksun işçilerin sürekli artan sayısına, işsizlerin ve toplumsal köklerinden koparılmışların ordusuna dikkat çekti. "Toplumsal radikal dönüşümünde sadece onların çıkarı var. Günün birinde devlet içinde erki ele geçirecekler ve bütün insanların başlangıçtaki eşitliğini tekrar kuracaklar, gerektiğinde şiddet aracılığıyla."

Editörün, Çartist siyasal mücadele pratiğinden anlattığı birçok şey Friedrich'in aklına yattı Buna rağmen, sosyalistlerin teorik fikirlerine karşı Çartist liderin önyargılarını anlayamıyordu. Elbette Kıta Avrupası'ndaki sosyalist literatürün bilinmemesi bunda rol oynamaktaydı. Harney'e, demokratik harekete, uğrunda mücadele etmeye değecek toplumsal bir hedef kazandırmak için Fransa'da ve yenilerde Almanya'da da ne kadar kapsamlı bir entelektüel çalışma yapılmış olduğu hakkında bir ipucundan fazlasını vermek için zaman dardı. Editör düşünceli düşünceli dinliyordu. Gazetenin okurları için bu konuda daha ayrıntılı yazmasını rica etti Friedrich'ten. Dostça ayrıldılar.

Manchester'a geri döndükten sonra, önce John Watts'a gitti. Aynı nihai hedeflere sahip olan, ama ayrı ayrı hareket eden sosyalistlerle Çartistleri cenaze töreninde biraraya getirme fikrine saplanmıştı Friedrich. Owencı lideri bunun için harekete geçirmekten daha akla yatkın ne olabilirdi.

Friedrich, John Watts'ın Çartist harekete karşı çekincelerini biliyordu. Ama bu adamın hassas yüreğini de biliyordu. Genç çiftin başına gelenleri anlattı. Öfke ve isyanla köpürüyordu sosyalist. Ölümlere son görevi yapmak için Communists Hall kütasını toplama-

ya hazırdı. Çartistlerin katılımını öğrenince, sorun çıkmaması için koşul olarak, eksiksiz bir organizasyon yapılmasını öne sürdü.

Böylece Manchester işçi hareketi tarihinde ilk kez Çartistlerle sosyalistler, Medlock'taki küçük kilisede biraraya gelip ortak değerlendirme yaptılar. Leach yanında, Stalybridge Pamuk Dokumacıları Sendikası'nın başkanı Richard Pilling ile ihtiyar savaşı McGrath'ı getirmişti. Watts'la birlikte Charles Southwell geldi.

Adamlar ciddi yüz ifadeleriyle daracak mekânda oturmaktaydılar. Herkes konuyu biliyordu. Hepsi dışarda duran iki tabutun yanından geçmişlerdi. Metodist vaiz çay dağıttı. Sessizliği ilk bozan Richard Pilling oldu. "Lanet olsun..., pardon Peder, bunu neden yaptılar ki? Robson neden bize gelmedi? Dernek ona..." Derin bir nefes aldı.

John Watts lafa girdi: "...Ona ya da karısına iş mi bulabilirdi?"

"Lanet o..., hayır! Ama Yardım Kasası aracılığıyla..."

"Onlar iş istiyorlardı, anlamıyor musun? Merhamet ve sadakayla yaşamak istemiyorlardı, hele sınıf yoldaşlarının birkaç kuruşuyla hiç."

"O haklı, Richard," diye onayladı James Leach. "Robson, yardım çabalarıyla işsizlerin sefaletinde herhangi bir şey değiştirebileceğimize inanmıyordu."

"Değiştiremezsiniz de!" diye kehanette bulundu Charles Southwell. "Özel mülkiyete dokunmadığınız sürece hiçbir şey değiştiremezsiniz."

"Yani, fabrikatör beyefendilerin fabrikalarını gönüllü olarak devretmesini mi umacağız? Hayır! Halk parlamentoda çoğunluğu ele geçirmek zorunda."

"Oy pusulalarıyla ilgili," diye tartışmaya katıldı metodist vaiz, "Kimi umutlara kapılmak yerine, halkı silahlandırsak daha iyi olurdu."

"Halk, halk kim? Liberaller, kan emiciler ve zalimler de kendilerine halk diyorlar!"

Tartışma kavgaya dönmek üzereydi. Friedrich'in müdahale etmesinin tam zamanıydı. "Yeter," dedi yatıştırarak. "Sizlerden rica ediyorum, görüş ayrılıklarınızı bir kenara bırakın! Dışarıda iki işçi yatıyor, bir İngilizle bir Alman, mülk sahibi aristokrasinin kurbanları. Muhafazakârlarla liberaller, bu ölümlerin çevresinde bir sessizlik duvarı örmeye yemin ettiler. Kamuoyundan gizli, köpekler gibi gömülürlerse memnun olacaklar."

Uyarı etkisini gösterdi. Cenaze töreninin seyriyle ilgili çabucak birlik sağlandı.

Sıra konuşmalara gelince tekrar bir tartışma çıkmasına ramak kalmıştı. Watts ve Southwell, Metodist rahibin siyasi görüşüne saygı duymakla birlikte, mezar başında dünyevi bir konuşma yapılmasında ısrarlıydılar. Friedrich, kendisinin de konuşmaya hazır olduğunu açıklayınca, ikna oldular.

"Kaç kişi gelir?" diye sordu Friedrich, eve dönerken yolun bir bölümünü birlikte yürüdüğü Watts'a.

"Duruma göre değişir. Ama en kötü havada bile 5 binden az olmaz!"

Friedrich ürktü. 5 bin! Bu kadar kalabalığın önünde mi konuşacaktı, duygularına, duyarlılıklarına parmak basacak, aynı zamanda küçük de olsa kafalarında sosyalist fikir kıvılcımlarının çıkmasını sağlayacak? Bu ülkede bir yabancı olarak böyle bir şeye kalkışmak nasıl bir cüret!

Büyük bir kaygı içinde eve geldi. Koridorda durakladı. Odasından, bir konukla konuşan Miss Miller'in sesi duyuluyordu.

"İşte burası onun çalışma odası. Çalışkan bir delikanlı, tutumlu ve nazik. Sadece bir...", tereddüt ediyordu. "Bakın! Bu kadar çok kitap! Ama tek bir dua kitabı bile yok."

"Tamam, hanımefendi." Friedrich'in kalbi çarpmaya başladı. Babasının sesiydi bu! "Bana biraz çay yapabilirsiniz çok memnun olurum."

Friedrich her şeyi beklerdi, ama bu ziyareti asla! Hızla kapıyı açtı. "Hoşgeldin, baba!" Sevinçle kucaklamak için ona doğru yürüdü, ama babasının mesafeli yüz ifadesi anında vazgeçmesine yol açtı. Aniden yine, içsel olarak birbirlerinden ne kadar uzak olduklarının bilincine vardı. Babasının elini sıkmakla yetindi. "Sürpriz yapmak istiyorduysan, başardığını söyleyebilirim yani!"

Miss Miller aceleyle odadan çıktı. Babası susuyordu. Gözleri hâlâ inceleyerek ve kaygıyla Friedrich'in üzerindeydi.

"Otursana!" diyerek sessizliği aşmaya çalıştı Friedrich. "Söyle, yolculuğun iyi geçti mi? Evdekiler nasıl? Annem ne yapıyor? Ufaklıkların sağlığı yerinde mi? Lütfen otur! Anlatsana!"

"Evde her şey yolunda. Bütün ailenin, İngiltere'den gelecek mektupları giderek daha uzun süre beklemek zorunda kalmaktan başka bir şikayeti yok."

"Haklısın! Çok haklısın! Düzeleceğime söz veriyorum!"

Yaşlı adam çalışma masasına doğru baktı. "Görüyorum ki, zamanını başka yazışmalar için kullanıyorsun."

Hep aynı terane! Friedrich iç çekerek babasının karşısına oturdu. "Demek en sevdiğimiz konuyla başlayacağız."

Beklentinin aksine babası yorgun argın, eliyle olumsuz bir işaret yaptı. "Bırakalım bunları. Eğer oğlumuz beyefendiden haber almak isteniyorsa, en radikal gazetelere bakmak gerektiği kulaktan kulağa çoktan yayıldı. Reşitsin ve bu konuda müdahalede bulunmaktan bıktım usandım artık. Eğitiminde neyi yanlış yaptığımı Tanrı bilir! Ama kaygılı annene ve bana, günün birinde aklını başına toplayacağın umudunu çok görmemelisin."

"Bana memleketi anlat, baba! Engelskirchen'de neler oluyor? Barmen'de ne var ne yok? Hermann işe alıştı mı? Marie beyaz atlı prensini buldu mu nihayet? Anlat! Burada, İngiltere'nin bu ıssızlığında memleketin o sevimli eski dedikodularının nasıl özlendiğini tahmin edemezsin. Ara sıra bir şişe Rüdesheimer, çevrede hemen hemen hiç kimseyle, ticari istatistikler, fiyatların gelişimi ya da döviz kurları dışında sohbet edilemeyen bu ülkeyle beni uzlaştıran tek şey o. Hadi, anlat! Her şeyi bilmek istiyorum. Yanında fotoğraf getirdin mi?"

Babası sorularına girmedii. "Buraya esas geliş sebebimi öğrenmek istemiyor musun?"

"İşle ilgili olduğunu tahmin ediyorum."

"Bu kez değil. Burada işler şu an iyi gidiyor, sen benden daha iyi biliyorsun. Bu kez İngiltere'ye sadece senin için geldim."

Miss Miller çayı getirmişti. Friedrich servise yardımcı oldu. Kadın gittikten sonra sordu: "Demek benim için?"

Babası cüzdanından bir mektup çıkarmıştı. "Bak. Bu benim çok sevgili kadim iş arkadaşım Hyde Greg'den bir mektup."

Friedrich şaşırdı. "Sana mı yazdı?"

Babası onayladı. "Senden acı acı şikayet etmesi için yeterince sebebi olmasına rağmen, sana baba yüreğini sunuyor. Belirli koşullar altında tabii."

"Koşullar, demek."

"Aslında bir rica. Onu kamuoyu önünde itibarsızlaştırmaktan vazgeçmeni rica ediyor."

"Konunun ne olduğunu biliyorsun?"

"Biliyorum." Babası kaygıyla başını salladı. "Ve ben de bu ricaya katılıyorum."

"Buraya bu yüzden mi geldin, baba? Engelskirchen'den Manchester'a onca yolu?"

"Seve seve geldim. Bu mektup bize ulaştığından beri annenin, kardeşlerinin umut dolu olduklarını bilmelisin. Ama oku önce!"

Friedrich mektubu geri itti. "Gerek yok. Hayır diyorum, hayır ve yine hayır!"

"Cevabın bu mu?"

"Bir insanın düşüncelerine, kendi pamuk balyaları ve ekşi birası gibi ucuza sahip olunabileceğini sanan bir herifin hak ettiği tek cevap."

"Ya Jeannette?"

Friedrich gürledi: "Jeannette!"

"İngiltere'de karşılaştığım en büyüleyici yaratık."

"Onu tanıyor musun?"

"Buraya gelmeden önce kendisiyle konuştum."

"Onlara gittin demek?"

"Seni eskisi gibi seviyor. Babasının koşullarını kabullenmen için yalvarıyor sana."

Friedrich cevap vermedi. Gözünün önüne Jane'in yüzü geldi, yanında da başka birinin yüzü... Omuz silkti.

Babası bunu planları için olumlu yorumlamıştı. İçtenlikle rica etti: "İsyankâr fikirlerinden vazgeç, Fritz! Yeni arkadaşlarından ayrıl! Bütün asi gençlik aptallıklarının altına bir son çizgisi çek! Dünyanın en mutlu çifti olacaksınız. Ve bizleri de mutlu edeceksin."

"Eğer bunu yapsaydım, baba, o zaman dünyaya gelmiş olmamın hiçbir değeri kalmazdı."

"Ama bu..." Yaşlı adam eliyle başını tutuyordu. "Mutluluğunu mahvediyorsun. Asla bir daha sana sunulmayacak parlak bir geleceği ayaklar altında çiğniyorsun. Anlayamıyorum. Artık hiçbir şeyi anlamıyorum. Hiçbir şeyi."

Friedrich üzgün, yavaşça: "Anlamıyor olman çok yazık. Yazık."

Medlock kıyısında, soğuk, gri sisli bir kutsal Cuma, Paskalya bayramından önceki Cuma günü. Çok büyük bir kalabalık gelmişti, binlerce insan, sayılamayacak kadar çok. Yoksullar mezarlığı asla böyle bir kalabalık görmemişti. Yoksulluk, toplumun tortusu, açık mezarın başında duruyordu. Daha iyi giyimli işçilerin yanın-

da maceracı tipler vardı. 'Gregs Wooltexture'den dokumacılar derneğın çağrısına uymuşlar, bütün semtlerden Çartist temsilciler ve Owen'ın bir sürü taraftarı burada toplanmış, ayrıca Medlock kıyısındaki gecekondu semtinden çocuklarıyla birlikte erkekler ve kadınlar gelmişti. Başların üzerinde bir bayrak denizi dalgalanmaktaydı; siyah yas bayrakları, Çartist hareketin üç renkli ve kan kırmızısı bayrakları. Mezar yeri küçük kilisenin hemen arkasında, yüksekte, bir tepenin üstündeydi. Nehire doğru inen mezarlığın her yerinde, mezar aralarında insanlar duruyordu.

Rahibin önce boğuk sesi, ateşli bir öfkeye dönüşmüştü. Vadi üzerinde uzaklara kadar yankılanıyordu:

"Sizlere sesleniyorum, bu ülkenin efendilerine. Saraya, aslında halkın anası olması gereken Kraliçe'ye, sizlere, pek muhterem uzun isimli lordlara, iktidardaki egemenlere sesleniyorum, temsilciler meclisine, bu şehrin o pek bir dindar tüccarlarına ve o pek bir becerikli fabrikatörlerine sesleniyorum. Tanrımız, Efendimizin sizlerin liderliğine emanet ettiği bir halka ihanetle, sinsi hilekârlıkla, binlerce cinayetle itham ediyorum sizleri. İstedığınız kadar saklanın, beyefendiler, yine de görüyoruz sizleri. Saraylarınızda görüyoruz, yazıhanelerinizde görüyoruz, seçkin kulüplerinizde ve borsa salonlarınızda. Bir halkın içinde yaşadığı aşıkâr sıkıntıdan, en korkunç sefaletten kazandığınız servetleri, nasıl kılınız kıpırdamadan ve acımasızca topladığınızı görüyoruz. Ama Efendimiz diyor ki: En basit kardeşlerimden biri için yaptığınızı, benim için yapmış oldunuz! Burada iki kişi yatıyor, en temel hakkı, Tanrı'nın her yaratığa tanıdığı en kutsal hakkı, yaşama hakkını ellerinden aldığınız için çaresizlik ve umutsuzluk içinde ölen binlerce kurbanınızdan ikisi."

Herkes gibi Friedrich de büyülenmiş gibi dinliyordu. Erkeklerin eğri sırtlarının nasıl dikleştiğini, eğik başlarının nasıl kalktığını gördü. Gür kaşlar altında öfkenin ateşini gördü. Vaiz, sanki dinleyicilerinin duygularıyla yekvücut olmuş gibiydi. Nasıralı İsa Mesih, o zamanlar insan sevgisi mesajını ilan ettiğinde, Jan Hus, Thomas Müntzer umutsuzları etraflarına topladıklarında böyle olmuş olmalıydı.

Painter ellerini hava kaldırdı. Gözlerini şehre dikti. Toplananları gösterdi. "Ama burada onların binlerce kader yoldaşı duruyor ve şöyle diyorlar: Yeter artık! İşlenen günahlar yeter, bizlere uyguladığınız barbarca iğrençlikler yeter! Şu insanlara bakın! Yüzlerine ba-

kın! Bunlar aynı sizin gibi insan yüzleri. Tanrı onları kendi suretine göre yarattı. Ve onlar kutsal haklarını kılıçla geri alacak kadar güçlüler. Rüzgâr eken fırtına biçer. Fırtınanın üstünüzde koptuğu gün, vay halinize!”

Vaiz yana çekildi. Kitlenin, toprağın üzerinde ilerleyen ve belli belirsiz yaklaşmakta olan bir doğa felaketinin gümbürtüsü gibi, toprağın içinden geliyormuşçasına boğuk homurtusunu algıladı Friedrich; hâlâ uzakta, ama artık giderek yaklaşıyor, karşı koymak mümkün değil, mümkün değil. O gün geldiğinde, vay...

Bu arada tabutların başında nöbet tutan adamlar ipleri kavramışlardı. Yavaş yavaş çukura indirdiler tabutları. Friedrich birden kendine geldi. Şimdi veda konuşması yapma sırası kendisindeydi. Çukurun kenarına yaklaştı. Vadideki muazzam gümbürtü dinmişti. Binlerce kişinin gözlerinin üstüne dikildiğini hissediyordu, beklentilerini hissediyordu. Derin, gergin bir sessizlik sarmıştı etrafını. Sırtı ürperdi, vermesi gereken sınavın ağırlığını hissetti. Masa başında özenle seçtiği sözcüklerle tasarladığı her şeyi bir kenara attı. Çukurun alacakaranlığına çevirdi gözlerini. Tutkulu Painter’in o muhteşem coşkulu anlatımının ardından kendi yüreğinin ateşine yol vermesi mümkün değildi. Sadece ölümlerle basit, şahsi bir diyalogun beklentileri karşılayabileceğini hissetti.

“Elisabeth ve James, son selamımızı sunuyoruz sizlere.” Sesi titriyordu. Çok alçak sesle ve alışkanlığı olduğu üzere çok hızlı konuşmaktan çekiniyordu. Ama beklentinin aksine sözleri vadiye kadar, nehrin diğer kıyısındaki gri evlerin cephesine kadar gidiyor, oradan geriye yankılanıyordu. “Beş yıl önce bu şehre genç ve umut dolu geldiğinizde, ne isyancıydınız ne devrimci. Sizler bütün dünyanın önünde zenginliğiyle böbürlenen bir ülkede, insan onuruna yakışır şekilde yaşamak için elinizden geleni yapmaya çalışan işçiler, dürüst, çalışkan kişilerdiniz. Market Street’in pırıltılı ihtişamı içinde el ele, genç ve güçlü gezerken görüyorum sizi. Sevgi dolu, umut dolu, güzellik içinde, mütevazı birazcık mutluluk düşleriyle dolu görüyorum. Peri masallarındaki gibi zengin bu şehirde, insanlar arasında insanca yaşamınıza izin verilecek geleceğe güven içinde görüyorum. Elisabeth ve James, paranın kurt kanunu altında, mülksüzlerin insan olarak hayatlarını sürdüremediklerini bilmiyordunuz. Sizin insan yüzünüz, sizin insanca düşünceleriniz, göğsünüzdeki insan yüreği –bunlar sayılmıyordu. Sizin gözyaşı-

nuz, sizin kaygılarınız, çocuklarınıza duyduğunuz sevgi –mülkiyetin insanlık dışı tekeli karşısında sadece, sizi kâr için ucuz meta haline getiren faktörlerdi. Paranın her şeye kadir efendileri için sizin sadece elleriniz vardı. Çünkü sadece ellerinizin yapabileceği şeyler, onların zenginleşmesi için faydalıydı. Dolayısıyla, senin James, fabrikada ölümcül hayat kavgası içinde bir elin kopunca, en derin sefaletin içine düştünüz. Ama geri kalan iş gücünüzle, vahşi doğada hayvanlarınkinden daha kötü de olsa, sefalet içinde sürdürebiliyordunuz hayatınızı. İnsanlık onurunu korumak için sana bırakılan tek imkân, James, mülk sahibi sınıfa karşı protestoydu, isyandı. Mülk sahibi sınıf misilleme yaptı, sert ve acımasızdı. James'le Elisabeth isimleri işverenlerin kara listesine konduğunda, o talih-siz olaydan sonra geride kalmış üç eliniz de kesilmiş oldu. Mülkiyet adına verilmiş, evlerinde, şehirlerinde, ülkelerinde erken ölümle hayatını yitiren her yoksulun sorumluluğunu taşıyan, ölçüsüz kâr hırsı içindeki burjuvazi adına verilmiş ölüm kararıydı bu. Evet! Ticaret Odası'nın ve Freetrader Kulübü'nün beyefendileri, gözlerini dehşetle göğe çevirip, o kış gecesinin yalnızlığında yaşanan korkunç trajediyi amaçlamadıklarına dair, Tanrı'nın ve bütün dünyanın önünde yemin etseler de, biz onları aklayamayız. Ve bu ülkede ve bütün dünyada mülkiyetin tekeline ve kârın kurt kanunlarını savunan herkes, ister kabul etsin ister etmesin, suça ortaktır. Elisabeth ve James Robson, huzur içinde yatın!" Bir avuç toprak alıp mezarın içine attı. "Size layık görülen sefil hayatın, yaşanmaya pek değer olmadığını biliyor, yine de sizin için ağlıyoruz. Sizin kaderiniz, dünyanın yoksul ve haklarından yoksun bırakılmış milyonlarının kaderini temsil ediyor. Ama gözyaşı yetmez! Gözyaşı, size yapılmış olan haksızlığı ortadan kaldırmıyor. Gözyaşının yanına, bu dünyada neyin değiştirilmesi gerektiğinin idraki gelmeli. Gözyaşının yanına, akıl, son derece güçlü bir düşmanın nasıl yenilebileceğine ilişkin bilgi gelmeli, insan hakları uğruna geçmiş bütün mücadelelerin deneyimi gelmeli! Mülkiyetin tekeline, vurguncuların iktidarını, ulusların serveti üzerinde bunların tasarruf yetkisini kırmak için adım atmış olan, yeryüzünün bütün lanetlilerinin birliği, dayanışması gelmeli! Gözyaşlarımızın yanına devrimin iradesi ve gücü gelmeli!"

Yine bir avuç toprak aldı. "Elisabeth ve James, çocuklarınızı sizin kaderinizden esirgemek için, insanların yapabileceği her şeyi

yapacağımıza ant içiyoruz! Ant içiyoruz!" Dinleyici kitlesinden boğuk bir koro karşılık verdi:

"Ant içiyoruz!"

Karşı kıyıda evlerin duvarlarından yankılandı ses. Binlerce kişi tek bir bedende, tek bir iradede kaynaşmış gibiydi. "Ant içiyoruz!"

Bu insanların ezilmişliği, umutsuzluğu, insan haklarını geri kazanmak için inatçı bir kararlılığa dönüşmüş gibiydi. "Ant içiyoruz! Ant içiyoruz!"

Sis dağılmıştı. Sütümsü, bulanık gökyüzünün doğusunda güneş ortaya çıktı. Karşıdaki evlerin arkasında, zalimlerin etkileyici gücü, bacalardan oluşan orman görünüyordu. Ama binlerin, on binlerin, milyonların insanlık onurlarını savunma iradesi karşısında taşlar ne yapabiliirdi ki?

Friedrich nefesini tuttu. Yüreğinin atışları kulaklarında güm-bürdüyordu. Ve aniden kafasının içinde bir perde kalktı. Uzun süredir özlemlenen, uğrunda hararetle mücadele edilen gerçek, bey-ninde aniden aydınlığa ve netliğe kavuştu: tarihin yasası. Saçma olan her şey, düşüncenin bütün belirsizliği, yüreğin kargaşası, bu ülkeye geldiğinden beri ona acı veren her şey silinip gitti. Aniden kavramıştı: Şu vadidekiler, bu insanlar, aşağılanan 'eller', yeryüzü-nün lanetlileri, kâr ekonomisinin tekmelenen, eziyet edilen, aşağı-lanan köleleri -kurtuluş eserini onlar gerçekleştirecekti! Gelecek onlara, yalnızca onlara aitti. İnsanlığın çok eski düşünüy, insancıl toplumun habercisi dünyayı kuracak devrimci güç onlardı.

Paranın kanunu altında insan cinsinin parçalanmışlığı, ulusla-rın derin bölünmüşlüğü -bunu burada, İngiltere'de bütün netliği-yile algılamıştı-, bir tarafta giderek zenginleşen mülk sahibi sınıf, di-ğerk tarafta giderek daha derin bir sefaletle sürüklenen mülksüzler sınıfı, halkın sürekli kötüleşen kutuplaşma süreci, tarihin vahim bir yarulgısı değil, aksine insanların ortak hayatının bütün alanlarını kapsayan, son köklü dönüşümüne, toplumsal devrime yol açması gereken tarihsel bakımdan gerekli bir süreçti.

Hegel'in üçlü sistemi!

Özel sermayenin egemenliği, insani olan her şeyin yok edilmesi, şimdiye kadarki geleneksel yapıların, atalardan kalmış bütün moral kavramların tahribi, bizzat insanın, kâr için kullanılabilirlik çıplak formülüne indirgenmesi -bu, şimdiye kadarki tarihin topyekûn yad-sınmasıydı; yıkıcı, korkunç, kendi içinde çelişkilerle dolu, ama kesin

kurtuluşa giden geçiş aşaması olarak gerekli. Artık hiçbir ahlâki vicdanla engellenmeyen mutlak kâr ekonomisi, toplumun en yüksek üretici gücünün zincirlerinden kurtarılması için önkoşulu yaratmış, ancak endüstriyel kâr sistemi aynı zamanda kendisinin alt edilmesi için çelişkileri üretmişti. Fabrikaların gelişimiyle birlikte sanayi işçileri ordusu geliyor. Burjuva ulusal ekonomisinin kâr yasası, sömürülen milyonlarca ücretli köleyi, artık sonuçta tek çarenin sadece başkaldırı olduğu bir duruma sürüklüyor.

Böylece kapitalist sanayi toplumunun içinde, sonuçta bu sistemin parçalanmasına yol açacak çelişkiler durdurulmaz biçimde olgunlaşıyor.

Yadsımanın yadsınması! Modern sanayinin üretici gücünün, toplumsal çelişkileri çözmek, insanlığa gereklilik alanından özgürlük alanına diyalektik sıçrama imkânı sağlamak için kullanılmak amacıyla, özel tasarruf yetkisinin elinden zorla alındığı siyasal ve toplumsal bakımdan kurtarılmış toplumu, *Societas humanitas'*ı lanetlilerin büyük devrimi kuracak.

Bundan dolayı gözlerinin önünde bu insanlardan, emekçilerden, endüstri sisteminin sefillerinden ve sömürülenlerinden, kâr ekonomisinin eziyet altındaki yaratıklarından, haklarından mahrum bırakılmışların ordusundan, mülk sahibi sınıfın zincirlerinden kurtarılmış sınırsız egoizminin onurları kırılmış kurbanlarından, eski dünyayı yıkacak ve komünizmin yeni dünyasını inşa edecek olan devrimci güç şekilleniyor.

Tarihsel öneme sahip olağanüstü, nefes kesici bir düşünce! Başlı dönüyordu Friedrich'in. Sezgisel olarak kavradığı her şey henüz karmakarışık; iyice düşünülmeye devam edilmesi, sonuçları bakımından test edilmesi, çok yönlü araştırılması ve teorik-felsefik bir bütün olarak inşa edilmesi gerekiyordu. Marx'la Köln'deki karşılaşmasını düşündü. Devrimin tinsel kılıcı! Tek bir insanın gücü yetmezdi buna. Ama biri, biri ilk adımı atmalıydı!

Kendisiyle vedalaşmak isteyen işçi önderlerine, Metodist rahibe ve sosyalistlere mekanik hareketlerle elini uzatıyordu. Mezarın başında durdu. Yarı bilinçli halde, insanların yavaş yavaş dağılmasını fark etti. Kendisini ele geçirmiş olan fikir, artık peşini bırakmıyordu.

Buradan çıkan ilk sonuç, benim adıma, hayatım adıma ilk ve en önemli sonuç: Ben onlara aitim! Beni onlardan ayıran uçurumun üzerinden atlamak zorundayım. İçine doğduğum, çocukluğumu,

gençliğimi geçirdiğim, sağladığı güven içinde sevdiğim ve keyif çat-
tığım, ruhsal oluşumunu, düşüncelerini benimsediğim, şiirselliği
içinde düş kurduğum, dünyevi dindarlığına hayran olduğum toplu-
ma, bu topluma sırt çevirmek ve oradakilerin, uçurumun karşı tara-
fındakilerin yanına, yeryüzünün lanetlileri olan, ama geleceğin bü-
tün umudunu taşıyanların yanına geçmek zorundayım. Onların dü-
şüncelerini düşünmek, onların insanlığını hissetmek, onların şiirsel-
liğini düşlemek, onların acısını çekmek, onların nefretlerini içselleş-
tirmek, onların savaşlarını yürütmek zorundayım. Sahip olduğum
bilimsel bilgileri, diyalektik düşüncenin ilham veren gücünü bu sını-
fın hizmetine sunmalıyım. Bu sınıfın, tarihin ona yüklediği misyon
için, şimdiye kadarki insanlık tarihinin bütün deneyimlerine, felsefe-
nin bütün bilgeliğine ihtiyacı var.

Ürkeklik değildi bu. Kalp çarpıntısına yol açan şey, bütün varolu-
şu için buradan zorunlu olarak çıkması gereken köklü sonuçlardı.

Açık mezarın başında yalnız kalmıştı. Omzunda küreğiyle yaş-
lı bir adamcağız, mezar kazıcı döndürdü onu gerçekliğe. "Eh işte,
Sir, sonunda elimizde kalan bu." Tabutun üzerine atılan taş toprak
sesi gümbürdedi.

Mezarların arasından yavaş yavaş çıkışa yürüdü Friedrich. İçin-
de daha önce hiç hissetmediği bir hüznün vardı. Vedalaşmak zor,
çok zor.

Küçük kilisenin önündeki alanda bir kız durmuş, bekliyordu.
Kimi bekliyordu acaba? Belki sevgilisini? İnce bir-elbise vardı üze-
rinde. Soğuk Nisan havasından korunmak için başı ve omuzları el
örgüsü bir atkıyla örtülüydü.

Yüreğimde bunca parçalanmışlıkla, neden zengin bir eve, altın
kaplama bir beşiğin içine doğdum? Eğer bir kulübeden gelseydim,
her şey ne kadar kolay olurdu. Şuradaki kız beni beklerdi, yara
yok, beni külfete sokan üzücü gölgeler yok, altın kulelerle vedalaş-
mak yok, hayatım sadece geleceğe odaklanmış, arkamda sefalet ve
açlık, içimde umut ve çaresizlikten kaynaklanan mücadele ruhu, şu
kızın aşkından başka hiçbir şey yitiremeyecek, ama bütün bir dün-
yayı, insan için insanın yeni dünyasını kazanacak olmak...

O esnada kız yanına geldi. "Bağışlayın beni, Mister Engels. Size
haksızlık ettim..."

"Mary!" dedi Friedrich, şaşkınlıkla. Örtüsünü geri atmıştı kız.
Koyu gözleri içtenlikle Friedrich'in üstüne dikilmişti. Bu bakışlar-

da dokunaklı bir rica yatıyordu. Kızın yüreğinin sıcaklığı ona da sirayet etti, o kadar sevecendi ki, neredeyse soluğu kesilecekti Friedrich'in.

Kızın ince giysisi içinde titrediğini fark ettiğinde, Tanrı bilir ne kadar süreyle orada durmuş karışık duygularla o gözlere bakıyordu. Hemen paltosunu çıkarıp kızın omzuna koydu. "Aman Tanrım, bütün o süre boyunca burada mı beklediniz?"

Friedrich'in paltosunun sıcaklığına sarınmış, ürkek ürkek başını kaldırıp, ona doğru baktı kız. Aniden yüzünden bir korku dalgası geçmişti. Yaşlı gözleri parıldıyordu. Sıkı sıkıya göğsüne yaslandı. "Frederick..." dedi kulağa yabancı duyulan tuhaf bir sesle fısıldayarak. Friedrich kızı kucakladı, bedeninin sıcaklığını hissediyordu. İnanılmaz bir zenginlik duygusu kapladı içini. Çocukluğundan kalma bir tablo aydınlattı ruhunu, engin gökyüzünde ak bulutlar, yüreğin dindirilmemiş sevgi özlemi. Orada, yukarıda, ulaşılmaz olanın bir parçasına sahip olmanın kesinliğiyle, sonsuz gökyüzünün bir parçasıyla mutlu oldu.

Bu insan evladının sevgisi.

Sonra birbirlerine sokulmuş, sessiz ve şaşkın, kara bacaların göğe yükseldiği şehre doğru yürüdüler yavaşça.

Walter Baumert

Friedrich Engels'in Asi Gençliği

1843 Nisan ayı başı, Manchester. Friedrich Engels hayatının dönüm noktasındaydı. O günlerde kaleme aldığı yeni bir yazı dizisinde, deneyimlerinden hareketle kapsamlı bir durum değerlendirmesi yapmıştı. Genç Alman filozof, karar aşamasında bunalım yaşıyordu. Şimdiye kadar varlığının en derinliklerinde inandığı her şey çürük çıkmıştı.

Her şeyi kapsayan büyük bir aklın, düşünme yeteneği sayesinde, aklı başında her insanın hareketini belirleyen doğanın bu muhteşem armağanı sayesinde, insanları birleştireceği düşüncesi – hayalmiş! Her normal insanın içinde bir vicdanın bulunduğu, istediği kadar üstü örtülmüş olsun, onu, kendi esenliğinin ötesinde, tarihsel olarak sınırlı grupların, kastların, sınıfların ve ulusal çıkarların esenliğinin ötesinde, bütün türün, bütün insanlığın esenliğini düşünmeye iten, insanca bir yüreğin çarptığı inancı – hayalmiş!

Bir zamanlar Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik bayrağıyla tarih sahnesinde yerini alan burjuva sınıfı, İngiltere’de olduğu gibi, ekonomik ve siyasal açıdan egemen sınıf haline geldiği an, hümanist ideallere ihanet ediyor ve halk kitlelerini, Antik ve Orta Çağ’ın despot rejimlerinde bile daha kötüsü olamayacak bir duruma geri itiyordu. Ne yapmak lazımdı?

Bu sınıfın içinde kalıp, eleştiren kişiyi, anlayışa çağrı yapan rahatsız edici uyarıcıyı oynamaya devam etmek mi? Sağır kulaklara boş uyarılarda bulunmaya devam etmek mi? Yoksa bu sınıftan kesin olarak ve bütünüyle ayrılıp, ona ölüm kalım savaşı ilan etmiş olanların saflarına katılmak mı?

Belleğinde şahinin görüntüsü canlandı. Göğsü kabarmıştı. Çok yükseklere uçmalıydı! Dünyayı her yönüyle görmeli, karanlığı ve kargaşayı alt etmeli, yaradılışın sırrını ortaya çıkarmalıydı – bunu istiyordu...

www.agorakitapligi.com

